kemal bayram

SABAHATTİN ALİ OLAYI

YENİGÜN YAYINLARI

SABAHATTİN ALİ OLAYI / KEMAL BAYRAM

9

Değerli ağabeyim
Kalkınmın büyük ozanı
Hasan İzzettin Dinamo'ya
Sevgilerimle. 10/10/1978
KEMAL BAYRAM

SABAHATTİN ALİ OLAYI

Birinci Baskı
Eylül 1978

YENİGÜN YAYINLARI 9
Agâh Efendi Sok. Uçar Han 8/5
Telefon : 24 23 32
ANKARA

SABAHATTİN ALİ OLAYI

KEMAL BAYRAM

SABAHATTİN ALİ NASIL ÖLDÜRÜLDÜ?

Sabahattin Ali'ye değgin ilk konuşmayı Cide'de sayın Rıfat Ilgaz'la, son konuşmayı ise sayın Mehmet Ali Aybar'la yaptım. İkisi arasındaki süre, aşağı yukarı iki yıla yaklaşıyor. Demek ki, Sabahattin Ali olayının iki yıldan bu yana, sürekli olarak içindeyim, izleyicisiyim.

Sabahattin Ali'nin yaşamına girmiş olanlarla konuşurken, başlangıçta iki amacım vardı. Yazınımızda yeri olan, gerçekten değerli bir sanatçının bilinmeyen yönlerinin belirginleşmesi. Bu sanatçının kimin tarafından, niçin ve nasıl öldürüldüğünün kesin olarak saptanması. Konuşmalar sürdükçe, o döneme daha çok ışık tutma gereği de ortaya çıktı. Sorularda bu yöne de ağırlık vermeye başladım.

Sabahattin Ali'nin yaşamında yeri olanlardan bazıları, seslerini aldığım teypi kapattırarak önemli açıklamalarda bulundular. Ancak bunların belgelenmesi gerekirdi. Ayrıca koşullar ve zamanlama gözönünde bulundurulmadan yapılacak bazı açıklamaların zararı daha çok olacak-

tı. Örneğin "falanca ünlü kişi dünün içinde falanca örgütle çalışıyordu. Bize ihanet etti" şeklindeki bir suçlamayı bugün için yayınlama olanağı yoktur. Çünkü bu, kılı kırk yaran bir araştırmayı ve bazı belgelere sahip olmayı zorunlu kılar. Oysa içinde bulunduğumuz toplumsal düzen, bizlere bu olanağı vermez. Bu nedenle, konunun bu yönü üzerinde derinleşmeye gitmedim. Yalnız Sabahattin Ali'nin yaşamına girmiş olan bu tür kişilerin, suçlananların bulunup bilinmesi için çaba harcadım.

Türkiye'de Sabahattin Ali'yi tanıyan ve bu kitaba girmeyen çok kişi var. Ayrıca arayıp da bir türlü bulamadığım kişiler de var. Ancak daha fazla konuşmacının girmesi kitabın sayfalarını büyültecek ve içinden çıkılmaz bir durum yaratacaktı. Bu nedenle burada kesmeyi uygun buldum.

Sabahattin Ali, Türk edebiyatına, Türk mizahına, Türk siyasal yaşamına fırtına gibi girmiş bir olaydır. Öldürülmesi, halkımız ve aydınlarımız için, bugüne dek içinden çıkılamamış, başlıbaşına bir olaydır. Ben bu olayı incelemek isteyenlere olanaklar elverdiği ölçüde kaynak hazırladım. İnanıyorum ki, bu kaynaktan hem bizim kuşak hem de daha sonraki kuşaklar yararlanacaktır.

Ali Ertekin "Sabahattin Ali'yi ben öldürdüm. Amacım öldürmek değildi, bir kolunu kırarak onu güçsüz duruma getirmek ve böylece götürüp teslim etmekti" diyor.

Ben Ali Ertekin'e ezberletilen ve zaman zaman da belleğinin canlı kalması için anlatımı yinelendirilen bu kurguya inanmıyorum. Otuz yıl önce Ali Ertekin nasıl yalan söylemişse, bugün de aynı yalanın içindedir.

Sabahattin Ali'ye Kırklareli'nde bir hafta aralıksız işkence yapılmıştır. Bu işkence sırasında dozaj fazla kaçırılmış ve Sabahatin Ali öldürülmüştür. Mizansen ise bu öldürme olayından sonra hazırlanmıştır. Nitekim bu durumu halen çok iyi bilenler vardır. Örneğin, İstanbul'da,

12 Mart'ın içeriye attığı Kurmaylardan Talat Turhan'a, bir akşam yemeğinde yanında bulunan ve yüksek bir emniyet görevlisi olan kişinin "Sabahattin Ali sınırdan Kırklareli'ne getirildiğinde sorguya çekildi. Fakat konuşmadığı için sıkıştırıldı ve bu sıkıştırma sırasında öldü. Hem de inleyerek kollarımda can verdi" dediği nakledilmektedir.

Bu yemekte Fevzi Çakmak'ın yeğeni olan ve eskiden Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Heyeti Başkanlığı yapmış olan Adnan Çakmak'ın da bulunduğu bildirilmektedir. Ancak olayı anlatanın kişiliği saklanmaktadır.

Bütün bunlar, Sabahattin Ali'nin Ali Ertekin eli ile öldürülmediğini ortaya koymaktadır. İnanıyorum ki, kesin belgeler yüze çıkacak ve halkımız Sabahattin Ali'nin ölümündeki gizin ayrıntılarını öğrenecektir.

KEMAL BAYRAM

İÇİNDEKİLER

Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü? — Kemal Bayram	7
Rıfat Ilgaz Sabahatin Ali'yi Anlatıyor	11
Mehmet Ali Aybar Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	40
Hasan İzzettin Dinamo Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	57
Filiz Ali Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	78
Halûk Yetiş Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	89
M. Uykusuz ve Halûk Yetiş Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	104
Savaş Eri ve Yazar Sabahattin Ali — Nazım Hikmet	131
Ruhi Su Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	136
Mücap Ofluoğlu Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	142
Arif Damar Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	150
Vedat Günyol Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	155
Asiye Eliçin Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	158
Rauf İnan Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	174
Bekir Semerci Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	183
Mehmet Başaran Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	187
Talip Apaydın Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	192
Veli Demiröz Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	198
Reşat Cemal Emek Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	202
Mehdi Zıt Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	207
Müzehher Vâ-Nû Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	214
Çoban Yurtçu Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	232
Zekeriya Sertel Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	236
Niyazi Ağırnaslı Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	251
Mediha Esenel Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	270
Muvaffak Şeref Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	287
Samet Ağaoğlu Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	299
Araştırırken — Kemal Bayram	306
Remzi Atıl Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	315
Kemal Sülker Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	332
Oğuz Akkan Açıklamalar Yapıyor	340
Sabahattin Ali'nin Cesedine Otopsi Yapan Dr. Cevdet Tan Anlatıyor	346
Aziz Nesin Diyor ki	350
Mehmet Ali Cimcoz Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	356
Ali Ertekin Sabahattin Ali'yi Nasıl Öldürdüğünü Anlatıyor	393
Rasih Nuri İleri Sabahattin Ali'yi Anlatıyor	410
Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü? Rasih Nuri İleri	442
Sabahattin Ali Hakkında — Kerim Korcan	453

RIFAT ILGAZ
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Sayın Ilgaz, Sabahattin Ali, Türk yazınında önemli bir ad. Siz Sabahattin Ali'yi ilk kez nerede tanıdınız? O günlerin koşulları nasıldı? Kısaca anlatır mısınız?

— Sabahattin Ali, önemli bir romancı, öykücü, kuşkusuz... Ben de çok sonraları, belki bir ozan, bir öykücü, bir mizah yazarı, bir tiyatro yazarı, bir çocuk edebiyatı yazarı olabilirim. Ama düşün ki yıl 1933. Benim henüz bir iki dergide yazdığım şiirden başka bir şeyim yok orta yerde. Bunlar da tanınmış dergiler değil. Ben Acem Şah'ını resmi geçitte selâmlamak üzere, Adapazarı'ndan gönderilmiş mürettep bir taburun makinalı tüfek çavuşuyum! Ankara'ya gelince ister istemez, geçit provası günlerinin dışında arkadaşlarımı arayacağım, bulacağım. Eski arkadaşlar ki, bunların önemli bir bölümü Gazi Eğitim Enstitüsü'nde idi. Bunlardan örneğin sonradan genel müfettiş olan, Hakem Adil vardı. Hakem'i buldum. Beni görür gör-

mez kucakladı. Başladık gezip tozmaya, şuraya buraya gitmeye. Çiftliğe de gittik bu arada.

— Atatürk orman çiftliğine mi?

— Orman çiftliğine, Gazi çiftliğine gittik. Oralarda dolaşırken, benim az çok edebiyatla, şiirle uğraştığımı bildiği için "şu adamı görüyor musun" dedi. Baktım, elinde iri bir bira bardağı, orta boylu, sarışınca bir adam.

— Kim, Hakem Adil mi söylüyor bunu?

— Hakem Adil. "Hayır" dedim "tanımıyorum" "O kim biliyor musun" dedi yeniden. "Bilmiyorum." "Peki peki" dedi. Biraz daha dolaştık oralarda. Biraz daha yaklaştık, fakat bir grupun içerisine girdik. Derken o grup Sabahattin Ali ile konuştu. Ben o anda konuştum mu, konuşmadım mı kesin bilmiyorum ama, Sabahattin Ali'yi ilk kez böyle tanıdım.

— İlk tanışma Ankara'da oluyor demek ki?

— Atatürk orman çiftliğinde, önce bir grubun içinde uzaktan, sonra daha yakından...

— Öğrenci miydi orada?

— Hayır. Gazi Terbiye Enstitüsü'nde yatıp kalkıyordu ama, öğrenci değildi. Oraya nereden gelmişti? Yıl 1933 olduğuna göre, Sinop hapisanesinden aftan yararlanarak gelmiş olmalı... 1933'ün de Acem Şah'ının... affedersin "İran Kral'ı" demem gerekir. Bizim Şah'la şimdi dostluğumuz sürüp gittiğine göre, "Acem Şahı" diye alay etmemem yerinde olur (!)

— Hem de, ne dostluk diyeceksiniz...

— Haa, İran petrolleri uçağa tahvil edilirken...

— Sokaklarında hergün devrimcilerin kurşunlandığı..

— İnsanlar kurşuna dizilirken, kaçakçıdır diye, solculara bilmem neler yapılırken... Acem Şahı, kendi saltanatını sürüp giderken... Tabii bizim konuğumuz olarak Pehlevi Han'a "Acem Şahı" dememiz pek yakışık almaz.

Affedersin onu geçelim de, işte o günlerde o Şah da, benim gibi Ankara'yı şereflendirmişti. Bizler onun huzurundan geçmek için bazı günler provalar yapardık. Boş olduğumuz günlerdi işte. Askerim ama sivil giyiniyorum arada bir.. Hakemin elbiselerini giyerek, sivil. Hakem benim çok iyi arkadaşım olduğu için arada sırada Gazi Eğitimin yatakhanesinde de yatırıyor. Oraya geç gidiyoruz ve kapıdan girmiyoruz. En alçak pencereden tırmanarak... Yatakhane yeterli ki, şimdi bunlardan Komando'lar yararlanıyor. Hem de benim girdiğim o pencerelerden değil de cümle kapısından girerek... İşte Sabahattin Ali'yi böyle ve bu koşullarda tanımış oluyoruz. Yalnız Sabahattin Ali'nin yaşamını ben geriden geriye izliyorum. Sabahattin Ali'nin oraya Sinop Cezaevinden çıkarak geldiğini belki Hakem bey bilmiyordu ama, ben çok iyi biliyordum. Öykülerini okurduk, taaa Meşale dergisinden... Şu çalman şey ne idi? En çok sevdiğim öyküsü odur. Meşale dergisinde çıkmıştı. Neyse adını hatırlayamadım. Sonra "Kağnı" çıkmıştı. Acaba o zaman mıydı? 1933'lerde çıkmış da olabilir.

— Daha sonradır belki?

— Hayır, o yıllarda Sabahattin Ali hakkında yeterli bilgimiz var.

— 1935'lerde falan çıkıyor "Değirmen" adlı öykü kitabı.

— "Kağnı, ses"

— Ve aynı yılda da evleniyor, Rıfat ağabey.

— 1935'de mi?

— 1936'da "Kağnı" adlı kitabı yayınlanıyor ve askere alınıyor.

— Demek ki daha sonra çıkacak. Yalnız bir çalgı adı, nedir yahu, aklıma bir gelse, gelmedi.

— Bando mu?

— Kapat şu teypi de, biraz düşüneyim. Sonra, bulunca sürdürürüz konuşmayı.

— Hatırladınız galiba?

— Viyolensel! Viyolensel adlı öyküsünü okudum ilk kez... bu "Viyolensel" sözcüğü kafamda yer etti. Sonraları Konya'da başına acı bir olay geldiğini öğrendik. Aydın'da öğretmen olduğunu da öğrendik. Sinop'ta yattığını öğrendik. Aftan yararlanarak çıktığını da öğrendik. Gene o sıralarda "Gazi'ye" adlı bir şiiri çıktı, Varlık dergisinde.

— Yalnız 1932'de oluyor bu Konya'daki durum. Bir eğlenti sırasında okuduğu taşlama şiir ile.

— Haa, tamam işte. Hapişe girme süresini de koy üzerine.

— Evet, doğru.

— Hapiste yatarak ve Cumhuriyetin 10. yıldönümünde ilan edilen aftan yararlanarak çıkıyor. 1933'ün biraz daha sonralarında. Geldikten sonra "teşekkür" anlamına Varlık dergisinde Gazi'ye bir şiir yazmış. Affetti ya, böylece borcunu ödüyor. İlk karşılaşmalar böyle oluyor.

Ona karşı bağlılığım, 1943 yılında "Yarenlik" adlı kitabım üzerine yazdığı yazıyla başlıyor. Bu yazı da "Yurt ve Dünya" dergisinde yayınlanıyor. Artık bu sıralarda İstanbul'a gelip gitmeleri başlamıştır. 1944 yılı benim için hapisliklerin başladığı yıldır. "Sınıf" kitabımdan dolayı, içeri girip çıkmalar. 1945'te gerçek arkadaşlıklar, dostluklar. Özellikle 1945'te 4 Aralık'ta Tan Matbaası yıkıldıktan sonra elbirliği ile onunla "Yeni Dünya" adlı gazete...

— Kitabı olmasın?

— Kitabı öyle de, gazetesinin adı da sanıyorum "Yeni Dünya"

— 1943'te "Yeni Dünya" adlı kitabı yayınlanıyor.

— Öyleyse 1945'te de Yeni Dünya gazetesi...

— 1945'te Konservatuar'daki görevinden ayrılmış, gazeteciliğe başlamış.

— Gazetenin adı ne?

— Yazılmamış Hoca, yok. 1946'da sizlerle birlikte Marko Paşa.

— Ne ise, ayrıntı önemli değil. Daha evvelce bir sıkı dostluk başlıyor. Cami Baykurt'la beraber "Lâ Türki" Matbaasında "Yeni Dünya" gazetesini çıkarıyorlar. Yani tahrip edilen gazetelerden birisi de odur. Daha sonraları matbaa onarıldığı için aynı yerde biz "Gün" dergisini de çıkardık.

— Lâ Türki Matbaası'nda öyle mi?

— Evet, Lâ Türki...

— Matbaa Sabahattin Ali'nin miydi?

— Orda gazetesi basılıyordu. Cami Baykurt'la beraberdi, ama herhalde matbaa Cami Baykurt'un olacak. Yalnız Sabahattin Ali'nin bu gazeteye ortak olduğunu duyardık. Gazete gidiyor. Tan Matbaası gidiyor. Yazarlar ise ortada kalıyor. Ben de o zaman hapishaneden çıkmışım. Sanatoryumdan gelmişim. Aziz Nesin Tan Gazetesi'nde fıkra yazıyordu. Biz artık şurda burda buluşmaya başlıyoruz Sabahattin'le.

— Arkadaşlığınız biraz daha ilerliyor yani?

— Arkadaşlığımız ilerliyor. Sabahattin Ali'yi çok yakından tanıyoruz. Buluştuğumuz yerlerden birisi de Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun evi.

— Dostluğu nasıldı Sabahattin Ali'nin?

— Sabahattin Ali'nin dostluğu mesafelidir. Bizim ekonomik durumumuz onunla denge tuturamayacak şekilde olduğu için, onun olanakları yerinde olduğu için, biz ona her şeye rağmen fazlaca sokulamıyoruz. Yalnız Esat Adil Müstecaplı'nın evinde, ekonomik düzey hemen hemen hepimizi birleştirebiliyor. Çünkü orada konuğuz. Eşit koşul-

lar içinde orada daha rahat konuşabiliriz, konuşuyoruz da. O eve Aziz Nesin geliyor, Sabahattin Ali geliyor, ben gidiyorum o dönem. Mansur Tekin geliyor. Mansur Tekin "Gölgeler Ordusu" adında bir kitap çevirmişti o yıllarda.

— Fransız direnişini konu alan bir kitap?

— Evet, evet. Ayrıca Sabahattin Ali'nin böbrek hikâyelerine konu verendir, öykü kahramanıdır da adı geçmez Mansur Tekin'in. Hemşerisidir Sabahattin Ali'nin. Balıkesir'lidir. Üçü de öyle, Esat Adil, Mansur, Sabahattin. Biz de bir çok dergilerde, kitaplarımda belirttiğim gibi, yazıp çiziyoruz. Ayrıca "Gün" dergisinin peşindeyim. Arkadaşlardan küçük bir görev almış durumdayım. Emir, Şefik Hüsnü'den... "illâ da bir dergi çıkaralım" diyorlar. Gazete imtiyazı almak kolay mı o koşullarda? Ben imtiyaz sahibi bir arkadaş buluyorum "Hasan Tanrıkut" Sermaye sahibi de bizim Esat Adil. Bunları birbirleriyle tanıştırıyorum Esat Adil'in evinde... Ve dergi çıkıyor. Öyle bir durum oluyor ki, ben derginin sekreteri oluyorum.

— Yenigün mü adı?

— Hayır yalnız "Gün". Orda Sabahattin Ali'nin hikâyeleri yayınlanıyor. Ben hem düzeltmenliğini yapıyorum, hem yazı topluyorum, sayfa düzenliyorum, dizgiye falan da bakıyorum. Hatta dergideki ayak işleri, içeri dışarı gidip gelme de benim üzerimde. Bu nedenlerle sıkı ilişkiler içindeyim, Esat Adil'le de. Sabahattin Ali ile de... Hatta birgün, bana bir hikâye vermişti, dizdirip koydum sayfaya. Öykünün adı "Millet yutmuyor" idi. Yazının başlığını ben birinci sayfaya aktarırken, yani derginin içindeki yazıları okurlara tanıtmak isterken, birinci sayfada bu yazının başlığını "Türk milleti yutmuyor" diye değiştirmişim dalgınlıkla... Bana biraz gücenmiş olacak ki

"Rıfat." dedi "Bu hikâyenin adını neden değiştirdin sen?"

"Ne olmuş ki?" dedim.

"Türk milleti yutmuyor" demişsin yahu?"

Ben, cidden beni azarlıyor sanmıştım. Suçlu suçlu önüme bakarken, "Canım" dedi "Keşke öyle olsa. Türk milleti yutmasa. Sen de onu temenni için yazmış olacaksın! Aldırma!.."

Yani benim bir dalgınlığımı önce suçlar gibi yüzüme vururken sonra gönlümü aldı. Diyeceğim bizim sekreterlik işinde böyle ufak tefek olaylar da oluyordu. Ancak bunlar dostluğumuzu da iyice pekiştiriyordu. Aynı işin içindeyiz. Yaptığımız bu işin önemine de inanıyoruz. Daha sonra "Gerçek" adında bir gazete çıkardık. Esat Adil, Sabahattin Ali, Aziz Nesin. Gene burada da her çeşit iş benim üzerimdeydi. Röportajından tut, düzeltmenliğine, dizgi, baskı kontrolüne ve sabahleyin dağıtıma çıkarmaya kadar. Geceleri bile orada kalıyordum. Kolay değildi.

— Günlük mü çıkıyordu Gerçek gazetesi?

— Gündelik gazete idi. 19 gün falan çıktı. Sonra İdare-i Örfiye yani Sıkı Yönetim Komutanlığı kapattı. Celâl Bayar'ın konuşmasını olduğu gibi yayınladığımız için.

— O zamanlar Celâl Bayar da ilerici görünüyor tabiî.

— İlerici ve Demokrat Partili. Artık Demokrat Parti yeni yeni kuruluyor, 1945-46'larda. Partiler hızlanıyor. 1946'da seçim yapılıyor. Kimileri "Bu seçimi Demokrat Partililer kazandı da, İsmet Paşa'nın bir oyununa getirildiler" der. Kimileri de "epeyce güçlüydüler de kazanamadılar. 1950'de ancak bu işi başarabildiler" der.

— Sizin Marko Paşa çevresinde birleşmeniz, Marko Paşa'nın ilk düşünce olarak ortaya atılışı ve derginin çıkması nasıl oluyor?

— Bu Esat Adil'in sözünü ettiğim evi bir çeşit toplantı yerimiz. Yani edebî mahfel durumunda. Burada biz edebiyat konularını, toplumsal olayları, politikayı konu-

şurken gelişmeler de oluyor. Politika durmuyor, ilerliyor. Sonuçta parti kurmalar... Parti kurma olanakları, legal olarak artıyor. İllegale kimse engel olamaz elbette. İllegal sürer gider. O dönemde bazı parti kurma da önem kazanıyor ve kuruluyor da. Bunlardan biri Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi. Tam bu sıralarda onun organı olarak Gerçek gazetesi çıkıyor. 1946'da. Çıktı ve 19 gün sonra kapatıldı Sıkıyönetim kararıyla. Biz partinin lokaline gidip gelmeye başladık. Parti de Sıraservilerde çalışmalarını sürdürüyor. Kahveye, pastahaneye gidecek paramız olmadığı için bu sefer Sosyalist Partinin lokaline gidip oturuyoruz. Çay kahve gereksinmemizi sağ olsun eş dost idare ediyor. Ne Aziz Nesin'de ne bende böyle kahve köşelerinde harcayacak para yok. Gerçek gazetesi kapatıldı. Gün dergisi de çıkıyor, ama seyrek ve halka inen bir yanı yok. Ama Parti lokaline gelip giden işçi arkadaşlarımız da bizi habire sıkıştırıyorlar. "Bir mizah gazetesi çıkarın" diyorlar. Aziz Nesin'in bir mizahçı yanı var ya? Eh bizim de onların nazarında az buçuk bir gazeteci yanımız olduğu çıktı ortaya, Gerçek'teki çalışmalarımızla. Şairliğimizi de zaten biliyorlar, sosyalist arkadaşlar. Aziz'le birlikte benden de yeni bir iş bekliyorlar. Biz konuşmalar sırasında soruyoruz onlara: "Ne çıkaralım?" "Mizah dergisi çıkarın." "Adı ne olsun?" "Marko Paşa olsun."

— Bunu ilk kez işçiler ortaya attı demek, daha doğrusu Esat Adil beyin kurduğu Sosyalist Partinin lokaline gelip giden üyeler, öyle mi?

— Evet. Örneğin Zeki usta, Rıza usta, Hüsamettin Özdoğu gibi işçi arkadaşlar. Konuşuyorlar, teklif ediyorlar, "para da toplayalım'. Hatta duvara "Marko Paşa siyasî mizah gazetesi yakında çıkıyor" diye yazılar asıldı, duyuru şeklinde. O günkü koşullara göre iyi sayılan bir para da toparlandı. 65, 75, 80 gibi. Sonradan Rıza'yla da konuş-

tuk. "Yooo" dedi, "topladığımız para 100 lirayı falan geçmişti. Ama nedense Aziz girişimde bulunmadı. Toplanmış bulunan bu para da partiye gelir kaydedildi.

Bu sıralarda ben Gerçek gazetesinde çok yorulmuştum. Hapishaneden çıktıktan sonra sanatoryuma gittim. Biraz düzelmiştim. Bakımsızlık, yorgunluk falan derken öksürükler, kanamalar, ateşler başladı. Para kazanır, gelir getirir bir işim yoktu. "Öğretmenliğe tekrar dönüp acaba durumumu düzeltebilir miyim" diye düşünmeye başladım. Bir ihtimal Ankara'ya gitmem söz konusu oldu. Çünkü Bakan değişmişti. Hasan Âli Yücel değişmişti o sırada. 1946'nın bir dalgalanması sonunda. Bu Hasan Âli'yi harcama, köy enstitülerini harcamak içindi.

— Yüksek Köy Enstitüsünü kapatma...

— Evet. Yerine Şemsettin Sirer geçti. Ben Hasan Âli zamanında öğretmenlikten atıldığım için, şöyle bir gidip havaya bakayım dedim. Karışıklıktan yararlanabilir miyim. Eğrisi doğrusuna denk geldi ve beni Boğazlayan Ortaokuluna Türkçe Öğretmeni olarak atadılar. Bu işlerle uğraşırken, Ankara'da Sabahattin Ali'ye rastladım. Sabahattin Eyuboğlu, Necati Cumalı ve ben, Şükran Kıraathanesinde toplandık. Çevremizdeki kişiler konuşmaya dalınca Sabahattin Ali bana "Rıfat iş ciddileşti" dedi. "Ne işi" dedim. "Hani şu sizin Marko Paşa işi vardı ya, o işi biz yürürlüğe koyduk" dedi.

Çünkü o İstanbul'dan benden sonra gelmişti. İş izleme nedeniyle ben bir hafta Ankara'da kalmıştım. Bazı arkadaşlarla birlikte Kırşehir Hanında kalıyorduk. Parasızdı bizim han. Toplumcuların hanı idi. Demek ki ben İstanbul'dan Ankara'ya geldikten sonra daha da gelişmeler olmuştu.

— Marko Paşa olayında?

— Evet. Sabahattin Ali Sosyalist Partiye girip çıkıyor. Esat Adil dolayısıyle... Aziz Nesin'i görmüş, işçilerle

buluşmuş. "Haberin olsun, biz Marko Paşa'yı çıkarıyoruz, söyleyeceğin var mı?" dedi. "Benim pek söyleyeceğim bir şey kalmamış, başarılar dilerim size" dedim. "Senin öğretmenliğin henüz gerçekleşmediğine göre İstanbul'a döner dönmez Marko Paşa'da hep beraber çalışırız" dedi.

Aradan çok geçmeden Boğazlayan Ortaokuluna öğretmen olup gittim. Aziz ile mektuplaşmalarımız sürdü. Boğazlayan'a bana 15 adet yolladı, Marko Paşa'nın ilk sayısından...

— İlk sayısı mı?

— İlk sayısı. Ben bir iki tanesini...

— Sahibi Sabahattin Ali görünüyor değil mi?

— Evet Sabahattin Ali görünüyor. Fakat Aziz Nesin çok geniş ölçüde yazı yazıyor. Ağır eleştiri yazılarıyla birlikte başyazı da yazıyor, imzasız... Sonradan öğreniyoruz ki, Cevdet Kudret'ler falan da o sayıda yazı yazmış. Hatta birkaç arkadaş da bunların arasında. Gazap Üzümleri'ni çeviren arkadaş Rasih Güran da yazı yazdığını bana söyledi. Hangi yazılar idi bilemem. Yani bir çoklarının sandığı gibi silme Aziz Nesin dergiyi doldurmuyor. Bir çok arkadaş da vardı ki, o dönemde imza, isim aramazdı. Yazıların kimin tarafından yazıldığı değil, yazı önemliydi. Hatta ilerdeki sayılarda halktan gelen şiirler bile olurdu.

— Yayınlamaya başladınız.

— Ben dahil yayınladık bunları. Anonim bir mizah dönemi oldu. Şunu da kabul etmek gerekir ki Aziz Nesin yazar olarak birinci plandaydı kuşkusuz burada. En çok yazıyı o yazıyor. Önemli yazıları da o yazıyor...

— Siz daha Boğazlıyan'dasınız o sıralarda değil mi?

— Ben daha Boğazlıyan'dayım. Aziz Nesin ile mektuplaşıyoruz. Hatta bu arada şunu da belirteyim. Gelen 15 gazetenin bir iki tanesini yanıma aldım. Gerisini orada Mu-

hittin adında bir bayi var, ona bıraktım. "Bunları satıver" diye.

Ben orada Türkçe Öğretmeniydim. Beni tanıyor. "Efendim" dedi "burada bu çeşit şeyler gitmez!"

"Satılmaz bunlar burada" diyor. "Sen aldırma, bir iki tanesini şöyle vitrine asıver de alan alır" dedim. Asmış.

Akşama doğru kahvede oturuyordum. Muhittin telaşla içeri girmiş, beni arıyor. "Efendim, bu gazetelerin hepsi bitti. Halk çok istiyor. Siz 10 tane daha isteseniz."

Bu durumu mektupla hemen Aziz'e bildirdim. Aziz Nesin çok memnun oldu elbette. Mektupla "Marko Paşa'yı bundan sonra doğrudan doğruya Bayi Muhittin'e 25 adet olarak yolla" demiştim. O dönemde Boğazlayan'da.. Gerçi şimdi ne durumdadır, nedir, ne değildir bilemiyeceğim ama...

Kiremitli bir tek ev bile yoktu Boğazlayan'da. Öyle bir yerde 25 tane Marko Paşa satılıyor. Düşün bir kere... Ben Boğazlayan'da fazla kalamadım. İki ay sonra İstanbul'a döndüm. Bir kaç ay sanatoryumda yattıktan sonra Marko Paşa'nın içine girdim. Yani o aileye karıştım. Sabahattin Ali'nin ölümüne kadar orada çalıştıktan sonra ara verdik. Sonra Aziz Nesin'le tekrar çıkardık.

— Kapandı mıydı?

— Savcı artık bize aman vermez olmuştu. Baskılar... Oyunlar...

— Ne yapıyorlardı baskı olarak Rıfat ağabey?

— Daha ne yapsınlar, mesul müdürünü ayartarak Marko Paşa'yı elimizden alma durumu ortaya çıkıyor. Nitekim Orhan Erkip adındaki mesul müdür bütün yazı stoklarını da toplayarak Asmalımescit'teki Çinili Handaki idarehanemizden kaçırıyor, Bab-ıali'ye. Sanıyorum Bedii Faik'le işbirliği halinde. Bir kaç tane daha yardımcı bularak Marko Paşa'yı sağcılar adına çıkarıyor. Ve eski

Marko Paşa ekibini de suçlayarak. Artık bu yayın organının gerçek sahipleri eline, yani Milliyetçiler eline geçtiğini de belirterek yeni bir sayı çıkarıyorlar.

— Marko Paşa olarak mı?

— Evet Marko Paşa olarak.

— Sizin Yazı İşleri Müdürünüz olan Orhan Erkip yapıyor bunu?

— Evet. Yazılar, yazı stokları, ellerindeki bizim yazılar. Yalnız Bab-ı âli'den kiraladığı kalem erbabı buna sağcı bir hava veriyor, başyazı yazıyorlar. Artık bu gazetenin gerçek sahiplerini bulduğuna dair. Solcuların elinden bir gazetenin kurtarıldığına dair. Sanıyorum 15 bin kadar basıyorlar gazeteyi, iki üç bin kadar satabiliyorlar ancak. Okuyucu durumu seziyor. İkinci sayıyı bin kadar satıyorlar. Biz ki 40 bin gazeteyi rahat satarken bunlar halka yutturamıyorlar, ister istemez gazeteyi kapatıyorlar. Marko Paşa bu duruma girince "artık neye çıkmıyor" sorusu kalmıyor. Evvela Sorumlu Müdür imtiyazı elimizden kaçırmış. İster istemez bir aralık, bir bekleme süresi geçti. Sabahattin Ali taşımacılığa, taşıma işlerine...

— Kamyonla taşıma işlerine öyle mi?

— Taşımacılığa diyelim. Desato bir kamyon alarak Mehmet Ali Cimcoz'la ortak oluyor. Doğu'ya bir yolculuk. Sonra bir kaç kez gidip gelmeler... Gün geçtikçe artan bir ilişki kopukluğu. Bizim kamyonculuk, taşımacılık işleriyle ilişkimiz olmadığından sık görüşemiyoruz. Sonra bir gün hikâyeyi öğreniyoruz. Başına gelen felâketi. "Baştan" dergisinde, ölüm haberini alır almaz, bir sayfa düzenliyoruz Aziz Nesin'le. Bunun klişesini 1976 yılındaki bir edebiyat sayfasında görme olanağı var. Aziz Nesin Cumhuriyet'te...

— 14 Şubat 1976 tarihli Cumhuriyet gazetesi sanat sayfasında.

— Dokümanları Aziz Nesin vermiş olacak ki, bir de kronolojisini çıkarmışlar. Aziz Nesin'den başka bunu bilen pek yok. Zaten yazıyı da Aziz Nesin yazmış. Kronolojiyi de herhalde o çıkardı. Bu kronolojiye göre o dönemin olayları da sırt sırta geliyor orda.

— Bu dönemde sizlerle birlikte kimler çalışıyordu Marko Paşa'da? Siz ve Aziz Nesin beyin dışında?

— O kadar. Bir de yardımcımız, ayak işlerine bakan bir arkadaşımız olacak. Dur bakalım... adı... Ali Karcı... Ali Karcı hastahaneye gelip giderdi. Bana gazeteden Aziz'in gönderdiklerini getirirdi. Ben yazdığım yazıları onunla Aziz'e yollardım. Basılmış gazeteleri getirirdi. Gelip gittikçe benim herhangi bir şeye ihtiyacım olup olmadığını sorardı.

— Bu Ali Karcı, sonraları Türkiye İşçi Partisi'nin İstanbul Milletvekili oldu galiba. O Ali Karcı mı acaba sözünü ettiğiniz?

— Tamam, tamam, işte o! O zamanlar Adana mı, Gaziantep mi güneydeki bir ilden geldi. Orta mı, lise mi, ya da öğretmen okulu mu, ilk sınıflardan ayrılmış olarak geliyor İstanbul'a. Demek ki yayın işlerine merakından olacak, ben hastahanedeyken Aziz Nesin'i buluyor. Hastahanede tanışıyorum onunla... Bir ay sonra beni hastahaneden çıkardıklarında anlıyorum ki, artık matbaayı, kâğıdı, dizgiyi baskıyı da öğreniyordu, işimize yarıyordu yani. Orada yatıp kalkardı.

— Marko Paşa'nın idarehanesinde?

— Evet. Güneyden yeni gelmiş, evini köyünü yerli yerine koyamamıştı daha. Sobayı yakardı.

— Başka kim vardı idarede görevli?

— Hepsi biziz işte, Aziz Nesin... Hastahaneye yatmadığım günlerde ben de... Sahibi ve sorumlu müdürüydüm... Yazılar, şiirler de yazıyordum.

— Haaa... Haluk Yetiş o sıralarda askerdi. Haluk Yetiş bizim bütün Asmalımescit'te idare müdürlüğümüzü yapmıştı. Ama bu ikinci dönemde onunla ilgimiz olmadı. Bir de Orhan Erkip dediğimiz adamdan imtiyazı almak için, Aziz Nesin onunla anlaşmış. Ben hastahanede idim. Aziz onu da ortak yapmış.

— Orhan Erkip'i?

— Hani şu imtiyazı alıp götüren adamı. Zaten birinci seferinden de Aziz tanıyordu onu. Aziz o sıralarda bana mektup yazıyordu, hastahaneye. "İşte böyle, Orhan Erkip'den imtiyazı aldık. Onu da ortak etmek zorunda kaldık. Sen de ortaklardan birisin. Ne kazanırsak beraber."

Bu cümleyi hiç bir zaman unutmamışımdır: "Ne kazanırsak beraber..."

Acaba ne kazandık, ne beraber oldu? Bunu hâlâ düşünürüm! Yalnız şu var ki, Marko Paşa yüzünden Cerrahpaşa'dan atılınca bu kazancımızın kırıntılarını bir araya getirerek Heybeli'ye taksit yatırdık. Bir iki sefer taksit yatırdık.

— Hastahane masrafı yani?

— Hastahane masrafı. Ben mesul müdür olduğum için Heybeli'den Sultanahmet hapishanesine götürdüler. Marko Paşa dolayısıyle. Ve bu sefer Marko Paşa tam olarak kapandı. Bana da ortaklık payı olarak sadece Heybeli'nin ilki on beş günlük taksiti kalmış oldu. Fakat bu arada başka bir şey oldu. Marko Paşa'yı ben daha sonra "Hür Marko Paşa" olarak çıkardım. Aziz Nesin buna yazar olarak katılmadı. Sonuna kadar Hür Marko Paşa'yı ben çıkardım.

— Yalnız siz mi?

— Evet, tek başıma. Yalnız gene bir ara hapishaneden raporlu olarak çıktığım için bu kere ben de bir mesul müdür buldum. Çünkü hapishane malı bir adamın gazete çı-

karmasına engel olurlar diye Raci adında Dil Tarih'ten bir arkadaşı. Onun geçimini sağlama koşuluyla, daha doğrusu kazancımızı ikiye bölerek Marko Paşa'yı sürdürdüm sonuna kadar.

— Bir şey sormak istiyorum Rıfat ağabey. Sabahattin Ali o dönemdeki sıkı çalışmalarıyla bir eylem yapıyordu, yazar olarak. İlişki kurduğu, arkadaşlık ettiği, çevresine gelip giden kimler vardı hatırlayabildiğiniz? Son yıllarında, özellikle "son yılında" demek istiyorum.

— Aziz Nesin'le işbirliği halindeler. Arkadaşlarından birisi o. Ben o düzen içinde çalışan birisi. Şerif Hulusi var bir de. Muzaffer Kurbanoğlu adında bir bakan vardı ya, Şerif Hulusi onun kardeşidir. Diyeceksin ki Şerif Hulusi ne yapar, mizah yazısı yazmaz ama hepimizin ona sevgisi ve sempatisi var.

— Şerif Hulusi beye, öyle mi?

Evet! Orada bizim yanımızda çalışır, okur, her zaman kadronun içinde yardımcıdır. Fakat Sabahattin Ali'nin arkadaşları bunlar da değil. Ben bile hani onun gerçek arkadaşlarındanım diyemem. Onunla dışarıda başbaşa yaşayacak olanaklara sahip değilim.

— Evet...

— Ben orada 100 TL. sı aylıkla çalışıyorum, bir bakıma. Sabahattin Ali ne de olsa patron.

Maddî durumu iyi...

— Onun daha da memleketinden geliri olduğunu duyuyoruz. Edremit'ten, Balıkesir'den. Hatta bir söylentiye göre zeytinlikleri olabilir. Fakat sonradan ben inceledim ki böyle bir olanak yok. O zaman bize böyle söylerlerdi. "Toprağı var, zeytinliği var Edremit'te" derlerdi. Demek ki Sabahattin Ali'nin...

— Arkadaşları...

— İşte Fontamara'yı çevirmişti. O sıralarda öyle dönemler oldu ki Marko Paşa para da getirdi. Hatta bir makina alınması söz konusu oldu. Sipariş verildi. Makina gümrüğe kadar geldi. Aziz Nesin'le hisselerini hesaplaşırken bu makina Sabahattin Ali'de kaldı. Sanıyorum ki kamyonun sermayesi de bu makinanın satılmasıyla ortaya çıktı. Mehmet Ali Cimcoz'a birkaç bin lira vererek...

— Neden veriyor Sabahattin Ali bey bu parayı Cimcoz'a ?

— Ortak oluyorlar. Kamyon alacaklar. Nakliyecilik, işletmecilik yapacaklar.

— Mehmet Ali Cimcoz kimdi, durumu neydi arkadaşlarınız arasında?

— Sanatçı kişi değil sanatçı dostu, karısı Adalet Cimcoz dolayısıyle evlerinde toplantılar falan yapılıyor. Ben Maya galerisi açılana kadar bunlara katılmadım. Maya galerisi daha çok sonraları, 1950'yi aşar. Maya galerisine bir kaç kez gittim. Sanatçıları toplama amacı vardı bu ailenin.

— Bir araya getirme?

— Evet, bunun gelenekleri belki bizim o yıllarda başlar. Sabahattin Ali bu işin en başına gelir Şu rastlantıya bak ki bu galeriye ilk kez Sait Faik'le gittim.

— Demek ki, yakın arkadaşları içerisinde Aziz Nesin, Mehmet Ali Cimcoz geliyor.

— Bir de tiyatro sanatçıları... Onlar kadınlar da olabilir. Onlarla buluşur... sanatçıların...

— Tümüyle ilişkili tiyatro sanatçılarının...

— İlişkili. Bir arkadaşı da... Bir kez ben de karşılaştım, bira içtik. Doğan... Yunus Nadi'nin oğlu.

— Doğan Nadi bey mi?

— Tamam, Doğan Nadi. Sabahattin Ali, ben, çiçek pasajında karşılaştık. Sonradan anladım ki Doğan Nadi'nin

sürekli arkadaşı imiş. Hatta yıllar sonra Divan otelinin salonunda karşılaştık da, İlhan Selçuk beni Doğan Nadi'ye tanıştırmak gereğini duydu. Doğan Nadi şöyle bir baktı, beni tanıdı. Oysa fazla buluşmamıştık. "Haa, Rıfat'ı tanırım, Sabahattin Ali ile birlikte bira içmiştik" dedi. Sabahattin Ali'nin arkadaşlarından birisi de Doğan Nadi... Şunu belirtmek istiyorum, Sabahattin Ali'nin arkadaşları arasında her çeşit insana rastlanırdı. Sağcı da solcu da olurdu. Bu önemli değildi onun için...

Bazı ajan karakterli insanların da idareye gelip gittiğini biliyorum. Sabahattin Ali bunlara önem vermezdi ki. Kendisine güvenen bir insandı. Zekasına güvenen bir insan. Bu yüzden her çeşit arkadaşı vardı. Sanatçılardan tut, gece kulübü arkadaşları bile vardı. Hatta yazılarımdan birinde "Remzi"den söz ederken Sabahattin Ali'nin bu yanını da belirtmiştim.

— Bu Remzi'yi ben bir ölçüde tanıdım Rıfat ağabey. Remzi...

— Ben soyadını bilmiyorum. Remzi olduğunu biliyorum.

— Adanalı kendisi.

— Adanalı olduğunu bir ihtimalle belirtmiştim zaten.

— Adanalı... Şu anda alım satım işleri yapan birisi.

— Güzel!

— Bununla ben ayrıca konuşmayı, bilgi almayı düşünüyorum. Fakat biraz zor olacağını söylüyorlar. "Son derece ketum bir insan" diyorlar. Uzun araştırmalardan sonra ismini bulup çıkarabildim. Bu konuda bilmiyorum kendisine nasıl bir yaklaşım gösterebilirim de bazı bilgiler alabilirim.

— Bazı bilgiler alabilmek için yaklaştığını belirtmemen gerekir.

— Çok zorlaşır o zaman, Rıfat ağabey.

— Günlük işlerinden hareket edeceksin. Gazeteci ola-

rak, röportajcı olarak görünmiyeceksin.

— Biliyorsunuz ben Adana'da uzun süre Akşam gazetesinin büro müdürlüğünü yaptım.

— Evet ordan Ankara'ya geçtin.

— Ordan Ankara bürosu müdürlüğüne getirildim. yani bir on senem bu şekilde gitti. Fakat bu dönem içerisinde İlginç bir rastlantı sonucu gene sizin bu ismini saydığınız arkadaşlarınızdan birisi, beni iyi tanıyan birisi bana bu kişiyi tanıdığını söyledi. Sizin söylediğiniz de belki aynı adam.

— Peki, tanıdığını açıkça söyledi mi?

— Söyledi. "Bu olayların içindeki Remzi işte budur" dedi.

— Yani onun davranışlarını falan...

— Evet evet aynısını anlattı. Ayrıca Remzi beyin gizli saklı örgütlerde görev aldığını yakınlarından duydum. Biraz daha bu karanlık perde aralanıyor gibi benim gözümde. Ancak tabiî tümüyle değil. Elde kesin belge yok. Ayrıca Remzi beyle konuşursak bakalım o neler söyleyecek? Görgülere, anlatımlara dayanan bazı ipuçları var. Bunların aslını esasını bulup çıkarmak başlı başına uğraşı isteyen, çalışma isteyen, yetki isteyen bir iş. Çok şey kapalı kalıyor. Asıl o dönemde Sabahattin Ali beyi bu ilişkilerin içine sokanlar üzerinde durmak istiyorum ben. Bu konuda karanlık gördüğünüz noktalara parmak basmanızı istesem. Belki daha zaman isteyen bir konu bu. Bazı şeyler var ki birdenbire söylenemiyor. Ama hiç değilse kuşku noktaları verebilirsiniz.

— Bu kuşku Sabahattin Ali'nin normal bir ölümle yaşamının bitmeyişinden geliyor. Yoksa normal bir ölümle, hastalıkla aramızdan ayrılsaydı..

— Kimse üzerinde durmayabilirdi.

— Hayır "kuşku" sözcüğü belki burada kullanılmayacaktı. Evet bu ölümde mutlaka bazı kimselerin, bazı ya-

kınlarının parmağı olması gerekir mantıken değil mi? Hangisinin daha çok parmağı vardır, hangisinin daha az parmağı vardır, buna kesin olarak bir şey söyleyemiyoruz. Yalnız hani bazılarının ajan olduğunu sezinliyoruz. Bu ajanların nereye kadar parmağı vardır? Yoksa ajan olmayanların da mı parmağı vardır da biz onların ajanlığının farkında değiliz. Yakın dostudur deyip geçiyoruz.

— Evet Rıfat ağabey!.

— Çok şeyleri yeniden değerlendirmeli. Bunları bazı olaylardan çıkaracağız. Kuşkulanmakla iş bitmiyor.

— Belge niteliğinde hiç bir şey yok elimizde, bulamıyoruz. Bunlar başkalarına açık bize kapalı. Kuşku önemli burda.

— Amma bir ölüm ki normal bir ölüm değil?

— Yalnız bir noktaya daha değinmek istiyorum Rıfat ağabey. Sabahattin Ali hapishanede Berber Hasan adında birisiyle tanışıyor. Bu Berber Hasan kimdir, kim olabilir?

— Berber Hasan ya kaçakçılıktan, ya da sınırlardan adam kaçırmaktan hapse düşmüş bir adam.

— Nereli oluyor bu?

— Benim aklımda kaldığına göre, Edirnekapı taraflarından bir berber bu. Sabahattin Ali'nin katili görünen kişi de bunun arkadaşı.

— Berber Hasan Tural'ın arkadaşı Ali Ertekin.

— Evet. Sabahattin Ali hapishanede Berber Hasan'ı tanıyınca, mahkeme dosyalarından anladığımıza göre, mahkeme safahatından anladığımıza göre, bu Berber Hasan Tural, Ali Ertekin ile Sabahattin Ali'yi tanıştırıyor.

— Evet.

— Bir anlaşma oluyor, pazarlık yapılıyor aralarında.

— Hapishaneden çıktıktan sonra öyle mi?

— Çıktıktan sonra ve sözde, gene mahkeme dosyalarından anlaşıldığına göre, Bulgaristan'a kaçma söz konu-

su oluyor. Bu iş pazarlığa bağlanıyor. Ama tam kaçacağı sırada, "ammaaa, tam kaçacağı sırada", sınırdan öbür tarafa geçeceği sırada bu Ali Ertekin'in millî hisleri galeyana geliyor. Ve cinayet de buradan çıkıyor işte. Öyle bir rastlantı ki, tam sınırda oluyor bu iş. Aradan zaman geçiyor, mahkemesi başlıyor, ve olay yerinde keşif söz konusu oluyor, ve Ali Ertekin kolay kolay bulamıyor cinayeti işlediği yeri. Sonra "orası değil", "burası değil" derken, bazı kolaylıklarla bir yer tesbit ediliyor falan.

— Yani cinayeti işlediğini söylediği yeri kendisi de bilemiyor?

— Evet. Karanlıkta olduğu için mi, nedense işte orayı bir türlü bulamadığı, o zamanki gazetelerden, röportajlardan aklımda kalmış.

— Rıfat ağabey, bu işin her tarafı karanlık.. Karanlıkta bir ölüm bu. Bir adam ki cinayet işliyor...

— Evet?

— Kaçırma işini planlıyor güya... bu işlerin adamı...

— Ve ondan sonra da resmî makamlar olayın içine girince cinayet işlediği yeri bir türlü bulamıyor.

— Mantığa, akla, ters bir durum ortaya çıkıyor burda. Cinayeti işlemiş görünen, "ben işledim" diyen, adam kaçırmayı planlayan, bu gibi işlere rehberlik eden Ali Ertekin gerçek katil değil gibime geliyor. Cinayetin bir başka biçimde, belki de başka kişi ya da kişiler tarafmdan işlendiği, Ali Ertekin'in bu işe paravana olduğu ortaya çıkıyor. Bir perdeleme var bu noktada Rıfat ağabey, ne dersiniz?

— Bu da olabilir. Ama ne olursa olsun, Sabahattin Ali'nin bir cinayete kurban gittiği açık.

— Ama bu sınırda değil de, İstanbul'un içinde olur. Bir evde, bir odada, bir karakolda olur. Yani böyle bir kuşkuyu getiriyor değil mi?

— Getiriyor tabii, kendi eceliyle ölmediği açık. Cina-

yet belli.

— Evet doğru.

— Sonra öldürme biçimi. Kafasına odun vurularak öldürüldüğü söyleniyor. Yoksa başka türlü bir ölüm mü bu?

— Bu Berber Hasan Tural'ın durumu kritik. Berber Hasan Tural'ın Ali Ertekin'le Sabahattin Ali'yi tanıştırması kritik. Ayrıca Berber Hasan Tural - Ali Ertekin ilişkisi önemli.

— Evet.

— Bu kişilerden sizin tanıdığınız oldu mu Rıfat ağabey?

— Bunları tanımam çok kolay olurdu, mahkeme başladığı zaman Kırklareli'ne gidebilseydim. Çünkü cinayetin gösterildiği yer Kırklareli. Mahkeme orada oldu. Gitseydim onları görürdüm. Fakat bu Ali Ertekin sanıyorum 4 seneye mahkûm oldu. Aftan da yararlanarak bir birbuçuk sene sonra çıktı. Bir gün Tan Matbaası'nda oturuyoruz. Tabii 1951 - 52, cinayet 1948'de olduğuna göre işte bu senelerde olacak. Ali Ertekin hapisten çıkmış, buna yeni bir iş düşünülmesi gerekiyor. Onun bu iş durumunu düşünenler, eline bir kart vermişler. Bu kartla Tan Matbaası'ndan içeri giriyor ve idare makamında oturan Halûk Yetiş'e bu kart uzatılıyor. Ben de...

— Halûk Yetiş?

— O zaman idare müdürü Tan Matbaası'nın.

— Ama daha evvel Marko Paşa'nın.

— Marko Paşa'nın da idare müdürü. Rıfat Ilgaz, yani ben bir vesilè ile Halûk Yetiş'in odasında oturuyorum. Orada çalıştığım için belki bir iş üzerinde konuşuyoruz.

— Düzeltmen olarak çalışıyordunuz değil mi?

— Düzeltmen olarak çalışıyordum o günlerde. Yazı yazma olanakları henüz yok. Teknik işlerde de çalıştım. Belki o zamana da rastlayabilir. Mürettip olarak da ça-

lıştım çünkü.

— Evet.

— Bu vesile ile Halûk Yetiş'le sık sık ilişki kurmam gerekiyor. Tam bu sırada kartvizitle, tavsiye kartı ile yani...

— İş istemeye gelen bir adamla karşılaşıyorsunuz, bu da Ali Ertekin'dir.

— Daha henüz bilmiyorum. Böyle biri, elindeki kartı uzatıyor, Halûk kartı alıp okuyor. Bir kaç saniye sonra "böyle bir iş yok burada" diyor. Bir ara gözü benden yana kayıyor:

— "Tamdın mı bu adamı?" diyor. "Hayır, tanımadım" diyorum.

— Tanıdın mı diye soran "Halûk Yetiş mi?

— Evet Halûk Yetiş.

— İş isteyen adamı soruyor yani.

— Evet. Böyle memurla işçi arası bir tip. Henüz merdivenleri inmemiş olduğu için tekrar bakıyorum, dikkatle bakıyorum. Tanımıyorum böyle birini. "Ali Ertekin işte bu" diyor. Tabiî, Sabahattin Ali'nin katili olduğu için ismen tanıyoruz.

— Yahut da katili görüntüsündeki adam.

— Evet. Mahkeme safhalarına göre öyle tanıtılıyor halka.

— Rıfat ağabey, Sabahattin Ali'nin yakın çevresi hakkında bildiklerinizi anlattınız. Çok teşekkür ederim. Ailesi hakkında bildikleriniz var mı, ilişkileriniz oldu mu?

— Ailesinin son yıllara doğru Hasköy'de oturduğunu duyardım. Hatta bir ara gidip görmek istedim, "ha bugün, ha yarın" derken öldüğünü haber aldım. Bu umut ortadan kalktı. 1965'lerde idi. Benim "Ha Babam Sınıfı" küçük sahnede oynuyordu. Bir gün Halûk Yetiş beni buldu. "Seninle" dedi "bu akşam bir konukluğa gideceğiz". "Hay hay" dedim. Eski dost çünkü. Onunla her yere gitmeye

hazırım. Şişli taraflarında, arka sokaklarda bir ev. Bir apartmanın üst katlarında bir daire. Evet üst katlara kadar çıktık ve zili çaldık. Yalnız yolda giderken Halûk yavaş yavaş anlattı: "Sabahattin Ali'nin kızının evine gidiyoruz. Seni görmek istiyorlar. Konuşmak istiyorlar, Sabahattin Ali'yi bilen kişi olarak" demişti. Zaten "gider misin, gitmez misin" diye bana sormadan yola girmiştik. Neyse kapı çalındı. Bir genç kadın açtı ve "hoş geldiniz" dedi. Sonra uzun boylu bir arkadaş elimizi sıktı. Tanışma oldu. Kızı Filiz, "Âlî" diye konuşurlar onu. Fakat...

— Filiz Ali değil mi?

— Evet fakat, neden "Âlî" oluyor da, "Filiz Ali" olmuyor, onu bilmiyorum tabiî. Radyoda...

— Anlayamadım burasını hocam? Filiz...

— Âlî.. Tabiî bir çokları "Sabahattin Âlî" diye telâffuz ederler. Örneğin, bizim şairlerin, yazarların yaşamını inceleyen Şükran Kurdakul, Töb - Der'deki bir saat süren konuşmada sürekli olarak "Sabahattin Âlî, Sabahattin Âlî" diye adını yineledi. Oysa Sabahattin Ali hiç bir zaman "Âlî" olmamıştır. Soyadı da "ALI"dır. Bu yanlışlıkları bildiğim için, radyoda dünya halkları müziğinden tanıtmalar yapan Filiz Ali'yi duyardım. Fakat bu "Âlî"nin nereden geldiğini henüz kendisinden soramadım. Olsa olsa "Filiz Ali" olması gerekir. Belki de kocasının adıdır diye düşünüyordum. Sonra Macar asıllı Hadi Laslov adlı bir avukat olduğunu öğrendim.

— Kocasının mı?

— Filiz'in kocasının evet. Kendisiyle de tanıştım sonra, arkadaşım oldu. Sonra Üsküdar taraflarında bir evde oturdular. Harem, Salacak taraflarında. Konukları olarak bu eve de gittim. Bu aileye babaları dolayısıyla sevgim ve saygım sonsuzdur.

— Bu ilk gidişinizin amacı ne idi, Halûk bey sizi neden götürdü oraya?

— Benimle görüşmek istediklerini, babasının arkadaşı olarak tanımak istediklerini söyledi. Son yıllardaki babasının yaşamı hakkında bazı şeyleri öğrenebileceklerini düşünmüş olacaklar herhalde. Nitekim babasının Pelikan yeşil mürekkepli bir kalemi olduğunu, son hikâyesini de bu kalemle yazdığını anlattığım zaman güldüler. Onlar da biliyorlarmış Pelikan yeşil mürekkepli bir kalemi olduğunu. Konusu, daha doğrusu olay kahramanı "Rıfat" olan "Kurtla - Kuzu" hikâyesinin benimle bağlantısı var. Belki de bana karşı olan ilgileri buralardan geliyordu. Uzun kâğıtlara 13-14 sayfa yazdığını anılarımda anlatmıştım, o yeşil mürekkepli kalemle yazdığını. Bir iki dergide yayınlandı. Baştan dergisinde de çıkmıştı. Bunları okumuş olacaklar ki, ben yeşil mürekkepten söz ettiğim zaman gülümsediler. Kim bilir belki de o kalem onlardadır şimdi. Ayrıca nedense, Almanya'da kaldığından mıdır nedir, o Pelikan da Alman kalemidir, belki de o kalemi oradan alıp getirmiştir. Onu da bilmiyorum. Bana bir çok soru sordular. O sıralarda Varlık dergisi Sabahattin Ali'nin hikâyelerini yeniden basıyordu. Bana bütün ciltlerinden hediye ettiler. Sonraları okudum ki Tahir Alangu onu tanıtırken hiç de insanca davranmamış. Onun nerdeyse "karaktersizliğini" belirtecek sözler yazmıştı da bir önsözde, sanıyorum "Kağnı" da olacak. Ben de ona gereken cevabı Yansıma dergisinde vermiştim. Bu yazıya dayanarak Rauf Mutluay da Cumhuriyet'te bir yazı yayınlamıştı. Sözde o da bana cevap veriyordu yazısında.

— Böylece ailesiyle de tanışmış oldunuz?

— Evet, kızını ve kızının kocasını da tanımış oldum. Dostluğumuz devam etmektedir. Annesini tanıyamadım yalnız. Bir bankada çalıştığını işitirim.

— Kimin annesini?

— Filiz Ali'nin annesini. Yalnız Marko Paşa'da çalışırken Ankara'da Karanfil sokakta oturduklarını biliyor-

dum. Fakat karşılaşmak mümkün olmamıştı. Türk Solu dergisinde bir "Sabahattin Ali" sayısı hazırlamak istedim. Bazı dokümanlara, fotoğraflara gerek duyuyordum. Bizim dost Hadi beye gittim. Kolaylık göstermesini istedim. "Sana", dedi, "bizim kayın valideden ilginç bir mektup alabilirim." Gerçekten de alıp getirdi. Bu, Nazım Hikmet'in Sabahattin Ali'ye yazdığı bir mektuptu. Türk Solu dergisinde yayınladım. Hatta pek az yerde yayınlanmış bir fotoğrafı da yayınlandı orda. Arif Damar ile bu fotoğrafı ve mektubun orijinalini geri yolladım. Sabahattin Ali'nin karısı ile, dediğim gibi, konuşamadım. Ama beni ad olarak tanır. Ayrıca bu konuda incelemeler yapan bizim Asım Bezirci'yi de aynı kaynaklara götürerek tanıştırdım.

— Sabahattin Ali'nin yaşamı, ölümü hakkında, başka nerelerden bilgi alabilirim sizce?

— Bir çok yazılar yazıldı. Bu yazıları yazanları tekrar görüp, yazılmayan yanlarını sorularla ortaya çıkarmak gerekir. Diyelim ki Edremit'teki çocukluk arkadaşları... İlkokul arkadaşları... Bunlardan bazıları güzel yazılar yazdılar. Şimdi adları aklımda değil. Biz bunlardan bazılarını o dönemde, Aziz Nesin ile işbirliği yaptığımız sıralarda "Gelincik" dergisini çıkarıyorduk, bu dergide onlardan gelen bir mektubu yayınladık. Çocukluk arkadaşlarından birisi yazmıştı.

— Var mı belleğinizde, neler anlatıyordu?

— Babasının Edremit'te bir dükkânı olduğunu.

— Sabahattin Ali'nin babasının?

— Evet. Sabahattin'in de babasına yardımcı olduğunu.

— Ne dükkânıymış acaba?

— Bakkal dükkânı olacak herhalde. Öyle anlaşılıyor. Çok yakışıklı bir çocuk oluşu nedeniyle Sabahattin Ali'nin sokaklarda dikkati çektiğini anlatıyordu. Oradaki arkadaşlarından da bilgiler toplanabilir. Onun arkadaşların-

dan biriyle ben askerde karşılaştım. Adı Naci idi. Fransızca öğretmeni oldu sonra. Fransa'ya gidip geldi. O bana Sabahattin Ali için bir çok bilgiler vermişti.

— Rıfat ağabey, Sabahattin Ali 1931 yılında ihbar sonucu "yıkıcı propaganda" yaptığı gerekçesiyle tutuklanmış. Üç ay tutuklu kaldıktan sonra aklanmış. Arkasından Konya Lisesine atanmış. 1932 yılında bir eğlence sırasında Atatürk'e yazdığı bir şiiri okumuş, ihbar edilerek Konya'da gene tutuklanmış. 14 ay ceza almış bu suçtan. 1932'den 1948'e kadar çeşitli çalışmaları var. Yazar olarak yayınladığı kitaplar, çevirdiği eserler var. 1948'de eski Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı "Zincirli Hürriyet"te yayınladığı bir yazıdan dolayı kovuşturma geçiriyor. Tabiî bunların ayrıntısına girmeden ve şöyle bir değinerek geçiyorum. Evet önceki davalardan birisi de kesinleşmiş olduğundan üç ay süre ile Paşakapısı Cezaevine kapatılıyor. Asıl olaylar bu Paşakapısında yattığı sırada kendi çevresinde örülüyor. Örülmeye başlanıyor daha doğrusu. Bu nasıl namussuzca bir örgü ise, o sıralarda oluşturuluyor. Hapisten çıkınca da kamyonculuğa başlıyor. Bazılarına göre 16 Haziran 1948'de Kırklareli'nin Sazara köyü yakınlarında ölüsü bulunuyor. Bilinemiyor önce cesedin kimliği. Çünkü cinayet en azından altı, yedi belki de sekiz ay önce işlenmiş. Tanınamıyacak durumda. Olay daha sonra ortaya çıkıyor. Sizin görüşünüze göre, büyük yazar, değerli usta, Türk yazın sanatının temel taşı Sabahattin Ali, geçirdiği bu badirelerden, sıkıntılardan, polisin izleme ve baskısından sonra, kaçmayı düşünebilir miydi? Psikolojik durumu, karşı durma gücü, direnci, nasıldı sizce? Örneğin tepkisi, korkusu nasıldı? Bu konularda bir değerlendirme yapsanız?

— Sabahattin Ali kaçmak isteseydi, başka bir yerden, diyelim ki deniz yoluyla Karadeniz'den geçemez miydi? Sonra Ege Denizi'nden karşıya geçemez miydi? Trak-

ya'dan geçiş oldukça zordur. Bunu neden üzerine alsın? Örneğin motorla kaçmak daha kolaydı. O zaman bir çok kömürcü, Bulgaristan'ın deli ormanlarından İstanbul'a kömür taşıyordu, deniz yoluyla. İkinci Dünya Savaşı koşullarında bu durum sık sık tekrarlanmıştır. Karadenizli motorcular bu işi kolaylıkla yapmışlardır. Sabahattin Ali bunları çok iyi bilirdi. Acaba neden bu Karadeniz yolunu seçmedi karşıya geçmek için? Sonra Ege Denizi'nden Yunanistan'a geçmek de kolaydı. Kendisi Edremitlidir, o yöreyi de çok iyi bilir. Sonra o zaman Suriye'ye kaçmak en kolay yollardan birisiydi. Sınırda hiç bir zorluk yoktu. Çok kişi Suriye'den kaçtılar. Dünyanın bir çok yerlerine oradan gittiler. Karadenizden de... Kaçacak bir insan, bunca kolay deniz yolları dururken zor olanı neden seçsin? Sabahattin Ali bunları çok iyi bilirdi. Hani bazıları diyor ki "Kamyonu kaçmak için aldı ve kullandı". Ben kaçınakla kamyon arasında hiç bir ilişki kuramıyorum. Kamyonla sözde...

— Edirne'ye kadar gitmiş olmak için kamyon edinmeye gerek olmaz ki. Kamyonu satar üstelik, para yapar...

— Tabii, tabii. Kamyon iş olanakları için. Sabahattin Ali böyle şeyleri hesaplardı. Bazı kendine göre hesapladığı, para çıkarıcı işler vardı, olurdu. Hatta bizlerden önce zeytincilik yaptığı da söylenirdi. Yalnız ben bilmiyorum bunu. Yani bir malı değerlendirmesini bilirdi. Kaçacak olan adamın kamyonu alıp da bırakıp kaçması biraz akıl dışıdır. Sonra ortaklığı da ne derece bir ortaklık? Bundan ailesi, çoluğu çocuğu yararlanacak mı? Bunlar saptanmış mı? Sonra, bula bula, ortaklığı da Millî Emniyetten birisi ile mi yapacaktı yani? Başka adam yokmuş gibi. İlla o kamyonu bu cinayete eklerler. "Bu kamyonu Kırklareli tarafından kaçmak için aldı" derler. Ordan peynir alacakmış da, onun için gelmiş oraya. Kamyonun parasını bir deniz motoruna verse, denizden gayet kolay kaçar üs-

telik.

— Ayrıca bunları bilen bir kişi.

— Evet.

— Kurt gibi adam yani Sabahattin Ali. Öykülerinden belli Rıfat ağabey?

— Doğru elbette canım.

— Üstelik direnme gücü konusunda... üç kez cezaevi...

— Hapishane görmüş adam be. Hem de Sinop Hapishanesi ki, burda yatmış bir yıl kadar. Bu adam denizi biliyor bir kere, Edremitli olarak. Motor kullanmasını da biliyor. Kamyonu almaz da bir deniz motoru alır. Onunla kaçar, kaçacaksa. Üstelik hem kaçacak, hem ölecek, hem de malını polise bırakacak, nasıl iş bu? Bu ortaklık ne oldu sonraları acaba? Onu da bilmiyoruz ya?

— Ortaklık da karışık biraz.

— Hem de nasıl?

— Yani şu çıkıyor burda: Sabahattin Ali hapishane deneyinden geçmiş, aklı başında, çevresini değerlendirmesini iyi bilen, direnme gücü olan bir yüce sanatçı. Bir düşün adamı. Ki, bu direnme gücü yapıtlarıyla en iyi şekilde ortaya çıkıyor.

— Ben Sabahattin Ali'nin kaçacağına en küçük olasılık tanımıyorum. Kaçsa bile en zor ve karışık yolu seçmiş. Bu da Sabahattin Ali'nin net düşüncesine, net görüşlerine aykırı. O yüzden kaçma işine benim aklım yatmıyor. Bu kaçma işi cinayet olayına uydurulmuş bir kılıf gibi geliyor bana. Peki kaçmak istedi diyelim, o zamanlar Gaziantep yolundan, Kilis yolundan...

— Kaçakçılar daha rahat gidip geliyorlar diyeceksiniz...

— Doğru değil mi ya? Suriye yolundan.

— Sonra buralardan peynir alış verişi de yaptığına göre... Kamyonla Doğu'ya da gidip geldiğine göre...

— Peyniri sözde Trakya'dan aldı diyorlar. Oraya yük taşıdığını biliyorum ben, kilo başına yapıyordu. O zamanlar karadan nakliye işleri yeni yeni başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra... Ama Sabahattin Ali tam kaçmaya karar veriyor, kamyon alıyor. Buna aklım bugüne kadar ermedi.

— Ters bir iş.

— Hem de kendisine gerekli olan parayı, Türkiye'de son anlarında harcayarak, gene sınırın beri yanında bırakıyor. Bunları acaba karısına anlatabildi mi ki? Bu kamyondan nasıl yararlanabileceğini söyledi mi ki? Hayır onu da sanmıyoruz. Sanmıyoruz değil, bu ortaklık hakkında sonradan öğrendim ki, ailesi de fazla bir şey bilmiyordu. Nasıl çözümlemişler Mehmet Ali Cimcoz'la hisse işlerini?

— Kimbilir?

— Kendisi bırakıp gideceğine göre? Bunu kendisine mektupla bildirdiğine göre, Mehmet Ali bey sonradan bu işi nasıl yürütmüş veya nasıl tasviye etmiş? Bunları da incelemek gerekir.

— Sağol Rıfat ağabey. Yordum sizi.

MEHMET ALİ AYBAR
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Efendim, siz Sabahattin Ali'nin hem akrabası, hem de düşün arkadaşısınız. İlk günlerden başlayarak ilişkilerinizi anlatır mısınız?

— Sabahattin Ali akrabam olduğu için, ilişkilerimiz hiç hatırlayamayacağım kadar eskidir. Çocukluğumdan beri Sabahattin Ali bize gelir, gider, ve görüşmelerimiz sürerdi. Demek ki, çocukluğundan ölümüne kadar geçen süre içinde Sabahattin Ali'yi tanıyorum. Sabahattin'le ölümüyle sonuçlanan o ayrılığa kadar beraberdik. Sabahattin Ali İstanbul'da idi, ben o zaman İstanbul'da "Zincirli Hürriyet"i çıkarıyordum. Sabahattin Ali de o gazetede yazı yazıyordu.

— İlk gençliğinde nasıl bir insandı Sabahattin Ali? İlk dönemlerde nelere meraklı idi, kişiliği nasıldı? Zaafları var mıydı?

— Sabahattin okumaya meraklı idi. Sempatik bir kişiliği vardı, kimseye batmazdı. Eve konuk olarak geldiği

zaman gayet rahat, yumuşak bir kişiliğe sahipti. Bu kişiliğini ölünceye kadar sürdürmüştür.

— Siz annesi babası tarafını da biliyor musunuz efendim?

— Babasını hatırlarım, annesini de. Benim annem tarafından akrabam olurlardı.

— Mehmet Ali bey, ben özellikle 1947-48 yıllarını öğrenmek istiyorum. Marko Paşa'yı çıkardığı yılları. Zincirli Hürriyet'te birlikte olduğunuz dönemi.

— O dönemi, politik ortam olarak, öncelikle iyi değerlendirmek gerekiyor. Sabahattin Ali'yi de o politik ortam içinde ele almak durumundayız. Biliyorsunuz Türkiye, ikinci dünya savaşı başlarken, İngiltere ve Fransa ile bir askerî ittifak anlaşması yaptı. Bu andlaşmanın savaş koşulu, Akdenizdeki dengenin bozulması halinde, Türkiye'nin de İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa gireceği hususunu ihtiva ediyordu. Anlaşma bildiğiniz gibi 1939 yılında imzalandı. Yanılmıyorsam, savaşın çıkmasına çok yakın bir tarihte imzalanmıştır. O zaman dünyada cepheler belirmeye başlamıştı. Artık dünyanın kaderi belliydi. Bir tarafta Mihver Devletleri vardı, yani faşist İtalya ile Nazi Almanyası ve uzak doğuda Japonya Mihver Devletleri oluşturuyordu. Japonya zaten uzun yıllardan beri Çin'e karşı bir savaşı sürdürüyordu uzak doğuda. O ittifak karşısında batı demokrasileri, başta Fransa-İngiltere olmak üzere, bir ittifak manzumesi kurdular. Buna Polonya'yı da almak istediler, Sovyetler Birliği'ni de. Fakat biliyorsunuz, bu görüşmelerin sürdüğü bir sırada, Sovyetler Birliği Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzaladılar. Bu sırada Türkiye de cephesini saptadı, demin söylediğim üçlü ittifakta yer aldı. Türkiye'nin o sıralarda Sovyetler Birliği ile de bir "Dostluk ve Saldırmazlık Paktı" vardı. İngiliz ve Fransızlarla askerî andlaşma imzalarken, bir protokol eklendi bu andlaşmaya ve bu andlaş-

ma dolayısıyla Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin hasım duruma gelmeyeceği bu protokola kaydedildi. Derken dünya savaşı patladı biliyorsunuz, Türkiye dünya savaşına girmedi. Üçlü askerî ittifakın "savaş kaydı ve şartı" olarak saptadığı durum, Akdenizde oluştuğu halde Türkiye Cumhuriyeti yeterince askerî malzeme verilmediğini ileri sürerek davaş dışı kaldı. Biliyorsunuz Çörçil buraya geldi, İsmen Paşa ile Adana'da görüştü. Sonra Kahire toplantısına İsmet Paşa gitti. Müttefikler İsmet Paşayı savaşa sokmak için zorladılar, İsmet Paşa da belirttiğim noktaları ileri sürerek, yani "Taahhütleriniz tamamıyla yerine gelmedi, Türk ordusunu yeterince donatmadınız" gerekçeleriyle savaş dışı kalındı. Fakat savaşın biteceğine yakın tarihte Türkiye Almanya'ya savaş ilân etti. Ama bir tek kurşun sıkılmadı. Almanya zaten mağlûp olmuştu biz savaş ilân ettiğimiz sıralarda. Bu, biraz önce sizin de belirttiğiniz gibi, Sanfiransisko'da toplanan Birleşmiş Milletlerin kuruluşuna ilişkin konferansa katılma amacına dönüktü. Türkiye kurucular arasına girmek istiyordu. Şart koşuyorlardı başlangıçta, "Nazilere, faşizme karşı savaşmış olanların kuracağı bir örgüt oluşturulacak" diye.

Bu girişten sonra, 1945-46'dan Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü yıllara kadar geçen kısa zamanda Türkiye içinde politik ve sosyal büyük gelişmeler oldu. Türk halkı savaş yıllarını son derece ağır şartlar altında geçirdi. Halk yer yer kırlarda otları toplayarak karnını doyurdu. Ekmek vesikaya bindi. Kara bir ekmek, o da bir lokmacık olmak üzere herkese dağıtıldı. Bu koşullarda Türkiye savaş yıllarını geçirmiştir ve kalabalık bir ordu besleyerek. Savaş bittikten sonra bu koşullar, yani savaş yıllarının ağır koşulları halkta, Cumhuriyet Halk Partisine karşı bir idmirar, bir çeşit dargınlık belirmiştir. Beri yandan Sanfiransisko'ya biliyorsunuz demokrat ülkeler alınıyordu. Zaten "bu savaş demokrasinin faşizme karşı savaşı" diye nite-

lendiriliyordu. Oysa İsmet Paşa'nın zamanında Halk Partisi tek parti idi. Aynı zamanda faşist karakterde bir parti idi. İsmet Paşa genel başkanı. Millî Şef adıyla bu başkanlığı sürdürür. "Tek parti, tek şef, tek millet" sloganı sık sık tekrarlanırdı. Bu slogan faşist bir slogandı. Aslına bakarsanız Osmanlı İmparatorluğundan beri Türk devleti, her zaman faşizan bir devlet olmuştur. Toplum-devlet ilişkileri bakımından bu böyledir. Devletin halka bakış zaviyesi bakımından tepeden inmeci, ceberrut bir kuvvet olmuştur Osmanlı devleti. Bazı sol yazarların inancının tam aksine, ben Osmanlı İmparatorluğunun ve Osmanlı devletinin, ceberrut, merkezci ceberrut bir devlet olduğu kanısındayım. "Rahim ve şefik" bir devlet değil, "Devlet Ana" değil. Kamçılı bir devlettir ve halkı da bu devletten çok çekmiştir.

Partiler kurulduktan sonra da yani İkinci Meşrutiyet devrinden itibaren, iktidarı uzun zaman elinde tutan İttihat ve Terakki Partisi de bir faşizan partidir. Merkez-i Umumi'nin hakimiyeti altında bir partidir.

— Genel yapısı böyledir.

— Tamamen böyle bir partidir ve Türk bürokrasisinin partisidir. Yani devleti 600 yıl idare etmiş olan ve egemen bir sınıf teşkil eden bürokrasinin partisidir.

Cumhuriyet Halk Partisi de ona mirasçı olmuştur. Kuruluş, zihniyet aynıdır. İsmet Paşa'nın Millî Şeflik zamanındaysa, demin söylediğim üçlü soganla tam bir faşist parti niteliğindeydi. Ama bizde her şey biraz yozlaşır. Faşizm de yozlaşmıştır. Bir Alman faşizminin zaptı raptı, Alman faşizminin nasyonalizmi bizde yoktu, alaturka faşizmdi, ala faşizmdi. Her şeyi tekelinde tutmasıyla bu parti faşistti.

Savaştan sonra halkın hoşnutsuzluğu, dünyanın bir devrini tamamlayıp yeni bir devre hazırlanmak üzere oluşu, Halk Partili yöneticileri de tedirgin etti. Halkın

yeni bir siyasî düzen istemi, şurada burada kendini göstermeye başladı. Buna karşılık önce cemiyetler yasasında bir değişiklik yaparak, özellikle bu yasanın dokuzuncu maddesi değiştirilerek, Halk Partisi dışında da partiler kurulmasına izin verildi. Böylece Türkiye çok partili demokrasiye geçti.

— Sözde demokrasiye?

— Evet, şeklî demokrasiye. Ama önemli bir adım, çünkü o koşulları yaşamış olanlar bilir. Evet şeklî idi, bir muvazaadan söz ediliyordu, çünkü muhalefet partilerini kuranlar kimlerdi, Cumhuriyet Halk Partisinin ileri gelen yöneticileriydi. Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, bunlar Halk Partisinin ileri gelen kişileriydi. Celâl Bayar, Atatürk'ün son zamanlarında Başbakandı. Bunlar o zaman bir parti kurdular ve partilerinin rengini de açıkladılar. Halk Partisinin devletçiliğine karşı, bunlar liberal bir ekonomi savunuyorlardı. Kurucuları arasında Emin Sazak gibi, Adnan Menderes gibi büyük toprak ağaları vardı. Biliyorsunuz asıl kavga Toprak Kanununun 17. maddesinden çıktı. Böylece çok partiye geçişimiz bir bakıma Türkiye'de sınıfsal gelişmenin bir neticesi olarak da kendini gösterdi. Yani savaş içinde palazlanmış olan Türk burjuvazisi, o tarihe kadar iktidarı tekelinde tutmuş olan bürokrasiye kafa tutmaya başladı. Partiler bunun ifadesi oldu. Tabii bu yeni kurulan parti de halkın hoşnutsuzluğunu istismar etti, sömürdü ve böyle bir politika yürütmeye başladı. Bu tarihlerde yani 1946'larda Türkiye'de iki tane de sosyalist partisi kuruldu. Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisiyle Şefik Hüsnü'nün kurduğu Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi. Ama daha başka partiler de vardı. Örneğin bir Sosyal Demokrat Parti kuruldu. Bir çok sosyalist isimli partiler de ortaya çıktı. Bunlar belki küçük kuruluşlardı, ama önemli olan Esat Adil'in partisi ile Şefik Hüsnü'nün

partisi idi. Ancak Türkiye'de sola açık, solu da bulunan bir burjuva demokrasisi kurulmak istenmiyordu. Halkın hoşnutsuzluğu öyle bir artmıştı ki, böyle bir partinin kurulması halinde halk tarafından kısa sürede benimsenecekti, bundan korkuldu. Ve 1946 yılında İstanbul'daki Sıkı-Yönetim makamları sol partileri "gizli örgütleri olan kuruluşlar" savıyla kapattı ve yöneticilerini de tevkif etti. Bu olay 1946'nın yaz sonlarına doğru oldu.

— Evet efendim, "16 Aralık 1946'da Sıkıyönetim Komutanlığı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köyül Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi'ni ve bu partilerin çıkardığı dergi ve gazeteleri kapattı" diyor elimde bir belge.

— Kapattı, yöneticilerini içeri attı, davaları uzun sürdü. Sonunda mahkeme Şefik Hüsnü'nün partisini "mahkûm" etti, Esat Adil ve partisi ise beraat etti. Bu arada, bu konuşmaya geçmeden önce sizin sözünü ettiğiniz bir İnsan Hakları Derneği de kurulmuştu. Mareşal Fevzi Çakmak'ın başkanlığında Kenan Öner, Cami Baykurt, Tevfik Rüştü Aras ve Zekeriya Sertel tarafından.

— Bir de Sadık Aldoğan var efendim?

— Evet, ve Sadık Aldoğan. Fakat bu kuruluş büyük bir tahrik elemanı oldu. Gerek Halk Partisi hükümeti gerekse Demokrat Parti muhalefeti bunun Mareşalı oyuna getiren bir solcu komplosu olduğunu söylediler. Mareşal da çekindi. Bu dernek de pek bir canlılık gösteremedi. Hatta bunun karşısına gene "İnsan Hakları Cemiyeti" olarak Nihat Erim'in girişimiyle bir başkası daha kuruldu.

İşte Sabahattin Ali bu koşullarda Markopaşa'yı çıkardı, Aziz Nesin'le beraber. Hemen hemen aynı tarihlerde ben de "Hür" adında bir haftalık dergi çıkardım.

— İstanbul'da değil mi?

— Her ikisi de İstanbul'da. İstanbul'da sıkıyönetim vardı. Sıkıyönetim, keyfi olarak gazeteleri kapatmaya başlayınca ben "Hür" gazetesinde yazı yazarak "Sıkıyöneti-

min böyle bir yetkisi olmadığını" savundum. Bu yazı üzerine Sıkıyönetim "Hür"ü de kapattı ve benim "her ne nam altında olursa olsun İstanbul'da gazete, dergi çıkaramayacağımı" da kararına ekleyerek tebliğ etti. Bunun üzerine beni bir matbaa sahibi İzmir'e çağırdı. Gazetemi İzmir'de basabileceğini söylüyordu. Gittim ve İzmir'de "Zincirli Hürriyet"i çıkarmaya başladım. Zincirli Hürriyet, Türkiye'ye Amerikan yardımını protesto eden ilk gazetedir. Truman Doktrini 12 Mart 1947'de ilân edildi. Zincirli Hürriyet'in ilk sayısı İzmir'de 5 Nisan 1947'de çıktı. Demek ki aşağı yukarı yirmi gün sonra, bağımsızlığımızın tehlikede olduğunu ilân eden bir yazı ile bu gazete yayın yaşamına girmiş oldu. Üç sayı çıkabildi, üç hafta. Halk Partisi İzmir'de bir miting düzenledi. Dergiyi basan matbaanın camlarını, çerçevelerini, kapılarını kırdılar. Basılmış gazeteleri Cumhuriyet Meydanına götürüp yaktılar. Bu olaydan sonra da hiç bir matbaa orada Zincirli Hürriyet'i basma cesaretini gösteremedi. Bu işleri Halk Partisi çok yapardı, "Tan Gazetesi" olayından sonra bir de İzmir'de "Zincirli Hürriyet" olayı vardır.

Sabahattin Ali'nin Markopaşa'sı, bir muhalefet gazetesi idi. Bu muhalefeti, ağırlığı güldürü olarak sürdürüyordu. Markopaşa'da ciddi yazılar Sabahattin'in yazdığı yazılardır. Küçük bir başyazı ve ondan sonra mizah yazıları yer alırdı. Taşlamalar ve güldürü yazıları. O sıralarda son derece geçerliydi mizah. Düşünün ki, tek parti baskısı altında hükümeti eleştirme olanağı yoktu. İlk kez olarak...

— Mizaha sığınarak eleştiri mi başladı?

— O da yoktu eskiden... İlk kez Markopaşa ile bu çığır açıldı ve Markopaşa kapışıldı. Şimdi satış sayıları tam olarak belki söylenemez ama, galiba en yüksek düzeyde idi.

— Altmış bine kadar çıkmış Mehmet Ali bey?

— Markopaşa bir yandan kapışılır, polis bir yandan toplatırdı. İlgi çoktu. Nitekim karaborsa bir liradan satıldığı falan da söylenirdi. Zincirli Hürriyet için de aynı şeyler oldu. O zamana göre önemli sayılacak sayılara ulaştı tirajı. Otuz bini buldu kısa sürede. Ama toplattırıldı, baskıya uğradı, yakıldı. Yukarıda anlattığım olaylardan sonra da, hiç bir yerde çıkarma olanağı bulunamadı. 1948'de sıkıyönetim kaldırıldı. Bunun üzerine İstanbul'da Zincirli Hürriyet'i yeniden 1948'de çıkarmaya başladık. İşte Sabahattin Ali'yle İstanbul'da çıkardığım bu gazetede işbirliği yaptık.

O gazetenin İstanbul'da çıkan tek sayısında, Sabahattin Ali'den başka Aziz Nesin de yazı yazdı. Mim Uykusuz resimlerini yaptı. O gazetenin de ikinci sayısını çıkarma olanağı bulamadık. Çünkü gene Halk Partisinin iplerini çektiği bazı üniversiteliler, matbaa matbaa dolaşarak Zincirli Hürriyet'i bastıkları takdirde mesuliyet kabul etmeyeceklerini matbaacılara hatırlattılar. Bu yüzden de ikinci sayısını basmak mümkün olmadı. Güçlükle bir matbaa bulup "Vali Lütfi Kırdar'a açık mektup" diye bir mektup kaleme alıp durumu açıkladık. Bu şekilde baskılara maruz kalıyoruz, "Basın hürriyeti ne oluyor?" diye. Bu kez de gerek açık mektuptan dolayı, gerekse tek sayı çıkan Zincirli Hürriyet'ten dolayı mahkemeye verildik, duruşmaya çağrıldık.

Sabahattin Ali'nin son üç yıla sıkışan son derece renkli ve son derece hareketli bir hayatı vardır. Ki bu hayat, Bulgar hududunda şen'i bir cinayetle, alçakça bir öldürme olayıyla noktalanmıştır.

— Mehmet Ali bey bu olay sizce Bulgar hududunda mı oldu?

— Vallahi kesin olarak bilemiyorum. Ceset Bulgar hududunda bulundu biliyorsunuz. Yahut da öyle söylendi. Bir çok rivayetler var. Herhalde benden önce yaptığınız

konuşmalarda size bunları anlatmışlardır.

— Çok değişik değişik yorumlar getiriliyor efendim.

— Evet. Örneğin Emniyette işkence ile öldürülüp sonra oraya götürüldüğü de sanırım bunlar arasında vardır. Bu olabilir. Fakat kesin söyleyebileceğim bir durum yok. Yalnız Sabahattin'in bir tuzağa düşürüldüğünden hiç kuşkum yok. O sıralarda gazete çıkarma olanağı da kapanmıştı. O da bir kamyon alarak nakliyecilik yapmaya kalkışmıştı. Bu araba ile Anadolu'yu da dolaştı bir süre. Gayet ilginç anılarla dönerdi her gittiği yerden. Son bir kez "gene seyahate çıkıyorum" diye ayrıldı. Hikâyenin açıklanan tarafıyla ve bilindiği gibi bir Berber'in aracılığıyla bir ajanla tanıştığı anlaşılıyor. Bu ajanın açıklaması kendinin öldürdüğü şeklinde. Ama böyle midir, söyledikleri gerçek olabilir mi buna bir şey diyemiyorum.

Yalnız o ajanın açıklamasında...

— Öldürdüm diyen Ali Ertekin'in açıklamasında mı?

— Evet evet. Ali Ertekin'in mahkemede yaptığı açıklamada, bir husus benim dikkatimi çekmiştir. Bakalım belleğimde kalan nokta doğru mu, çünkü siz de bunun üzerindesiniz. Olayları ayrıntılarına dek biliyorsunuz. Şöyle bir ifadesi var sanıyorum. Diyor ki: "Ormanlık bir yere geldik. Orada geceyi bekledik. Karanlığın çökmesini bekleyecektik hududu geçmek için. Sabahattin oturdu, bir ağaca sırtını dayadı. Çantasından bir kitap çıkardı, başladı okumaya." Şimdi sayın Kemal arkadaşım...

— Gece kitap nasıl okunur ormanda?

— Hayır.. gündüz.. Geceyi bekleyecekler. Şimdi burdaki incelik şu: Sabahattin bu anda yanımızda olsa, bu sohbet kendisini ilgilendirmiyorsa, cebinden bir kitabı çıkarır okumaya başlardı. Gözlüklerini de kaldırır, çünkü miyoptu gözleri, sürekli okurdu. Bu durum Sabahattin'in bir özelliğini gösteren bir açıklamadır. Benim dikkatimi çeken bu nokta oldu.

— Bu özellik "Ben öldürdüm" diyen kişiye başkaları tarafından aktarılmış olamaz mı Mehmet Ali bey? Bilinçli olarak örneğin?

— Bilemem. Bu durum Sabahattin Ali'yi çok yakından tanıyanların bildiği bir özelliktir. Bence önemli bir noktadır bu. Adam cinayetin nasıl olduğunu anlatırken, bunun üzerinde de fazla durmuyor, değinip geçiyor, ben bildiğim için üzerinde düşündüm, dikkatimi çekti. O anlatıyor, diyor ki: "Geldik, şöyle oldu böyle oldu, geceyi bekleyecektik, Sabahattin de oturdu, arkasını ağaca dayadı, kitap okumaya başladı. Ben de gidip sopa buldum, gelip başına vurdum." Galiba anlatılanlar böyle değil mi?

— Kendisi de böyle anlatıyor.

— Katilin mahkemede verdiği ifade, yahut poliste söyledikleri.

— Efendim ben İstanbul'da 25 gün kadar kaldım. Sabahattin Ali'nin katili olarak bilinen Ali Ertekin'i aradım. Sonunda Anadoluhisarı'nda Yenimahalle'de buldum kendisini. Güller içinde iki katlı son derece iyi döşenmiş, telefonlu bir evde oturuyordu. Rahat bir emekli hayatı sürdürüyor. Olayı bana yeniden anlattı. Fakat ben çok iyi uydurulmuş bu öyküye inanmıyorum Mehmet Ali bey. Bu araştırmanın içindeki bir insan olarak hiç inandırılamadım. Çok değişik kişilerle konuştum. Olasıdır ki Sabahattin Ali İstanbul'da ya da Kırklareli'nde işkence ile öldürülmüştür. Bu benim çeşitli olaylardan edindiğim izlenim.

— Katil'le konuştuğunuz zaman kitap okuma olayını anlattı mı Kemal bey?

— Anımsadığıma göre anlattı.

— Kuşku uyandırıcı bir durum.

— Ve Millî Emniyette görev yaptığını da söyledi bana.

— Orası muhakkak da.. Şimdi Millî Emniyet bunu öldürtmeye karar verince...

— Neden bu kararı vermiş olabilirler efendim, asıl

ben bu noktayı merak ediyorum. Sabahattin Ali öldürülecek kadar gizli işlerin içinde değildi. Sadece yazı yazan bir insandı?

— Yalnız Sabahattin o sıralarda, son derece hareketli idi. Her çeşit insanla görüşürdü. O zaman Taksim Gazinosu vardı, orada "Vali Lütfi Kırdar'ı gördüm. Masasında oturdum. Şöyle konuştum, böyle dedim" derdi. Lütfi Kırdar iktidarın Valisi. Sabahattin iktidarı eleştiren bir yazar. Sabahattin kendisini bir dokunulmazlık zırhı içinde gören, öyle duyan bir yapıya sahip. Herkesle düşüp kalkıp konuşurdu. Değişik çevrelerle teması vardı. Bu nedenle Polis onu bir çok işin içinde sanabilirdi. Sabahattin de bu kuşkuyu yaratmış olabilir. Ayrıca polis Bulgaristan'a kaçacağını da öğrenmiş durumda.

— Bulgaristan'a gideceğini size ya da dostlarına söylüyor muydu?

— Her yerde söylüyordu. Sözde gizli söylüyormuş gibi, fakat her yerde çok konuşarak her şeyi söylüyordu. Alay ediyormuş gibi, gülerek, ve son derece rahat bir davranış içinde onun söyleyemeyeceği söz yoktu. "Yahu bu memlekette oturulmaz artık. Yaşanmaz bu hava içinde, insanı zehirler" derdi. Kaçacağını tam olarak söyledi mi, söylemedi mi, bunu bilemiyorum, fakat her şeyi konuşurdu. Mizacı böyleydi. Onun için gitmiş Berber Hasan'a. Berber Hasan birini bulmuş, o da ajan. Yani bu durumda kaçacağını polis öğrenmiş. Böyle hareketli bir yaşam, herkesle görüşüyor, her çevreye girip çıkıyor ve bu adam Bulgaristan'a kaçmaya çalışıyor. Elbette ki polis, Millî Emniyet, bu adamdan bir şeyler öğrenmeye uğraşacaktır. Yani şöyle düşünecektir: "Yahu biz bugüne kadar bu adam için bir şeyler bulamadık. Ama şuraya buraya girip çıkıyor, şöyle şöyle ilişkileri var. Şimdi de kalkmış gidiyor. Bu mutlaka bir şeyler hazırlıyor" diye kuşkulanmış olabilirler. Ve ağzından bir şey almış olabilmek için de sıkış-

tırmış, öldürmüş, hududa bırakmış da olabilirler. Bu ihtimal cuk oturuyor, size katılıyorum. Benim demin söylediğim kitap okuma özelliği de Sabahattin'in, katili bunca yıl geçtikten sonra aynı ayrıntıyı size de anlattığına göre doğru olmaması... Çünkü ben mahkemede dinlediğim zaman, olayı anlatıyor ve "Sabahattin de oturdu, kitap okuyordu" diye, o manzarayı çiziyordu. Aradan bu kadar zaman geçtikten sonra, bu ayrıntının bu denli canlı olarak aklında kalması, "kitap okuyordu" demesi, ilginç. "Ağaca yaslanmıştı o sırada vurdum" diyebilirdi örneğin. "Kitap okuyordu" demesi ise, o zaman uydurulmuş bir yalanın, tekrar edilmesi biçiminde de yorumlanabilir. Herhalde öldürülmesinin mantığı, önce işkence yapılıp öldürülmesini daha akla yakın bir olasılık olarak ortaya koyuyor.

— Mehmet Ali bey, Sabahattin Ali'nin özellikle son yıllarda, "Ankara'yı yazacağım. Ankara'yı öyle bir yazacağım ki, yönetimde bulunanlar bu kitapta kendilerini bulacaklar ve çılgına dönecekler. Okudukları zaman, saçlarını başlarını yolacaklar" dediği söyleniyor. Acaba, ölümü üzerinde bu da ayrı bir etken olabilir mi?

— Bir yazar bir çok tasavvurlarda bulunabilir. Bu da böyle bir tasavvurdur. Bunları Sabahattin'in söylediğini ben anımsamıyorum. "Ankara'yı yazacağım" diye ısrarla üzerinde durduğunu bilemiyorum ama, başka bir yerde konuşmuş olabilir, anlatmış olabilir.

— Bu dönemde Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içine girmiş ajan, provokatör şeklinde kimseler tanıdınız mı?

— Olabilir. Söylediğim gibi, Sabahattin çok ahbabı olan bir tipti. Ne acı ki, çok yere girip çıkardı. İlişki kurduğu kişiler arasında öyle kimseler de bulunabilir. Sabahattin zekâsına son derece güvenen bir arkadaşımızdı. "Ajan olsun, ne olacakmış ajan olursa? Ben onları rahatlıkla karşımda oynatabilirim" şeklinde düşünürdü.

— Efendim, Sabahattin Ali olayında en çok suçlanan-

lardan birisi biliyorsunuz, Mehmet Ali Cimcoz'dur. Ben kendileriyle gidip konuştum. Söylentilere göre Mehmet Ali Cimcoz da, eşi Adalet hanım gibi Millî Emniyetten. Kanıtsız sözler tabiî bunlar. Ancak Sabahattin Ali de bir çok ahbabına "Evet Cimcozlar Millî Emniyette görevlidir" der. Böyle demesine karşın, o denli sıkı bir ahbaplık söz konusu ki, gidip orada yer içer, yatar ve "Kendimi bunların arasında emniyette hissediyorum" der. Bu tavır bilinçli miydi acaba?

— Biraz önce de söylediğim gibi, Sabahattin Ali kendi zekâsına son derece güvenen bir kişi idi. "Ben herkesle ilişki kurarım. Ben onları kullanırım" gibi bir zaaf içindeydi. Sabahattin, Cimcoz'ları Millî Emniyet mensubu olarak bilir mi, bu bildikleri gerçek mi, söylentiler doğru mu, değil mi, bilemem. Bu konuda kesin bir şey söyleyecek durumda değilim. Ama, Sabahattin Ali, Cimcoz'lara çok sık giderdi. Yakın ilişkileri vardı.

— Arkadaş çevresi içinde bu tür kişiler varsa, ki vardır, bunların da bu ölüme katkılarda bulundukları yadsınamaz.

— Hiç kuşkusuz, bu ölüm bir komplodur. Bu kesin. Bu komplo hazırlanırken, tezgâhlanırken, rol alan pek çok kimse olmuştur. Hangi safhasında kimlerin rol aldığını bulmak belki zor ama, siz bir araştırma yapıyorsunuz, herhalde ortaya çıkacaktır.

— Bunları nasıl bulup çıkarabiliriz Mehmet Ali bey?

— Zor iş, kolay değil. Çünkü bu olaylara tanık olanlar biraz önce söylediğim gibi azaldı.

— Konuyu çok iyi bilenler, bu konuşmalar sürerken, "Teypi kapatır mısınız, size bazı önemli açıklamalar yapayım" diyorlar. Teypi kapattıktan sonra gerçekten ilginç olaylar anlatıyorlar. Ama bunların yazılmamasına benden söz alıyorlar, ve benim yazmam olanak dışı kalıyor. Sizin "Bu yazılmayacak" dediğiniz şeyi, söz vermişsem nasıl ya-

zarım? Böyle durumlar var.

— Söylenti başka şey, rüsuka varmış olay daha başka şey. Ama bu işi kesinliğe vardırmak da kolay değil. Belge olacak. Kişilendirmek zor.

— Yönlendirmek kolay Mehmet Ali bey..

— Yönlendirmek kolay, Sabahattin'in bir komploya kurban gittiği açık ve bu örgütler eliyle yapıldığı belli. Ama bunu isimlendirmek, yerlendirmek olanağına sahip değiliz. Söylentiler doğru mu, değil mi? Bunlar ağır şeyler biliyorsunuz?

— Bunların yorumu da yapılmadı şimdiye kadar Mehmet Ali bey?

— Evet doğru. Yorumu yapılmadı. Sonra birini ajan olarak suçlamak, bazı belge ve bilgilere sahip olmakla olur. Rastgele olmaz.

— Efendim, Sabahattin Ali öldürüldükten sonra, siz yakın dostları mutlaka çeşitli konu üzerinde tartışıp bir sonuç çıkarmaya çalışmışsınızdır. Hiç değilse yorumunu yaptınız. Bu görüşmeler sırasında, ilginç diyebileceğiniz, "gerçeğe yakındır" diyebileceğiniz ip uçları ortaya koyanlar çıkmadı mı?

— O sırada olay yeni idi. Belki de biz çok yakından, içinden baktığımız için, bugünkü kadar ayrıntılarını göremiyorduk. Ama ilk haberi aldığımız zaman Sabahattin'in komploya kurban gittiğine kuşkumuz olmadı. Sanıyorum bizim evde ilk ölüm haberini aldık. O akşam, oturup yemek yiyecek, konuşacaktık. Valâ Nureddin, Müzehher hanım, Zekeriya, Sabiha hanım, gençler vardı. Geç vakitti, kapı çalındı. Hani Türkiye'den kaçan bir Hunbaracı vardı ya, ne idi onun adı?

— Aslan Hunbaracı.

— Geç vakit bize Sabahattin Ali'nin öldürüldüğü haberini işte o getirdi. "Size kötü bir haber getirdim" dedi, anlattı olayı. Biliyorsunuz o da bir karışık insan olarak or-

taya çıktı sonradan. Söylediklerini duyunca tümümüz adeta donup kaldık. "Doğru mu?" dedik. Cevap verdi, kendisi muhabirdi bir yerlerde. O zaman solda görünmeye çalışan bir kişi idi.

— Efendim önemli bir sorum var, Sabahattin Ali'nin kaybolmasıyla bulunması, ölüm haberinin alınması süresini, hesap edebilir misiniz acaba?

— Edemem ama, epey zaman geçti.

— Ne kadar tahmin ediyorsunuz bunu?

— Zaman geçtiği için bilemiyorum, çünkü Sabahattin kamyonla gidip geliyordu. "Haydi hoşça kalın, yarın belki seyahata çıkarım, görüşemeyiz" der giderdi. Gene böyle bir yola çıkış oldu. Sonra biz onun yolculukta olabileceğini filân düşünür, ilgilenmezdik. Ama bir gün ölüm haberi getirildi.

— Bir yıl kadar oldu muydu?

— Hayır canım, ne münasebet.

— Altı ay filân?

— Katiyen. Ceset ne zaman bulundu?

— Mehmet Ali bey ceset bulunduğu zaman bir çuval kemik halinde getiriliyor.

— Öyle mi?

— Evet. "Peki nasıl otopsi yaptınız bu durumda?" dedim doktora. "İşte yaptık" dedi.

— Ceset iskelet halinde mi gelmiş?

— Evet evet, iskelet haline gelmiş. İskelet haline gelmesi, bir çuvala doldurulup otopsi için getirilebilmesi, ben süreyi çıkarmaya uğraşıyorum, ama tam bir zamanlama yapamıyorum Mehmet Ali bey?

— Ne acı ki, size bu konuda yardımcı olamayacağım. Epeyce zaman geçmişti, ama süresini hiç bilemiyorum. Belki üç ay filân geçmiş olabilir.

— Daha fazla geçmiş oluyor.

— Olabilir. Bir de orda çakal, kurt ve diğer yırtıcı

hayvanlar cesedi parçalamış da olabilir. Yalnız çürümüş olması değil de, cesedin parçalanmış olması durumu da var. Biliyorsunuz Trakya ormanlarında kurt, çakal ve daha bir yığın hayvan bulunabilir.

— Bugün Sabahattin Ali'nin mezarı yok ortada, Mehmet Ali bey?

— Bilmiyorum, yok herhalde. Kızı bilir, sorabildiniz mi?

— Hayır, sormadım. Sabahattin Ali'nin ölümünden sonra ailesiyle ilişkileriniz oldu mu?

— Onlar Ankara'da idi. Geldiğim zaman ziyaretlerine giderdim, görüşürdük. Ama sonraları ilişkilerimiz maalesef seyrekleşti. Şimdi Aliye hanım galiba İstanbul'da. Kızı da evlendi, evlendikten sonra kocasını da bir kez getirdi. Ben o zaman Bebek'te oturuyordum. Yıllar var ki, ben Ankara'dayım, onlar İstanbul'da. Yaşam koşulları herkesi bir yere götürüyor ve görüşmeler azalıyor elbette.

— Efendim, Sabahattin Ali bugün yaşasaydı nereye gelirdi?

— Sabahattin Ali, yazdıklarıyla değerini ortaya koymuş bir sanatçıdır. Bugün yaşasaydı Türk edebiyatına çok çok yararlı olacaktı mutlaka. Bunda hiç birimizin kuşkusu yoktur sanırım. O geniş, engin deneyiyle çıkış noktasını gördüğümüze göre, bu geçen otuz yıl içinde kimbilir daha nice eserler verecekti. Bu yönüyle de ülkemiz için büyük bir kayıptır.

— Tanıdığınız dönem içinde, bugünkü anlayışınızla, Sabahattin Ali'ye "marksist" diyebilir misiniz?

— Sabahattin Ali çok okuyan ve marksist olmaya çalışan bir insandı ve kendisini marksist olarak kabul ederdi. Yani marksist felsefeyi benimsemiş, ona kendisini vermiş bir insandı. Marksizm bir deryadır. İnsan marksizme girer, neresinden hangi ölçülerde yararlanır, bir olgun marksist olur, bunu yaşamıyla gösterir. Yaşamını süsle-

yen eylemleriyle gösterir. Bu yüzden önemli olan marksizme içtenlikle girmek, marksizmin aydınlatıcı bir bilim yöntemi olduğunu, bir bilim olduğunu bilerek, o yolda eylem yapmak, önemli olan budur. Sabahattin Ali'de böyle bir kişilik vardı. Marksistti ve her an daha çok marksist olmak isteyen, çok okuyan bir insandı, okuduğunu da kolay hazmeden pırıl pırıl bir kafası vardı. Herhalde dogmacı, basmakalıp üç tane formülü yan yana getirip de marksizmi noktalamış olan kişilerden değildi. Çevremize baktığımız zaman bugün, maalesef kendilerini marksist gören kimselerin klişelerle yetindiklerini görüyoruz. Marksizmde klişeciliğin hiç bir ilişkisi olamaz. Unutmayalım Marx demiş ki: "Ben marksist değilim." Bunun derin anlamı üzerinde durmak gerekir. Yani doğmacılığa karşı. Getirdiği bilimsel sistemin noktalanmasını istememiş Yani bir "izm", bitmiş bir dünya görüşü şeklinde ele alınmasını istememiş. Halbuki bugün bir çok kafa kalıp halindedir ne acı ki. Bugün Türkiye'de seviyesiz slogancılığa, şemacılıktan bile geriye bir gidiş başlamıştır. Elbette ki Sabahattin Ali bunlardan birisi değildi.

— Efendim Sabahattin Ali ile ilgili mektup, fotoğraf, yayınlanmamış yazı ya da belge niteliğinde herhangi bir şeye sahip olanları biliyor musunuz?

— Pek bilmiyorum.

— Bunlardan sizde yok mu örneğin?

— Fotoğrafları var bende. Mektup falan anımsamıyorum.

— Efendim verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim.

— Yararlı olabildiysem mutlu olurum. Ben çok teşekkür ederim.

HASAN İZZETTİN DİNAMO SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Bugün 25 Eylül 1977 Pazar. İstanbul Ataköy'de değerli ozan — yazar Hasan İzzettin Dinamo'nun evindeyiz.

Hasan ağabey, ilk kez Sabahattin Ali'yi nasıl tanıdınız? Ayrıntılara da girerek anlatır mısınız?

— Sabahattin Ali'yi ilk kez gıyabi olarak tanıdım. Nazım Hikmet, Sabiha ve Zekeriya Sertel, hep birlikte "Yarım ay" "Resimli ay" dergilerini çıkarırken, Sabahattin Ali, Almanyadan döndü. Almanyadan dönünce, Nazım Hikmet'i falan buldu. Ve orada Nazım Hikmet'e şiirlerini, hikayelerini gösterdi. Nazım Hikmet onun şiirlerinden pek hoşlanmadı. Ben Ankara Hapishanesinde Nazım'la birlikte yatarken, Sabahattin Ali için sordum, dedi ki: Almanyadan bize şiirlerini gönderirdi. Fakat şiirleri pek hoşuma gitmezdi. Fakat bir gün Orman adında bir hikayesini getirdi. Okudum. İyice baktım. Şiirlerinden çok üstün. Çağırdım, Sabahattin sen artık hikaye yaz, bırak şu şiir işçiliğini dedim." Ve iyi de etmiş değil mi?

Bunu, Balaban'a falan da yaptı biliyorsunuz. "Sen ressam ol." Orhan Kemal'e "Sen hikayeci ol" gibi. Orhan Kemal o zamanlar, bizim "Yeni Edebiyat"a şiirler gönderiyordu ve hatta. Orhan Kemal'in şiirleri Nazım'dan çok benim etkim altındaydı. Ben o zaman Nazım'ı dahi etkiledim. Ben "Yirmibirinci yüzyılın insanına şiirler" diye yazarken, "Ne kötü asırda doğmuşuz meğer" derken, Nazım bunun savunmasını yaptı, "Asrın kahraman" falan diye bir şiiri var ya, benim bu şiirlere göre yazılmıştır. Tabii haklı. Çünkü o esnada, Sovyetler Birliğine saldırmış olan Hitler orduları, orada yeryüzünün şimdiye kadar hiç bir yerde gösteremediği büyük bir kahramanlıkla karşılaştı. Milyonlarca asker öldü, biçildi, mahvolup gitti. Fakat o kahramanlık orada ölmedi.

Sabahattin Ali ile ilk karşılaşma ne zaman oldu Hasan ağabey?

— Önce de söylediğim gibi, Sabahattin Ali'yi gıyaben tanıyordum. Onun Öğretmen Okulunda iken bazı dergilere yolladığı güzel şiirleri vardı. Öğretmen çıktıktan sonra, 1928 de, bir gece sabaha kadar Galata köprüsünde oturduk. Çevreyi izledi, gözlemledi. Köprüde sabahın nasıl olduğunu anlatmak için. Sonra "Köprüde sabah" diye bir şiir yazdı. Güneş dergisinde miydi? Yoksa, daha başka bir dergide mi, şimdi iyi hatırlamıyorum. Taa, hece şiirinden beri tanışırım. Dediğim gibi Nazım Hikmet'le Sabiha ve Zekeriya Sertel'lerle yaptığı çalışmalarla daha büyüdüğünü gördük. Güzel hâkiyelerini okumaya başladık. Fakat aradan bir kaç yıl geçti. Ben Gazi Eğitim Enstitüsüne girdim. 1933 son aylarında falan birgün, Emin Türk Eliçin, o zaman Millî Eğitim Bakanlığında çalışıyordu. Öğretmenlikten geri hizmete alınmıştı. "Köyümde neler gördüm" diye, Türkiye'de köy hakkında ilk neşter vuran o yazıyı o yazmıştı. Babası da köy ağasıydı. Hem de babasını eleştiren bir yazıydı bu. Çıktı onların dergisinde. Bu

yiğit arkadaş Emin Türk Eliçin bir gün, bana geldi. "Bak" dedi "Sana Sabahattin Ali'yi tanıştırayım.." Gazi Eğitim Enstitüsünde oluyor tanışma. Sıralara oturduk.

— Sabahattin Ali öğrenci miydi o zaman?

— Sabahattin Ali öğretmen. Almanya'da biraz kalmış. Fakat orada faşistlere sataştığı için onu oradan attılar. Faşizm o zaman en uygun dönemini oluşturuyor kendi içinde tabii. Hitler kendini göstermişti. Es es'lerin sokak başlarında saldırıları başlamıştı. Adamlar dövülüyor, pusular kuruluyor, çevreye tam bir korku salınıyordu. Okullarda, yani yüksek okullarda da faşizmin bu çılgınlıkları sürüp gidiyordu. Bugün Türkiye'de olduğu gibi, herkes kuşku içindeydi. Öğrenciler, Yahudiler, yabancı unsurlar, sosyal demokratlar, Komünistler, tam bir baskı altına alınmıştı. Sabahattin Ali bulunduğu okulda onlarla durmadan tartıştığı için, "Okulda vukuat çıkaracak" gerekçesiyle, Almanya'dan attılar. Türkiye'ye yeni gelmişti.

— Demek ilk kez, Gazi Eğitimde, Emin Türk Eliçin karşılaştırdı sizi?

— Evet. Emin Türk Eliçin bana sık sık gelip giderdi. Orada başka kimler yoktu. Ben 1930'dan itibaren Nazım tarafından tanınıyordum. Ona şiirlerimi gönderiyordum. Mektuplaşıyorduk. 1931'den sonra da, "Adsız kitap" diye bir şiir kitabı yayınlamıştık, iki öğretmen arkadaş. Bunlar Nazım başta ve onun çevresindeki grup beni tanıyordu. Sabahattin Ali, Ankara'ya işsiz bir adam olarak geldi. Orada kendi mesleğine geçmek için Ankara'nın tüm kodamanlarına baş vurmaya başladı. Millî Eğitim Bakanlığına şuraya buraya. Fakat Bakanlık resen hiç bir yere atayamadı. En sonra Hikmet Bayur mu idi, birisi bu durumu Atatürk'e açmaya karar verdi. Çünkü onun mahkûmiyeti "Atatürk'e hakaret"ten ileri gelmişti. Bunun için bir yıl kadar ceza yemişti. Ancak bu işi Atatürk'ün çözümleyeceğini düşünen yetkili, bir gece o meşhur sofralardan biri-

sinde, Atatürk'ün yanına sokuluyor, Sabahattin Ali olayından söz ediyor. Atatürk ciddiyetle ele alıyor işi ve "Peki" diyor "sizce, bu adamın memuriyete alınmasında bir sakınca var mıdır?" "Size hakaret ettiğinden dolayı biz onu işe alamıyoruz" diyorlar. Atatürk "Benim şahsıma yapılan hakaretin önemi yoktur. Başka bir suçu yoksa alın bu adamı işe" der. Ondan sonra Sabahattin Ali'yi göreve aldılar. Fakat öğretmenliğe değil de, Konservatuarda, yabancı bir öğretmenin yanma çevirmen olarak. İşte benimle tanışması bundan öncedir tabii. Bizim Gazi Eğitim Enstitüsündeki hocaların bir çoğu da Almanya'da eğitim görmüş kişilerdi. Bunların hemen hepsi de bugün yaşıyorlar. arasın rastlıyorum. Hepsi de iyi insanlardı. Sabahattin Ali'nin de İstanbul Erkek Öğretmen Okulundan sınıf arkadaşları oluyorlardı. Tanışıyordu. Sık sık bunları görmeye geliyordu. Dolayısıyla da biz görüşürdük. Sabahattin Ali ile derinden arkadaş olduk. Gezer dolaşır, konuşurduk. Gazi Eğitim Enstitüsü ile Konservatuar "Müzik Öğretmen okulu" arasında bir trafik kurduk. Oradaki genç arkadaşları işledik. Pembe şekle soktuk. Sabahattin Ali de bu okula atanınca... Her hafta cumartesi orada konser vardı.

İşte, Sabahattin Ali ile olan ilişkilerimiz, Müzik Öğretmen Okulu ile Gazi Eğitim Enstitüsü arasındaki trafikte daha çok belirgindir. Fakat o da çok çalışkan bir insandı. Durmadan okuduğu ve kitaplar yazdığı için, yorgun argın kalıyor, fazla arkadaşlık ilişkilerine zaman ayıramıyordu. Rastlaştıkça ayak üstü, on beş dakika, yarım saat konuşur, birbirimize haberler verirdik. Bir gün heyecanla Gazi Eğitim Enstitüsüne geldi. Dedi "Yukarıda Ştoyer Varld var, bizim Konservatuar öğretmeni."

— Nasıl, adını bir daha söyler misiniz?

— Ştoyer Varld... Uzun boylu, yakışıklı bir adam. Otuz beş otuz altı yaşlarında. Bizim Sabahattin'den en az

on yaş daha büyük herhalde.

— Hasan ağabey bu noktada bir karışıklık oldu. Sizin telefonunuz çaldı. Sesi almamak için makinayı kapattım. Fakat önemli bir tümce söylediniz. "Merdivenlerden heyecanla inerek yanıma geldi Sabahattin Ali" dediniz. Oradan sürdürür müsünüz konuşmayı?

— Geldi, "Hasancığım" dedi "Ştoyer Varld ile iki saat tartıştık. Savaşım verdim" dedi. "Ne konuda?" dedim. "Sosyalizm üzerinde" dedi. "Adam iyi bir adam. Fakat sosyal demokrat. Nuh diyor Peygamber diyemiyor. Bir adım ileriye de gitmiyor" dedi.

— Yani Ştoyer Varld sosyalizme yaklaşıyor mu demek istiyor?

— Hayır, sosyalist sosyalist olmaya, fakat komünizme yaklaşmak istemiyor anlamına söyledi. Sosyal demokrasi marksizmden kaynaklanır. Bizim bildiğimiz kadarıyla adam sosyal demokrasiye kadar kabul ediyor. Fakat marksizmden insan bir devrim noktasına geldi mi bir sıçrayış yaparak diğer noktaya geçer. Sosyal demokrasi sistemi ise oraya kadar gelir, sıçrama noktasına ulaşınca orada durur. Ordan ötesine kapasitesi izin vermez. Bunlardan ve diğer konuşmalarımızdan ben Sabahattin Ali'nin ulaştığı yeri biliyordum. Fakat o günlerde (1933) Almanya'da faşizm, alabildiğine boy göstermeye başlamış ve sesini yükseltmişti Nazım bir şiirinde şöyle der:

"Sesler geliyor
gün batısından, sesler
koynunda güneşin kaybolduğu zindan
aydınlanacak mı
bekleyelim mi"

Ben Sabahattin Ali'yi Ştoyer Varld'le yatığı tartışmadan sonra, aynı heyecanla buldum. Nazım'ın bu şiirindeki kaygı, onda da vardı. Yani sosyal demokrasinin son hududuna kadar gelmiş, otuz beş otuzaltı yaşına kadar gel-

miş aydın bir Alman nasıl oluyor da, Hitler'in oradaki hoyratlıklarını gördüğü halde, bir adım ileriye geçemiyor, ona karşı duramıyor? Çünkü o dönemde Almanya'da Sosyal Demokrasi maalesef tüm Almanya'yı kaplayacak kadar bir potansiyele ve üye sayısına sahip olduğu için Hitler'in günün birinde kendisinden daha çok güçlenip daha çok silâhlanıp kendisini ortadan kaldırıp yok edeceğini bir türlü aklına getiremiyordu. Düşünemedi ve onun için Komünist Partisi lideri Telman'ın kendi adamlarıyla faşizme karşı yaptığı bütün mücadeleyi sabote etti Sosyal Demokratlar. Ve faşizmin yolunu düzelttiler. Bir merdane gibi düzelttiler. Faşizm Alman Sosyal demokratlarının düzelttiği bu yoldan rahatça ilerledi. Sabahattin Ali'nin tartıştığı Sosyal Demokrat Alman da tıpkı Almanya'daki faşizme yol hazırlayanlar gibi birisi idi. Onun için Sabahattin Ali, Telman'ın adamlarından birisi gibi, eski spartaküslerden birisi gibi onunla çatışmış ve o heyecanla aşağı inmişti. Sonradan ben, yani Hitler Almanya'yı yıktıktan sonra, zaman zaman Sabahattin Ali'nin o günkü heyecanını, heyecanındaki özü daha iyi düşünmeye başladım.

— Çok iyi tanımladınız Hasan ağabey. Sabahattin Ali'nin toplumsal konularımıza, günün koşulları içinde nasıl bir heyecanla girdiğini, en iyi şekilde anlatanlardan birisi oldunuz. Çok teşekkür ederim. Ben şimdi buradan bir geçiş yapmak istiyorum. Bu konuların yoğun olarak içinde bulunan Sabahattin Ali, daha sonra yazdığı yazılarla siyasal savaşımın içine tam olarak girmiş oluyor. Siz o günleri de iyi bilirsiniz sanırım. O dönemden de biraz söz eder misiniz?

— Ben Sabahattin Ali'yi 1941 yılı yazında, son olarak Küllük'te gördüm. Orada bir çok kişi vardı. Örneğin bizim sol şairlerden bir bölümü, Burjuva Şairleri, Hececiler, hemen hemen herkes orada idi. Ben orada daima bir gru-

bun ortasında bulunurdum. Sanatçıların büyük bölümü içten bir ilgi duyuyordu. Eski şairler bile benimle ilişki kurarak dinlemeye, anlamaya çalışıyorlardı. İşte böyle bir grubun içinde iken baktım Sabahattin Ali geldi. Derhal sarılıp öpüştük. Ankara'dan gelmiş. Orada ayrıca, birbirimize günlük oldu bittileri anlattık. Haberleri ulaştırdık. Bana "Senin şiirler, her tarafta olduğu gibi Ankara'da da, büyük gürültüler yapıyor. Sevildiğin gibi, Ankara'da önemli düşmanların da türemeye başladı" dedi. "Fakat ben hiç yılmadan o milli eğitim kodamanlarına gürül gürül senin şiirlerini okuyorum. Ele başlarına hem de. Ötekiler bir şey söylemiyorsa da, o başların "O bayraklar, kızıl Bayraklardır ancak. Senin Dinamo'nun da ne yaptığını..." falan dediğini anlattı. Ondan sonra Sabahattin Ali'yi ben hiç bir zaman göremedim.

— 1941 den sonra mı?

— Evet. Çünkü 1941 yılı sonunda ben sürgüne gönderildim. Bu sürgün yedi yıl sürdü.

— Nereye gönderdiler?

— Yedi sekiz ayrı yere sürdüler. 1941 de İslâhiye'ye gönderildim. Orası ölüm bölgesi idi. Gâvur gölünün üzerinden kalkan milyonlarca sivrisinek, etrafta köpek, insan, çakal, at, eşek, ne bulursa sokardı. Köpeklerin orda sıtmadan tir tir titrediklerini görmüşümdür. Ölüm orda, tümen'in yanıbaşında koskocaman bir mezarlık vardı. Hepsinin altında gencecik insanların kemikleri yatıyordu. Oradan bir subay elbisesi giyerek firar ettim. 1500 kilometrelik yol aldıktan sonra İstanbul'a geldim. Yalnız ben kendimi anlatmaya başladım.

— Zararı yok, kısacık değinebilirsiniz.

— Hatta benim Karacaahmet mezarlığında saklanışım filân vardır. Millî Emniyetin, Polisin elinden kurtulabilmek için. Orda bir kaç gün gecelemişimdir.

— Mezarlık içinde mi?

— Evet o ünlü mezarlıkların içinde.

— Bu dönemde Sabahattin Ali ne yapıyordu, onu izleyebiliyor muydunuz?

— Beni yakaladılar. Bu kez Muğla'ya sürdüler. Muğla'dan Erzincan'a, Erzincan'dan Pülümür'e, oradan Karacabey'e. Tam yedi yere. Bu arada gıyaben Sabahattin Ali ile Muğla'da birlikte olduk. Gıyaben diyorum, görüşerek değil. Oraya Marko Paşalar gelmeye başladı. Baktım Sabahattin Ali meydanda. Meydanda ama, bir memur olarak değil, kelleyi koltuğa almış bir yazar militan olarak. O dergide Sırça Köşk gibi çok masallarını, yazılarını okudum. Burada Sabahattin Ali dağa çıkmış "Kuyucaklı Yusuf" gibi silâhı elinde ama o kalemini silâh olarak eline almış dağa çıkmıştı. Büyük tehlikeler içinde olduğunu tahmin ediyordum. Çünkü o sürgünlük sırasında benim için Genel Kurmay Başkanlığından "vur" emri çıkmıştı... Bu emir iki yerde bizim arkadaşlar tarafından ele geçirilmişti. Birincisi, Ziya Yamaç adında bir öğretmen, Cavit Yamaç'ın amcasının oğludur. Fakat o soldadır, Cavit Yamaç gibi değildir. Hudutlarda, şimal hududunda, Sovyet hududunda Bölük Komutanı olarak bulunurken, birdenbire eline bir evrak geçiyor. Bakıyor ki çift aylı, içinde "Hasan İzzettin Dinamo ikinci kez ordudan firar etmiştir. Hudut üzerinde görüldüğü her yerde vurulması." yazılı imiş. Pardon "vurularak ele geçirilmesi." şeklinde yazıyormuş. Eskiden "hayyen meyyiten" derlerdi. Yani "Ölü ya da diri olarak ele geçirilmesi" denirdi. Benim için "vurularak ele geçirilmesi" yazılıymış. İkinci kişi bizim Orhan Murat Arıburnu (sinema oyuncusu ve ozan), Antakya Kolordu Komutanının o zamanlar Emir Subayı olarak bulunuyordu. Kendisinden dinledim bunları. "Komutanın adına gelen önemli yazıları ben açıyordum. Birgün baktım ki gördüklerim karşısında ürktüm. Yazıda "Hasan İzzettin Dinamo, ikinci kez ordudan firar etmiştir..." O esnada güneyde

Fransızlar egemendi. Hudut üzerinden güneyden Suriye'ye kaçacağım hesaplanmış herhalde. Çünkü o taraflarda Komünist Partisi falan da vardı. İşte bu yazıda da sonuç aynı. "Vurularak ele geçirilmesi" deniyormuş.

— Tüm hudutlara emir çıkarmışlar demek?

— Emir çıkartmışlar. Fakat daha çok hudut bölgelerine.

— Hasan ağabey, Sabahattin Ali'nin öldürülme olayını ilk kez nerede öğrendiniz?

— Kendi vurulma emrimden söz ederken, Sabahattin Ali'nin de o sırada aynı tehlike içinde bulunabileceği aklıma geliyordu. Benim vurulmam için emir 1944 yılında çıkmıştır. Sabahattin Ali 1948 de yani bana ait emirden dört sene sonra öldürüldü. Bu faşist bir taktikti. Almanya'da bütün entellektüeller, yazarlar, ilerici yazarlar yani, temerküz kamplarından çok hudutlara götürülüyor, o hudut boyunda arkadan vuruyorlar ve "kaçarken vurulmuştur." diye haberler çıkarıyorlardı. Ben hapishanede iken Sabahattin Ali, Hamdi Konur vasıtasıyla bana durmadan antifaşit kitaplar, dergiler yollardı. Almanca idi bunlar. Ben bunları okur tekrar geri yollardım. Bunlar arasında çok değerli kitaplar vardı. Almanya'dan gelirken bavullar dolusu kitap getirmişti. Almancamı da o kitaplarla ilerlettim. Hapishanede bunlardan çok yararlandım. Bu kitaplar arasında bir kitap vardı. Antifaşit ozanlarca yazılmış bir şiir antolojisi idi. En başındaki şiirde "Kaçarken vurulmuştur" deniyordu. "Şairler alınır, hudut boyuna götürülür, elleri bağlıdır. Ya kafasına arkadan, ya da sırtına kurşun sıkılır. Ondan sonra da tüm Alman gazetelerine haber verilir: 'Rusya'ya kaçarken vurulmuştur' şeklinde" diyordu. Aynı taktiği bizimkiler, yani gizli örgüt ve onların ağa babaları, Fevzi Çakmak'ın adamları bizim için uygulamaya başlamışlardı. Fakat beni hudut üzerinde kıstıramadılar. Bu şekilde vurulmaktan kurtul-

dum. Sabahattin Ali'nin vurulmasına gelince: Çevrede ulu orta dolaşması, yöneticileri kızdıracak yazılar yazması, kendisi için çok büyük tehlike idi. Bunu sık sık düşündüm. Bandırma'da sürgünlüğüm sırasında, bir sabah Cumhuriyet Gazetesi okuyordum. Aldım elime, baktım "Sabahattin Ali öldürülmüştür" diye yazıyordu. "Bulgaristan'a geçmeye çalışırken öldürülmüştür." deniyordu. Birdenbire, dört yıl önceden beri beni kovalayan dramın onu fenersiz yakaladığını anladım. Çok üzüldüm. Yaşamımın en büyük üzüntülerinden birisi Sabahattin Ali'nin benim için hazırlanmaya çalışılan acı sona uğramış olmasıydı. Fransızcasıyla söylemek gerekirse olay karşısında "şoke" olmuştum. Sarsılmıştım adamakıllı. Demek ki solcu sanatçıları vurma plânı hâlâ devam ediyor.

— Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içinde kimler vardı o dönemde, bunları biliyor musunuz acaba? Yakın arkadaşları, ya da arkadaşı gibi görünenler kimlerdi?

— Marko Paşa çevresinde bulunanlar, Rıfat Ilgaz, başta Aziz Nesin. Sanırım ilkin Aziz Nesin'le başladılar. Rıfat Ilgaz biraz sonra mıdır acaba?

— Hemen hemen aynı dönemin içindeler. Fakat ilk çıkışta Rıfat ağabey Boğazlayan'da ortaokul öğretmenidir.

— Evet ben de o Muğla dönemini anımsıyorum. Rıfat Ilgaz'ın yazıları yoktu ilk çıkışta. 1947 de, Marko Paşa büyük bir hız almıştı. Recep Peker Hükümetine karşı ok yağdırıyordu. Çok da etkiliydi. Ben o zaman Aziz Nesin'i tanımadığım için Marko Paşa'yı olduğu gibi Sabahattin Ali'nin eseri kabul ediyor ve ona karşı sevgim hayranlığım daha da artıyordu.

— Bazı kimselerde şöyle bir görüş var. "Sabahattin Ali'yi gizli örgütler öldürtmedi" diye. Sizin bu konudaki düşünceniz nedir?

— Sabahattin Ali'yi gizli örgütler öldürdü. Herkesin bildiği şey bu. Millî Emniyetin işi. Ali Ertekin mi idi o

canavarın adı?

— Evet.

— O Millî Emniyetin yemlerinden birisi, onu gönderdi.

— Ceset hudutta bulundu ama...

— Bir yerlerde öldürülüp oraya atılabilir. Sonra Sabahattin'in elbiselerini vesairesini Ali Ertekin'in evinde buluyorlar örneğin. O nasıl oluyor?

— Bir kamyon macerası var Sabahattin Ali'nin?

— Tertemiz yürekli Sabahattin Ali, işin farkında değil benim gibi. Tüm sürgünlüğüm boyunca çevremde kolayca öldürebilmek için provokatörler dolaşmıştır. Bunların arasında subaylar da vardı. Kendilerini sosyalist göstererek benimle yakın ilişki kurmuş olan subaylar. Erlerden vardı. Gerçekten bizden olanlar da vardı ama onlar belli oluyordu. Bunlar Millî Emniyet tarafından görevlendirilmiş kişilerdi. Bunları ben sık sık yakalıyor ve çevremden fırlatıp atıyordum. Sabahattin Ali bunların tam olarak tuzağına düşmüş durumda. Sabahattin Ali Millî Emniyetin tuzağındaydı. Ne idi o Salah Cimcoz mu?

— Adalet Cimcoz.

— Hayır hayır birisi daha olacak?

— Mehmet Ali Cimcoz mu?

— Hah evet. Bunlar için eskiden beri bir söylenti var. "Millî Emniyetin esaslı adamlarıdır" denir. Adalet Cimcoz için edebiyat ve sanat dünyamızı sürekli kontrol altında bulundurabilmek için salonunu tüm edebiyatçılara açmıştır denir. Bu doğru. Sanatçılar buraya girerler, çıkarlar, konuşurlar, gevezelik yaparlar. "Adalet Cimcoz da bu konuşmaları ertesi gün Millî Emniyete iletir" denir. Bunların parasını da elbette Millî Emniyet öder. Şimdi faşist taktiğe göre, Hitler taktiğine göre, Sabahattin Ali azıtmış bir sol. Bunu nasıl imha etmeli? Hududa kadar götüreceksin. Arkadan beynine kurşunu sıkacaksın. "Ka-

çarken vurulmuştur" diyeceksin. Rahmetli Sabahattin Ali'nin bana gönderdiği o antifaşist şiirlerde olduğu gibi. Ne idi onun almanca bir adı vardı "In filuin eşosun". Bunu Sabahattin Ali'de uyguladılar. Büyük bir yazarın başını böylece yediler. Sabahattin Ali, peynirciliğe, ticaret yapmaya karar vermiş. Bunu da kimler onun kafasına koymuşsa. Tabii Edirne tarafına gidip gelecek. Peynir orada var. Şarkta var. Hudutlara yakın yerlerde var. Kaçmak ister. Çevremizde sosyalist ülkeler var. Ben de nitekim kaçmak istedim. Fakat hudutlardan kuş uçurmuyorlardı o zaman. Tehlike içinde dönüp dolaştım, dolapçı beygiri gibi. Umutsuz geri döndüm. Bir kamyon bulmuş, bu kamyonu kim vermiş ona? Cimcozlar. Aslında bu Millî Emniyetin kamyonu.

— Öyle midir?

— Evet. Sonra da bize aynı oyunu oynadılar. Örneğin kaçaklığım sırasında illegal bir dergi çıkarmak istedim. Yanıma "çok güvenilir" bir arkadaş olarak sokulmuş bulunan (ismi bile aklıma gelmiyor, nefret ettiğim kimselerin isimlerini asla aklımda tutamam) Tevfik Dilmen.. 1952 Komünist tevkifatını idare eden Millî Emniyetin baş ajanıdır. O kaçışım sırasında bana geldi. İlişki kurdu. Dost göründü. Kaçak olarak İstanbul'un dışında bir yerde saklanıyoruz. İsmet Paşa Hükümeti aleyhine dergi çıkarmak gerekir. Sovyet orduları Bulgaristan'a doğru ilerliyor, Tuna nehrini geçmişler. Bulgaristan'da militanlar sokağa dökülmüş. Gecenin karanlığında, gündüzün aydınlığında durmadan, kendileri için haksız hükümler vermiş olan bütün yargıçları, polis müdürlerini, valileri, temizlemekle meşguller. Biz de burda heyecan içindeyiz. Bir şey yapmak gerekir. Bir dergi çıkaralım dedim. Üniversite çevresindeki arkadaşlara haber yolladım. Bir teksir makinası sağlayacaktık. Birgün baktım elinde bir teksir makinası ile Tevfik çıkageldi. Millî Emniyet derhal harekete geçti do-

ğal olarak. Sonra bu teksir makinasını aldılar Reşat Fuat'a verdiler. Ve onlar bülten falan çıkarmaya başladılar. Bizim dergicilik durdu. O büyük tevkifat hazırlığı bana yollanan teksir makinasıyla başlıyor. Teksir makinası aramam, Milli Emniyetin kendi teksir makinasını yollayıp harekete geçmesi, söylenmesine karşın bizim arkadaşların dinlememesi, ne kadar köşede bucakta insan varsa, bu bültenlerin ulaştığı kişiler de dahil hepsi Polisin eline düştü. Milli Emniyet nasıl bize teksir makinası sağlamışsa Sabahattin Ali'ye de hududa kadar götürecek kamyonu, Mehmet Ali Cimcoz yahut o aile vasıtasıyla temin ediyor. Onu hududa daha kaygısız bir şekilde götürüp imha ortamını da böylece hazırladılar. Orda da vurulmuş olabilir. Çünkü o kamyon, onu hudutlara yaklaştırmak içindi. Benim rahmetli arkadaşım Asaf Halet Çelebi, Şair, bilirsin değil mi?

— Bilirim, elbette.

— Onunla konuşurken derdi ki "Ben Müslüman Komünistim". Ben ise onun Komünistliğini, Sosyalistliğini düşünmezdim. Çok yakın arkadaştık. Sık sık görüşürdük. Çalıştığı yerlerde gidip yanında otururum. İlişkilerimiz böyle. Filozof yaratılışlı çok iyi bir insandı. Konuşurken "Hasan beyefendi" diye hitap ederdi. Birgün konuşurken "Hasan beyefendi size bir şey söyleyeceğim, aklınızın bir köşesinde kalsın" dedi ve söze başladı "Merhum Sabahattin Ali, birgün bana geldi. Ben o zaman Denizbank'ta çalışıyordum. 'Aman Asaf beni evinde bir kaç gün barındırabilir misin' dedi. Polis peşinde imiş. Güç durumda kalmış. Mutlaka gizlenmesi gerekiyormuş. Gel dedim. Kuzguncuk'ta, taa tepede harap bir evimiz vardı. Orada karımla çocuğumla oturuyordum. Evimiz dik bir yokuşun başında idi. Sabahattin Ali'yi akşamın karanlığında aldım. Eve götürdüm. Bir hafta polisin şerrinden sakladım." dedi. Bu kimsenin bilmediği bir olaydır.

— Hasan Ağabey, Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içinde suçlayabileceğimiz kimseler var mı?

— Bunları bana hiç sorma. Cevap vermem.

— Öyle mi?

— Evet.

— Zamanı değil mi demek istiyorsunuz?

— Hiç sorma.

— Bu yakın çevresi içinde ajan olabileceğine inandığınız kimseler var mı?

— Esaslı ajanlar, Milli Emniyetin adamlarıdır. Onlar o dönemde de var. Teşkilâtın o zamana mahsus adamları. Eski Milli Emniyet her köşe başında bir adam bulundurur, onlara para verir ve beslerdi. Bizim yakalandığımız teşkilâtlar içinde böyle adamlar vardı. Örneğin Hadi'ler falan filan özellikle Milli Emniyetten para alırlardı. Ve bazan gazeteye sokulur, bazan şuraya bazan buraya. Bizim 84 kişilik tevkifatta Salih Onbaşı ile birlikte, Tevfik Dilmen ve daha başkaları da var. Ama onları şimdilik söyleyemem. Bizimle birlikte içerde bunlar mahpus gibi yatırılmışlardır. Her şeyi biliyorum.

— Kesin biliyorsunuz yani?

— Her şeyi ayrıntılarına kadar biliyorum. Fakat yaşayan insanları...

— Bu yaşayan insanlar arasında, yazarlar arasında, bunlara alet olmuş kimseler varsa, bunları tarih önünde açıklamak gerekmez mi?

— Bunları hiç sorma. Hiç karıştırma. Zamanı değil Söyleyemem.

— Peki bu "Hiç sorma" dediğiniz şeyleri bir gün yazmayı düşünür müsünüz Hasan ağabey?

— Başka yazmak isteyenler de var. Ben onları bile durduruyorum. Durdurmuşumdur. Faydasız. Bugün için faydalı bir çok insanı zararlı duruma dönüştürmemek gerekir.

— Ama zamanında ihanet etmiş olanlar?

— İhanet meselesi değil. Vaktiyle kazaen bu işlere girmiş olan, sokulmuş olan kişiler olabilir. Milli Emniyet tarafından zorla kullanılmış olanlar, bilmem neler filan.

— Bunlara şimdilik dokunmayalım diyorsunuz yani?

— Bunlara hiç dokunmayalım, evet. Çünkü yararsız, hatta zararlı. Teypi kapatır mısın?

— Sizde Sabahattin Ali ile ilgili belge niteliğinde bir şey var mı?

— Yok. Yalnız benim Sabahattin Ali ile ilgili bir yazım var. Onu da buraya geçmekte yarar var sanıyorum.

(Hasan İzzettin Dinamo'nun ulusal kurtuluş savaşı sonrasının gerçek öyküsünü çizdiği "Kutsal Barış" adlı kitabında Sabahattin Ali ile ilgili bir bölüm var. Dinamo bu bölümde Sabahattin Ali için şunları yazıyor):

"1933 yılının Ekim ayının 29. ncu günü, Türkiye mahpushanelerinde yatan yetmiş seksen bin tutuklu ile hükümlü, Cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla, Gazi'nin yaptırdığı afla, özgürlük cennetinin sınırlarına biraz olsun yaklaşmış oldular. Bu büyük aftan yararlanamayan bir kaç bin talihsiz ırz düşmanı, rüşvet, ihtilâs kurbanı kaldı. Duvarlarını Karadeniz dalgalarının hırçın hırçın dövüp durduğu Sinop mahpushanesinden de pek çok kader kurbanıyla birlikte, bir de genç öğretmen çıktı. Yirmi beş yirmi altı yaşlarındaki bu öğretmen Konya'da öğretmen iken, Almanya'da bulunduğu sırada yazmış olduğu, rejime, daha çok Gazi'ye karşı yazdığı bir şiiri şuna-buna okumaktan tutuklanmış, suçlu olduğunu yadsımayarak ceza yemiş, hapse düşmüştü. Onu ele verenin gazeteci Cemal Kutay olduğu söyleniyordu. Sabahattin Ali hece koşuğu ile şiirler yazmakla tanınmıştı. Henüz toplumcu sanat sınırlarına yaklaşmış değilse de, İzmir Suikasti nedeniyle yargılanıp asılan yakın bir akrabası "Ziya Hurşit" yüzünden gerek rejime gerekse Gazi'ye karşı bir güceniklik duy-

maktaydı. Ancak şimdiyedek bu gizli duyguları üstüne hiç kimseye bir şey çıtlatmış değildi. İktidar kavgalarından dolayı Gazi'ye gücenmiş bulunan on binlerce kişiden biri sayılabilirdi. İstanbul Öğretmen Okulundan diploma aldıktan sonra Almanya'ya, yüksek eğitime gönderilen genç öğretmen, faşizmin palazlandığı bu dönemde Nazi okul arkadaşlarıyla sık sık olaylar çıkarmaya, Türkiye gerçeğini toplumcu gözlükle görmeye başlamıştı. Rosa Luksenburg'la, Karl Liebknecht adlı köklü devrimcilerin yarattıkları Spartaküs eyleminin kanlı anıları şimdi bile Almanların orada bu olaya tanık olmuş Türklerin anılarında canlı bir biçimde yaşıyordu. Sağ bir toplumculuk perdesi altında çalışan Nazi sürüleri ona son derece sevimsiz geliyordu. Bu yüzden Spartaküslerin anılarına daha çok bağlılık duyuyordu. Uzaktan uzağa gözlerini çevirdiği Türkiye'de ise, bürokrasinin köylü, işçi davalarının olduğu yerde saydığını görüyordu. İzmir suikasti bahane edilerek bütün dişli eleştirici aydın katının ortadan kaldırılışı gerçeği genç öğretmende, şairde bir güceniklik kaynağı gibi fokurdayıp duruyordu. İşte bu sırada içindekileri boşaltmak uğruna Türkiye bürokratlarına karşı Gazi'yi erek alan ağırca bir şiir yazdı. Bundan elimize geçmiş bir kaç dizeyi aşağıya alalım:

"Hey ana vatandan ayrılmayanlar
Bulanık dereler durulmuş mudur?
Dinmiş mi olukla o akan kanlar
Büyük hedeflere varılmış mıdır?
Asarlar mı halâ hakka tapanı?
Mebus yaparlar mı her şaklabanı?
Köylünün elinde var mı sabanı?
Sıska öküzleri dirilmiş midir?"

İşte mahkemede mahkûm olan şiirin şu dizeleri bile büyük sakıncalar taşımakta idi. Bu yüzden Sabahattin Ali hem öğretmenlikten atılmış, hem de Sinop mahpushane-

sini boylamıştı. Almanya'dan da gerek Alman yöneticilerin gerekse bizim ordaki müfettişlerin çabasıyla atılmış, Türkiye'ye gönderilmiş olan Sabahattin Ali 1928-30 yıllarında Resimli Ay, Yarım Ay gibi devrimci dergiler yayınlayan Sabiha Zekeriya, Mehmet Zekeriya, Nazım Hikmet gibi toplumcu yazarların, şairlerin yanında yer almış, şiir değilse bile hikâyeler yayınlamak yürekliliğini göstermiştir. Bu yüzden de ağır bir solculuk kuşkusu altına düşmüştü. Ancak bunu büyük zekâsı kültürü, yürekliliği ile savuşturmasını biliyordu. Konya'da bu şiir ihbarı olmasaydı, belki de onun solculuğu bir tatlı gevezelik olarak alınıp gidecekti.

Sabahattin Ali, Sinop mahpushanesinden afla kurtulup Ankara'ya geldiğinde, Devlet kapısında iş aramak derdine düşmüştü. O zamanlar Devlet Başkanı Patrialkal bir aile babası durumundydı. Nice tehlikeli düşünler taşıyan kişiler örgütlerle ele geçtiği halde "baba"ya yalvararak ya da yalvartılarak nice büyükçe işlere yerleştirilmişlerdi. Bunların kimisi Basın Yayın Genel Müdürlüğüne, kimisi ülkenin iktisat örgütlerinin başına getirilmiş, kimisi Millî Emniyetin danışmanları kertesine yükselmişti. "Baba"nın düşünüşüne göre, yetenekli, kültürlü kişiler pişmanlıklarını bildirdikten, "dehalet" ettikten sonra ülkenın bütün namuslu insanları gibi en iyi yerlerde kullanılabilirlerdi. "Baba"nın bürokratları arasında böyle kişiler yetişmemişti. Hepsi yüksek eğitim görmüş olsa bile güdük kalmıştı. Devrimci bir ruhla gereçlenmiş aydınlar, ülke çalışmalarında ötekilerden daha iyi, daha içten davranıyorlardı. (Daha sonraları Hitler, Alman Komünist Partisinin en coşkun, en yetenekli adamlarını salt bürokrasiye düşman devrimciler olduklarından Nazi saflarına almış, ihanetin en derin katran kuyularına dek inmekte sakınca görmeyen bu adamlar, korkunç özgürlük kırıları olarak çalışmışlardı.) Türkiye'de Şükrü Kaya örgütünün polisle-

ri, ajanları pek çok ileri düşünceli kişiyi yerinden yurdundan ettikçe, bunlar da Ankara'ya gelip "baba"nın kapısını çalıyor, bir lokma ekmek bulmak pahasına devrimci yanlarını bir bohçaya koyup toprağa gömüyor, ekmek parasını bir kez daha kaptırmak uğruna sonsuz bir kaçışa başlıyorlardı. Ancak Şükrü Kaya'nın polisi onları pisledikleri yeredek kovalamak buyruğu aldığından alttan alta onları gelip gıdıklıyor, azdırma, bir kez daha yakalama, kendisine iş çıkarmaya çalışıyor, böylece zaman zaman bohçalarını yere gömmüş olan kişilerin "ziri begalde"ki haçları meydana çıkarılıyor, böylece ülkede İçişleri çalışmaları yapılmış oluyordu.

Sabahattin Ali, Ankara'ya gelip bir ekmek kapısı bulmak üzere davranınca, bütün usu başında olanlar, onun "Baba"ya bir pişmanlık destanı yazmasını, "dehalet" etmesini sağlıkladılar. Ankara'da eski öğretmenlerinden, sınıf arkadaşlarından, Almanya'da eğitim görmüş öğretmenlerden, pek çok tanıdığı olmakla birlikte bunlardan hiç bir yarar gelmeyeceği açıktı. Milli Eğitim Bakanı Hikmet Bayur'a başvurmasını sağlıkladılar. Anlaşılan, "baba"ya giden yol ordan geçiyordu. Milli Eğitim Bakanına başvurdu. Durumunu taa başından bu yana anlattı. Affedilmiş olduğundan yine öğretmenliğe dönmek istediğini, şimdi, Almanya'da yazmış olduğu şiirdeki gibi düşünmediğini, kendisini işe almasını yarı yalvararak diledi. Daha önce yazmış olduğu dilekçe, Milli Eğitim Bakanının elindeydi. Bakan suç Gazi'ye karşı işlenmiş olduğundan, kendisinin hiç bir şey yapamayacağını söyleyerek genç adamı ters yüz geri çevirdi. Sabahattin Ali yılmadı, Devlet Şûrasına başvurdu. "Şûrayı Devlet", ona "cevaz-ı istihdamkullanılabilir" kararı verdi.

Devlet Şûrasından aldığı bu karar suretini dilekçesine ekleyerek, yine Milli Eğitim Bakanlığına başvurdu. Bir zaman beklediyse de bu kapıdan olumlu, olumsuz hiç bir

ses çıkmadığını gördü. Affa uğramakla, bütün suçlarından, günahlarından sıyrıldığına inanan Sabahattin Ali, Devlet Şûrasından aldığı "kullanılabilir" kararını da bir zırh gibi kullanarak bir kez daha Milli Eğitim Bakanlığının kapısını çaldı. Şûrayı Devletten aldığı kararı Bakana göstererek hakkını aradı. Bakan, son kerte dingin bir sesle ona şu yanıtı verdi

"Şûrayı Devletin (Kullanılabilir) kararı, (Vücubu istihdam-Kullanılmalıdır) kararı demek değildir. Yani, bu karara bakmadan Bakanlığımız, sizi kullanmaya yasal olarak zorunlu değildir."

Sabahattin Ali diretti

"Benim bitirilmemiş zorunlu hizmetim vardır. Bundan dolayı beni çalıştıracaksınız. Ben de böylece borcumu ödemiş olacağım."

"Sizi bu borcu ödemekten affediyorum."

Bunun üzerine Sabahattin Ali'nin gözleri çakmak çakmak oldu. Bağırırcasına şöyle dedi

"Benim borcum size değil, Devletedir. Bundan dolayı siz, Devlet borçlarını affetmek yetkisine sahip değilsiniz."

Bakan soğukkanlılığını korudu. İşi, bu dingin sesle şöylece kestirip attı

"Bakanlığımca, hakkınızda yapılacak başka bir işlem yoktur."

"Neden?"

"Oğlum, suçun doğrudan doğruya paşanın kendisini ilgilendirmektedir. Biz kendimiz karar veremeyiz."

Evet, Bakanın son sözü buydu. Bunun karşısında akan sular dururdu. Bunu söyleyen Bakan, artık kendisinin yapacağı hiç bir şey kalmadığını anlatmak üzere önündeki evrakı karıştırmaya başladı. Sabahattin Ali yine diretti:

"Öyleyse, ben kendim Gazi'ye çıkacağım."

Bunları söyler söylemez de, dediğini yapacak bir kişi olduğunu anlatmak üzere kapıya doğru yürümeye başladı.

Bu durumu gören Bakan, başını kâğıtlardan kaldırdı :

"Dur, gitme, pek de inatçı imişsin. Bir çözüm düşünelim. Sen, bana bir hafta sonra yine gel."

Sabahattin Ali, bir hafta sonra Bakanlığa vardığında, elinde bir de Gazi'ye ünleyen bir şiir vardı. Onun babalığına ünlüyordu. Bu kasidemsi şiirden iki dörtlük verelim :

Sensin, kalbim değildir, böyle göksümde vuran
Sensin "ülkü" adıyla beynimde dimdik duran
Sensin çeyrek asırlık günlerimi dolduran
Seni çıkarsam ömrüm başlamadan bitiyor
Hem bunları ne çıkar anlatsam bir diziye
Hisler kanbur oluyor dökülünce yazıya
Kısacası: gönlümü verdim ulu Gazi'ye
Gönlümde şimdi yalnız O'nun aşkı yatıyor.

Bu kaside Paşa'nın eline ulaşmadan önce onun eski-Genel Sekreteri şimdiki Eğitim Bakanı Hikmet Bayur bir akşam sofrada fırsat yakalayarak, Paşa'ya şöyle fısıldadı :

"Paşam, hani hakkınızda ağır bir şiir yazmış olan öğretmen vardı ya?"

"Evet?"

"Aftan yararlandığından yine öğretmenliğe atanmasını istiyor."

"Atanmasında yasal bir sakınca var mı?"

"Hayır paşam."

"Öyleyse neden bana soruyorsun?"

"İşlediği suç size karşıdır da."

"Aşkolsun sana. Kişisel güvenilirliğim dolayısıyla, yasal ödevlerin yerine getirilmesini önleyecek kerte beni egoist mi sandın? O genci ilk açılacak yere hemen atayınız."

Sabahattin Ali, Avrupa'yı kasıp kavuran Hitler faşizmi

Türkiye'nin siyasal yönetimini etkileyinceyedek bürokrasi çarklarında her normal yurttaş gibi görev görecek, sonra Onun eski durumunu söz konusu eden faşistlerce çileden çıkarılıp, sınır boyunda öldürülmesi sağlanacaktır.

FİLİZ ALİ
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Nerden başlıyayım?

— Babanızla olan ilk ilişkilerinizden. Sizde kalan ilk izlenimlerden başlıyabilirsiniz.

— Şimdi tabiî tarih olarak bilemem, hangi olay daha önce, hangisi daha sonra, bunları da ayıramam. Yalnız bende bıraktığı anıları, izlenimleri dilime geldiği gibi anlatmaya çalışacağım.

İlkin nasıl yaşadığımızı anlatayım isterseniz? Ankara'da Karanfil sokakta oturuyorduk. Yenişehir, o zamanlar Ankara'nın yeni kurulmuş semtlerinden birisiydi. Bir apartmanın çatı katında oturuyorduk. Üç odamız vardı. Bu odalar içiçeydi. Aslında tek bir daire, fakat ev sahibi daha fazla yararlanabilmek için ikiye ayırmış. Odalardan bir tanesini babam misafir odası olarak kullanıyordu, kütüphanesi ve radyosu da oradaydı. Arkadaki oda yemek odası, sonra yatak odasına geçiliyordu. Misafir odası ve kitaplarının bulunduğu yer, aynı zamanda çalışma

odasıydı. Ama bir yazı masası yoktu. Daktilosunu dizlerinin üzerine alır, öyle çalışırdı. Genellikle yazılarını daktiloda yazardı. Ben babamın müsvette yaptığını hiç anımsamıyorum. Yazı yazmadan önce, çok uzun süre düşünürdü. Bir konuyu yazmadan, uzun süre kafasında tasarlardı. Tasarladığı bu konuları zaman zaman bana, anneme, arkadaşlarına anlatırdı. Evirir çevirir gene anlatırdı. Sonra toparladığı malzemeyi çevresinde top patlasa duymadan yazıya dökerdi. Yazdıktan sonra da düzelttiğini hatırlamam. Son derece rahat bir yazış tarzı vardı. Yazı öncesi hazırlığı uzundu. Çeşitli not defterleri vardı, bunlara notlar alırdı. Babamın çok yoğun bir yaşamı vardı. Onu düşünüyorum, yazı yazmaya nasıl zaman bulabiliyordu? Çünkü o sıralarda, Devlet Konservatuarında öğretmendi.

— Kaç yaşınızda oluyorsunuz o zaman?

— Kendimi hatırladığımdan beri, örneğin beş diyelim. Sanırım 1942 yılıydı. Ben herhalde 1943'te başladım ilkokula. İlkokuldan önceki yıllardan da anımsıyorum azbuçuk. Ayrıca tercüme bürosunda da işi vardı. Tercüme bürosuna akşam üzerleri giderdi. Hemen bizim sokağın karşısında, Ulus sinemasının yanında bir yerdeydi. Buradaki çalışması haftada birkaç gün sürüyordu. O sırada Konservatuarın tatbikat sahnesi vardı. Tatbikat sahnesinin, sahneye koyduğu bütün tiyatrolar ve operalar ile babam ilgilenirdi, Karl Ebert ile beraber. Karl Ebert Türkçe bilmediği için ona çevirmenlik yapar, sahne düzenlemeleriyle de uğraşırdı. Provaların izlenmesi, öğrencilerle ilgilenme, sahneye koyma gibi sorunlar babamın üzerineydi. Babamı bütün bu ilişkilerin içinde, yoğun bir çalışma ortamında anımsıyorum. Çünkü buralara beni de götürürdü.

— Aile dostlarınız kimlerdi, kimler gelip giderdi evinize?

— Niyazi Berkes ve eşi, Muvaffak Şeref ve eşi, Cevdet Kudret ve eşi, sonra İsmail Hakkı Balamir ve eşi.

Bir de Rauf Bey vardı, soyadını anımsıyamıyorum şimdi. Hem avukatlık yapıyordu, hem de üniversitede hocaydı. Pertev Boratov ve hemen anımsayamayacağım daha başkaları. Bunlar yakın çevremizdi. Ayrıca babamın pek çok dostu vardı, eve gelip gideni çoktu. Şimdi hepsini anımsıyamıyacağım. Ayrıca, Kutlu mu Mutlu mu olduğunu kesinlikle söyleyemiyeceğim bir pastahane de buluştukları arkadaşları vardı. O zamanın edebiyatçılarından Nurullah Ataç, devlet adamlarından, Halk Partisinin ileri gelenlerinden birçokları. Bunların bazılarıyla haftada bir kez mutlaka Karpiç'e giderdik. Benim için de pek eğlenceli olurdu.

— Bugünkü değerlendirmenize göre, babanız evde kişiliğiyle, tavırlarıyla nasıl bir insandı? Ne gibi sonuçlara varıyorsunuz?

— Babam için, evde sessiz bir insandı diyebilirim, arkadaş toplantılarında daima o konuşurdu. Evde pek konuşmayıp devamlı okurdu, okuyan bir insandı. O sıralarda İkinci Dünya Savaşı olduğu için sürekli radyoyu izleme merakı vardı. Geceler boyu, çeşitli ülkelerin radyo yayınlarını ilgiyle izler, olup bitenleri öğrenirdi. Duvardaki koskocaman haritasından Alman ve Sovyet ordularının nerede ilerleyip nerede geri çekildiklerine bakardı. Evinin sorunlarıyla da yakından ilgilenen bir insandı. Birçok ev işinde anneme yardımcı olurdu, hiçbir zaman babamın yangelip oturduğunu ve annemin tek başına bir iş yürüttüğünü bilmem. Annemin yapacağı işlere babamın katkısı olurdu. Yemeği beraber yaparlar, alışverişe beraber çıkarlardı. Evdeki ilişkileri uygarca idi. Babam modern bir insandı. Bunu şimdi değerlendirebiliyorum. Bana olan davranışları çok az babada görülebilecek candanlıktaydı. Bugün bakıyorum çevrede çok iyi babalar var, ama ben babamı aynı zamanda eğitici olarak da görüyorum. Her baba çocuğunu sever mutlaka, çocuğuna her türlü yardım-

da bulunabilir, ama onun yetişmesine bir eğitimci gibi katkıda bulunamaz. Babamın önde gelen vasıflarından birisi bu yönü idi. Babam öldüğünde onbir yaşımda idim, kültürümün kökeni bu onbir yaşıma kadar edinmiş olduklarımdır. Yaşamımdaki en yüce sermayem de bu olmuştur. Öyle değerler verdi ki, okumanın önemi, sanatın önemi, insana verilen değer bu eğitimin içeriğinde vardı. Benim üzerimde de sanıyorum bir planı vardı "bu çocuğu şu şekilde yetiştireceğim" diye.

— Size hikâyelerini okur muydu?

— Evet, son zamanlarda yalnız, ben biraz daha büyümüştüm. Dördüncü sınıfta okuyordum. Bana o zamanlar "Ayran" adlı hikâyesini okumuştu, hem de yazar yazmaz. Arkasından "Çirkince"yi, "Böbrek" hikâyesini ve diğerlerini. Belleğimde kalan şeylerden birisi de gezilerimizdir. Örneğin Efes'e gitmiştik, o yaşta bir çocuğu önemsemeyip birçok şeyi anlatmayabilirdi. Oysa babam bana oralarda mitolojiyi anlatmıştı. O zamandan Afrodit, Zeüs kimdir biliyordum. Bunları büyük bir coşku içinde anlatırdı. Yalnız gezilerde değil, her zaman ve benim bulunduğum her yerde sorulan ya da görülen her şeyi açıklıkla anlatırdı. Örneğin, birlikte Çengelköy'de, balıkçı kahvesine giderdik. Balıkçıların yaşamını birlikte izler ve o bana ayrıca anlatırdı nasıl ekmek parası kazandıklarını, ne sıkıntılar çektiklerini, yaşam biçimlerini. Çok dolu ve yoğun bir yaşama biçimi vardı, bir dakikası dahi boş geçmezdi. Hızlı bir insandı, müthiş cevval, enerjik, durmadan birşeyler yapmak isteyen bir yaratılışa sahipti.

— Unutamadığınız başka ne gibi anılarınız var?

— Böyle soru sorulunca hemen insanın aklına gelmiyor işte!..

— Sizde izleri kalan, unutamadığınız şeyler?

— Ben bir ara ipek böceği yetiştiriyordum, böcekler küçük bir kutunun içindeydi ve dut yaprağı yiyorlardı.

En üst katta oturuyorduk, ayak bileğimi incitmiştim. Şişmişti. Eve kapanıp kalmıştım. Babam da harıl harıl çalışıyordu. Nazlanıyordum "böceklerimin dut yaprağı kalmadı, hayvanlar açlıktan ölecek, bunlara mutlaka dut yaprağı bulmak gerekir" filan diye. Zavallı babacığım, çalışmalarını bırakır aşağıya iner, dut ağacının tepesine tırmanır, böceklerime yaprak getirirdi. Sonra, çocuksu yanları vardı. İstanbul'a geldiğimiz zaman annem evde kalır, biz babamla gezerdik. Bir keresinde Beyoğlu'nda yan yana yürüyorduk, bir de baktım yanımda yok, çok korkmuştum, tam ağlamak üzereydim ki arkamdan çıkıverdi, meğerse saklanmış, ne yapacağım diye beni izliyormuş. Aynı şeyi birkaç kez daha yaptı. Ama alışmıştım artık, birlikte bu oyunu oynuyorduk. Paşakapısı Cezaevinde kalırken ziyaretine giderdik. Aslında çok acıydı, ama ben işin daha bilincinde değildim. Ancak babam itibarlı bir mahkûmdu anlaşılan ki, biz cezaevi müdürünün odasında oturur konuşurduk, çaylar, kahveler gelirdi. Beni kucağına alır, o görüşme süresi içinde hiç konuşmadan benimle uğraşırdı.

— Sizi çok seviyormuş Filiz hanım.

— Evet öyleydi, ben de onu çok severdim. Öldükten sonra senelerce babamın öldüğüne inanmadım, birgün ansızın herkese inat çıkıp geliverecekmiş gibi bekledim. Babam beni bırakıp gidemezdi, buna inanıyordum!..

— Paşakapısı'nda kaldığı zaman durumu nasıldı, morali bozuk muydu?

— Evet çok bozuktu. Babamın saçları zaten beyazdı, kırdı. Fakat çok ilginçtir, hani hikâyelerde sözederler ya, "bir gece içinde saçları bembeyaz oldu" diye; babamın resimleri var, içeri girmeden önce ve girdikten sonra, üç ay içinde saçlarında tek bir siyah tel kalmamıştı. Bembeyaz olmuştu ve zayıflamıştı. En son 1947 yılının yaz mevsimiydi. Babam Paşakapısı Cezaevinde idi. Babam içeriden çıkmadan biz annemle Ankara'ya dönmek zorunda kal-

dık. Herhalde okullar açılmıştı, o zamanki planımız şu idi: Ben biraz da bu nedenle şaşırmışımdır babamın aniden ölmesine, Ankara'da ben beşinci sınıfı bitirecektim. İlkokul bitmiş olacağı için İstanbul'a yerleşecektik. Hattâ İstanbul'da ev aradık. Müzehher hanım bize yardımcı oldu. Bir süre Zekeriya beylerde kalmıştık. Sonra Ankara'ya döndük. Benim mektuplardan ve annemin anlattıklarından anladığıma göre, Markopaşa tamamıyla bitmiş durumda. Babamın çok borcu var. Matbaa makinaları alınmış, sonra tahrip mi edilmiş, parası mı ödenmemiş, yani gırtlağa kadar borç içinde. İş arıyor, iş bulamıyor. İş vermiyorlar ve bize bile para gönderemiyor. Tam anlamıyla bir sıkıntı içinde, benim anladığım bu. Sonra bu "Kamyon" meselesi çıktı ortaya. O sırada tabiî pek bir şey bilmiyoruz, bunu da sonradan öğreniyorum. Sanırım Şubat ayı idi, Ankara'ya geldi. Herhalde Urfa'ya gidiyordu veya dönüyordu. En son görüşmemiz odur. Babam fotoğraf çekmeye çok meraklı idi. Çok fotoğrafları vardır, yarışmalara falan da girmiş. Ödüller almış.

— Yurt dışında mı?

— Hayır burda, devlet fotoğraf yarışmalarına katılmış, ödül almış. Urfa'dan attığı bir mektubun içinden çektiği fotoğraflar da çıkmıştı. Urfa ve dolaylarını gösteren fotoğraflardı bunlar. Tümünün arkasını da yazmış. Örneğin, Fırat mı geçerdi ordan?

— Evet:

— Fırat'ta sallarla taşıyorlar arabaları ve insanlar çekiyor. Hâlâ insanlar sal çekiyor mu bilmiyorum; ilginç olarak bunları çekip yollamıştı. Fotoğrafın arkasına "işte Volga mahkûmları..." diye yazmış. En son aldığımız bu mektup olmuştur. Sanırım annem bazı şeyleri daha fazla biliyor. Galiba elden bir mektup gelmiş anneme. Gideceğini haber veren bir mektup.

— Kendi yazısı mı acaba?

— Kendi yazısı evet. Bu mektupta diyor ki: "Herhangi bir şekilde para sıkıntısına düşersen, —bir Rauf daha var galiba— sana benim alacağımı ödeyecek." Bu adam tüccar mı idi, ne idi bilemiyorum, babama borcu vardı, vermedi filan. Ayrıca Mehmet Ali Aybar'ın yardım edebileceğini yazıyordu. Mektuptan anladığım kadarıyla yakında bizi göreceğinden emin. Umutsuz bir mektup değil. Ama o son mektup, ondan sonra olanlar olmuş.

— *Annenizin* bu son mektup üzerine düşünceleri var mı, gerçi bunu annenize sormamız gerekiyor ama?.

— Evet anneme sormanız iyi olur, fakat annem de çok şaşkınmış o sıralarda. Ne de olsa genç bir kadın. Babam genellikle özel yaşamındaki dertlerini, sıkıntılarını anneme yansıtmamaya çalışırdı. Pek çok şeyi annemin bilmesini istemezdi. İyi de etmiş. Bir de annem her şeyi bilseydi kimbilir ne kadar sıkıntı çekecekti.

— Babanızın dostlarından sizinle ilişki sürdürenler oldu mu?

— Yakın çevremiz içinde bulunanlar bu ilişkiyi sürdürdü. Ama korkup çekilenler, uzaklaşanlar da oldu. İlk zamanlar çekinenler çoktu. Ama büyük bir bölümü maddî, manevî her zaman yanımızda kaldılar.

— Babanız neden öldürüldü, bunun üzerinde bir yoruma varabildiniz mi? Bugün o çocukluk dönemi geçti, genç kızlık dönemi de gerilerde kaldı. Şimdi annesiniz ve bir çok şeyin yorumunu yapabilirsiniz?

— Neden öldürüldü? Öldürülmemesi gerekirdi. Bence öldürülmesinin haklı olabilecek hiç bir nedeni yok. Babam bir suçlu mu idi? Hayır. Öyle bile olsa suçu tayin edecek merciler, cezayı tayin edecek yerler var. Demek ki suçsuz bir insanın öldürülmesi söz konusudur. Babam bir yazardı ve Türkiye'nin katı gerçeklerini acımasız bir şekilde yazıyordu. O kadar doğru olarak yazıyordu ki, bunun için de insan öldürülmezdi, öldürülmemeliydi. Ayrıca ben ba-

bamın tehlikeli bir yazar olduğu kanısında da değilim. Açık, aydınlık, içi dışı bir olan bir yazar. Yalnız düşündüklerini olduğu gibi söylemiş olmak gibi bir kusuru vardı belki, hazımsızların nazarında bu suç sayılıyordu. Hiç bir gizlisi saklısı olmayan bir insandı.

— Gizli örgütlerle ilişkisi olduğunu hiç duydunuz mu?

— Hayır hiç duymadım.

— Babanızı yakından tanıyanlar da bu konuda açıklıkla konuşuyorlar. "Gizlisi yoktu. Herkesin dostuydu" diyorlar. Hattâ "Gizli işler yapmaya mizacı müsait değildi" diyenler de var.

— Doğal olarak ben her şeyi bilemem. Yalnız dostları "o kadar çok konuşurdu ki, ağzından bir şey kaçırır diye gizli işlere sokulmazdı" diyorlar.

— Evet, bu önemli bir özelliği. Capcanlı, yaşam dolu, şiir dolu bir insan çıkıyor bana anlatılanlardan Filiz hanım.

— Benim anladığım kadarıyla babam, yaşamının akışı içinde insan olarak bir şeyler yapmaya karar vermiş ve bunu ödev olarak kabullenmiş, ancak sanatçı kişiliği sürekli ağır basmış... Politik kişilik değil de, sanatçı kişilik öncülük almış yaşamında. Tam bir sanatçının çırpınışlarını görürüz her çabasında. Aşırılıklarında bile bunu görebiliriz.

— Size babanızın kişilik kusurları olduğu söylendi mi hiç?

— Kusursuz kişi olur mu? Her insanın mutlaka kusurlu yanları vardır. Babam için "çok konuşurdu" derler, kusuru belki bu olabilir. Ama aynı kişiler bu konuşmaları zevkle, heyecanla dinlediklerini de söylerler. Bir de iğneleyici, alaycı bir konuşma tarzı varmış. Bir çokları bundan alınırmış. Düşman olanlar bile varmış bu yüzden. Başka ne kusuru vardı acaba?

— Bilemiyorum, arkadaşlarından birisi söylemişti bu-

nu, açıklayamadı da... Ben yakından tanıma olanağı bulamadım Sabahattin Ali beyi. Bu yüzden tanıyanlara aynı soruyu yöneltiyorum... Bir şey varsa ortaya dökülsün diye...

— Annemin söylediğine göre, akşam yemeklerine çok geç gelirmiş. Belki bu da bir kusurdur. "Tam sofrayı kurardım, ha geldi, ha gelecek derken bir de bakardım ki saat 10 olmuş.. Gülerek kapıdan görünürdü.." diyor. İşten çıkıyor örneğin, yolda Hasan Ali'yi görüyor babam. Onunla yarım saat konuşuyor, üç adım ilerliyor, karşısına bu kez Nurullah Ataç çıkıyor. Haydi biraz da onunla söyleşi. "Yahu gidip şurda iki kadeh içki içelim" denince de, elbette eve geç kalıyor, evdeki yemekler de soğuyor tabiî.

— Annenizin başka şikâyetçi olduğu noktalar var mı?

— İşte bu. Yemeklerin soğumasına çok bozuluyordu annem.

— Babanızın sanatı üzerinde ne düşünüyorsunuz?

— Bana düşer mi bilmiyorum bu konuda söz söylemek? Ama ben elbette çok beğeniyorum. Objektif olamam. Hikâyelerini tutuyorum özellikle. Romanları da güçlü. Aradan bunca zaman geçmiş olmasına karşın, eserleri halkımız tarafından çok beğeniliyor ve okunuyor. Babamın okuru eksilmiyor, her geçen gün daha çok artıyor. Bu önemli bir nokta. Edebiyat benim uğraşım değil. Bir sanatçı edebiyatçı gibi eleştiremem babamı. Beni etkileyen yanı, son derece kısa tümcelerle, yalın ve açık sözcüklerle çarpıcı, sarsıcı sonuçlara varmış olmasıdır. Ayrıntılara dalmadan konuyu kendi özü içinde beklenmeyen bir değişiklikle sunmasıdır. Bu teknik açıdan ustalığı gösteriyor. Seçtiği konular da ilginç. Bir kaç tane doktor hikâyesi var. Ben bunları çok beğenirim. "Böbrek", "Cankurtaran" insancıl hikâyelerdir.

— Babanızdan kalma belge niteliğinde neler var elinizde Filiz hanım?

— Kitapları önemliydi babamın. Evimizde eşya yoktu, kitap vardı. Hem de dört bini aşkın kitap. Bunların tümü de kitap olarak değerliydi. Cildine, tek baskı oluşuna meraklıydı. Türkiye'ye yurt dışından zor koşullarda kitap geldiği zamanlarda bile babam maaşının önemli bir bölümünü kitaba yatırırdı. Örneğin Goethe'nin bir Faust'u vardı, keçi derisi kaplı idi. İçi gravürlerle süslü idi. Almanca yüz adet kadar basılmış ve bir tanesi yalnız babamda idi. Babam öldüğü zaman biz beş parasız ortada kalmıştık. Eş dost da çağrılarak bu konu uzun süre düşünüldü. Yapılacak tek şey vardı, bu kitapları satmak, para sağlamak. Bu nedenle Pertev Boratav'la Emin Türk Eliçin oturup kitapların listesini çıkardılar. İki ay kadar uğraşıp teker teker tespit yaptılar. Kitapların fiyatları bulundu, müşteri aranmaya başlandı. Bu sözünü ettiğim olay 1948 - 1949 yıllarında oluyor ve o sıralarda İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı Türkiye'ye kaçıp gelmiş Almanlar vardı Ankara'da. En iyi, en değerli kitaplar bunlar eliyle yeniden Almanya'ya dönmüş oldu. Onlar tarafından son derecede ucuz alındı. Annem Millî Kütüphaneye bağışlamak istedi diğer bölümünü. O sıralarda Millî Kütüphanenin müdürü Adnan Ötügen idi. Babam "Komünist" olduğu için "Onun kitaplarından Millî Kütüphaneye geçer" korkusuyla almak istememişler. Herhalde mikrop taşıyor diye olmalı. Kitapların içinde babamın ismi yazılı çünkü... "İmzalar silinebilir" demiş annem. "İmzalar silindikten sonra kim bilecek Sabahattin Ali'nin kitapları olduğunu? Hiç değilse kitaplardan yararlanılsın..." Ama korkmuşlar ve babamın kitaplarını Millî Kütüphaneye kabul etmemişler. Daha sonra eş dost, birer ikişer parasını vererek ve yardım olsun düşüncesiyle aldılar. Yıllar sonra Macit Gökberk, Halet Çambel vasıtasıyla, Edebiyat Fakültesi için sanıyorum diğer bölümlerini aldı, üniversite kitaplığına. Onlar da seçme yaptılar. Geri kalanlar annemde, bazıları Halet

Çambel'in evinde. O kadar çok kitap vardı ki, bir yerden bir başka yere taşınırken başlı başına sorun oluyordu bizim için, ayrı bir kamyon tutmak zorunda kalıyorduk. İki odayı falan dolduruyordu. Belge olarak bunlar var. Fotoğraflar var. Babamın şahsî eşyalarına gelince, bunların çoğu yanındaydı, bize geri vermediler. Ne yazık ki belge diyebileceğimiz şeyler çok az. Kitap açacağı, makası, pipo tütününü yaktığı çakmak bende duruyor.

— Mektuplarından neler var?

— Anneme yazdığı çeşitli mektuplar var.

— Fotoğrafları?

— Bir hayli fotoğraf da var. Duruyor bunlar. En iyi şekilde saklıyoruz.

— Kitaplarını, mektuplarını ve diğer eşyalarını bir müzede ya da bir kütüphanede birleştirmeyi düşünmüyor musunuz?

— Elbette bu konu ciddi bir biçimde ele alınırsa, annem de, ben de elimizde bulunan ne varsa vermeye hazırız. Ama bu girişimde bizim bulunmamız çok zor.

— Babanız için son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı Filiz hanım?

— Bu konuya eğildiğiniz için size teşekkür ederim Kemal bey. İki yıl kadar önceydi, babamın tanıdıklarıyla konuşmalara başladığınızı bir gazeteden okumuştum. O zaman da çok mutlu olmuştum. Bana sorarsanız yıllarca unutturulmaya çalışılan bir yazardır babam. Yazar olarak da, insan olarak da ihmal edilmiştir. Bugün bile hâlâ mecliste, devlet adamı geçinenler çıkıp aleyhinde konuşabiliyorlar. Hem de ölümünden otuz yıl geçtikten sonra. Değerini anlamayan çok insanın bulunması elbette üzücü. Ama değerini anlayanların çıkması, sizin gibi zamanını ve enerjisini ortaya koyması mutluluk vericidir.

— Çok teşekkür ederim Filiz hanım.

HALÛK YETİŞ
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

23 Nisan 1978 pazar günü, Halûk Yetiş'in evinde Sabahattin Ali üzerine konuşuyoruz. Kendilerine sordum:

— Sabahattin Ali'yi ilk kez nerede, nasıl ve hangi koşullar içinde tanıdınız?

— 1946 yılının son ayları idi sanıyorum. Aziz Nesin tanıştırdı Sabahattin Ali ile beni. Daha doğrusu, ikisi daha evvel kararlaştırmışlar, Marko Paşa adlı dergiyi çıkarmaya karar vermişler. Ben de 1945 yılının 4 Aralık tarihine kadar Tan Gazetesi'nde çalıştığım için, ve 4 Aralık'ta da Tan Gazetesi tahrip edildiğinden boşta idim. Hemen arkasından 1946 yılı geldi. Kış ve yaz bir iki ufak tefek iş yaptıktan sonra, gene boşta kalmıştık. Aziz Nesin bu durumu gayet iyi biliyordu. Hatta beni başka bir işe de yerleştirmişti, fakat orada fazla kalamadım. İşte bu 1946 senesi sonlarında, Sabahattin Ali ile birlikte Aziz Nesin Marko Paşa dergisini çıkarmaya karar verdikleri zaman "idarî işler için gerekli kişi" söz konusu olunca benim adım

ortaya atılıyor. O zaman Aziz bey demiş ki, "bu işi en iyi yapacak kişi bizim Halûk'tur. O yapar bu işi". Halbuki Tan gazetesinde muhabir olarak çalışıyordum. Tan gazetesi yıkıldıktan sonra bir çok yere başvurdum. O günün koşullarına göre hiç kimse iş vermedi. Böylece altı yedi ay zorlukla geçti.

Evet gene aynı yere geliyoruz. İkisinin kararlaştırdığı dergiye idareci olarak beni tensip buyurdukları için, o işe başlamış oldum.

— 1946 yılında?

— Evet 1946 sonlarında. Zaten ya 1946 sonunda ya da 1947 başında Marko Paşa çıktı. Sanırsam 1947 yılının başı idi.

— İlk tanışmanız da demek o döneme rastlıyor?

— Evet o döneme rastlıyor.

— Nasıl bir kişiliği vardı Sabahattin Ali'nin? Fiziki görünüşü, fikri görünüşü, davranışları...

— Fikri görünüşü herkes tarafından bilinir. Şu anda da, o zaman da biliniyordu. Benim bundan söz etmem bile gereksiz. Ancak iyi bir insandı Sabahattin Ali. Gözlüklerinin içinden, canlı bakan bir insandı. Herkese güven duyardı. Nitekim beni ilk gördüğü zaman dahi "bu işi sen yapacaksın" dedi ve yönetimle ilgili olan her şeyi bana bıraktı. Marko Paşa'nın bütün hesabı, kitabı da bendeydi. Hiç bir şekilde, en küçük bir güvensizliğine rastlamadım. "Ne oldu, ne gitti, nasıl oldu?" endişesi yoktu. Sonuca bakar, pek bir şey söylemezdi. Görüşleri sağlamdı.

— Marko Paşa'nın ilk çıktığı günleri, dergideki çalışanları, oraya gelip giden kişileri biraz daha ayrıntılara girerek anlatabilir misiniz?

— Marko Paşa'nın ilk sayısı 6000 adet basıldı. O zamana göre fiyatı çok düşüktü, 10 kuruşa satılıyordu. Bayi Fazıl ile Aziz Nesin anlaşmış, o dağıtıyordu.

— Fazıl Ünverdi mi?

— Evet, Fazıl Ünverdi Aziz'le anlaşmış. Fakat dergi, haftalık dergi diyelim, "gazete" diyoruz o zaman, basıldı. Pazartesi günleri çıkması gerekiyordu. Sabahleyin kendisine teslim edildi. Fakat gazeteler kapıda, yağmurun altında, hiç açılmadan olduğu gibi kaldı. Bayi dağıtmadı. Çünkü Bayı Fazıl Ünverdi o zamanlar İstanbul'da Halk Partisi'nin birinci adamlarından birisi olarak görünüyordu. Daha doğrusu o zamanki Ulus gazetesini İstanbul'da dağıtan kişi idi. Ulus gazetesinin fiyatı beş kuruştu. Fakat çok sayfalı olarak geliyordu Ankara'dan. Bayi Fazıl bunun dağıtımından çok para kazanıyordu. Satışından değil. Satış için bir miktar veriyordu piyasaya. Geri kalanı saklıyor ve kilo ile satıyordu. Çünkü gazetenin tek tek satışı yoktu ve uğraşmasız kilo satışı bayinin işine geliyordu. Çıkarı açısından Cumhuriyet Halk Partisi'ni tutmakta olduğu gerçeği de böylece belirginlik kazanıyordu. O zamana göre Halk Partisi ne diyorsa onu yapmak zorunda idi. Nitekim Marko Paşa muhalif bir mizah gazetesi olduğu için onların etkisiyle dağıtmadı. Ve paketler yağmurun altında kaldı.

— İlk sayı?

— İlk sayısı. Aziz'le beraber gittik, ikinci sınıf bir bayi olan Kambur Hüseyin vardı, Kambur Hüseyin'e Marko Paşa'nın dağıtımını verdik. O da kabul etti. Üsküdarlı Deli Bahaettin vardı. O da Üsküdar'da bayilik yapıyordu. Bu adam askerlikten Aziz Nesin'in arkadaşı imiş aynı zamanda. Bu da sonradan belli oldu. Üsküdar tarafında Deli Bahaettin, İstanbul tarafında Kambur Hüseyin dediğimiz bayiler dağıtmak suretiyle, dergi piyasaya çıkarılmış oldu. Fazıl Ünverdi'nin dağıtmadığı birinci sayısı ertesi gün öylesine bir dağıtıldı ki adeta ortalık birbirine girdi. Sandığımızdan çok büyük bir ilgi görmüştü. Nitekim bu ilk sayı üçüncü günü karaborsaya düştü. 10 kuruşluk dergi işittiğimize göre 1 liradan alıcı bulmuştu. Bu sayının hiç ia-

desi gelmedi. Reklam ilan, duyuru yapılmamıştı. Ama elden ele dolaşan baskı ve kulaktan kulağa söylenenlerle umulanın üstünde okur bulmuştu. İkinci sayıyı 10 bin bastık. İlk sayıya göre iki misline yakın bir artıştı bu. Ancak bu sayıdan da hiç iade gelmedi. Ayrıca yeni istemler oldu. Bastıklarımızın çok azı Anadolu'ya gidiyor, büyük bölümü İstanbul'da satılıyordu. Üçüncü sayı yirmi bin olarak piyasaya sürüldü. Anadolu'dan da çok istek vardı. Yolladığımız yerlerden tekrar istek gelmesi ve iadenin dönmemesi kesin satışı gösteriyordu. Bunun üzerine matbaalara baskılar başladı.

— İktidardan mı?

— Tabiî iktidar kanalıyla Polis'ten. Önce matbaa sahiplerine baskı yapıldı. Matbaa sahiplerinin bazıları aldırmadı, bu sefer makinistlere baskı başladı. Dizgi için aynı koşullar ortaya çıktı gene emirle. Basılmama, dizilmeme sorunu. Beşinci, altıncı sayılarda ise derginin baskı miktarı 60.000 adede kadar çıktı. 60.000'lik bir sayı o günün koşulları içinde çok büyük bir sayı idi. O zamanın günlük gazeteleri olan Vatan, Cumhuriyet bile 20 bin adedi geçmiyordu. Baskıları bu, satışları değil. Dolayısıyla o gazeteler bile tedirgin olmaya başladılar. Siyasal baskılar da tiraj artışına uygun olarak yoğunlaştı. Sabahattin dergide daha çok başmakaleyi yazıyordu. Diğer bölümlerde Aziz Nesin çalışıyordu. Aziz Nesin o kadar verimli yazı çıkarıyordu ki, gazeteyi bir günde doldurabilecek ölçüde idi. Kafasında oluşturuyor ve bir günde yazıyordu. Bu yazılar hemen ertesi gün dizgiye oradan da baskıya geçiyordu. Karikatürist olarak Mustafa Uykusuz vardı. Mustafa Uykusuz hem karikatür hem de yazıların arasına serpiştirilen vinyetler çiziyordu. Gazete 57x82'nin ikiye katlanmış olan yarısı idi. El dizgisi ile diziliyordu. Yani o zaman makinalar pek yaygın değildi. Ancak Ziya Tanburacı, mürettip, onun bir el dizgisi mürettiphanesi vardı. Eski İz-

zettin Han'da bulunuyordu. Şimdi Istanbul vilâyet binasının karşısındaki arsa olan bölüm. Ama şimdi orası boş ve yoldur. İktidar Sabahattin Ali'nin yazılarından ve Aziz Nesin'in yazılarından epeyce tedirgin oldu. Diğer dergi ve gazetelere göre Marko Paşa çok fazla satılmıştı. Satışın çokluğu tedirginliği artırdı. Bunun üzerine sürekli mahkemeler başladı. Ayrıca o dönemde bir de sıkıyönetim vardı. Tek yönlü değildi baskılar. Hükümetten gelen, polis vasıtasıyla yapılan baskı ve sıkıyönetimden gelen baskılar. Bunların baskısı sürerken zaman zaman mahkemelerden de "toplama" kararları çıkıyordu. Sıkıyönetimle çok uğraşıldı. Her geçen gün baskılar çoğaltıldı, baskılar çoğaltıldıkça Sabahattin Ali'de tedirginlik başladı. Çünkü hem davalar açılmış hem de polisle bir nevi köşe kapmaca sürüyordu. Matbaa ikide bir basılıyordu. Bütün bu olup bitenler Sabahattin Ali'yi üzüyordu. Matbaa sahiplerine öylesine baskı yapıldı ki, gün geldi gazetenin dizgi tertip işlerini yaptıracak yer bulamadık. Başvurduğumuz hiç bir matbaa olumlu cevap vermeyince bir sayı dizilip basılamadık. Ne yapmalıydık? Ne yapılabilirdi? Düşündük ölçtük, sonunda bir teksir makinası almaya ve dergiyi bu makinayla çıkarmaya karar verdik. Bildiğimiz teksir makinası ile iki sayfalık gazete çıkardık. Bu işi teksir makinasında ben, Mustafa Uykusuz, Mücap Ofluoğlu, Mehdi Zıt çıkardık. Onlar da ücret filan söz konusu olmadan yardımcı oluyorlardı. Basılan iki yaprağı zımba teliyle birleştirerek ancak on beş bin kadar yapabildik. Buna bir matbaa adı koymak gerekiyordu yalnız. Bakalım ne yapacaklar dedik, basıldığı yerin adını "Gutenberg" matbaası koyduk ve piyasaya sürdük. Teksirle basılan bu sayılar bile bir tek iade dönmemek üzere satıldı. Sonraki nüshaları ise Sacit Öget'e ait matbaada yaptık. Bu adam "ben hiç bir baskıdan korkmam arkadaş, getirin derginizi basayım" dedi. Stad adındaki bu matbaada uzun süre baskıyı temiz

olarak yürüttük. Fakat "toplama kararları" yakamızı bırakmıyordu. O zamana göre elimizde biraz para birikmişti. Bu para ile bir makina getirmeye karar verdik. "Kendimize ait bir makina olsun. Hiç bir uğraşıya engel olunmasın" diyorduk.

Bir akreditif açtırdık. Savaştan yeni çıkıldığı için kullanılmış makinaları getirme olanağı vardı. Selanik Bankası'ndan akreditif açtırdık. Hesap bankada benim adıma açıldı. Akreditif de benim adıma oldu. Hepsini yatırdık ve makinanın gelmesini bekledik. Makinayı beklerken mahkemeler çoğaldı ve Sabahattin Ali bir ara hapse girdi. Aziz Nesin tutuklandı. Birisi Paşakapısı Cezaevinde, diğeri Harbiye sıkıyönetim tutukevinde yatıyordu. Gerek Paşakapısı Cezaevine, gerekse Harbiye'ye gidişlerimde hem ziyaret yapıyor hem de gizli olarak bir miktar yazı da alıp getiriyordum. Pek fazla kuşkulanmamışlardı. Ben de ufak tefektim. Yataklarını falan da götürüp getirdiğimden beni tanıyorlardı.

— Sabahattin Ali'nin yatağını mı?

— Hayır daha çok Aziz Nesin'in. O daha çok yatmıştı çünkü. İşte bu koşullar içinde bazı haftalar Marko Paşa'yı çıkaramadığımız da oluyordu. Zaman zaman kapatılıyordu. Onun yerine bu kez "Merhum Paşa" diye çıkarıyorduk. Sabahattin Ali hapiste olduğu için "sahip" değiştirdik. Bir ara Mustafa Uykusuz da içeri girdi. Bir ara Mücap Ofluoğlu sahip göründü, sonra "Ali Baba" zamanında ben sahip göründüm. Mustafa Uykusuz yazı işleri müdürü göründü. Aziz Nesin hiç bir zaman görünemedi, hapisteydi. Son sayılarda Sabahattin Ali de görünemedi.

— Aziz Nesin, Marko Paşa'dan dolayı toplam ne kadar yattı içerde?

— Bir seneyi biraz geçti sanıyorum. Üç ay yattı çıktı. Dört ay yattı çıktı. Böyle bir kaç kez tekrarlandı hapisliği.

"Mahkûm" olduğundan değil, yattığı süreler "tutukluluk"tandı. Aziz Nesin yalnız Marko Paşa'dan dolayı yatmadı, bir de broşür çıkardı. Sıkıyönetim bu broşürü yasalara aykırı buldu. Bu yüzden de içeride kaldı. Broşürün adı "Nereye Gidiyoruz?" idi.

İşte bu tutuklamalar, sıkıştırmalar ve baskılar Sabahattin Ali'nın moralini bozdu. Öyle bir durum oldu ki gazeteyi çıkaramıyorduk. Para yönünden sıkışmaya başladık. Makina ise gümrüğe geldi. Onu çıkarmak için gümrük parası yoktu. Çünkü altmış bin satan gazeteyi basamaz, bastığımızı satamaz hale gelmiştik, tutuklamalar yüzünden, toplatmalar yüzünden. Bir ara Aziz Nesin de Bursa'ya sürgün oldu. Yazı olanakları azaldı. Mustafa Uykusuz yazı yazmaya başladı. O sıralarda Boğazlıyan ortaokulunda öğretmenlik yapan Rıfat Ilgaz da öğretmenlikten çıkarılmıştı. İstanbul'a geldi. Her ikisi de yazı yazarak, Marko Paşa değil de Merhum Paşa, sonra arkasından "Malum Paşa", onun arkasından "Ali Baba Kırkharamilere Karşı" diye biri kapandıkça diğerlerini çıkardık.

Bir ara Sabahattin Ali geldi. "Biz bu şekilde darmaduman olmuş bir şekilde gazete çıkarmayı sürdüremeyiz. Gümrüğe gelen makinayı satıp onun parası ile bir kamyon almayı düşünüyorum. Birisiyle anlaştım. Kamyonla nakliyecilik yapacağım" dedi. Makinayı alacak birisini bulduk. Anımsadığımıza göre Rüştü Diktürk adında birisi idi. Ona devir ettik makinayı. Adam gümrüğe parasını yatırıp makinayı çekti. Sabahattin Ali de parasını aldı. Ama yetti mi kamyon işine, yetmedi mi bilmiyorum, kamyonu aldı ve Anadolu'da nakliye işine başladı ve ortalıkta pek görünmez oldu.

Biz İzzettin Han'daki yerimizden taşınıp Asmalı Mescit'te bir yer tuttuk. Burada en son "Ali Baba Kırkharamilere Karşı"yı çıkarıyorduk. Onun da sahibi ben görünüyordum. Orhan Erkip adında birisi vardı. Bu Orhan Er-

kip herhalde polisin veya Mit'in adamı idi. Mustafa Uykusuz hapse girdiği zaman bize kendisini tanıtmıştı. Arkadaş gibiydik. Bir gün bu Orhan Erkip idareye geliyor. Mustafa Uykusuz hapishaneye giderken "gerekli olur" diye başlıklı boş kâğıtlara imza atmıştı. "Ben yokken bir şey yapılması gerekebilir" düşüncesi ile. Onları alıyor Orhan Erkip. Ve gazeteyi kendi üzerine devir yaptırmış oluyor bu imzalarla. Marko Paşa'nın tam tersi düşüncede ve "Yeni Marko Paşa" falan gibi bir adla gazeteyi çıkarmaya başlıyor. Bunu şikâyet konusu yaptık ama, hiç aldıran olmadı. Ayrıca kimi kime şikâyet ediyorduk yani? Yaptıranlar belli, yapanlar belli.

— Orhan Erkip'i Aziz Nesin getirdi diyorlardı?

— Hayır Orhan Erkip'i Aziz Nesin getirmedi. Orhan Erkip daha Tan gazetesi zamanında oraya gelip gidiyordu. Ve ben Nişantaşı Ortaokulunda öğrenci iken onun anası bizim öğretmenimizdi. Ben oradan tanıdığım için aklımıza hiç öyle bir şey gelmedi. Bir yandan da okulda okuyordu. Atak, girişken bir insandı. Yanımıza sık sık gelip gidiyordu. Yavaş yavaş aramıza girmişti. Yoksa Aziz Nesin'in getirmiş olması diye bir şey yok. Daha önceden oralarda idi. Densizlik yapmak istiyordu daha doğrusu.

Evet şimdi, kamyon konusu önemli burada. Kamyon aldıktan sonra seyrek görülmeye başladı Sabahattin Ali.

— Yakın çevresi içinde kimler vardı?

— Sabahattin Ali dergiye geldiği zaman, İzzettin Handa olsun, Asmalı Mescit'te olsun, çok durmazdı. Evi de Ankara'da Karanfil Sokakta idi. Onu da şurdan biliyorum. Ailesine para filan gönderiyordum, arasıra.

— Ne kadar para gönderiyordu eşine ve kızına o zamanlar?

— Çok bir para değildi. 100 lira 200 lira gibi. Ama o zamana göre az da sayılmazdı. Gazete 10 kuruşa satılırsa, düşün artık? Öyle dönemler yaşandı ki, gelirle hem ga-

zeteyi çıkarmak, hem makinaya para yatırmak, hem hapiste olan Aziz Nesin'e para ulaştırmak, hem de evinin ihtiyaçlarını karşılamak zorunlulukları vardı. Normal satışla bile bunlar karşılanabilirdi. Sıkışma gazetenin toplatılmasıyla başladı. Gelir olmayınca ne yaparsın? Bunlardan sonra ve hapishaneden çıkınca "nakliyecilik yapayım" kararına varmıştı. Şaşkınlık içindeydik. Asmalı Mescit'i de bu yüzden tutmuştuk.

Biz Asmalı Mescit'te iken geldiğinde genellikle Mehmet Ali Cimcoz'lara giderdi. Onlardan söz eder, orada kaldığını anlatırdı. Bazan Esat Adil Müstecaplı da kalırdı. Onunla yakınlığı vardı. Suphi Nuri'nin evinde kalırdı. Bunlar sık sık adları geçen kişilerdi. "Remzi" adında bir yakışıklı arkadaşı vardı. Onunla gezip dolaştığı olurdu.

— Remzi Atıl mı?

— Evet, Remzi Atıl... O olmadığı zaman bazan Remzi gelip sorardı: "Nerede Sabahattin, geldi mi gelmedi mi?" diye. Tabiî bizim de nerede olduğuna dair kesin bir bilgimiz olmazdı. Bazan gelirdi, üzeri gocuklu, çizmeli, muşamba ceketli. Anadolu'da dolaştığı için, muavinlik yapar gibi, kamyonla gidip gelirdi habire. Gelirce de iyi olmadığını bildiğimiz için para da isteyemezdik. O da nakliyecilikle geçinip gittiğinden söz ederdi.

— Sabahattin Ali'nin ölümü üzerine neler biliyorsunuz Halûk bey?

— Sabahattin Ali'nin ölümü üzerine pek fazla bilgim yok. Çünkü gazete üzerine hükümetin, sıkıyönetimin, polisin baskısı, matbaacıların yayınlamaktan çekinmesi, Orhan Erkip'in imtiyazı çalıp götürmesi, bizim yayınımıza ters bir yayınla piyasaya çıkması, okuyucuda beliren şaşkınlık bizde de panik yaratmıştı. Ali Baba'yı bir süre çıkardıktan sonra aynı durum olunca kapatmak zorunda kalmıştık. Rıfat Ilgaz orada yatıp kalkıyordu. Mustafa Uykusuz da zaman zaman aynı yerde kalıyordu. O sıralarda

evleri yoktu. Rıfat Ilgaz'ın karısı da çocuklarıyla birlikte başka yerde oturuyordu. Mustafa henüz bekârdı. Kiralar pek pahalı değildi. Bu yüzden Asmalı Mescit'teki yerde, herhangi bir yayın yapmadan, uzun bir süre kaldık. Sonra olduğu gibi bıraktık. Ben de 1948 yılının Mayıs ayında askere gittim. Askere gittikten bir kaç ay sonra gazetelerden Sabahattin Ali'nin ölüm haberini okudum. Aziz Nesin de o sıralarda hapiste filan değildi. Daha sonraki yıllarda "Baştan" dergisini çıkardı. Ama ben askerlik görevimi yapıyordum. Bu dergiye bir katkım olmadı. Dediğim gibi Sabahattin Ali'nin ölümünü askerde iken gazeteden okuyarak öğrendim. Kamyonla nakliyecilik yaptığı için, İstanbul dışına sık gittiği için, esasen son zamanlarda ilişkimiz de azalmıştı. Asmalı Mescit'teki yerimizi de bırakınca kimse kimseyi göremez olmuştu.

— Sabahattin Ali dışarda iken, yönetici olarak size polisten bir şey soruldu mu?

— Hayır hiç bir soru sorulmadı.

— Özel olarak Sabahattin Ali için?

— Hayır, hiç. Benim polisle hiç bir şekilde irtibatım olmadı. Sadece gazete toplatıldığı zaman, tutanakların alınıp verilmesi nedeniyle ilişkim oldu. Hattâ bir kere "şifahi" olarak toplatılma kararı geldi. 1947 senesinin 19 Mayıs'ı idi. "Bu sayı toplatılmıştır" diye bize bildirildi. Bunu bize şifahi olarak bildiren şimdiki Orhan - Burhan Apaydın'ın babası idi. O zaman Emniyet Birinci Şubede, Basın Bürosunda polisti. Hatta Hilmi Yücebaş, o da polisti. Birinci Şubede, Basında görevli idi. Onlar geldiler bana haber verdiler. "Örfi idare emriyle gazete kapatılmıştır" diye. Aziz de yoktu, Sabahattin Ali de. Hapiste idiler. Galiba Mim Uykusuz yazı işleri müdürü görünüyordu. Demek istediğim polisle ilişki, kapatma toplatma zamanları olurdu. Nitekim yazılı bir talimat getirmedikleri için biz gazeteyi çıkardık. Fakat Mustafa Uykusuz ile beni neza-

rete aldılar. Bir gece kaldık. Ama bir şey yapamadılar. Çünkü herkes 19 Mayıs törenlerinde idi. Normal polisler bile görevde idi. Ertesi gün serbest bıraktılar.

— Sabahattin Ali'nin yakın arkadaşları içinde ölümünde etkili olmuş bir kimse düşünebilir misiniz?

— Düşünemiyorum. O zaman bizim işimiz sadece gazetenin çıkması idi. Arkadaşları ile de temasımız yoktu. Sabahattin Ali gazeteye seyrek gelirdi. Remzi Kitabevi aracılığı ile "Sırça Köşkü" çıkarmıştı. Halk Partisi'ni yıkmak için yazılmış bir hikâye idi "Sırça Köşk". Çok etkili oldu. Hikâye kitabının büyük gürültüler koparması Sabahattin Ali'yi endişelendirdi, korku verdi. Hapis, tazyik, kovalamalar sürüyordu. Sanıyordu ki, sıkıyönetim, polis, hükümet, devletin diğer güçleri başka şeylerle uğraşmayı bırakmış, kendisiyle uğraşıyor. Böyle bir kanaat belirmişti. Haklı idi. Hiç bir yayın organı böyle bir satış düzeyine ulaşmamıştı. Hakim sınıflar, bürokratlar bu satıştan korktu. Bu korku ile "susturma" çareleri arandı. Daha önce söylediğim gibi matbaa sahiplerine tazyik, matbaacılara tazyik, dizip basanların mahkemelere kadar sevki, polisin bu kişileri kenarda köşede sıkıştırıp korkutması "susturma" amacına dönüktü. Bütün bunlar Sabahattin Ali'ye korku verdi.

— Öldürülmesine en büyük etken "Sırça Köşk" mü diyorsunuz Halûk bey?

— Hayır, "Sırça Köşk" değil. O zamana göre en büyük baskıyı yapan gazete. Arkasından gene ortalığı alabora eden bir kitap... Bunlar birleştiği zaman, muhalefet olarak az şey değil. Öbür gazeteler bu kadar muhalefet yapamıyorlardı. Etkili de olamıyorlardı. Herkesin ağzında Marko Paşa'nın yazdıkları vardı. Ayrıca mizahi olduğu için de, dava konusu olmasına karşın gene bir şey yapamıyorlardı. Zaman zaman, daha sonraları da gördüğümüz gibi hükümetlerin en çok korktuğu yayın araçları arasın-

da mizah başta geliyordu. Mizah insanı bir yandan gıdıklayıp güldürürken, diğer yandan ısırıyordu. Meclis'te bile Marko Paşa'da yazılan fıkralar konuşuluyordu. Az şey değildi bunlar. Tek parti dönemiydi. Demokrat Parti yeni kurulmuştu. Tan gazetesi iyi muhalefet yaptığı için yıkılmıştı Bir çok yer susturulmuştu. Arkasından "Gerçek" gazetesi çıktı. O da sıkıyönetim tarafından kapatıldı. Esat Adil'in gazetesiydi Gerçek. Arkasından mizah olarak Marko Paşa çıkınca büsbütün tedirgin oldular. Ciddi adamlarla alay ediyor görünüyordu çünkü. Halk üzerinde, yeni bir muhalefetin oluşumu bakımından önemliydi girişim. Halk, yöneticiler için söylemediklerini Marko Paşa'da bulabiliyordu.

— Sabahattin Ali'nin gizli örgütler eliyle öldürülmüş olduğu görüşüne ne diyorsunuz?

— Bir çok şey söyleniyor Sabahattin Ali'nin öldürülmesi üzerine. Ama elde kesin belgeler yok. Bizde "olmaz" diye de bir şey yok ayrıca. O da mümkün. Günün koşullarını değerlendirirsek her şeyin olurluk kazanabileceği gerçeğine varırız.

— Yukardan verilen bir emirle...

— Şu anda bile oluyor aynı ölümler. Olabiliyor. O zaman ki, gelirlerdi, alıp götürürlerdi insanları, fakat kimse ne olup bittiğini bilemezdi. Bir çok evlerde aramalar olmuştur. Yolda çevrilmiştir ve geri dönmemiştir. Mahkeme filan edilmezdi. Sıkıyönetim emir veriyordu, alınıp götürülüyordu. Bu durumu, götürülenin ne arkadaşı bilirdi ne de ailesi.

— Sabahattin Ali'nin dışında, sizin içinizi sızlatan bir olay oldu mu? Sonradan "Sabahattin Ali bunu bilmeliydi" diyebileceğiniz bir olay? Onun dışında bildiğiniz?

— Sadece Remzi geliyordu o zaman. Remzi'den herkes kuşkulanıyordu. Sabahattin Ali için, "acaba bununla niçin arkadaşlık yapar?" deniyordu. Sabahattin ise

"Benim hiç kimseden korkum yok ki, kim olursa olsun" diye karşılıyordu.

— Remzi ne iş yapıyordu o zaman?

— Ne iş yaptığı belli değildi. Ticaret mi ne yapıyordu. Varlıklı bir ailenin oğluymuş havası içindeydi.

— Gerçekten de öyledir.

— Gayet iyi giyinirdi. Tam bir mirasyedi havasındaydı. Biz de aynı kanıdaydık. Güneyli, zengin birisi. Onlar babadan anadan zengindir. Mustafa da, Rıfat da aynı şeyi söylerdi. Zaten kimse yoktu ki üçümüzden başka.

— Yazar arkadaşları arasında, yanma gelip gidenler içinde, polisliği bilinen ya da Millî Emniyete rapor yazdığı belli olan kimseler var mı idi?

— Orhan Erkip vardı sanıyorum, o da belli oldu. O da yazar filan değildi.

— Marko Paşa'nın yazılarına kimler yardım ediyordu, sizin ekibin dışında?

— Mehdi Zıt vardı, ünlü "Zıt Kardeşler"den. Skeç yapanlardan Şişman Osman, Mücap Oğluoğlu, Şehir Tiyatrosundan Kemal Edige, bunlar sürekli gelip giden ve yardımcı olan arkadaşlarımızdı. Şu ana kadar onların iyi niyeti belli. Bir tek Orhan Erkip hariç.

— Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'lar için ne dersiniz?

— Sabahattin Ali'nin yakın dostları idi. Orada kalırdı. O kadar. O zaman haklarında pek söylenti filan da yoktu. Sonradan bir çok şey söylendi. Mehmet Ali Cimcoz'un değil de Adalet Cimcoz'un adı geçerdi her zaman. Sanatçı çevrelerle yakından ilişki içindeydi. Baş dublaj artisti idi. Tüm filmlerde onun sesi vardır. Çok kimseyi de yetiştirmiştir. Herkesle tanışır. Sanat galerisi de açmıştır, "Maya" adında. Bu yüzden güpünde pek bir şey söylenmezdi. Ama sonradan "Millî Emniyetten" oldukları, polise rapor verdikleri, şeklinde söylentiler çıktı. Şimdilerde bile bu söylentiler sürüp gider.

— Sabahattin Ali için söyleyebileceğiniz başka neler var?

— Söylediklerimin dışında pek bir şey yok. Tüm ilişkilerimiz iş içinde oldu. Birlikte gidip de bir yerde oturamazdık. Gelirdi "şu hesap nedir, bu iş neden böyle oldu, bunu neden böyle yaptınız" diye bir şey sormazdı. Çok güven duyardı.

— O günlerden, ya da Sabahattin Ali'den belge niteliğinde bir şey kaldı mı elinizde?

— Sabahattin Ali'nin genel "vekâletnamesi" var, sahip olarak. Kızı bir gün gelip beni buldu. O zaman kızı küçüktü. Ona verdim. Size fotokopisini verebilirim. Bir de aramızda şöyle bir anı var. Onu da bu arada söyleyivereyim: Kızı Filiz Ankara'dan mektup yazmıştı. Pardon kızından değil, karısından gelmişti mektup. Marko Paşa'nın adresine gelmişti. Kızı o zamanlar ilkokulun ya birinci sınıfında idi ya ikinci sınıfında. Kızının okulda çok tedirgin olduğunu, "işte komünistin kızı" filan diye laf edildiğini, bundan kızı Filiz'in çok rahatsız olduğunu, anasının da ne yapıp edeceğini bilemez durumda bulunduğunu, okul işinin morallerini çok bozduğunu söz ediyordu. Sabahattin Ali bu mektuptan sonra çok üzülmüştü. "Çocuklarla da böyle uğraşılır mı? Benim küçücük kızımı üzmeye ne hakları var? O daha mini mini bir çocuk yahu? Okulda da böyle şeyler yapılır mı?" diyordu. Bu olaya çok kızdığını biliyorum ve o gününü çok iyi hatırlıyorum. Bu olayı çevresindekilere de sürekli olarak anlatıyordu. Bu mektuptan sonra Sabahattin Ali kendisiyle uğraşıldığının tam bilinci ve kızgınlığı içinde oldu. Kamyonculuğa yöneldi.

— Bu kamyonu nasıl aldığını biliyor musunuz?

— Daha önce de söylediğim gibi matbaa makinasının satışından elde ettiği parayı kamyona yatırdı. Kimlerle ilişki kurarak bunu yaptı, parası yetti mi yetmedi mi bil-

mem. Makina da bir kamyon kadar değerli idi. Aynı paraya alınabilirdi. Bakın paranın miktarı da şu anda aklıma geldi: Yirmi bin lira filandı aldığı para makinadan.

— Sabahattin'in ölümünden dolayı bugün kimi suçlayabilirsiniz?

— Hiç kimseyi suçlayamam. Suçlamak kolay bir şey değil ki. Bana kalırsa kendisinin de suçu var.

— Nasıl, ne gibi?

— Öyle olması gerekir. Çünkü kendine kapanık kaldı. İma yoluyla bile bir şey söylemedi. Belki kendisi kaçmak da istememiştir. Bu da ayrı bir konu. Ben kaçacağını sanmıyorum. Tedirgin olduğunu biliyorum. Kendisine yapılan baskıları biliyorum. Ama kaçacağını, tahmin edemiyorum.

— Çok teşekkür ederim Halûk bey. Yordum sizi.

— Rica ederim. Eski günleri yeniden anma fırsatı verdiğiniz için ben teşekkür ederim.

M. UYKUSUZ VE HALÛK YETİŞ SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Kemal Bayram — İlkin Uykusuz ağabeye sorayım Ne zaman ve hangi koşullarda tanıdınız Sabahattin Ali'yi?

M. Uykusuz — Şimdi kesin tarihi anımsayamıyorum, vilâyet lokantası var ya, vilâyet binasının tam karşısında, yıkılmadan önce yanındaki yapı İzzettin Han idi. Şimdi oradan yol geçiyor, her neyse, ben bütün olarak ele alıyorum, o binada tanıdım. Bende bıraktığı ilk izlenim şu idi: Çok çarpıcı bir kişiliği vardı. Beyaza yakın saçları, o altın çerçeveli gözlüğü içinde fıldır fıldır dönen gözleri, mavi gözleri ile eksiksiz bir aydın insan havası vardı. İlk gördüğüm an bıraktığı izler bunlardı, ama kesin tarih veremiyorum.

Halûk Yetiş — Yalnız, Marko Paşa'dan önce miydi, sonra mıydı?

M. Uykusuz — Marko Paşa çıktığı anda, çıktığı süreler içinde. Daha önce tanımış değilim.

Halûk Yetiş — Benim tanımam da aynı döneme rast-

lar. Marko Paşa'nın çıkışıyla ilgili olarak tanıdım. Aziz Nesin çağırdı bizi. Beni idareci, Mustafa'yı karikatür çizilmesi, yazılması, resimlenmesi için. Sabahattin Ali ile Aziz daha önceden karar vermişler: "Birini idareci, diğerini de bu işler için alalım" diye, aldılar. Tan gazetesinin binası yakılıp yıkılmıştı. Gazete de kapandığı için boşta geziyorduk. Öyle değil mi?

Kemal Bayram — 1947'lerde oluyor demekki bu?

Halûk Yetiş — 47'den önce, 46 yılında ve kışın yani...

M. Uykusuz — Ne zaman çıktığını anımsamıyorum. 6 Kasım mı ne olacak. İki kez cilt yaptırdım çaldılar benden. En son da, —bunu belge olsun diye söylüyorum— Rıfat Ilgaz için bir cilt yaptırdım, en son ona verdim çünkü...

Halûk Yetiş — Benim o zaman evim olmadığından yaptırdığım cildin kimde olduğu bile belli değil.

Kemal Bayram — Sabahattin Ali'nin 42 yıllık yaşam öyküsü çizilirken, "1946 yılında, Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz ile Marko Paşa'yı çıkardı" deniyor.

M. Uykusuz — Kim diyor bunu?

Kemal Bayram — Aziz Nesin'in bir sanat dergisine vermiş bulunduğu bir yazı sanıyorum.

M. Uykusuz — Eksik söylemiş çünkü. Gerçi Rıfat Ilgaz da vardı ama, karikatürist olarak, ayrılmaz bir insan olarak ben de varım. Bunu eksik söylemiş. Ayrıca Rıfat Ilgaz daha sonra geldi.

Halûk Yetiş — Marko Paşa çıktığı zaman, Rıfat zaten İstanbul'da değildi. İki üç ay daha sonra geldi. Boğazlıyan Ortaokulunda edebiyat öğretmeni idi. Davalar-mavalar başladı. Aziz hapisaneye girdi. Sabahattin Ali, Mim Uykusuz, Şerif Hulusi, Aziz'in bulunduğu hapisaneye giderdik. Ordan yazı alırdık, öyle çıkarırdık dergiyi. Rıfat bir süre sonra geldi ve ekibe katıldı. Çok önemli yazı boşluklarını doldurdu, iyi çalıştı.

Kemal Bayram — Nasıl bir kişiliği vardı Sabahattin Ali'nin?

M. Uykusuz — Demin de söylediğim gibi aydın insanlara özgü bir havası vardı. "Entellektüel" görünüşlüydü yani. Çok hareketli bir insandı. Katiyen yerinde durmazdı. Kendi gazetesi olan Marko Paşa'ya gelir hemen çıkardı, oturmazdı doğru dürüst. Geldiği zaman falan yere gitmem gerekiyor, filan yerde bulunmak zorundayım" diyor, ayrılıp gidiyordu. Çevresi alabildiğine genişti. Yazılarını bırakıp giderdi.

Kemal Bayram — Dostluk ilişkilerine önem veriyor muydu?

Halûk Yetiş — Dost olarak daha çok Cimcoz'lara giderdi galiba. İstanbul'a yabancıydı, Ankara'dan geldiği için Akraba gibi değil de, Cimcoz'larla buluşurdu dost olarak. Onlardan söz ederdi sık sık. Yakın ilişkisi onlarlaydı.

Kemal Bayram — Marko Paşa çıkdığı sırada, siyasi polisle ilişkileriniz nasıldı, geçirdiğiniz takibatlar, uğradığınız baskınlar,

M. Uykusuz — Ohoo... haftada bir, haftada iki, ansızın bizim kapı ardına kadar açılır, bir yığın adam içeriyi basar: "Kıpırdamayın, olduğunuz yerde kalın!..." komutuyla, didik didik aranırdık. O anda içeride bizden kimler varsa, abdest almaya hazırlananlar gibi sıraya dizilirdik, aramanın sonunu beklerdik. Sözüm ona, "Sovyetler Birliğine satış belgelerini" bulacaklardı bizde.

Kemal Bayram — Neyin satış belgesini bulacaklardı?

M. Uykusuz — Ne bileyim, "Marko Paşa memleketi Sovyetler Birliğine sattı" diyorlardı. Bu yüzden ikide bir baskın yaparak ararlardı her yeri. Satış belgelerini arıyorlarmış. Bu aramaların ve baskınların sonunda ya bizleri Emniyete götürürler, ya da bırakırlardı. Ama alışmıştık artık. 19 Mayıs'ta girdik nezarete. 19 Mayıs'ta nezarete girmek büyük bir şans işiymiş meğer. Değilse o Ahmet

Demir adlı hunhar kişiden adamakıllı bir dayak yiyecektik, yemedik. Bir komiser vardı, ne idi onun adı?

Halûk Yetiş — Sen içerde masanın üzerinde yattığın zaman mı?

M. Uykusuz — Ben sık sık odasına gidiyordum onun, Süha Hakkı adında bir komiser vardı hani?

Halûk Yetiş — Ünlü komiser Suavi'mi?

M. Uykusuz — Tamam tamam. "Suavi bey ne olacak böyle, daha kaç saat bekleyeceğiz?" diyordum. Ama ne yapsak adamın aldırdığı yoktu. "Bekleyin ulan, Demir bey gelsin. Demir bey sizinle özel olarak konuşmak istiyor" diyordu. Demir bey Aziz'i bile dövmüş. Neyse ki biz çok kalmadık. 36 saat kadar bekledik. Öyle bir şey ki, insan yaşamı zorlandığında, özlemleri, arzuları daha güçlü oluyor. Emniyet Müdürlüğü'nün en üst katındaydık. Bu en üst katta Birinci Şube vardı ve siyasal tutuklular da orada bulunuyordu. Bizi bir odaya soktular. Sabahleyin ben pencereden bakıyorum, ortalık aydınlanmaya başlamış, herkes işine gidiyor. Tranvaylar geçiyor ama, sessiz film gibi, sesleri duyulmuyor. Görüntü olarak insanlar geçiyor, pıt biniyorlar, pıt iniyorlar. Şarlo'nun o ilk filmleri gibi izliyorum. Nasıl bir tranvaya binme özlemi sardı içimi... Nezaretten çıktıktan sonra adımımı bile atamadım elbette.

Halûk Yetiş — Oraya girişimizin nedenini biliyor musun?

Kemal Bayram — Nedendi?

Halûk Yetiş — Pazartesi günleri gazete çıkıyordu. Cumartesi günü Emniyetten iki polis memuru geldi. Ortalıkta bizden başka da kimseler yoktu. Aziz Nesin de, Sabahattin Ali de dışarda. Mustafa Uykusuz yazı işleri müdürü, ben idare müdürüyüm. İki polis geldi içeriye... "Gazeteniz örfi idare tarafından kapatılmıştır. Haberiniz olsun" dediler ve gittiler. Mustafa ile ikimiz, düşünüp taşındık; "bunlar sadece sözle söyleyip gittiler, herhangi bir

tebligat yapmış sayılmazlar. İmza vermediğimize göre, bu tebligat yapılmış değildir. Bu nedenle biz gazeteyi normal olarak çıkaralım. Gelenlerin gerçekten polis olup olmadıkları bile belli değil" dedik. Aradan bir gün geçtikten sonra da hiç bir şey olmamış gibi, pazartesi günü gazeteyi satışa çıkardık. Çıktığı gün 19 Mayıs'a rastladı. Pardon bir gün sonra 19 Mayıs'a rastladı ve biz içerde kaldık. Nezarette. "Bize yazılı tebligat gelmedi. Herhangi bir şey söylenmedi. Gösterin imzamızı böyle bir şey varsa" dedik. Hem polislerin suçu var, hem müdür Demir'in aslında. Tebligat yapmamaktan, imza almamaktan. Bu yüzden bize pek bir şey yapamadılar. Mahkemeye bile veremediler. Belki 19 Mayıs olmasaydı çok dayak yiyecektik.

M. Uykusuz — Belki seni dövemezlerdi Halûk, çok zayıf bir gençtin o zamanlar. O, komiser Suavi "hadi şansın varmış, esaslı bir dayak yiyecektin ama, dua et ki Ahmet Demir bey 19 Mayıs stadyumunda meşguldü. Kurtardın paçayı" dedi.

Halûk Yetiş — İlginç bir şey anlatayım, o gün oradan çıktıktan sonra yaşamımızda ilk kez çok önem verdiğimiz bir yerde "Konyalı Restoran"da oturup karşılıklı yemek yedik. Nedeni şu: İkimizi nezarethaneye aldıklarında benim cebimde Marko Paşa'nın satış parasından bir tek mor binlik vardı. Nezarete gidişime değil de, "ya bu parayı benden alırlarsa, nasıl hesap vereceğim" diye ödüm patlıyordu. O zaman bin lira çok büyük para, ya alırlarsa?

M. Uykusuz — Cebimde tıraş olmak için sakladığım cileti bile aldılar. Ayakkabı bağlarını, bel kemerini çekip aldılar, güya kendimizi asarmışız...

Halûk Yetiş — Bu Mustafa içerde masada oturuyordu, oturarak zamanı doldurdu. Ben koridorda bir banko vardı onun üstünde az buçuk yattım.

M. Uykusuz — Hatırlıyor musun, o zamanın komikleri vardı. Osman ile Mehdi? Ne iyi çocuklardı onlar, ne

oldular acaba?

Halûk Yetiş — Osman öldü, Mehdi Ankara'da yazar, gazeteci. O zamanlar shov'lara çıkıyorlardı. Bunlar Türkiye'de ilk kez shov yapan kişiler. "Zıt Kardeşler" deniyordu kendilerine. Siyasî bir söz söyledikleri için sahnede, bunları da içeri almışlardı.

M. Uykusuz — Evet, hiç unutamam, Haldun Taner'in Taş dergisinde yazdığı bir fıkra vardı. Tam bunların durumuna uygun. O zamanlar shov yapan birisi vardı, ilk dönemlerde. Anlatıyor işte: " Bir baktık ki, zınk diye arabalar geldi, bir baktık ki, arabalar Mercedes!.. Mercedeslerin içinden gestapolar indi..."

Bu söz, fena halde kızdırıyor gestapoları, lüks araba kullanıyorlar ya? Sen misin bunları halka anlatan? Alıyorlar bu fıkrayı anlatanları içeriye. Bir kaç saat içerde tutup sonra tekrar bırakıyorlar. Ertesi akşam bunları dinlemeye iki polis daha geliyor. "Bakalım aynı şeyleri anlatacaklar mı anlatmayacaklar mı?" diye. Shov'cu fıkraya başlıyor, anlatıyor anlatıyor. "Vızt diye bir araba geldi, Mercedes... Mercedes'in içinden... Mercedes'in içinden... bir de baktık ki, gestapolar inmedi" diyor. Harika bir öykü. Eee, inmedi arabadan gestapo? Ne yapacaksın şimdi? Nasıl götüreceksin ulan Shov'cuyu? Eşek oğlu eşek, sen beni "gestapo indi" dediğim için alıp götürmüştün nezarete, şimdi inmedi gestapo diyorum, ne bok yiyeceksin? Mizahın gücünü önlemeye senin gücün yeter mi ulan? Babayın gücü yeter mi?

İşte o "Zıt Kardeşler"de bir mizah öyküsü anlatmışlar sahnede o zaman, bu yüzden düşmüşler içeriye. Osman çok korkuyordu zavallı. Tirtir titriyordu hırsından.

Halûk Yetiş — Osman da en azından 140 kilo ağırlığında bir insandı. Derdi ki: "zamanında ben de spor yapardım, atlar zıplar, güreşirdim. Yüzme sporlarını bile severek yapardım". "Peki o zaman kaç kiloydun Osman?"

Cevaplardı: "120 kiloydum!.." Çok tatlı çocuklardı!..

Kemal Bayram — Sonra serbest mi bıraktılar?

M. Uykusuz — Savcı ifademizi aldı. Tebliğ edilip edilmediğini sordu. Yazılı bir şey olmadığını söyledik. Gerçekten toplama kararı çıkarmışlar. Ama toplayamamışlar. Halk çıktığı an alıyordu gazeteyi. Nasıl toplayacak, buna olanak var mı?

Kemal Bayram — Bu durumu Sabahattin Ali sonradan öğrenmedi mi sizden?

Halûk Yetiş — Sabahattin Ali o zamanlar pek ortalıkta yoktu ki..

M. Uykusuz — Pek ona anlattığımızı hatırlamıyorum. Belki o da kaçaktı o zamanlar. Başımızda bin türlü dert vardı. Gerçi Halûk bana göre daha çok ilişki içindeydi Sabahattin Ali ile. Çünkü idarî yönden kendilerine hesap vermek durumundaydı.

Halûk Yetiş — Örneğin hapisteyse karısına para göndermek, değilse çekini göndermek.. Karısı İstanbul'a gelmiş, bilet alıp Ankara'ya göndermek filân.

Kemal Bayram — Nerede oturuyordu karısı?

Halûk Yetiş — Ankara'da Karanfil Sokakta oturuyorlardı. Kendisi yarı Ankara'da, yarı İstanbul'da idi. Bir gün Sabahattin Ali idareye geldi. Çok üzüntülüydü, karısından bir mektup almış, üzüntüsü de bu yüzdenmiş. Kızı Filiz o zaman ya ilkokul ikinci sınıfta, ya da üçüncü sınıfta. Kızına okulda ters bakmaya başlamışlar, Sabahattin'in durumundan dolayı. "Bu Solcu-Komünist Sabahattin Ali'nin kızı" biçiminde söz atmalar olmuş. Karısı mektubunda bu durumdan yakındığı için çok üzgündü. "Utanmadan çocuklarla uğraşıyor bu adamlar" diyordu.

Kemal Bayram — O zamanlar Sabahattin Ali'ye açıkça "Komünist" deniyor muydu sağ çevrelerde?

Halûk Yetiş — Ohoo, başka şey söylenmezdi ki.. Daha Konservatuarda öğretmenlik yaparken başlamışlar aley-

hinde konuşmaya. "Solcu", "Komünist" filan diye.

M. Uykusuz — Marko Paşa çıktıktan sonra daha da alevlendi. "Bak gördünüz mü?" demeye başladılar. Basın o zaman yalnızca solun aleyhinde idi, veryansın ediyorlardı yazılarda. Onların gözünde bir tek Marko Paşa, tek başına Türkiye'yi batıracak güçte bir örgüttü sanki. Böyle görüyorlardı. Gazetelerin tirajı günde yirmi bini geçmiyordu. Cumhuriyet, Milliyet gibi gazeteler buna dahil. Yalnız Hürriyet biraz daha farklı idi, o da af yüzünden çıkmıştı yirmi bine.

Halûk Yetiş — Ama Marko Paşa çıktığı an 60 bin satıyordu. Daha fazla basabilirdi. Mahkemeler, sıkıyönetimin baskısı, ikide bir kapatmalar, dava açmalar, toplatmalar başlı başına bir uğraşıyı gerektiriyordu. Bunlarla uğraştığımız kadar Marko Paşa'yla uğraşamıyorduk. Matbaa sahiplerini sıkıştırdılar, gazeteyi çıkaracak yer bulamadık. Gutenberg matbaası sorunumuzu çözümledi. Gazeteyi Gutenberg matbaasında çıkardık. Polis seferber oldu Gutenberg matbaasının yerini bulmak için. Fakat uğraşmaları boşa gitti. En sonunda bizi sorguya çekmek zorunda kaldılar. Gutenberg matbaası, elimizin altındaki teksir makinasına verdiğimiz addı. Teksir makinası aldık zorunlu olarak. Derginin iç sayfalarını basabildik ancak. Bu basılmış kâğıtları da birbirine telleyerek tutturduk. Bir gün gece sabaha kadar sürdü bu işlem. Mehdi Zıt, Osman, Mücap Ofluoğlu, Uykusuz ve ben çalıştık bu işlerde. Fiyatını da beş kuruş koymuştuk, fakat bir liradan alıcı buluyordu. 60 bin satılan gazeteyi biz ancak yirmi bin kadar hazırlayabilmiştik.

Kemal Bayram — Siz bir şey anlatacaktınız galiba Mustafa ağabey?

M. Uykusuz — Hapishaneye girmem gerekiyordu. Davaya girip çıktım, tüm gazeteler aleyhime yazdılar. Asmalı Mescit'te "Malum Paşa" ve "Ali Baba Kırkharamilere

Karşı" dergilerinin çıktığı dönem. Polis geliyor, o zamanın parasıyla bir buçuk, iki buçuk lira veriyorum, elindeki belgeye "bulunamamıştır" yazıyor ve böylece içeriye girmem gecikiyor. Dergide "Ali Baba ve Kırkharamiler" adında bir kompozisyonum vardı. Bir cumartesi günü onu çiziyorum, artık "Malum Paşa"ya mı, "Öküz Paşa"ya mı, "Yedi-sekiz Hasan Paşa"ya mı. Onlar bir dergiyi kapattıkça biz bir yeni isim bulup yayını sürdürüyoruz. Bu sırada her gelişinde cebine biraz para vererek elindeki tevkif belgesini bana ulaştıramamış olan polis geldi gene. Efendi, gençten bir çocuktu. Kapıyı vurdu, açtım. 'Ağabey ben geldim" dedi. "İyi ya, hoş geldin" dedim. Cebime davrandım, para çıkaracaktım, bileğimden yapıştı: "Artık yok ağabey, seni götüreceğim" dedi. "Peki gidelim" dedim. Tepebaşı Karakolu da yakındı, Tünel'in hemen yanında. Oraya gittik. Babacan, Zeki adında bir komiser çıktı karşıma. Oturttu beni, uzun uzadıya konuştuk. Çay getirtti, içtim. Bir ara kendisine dedim ki, "Bak Zeki bey, bana iki saat izin vereceksiniz. Bir karikatürüm var, yapıp mutlaka dergiye yetiştirmem gerekiyor. İki saat çalışabilirsem bu işi yapmış olacağım. İsterseniz yanımda polis de yollayabilirsiniz."

Komiser Zeki bey ciddi ciddi dinledi: "Sen bugün git arslanım, o karikatürünü mutlaka bitir. İyice bir kafayı da çek. Nasıl olsa günlerden Cumartesi. Ayrıca hapisaneden ne zaman çıkacağın da pek belli olmaz. Onun için kafayı iyi doldur ki, içerde bulamazsın uzun süre. Pazartesi günü de bana gel. Yanına polis filan takmaya gerek görmüyorum. Hadi arslanım bir an evvel git" dedi.

Karakoldan doğru iş yerine gittim. Karikatürü yaptım, verdim. Pazartesi günü de karakola uğradım, Zeki beye teslim oldum. Adliye'ye, oradan da Sultanahmet Cezaevine.

Ertesi gün gazetelere baktım ki, ortalık toz duman.

"Mim Uykusuz, Solcu-Komünist", bilmem ne filan, uydurdukları şeylerin tümü şimdi aklımda değil, anlaşmışlar gibi, "yakalanmıştır" diye yazıyorlardı. Be eşşek oğlu eşşekler, utanmaz it oğlu itler, ben kendim gidiyorum teslim olmaya, kaçmıyorum ki? Kaçan adam yakalanır. Ama bunu onlara anlatma olanağım yoktu ki!.. Daha sonra avukatlara gidiyoruz, davamızı alsınlar diye. Birisi diyor ki, valla kusura bakma Uykusuz, ben iki defa Solcuların davasına girdiğim için, buna da girersem Barodan atarlar! Bir başkasına gidiyorum, İrfan Emin adında bir avukata. Ona da beni Aziz Nesin gönderiyor. Ünlü bir cezacı bu adam. "Dört bin lira verirsen davaya girerim. Aksi halde olmaz" dedi. Bu parayı Marko Paşa veremezdi. Benim vermem tümden olanaksızdı. Daha sonra bir başkasını bulduk, mahkeme heyetinin önünde iki büklüm bir adam:

"Nefi bey, Nefi bey, yüksek mahkeme, yüksek huzurunuz..." diye yalvaran bir avukat. Neler çekmedik neler?

Halûk Yetiş — İşe bile almıyorlardı bizi. Gazeteci bile saymıyorlardı.

M. Uykusuz — Önemli bir noktaya değindi Halûk. Benim şu anda 13-14 takma adım vardır.

Halûk Yetiş — Geçinebilmek için ne yapsın, zorunluluk.

M. Uykusuz — Dünyada rekordur bu. Hatta iki tane takma adla karikatür yapan sanatçı yoktur yeryüzünde.

Kemal Bayram — Doğaldır ki, bugünkü kişiliğinizin oluşmasında bunların tümünün önemli katkısı olmuştur.

M. Uykusuz — Bir yandan adam benden karikatür istiyor, öbür yandan yaptığım karikatürün altında adımı istemiyor. Ne yaparım bu durumda ben? Aç ölemem ya? Geçimimi sağlamak için kendi adım olacağına, bulduğum bir takma adla, düşündüklerimi, inaçlarımı ortaya koyar sanatımı sürdürüm. Başka çıkış yolum yok. Üstelik değişik bir adla karikatür yapacağım için, kolayca takibata geçmeyecekler. Bu şekilde bugüne kadar kullandığım 13

değişik ad oldu.

M. Uykusuz — Bakın size ilginç bir anımı anlatayım. Bunu birçok yerlerde anlattım, fakat yazmaktan bile kaçındılar. Yeryüzünde birçok karikatürüst vardır değil mi? Ben bunlardan birisiyim. Ama benim bir özelliğim var. Evet yeryüzünde belki bin tane, iki bin tane karikatür ustası vardır. Ama hiç bir yerde "Komükarikatürist" yoktur. Nasıl oluyor bu? Albüm çıkardım ben. On gün içinde Bakanlar Kurulu yakından ilgilenmış benimle. Büyük bir değer vermiş.

Kemal Bayram — Hangi yıl oluyor bu?

M. Uykusuz — 1949. "Mim Uykusuz - Karikatür Albümü" adı. Şimdi hiç yok. Çünkü Bakanlar Kurulu kararıyla on gün içinde toplanttılar albümü. Dağıtımcı bir kişiye vermiştim. Bu bana bir belge getirdi. Elinde ne kadar varsa polis almış.

Halûk Yetiş — Ve şimdiye kadar hiç bir karikatür kitabı toplanmamıştır, bunun dışında.

M. Uykusuz — Bilmiyorum.

Halûk Yetiş — Daha önce olmadı sanıyorum. Sonradan olmuştur da diyemem.

Kemal Bayram — Bu da yeni bir saptama oldu.

M. Uykusuz — Bayinin bana getirdiği gazete kâğıdının beyaz yüzüne yazmışlar "Bakanlar Kurulunun şu tarih ve şu numaralı kararı ile bu kitap toplatıldı" diye. Kese kâğıdından bir parça koparmış, onun üstüne yazmış adam. Düşün, devletin vatandaşa karşı işlemi ne denli ciddiyet taşıyor.. Bir resmî kâğıdı bile yok. Başka bir belge daha ilginç. Bunu da bir komiser yazmış. "Bakanlar Kurulunun şu tarih ve şu kararıyla KOMÜKARİKATÜRİST propagandası yaptığı anlaşıldığından toplatılmasına..." Düşün ne kadar bilgili bir komiser ki hem komünizmi, hem de karikatürü birbirine ince bir biçimde bağlıyor. "Komükarikatürizm" diye bir icat, bir sanat buluyor. Propagan-

da vasıtası çıkarıyor ortaya. Karikatürist çoktur ama, "Komükarikatürist" diye tek ben varım dünyada.

Kemal Bayram — Sizin söylemek istediğiniz nedir Halûk bey?

Halûk Yetiş — Hapisaneye giderken bir olay vardı da onun için. Mustafa'yı ansızın götürüyorlardı bir keresinde. Kendisi yazı işleri müdürü olduğu için, bazı şeylere gerekli olduğundan boş kâğıda imzasını alıyorduk. Kim içeri girerse onun namına dışardaki işleri yürütebilmek için bu boş kâğıda imza atma işini ihmal etmiyordu. Mustafa'ya da aynı şekilde dört adet boş kâğıda imza attırdım.

M. Uykusuz — Dört adet boş kâğıda imza attım, iyi anımsıyorum.

Halûk Yetiş — Yanımızda, geceleri çalışan ve bize yardımcı olan Orhan Erkip adında birisi vardı. Bu adam herhalde Millî Emniyetin adamı idi. Yaşanan bir çok olaydan sonra, bir çoğumuz bu kuşkuda birleştik. İşte bu adam ertesi günü geliyor yönetim yerine, Mustafa Uykusuz'un imzaladığı boş kâğıtları alıyor. Üzerini doldurarak gazeteyi kendi adına devir alıyor. Sanki Mustafa gerçekten ona devretmiş gibi resmî işlemi de gidip yaptırıyor.

M. Uykusuz — Ben gazeteyi ona güya 500 liraya satmışım.

Halûk Yetiş — Ertesi gün Orhan Erkip gazeteyi bir başka yerde kendi adına çıkarıyor, ama sağ bir görüşle. Millî Emniyet onu da aramıza koymuş. O zaman "Millî Emniyet" denmiyordu, "Mah" deniyordu.

Kemal Bayram — Bu Orhan Erkip'in görevi neydi sizin içinizde?

Halûk Yetiş — Dost olarak... Bir yıl öncesine ait gelişi.

M. Uykusuz — Ne şekilde geldiğini ben hatırlamıyorum ama Aziz vasıtasıyla geldi.

Halûk Yetiş — Marko Paşa çıkmadan önce Tan matbaasına gelmiş. Oradan başlayarak ilişkiyi sürdürüyor.

M. Uykusuz — Ben hatırlamıyorum.

Halûk Yetiş — Sen yoktun o zaman.

Kemal Bayram — İkinizin de yaşamına giren Sabahattin Ali üzerinde, anı, izlenim, bilgi olarak söyleyeceğiniz neler var?

M. Uykusuz — Biz eski Türkçe okumadığımız için, Arapça üzerinde fazla bir bilgimiz yoktu. Çinili Han'da bir gün Sabahattin Ali ile konuşuyordum. Birden sözümü kesti "Mîzah değil, mizah diyeceksin Uykusuz" dedi. Aradan yıllar geçmiştir, ama asla bunu unutmadım. Sabahattin Ali'nin öğrettiği gibi kullanırım bu sözcüğü.

Halûk Yetiş — Uzatmayacaksın yani. Bir çokları "Sabahattin Alî" der. Alî değil, doğrusu "Ali"dir. Soyadı da "Alı"dır Sabahattin'in.

M. Uykusuz — Bir gün İzzet Tuna'nın yanına çıktım. Baktım bir acaip durum var. "Ne oluyor yahu" dedim, işaretle, göz-kaşla bir şeyler söylemeye çalıştılar. Şöyle döndüm ki, polis gelmiş, baskına uğramış matbaa. Daha doğrusu matbaa değil de, Ziya Tanbura'nın mürettiphanesi. El dizgisiyle diziliyor o zaman yayınlar, makina filan yok. Hepimiz de bir parça diziyorduk ya.. Ben hafif geri yaptım, sıyrıldım polisin yanından. Ben merdivenlerden inerken Sabahattin Ali yukarı çıkıyordu. Yapıştım kolundan: "Hemen sıvış" dedim.

"Ne oldu yahu, ne var?" dedi, "polis mürettiphaneyi basmış" dedim. "Yukarda bekliyorlar, sağı solu araştırıyorlar..." Bunun üzerine hemen indi merdivenlerden. Kaybolup gitti. Yoksa o anda enseleyeceklerdi. Bunun dışında bir şey daha vardır anlatacağım. Askere gitmeden önce miydi, sonra mıydı şimdi bilemiyorum. Ama gazete manşetlerinde gördüm Sabahattin'in öldürüldüğünü. O sırada yanıma Aziz Nesin geldi. Ben de klişecinin yanındaki sığıntıda çalışıyorum. Aziz, "gazeteleri gördün mü?" dedi. O sırada "Baştan"ı çıkarıyordu, Necip Fazıl'ın bastırdığı

yerde.

Kemal Bayram — Ölümüne geçmeden önce, Sabahattin Ali'nin hatırlayabildiğiniz, yakın çevresi içindeki arkadaşları, dostları, ilişki kurduğu kadınlar, hattâ düşmanları üzerinde konuşsak? Kimler vardı bunların içinde?

M. Uykusuz — Benim bu konuda geniş bilgim yok. Çünkü onun çevresi başka idi, bizimki daha başka. Biz işi bitirdik mi, matbaada Kemal adında bir arkadaşımızla birlikte çıkardık meyhanelere. Orda Cahit'i de tanıdık, onunla da dostluğumuz iyi idi.

Kemal Bayram — Cahit kim?

M. Uykusuz — Cahit Irgat, Osman Zıt, Mehdi Zıt, Mücap Ofluoğlu, Kemal Edige ve bunların dışında adlarını hatırlayamadığım kişilerle birlikte toplanıp meyhanede şarap içerdik. Sabahattin'in çevresi değildi bunlar. Sabahattin Ali her ne kadar sosyalist ise de burjuva bir çevresi vardı.

Halûk Yetiş — Kendi söylediklerini biliyoruz genellikle. Örneğin, "bugün Cimcoz'lara gidiyorum, orada kalacağım" derdi. Anlardık ki Cimcoz'lar onun dostu. Söylemese zaten bilemezdik, yaklaşamazdık yanına.

M. Uykusuz — Sabahattin Ali'nin burjuva yaşantısı üzerine bildiğim bir şeyi daha anlatacağım. Bunu yazar mısın, yazmaz mısın bilemem. Ben o zamanlar kırk lira aylıkla çalışıyorum. Hem yazı işleri müdürlüğü, hem de karikatüristlik yapıyorum. Yıl 1946-47, Sabahattin'le Aziz içerde konuşuyorlar. Sabahattin diyor ki: "Yahu Aziz ben ne yapacağım, 800 lira ile geçinmek zor bu ay. Ne yaparım, nasıl kurtarırım durumu?"

Düşün ki, 1946-47 yıllarında 800 lira gibi bir para, Sabahattin'e müthiş bir yoksulluk ifade ediyor. Biz ise kırk lira ile geçinebiliyoruz. Otel parası, şarap ve sigara parası da bunun içinden olmak üzere. Bu konuşma bana çok dokunmuştu. Ama yanına yaklaşıp pek bir şey söyleye-

mezdik.

Kemal Bayram — Siz ne alıyordunuz o zaman Halûk bey?

Halûk Yetiş — Benim aylığım elli lira idi. Ne ekonomik yönden, ne de sosyal yönden beraber olamazdık. Çok geniş bir çevresi vardı Sabahattin Ali'nin. Ferdi Tayfur'lardan tut da, tüm sanatçılara kadar uzanırdı bu çevre. Bilmem Mustafa anımsar mı Sabahattin Ali'nin "Remzi" adında da bir arkadaşı vardı. Gelip giderdi yönetim yerine?

M. Uykusuz — O Remzi bence kuşku uyandıran bir kişi idi. Gene de biz onunla "Geveze" adında bir dergiyi çıkardık.

Halûk Yetiş — O Remzi değil. Bu senin söylediğin kişi Tarsus'lu Remzi Gürcan'dır. Remzi Gürcan'dan söz etmiyorum ben.

M. Uykusuz — Başka hangi Remzi var?

Halûk Yetiş — Hani Asmalı Mescit'te olduğumuz zaman, şık giyimli, uzun boylu birisi gelip giderdi. Rıfat'ın bulunduğu dönemlerde, sen de orada yatıp kalkıyordun hani?

M. Uykusuz — Anımsamıyorum hiç.

Halûk Yetiş — Anımsarsın canım, çalıştır kafayı. Sabahattin Ali ile beraber geldikleri de olurdu.

M. Uykusuz — Belleğimde hiç bir şey yok bu adam için.

Halûk Yetiş — Gördün mü, zaman bir çok şeyi silindir gibi silip geçiyor insan belleğinden ve anımsayamıyor. Ama düşün hele bunu, mutlaka bir iz bulacaksın. Çünkü gece de gelseler, gündüz de gelseler, seni orada bulacaklardı. Orada yatıp kalkıyordun. Rıfat kalmıyordu örneğin. Söylediğim Remzi, uzunca boylu, esmer, şık giyimli birisiydi ve Sabahattin'in yakın arkadaşlarındandı.

M. Uykusuz — Ben Geveze mizah dergisini çıkaran

Remzi Gürcan'ı hatırlıyorum. Yardım ettik ona, Aziz de hapisaneden yazı gönderiyordu. Bir gün aramızda bir tartışma çıktı. Bu Remzi Gürcan öyle bir kızdı, öylesine bir efelendi ki: "Ben Adana'dan buraya sizin gibi komünistlerin içyüzünü ortaya çıkarmaya geldim" dedi. Bu konuşmayı da hiç unutmam. Şeref'le ikimiz vardık yanında. Şeref sağ olsaydı daha iyi çıkarabilirdi bunları. Belleği çok güçlü idi. Olayları, ayrıntıları birbirine bağlayabilirdi. Çünkü biz kovalamaca oynar gibiydik. Hani "Kaçmaktan kovalamaya zamanım olmadı" diye Türkçede çok güzel bir söz vardır. Bizim durumumuzu bu daha iyi anlatır.

Kemal Bayram — Sabahattin Ali'nin Marko Paşa'yı ve diğer mizah dergilerini çıkardığı yıllarda, Aziz Nesin'le ilişkileri nasıldı? Aralarında önemli bir sorun belirdi mi?

M. Uykusüz — Sanmam. Aralarında sorun olmasına da bir neden yoktu. İyi anlaşıyorlardı. Sabahattin Ali başmakale yazardı. Sabahattin Ali'nin yazdığı bir yazıdan dolayı Aziz Nesin üç ay içeriye girdi. İki kişi birden içeriye gireceğine birisi girmiş olurdu. İkisi birden cezaevine girmiş olsaydı gazete yayınını sürdüremezdi. Yani tam anlaşma, uyuşma durumundaydılar.

Kemal Bayram — Sabahattin Ali'nin ölümüne neden olan siyasal olaylar nelerdir? Niçin öldürüldü Sabahattin Ali? Suçlu muydu?

Halûk Yetiş — Öyle bir zaman geldi ki, Sabahattin Ali bizden koptu, ayrıldı, işin gereği olarak.

M. Uykusuz — Koptu değil de, yaşayamayacağını anladı bir ölçüde, dergi-ınergi bir şey kalmadı elinde. Ne yapsın dergi geçindirmez duruma gelince?

Halûk Yetiş — Gazete sattı önceleri. Bir kaç sayı satınca birden paralar gelmeye başladı. Biz ne yaptık? Selânik Bankası vardı o zaman, gidip bir akreditif açtırdık. Dergiyi matbaalar basmadığı için kendimizin bir maki-

nası olsun istedik. O koşullarda satın alınabilecek makina da olmadığı için, kullanılmış bir makinanın yurt dışından getirilmesi yolunu seçtik. Bu parayı da Selânik Bankası'na götürüp yatırdık. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra bu makina geldi. O günlere göre büyük bir para değildi yatırılan. Makina geldi, ama gümrükten çekemedik makinayı. O kadar süre geçmişti ki, dergi kapanmıştı. Maddî sıkıntı başgöstermişti. Para bulup da gümrüğe yatırmak kolay iş değildi. "Ne yapalım, nasıl edelim" diye düşünürken, İzzettin Han'da eskiden karaborsacılık yapmış, fabrikatör olarak tanınan —Millî Korunma zamanıydı— Rüştü Diktürk adında birisi vardı. Matbaacılığa heves etmiş bir kişi idi. İşte bu makinayı Sabahattin Ali Rüştü Diktürk'e sattı. Hem de gümrükten çıkarmadan.

M. Uykusuz — Pek bilmiyorum, idarî işler olduğu için..

Halûk Yetiş — Bilirsin bilirsin, bu parayla kamyon almak niyetindeydi çünkü. Nakliyecilik yapacaktı. Aslında kamyon bu parayla alındı, nakliyecilik yapıldı. Rüştü Diktürk makinayı gümrükten çıkardı, getirip kurdu ve çalıştırdı. Fakat bizim satıştan sonra bir ilişkimiz kalmadı. Sabahattin Ali de Anadolu'ya gitmeye başladı. Kırk Haramiler çıkarken arasıra uğrardı. Kalpaklı, gocuklu, şoförün yanında muavinmiş gibi gidip gelirdi. Nereye gider, ne iş çevirir, elbette bilemezdik.

M. Uykusuz — Ben bir şey anımsatacağım Halûk'a. Bakalım anımsayacak mı? Askerlik konusunda bir kuşkuya düştüm ben. Deminden beri bunu söylemeye çalışıyorum.

Halûk Yetiş — Rıfat Ilgaz diyormuş ki Kemal'e, "Sabahattin Ali konusunda Halûk Yetiş de bildiği herşeyi söylemez".

M. Uykusuz — Kişiyi nasıl bilirsin demiş, bu da kaydolsun..

Kemal Bayram — Rıfat Ilgaz'ın söylemek istediği şey şu: "Bu konuda kimse bildiğini kesinkes söylemez. Bu yüzden senin işin zor. Çok şey bilenler vardır, riski göze alamaz..."

M. Uykusuz — Kesinkes söyleyeceğim sözler vardır benim. Ama bu arada kuşkularımı da söyleyeceğim elbette.

Halûk Yetiş — Ben de söylüyorum aynı şekilde canım.

M. Uykusuz — Bu mutlaka böyledir demiyorum yalnız. Ama şimdi söyleyeceklerim mutlaka böyledir. Halûk, askerlik meselesi, ister 1948 olsun, ister 1951, önemli değil. Aziz geldi bir gün. Ben de klişehanenin yanındaki o sığıntı yerdeyim. "Aziz" dedim, "gördün mü gazeteyi?". "Gördüm" dedi. "Yahu" dedim, "müthiş bir şey bu." "Ben olayı onbeş gün önceden biliyorum" dedi. "Peki nerden biliyorsun?" "Emniyete aldılar, sorguya çektiler" dedi. Meğer 15 gün önce olmuş mesele.

Kemal Bayram — Mesele ne?

M. Uykusuz — Sabahattin Ali'nin öldürülmesi meselesi. Gazeteler yazmadan, Aziz Nesin "15 gün önceden biliyordum" diyor. Meğer 15 gün önceden öldürülmüş. Basına yeni intikal ediyor. "Sabahattin Ali öldürüldü" diye. O an öğrendim Aziz'den.

Kemal Bayram — Peki sormadınız mı, nedir, nasıl olmuştur, neden sizi sorguya çektiler, neler sordular filan diye?

M. Uykusuz — Aziz'le her şeyi konuşmak mümkün değil. O da Sabahattin gibi. Hareketli insan olduğu için ya konuşursun ya konuşamazsın.

Kemal Bayram — Yazılışleri müdürüsünüz, karikatüristsiniz, iş içinde birlikte olmuşsunuz. Örneğin çok sonraları ben de Aziz Nesin'le Dolmuş mizah dergisinde, Karikatür dergisinde, Taş Karikatür'de beraber oldum. Ama

bir çok şeyi sorar, rahatça konuşurdum.

Halûk Yetiş — Hayır işler bitti o zaman, biz artık işin dışındayız.

M. Uykusuz — Size her şeyi anlatmak durumunda olmayan bir insan. Ne de olsa belki ona Emniyetten söylediler "katiyen bir yere bir şey sızdırmayacaksın" diye. Bu da olabilir. O da gerek görmemiştir bana söylemeye.

Halûk Yetiş — Onu da içeri almışlardır, o maksatla belki..

M. Uykusuz — Zaten o bakımdan çağırmışlardır. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi hakkında neler biliyorsun diye? O şekilde herhalde. Şimdi aradan geçmiş otuz sene. Elbette kolay değil. Ayrıca ondan sonra da enteresan bir şey oldu: Bir gün ben gene o çalışacağım yere gidiyordum. "Yukarıya bir uğrayayım" dedim. Yukarıda idaresi vardı Tan matbaasının.

Halûk Yetiş — Biraz evvel söylediğin olay 48 senesindedir. Ben askerdeyim. Sen ordaydın başka, olabilir. Şimdi söyleyeceğin 1951 senesindedir.

M. Uykusuz — O herif de bir kaç yıl yattıydı. Şimdi söyleyeceğim herif. Baktım Halûk'un karşısında birisi var. Konuşuyor Halûk onunla. Ben de gittim bir sandalyeye oturdum.

Halûk "Ne iş yaparsın, ne istiyorsun?" diyor. "Ne olursa yaparım" diyor öteki. Şu, bu filân. Konuştular. Ondan sonra Halûk "peki adresinizi verin bize, size bildiririz" dedi. İş istiyor yani. Çıktı gitti sonra.

Kemal Bayram — Bir iş verilmedi yani Halûk bey tarafından?

Mim Uykusuz — Adresi aldı Halûk. İş verecek mi, vermeyecek mi, bilmiyorum. O, gitti. Halûk'a sordum: "Biliyor musun bu hergeleyi?" dedim. "Yooo" dedi. "Ulan" dedim "Sabahattin Ali'yi öldüren herif işte bu.." "Deme yahuu" dedi. Dedim "gazetelerde hiç resmini mesmini gör-

medin mi?" "Hiç hatırlamıyorum" dedi. Demek aradan zaman geçmiş, tabiî olabilir. Söylediğim lâfta soyut moyut bir taraf yok. Somut.

Halûk Yetiş — Bunu bana Rıfat Ilgaz da söyledi "böyle böyle oldu" diye. Ben zor hatırladım.

M. Uykusuz — Ondan sonra bu herif gelip tekrar Halûk'tan iş istedi mi bilmiyorum. Düşün ki, herif Sabahattin'i öldürüyor, aynı matbaanın içinden çıkmış, aynı matbaada çalışmış, aynı neşriyatı yapmış insanlardan birisi ve aynı insanı öldüren insan iş istemeye geliyor. Aslında ajan olarak geliyor.

Kemal Bayram — Halûk bey, Ali Ertekin size gelip iş istemiş. Fakat bir yerden bir de kart getirmiş. "Bu adama iş verin" diye. Bunu bir arkadaşım, daha doğrusu, Sabahattin Ali'yi tanıyanlardan birisi bana söylemişti. Olaya o da tanık olmuş. Bu konuda Mustafa Uykusuz'un söyledikleriyle benim duyduklarım hemen hemen aynı. Ne diyorsunuz buna?

Halûk Yetiş — Biraz önce Mustafa'nın söylediklerine göre, karttan bahsetmedi bir. Ben de tanımadığımı, o da "tanımıyor musun" dediğine göre, öyle bir şey yok, yahut da hatırlamıyorum. Çünkü Mustafa şunu diyor ki, "sana geldi, iş istedi ve gitti. Sen onun adresini aldın. İş olursa bildiririz dedin ve gitti." Sonra "bu adamı tanımıyor musun. Sabahattin Ali'yi öldüren adamdı" dediğini de söylüyor. Benim askerlik zamanıma rastladı ya ölüm olayı, öldürdüğü zaman adamı ne gazetede gördüm, ne daha evvel gördüm. İsmini bile şöyle böyle hatırlamış olabilirim. O bakımdan, kart mart meselesini de bilemiyorum daha doğrusu. Mustafa biraz önce açıkladı. Öyle değil mi Mustafa?

M. Uykusuz — Halûk'un hatırlamadığı belli ki, rahat rahat kendisinden iş isteyen bir insan olarak kabul etmiş. Halbuki görünce tüylerim diken diken oldu benim.

Halûk Yetiş — Benim bir aksülamel, bir şey göster-

mem gerekirdi çünkü.

M. Uykusuz — Yok, normal iş isteyen bir vatandaş olarak kabul etmiştin.

Halûk Yetiş — Benim bir yanım da vardır ki, hemen bozuntuya vermem ilkin.

M. Uykusuz — Ben senin bilmediğinin farkına vardım.

Halûk Yetiş — Peki o zaman Rıfat var mıydı orda?

M. Uykusuz — Yooo, ikimizdik.

Halûk Yetiş — O da diyor ki, "bunları sana ben söyledim". Halbuki şimdi de sen söylemiş oluyorsun. Hangisi doğru?

Kemal Bayram — Evet böyle karışık bir durum var.

M. Uykusuz — Ben üçüncü bir şahsın olacağını sanmıyorum.

Halûk Yetiş — Şu da olabilir, sen ona anlatmış da olabilirsin.

M. Uykusuz — Ama bu lafları ben söyledim Halûk'a. Bunun lâmı cimi yok.

Kemal Bayram — Evet evet anlıyorum.

M. Uykusuz — Rıfat "ben mi söyledim" diyor?

Kemal Bayram — Hayır, aynı olaya o da tanık oluyor.

M. Uykusuz — Bu lafları söylediğini söylemiyor değil mi? "Sabahattin'i öldüren heriftir bu" diye?

Kemal Bayram — İş istemeye gelen bu adamın Ali Ertekin olduğunu Halûk bey Rıfat beye söylüyor. Rıfat bey Ali Ertekin'i Halûk beyin odasında görüyor. Ama tanımıyor.

M. Uykusuz — O başlangıcını söylüyor herhalde. Benim bu lafları söylediğimi söylemiyor değil mi?

Kemal Bayram — Hayır hayır, yok. Siz olayın içinde görünmüyorsunuz.

M. Uykusuz — Halbuki ben olayın içindeyim. Çünkü

ikaz ettiğimi söylüyorum.

Halûk Yetiş — Hiç de bir şey söylemedik. Bunu da kendiliğinden söyledi ayrıca.

M. Uykusuz — Hiç unutamadığım bir şeydir bu. Rahat rahat işe alacaktı belki de, Tan matbaasında.

Halûk Yetiş — O yüzden alınmamış oldu.

M. Uykusuz — Belki sonradan gelmiştir, belki gelmemiştir...

Kemal Bayram — Peki, sizce Sabahattin Ali neden öldürülmüştür Mustafa ağabey?

M. Uykusuz — Bu konuda, herhangi bir şey söylemek mümkün değil.

Kemal Bayram — Tahminlerinizi sordum tabiî. Bugün bunun yorumu yapılabiliyor artık. İnsanlar "ben Marksist - Leninistim" diye ortaya çıkıyor. Sabahattin Ali otuz yıla yakın bir süre önce öldürülmüş, ama tek parti dönemi. O dönem içerisinde sadece mizah yazılarıyla, kitaplarıyla, yazar olarak uğraşıda bulunan bir kişi. Ne örgütlü olarak bir eylemde bulunan kişi, ne de ülkenin güvenliğini tehlikeye sokacak bir insan. Düşüncelerini basın yoluyla ortaya koyan bir insan. Neden öldürülmüştür bu insan?

M. Uykusuz — Bunlar yeter o zaman bir adamın öldürülmesi için. Şimdiki gibi örgüt yok. Sol bir yazar olarak ortaya çıkmak yeter. Koşullar içinde solcu bir yazar en büyük tehlike görülüyor.

Halûk Yetiş — İktidar bile Meclis'inde bunu konu ediyor.

M. Uykusuz — Bu bakımdan Sabahattin'in bir yaşanmaz ortama düştüğü, o çerçeveden çıkmak istediği, çıkarmak istemeyenlerin de buna tedbir aldığı... Belki de ölümü bundan...

Halûk Yetiş — Zaman zaman korkuları vardı Sabahattin Ali'nin. Tedirginliği vardı. Hapishaneye girmekten

tedirginliği vardı.

M. Uykusuz — Kendi burjuva yaşantısının neticesidir. Hapishaneye düşen insanın öleceğini sanıyor. Halbuki... Biz iki üç defa girdik çıktık. Ne ölünüyor ne bir şey oluyor.

Kemal Bayram — İyi ama, o da girdi çıktı.

M. Uykusuz — Onda etki yaptı demekki.

Kemal Bayram — Korkak mıydı Sabahattin Ali? Cesareti az bir insan mı idi?

Halûk Yetiş — Cesareti var ki dergiyi çıkarmış. Ama hapishaneye girmekten korkuyordu.

M. Uykusuz — Sabahattin'in hapishanedeki durumunu bana anlattılar. Ben hapishanedeyken bir iki bıçkınla arkadaş olmuştum. "Yahu ağabey nedir bu sosyalizm-mosyalizm, bir şeyler söylüyorsunuz ama, nedir bunlar? Buraya daha evvel Sabahattin de geldi, Aziz de geldi. Sabahattin'i yiyecektik biz" dediler. Ben onlara sosyalizmin ne olduğunu, onların anlayacağı şekilde anlattım. Nasıl anlattığımı şimdi hatırlayamam. Yalnız onlardan birisine sordum: Sen neden bu hapishaneye düştün?

Halûk Yetiş — O zaman insan sosyalizm başka, komünizm başka diye anlatıyordu.

M. Uykusuz — Bütün mesele şurda: Ben onların anlayacağı bir dille anlatmışım ki, "Ağabey canım kurban sana. Sabahattin Ali bir başka türlü anlattı bize. Vuracaktık onu" dedi. Ona karşı olmuşlar.

Kemal Bayram — Nasıl anlatmış diye sordunuz mu?

M. Uykusuz — Şimdi ne o bana anlatabilir, ne de onun anlattığı benim aklımda kalmış olabilir. Yalnız ben şöyle bir bağlantı kurdum. "Peki dedim, sen niye düştün hapishaneye?" Gençten bir delikanlı idi. Uzunca boylu, ak yüzlü. Hapishanede "erkek" görünmek ve "baskı" yapmak için bıyık bırakmak adettir ya? "Ağabey" dedi, "Koca karı hasta. Metelik yok. Böyle hayatın ağzına sıçarım ben

dedim. Çıktım köşeye. Bir yarın köşesine. İlk gelen kamyona "Neyiniz varsa dökün ulan ortaya dedim. Böyle giderken düştük içeriye..." dedi.

"Peki" dedim, "sen sosyalist bir düzende olsaydın bu hale düşer miydin?"

Halûk Yetiş — İyi örnek vermek gerekir tabiî.

M. Uykusuz — Evet. "Seni" dedim, "devlet güvence altına alacak. Devlet sana iş bulacak. İş bulmazsa geçinebileceğin kadar para verecek. Sosyalizm dediğimiz şey, üç aşağı beş yukarı budur. Ne sen anan için haydutluk yapmak zorunda kalacaksın, ne hapishaneye düştüğün için anan yoksulluktan ölmek zorunda kalacak..." filân diye, bunları bir mantık içinde anlattım.

Kemal Bayram — Hangi hapishanede oluyor bu?

M. Uykusuz — Sultanahmet'te...

"Yahu ağabey" dedi, "sosyalizm buysa, hemen biz de olalım. Sabahattin Ali bize başka türlü anlattı. Annadın mı? Rusça-musça... Boğacaktık herifi" dedi. Demek ki, entellektüel bir insanın, halk insanına yatkın laflar etmesi veya onun mantığına yatkın olması gerekiyor, bu ayrı bir şey.

Kemal Bayram — Sabahattin Ali'nin hudutta değil de İstanbul'da veya Kırklareli'nde bir yerde öldürülüp hududa götürüldüğü ve aradan altı ay geçtikten sonra cesedinin ortaya çıkarıldığı savı var. Buna ne dersiniz?

M. Uykusuz — Olmaz diye bir şey olmaz.

Halûk Yetiş — Her şey olabilir.

M. Uykusuz — Ama bu konuda benim hiç bir bilgim yok. Dediğim gibi Aziz'le konuştuğum zaman da "Sabahattin'in öldürüldüğünü duydun mu?" dediğimde "Ta onbeş gün önceden biliyordum" dediğine göre, benim o konuda bilgim olmadığı çıkıyor ortaya.

Kemal Bayram — Sabahattin Ali'nin yaşamında "karanlık" olarak tanıdığınız kimseler oldu mu? Bu soruyu

ikinize de soruyorum? Sayın Yetiş, Sabahattin Ali'nin hayatında Millî Emniyet'ten, gizli örgütlerden, ya da şurdan burdan yer almış kimseler tanıdınız mı?

M. Uykusuz — Ben tanımadım.

H. Yetiş — Yok canım, işte "Remzi" diye birisi vardı. Bir o gelip giderdi. Neyin nesi idi, niçin ararlardı, neden giderlerdi? Onu hâlâ bilemiyoruz. Başka kimse de tanımadık zaten.

M. Uykusuz — Ben bu adamı hâlâ çıkaramadım.

Halûk Yetiş — Rıfat Ilgaz tanıyor mu o Remzi'yi?

Kemal Bayram — Tanıyor.

M. Uykusuz — Onun hafızası kuvvetlidir.

Halûk Yetiş — Doğru, Rıfat beyin hafızası hakikaten çok kuvvetlidir. Ben bile zor toparlayarak o Remzi'nin bu Remzi olduğunu anlayabildim. Gördüm de ayrıca.

Kemal Bayram — 1962 yılında, Adana'da ben Akşam gazetesinin büro müdürü idim. Halûk bey de bizim müessese müdürümüzdü o zaman. Bir araba almamız gerekti. Bu arabayı almak için vitrine bakıyorduk. Bir yerde "Merkürü" marka arabalar gördük. "Bunlar olabilir, gazete taşımak için müsaittir" dedik. İçeriye girdiğimiz zaman, uzun boylu, irice, saçları her zaman biryantinli gibi, esmer birisi geldi. Bu benim komşumdu. Yani Akşam gazetesi Adana bürosunun bitişiğindeydi.

M. Uykusuz — Ama sen tanımıyordun tabi onun kim olduğunu?

Kemal Bayram — Tanımıyordum tabiî fazla. Kendisini tanıyordum, ama bir zengin ailenin çocuğu olarak tanıyordum.

M. Uykusuz — Sabahattin'le ilgisini bilmiyordun?

Kemal Bayram — Bilmiyordum. Biz içeri girince "Ooo, Halûk bey hoş geldiniz" dedi. Halûk beyle öpüştü. Sonra ben Halûk beye "kimdir bu?" diye sordum. Dedi ki "Biz taa Marko Paşa'dan tanışırız onunla." Sonra tanıdım kişiliği-

ni. İnceledim, öğrendim.

M. Uykusuz — Kişiliğini tanıdım diyorsun Kemal. Nereye bağlantılı olduğunu çıkarabildin mi?

Kemal Bayram — Söylendiğine göre Remzi Atıl'ın gizli örgütlerle bağlantısı olmuş. "Sabahattin Ali'nin olayında parmağı olan kişilerden birisi" deniyor. Ama bunlar sanı ve söylenti. Sonradan görüştüm ben. Halûk beyle beraber gittik, yazıhanesine. "Son gecemizde dahi Sabahattin'le beraberdik" dedi.

M. Uykusuz — Hâlâ mensup mu idi?

Kemal Bayram — Bilmiyorum. Bunlarda başlangıç oluyor da, son olmuyor galiba. Ve bırakmıyorlar. Mafia'ya girmiş gibi bir şey oluyor. Ama tabiî kesin bir şeyler yok. Bunlar bir başka aşamada ortaya çıkacak. İnsan şimdi ancak tahminlerden, kuşkulardan, kurgulardan giderek varıyor bazı şeylere. Bu kadar olur, değil mi?

Halûk Yetiş — Bilinemez tabiî, insan tahmin yapabilir belki.

M. Uykusuz — Demin söylemek istiyordum. Bu senin banta girmedi galiba, anlattıklarımın arasında. İlk yaptığım kapak, Sabahattin Ali'nin "Sırça Köşk" adlı kitabının kapağı idi. Sevdiydim ben o kapağı. Büyük bir heyecanla yaptım. Hem de sözüm ona, renkli yaptıydım. Mavi olarak. O cam esprisini versin diye. Sabahattin de çok beğenmişti. O zamanın parasıyla 15 lira mı ne vermişti bana. Yoksa 25 lira mı, şimdi bilemiyorum. İlk kitap kapağı parasını ondan aldım. Maalesef o kitap da ben de yoktur.

Halûk Yetiş — Bana da o kitabı imzalayıp verdi. İlk olarak birisinden böyle imzalı bir kitap almıştım. Benimki de yok oldu. Hiç birimizde doğru dürüst bir şey kalmadı ki...

Kemal Bayram — Sizde bazı belgeler var galiba Halûk bey?

Halûk Yetiş — Belge dediğiniz, o zaman Sabahattin

Ali'nin bana verdiği "umumi vekâletnamesi" filan.

Kemal Bayram — Bunları sonra kızına iade ettiğinizi söylemiştiniz.

Halûk Yetiş — Kızı büyüdü, beni buldular. Karaca Ofset'te iken. Annesi, kızı ve evlerine gittik. Rıfat Ilgaz'la beraber gittik.

M. Uykusuz — Neye Rıfat'ı götürme gereğini duydun?

Halûk Yetiş — Şu bakımdan: O sıralarda Rıfat oralardaydı. Bundan 10 sene evvel babası hakkında bir şeyler öğrenmek istiyordu Filiz.

M. Uykusuz — Filiz Sabahattin'in kızı mı?

Halûk Yetiş — Evet. Tabiî arayıp sorarken beni buldular. Eve davet ettiler. Ben de tek başıma sordukları bir şey olursa hatırlayamam diye yanıma Rıfat'ı da aldım.

M. Uykusuz — Destek olsun diye?

Halûk Yetiş — Beraber gittik. Filiz evli idi, kocası ve annesi beraberlerdi. Sabahattin Ali'nin kitaplarını Varlık yayınlarına vermişler. Kitapları yeniden yayınlanmak suretiyle biraz da gelir sağlamış oluyorlar. Ben de onlara bendeki vekâletnameleri, eskiden vekâletlere hem verenin hem alanın resmi yapıştırılırdı, onları verdim. Babasının resmi yapışık olduğu için hatıra olarak kalmak üzere teslim ettim.

M. Uykusuz — Yani sende hiç bir şey kalmadı?

Halûk Yetiş — Hayır. Yalnız her ihtimale karşı ben fotokopi aldım. Kaybolmasın diye. Muhafaza ediyorum.

M. Uykusuz — Tedbirli davranmışın, iyi etmişin. Ben de "Baştan"da yaptığım, Sabahattin Ali'nin kitaplarının basılarak yükselişe varmasını gösteren bir resim vardı Kemal... Acaba bulabilir miyim... Sen bana adresini ver de, bulursam ben onu sana göndereyim.
ben onu sana göndereyim.

Kemal Bayram — Demek ki konuşmamız burada bitmiş oluyor. İkinize de çok teşekkür ederim.

SAVAŞ ERİ VE YAZAR SABAHATTİN ALİ

Nazım HİKMET

Çok eskidendi. Hangi ay olduğunu, hattâ yılını bile tam olarak hatırlamıyorum: 1929 veya 1930. Düzeltmen ve teknik sekreter olarak aylık dergilerden birinde çalışıyordum. Resimli Ay adını taşıyan bu dergi, o zamanlar Türkiye'nin demokrat ve yurtsever aydınlarını çevresinde toplamıştı.

Sabiha Zekeriya ve Mehmet Zekeriya onun redaktörleriydi. Türkiye ölçüsüne göre derginin tirajı çok büyüktü: 45 bin. Resimli Ay, Amerikan emperyalizminin ajanlığını yapan "İncil Sosyetesi" ve "Genç Hıristiyanlar Birliği" türünden, sözüm ona, kültürel ve dinsel örgütlere karşı amansız bir savaşım yürütüyordu. Aynı zamanda dergi, Türkiye halkına Sovyetler Birliği'ni tanıtıyordu. Kısaca Resimli Ay o zamanlar, Türkiyeli ilerici aydınların dergisiydi. Halk onu okuyor ve seviyor, polis ve gerici çevreler ise, ona kin besliyor ve bilinen yollarla onu yo-

ketmeye çalışıyorlardı.

Bir gün dergi redaksiyonuna kısa boylu, gözlüklü bir genç geldi. Almanca bildiğini, hikâyeler yazdığını ve adının "Sabahattin Ali" olduğunu söyledi, hikâyelerinden birini bıraktı, çıktı. Bu hikâye, orman işçilerinin yaşamı üzerineydi.

Alman romantizminin etkisi altında yazılmış olmasına karşın, konu ve içerik bakımından Türk edebiyatında bir yenilik oluşturuyordu. Genç adamın yetenekli bir yazar olduğu, daha ilk satırlarından anlaşılıyordu. Hikâye basıldı.

Sabahattin Ali ile tanışmamız böyle başladı. O, haftada iki üç kez redaksiyona geliyordu. O zamanlar yalnızca edebiyat tartışmaları biçiminde legal olarak ortaya konulabilen politik konuları onunla tartışıyorduk. Sabahattin Ali, çok kısa bir zamanda dergide aktif bir rol oynamaya başladı. Sovyetler Birliği'ne karşı derin bir sevgi besliyordu. Sovyetler Birliği hakkında gerçeği yansıtan Türkçe ve Almanca birçok kitap okuyor, Marksist-Leninist yazılara ilgi gösteriyordu. Bu devrede Tolstoy, Çehof, Gorki ve Şolohof'un eserlerini okudu.

Kısa bir süre sonra buluşmalarımız kesildi; ben hapishaneye düştüm. Daha sonra, Sabahattin Ali'nin Konya'da öğretmenlik yaptığını, Mustafa Kemal ve rejimi hakkında yazdığı iğneli yazılar yüzünden mahkûm edilerek Sinop Hapishanesine gönderildiğini öğrendim. O zamanlar, Sinop Hapishanesinde büyük bir komünist grup yatıyordu. Sabahattin Ali ile komünistler arasında sıkı bir dostluk kurulmuştu. Sabahattin, onların halkın davası için savaşta baş eğmeyen tutumlarına, bu savaşın utkusuna karşı duydukları sarsılmaz güvene hayrandı.

Bu devreden sonra genç yazarın yaratıcılığında yeni bir dönem başladı. Sabahattin Ali, hapishanede yatan yoksul köylülerle ve onların yaşamlarıyla yakından tanıştı.

Hapiste artık realizm eğilimlerinin gittikçe daha açık belirdiği hikâyeler yazmaya başladı. Hapiste şiirler yazdı. Halk türkülerinin, genellikle halk sanatının etkisi görülen bu şiirlerin birçoğunu Türkiye emekçileri beğendiler, sevdiler. Bunlarda Sabahattin Ali'nin halka bağlılığını buldular.

Sabahattin Ali ile yeniden karşılaştığımız zaman, Resimli Ay dergisinin politik yüzü büsbütün değişmişti. Mehmet ve Sabiha Zekeriya ile derginin hiç bir ilgisi kalmamıştı. Sabahattin Ali ile onların evinde veya bizde görüşüyorduk. "Kuyucaklı Yusuf" ve "İçimizdeki Şeytan" romanlarını o yıllarda yazdı.

Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan adlı romanında Türk faşistlerini, ırkçılarını ve pantürkist-turancıları suçluyordu. Bu kitap büyük gürültülere neden oldu. Faşist basın Sabahattin Ali'nin üzerine saldırdı. Kuyucaklı Yusuf romanı, havalarda gezen bazı romantizm öğelerini içermesine karşın, Tük romanı tarihinde yeni bir aşamayı oluşturuyordu. Türk edebiyatında Türkiye'deki küçük bir kasabanın ve kısmen köyün yaşamı, bu kadar güçlü ve etkili olarak ilk kez anlatılıyordu. Hattâ gerici eleştirmenler bile romanın yüksek sanat değerini tanımak zorunda kaldılar.

Bu arada Sabahattin Ali'nin hikâyeleri de basıldı. Bu devrede Türkiye'nin en tanınmış ve usta küçük hikâyecisi oldu. Sabahattin Ali Türk edebiyatında ilk olarak, halkı, bir seyirci gibi değil, halka bağlı bir yazar olarak anlatmıştır. O sıralarda Sabahattin Ali'nin Düşman hikâyesi çıktı. Bu hikâyede, polis tarafından aranan bir komünisti, eski okul arkadaşlarından birinin nasıl ele verdiği anlatılır. Kanımca ustalık bakımından, Sabahattin Ali'nin en güzel hikâyesi budur. Belki de bunun en başta gelen nedeni, illegal olan Türkiye Komünist Partisi'nin bir üyesinin Türk edebiyatında ilk kez hikâyenin kahramanı olarak çi-

zilmiş olmasıdır.

Sabahattin Ali ile bir daha buluşamadım. Ben tekrar hapse düştüm, fakat mektuplaşmaya devam ettik. Sabahattin Ali, Ankara Konservatuarı'nın tiyatro bölümünde konuşma sanatı öğretmeni olarak çalışıyordu. Birbiri ardısıra çıkan toplu hikâye kitaplarının her birinde, realizme gittikçe daha fazla yaklaşıyordu. Bana öyle geliyor ki, Türk hikâyesinde Sabahattin Ali, sosyalist realizmin ilk habercisidir. Ve kendisinden sonra edebiyatımızda sosyalist realizmin yapıtlarını yaratacak olanlar, ona çok şey borçlu olacaklardır.

İkinci Dünya Harbi biter bitmez, Sabahattin Ali Marko Paşa gazetesini çıkarmaya başladı. Bu, Türkiye'de o zamana dek olmayan bir politik mizah gazetesiydi. Marko Paşa, emperyalizm aleyhinde yazıyor, Türkiye gericiliğiyle ve burjuva partileriyle alay ediyordu. Gazete haftada iki kez çıkıyordu ve tirajı 150.000 olmuştu. Böyle büyük bir tiraj Türkiye'de henüz görülmemişti. Hükümet çok geçmeden gazeteyi ve yazarlarını mahkemeye verdi. Basım evlerine gazeteyi basmamaları için polis emir verdi. Fakat gazete, bazan hektoğrafta basılarak, bazan da başka adlar altında çıkmaya devam etti. Marko Paşa'nın demokrasi, ulusal bağımsızlık ve barış uğrunda ve emperyalizme karşı yürütülen savaştaki rolü çok önemlidir. Sabahattin'i birkaç kez hapise attılar. Buna karşın savaşımından vazgeçmedi. O zamanki iç ve dış durum öyleydi ki, gerici hükümet Marko Paşa gazetesini doğrudan doğruya kapatmaya cesaret edemedi. Gazeteyi durdurmanın bir tek çaresi vardı. Herhangi bir provokasyon yardımıyla yayımcıyı yok etmek, yani Sabahattin Ali'yi öldürmek! Öyle de yaptılar. MİT, kiralanmış ajanlardan birinin eliyle Sabahattin Ali'yi bir ormanda öldürttü.

Moskova'da Yabancı Diller Edebiyatı Yayınevi'nde çıkan hikâye kitabını okuduğum zaman hem sevindim, hem

de üzüldüm. Sevincimin nedeni açıktı. Sabahattin'in bu kitabı göremediğine ise üzüldüm. Sabahattin bugün yaşasaydı, yapıtlarının Rusça'ya da çevrilmiş, Sovyetler Birliğin'de de basılmış olduğunu bilseydi kendini dünyanın en mutlu insanlarından biri sayardı. O, Sovyetler Birliği'nin içtenlikle dostuydu, çünkü o, gerçek bir Türk yurtseveriydi.

Moskova, NOVOYO VREMYA (Yeni Zamanlar) 1952

RUHİ SU
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

12 Ocak 1978 Perşembe günü değerli usta Ruhi Su, benî evine buyur etti. Konumuz Sabahattin Ali. Nasıl tanıştıklarını sorarak söze başlıyorum. Ruhi Su, türkülerde içer gibi dinlediğimiz o güzel sesini ayarlayarak konuşuyor.

— Sanıyorum 1934 yılı idi. Sabahattin Ali Konya'da hastahanede yatıyordu. İlk kez orada tanıdım. Sinop Cezaevinden yeni mi gelmişti? Bunu tam olarak kestiremiyorum. Konya'ya ne için geldiğini, nasıl geldiğini bilemiyorum. Kendisini işte böyle tanıdım. "Sabahattin Ali hastalandı, hastanede yatıyor" demişlerdi. Bunun üzerine kendisini gidip gördüm. Sonra Devlet Konservatuarı opera ve tiyatro bölümü kurulmuştu. Ben de Konservatuarın opera bölümünde idim. Sabahattin Ali'yi daha uzun olarak da orada gördüm. Yani bize "hocalık" etti. Diksiyon öğretti. Daha önce, Karl Ebert'in çevirmeni gibi görünüyordu. Sonra Dramatuk olarak tayin edildi. Ve bir kaç

yıl bu görevi sürdü. Sanırım en son devlet görevi de bu idi. Sonra ayrıldı ordan. İstanbul'da Marko Paşa'yı çıkarmaya başlamışlardı.

Sabahattin Ali'yi bu kadar beraber olmamıza rağmen, tam olarak tanıdığımı söyleyemem. Yani kişiliği hakkında, o günleri yaşayan, onu görmeyen insanlar ne kadar tanırsa, biz de o kadar tanırdık diyebilirim. Yalnız şakacı, alaycı bir kişiliği vardı. Arkadaşça görüşür konuşurduk. Başka yönlerini pek bilemezdik. Çok da konuşmazdık zaten. Yani görevin dışında pek bir şeyler konuşmazdık.

— Marko Paşa'yı çıkardığı yıllarda ilişkileriniz oldu mu?

— İstanbul'a gelip gittikçe ya da o Ankara'ya geldikçe, çok seyrek olarak bir kaç kez gördüm. Ama şimdi tüm ayrıntılarını bilemiyorum. Kısa görüşmelerdi bunlar çünkü. Tüm bildiklerim, işte böyle dünün içinde kalmış, kırık dökük anılar.

— Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içinde bulunan kişilerden, tanıyabildikleriniz var mı?

— Yakın çevresi içerisinde tanıdıklarımın bir bölümü ne acı ki öldü. Hele son yıllarını tanıyanlardan bir çoğu bugün ortada yok. Sabahattin Eyuboğlu gibi bir çok dostları artık aramızda değil. Halet Çambel var, onlar tanırlar ama, ne kadar tanırlar bilemem. Fakat İstanbul'daki son yıllarını bilmeleri gerekir sanırım. En çok tanıyanlardan birisi muhakkak ki avukat Mehmet Ali Cimcoz'dur, bunu söyleyebilirim. Belki o daha iyi anlatabilir.

— Başka kimler var acaba, o dönem Sabahattin Ali'nin yaşamına girmiş, arkadaşı olmuş kişilerden? Belleğinizi belki zorlayacaksınız ama, önemli bunlar. Çünkü bu ilişkilerden gidilerek karanlıkta kalan bir çok nokta aydınlanabilecek sanırım.

— Evet. Siz bu konuyu bir de Asım Bezirci ile konuşun. Asım Bezirci Sabahattin Ali üzerine bir araştırma

yapıyor biliyorum. Bildiklerini anlatır herhalde.

— Asım Bezirci arkadaş, daha önce Sabahattin Ali üzerine bir kitap yayınladı. Değerli bir kitap bu. Asım arkadaş gerek bu çalışmasında gerekse diğer edebiyat-sanat çalışmalarında okurlarına güven vermiş, ciddi, başarılı ve saygı değer bir yazarımızdır. Ancak benim çalışmam daha çok Sabahattin Ali'ye değgin anılar ve ona hazırlanan acı son'la ilgili. Yardımcı olabilirse sevinirim elbette. Belki kendisi de Sabahattin Ali'yi tanıyordur. Böyleyse daha da iyi olur..

— Evet bu konuda, daha çok bu konuda Mehmet Ali Cimcoz'un çok şey bilmesi gerekir. Bir de Kemal Sülker'i dinleyin.

— Kemal Sülker bey de Sabahattin Ali dosyasını yayınladı biliyorsunuz. Ama sayın Sülker'le de bir görüşme yapacağım. Ancak ben geçmişte ortaya atılan senaryoya inanmıyorum. Düzmece adamlar ortaya çıkarıldı, mahkeme edildi.

— Elbette olayın gerçek yüzünü bilen insanlar vardır. Ama bunu bizim gibi resmî olmayan kişiler değil de, gene o resmi kişiler bilir. Oralardan adamlar bulunup konuşturulsa iyi olur. Ama bu kolay bir iş değil anladığım kadarıyla. Yani bugün o adamlar bazı şeyleri söyleyebilirler. Koşullar çok değişti.

— Efendim siz Sabahattin Ali beyin ölümünü nasıl duydunuz?

— Ölümünü o zamanki gazetelerde okudum. Gazetelerin yazabileceği kadarıyla yani. "Kaçarken öldürüldü" şeklinde, her gazete konu etrafında yazdı. O Ali Ertekin adındaki adamın öldürdüğünü yazdılar. Başka bir şey yok. Öyle bir adam uydurulmuş olsa da, olayın gerçek yüzünün nasıl geçtiğini hiç bir zaman öğrenemedik.

— İstanbul'da vurularak ya da Kırklareli'nde işkence altında öldürüldüğü şeklindeki görüşlere ne dersiniz?

— Bunları ben de duydum.

— Bu duyduklarınızdan, duyulmuş şeyler de olsa söyleyecekleriniz yok mu?

— Hudutta öldürülmüş değil, öldürülmüş olarak oraya götürüldüğü, bilinenin ise hikâye olarak uydurulduğu hakkında bir takım söylentiler duyduk. Ama hiç birisinin gerçek yüzünü bilmiyoruz.

— Sabahattin Ali öldürülebilecek kadar gizli işlerin içinde olabilecek bir insan mı idi sizce?

— Ciddi olarak gizli işlerin içinde olan bir insan olabileceğini sanmıyorum. Ama öyle şakacı, alaycı bir yanı vardı ki, kendisini öyle gösterebilirdi. Yani gizli işlerin içindeymiş gibi gösterebilirdi. Yahut öyle sanabilirlerdi. Örgütçü, örgütleyen, ayrıca gizli saklı işlerle uğraşan bir adam değildi kesinlikle.

— Marksist felsefe üzerine bilgisi nasıldı acaba?

— Bu hususta hiç konuşmalarımız, tartışmalarımız olmadı. Ben onu tanıdığım yıllarda öğrenci durumunda bulunduğum için, böyle konuları konuşamazdık, soramazdık. Söyleyip sorsanız bile alay ederdi. Sorduğunuz şeyi alaylı sözlerle geçiştirirdi. Adnan Cemgil ne diyor onu bilemem. Onlar arkadaşlarıydı.

— Adnan Cemgil, fazla bir arkadaşlığı olmadığını, Sabahattin Ali'yi geniş şekilde tanıma olanağı bulamadığını bildirdi. "Kısa süren bir arkadaşlığı öne sürerek Sabahattin Ali'yi çok iyi tanıyormuş gibi konuşmam doğru olmaz" dedi.

— Mina Urgan da tanırdı Sabahattin Ali'yi. Ama Sabahattin Ali hakkındaki bilgisi ne dereceye kadardır bilemem.

— Öğrencisi olduğunuz yıllardan Sabahattin Ali'ye ait unutamadığınız bir anı var mı Ruhi bey?

— Yok, hiç anımız olmadı.

— Ölümünün üzerinden bunca yıl geçti, bir yoruma

varabildiniz mi?

— Günlük yaşamında, insanlarla ilişkilerinde, kendisini, çok önemli işlerin içinde imiş gibi, gizli saklı işlerin içinde imiş gibi göstermesinin ölümü üzerinde etkili olduğunu sanıyorum. Yanlış tanımış olmalarından. Yani kendisini hiç ilgisi olmadığı bir yerlerde tanıtmış olmak. Aziz Nesin'i dinlediniz mi?

— Evet, Aziz Nesin beyle konuştum. Fakat geniş değil. "Sabahattin Ali kusurlu bir insandı" diyor. Örneğin siz, Sabahattin Ali'yi kusurlu bir insan olarak tanır mısınız? Ya da çevrenizde, yani şu söylediklerinizin dışında ona "Kusurlu kişi idi" diyebilecek kimseler tanıyor musunuz?

— Vallahi onu bilemiyorum. Kusurlu kişi olarak... Bunun derecesi var elbette, Neydi, ahlâksız mıydı, hırsız mıydı? O şekilde bir kusuru yoktu. Böyle bir kusurunu hiç bir zaman görmedik, duymadık. Ama kusur, karşısındaki insan üzerinde ters izlenimler bırakmasıdır. Söyleyebileceğim bunlardır.

— Sabahattin Ali'nin sanatı için ne dersiniz?

— Hikâyeciliğimizde, ilk gerçek insan olaylarını Sabahattin Ali'de okuduk. Bunlar bildiğimiz şeyler. Anadolu insanının hayatını, ölümünü, ölümünün nedenlerini ilk kez Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde okuduk. Hikâyeciliğinin iki dönemi vardır. Değirmen'i çıkardığı sırada, Değirmen'de değildi belki, daha bir romantik hikâyelerdi onlar; ama "Kağnı" ile falan daha çok Türk toplumunun yaşamını en belirgin biçimde görmek mümkün oldu hikâyelerinde.

— Konya'daki tanışmanız sırasında, henüz Konya'daki olaydan dolayı hapishaneye girmemiş mi idi, yoksa...

— Onun sonucu idi.

— Konya olayını iyi biliyor musunuz Ruhi bey?

— Hiç bilmiyorum, işte öyle anlatıldı, küfrettiği, fa-

lan ettiği. Ama ayrıntılarını bilmiyorum.

— Buna ait dosyayı bulmaya çalıştım ben. Konya'ya beş kez gittim. 1932 yılının 26 Aralığında tevkif müzekkeresi kesilmiş Sabahattin Ali için. Fakat 1934 yılından sonraki dosyalar var. Diğerleri yok. Arşivler tarandı, fakat bulunamadı dosya.

— Sabahattin Ali'nin eşiyle konuşabildiniz mi?

— Bu konuşmaları toparladıktan sonra görmek istiyorum.

— Kızı ile?

— Evet en son kızı Filiz ve eşi Aliye hanımla görüşeceğim.

— Kızı o zaman bebekti. Sonradan eşten-dosttan ne işittiyse onu bilir.

— Söyleyebileceğiniz başka bir şey var mı Ruhi bey?

— Yok ne yazık ki, hiç yok!.

— Efendim çok teşekkür ederim ilginize...

— Keşke bu incelemeleriniz bir çok kapalı ve karanlık olayı aydınlatıp ortaya çıkarsa, hem Sabahattin Ali'nin kendi gerçeği, kendi kişiliği hakkında bilinmeyen şeyleri öğrenmiş oluruz.

— Çalışıyorum, umutluyum.

— Başarılar dilerim.

— Sağolun.

MÜCAP OFLUOĞLU SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR..

Sabahattin Ali'ye değgin anıları üzerinde konuşmak istediğim Aktör-Ozan Mücap Ofluoğlu, Beyoğlu'ndaki bir içki evinde buluşmamız önerisinde bulundu. İçki evi çok gürültülü, teyp ise çok duyarlı olduğundan, zor bir konuşma oldu. Bu zorluğun dışında asıl önemlisi konuşmaların banttan çekimi sırasında belirdi.

Ofluoğlu, Sabahattin Ali'yi tanıdığı yılları ve koşulları şöyle anlatmaya başladı:

— Sabahattin Ali'yi 1946-47 yıllarında tanıdım. 1946 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosunda figüran olarak çalışıyordum. Küçük roller oynuyordum. Ayrıca da Sütlüce'deki hayvan borsasında muhasebe memurluğu yapmakta idim. Bu arada şiirle de uğraştığım için edebiyat dergilerinde şiirlerim yayınlanıyordu. Aziz Nesin'le tanışmamızın, dost olmamızın sonucu bana "Marko Paşa'da Sabahattin Ali'nin bıraktığı neşriyat müdürlüğünü alır mısın?" dediler. Galiba biraz da "para alacağım" düşüncesiyle,

— çünkü figüranlıktan hiç bir şey alamıyordum, gerçi hayvan borsasında memurluğum da vardı ama, güç bir yaşam sürüyordu. Geçinmek kolay değildi. Serde gençlik var, bu arada hem para kazanmak hem de bir gazetenin neşriyat müdürlüğünü yapmak, bu arada yazarlarla tanışmış olmak cazip geldi— yapılan teklifi kabul ettim, neşriyat müdürlüğünü aldım. Sanırım Sabahattin Ali bey o sıralarda Ankara'da idi. Çünkü kendisiyle görüşmeler yapılıyordu. Henüz kendisiyle tanışmamıştım, yazıları nedeniyle tanıyordum. İzzettin Han'da Marko Paşa'yı çıkardığımız günlerde idi. Birgün Sabahattin Ali bey Ankara'dan geldi. Doğal olarak bunun hangi ay hangi güne rastladığını bilemem. Gri saçlı, altın çerçeveli gözlüklü, son derece temiz giyinmiş, güler yüzlü, kişiliği olan, sevimli bir insan. Boyu ortadan daha uzunca, yakışıklı ve zeki bakışlı. Heyecanlı, konuşkan, durmadan eserlerini anlatıyor ve çevresindekilere şakalar yapıyordu. Aziz Nesin kendisine çok saygılı idi. Sanırım aralarında bir on yaş filân fark vardı. Aziz o zamanlar otuz-otuz bir yaşlarında, ben yirmi dört-yirmi beş, Sabahattin bey de belki kırkında idi.

— Başka kimler vardı yakın çevrenizde o zamanlar?

— Bizim çevrede o zamanlar henüz Yaşar Kemal ile Orhan Kemal yoklardı. Orhan Kemal'in "Baba Evi" yayınlanmamıştı. Biliyorsunuz onun ilk kitabı Baba Evi'dir. Varlık'ta çıkmıştır. Sonra "Avare Yıllar" çıktı. Baba Evi 1948'de yayınlandı. Orhan Kemal Baba Evi ile başladı. Yaşar Kemal yeni gelmişti, "hava gazı memurluğu" yapıyordu. Arif Dino götürüyor Cumhuriyet'e Yaşar'ı, Doğan Nadi'ye. Doğan Nadi ile sonradan yıllarca yakın dostluk ilişkilerim oldu. Doğan anlatmıştır bana. "Bu Yaşar'ı ilkin bana getirip teslim ettiler" der ve şakalaşırdı. Ama güzel röportajlar yapıyordu Yaşar, doğudan, kendi yörelerinden. Sabahattin Ali'den söz ederken bakın nereye geldik. Görüyorsunuz her yerde karşınıza çıkıyor Yaşar Kemal.

Sabahattin bey bu ilk görüşmeden sonra benimle ilgilendi. Çünkü tiyatroyu sevdiğimi öğrendi. Tiyatro çalışmalarımı sürdürmek istediğimi söyledim. Yazar olmaktan çok oyuncu, aktör olmak istiyordum. Bu bende bir tutku idi. Fakat Muhsin Ertuğrul beyle araları şeker rengi idi. Bazı tartışmalar olmuş ki bana pek yardımcı olamadı. Gerçi ben Muhsin beyle çalışıyordum. O sıralarda benim tiyatroya devam etmemi kabul etmişti. Sonradan Sabahattin beyle bu ilişkiler sürerken, rahmetli Adalet Cimcoz'un içinde bulunduğu ve Fikret Adil'in beraber olduğu bir "Sanat Dostları Derneği" kuruldu. Bu dernek yer bulamadığı için Beyoğlundaki Anadolu Birahanesinde toplanmaya başlamıştı. Bundan önce bir gün bana Sabahattin bey "sen tiyatroda güzel oynuyorsun" dedi. "Eh, bir şeyler yapmaya çalışıyorum" dedim, "yalnız rol azaldığı için tiyatrodan pek bir para alamıyorum. Yevmiye üç buçuk lira, ama rol olduğu zaman bu böyle. Olmadığı zaman hiç bir şey yok" diye dert yandım. "Sana bir yazı yazayım da Ferdi Tayfur'a götür. Seni dublaja kabul etsin, dublaj yaparsın. Bundan da iyi para kazanabilirsin" dedi. Sevindim söylediklerine. Hemen bir kart yazdı, eski Türkçe olarak. Ben eski Türkçe okuyamıyorum. Fakat götürdüm Ferdi Tayfur'a. Ferdi Tayfur kartı aldı, okudu. "Yahu Sabahattin ne yazmış biliyor musun?" dedi. "Ne yazmış?" dedim. "Bu yolladığım adam kabiliyetli ve istismara müsaittir, diye yazmış" dedi.

Sonra bu yazdıklarını kendisine de söyledim. "Yahu ben senin kabiliyetli olduğunu ve iyi bir insan olduğunu, iş vermesi gerektiğini yazdım. Bu dilden Ferdi Tayfur anlar" dedi.. Karşılıklı gülüştük.

Sanat Dostları Derneğinin bulunduğu birahaneye ilk kez beni götürdü bir gün. "Haydi seninle Sanat Dostları Derneğine gidelim. Orada değerli sanatçılar var. Tanışmış olursun" dedi. Orada bir çok kişi ile tanıştırdı.

Sanırım o yıllarda idi. Yıldız sarayında "İktisat Kongresi" yapıldı. Ben Sabahattin Ali'ye Marko Paşa'nın neşriyat müdürü olarak bu kongreye giriş kartı verdim. "Yazarımız olarak kongreyi izleyecektir" diye.

Derginin bir sayısının çıkabilmesi bir buçuk iki ayı buluyordu. Olanaksızlıklar vardı. Teksirle filan da yayınlanıyordu. İki sayı sonra da toplatılıyordu. Koşullar ağırdı. Bu durumda ben tümüyle tiyatroya yönelmeyi uygun buldum. Bu nedenle Aziz'e "bu işi bırakacağım, böyle gitmez bu" dedim. Ayrıldım. İstanbul Şehir Tiyatrosundan da ayrılıp İzmir Şehir Tiyatrosuna gittim. Bu ayrı bir öykü, daha doğrusu benim öyküm.

— Hangi yıl oluyor bunlar?

— 1948. Ben İzmir'de iken Sabahattin Ali'nin öldürülme olayını duydum. Üzerinde çıkan eşyalar arasında benim ona İktisat Kongresine katılması için vermiş olduğum kart da vardı. Bunu o zamanın gazeteleri yazdılar. İzmir gazeteleri de birinci sayfalarından büyük şekilde verdiler olayı. İzmir Şehir Tiyatrosunun baş rejisörü Avni Dilligil'di. Haberi okuyunca adımın geçtiğini görmüş ve telâşlanmıştı. Beni çağırdı, "aman Mücapçığım, git şu gazeteye işin seninle ilgili yanını pek abartmasınlar" dedi.

— Gazeteler sizinle ilgili olarak ne yazmışlardı ki?..

— "Neşriyat müdürü olarak Mücap Oğluoğlu'nun vermiş olduğu kart üzerinden çıkmıştır. Bu adamın da Sabahattin Ali ile yakın ilişkisi vardır" diyorlar. Yıl 1948, düşünebiliyor musunuz böyle bir ithamın ağırlığını? Bunu yazan sanırım Anadolu gazetesi idi. Gittim: "Ben bugün buradayım. Tiyatrocuyum. Benim yolum belli. O zamanlar Marko Paşa'nın neşriyat müdürü olarak bu kartı vermiştim" dedim.

Sabahattin Ali beyin kişisel özelliklerini, kendi kuşağından olanlar mutlaka bizlerden daha iyi bilirler.

— Bunlar kimler olabilir?

— Sanırım öncelikle Mehmet Ali Aybar'la çok iyi dosttu.

— Siz ölümünü İzmir'de gazetelerden öğrendiniz demek?

— Evet İzmir'de idim, orada öğrendim.

— Ne gibi yorumlar yapıldı o zaman?

— Çeşitli şeyler söylendi. "Kaçıyordu, o yüzden öldürüldü" dendi.

— Kaçmak isteyeceğine inanıyor musunuz?

— Hayır, ben kaçmak isteyeceğine inanmıyorum.

— Nasıldı Sabahattin Ali'nin kişiliği, baskılar karşısında tutumu?

— Son derece sempatik bir insandı. Zeki ve geniş kültürü olan bir sanatçı idi. Hem batı kültürü almış hem de ülkesinin içinde bulunduğu koşulları çok iyi bilen birisiydi. Nitekim hikâyeleri, romanları bunları açık biçimde gösteriyor.

— Eğlenceye düşkün mü idi?

— Her insan kadar eğlenceye düşkündü.

— Kadınlarla ilişkisi nasıldı?

— Arasıra gidip geldiği kadınlar olduğunu duyardım. Örneğin konuşmalar sırasında sevgilileri olduğunu, yani kadın-erkek ilişkilerinde normal bir insan olduğunu söylerlerdi.

— Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'la ilişkileri ne düzeyde idi?

— O zamanlar ben ne Mehmet Ali Cimcoz'la ne de Adalet Cimcoz'la yakın dostluk kurabilmiştim. Çünkü çok yeni idim. İlişkilerimiz o düzeye varmamıştı. Sonraları dost oldum ama, gene de sınırlı. Sabahattin Ali bunlara çok gider gelirdi. Yakın dostlukları olduğunu duyardım.

— Sabahattin Ali'nin kamyonla nakliyecilik yaptığını biliyor musunuz?

— Hiç bilmiyorum.

— Sabahattin Ali'yi tanıdınız. Mehmet Ali Cimcoz'u ve Adalet Cimcoz'u da sonradan tanıdınız. Hangi noktalarda diyalog kurabilirlerdi? Hangi ilişkilerde ortaklıkları olabilirdi?

— Tanıdığım kadarıyla Mehmet Ali de Adalet de edebiyatı seven insanlardır. Okuyan insanlardır. Hem bizim kültürümüzü hem de Batı kültürünü bilen insanlardır. Sabahattin Ali'yi kuşkusuz yazarlığından ve yetenekli bir yazar oluşundan ötürü seviyorlardı.

— Başka ne gibi anılar var aranızda Sabahattin beyle ilgili?

— İlginç espriler yapardı. Çok zaman geçtiği için anımsamak zor. Bana "Sırça Köşk"ü Nevin Akkaya ve Nevin Seval için imzalayıp vermişti. Onlara götürüp vermiştim.

— Nevin Akkaya ve Nevin Seval'le ilişkileri nasıldı?

— Bilmiyorum, herhalde arkadaştılar. Nevin Seval çok cömert bir kadındı. Flört ettiler. Fakat öteki Nevin'le sadece arkadaştılar. Ben de Nevin için şiirler yazmışımdır.

— Sabahattin Ali üzerine söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?

— Hayır yok.

— Sabahattin Ali için "ün düşkünlüğü, alkış isteği, öne çıkma arzusu çok olan bir insan" diyebilir misiniz? Bu ölçüde tanımadıysanız?..

— Bakın size bir şey söyliyeyim, ama bu Sabahattin Ali için değil, genel olarak bir şey söyleyeceğim: Bir sanatçı düşünün ki, yazar da bir sanatçıdır, alkışa ve üne "hayır" deyip sırtını çevirebilsin. Yok böyle bir şey. Sanatçı ne kadar çevresini düşünürse düşünsün, ne kadar insancıl olursa olsun, önce kendisi oluşur, sonra çevresine yararlı olur. Yardımcı olur. Sabahattin Ali de bir sanatçı

idi. Bir sanatçı alkışa ve övgüye nasıl sırt çevirir? Toplum için sanat yapan insan o toplumdan bir şeyler beklemez mi? Sabahattin Ali zor bulunan sanatçılardan birisi idi. Alkışa üne elbette önem verecekti.

— Mücap bey, Sabahattin Ali ile Aziz Nesin Marko Paşa içinde iki önemli ad. İkisi arasında ayrıca bir geçimsizlik olduğu da söylenir. Bu neye dayanıyordu sizce?

— Ben bunu kesinlikle bilmiyorum.

— O günlerin dünya koşulları, Türkiye koşulları içinde, bunların değerlendirilmesinde, yorumlanmasında, Türkiye'nin siyasal durumu üzerinde, gerek Marko Paşa'nın aydınlar çevresinde, gerekse dışarıda, bir takım anılarınız olmalıdır, işittikleriniz olmalıdır Sabahattin Ali ile ilgili. Bunların toplamı sizde neler bıraktı? Ayrıca bu izlenimlerden Sabahattin Ali'nin Türkiye'yi terkedeceği, artık barınamayacağı gibi bir sonuç çıkıyor mu?

— Şöyle bir şey oldu. O zamanlar İsrail Devleti henüz kurulmamıştı. Biz Marko Paşa'da İsraille ilgili matrak bir şey yazdık. Yahudilikle ilgili idi. Sabahattin kızmıştı buna. "Yazmayın böyle şeyleri. Bunlar İngilizlere karşı savaşım veriyorlar. Kurtuluş için savaşım veren halklarla alay edilmez" demişti. Biz de dedik ki, "Yahudi korkaklığını gösteren yazılar bunlar. Biraz da şaka." Fakat o "Dünyadaki hiç bir halkla alay edilemez. Onur kırıcı şeyler yazılamaz" dedi. Kızgındı bunları söylerken.

— Korkak mı idi Sabahattin Ali, ezik, telaşlı, tedirgin mi idi?

— Sabahattin Ali'nin görünüşü yırtıcı filan değildi. Ezik, telaşlı da değildi. Uygar bir insandı. Dünya olaylarını izlerdi. Ülke sorunlarından kopuk değildi. Çevresindeki insanlarla dostça ilişkileri vardı.

— Kendi içinizde bir yoruma varabildiniz mi Sabahattin beyin ölümü üzerinde? Kaçarken mi öldürüldü, öldürülüp sınıra mı götürülüp atıldı?

— Bu konuda çeşitli söylentiler var. Fakat kesinlikle bir şey bilinemiyor. Ama zaman bir çok şeyi aralayacak herhalde, açıklığa kavuşturacak.

— Siz ayrıldıktan sonra Marko Paşa çıktı mı? Yahut kaç sayı çıkarılabildi?

— Bunu Halûk Yetiş bilir, o idare müdürü idi.

— Sorun şu, siz ayrıldıktan ne kadar süre sonra ölüm olayı oldu?

— Bir yıl kadar geçti.

— Burda şunu sormak istiyordum. Ayrılmanız ölüm olayına yakınsa, o sıralardaki morali, genel durumu nasıldı diyecektim?

— Aradan aşağı yukarı bir yıl geçmişti ve ben İstanbul'u terketmiştim. Kendimi İzmir'de tamamen tiyatro çalışmalarına vermiştim. Bu yüzden pek bir şey söyleyemeyeceğim.

— Mücap bey Sabahattin beye ait belge niteliğinde bir şey var mı sizde? Fotoğraf, mektup, ya da başka bir şey?

— Yok, ne acı ki yok.

— Çok teşekkür ederim verdiğiniz bilgiler için.

— Buna olanak hazırladığınız için ben size teşekkür ederim.

ARİF DAMAR
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Değerli ozan Arif Damar'la, İstanbul Suadiye'de, kendisinin çalıştırdığı "Yeryüzü" kitabevinde konuşuyoruz. Konuşmalarımızı zaman zaman, kitap almaya gelenler kesiyor. Fakat gene de konumuz belli olduğu için hemen toparlanıyoruz. Arif Damar, Sabahattin Ali ile ilk tanışmalarını şöyle anlatıyor:

"1944 yılında ben Ankara'da idim. Ünlü Nihal Adsız - Sabahattin Ali davası yeni başlamıştı. Sabahattin Ali'yi önce mahkemeye girerken gördüm. Bilinir bu, yazıldı da. Dava önce Sabahattin Ali'nin aleyhine gibi görünüyordu. Sabahattin Ali'yi savunan bir avukat bile yoktu. Nihal Adsız'ın bir çok avukatları vardı. Fakat sonradan, sanırım ikinci celsede durum birdenbire değişti. O zaman arkadaşım İbrahim Erten'den duyduğuma göre İsmet İnönü Sabahattin Ali'yi Konservatuarda görüyor ve "nasılsın Sabahattin?" diyor. Sabahattin Ali de "sağolun iyiyim paşam" diye karşılık veriyor. Bunun üzerine İsmet Paşa "da-

ha da iyi olacaksın" diyor. Bu konuşmadan sonra Sabahattin Ali'nin durumu değişti. Daha doğrusu Nihal Adsız'ın durumunda önemli bir değişiklik oldu. Anımsadığıma göre avukatlardan bir çoğu istifa ettiler. Örneğin Hamit Şevket İnce de bunların arasında idi. Şimdi olay gözlerimin önünde gibidir. Nihal Adsız mahkemeden çıktığı zaman, yanında iki kişi vardı. O zaman Orman Çiftliği mağazası vardı. Ben de muhasebe bürosunda çalışmakta idim. Oradan iki kişi ile geçti. Halbuki daha önce mahkemeye giderken peşinde ya da çevresinde yüzlerce insan bulunurdu.

Sabahattin Ali ile aramızda yaş farkı vardı. Ben o zaman çok az şiir yayınlamıştım. Tanınmış değildim daha. Aradan çok zaman geçtiği için bu yaş farkını, kuşak farkını açıklamakta yarar var. Örneğin benim o zamanki arkadaşlarım, Enver Gökçe, Şevki Akşit, Suat Taşer, Sefer Aytekin, Asım Afşar'dı. Bu arkadaşların bir bölümü öğrenci idi. Yoksulduk. Sabahattin Ali hatırladığıma göre Konservatuarda Almanca mütercimi idi. Herhalde dava da bu yüzden başlamıştı. Sabahattin Ali giyimine çok özen gösteren bir insandı. Altın çerçeveli gözlükleri vardı. Şıktı. O zaman Ankara'da bulunan Karpiç lokantasına daha çok devletin ileri gelenleri giderdi. Sabahattin Ali de buranın müşterileri arasındaydı. Ki biz Karpiç'in önünden çekinerek geçerdik. Sabahattin Ali ile 1945 yılında Özen pastahanesinde tanıştık. Anımsadığıma göre Ömer Faruk Toprak tanıştırdı. Çok az konuştuk. Ben biraz çekingen bir insanım ve bu yaşımda bile bu huyum değişmedi. Ünlü kişilere sokulmaktan, oldukça uzak dururum. Belki de rahatsız edeceğim düşüncesinden ileri gelir bu. Ya da kendimi koruma duygusundan, her neyse. Ben bu yüzden evine filan hiç gitmedim. Aklımda kaldığına göre o zamanlar Sabahattin Ali'nin arkadaşları Pertev Naili Boratav, Muvaffak Şeref, Emin Türk Eliçin ve daha başkaları idi. Bunla-

rı ben de tanırım.

1945 yılında biz Enver Gökçe, İlhan Başgöz, Sefer Aytekin, Ömer Faruk Toprak, Köylü İbrahim (ünlü İbrahim Erden, eskiler bilir) Ant dergisini çıkarıyorduk. Bu dergide benim bir kaç şiirim yayınlanmıştı. Ben o sırada Bahçelievler'deki Orman Çiftliği mağazasının şefi idim. Tevfik Rüştü Aras da Bahçelievler'de oturuyordu. Bir arkadaşımız hasta idi. Bir başka arkadaş vasıtasıyla kendisini ziyarete gittim. O zaman Tevfik Rüştü Aras muhalifti. Türkiye'nin bağımsız bir Dışişleri Bakanı olarak ona saygımız vardı. Kendisi ile şiirden, edebiyattan söz ettik. Bana Nazım Hikmet'i çok sevdiğini söyledi. Ben de kendi şiirlerimden okudum. O zaman "Hissen yok bu akşamda" şiiri çok yankı uyandırmıştı. O şiiri okudum. Bu arada ben kendisine Ant dergisinden söz ettim. "Bu dergiye sizinle bir konuşma yapsak" dedim. Reddetmedi. Fakat "Peki olur" da demedi. Ziyaretimden memnun kaldığını bildirdi. Ondan sonra da, bizim İbrahim Erden Sabahattin Ali ile tanışırdı, Sabahattin Ali ona Arif Barikat'a söyle, bir daha Tevfik Rüştü'ye gitmesin" diyor. O zamanlar ben Arif Barikat adıyla şiirler yazıyordum. Meğer o görüşmeden sonra Tevfik Rüştü beni Emniyet Birinci Şubeye ihbar etmiş. "Evime böyle bir genç geldi... Şöyle şöyle konuştu" diye. Ben de bundan sonra Tevfik Rüştü'ye bir daha gitmedim. Sabahattin Ali ile ilgili böyle bir anım var.

Şunu kesinlikle söyleyebilirim ki, yaşasaydı Sabahattin Ali bugün faşizme ve emperyalizme karşı savaşanların yanında idi. Bizim ölümsüz büyük ölülerimizden birisidir. İlk önemli kurbanlarımızdandır. Kendisinin yokluğunu çok duyuyoruz. Fakat son zamanlarda kitapları üst üste basılıyor, okunuyor, seviliyor. Sanki Sabahattin Ali yeniden aramızdaymış duygusuna kapılıyorum. Öldüğü zaman uzun yıllar yokluğunu, acısını yüreğimde duymuşumdur. Benim söyleyebileceklerim yüce Sabahattin Ali

için bu kadardır.

— Ölümü üzerinde bildiğiniz, duyduğunuz neler var?

— 1948 yılında askerlikten hava değişimi alarak İstanbul'a gelmiştim. Cumhuriyet Gazetesinde manşet olarak ölüm haberi veriliyordu. Sonradan ayrıntıları gazeteler mahkeme celselerini de izleyerek yazdılar. Hapishanede Ali Ertekin adında birisiyle tanışıyor. Onu tanıştıran da "Berber Hasan" adında Bulgaristanlı bir başkası. Sonradan bu adam adını "Orhan" olarak değiştiriyor. Şimdi Şişli'de gene Orhan adıyla berberlik yapıyor. Hattâ birgün yazar Demir Özlü bununla tanışmış. Demir bana "böyle bir adam tanıyor musun?" diye sordu. Sonradan ben bunun adını değiştirmiş olan Berber Hasan olduğunu Demir'e söyledim. Sanıyorum bu açıklama üzerine Demir bir daha kendisiyle görüşmedi.

Benim bildiğim gazetelerin yazdığı gibi, Bulgaristana kaçarken Ali Ertekin tarafından öldürülmüştür.

— Sabahattin Ali'nin özellikle 1948 yılı içindeki arkadaşlarından, yakın çevresinden hiç kimseyi tanıdınız mı?

— Aradan çok uzun yıllar geçti. Sanıyorum 1960'dan önce idi. Sayın Mehmet Ali Cimcoz Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte evime geldiler. Konuğum oldular. Bu konuyu ben bir şey söylemeden kendisi açtı, Sabahattin Ali'nin öldürülme olayını. O zaman Mehmet Ali Cimcoz'u da siyasi polise çağırmışlar ve Parmaksız Hamdi lakabıyla anılan asıl adı Hamdi Özdemir olan Emniyet Birinci Şube Müdür Muavini ile bu konuda görüşmüşler. Ne görüştüklerini elbette kesinlikle bilemem. Yalnız Mehmet Ali Cimcoz'a Birinci Şube Müdür Muavini olan Parmaksız Hamdi adıyla maruf Hamdi Özdemir, "Bu Sabahattin Ali'nin ölümünde bizim hiç bir suçumuz yoktur. Yani Birinci Şube polisinden Sabahattin Ali beye kötülük gelmemiştir" demiş. Bundan nereyi suçlamak istedi, ya da ne demek is-

di bilemiyorum. Yalnız ben bunu şöyle yorumladım. Siyasi polis değil, ama o zamanki adıyla herhalde Millî Emniyet'le bir ilgisi vardı demek istemiş olacak. Bunun dışında bildiğim başka bir şey yok.

— Sizde belge niteliğinde herhangi bir şey var mı acaba?

— Yukarıda da söylediğim gibi Sabahattin Ali beyle arkadaş değilim. Olamazdım da. Bu yüzden ne acı ki hiç bir belge yok.

— Arif bey Sabahattin Ali'nin İstanbul'da, Kırklarelinde işkence ile ya da tek kurşunla vurularak öldürüldüğü şeklinde savlar var. Buna ne dersiniz?

— Mustafa Ekmekçi'nin Cumhuriyet'te bu konuda bir yazısı çıkmış. Ben okuyamadım. Gerçek durum nedir bence de karanlık. Bu nedenle bir şey söyleyemiyorum.

— Çok teşekkür ederim Arif bey.

— Sabahattin Ali, değerli bir sanatçıdır. Gerçekçi Türk edebiyatının öncüsü, savaşçısıdır. Onu anma fırsatı verdiğiniz için ben size teşekkür ederim.

VEDAT GÜNYOL
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Yazarlar Sendikasının kuruluşunun beşinci yıldönümü nedeniyle Taksim Sanat Galarisinde düzenlenen imza töreninde sayın Vedat Günyol'la masa komşusuyuz. Kendilerine Sabahattin Ali'yi soruyorum. İlk günleri, tanışmaları ve bellekten silinip gitmemiş canlı izleri. Şöyle anlatıyor sayın Günyol:

— Sabahattin Ali ile ilk kez Ankara'da tanıştım. O zaman Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğünde Klasik Eserler Müşavirliğine atanmıştım. Müdür Adnan Ötügen'in odasında karşılaştım. Bu müdür sağcı olarak tanınıyordu. Beni onun yanında görünce herhalde aynı düşüncede sanıyordu. Bu nedenle beni alaylı bir şekilde karşıladı. Sonra da uzak durdu. Aradan bir zaman geçtikten sonra, orda konuşurken benim ahbaplarımın adlarını öğrenince, yakınlık göstermeye, dostlukta bulunmaya başladı. Tercüme bürosundaki üyeliğim sırasında, haftada bir toplanıyorduk. Bu toplantılarda ilişkilerimiz derinleşti. Bir kez

ben onun evine gittim, bir kez de o benim evime geldi. Gayet şen, kendisine güvenen, atak bir insandı. Örneğin, Hasan Ali Yücel ile Bakan olmasına karşın, odasına rahatlıkla giren, hatta elini ensesine koyabilecek kadar ilişkisi olan bir kişi idi. Gözü pekti. Konuşkandı.

— Yakın çevresi içinde kimler vardı o zamanlar?

— Yakın çevresi içinde Muvaffak Şeref vardı. Eliçin'le dosttu. Bunların dışında Tercüme Bürosunda çalışanlarla ilişkileri çok iyi idi. Behice Boran'la da tanışıp konuşurdu.

— Sayın Behice Boran'la ben konuştum. "Dostluk denebilecek bir ilişki olmadı aramızda. Bu nedenle konuşacak hiç bir şeyim yok" dedi.

— Ben tanışmış olmaları açısından söyledim. Doğrudur Behice hanımın söyledikleri herhalde.

— Daha sonra dostluğunuz sürdü mü?

— Kısa olarak, evet. Biraz önce de söylediğim gibi, birer kez karşılıklı olarak evlerimizde buluştuk. Sonra ilk kez "Aganta, Burina, Burinata" adlı kitabı verdi. "Sana çok güzel bir kitap tanıtıyorum" dedi bu kitabı verirken. Ben o zaman Balıkçı'yı tanımıyordum daha. Gerçekten sevdirdi. Arada bir gelir, çok kalmaz, giderdi.

— Marko Paşa döneminde kimlerle ilişkileri vardı, o zamanki çalışmaları hakkında bilginiz oldu mu?

— Hayır olmadı.

— Peki ölümü olayıyla ilgili bildikleriniz, ya da duyduklarınız?

— Öldürülmesi olayını uzaktan izledim. Son gece Adalet Cimcoz'larda kaldığı söyleniyor. Ordan ayrılıyor ve Edirne sınırında başına o iş geliyor.

— Olayların dışında olup da o zamanlar söylenen ve size ilginç gelen herhangi bir şey biliyor musunuz?

— Hayır duymadım. Yalnız ben bu kadar zeki, bu kadar uyanık bir insanın bu tuzağa nasıl düşmüş olabileceği-

ne hâlâ şaşarım. Onu öldürmekle görevli olan ne denli içten davranmış ki, kendisine inandırmış. Demek ki bir yerde, uyanık olmak, zeki olmak da yetmiyor bazı şeylerin önlenmesine. Sıcak, içten bir insandı Sabahattin Ali. Duyarlıydı.

— Unutamadığınız bir anı var mı aranızda?

— Hayır yok.

— Bu konuda söyleyeceğiniz başka bir şey?

— Yok.

— Çok teşekkür ederim.

ASİYE ELİÇİN
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Asiye hanım, Sabahattin Ali ile ilk tanıştığınız yılları anlatır mısınız?

— Sabahattin Ali'yi ilk kez 1938 başlarında tanıdım. O zaman ben 15 yaşlarında bir öğrenciydim. Emin Türk Eliçin'in köyünden getirerek kendi dar olanaklarıyla Ankara'da okuttuğu çocuklardan biri olarak, onun yanında kalıyordum. Emin Türk, Devlet Konservatuvarında bir yıldır Karl Ebert'in yardımcısı, asistanı olarak çalışıyordu. Sabahattin Ali de bir yıl sonra, göreve yeni başlamıştı ve ikisi de aynı görevi yapıyorlardı.

Ucuzluğu ve iriliği ile hâlâ belleğimde kalan, üç liraya yedi sekiz kiloluk kocaman bir hindi almıştık pazardan. Bir pazar günü Sabahattin Ali, Aliye ve on aylık bebek olan Filiz kucaklarında olarak bize bulgur pilavıyla hindi yemeye geldiler. Sabahattin Ali çok değişik ve sempatik göründü bana. Keyfi pek yerindeydi. Coşkuyla gülüyor, iştahla yiyor, sürekli konuşuyordu. Kalın dudaklı

küçük ağzının yan tarafıyla dişine sıkıştırdığı piposunu yalnız yemek yerken ve kahve içerken bıraktı ağzından. Zeki bakışlı çekik gözlerinin dolgun olan gözkapakları altın çerçeveli gözlüklerle güzel bir uyum içindeydi. Biçimli burnu, beyaz düzgün teni, geniş alnı üstündeki dalgalı beyaz saçlarıyla güzel bir insandı. Yalnız yaşına göre biraz göbekli ve kısa boylu idi. Saçlarını ensesine topuz yapmış durgun bir kadın olan Aliye gerektiği zaman gülümsüyordu.. Filiz, iri iri gözleri olan esmer bir bebekti ve burun, ağız ve gözlerinin biçimini babasından almıştı.

— Sabahattin Ali ile Emin Türk'ün tanışıklığı eskiden miydi?

— Evet, öyleymiş. "Resimli Ay" dergisinde (1930) ikisi de yazı ve öykülerini yayınlamışlar, hatta 930 Ekim sayısında ikisinin de yazıları var. Ancak Emin Türk'ün İstanbul'da Sertel'lerle ve Nazım Hikmet'le olan yakın dostluk anılarını anlatırken Sabahattin'den sözettiğini anımsamıyorum. Ama 933 - 934'lerde beş-altı ay kadar bir süre, Emin Türk onu kendi bekâr odasında konuk etmiş. Sabahattin Ali Sinop Hapishanesinden yeni çıkmış, parasızmış ve iş arıyormuş. Bu oda Ulus'ta Eğitim Bakanlığı olarak kullanılan kocaman taş bir yapının birinci katında idi. Bu bina yandı sonradan. Yanmadan önce bir iş için birlikte gittiğimizde parmağıyla göstermişti bu odayı bana. Sabahattin Ali ve başka arkadaşlarıyla güzel anıları vardı burada. Akşamları ucuz şarap ve bakkal mezeleriyle donattıkları, gazete kâğıdı örtülü tahta masanın çevresinde geç vakitlere kadar fikir tartışması yaparlarmış. Emin Türk'ü Türk Dil Kurumunda mümeyyiz olarak görevlendiren Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip vermişti bu odayı kendisine. Emin Türk'e göre, Reşit Galip Halk Partisinin en ileri görüşlü bakanı idi. O bu kanıyı kendisiyle kurduğu özel ve içtenlikli dostluk ilişkileri süresinde edinmişti.

Köyden geldiğimde ders kitapları dışında kitap oku-

mayı hiç sevmediğim halde, Emin Türk'ün çabasıyla kısa sürede tiryakisi oldum okumanın. Ama yerli yazarlardan bir türlü zevk alamıyor, bir türlü alışamıyordum; yavan, yapay, yadırgı geliyorlardı bana... Gogol'den, Çehof'tan, Mopasand'dan çok daha yadırgı. Çünkü bunlara çok daha kolay alıştım, bir köylü kızı olarak... Emin Türk kitaplığından "Değirmen" ile "Kuyucaklı Yusuf"u çıkarıp koydu önüme ve "Bunlar o yemeğe gelen Sabahattin ağabeyin eserleri, mutlaka okumalısın" dedi. İsteksizliğimi Sabahattin ağabeyin ilginç kişiliği frenledi ve başladım okumaya. Önce "Kuyucaklı Yusuf"a başladım. Kısa sürede öylesine sardı ki beni, ancak gece yarısı Emin Türk'ün duvarı yumruklamasıyla ışığı söndürmek zorunda kaldım. Ertesi akşam bitirmek istediğim romanı ders kitabıyla saklarken yakaladı Emin Türk beni. Çıkışacak sandım, ama yanılmışım; keyifle gülümsüyordu: "Ne o, kızımıza yerli roman okutamıyorduk, şimdi romana dalıp ders çalışmayı da unutmuş." Utanmıştım. "Çok beğendim, bırakmıyor beni; Gorki, Alfons Doude gibi.." diye kekeledim. "Kekelesen de, kızarıp bozarsan da seni Sabahattin'e çekiştireceğim" dedi. Bir hafta içinde Sabahattin Ali'nin tüm öykülerini okuyup bitirdim. Bir akşam birlikte geldiler, Sabahattin Ali'yle. Sıktığı elimi bırakmayarak bir süre yüzüme bakıp güldü ve, "Hesap ver bakalım, benim kitaplarımı kiminkilere benzetmişin öyle?" dedi ve piposunu keyifle emdi. Yine utanmıştım, yüzümü yere eğdim; hemen Emin Türk imdadıma koştu, "Çocuğu fazla sıkıştırma, bak kıpkırmızı oldu. Şimdilik neden onlara benzettiğini ayrıştırıp açıklayamaz, benzetti ya, bu yetmez mi? O saf, iyi bir ölçek yapıtların için, bence" dedi.

Yine bir akşamüstü bize geldi. Mutlu bir neşeyle bıraktı kendini divana ve "Hey romanımı bitirdim bugün, ziyafet istiyorum, anlaşıldı mı?" diyerek sevimli bir şımarıklıkla gerindi. Böyle zamanlarda Emin Türk onu seve-

cenlikle izler, ona liseli, bıçkın, sevgili bir kardeşi gibi davranırdı. Aslında ona karşı her zaman, başkalarından daha hoşgörülü davranırdı. Onun iyi bir öykücü olmasının etkisi büyüktü, ona olan hoşgörülüğünde. Çünkü onda hoş görmeyip zaman zaman sertçe eleştirdiği kişisel kusurlar buluyordu. İkisinin karakter yapısı iki kutuptu sanki. Yaşantılarını birbirleri için sürdürmeye savaşıyorlardı sanki... Yeri geldikçe "Ah, senin şu çocukça bencilliğin yok mu Sabahattin!" diye söylendiğini anımsıyorum Emin Türk'ün. "Çocukça" demekle ondaki bu kusurun kapsamını özellikle sınırlamaya çalıştığını sanıyorum... Onların kitap alış-verişleri görülüp izlenmeye değerdi. İkisi de okumaya çok düşkündüler. Haşet Kitabevine gelen Almanca yeni kitabı alan Sabahattin Ali'nin bunu gösterip öğüneceği ilk kişi Emin Türk'tü. Emin Türk'ün aldığı Almanca kitaplardan birisi Sabahattin Ali'de yoksa eğer, rahatı kaçar, onu elde etmek için günlerce, haftalarca uğraşırdı. Emin Türk'ün Almanya'dan getirdiği "Altın Zincir"i türkçeye çevirir çevirmez Almancasını onun elinden almayı başarmıştı. Aynı kitabı İ. H. Tonguç da okumak istemiş. Emin Türk Sabahattin Ali'den zorla emanet alıp vermiş Tonguç'a. Geriye verdiğinde kitabın birçok satır altlarının kırmızı kalemle çizilmiş, kenarlara notlar yazılmış olduğunu üzüntüyle görmüş. Sabahattin Ali'ye kitabı geri verdiğinde kızılca kıyamet koptu. Emin Türk korktuğuna uğramıştı. Sabahattin Ali'nin fırtına gibi eve daldığını anımsıyorum. Yıl 939'un başlarıydı. "Benim kitabımı o adama böyle rezil ettirmeye ne hakkın var!.." diyor, başka şey demiyordu. Emin Türk'ün sabrı taşmıştı, elindeki kitabı aniden çekip aldı ve "Yeter! Kes artık tepinmeyi. Olmuş bir kez. En sonunda şu kitabı ben verdim sana, şimdi geri alıyorum, tamam mı?" deyip kitabı başının üstüne kaldırdı vermemek için. Ondan sonraki sahne çok hoştu. Sabahattin Ali kitabı almak için zıplıyor, ama yirmi santimlik

boy farkını ayak uçlarına yükselip daha da çoğaltan Emin Türk'e bir türlü yetişemiyordu. Neyse ki görüntünün komikliğinin öfkeyi gülmeye çevirmesiyle, Sabahattin Ali kitabı koltuğunun altına sıkıca yerleştirip evinin yolunu tuttu. Mahallede futbol oynayıp terlemiş toraman bir oğlan gibi yorulmuştu. Kitabı sonra Emin Türk'e göstermiş; ne bir çizgi ne de yazı izi kalmamış kitapta, nasıl temizlediyse...

Güçlü bir belleği vardı Sabahattin Ali'nin. İki sıralı olan kitaplığında istenilen bir kitabı hiç aramadan bulur verirdi — tabii götüresin diye değil, bakasın diye!.. İpek gibi güzel ve incecik kâğıtlara basılmış, bin sayfalık, ama üçyüz sayfa kadar kalınlıktaki Almanca kitabı hayranlıkla ve kutsal bir şey gibi tutar ve okşardı. Almanya'dan birkaç gazete ve dergiye abone idi, ya da Haşet'ten onun için ayırıyorlardı. Bunları okur, sonra, elli kuruşa otuzbeş kuruşa Emin Türk'e satardı. Bu prensibini hiç bozmadı. Emin Türk'ün aldığı dergileri alıp parasız okumak en doğal haktı onca. Emin Türk bunlara hiç kızmaz sevecenlikle gülerdi. Yalnız bir kez Sabahattin Ali'yi sert bir eleştiri süzgecinden geçirdiğine tanık oldum.

1944 yılının ekim ayındaydık ve Emin Türk'le yeni evliydik. Bir gün derse girme nöbeti Sabahattin Ali'nin olduğu için Emin Türk evden çıkmadı. Akşamüstü pencereden bakarken Sabahattin Ali'nin koşar gibi geldiğini söyledim Emin Türk'e. "İyi" dedi önce, sonra "Ahh" diye sıçrayıp elini alnına vurdu. Bir şeyi unuttuğu zaman yapardı böyle. "Şimdi bak sen olacaklara. Bugün onun yerine derse girecektim, tümden çıktı aklımdan" dedi. "Sıkı dur öyleyse" diye güldüm. Bana selam bile vermeden daldı odaya... Emin Türk, "Vallahi unuttum, üzgünüm Sabahattin, nasıl oldu da tümden çıktı aklımdan bilmem" dedi .Ama Sabahattin Ali'nin özür - mözür dinleyecek hali yoktu ve makinalı tüfek gibi tarıyordu onu. "Sen" dedi,

"Sen, iki ders boyu sınıfta öğrencilerle birlikte beni o koca herifin beklediğini biliyor musun? Senin yüzünden eline fırsat geçti, beni suçlamak için." Koca herif dediği Karl Ebert'ti. "Üçüncü derse yetiştiğimde senin yüzünden paparayı yedim. Sen bunu bilerek yaptın bana, azarlanmam hoşuna gidecekti çünkü..." O zamana kadar onun yatışmasını sabırla bekleyen Emin Türk birden parladı ve öfkeyle ayağa kalkıp bağırdı: "Yeter artık, gittikçe saçmalıyorsun! Böyle birşeyi yapmayacağımı, bunun benim doğama aykırı olduğunu şimdiye kadar öğrenmemişsen teessüf ederim sana!" Onun yüzündeki anlamdan ikisinin yalnız kalmaları gerektiğini çıkarıp yavaşça kaydım dışarı. Emin Türk gelip kapıyı da kapadı ve yalnız kaldılar içerde. Ama bitişik odadan da rahatça duyuluyordu konuştukları ve bu meraklı düelloyu duymamak için kulağımı tıkamaya da gerek duymadım, doğrusu... Emin Türk'ün adetiydi hesaplaşacağı, ya da günahını çıkaracağı kişilerle ikili görüşmek. Bu hücreye hayli girip çıkmış biri olarak, diyebilirim ki o, Sabahattin Ali ile iyi bir hesaplaşmaya oturmak amacını taşıyordu. O bu yola kolay kolay, hatta zorunlu olmayınca başvurmazdı. Duvar ardından kulağıma erişen konuşmalar da bu kanımı doğrular nitelikteydi.

"Belli ki iyi bir papara yemişsin Ebert'ten ve acısını benden çıkarmak istiyorsun" diye sürdürüyordu konuşmasını Emin Türk. "Otur ve benim de diyeceklerimi dinle öyleyse. Bugün yediğin zılgıdın birçoğundan kurtardım yıllarca seni. Yaptığım şeyleri yüze vurmaktan hoşlanmam. Bu da senin işine geldi hep. Sözümü kesme, yanıtını sonunda verirsin. Yedi yıldır aynı işi bölüşüyoruz seninle. Bu arada her türlü fedakarlığı ben yaptım sana karşı ve hiç bir gün bir şey beklemedim karşılığında. Bencilliğin bunun değerini bilmekten hep alıkoydu seni. Ayrıca bilip

bilmemen de ilgilendirmiyordu beni, çünkü ben bana, sen de sana göre hareket ediyorduk, karakter meselesi bu, değiştirilmez kolay - kolay. Eğer Ebert'in kendisine sorsaydın, derse bilerek girip girmediğimi, beni tanıdığı kadarıyla unuttuğuma kalıbını basardı. Benim sana karşı gösterdiğim hoşgörü, bazan onu bile çileden çıkartıyor. Çünkü haftada on dersinden en az iki, ya da üçüne senin yerine giriyorum."

— "Ben seninkine girmedim mi hiç?"

— "Evet giriyorsun, bu doğru. Ancak derse kodamanların, Başbakanın, Cumhurbaşkanının dersi izlemeye geleceklerini duyunca!.. Ayrıca onlara yalnız bir çevirmen değil, aynı zamanda iyi bir aktör olabileceğini de kanıtlamaya çalışırsın. Her zaman ön planda durmaya bayılırsın. Bu konuda hiç çatışmamamızın nedeni ise, benim bu türlü gösterişlere gereksinme duymamam yüzündendir. Gösterişin temelinde aşağılık duygusu yatar. Oysa senin bu çabalara ihtiyacın yok, çünkü değerli bir sanatçı yönün var, bu benlik açlığını orada yeterince doyurabilirsin istersen. Senin açığını Ebert'e vermemek için bu yönünü hep ortaya sürer, kendisinin de benim gibi anlayışlı olmasını imlemeye çalışırım her zaman. Bencilliğin seni tümden kör etmemişse görmüşsündür. Dostumsun, seni iyi ve kötü yönlerinle sevmeye, hoşgörmeye alıştım, ama bazan sabrımı taşırma noktasına getiriyorsun. Sen marksist teoriyi savunuyorsun fikir olarak. Ama öykülerin dışında tüm yaşantın buna aykırı. Gerçek marksist o teoriyi iyice özümlemeli, kişilik, davranış biçimi yapmalı kendine. O güzelim öyküleri yazan Sabahattin Ali'ye bu yaraşır. Sana bir gerçeği daha dostça söylemek isterim. Yedi sekiz yıllık şu Başkent yaşamında verebildiğin iki yapıtın (İçimizdeki Şeytan ve Kürk Mantolu Madonna'yı kastediyor) cezaevlerinde ve taşradan topladığın konulara kurulu öteki öykülerin yanında ne kadar zayıf yanlarla dolu olduğunu

görmemek olanaksız. Çünkü bu yıllar içinde daha çok BEN'inin doyurulması için yaşadın. Başkentin yüksek bürokratlarından daha şık giyinip onlarla Karpiç'te, Ankara Palas'ta, onları bulabileceğin her yerde çene yarıştırıp zamanını öldürdün."

— "Affetmişsin sen, ben harifleri dut dalı gibi sarsıyorum."

— "Sözümü sonuna kadar dinleyeceksin. Boşuna çabalama, sen bu türlü davranışlarınla küçük - burjuva gururunu doyurmaya savaşıyorsun. Sanatın böyle şeylerle beslenmez, birçok şey yitirir ve yitirdi de... "O çoğunun köken burjuvaziye ve toprak ağalığına dayanan, suyun başını tutmuş kocamanlar, senin çabalarınla, nutuklarınla iktidarlarından vazgeçmezler. "Demir Ökçe"de Erns Everhard'ın dediği gibi, onların çıkarlarını, keselerini ciddi olarak tehdit ettiğini göstereceksin. Bak o zaman sana gülücüklü hoşgörüleri nasıl yırtıcı bir kaplana dönüşür, tek bir telefonla işinden attırıverirler seni.. Onlara karşı "Değirmen" yapıtındaki gerçekçi öykülerin gibi yeni öykülerle etkili bir savaş vermelisin. Onlar öykünün gücünün etkinliğini henüz yeterince anlamış değiller. "Onların gözlerinin önünde olman işlerine geliyor. Benim ve benim gibilerin peşine gece gündüz taktıkları polislere verdikleri maaşlardan kurtarmış oluyorsun onları. Okulda o dazlak kafalı, Kart öğrenci C..'in emniyetçe benim ve senin hakkında sık sık rapor verdiğini bildiğin halde ona kompliman yapmansa ayrı bir konu.

"Sen zorlamasaydın — her zaman söylediklerimin dışında olanları — söylemek istemezdim. İkimiz de birbirimizi kendi tarzımızda seviyoruz Sabahattin. Huylarımızın çok değişik olmasına rağmen bizi birleştiren birçok ortak düşünce, iş ve zevklerimiz var. O nedenle sık sık talı - sert kapıştığımız halde bir gün olsun dargın durmadık. Elver de unutalım olanları. Asiye yemeğe pirzola ile şarap eklesin

de kafayı dinlendirelim."

Sabahattin Ali, "Seni katı domuz, yapacağını yaptın, şimdi de suçunu ört-bas etmeye çalışıyorsun. Sen bir domuzsun, anladın mı?..." dedi.

Başka zaman hiç kaçırmadığı bu yemek teklifini "gece oturmasına misafir var" diye kabul etmedi ve ben de o giderken ortalarda görünmedim... Emin Türk bana bir şey söylemedi, biraz üzüntülü dolaştı durdu, odanın içinde.

Bu küçük olaydan çok kısa bir zaman sonra H. Ali Yücel, yanına Talim Terbiye'deki en sağcı üyeleri çevresine toplamış olarak, Emin Türk'ün Konservatuvardaki işine alayişle son verdi... Yeraltından gelmeye başlayan tehlikeli homurtular, Halk Partisinin sol kanadının savunma içgüdüsünü harekete geçirmeye başlamıştı!.. Karl Ebert bu işe çok üzüldü. Emin Türk'ün ikinci askerliğinde onu Ankara'da tutma çabasında sağladığı geçici başarıyı bile bu kez sağlayamayacağını çabucak anladı... Kendisine vedaya gittiğinde onu, sevgi ve üzüntüyle kucaklayıp şöyle demiş: "Emin Bey, sana aşırı sol diyorlar ve bu nedenle her yerde sakıncalı görüyorlar. Ama bunca yıl benim gördüğüm kadarıyla siz gereğinden fazla dürüst ve doğru, akıllı ve karakter sahibi bir kişiliğe sahipsiniz. Sanırım bu nitelikler ülkenizde geçerli değil. İşte sizin draminiz da burada olsa gerek."

Emin Türk'ten bir yıl sonra da (1945) Sabahattin Ali Konservatuvardan atıldı. 944'teki Nihal Adsız'la olan davasında ve ondan sonraki Sabahattin Ali aleyhine açılan faşist kampanya, İktidarın onu hemen işten atmasına yetmedi. Ancak, tek parti iktidarı (diktatörlüğü), bedenindeki çatırtılarla ikiye bölünüp birbirinin karşısına geçerek B. M. Meclisini sarsmaya başladı. Muhalefet iktidara karşı çabuk güçlenmek için elinde en büyük koz olarak tuttuğu Köy Enstitülerine, onu kuranlara, devlet kapısında çalışıp ekmek yiyen bütün sollara karşı propaganda kampanyası

açıp iktidarı halkın gözünden düşürmeye çalışıyordu. Bu muhalefet, iktidarı faşistlerden çok daha fazla korkutuyordu. Çünkü 1930'da kurulup hemen kapatılmak zorunda kalınan Serbest Fırka gibi hızla gelişme istidadı gösteriyordu, bu muhalefet. Bıkkın ve bezgin, yoksul ve umutsuz halka yeni bir umut kapısı gibi görünüyordu Demokrat Parti. Bu nedenle her söylediğine alkış alıp halkça onaylanıyorlardı. Halk Partisi panik içindeydi ve Milli Şef iktidarda kalmak için en büyük tavizleri vermeye hazırdı.

Sabahattin Ali devin ağzına atılan ilk yemlerden oldu böylece. Sonra daha büyük ödünler verilmeye başlandı. Emin Türk'ü — üstelik sevdiği halde — kişisel kurbanı yapan tedbirlilik, H. Ali Yücel'den başlayarak tavizler zincirini uzatıp gidecekti Mill Şef eliyle!.. Ancak korkunun ecele yararı dokunmadı.

Hayatın garip cilveleri vardır. İşinden atılan Sabahattin Ali İstanbul'a giderek kalemiyle savaşında, iktidarın korumaya çalıştığı şeyleri hallaç pamuğu gibi atmaya, onun ipliğini pazara çıkarmaya adadı kendini. Bu da sollardan daha önce Demokrat partinin işine yaradı. Dikta rejiminin yıkılması için sollar da 946 ve 950 seçimlerinde Demokrat Partiye oy vereceklerdi. İktidar, işinden atma hatasına düştüğü Sabahattin Ali'ye gittikçe kabaran bir öfke duyuyordu. O şimdi onların kesesine ve saltanatına el atıyordu. Karpiç'te onları eğlendiren zararsız, sempatik sol değildi o artık, gerekirse yok edilebilirdi... Tarihe yüzleri kara olarak geçmek bile çıkarları karşısında önemsiz kalıyordu.

Sabahattin Ali, iyi para kazandığı halde, "ak akçe kara gün içindir" atasözüne hiç önem vermezdi. Bu yüzden işinden olunca parasız kalıverdi ortada. O zaman Ankara'da devlet kapısından başka yerde iş bulmak olanaksızdı, bir aydın için. İstanbul'a gidip de kalemini kılıç gibi kul-

lanmaya başlayınca Emin Türk çok sevindi. Eriştiği her yeni başarı çocuk gibi sevindiyordu onu. "Durgun batak-lıktan kurtulup mizacına uygun alanı buldu, Sabahattin iyi hesaplaşıyor dikta ile" diye kıvanıyordu. Yalnız yine, çok kazandıkça çok harcıyordu, az kazanınca da sıkıntıya düştüğünü öğreniyorduk. Bir lüks otellere taşınıyor, bir rutubetli odalarda kalıyordu. Aliye'ye geçineceği parayı gönderiyordu bu arada. Cimcoz'ların yanında kalması da yine parasızlık yüzündendi...

— Asiye Hanım, Sabahattin Ali'yi en son ne zaman gördünüz?

— 1948 Martı içindeydik, ama hangi gün olduğunu anımsamıyorum. Zaten aynı ayın sonunda (31 Martta) düşmüş katilinin eline. Saat sanırım 8 olmuş, uyanmış, ama daha kalkmamıştık yataktan. Kapı zili sürekli çalmaya başladı. Acele sabahlığımı giyip koştum, heyecanlanmıştım, çünkü polisler alayişle gelip böyle bir erken saatte evden alıp tutuklamışlardı beni. Kuşkuyla açtım kapıyı, ama bu kez başka bir sevinçli şaşkınlığa düştüm. Karşımda bambaşka bir kılık içinde Sabahattin Ali duruyordu. Bir an kendisini incelememe fırsat verdi, gururla, ve daldı içeri, doğru yatak odasına... Emin Türk sesinden tanımış, sevinçle yataktan kalkmaya çalışıyordu. Sabahattin Ali ona sarıldı, bir iyice öpüştüler ve sonra iterek yastığa düşürdü başını, "Oh, ne rahatlık, ağamız rahat yataklarda yatsın bizim de anamız ağlasın ekmek peşinde koşmaktan. Nasıl, kılığımı beğendin mi şimdi? Biz böyle giyinmesini de biliriz. Bu kılığıma uzatacak dilin yok, değil mi?.."

İkisi de çocuklar gibi sevinçli ve mutluydular; epey zamandan beri görüşmemişlerdi, çünkü. Konuşacak bir yığın şeyleri vardı. O akşam gelmiş Sabahattin Ali Ankara-ya; Kamyonla Urfa'dan yük götürüyormuş İstanbul'a. A-yağında kocaman lastik çizmeler vardı ve koncunun içine soktuğu düz pantolon hayli komik görünüyordu. Sırtında

sanırım meşin çeketin üstüne giydiği koyu renk, yollarda buruşup hırpalanmış bir pardesü, başında ona uygun bir şapka, ve elinde kocaman bir yaşlı bastonuyla Emin Türk'ün etrafında çalımla dolaşarak piposunu keyifle dumanlıyordu.. Nazım'ın en son şiirini ezbere okudu, odada dolaşarak. Bu şimdi adını unuttuğum, işçi için yazılmış bir şiirdi, " Böcek gibisin, benim canım kardeşim. Korkaksın, cesursun... ah benim canım kardeşim" diye süregiden nefis güzellikte bir şiir.

Ben onların mutluluğu ile mutlu, kapıya dayanmış kıpırdamadan onları izliyordum. Sabahattin Ali, önüme gelip dikilerek "Eee, sen de hesap ver bakalım. Şu masum görünüşünün altına gizlediğin müthiş aşıcılık yeteneğiyle Çifteler Köy Enstitüsünü kızıla boyamışsın. Gazetelerdeki ünün bizleri gölgeledi. Ama ben baştan sezinlemiştim, büyüyünce bu herife posta koyacağını ve sevgililerine hava aldıracağını. Ancak onun yerine ceza evlerine de gireceğini düşünemedim!.. İtiraz yok! Kahvaltı yapmadım, evsahipliğini de mi unuttun yoksa?"

Üç saate yakın bir süre kalarak İstanbul'daki olayları ve özel yaşantısını, cezaevindeki zor günlerini dile getirdi. Açıkça söylemese de kaçacağını üstü kapalı anlatıyor ve kimseye bundan sözetmememizi tenbih ediyordu. Emin Türk güdüsel bir korguyla uyardı onu: "Sabahattin, seni bilirim, her yerde bu niyetini imleme yoluyla da olsa, belli etmişsindir. Bu işin şakası yok, çok dikkat etmelisin, kardeşim" dedi. Ama bizden ayrıldıktan sonra uğradığı başka bir dostumuza da aynı imlemeyi ve tenbihi yapmıştı, onlar da bize söylüyorlardı... O gerçekten çok sempatik, kendini zorla sevdiren renkli bir kişiliğe sahipti. Bu nedenle de kimse ona kırgınlık, kızgınlık duymazdı, bir yere kadar, düşmanları bile...

Yalnız, o gün bütün canlılığına ve keyifli görünmesine karşın onda yine de bir yorgunluk ve — tedirgin deme-

yim de — tam huzurlu olmayan bir şey vardır, eski Sabahattin Ali'de hiç tanımadığım bir şey, ve onu daha da sıcaklaştırıp elcilleştiren bir şey...

İstanbul'a döndükten sonra ortadan kaybolduğu söylendi. Aliye hiç telaş etmiyordu. Bizler de birşeyler bildiğini varsayarak fazla üstelemeyi uygun bulmuyorduk. Aradan altı ay geçti. Bir sabah Emin Türk kapıya konulan gazeteyi almış yatarak okumak için açınca başlığa gözü takılmış ve donup kalmış, kanlı - canlı yüzü kül rengine dönüşmüştü. Korktum, bayılıyor sandım. Yüzükoyun kapandı yatağa. Üstüme attığı gazeteyi kapıp bakınca ben de dehşete düştüm. Sanki on yıl birden yaşlanmıştı Emin Türk.

Gidip Aliye'yi bu felaket haberine yavaş yavaş alıştırarak söylememiz gerektiğini anlatmaya çalıştım ve zorla toparlanmasını sağladım, onun.

Kapıyı açan Aliye ağlamıyordu ve çok sakindi. İçeri girdik, çok zor durumdaydık. Şaşmadı halimize ve "Biraz önce bir gazeteci geldi konuştu benimle. Aslı yoktur diye iddia ediyor; ya da beni teselli için söylüyor" dedi. Emin Türk, "Aliye, şimdi bana ne biliyorsan anlat da bir değerlendirmesini yapalım, elimizden gelirse" dedi. Aliye, sanırım 30 Martta yazılmış bir kart, ya da bir kısa mektup almış — aklımda kaldığına göre. Orada "Bu mesajı aldığında ben yurt dışına çıkmış olacağım. İlk fırsatta seni haberli kılarım" gibi birşeydi ikinci tümcede. Ondan sonra da bir haber almamış. Tek umudumuz Aliye'nin yurt dışından bir haber almış olabileceği idi. Artık açıkça anlaşılıyordu, Sabahattin Ali öldürtülmüştü. Hiç bir ahlaksal değere sahip olmayan, hırsızlık nedeniyle ordudan atılmış adi bir kaçakçının insana gülünç gelen "milli gururum ayaklandı" iddiası gerçek milli gurura bir hakaretti. Sabahattin Ali'ye kıymaya azılı bir katilin bile eli varmazdı. Meğer ki zorlu güçler ona bu işi yaptırmış olsunlar, ya

da bu cinayeti üstlendirmiş... O zaman bir çocuk bile inanmadı bu işin adi bir cinayet olduğuna. Ali Ertekin denilen maşanın da bir yıl sonra salıverilmesi bunun en açık bir kanıtı değil midir?

Mahkemeden sonra Aliye'ye verdikleri Sabahattin Ali'nin eşyaları arasında bulunan bir fotoğraf makinasında çıkan bir resmini hâlâ unutamam. Cimcoz'ların evinde Adalet Cimcozla yanyana çektiktirdikleri birkaç resim. Cinayet ağının ortasında birşeyden habersiz temiz bir yüzle gülümseyen resmini...

Aliye parasız ve on yaşındaki Filiz'le umarsız kalmıştı. Yakın dostlar olarak elimizden gelen ilgiyi göstermeye çalıştık. İlk zamanlar aramızda gücümüze göre para topladık. Ama Aliye'nin bir iş bulması gerekti. Ancak tahsili olmadığı için bu kolay olmayacaktı. Ben Emin Türk işsiz olduğu için dikiş dikiyordum. Aliye teklifime uyarak kısa bir süre yanımda terziliği denedi. Başka bir terzide çalışarak yine denedi, ama bu işten hoşlanmadı bir türlü. Aliye dostların da bildiği gibi, "sağlığına" çok düşkündü, dikiş gözlerini bozabilirdi. Neyse ki Demokrat Parti'nin Çalışma Bakanı olan Samet Ağaoğlu İ.G. Müdürlüğünde yorucu olmayan bir sekreterlik işi buldu da bu önemli geçim sorunu da halledilmiş oldu. Zaten bir süre sonra da yurt dışından Sabahattin Ali'nin basılan kitaplarının parası gelmeye başladı. Yurt içinde de onun kitaplarına daha çok ilgi duyulmaya başlayınca Aliye İstanbul'da bir kat edinip rahatça geçinmeye başladı.

Sabahattin Ali'nin ölüm haberi günlerinde Aliye, "Mademki böyle işlere kalkacaktı, evlenmemesi gerekirdi" demişti. Oysa Sabahattin Ali hâlâ bırakmadı onları — değerli ürünlerinin gelirleriyle ve de bağışladığı onurla. Bunlardan birincisini hiçbir zaman geri çevirmedikleri halde, ikincisine uzun yıllar yabancı kalıp onu öteleediler... Sabahattin Ali üstüne tez hazırlamak isteyen bir genç kızı,

Aliye'nin telefonda "Benim söyleyecek birşeyim yok, rahatsız etmeyin bir daha" diye paylamasını öğrendiğim zaman — bu dört yıl kadar önce oldu — şaşmadım, ama yüreğim sıkıştı.

Sabahattin Ali'nin yarı unutulmuşluğa gömülü kalmasından faşistler yararlanmaya yeltenip, onun sosyalistliğinin yanlış bir sapıntı olduğunu yorumlayıp savunarak sanatçıyı kendilerine maletmek için kitap bile yazdılar. Artık kırk yaşına gelen ve babasının "Kızıma tapıyorum" diye sevdiği Filiz'den bunlara karşı bir tepkinin geldiğini duymadım. 70'ten sonra Sabahattin Ali ile ilgili değerli inceleme yapıtları veren birkaç yazarımızla, onun adına ödül koyma çabalarına girişen genç kuşak öykücülerinin Sabahattin Aliye olan sevgi ve saygıları çok geç de olsa Filiz'e görevini anımsatmış oldu. Gönül isterdi ki, Filiz onlara önayak olsun.

Sabahattin Ali'nin değerli kitaplığının satılması gerekiyordu o öldüğünde. Emin Türk bir hafta sabahtan akşama kadar çalışarak ad ve fiyat listesi çıkardı. Kitapların üçte biri Ankara'daki Almanlara satıldı. Hepsinin üst fiyatı üçbin lira idi. Emin Türk çok üzülüyordu kitaplığın dağılıp gitmesine. Ama o zaman hiç paramız yoktu. Olsaydı kitaplığı alıp kendininkine katmadan, ileride kendininkiler için yapacağı vakıfta Sabahattin Ali'nin kendi adına kitaplığını halka maledecekti. Sonra yaşamımızı ancak sağlayan bir iş bulup da Aliye ve o yıl Konservatuvarı bitiren Filiz'i tatil misafirliğine Samsuna çağırdığımızda Aliye Emin Türk'ün eski düşüncesini anımsamış olacak ki, "Yirmi bin lira verin de kitapları size satalım" diye garip bir teklifte bulundu... Birkaç ay sonra Ankara'dan Filiz'den bir yıldırım telgrafı geldi, hemen sekiz bin lira istiyordu. Emin Türk hem şaşırdı, hem de parası omadığı için üzüldü. Durumu bildirdik. O kış Ankara yolculuğumda ziyaretlerine gittim. Kapıyı açınca Aliye'nin ilk sözü şu

oldu: "Siz sekiz bin lirayı verseydiniz kitapları ona sayacaktık. Çok şükür şimdi bizim de paramız var, 12 bin lira kitap parası geldi Macaristan'dan" dedi. "Ama Aliye, kitapları artık alıp almayacağımızı ve paramızın olup olmadığını, hele sekiz bin lirayı kabullenip kabullenmiyeceğimizi bilmeden, nasıl kendi kendinize gelin - güvey olabilirsiniz?" demekten kendimi alamadım.

Emin Türk henüz yaşarken bir yaz akşamı Mediha (Berkes) Hanımla Aliye bize geldiler. Fiiz'le ikisi Ankara'dan İstanbul'a kampa gelmişler. "Filiz de gelseydi, onu çok özledim" dedi Emin Türk. Aliye, "Kampta çok eğleniyoruz, vakti olmuyor... Ben de şu kitaplara müşteri bul diye geldim" dedi... Emin Türk de "Olur. Bir gün Filiz gelsin, Yüksek kaldırıma gidip sahaflara soralım, belki alırlar" diye cavapladı. Aliye biraz sinirlice "Aaa, yüksek topuklarla Filiz o yokuşta nasıl yürüsün, siz yalnız gitsenize..." deyince Mediha Hanım dayanamayıp atıldı "Aliyeciğim, Filiz de topuksuz bir pabuç giyinsin, görülecek sizin işiniz, Emin beyin değil." dedi.

Alçak topuk giyememiş olacak ki Filiz gelmedi. Bir dosttan kitapları üniversiteye sattıklarını öğrendim. O kitapların parasına ikisinin de ihtiyacı yoktu artık. Sabahattin Ali'nin tinsel varlığına bir saygı olarak, başka biçimde değerlendirilebilirdi o kitaplar.

İşte, şurasından, burasından anımsayabildiklerim..

RAUF İNAN
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR.

Bugün 12 Aralık 1977. Sayın Hocam Rauf İnan'ın evindeyiz. Kendisiyle Sabahattin Ali konusunu görüşüyoruz.

— Sayın Hocam, ilk kez ünlü yazarımız Sabahattin Ali'yi nerede, nasıl ve hangi koşullarda tanıdınız? Anlatır mısınız?

— Sabahattin Ali'yi tanıdığım sıralarda yazı ve kitaplarıyla, İzmir'de müfettiş, Milli Eğitim Müdür Yardımcısıydım. Görüşme olanağımız yoktu. Ancak, sık sık Ankara'ya çağırılırdım, eğitim konularında görüşmek üzere Milli Eğitim Bakanlığınca. O Milli Eğitim Bakanlığının yeri, Ulus'ta büyük bir çarşıda idi. Bir de tabildotu vardı, Bu tabildot hem yemek yenecek hem de dostların birbirleriyle görüşeceği, tanışacağı bir yerdi. Sabahattin Ali ile öyle bir toplantıda, bir yemekte tanıştık. Ancak, şimdi ayrıntılarını hiç anımsamıyorum. Bizi tanıştıran kimdi ve hangi yıldı şimdi iyice anımsayamıyorum. 937'ler filan

olması gerekir. Belki de 937-38... O zaman o, sanırım ki, Konservetuvarda hoca bulunuyordu. Her öğle yemeğini burda yerdi. Biz de dışardan geldiğimiz için öğle yemeklerimizi doğal olarak orda yerdik. Konuşmalarında etrafındakilere, çevresindekilere kendini dinleten bir insandı. Konuşmalarında, her zaman çok ilginç ve bu konuşmaları da çok kez gülerek, neşelenerek konuşur, çevresine de onu verirdi. Ama çok ilginç konulara da değinirdi. Örneğin, demokrasi konusunda birgün şunu söylemişti, bunu çok iyi anımsıyorum:

"Her yurttaş, kendi hakkını aramadıktan ve kendisi gördüğü kusurları eleştirmedikten sonra demokrasi olamaz" demişti.

Çok kez, çok ciddi, ağır sorunları böyle somut örneklerle belirtirdi. Şunu açıklayayım ki, Sabahattin Ali'yle uzun süre birlikte bulunmadık. Onunla en iyi, en geniş bulunduğumuz şöyle bir fırsatla oldu. 939'daydı. Ben, Manisa'da Millî Eğitim Müdürüydüm. O sene Hatay anayurda kavuşmuştu. İlk kez de Manisa öğretmenleri oraya bir gezi yapmayı düşünmüşlerdi. Bu gezi için gerekli önlemler alınmıştı. Ben de gidecek olan arkadaşları —30—40 kadardı onlar— alıp Balikesir'e kadar uğurlamıştık. Gece Necati Eğitim Enstitüsünde misafirdik. Salonda otururken birdenbire Sabahattin Ali geldi. Sabahattin Ali gelince biz kucaklaştık. Öpüştük ve arkadaşlarımı tanıttım. Arkadaşlar pek tanımıyorlardı sanırım, kim olduğunu, kitaplarını. Tanıttık, oturduk konuştuk orada.. Öğretmenlerle konuşmaktan zevk aldığı belliydi. Herkes yatmaya gittikten sonra biz kendisiyle başbaşa kaldık.. Ve onun kitapları üzerine konuştuk. Şimdi anımsıyorum, onun iki öyküsünden etkilendiğimi söylemiştim ona. Bunlardan biri İstanbul'da geçen bir öyküdür. Bir genç ve bir sokak kadınıyla ilgilidir. Sokak kadını, şimdi anımsadığıma göre, yıllar geçti aradan, surlardan birindeki bir odada ka-

lır. Bu genç oraya doğru gider.. Sokak kadını onu başka bir niyetle geliyor sanarak tatlı sözlerle çağırır, fakat farkına varır ki, bu adam, bu genç acıklı bir durumdadır... Bir şeyler, galiba ona ikram etmek ister, genç çok ağır hastadır ve uyanır son dakikalarında bu sokak kadını, göz yaşlarıyla ağlar. Gözyaşları gencin yüzüne düşer... Sabahattin Ali bunu şöyle bitirir. İlk kez hayatında onun için ağlamış ve gözyaşı dökmüştü. Bu beni çok etkilemişti, bunu kendisine anlatmıştım. Ayrıca bir de bir çoban ve köpeği konusu vardır. Çobanın köpeği her yerde olduğu gibi, giden bir otomobile saldırır... otomobil bir an durur... İçinden bir el uzanır ve köpeğe birkaç el ateş eder ve köpek orada vurulur. Araba çeker gider. Çoban köpeğin yanına gelir. Kendi kendisine düşünür, köpeğin ne zararı vardı bunlara da vurdular diye... Bunu kendisine anlatmıştım. O da şunu söylemişti. Bunlar, gerçekten çok duygulu zamanlarımda yazdığım öykülerdir, demişti.

Böylece duygularımızda çok yakınlık vardı. Ona birşey soramadığıma çok acınırım. Konya'dayken bir ara mahkemeye filan düşmüş. Hakkındaki bu şikayeti yapanın sonradan...

— Kimdi Hocam o?

— Söyledikleri adamla görüştüm ben, "yapmadım" dedi.

— Adı?

— Emin Soysal. "Ben yapmadım" dedi. "Ama mahkemede olanı söyledim, gizleyemedim. Fakat, onun hakkında şikayeti yapan ben değilim", dedi. Bunu kendisinden öğrenemediğime çok acınırım.

Bu benim içimde hâlâ bir düğümdür. Kim onun için bu şikayeti yaptı, onun önüne bu taşları koydu, gerçekten Emin miydi, değil miydi. onu bilmiyorum. Emin de bana bunu söyledi; "Ben yapmadım ama, mahkemede bana sorulunca, elbette gerçeği gizleyemezdim, olduğu gibi

söyledim." O sıralarda Konya'da oldukça değerli kimseler vardı. Daha önce değerli kimselerin yanında, Namdar Rahmi gibi, Naci gibi, Naci Fikret gibi ve daha birçokları, ki bir zamanlar Babalık gazetesini çıkarırlardı. Sonra, bir ara orada anımsadığıma göre, sınıf arkadaşımızdır, şimdi İstanbul'da Abdülbaki Gölpınarlı filan, orada bulunmuş, o dönemlere rastlar. O günler ki, bizim onunla tanıştığımız o günler, bu Balıkesir'den önceki günler, Atatürk günleridir. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığının o lokantasında herkes rahat rahat konuşabilirdi.

— Açık eleştiriler yapardı öyle mi?

— Çok açık eleştiriler yapılırdı. Örneğin birisinin bir sözünü hiç unutamam. Başmüfettiş olan Halil Rifat Fıratlı birgün şunu söylemişti: "Komünizm eğer Rusya'da değil de başka bir yerde olsaydı, ben komünist olurdum." Bunu söyleyebiliyordu. Böyle bir çekingenlik yoktu. Kabul etmek gerekir ki, bu demokrasi başladıktan sonra bizde eleştiri korkusu ve baskı daha çok olmuştur.

— Hocam, tekrar Konya olayına dönelim isterseniz.

— Benim bildiğim şu. Sabahattin Ali, burada öğretmen ve şiir yazıyor. Bu şiirleri memleketin gerçek sorunları, çok masumane şeyler. Memleketin gerçek durumlarını ortaya koyuyor. Memleketin tüm acılarını ortaya koyuyor. Şimdi bu doğal birşey. Ama bu doğal şey, yerden yere başka türlü, insandan insana başka türlü yansıtılıyor. Nitekim, kitapları ve yazıları bugün de, o zaman da okunmuştur. Hiç de yazıları, kimsenin şaşkınlığını çekecek durumda değildi. Ama nasılsa, işte, bir yerde birşey mi söylemiş ne... Söylenen sözü mahkeme bir yargı konusu yapmıştır ve onun hakkında bazı hükümler vermiştir, bunu ayrıntılarıyla bilemiyorum.

Sabahattin Ali'yle bizim ikinci bir ilişkimiz şudur:

Köy Enstitülerine, Çiftler Köy Enstitüsüne müdür olduğum zaman. daha önce Köy Öğretmen Okulu olan bu-

rada değerli Türkçe öğretmenleri vardı. Fakat, öğrencilerin okuduğu kitaplar daha çok o zamana kadar, köyle ilgisi olmayan kitaplar.. Ve daha çok Ömer Seyfettin'inki ve buna benzer kitaplar... Meşrutiyet döneminin yazıları. Anımsadığıma göre, bir iki çocuk Reşat Nuri'nin Çalıkuşu'nu okumuşlardı. Ben orada özellikle Sabahattin Ali'nin kitaplarının okunmasını arkadaşlara önerdim. Onlar bunu bilmiyor değillerdi, fakat buna cesaret edememişler...

— Hangi yıl oluyor bu Hocam?

— 940. Okulun kitaplığında var mıydı, aldık mıydı, bunu da iyi anımsamıyorum. Yalnız öğrenciler, bu halkın yaşamını, onun acılarını anlatan kitaplar olduğu için, Sabahattin Ali'nin kitaplarını çok zevkle okudular. Çok dikkatle okudular. Bunu eğer, Talip Apaydın'a sorarsanız.. Tanışır mısınız Talip Apaydın'la?

— Tanışıyorum, evet.

— Ona sorarsanız, o daha iyi açıklar. Biz Sabahattin Ali'yle tanıştığımız vakit, bir de Sadri Ertem'le tanışmıştık. O da o dönemde oldukça halkçı bir insandır. Yazdıklarından çok sözleriyle bunu gösterirdi. O ikisi aşağı yukarı görüşleriyle birbirlerine çok benzerlerdi. Onunla da orada, yani o lokantada tanıştık. Sadri Ertem'le çok görüşmedik. Sabahattin Ali'yle daha çok görüştük. Ben her gelişimde o lokantada görüşürdük kendisiyle. Zaten onun da pek vakti olmazdı, benim de olmazdı, oturup uzun boylu görüşmek için. Aradan yıllar geçti. Ben 1945'te müdür bulunuyordum Hasanoğlan'da. Onunla artık daha sık görüşme olanağı bulduk. 945'te evet, sık sık Bakanlık tabldotunda yemek yerdi. Orada bulunurdu. Orada karşılaşır, konuşurduk. Dediğim gibi çevresine, kendisini dinletirdi. Çevresine kendisini dinleten bir adamdı.

17 Nisan 1946'da Hasanoğlan'da. —Hem Köy Enstitüle.

rinin açılış günü dolayısıyla hem de bir su getirmiştik: 945'te Türkiye'nin her tarafından gelen ekiplerle, öğrenci ekipleriyle, oldukça zor ve ağır girişimle bir su getirmiştik, Hasanderesinden; epey engebeli yerlerden gelmişti bu su. Devlet Başkanı İnönü kendisi gelip eliyle açmıştı.— O gün Sabahattin Ali de gelmişti. Ve arkadaşların birçoğu Sabahattin Ali'nin gelmiş olmasından bir çeşit tedirgin oldular. Ben onlara elbette ki Sabahattin Ali'nin korkulacak bir kimse olmadığını söylemiştim. Özellikle yüksek kısım öğrencileri ona çok yakın ilgi göstermişlerdi. Sanırım ki birçokları bu ilgiyi kıskanmıştı da.

Biz kendisiyle o akşam oldukça görüşebilmiştik. Yüksek kısım öğrencileri de kendisiyle görüşmüşlerdi. Ertesi sabah bir öğretmen arkadaş bu görüşmenin çok tehlikeli filan olduğunu söylemişti. Onu da inandırmıştım ki, böyle bir tehlike yoktur. Gerçekte de tehlike yoktu. Sabahattin Ali'yle görüşmenin tehlikeli olacak bir yanı yoktu. Zaten, Sabahattin Ali aslında çok tatlı bir insandı. Memleketteki, daha doğrusu yayınımızdaki, yazınımızdaki değerine göre, alabildiğine alçak gönüllü, tatlı dilli bir insandı. Ve öyle bir kışkırtmacılık yapacak bir yanı yoktu. Ama kuşkulananlar, korkanlar filan olmuştu. Ben Sabahattin Ali'nin öldürülmesine, hatta öldürülmesinden çok başka birşeye üzülürüm. Onun öldürüldüğünden birkaç gün sonraydı. Karısına gazeteciler sormuşlardı "kütüphanesini ne yapacaksın" diye? O da "başımıza bu belayı getiren bu kütüphaneyi ben dağıtacağım," demişti... Demek ki Sabahattin Ali'nin en büyük talihsizliği bu eşiydi. Bilmiyorum yaşıyor mu? Görüştünüz mü?

— Görüşeceğim.

— Ben başka birisi olsaydı görüşürdüm. Ama bu sözü söylediği için onunla katiyyen görüşmem... Ve hiçbir...

— Gazeteciler yanlış yazmış olabilirler belki Hocam.

— O zaman... O dönemin gazetecisinin böyle birşey uydurmuş olmasına olanak göremem. Sonra, eşi bunu kolaylıkla tekzip edebilirdi, yalanlayabilirdi. "Ben kocamın her şeyiyle beraberim," diyemedi. Kızı nerdedir şimdi bilmiyorum.

— İstanbul'daymış.

— Evlenmiştir herhalde.

— Evet.

— En çok sanırım ki ondan bilgi alacaksınız. Eşi burda mı acaba?

— Hayır İstanbul'da..

— İşte onlarla bir görüşmek gerek. Hatta, bu size bir fırsattır. Böyle birşey söylemiş mi söylememiş mi, kendisinden bir öğrenin bakalım. Bunu başkasından da duydunuz mu, böyle söylemiş olduğunu?

— Hayır.

— Bunu ben gazetede okumuştum.

— Ölüm olayını nasıl duydunuz Hocam?

— Gazetelerden duydum. Bir tertip olduğunu sanırım.

— Öyle mi? Nasıl bir tertip olabilir sizce?

— Hapishanede bir berber, ismini hatırlayamıyorum, hapisten çıkınca "ben seni Bulgaristan'a geçiririm" demiş.. O, çıkmış, çıktıktan sonra, Bulgaristan'a geçmek için bir ormandan götürüyor onu. Ve diyor ki: "Ben çıkayım da yolu bir göreyim bakıyım... Geçeceğimiz yeri göreyim, oraları iyi bilirim" filan. Ve uzaklaşıyor. Döndüğünde Sabahattin Ali'yi elinde bir kitap okurken görüyor... Hatta şöyle diyordu: "O her zaman elinde bir kitap ve her zaman okurdu. Elimdeki büyük taşı başına indirdim. Yere düştü. Birkaç defa başına taşla vurdum. Böylece öldürdüm" diyor.

— Hocam, birşey sormak istiyorum burda. Sabahattin Ali kişilik itibariyle korkak bir insan olmaması gere-

kir. Hapishane deneyinden geçmiş. Konya'da mahkum olmuş. Ve özellikle ülkesinin koşullarını, ülkesinin polisini, jandarmasını, ya da devlet ricalinin kişilerini iyi bilen bir insan.

— Hayır. Şunu itiraf edeyim ki, neden kaçmaya kalksın, onu bile şu güne kadar içimde açıklayamamışımdır. Çünkü onun kaçması için bir neden yoktu. Korkarım ki, o aldatılmıştır. Sonra öyle kaçacak gibi bir durumu da yoktur. Ayrıca memlekette, aydınlar arasında ona karşı büyük bir sevgi vardı. Bu sevgi gittikçe de yayılıyordu. Suç denecek birşeysi yoktu. Memleketin sorunlarını, gerçek sorunlarını ortaya atan bir insanın suçu ne olabilir? Mahmut Makal da Bizim Köy'ü yazdıktan sonra bir ara tutuklanmıştı. Bundan "çok tehlikeli bir insan" diye Niğde valisi bile söz etmişti, gazetelere bile geçmişti. Fakat, o orda kaldı. Dar bir çevrenin dar görüşü... Konya'daki de öyle olmuştur sanırım, öznel kanılar olarak ona öyle bir mahkumluk verilmiştir. Yoksa, hiçbir şeysi yoktur.

— Şahsi kusurları var mıydı?

— Sanmıyorum. Sabahattin Ali öyle korkak bir kişi değildi, doğal olmayan hiç bir hal görülmezdi kendisinde. Ben son görüşümü son sözcüğümü Sabahattin Eyüboğlu için konuşmuştum tam adamdı diye. Tertemiz, tatlı bir insandı Sabahattin Ali de. Bir yazarlığın ona vermesi gereken bir gururu yoktu. Kendisini üstün görme gibi bir hali yoktu. Ama bu arada kimseye hoş görünme şeyi de yoktu. Temiz bir insandı. Normal bir insandı.

— Bu son döneminde arkadaş olduğu kişileri acaba tanıyabilir misiniz?

— Hiç anımsamıyorum.

— Özellikle bu Markopaşa döneminden?...

— Ha o zamanlar onun bir dergisi vardı. Onu unuttum. Markopaşa'da kimler yazıyordu anımsayamıyorum. O zaman o Millî Eğitim Bakanlığına çok sert eleşti-

riler yapıyordu. Bu eleştirilerin Reşat Şemsettin'i çok kızdırdığını sanırım. Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin ki herşeye kızardı. Herşeyde büyük korku... Zaten, en korkulacak insanlar, korkaklardır... O kendisi korkak olduğu için korkulacak bir insandı da... Herkese kötülük yapabilirdi. Onun için Sabahattin Ali'den çekindiğini ve ona kızdığını sanırım.

— Şöyle bir sav var Hocam, Sabahattin Ali, hududa ölü olarak götürüldü İstanbul'dan... İstanbul'da öldürüldü. Buna ne dersiniz?

— Hiç bilmiyorum. Ben o sırada gazetelerin o zaman katilin dilinden, ağzından duyup yazdıklarını....

— Şimdi asıl Sabahattin Ali'nin ölümü üzerine bilgi toplamam gerekiyor, onu araştırıyorum. Sizde mektup, belge, fotoğraf niteliğinde herhangi birşey var mı?

— Yoktur. Kitapları var sadece...

— Ondan kalma birşey.

— Yoktur... Çünkü dediğim gibi, sürekli olarak Ankara'da bulunmadığım için, çok daha yakın ilişkilerimiz az oldu...

— Bu konuda söyliyeceğiniz başka bir şey var mı hocam?

— Şunu söylerim. Biz Ömer Seyfettin'i, Reşat Nuri'yi okur zevk alırdık. Bunun kitaplarını okumaya başladıktan sonra, günlerimin çok soyut olduğunu farketttim. Ve benim, sanırım ki sadece ben değil, böyle bir aşamayı geçiren memleketin birçok aydınları aynı şeyi yaşamışlardır...

— Çok teşekkür ederim Hocam.

— Birşey değil...

BEKİR SEMERCİ
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Sabahattin Ali ile nasıl tanıştınız?

— Sabahattin Ali'yi Kuyucaklı Yusuf, Kağnı - Ses gibi kitaplarıyla Çifteler Köy Enstitüsü Müdürü hocam Rauf İnan tanıtmıştı. Bu kitaplar arkadaşlar arasında çok tutulmuştu. Biribirimizi "Çabuk oku bana ver" diye hırpalıyorduk.

Kitaplardaki dil çok arı. Üslup doyulmaz mı doyulmaz. Olaylar sanki bizim köyün olayları. Okudukça insanın okuyası gelir.

Sonra Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsüne gittik. Sabahattin Ali oraya misafir olarak gelmişti. Ona şiirlerini okuttuk. Bugün minibüs teyplerinde bağıra bağıra çalınan mapusane türküleri gibi şiirlerini kendisine okutmuştuk. Okutmuştuk diyorum. O zaman Sabahattin Alinin şiirlerini herhangi bir okulda okuması hem onun meslek yaşamını hem de okutan yöneticinin, dinliyen öğrencilerin durumlarını felce uğratırdı. Nitekim C.H.P.

ve Demokrat parti dönemlerinde bakanlık müfettişleri bu şiir okutmaktan bizleri defalarca sorguya çekmişlerdi.

Arkadaşlardan birisi bir şiirinde geçen

Zaman zaman mağlup olsam bile betime
İnsan olmak dokunuyor haysiyetime

dizelerini anımsatarak "Hocam insan olmak haysiyetinize dokunuyor mu?" deyince, o hemen "Hayır hayır hayır onur veriyor" diye yanıtladı.

Bir başka gün gene Hasanoğlan'da hocam Mualla Eyüboğlu'nun köydeki evinde buluştuk. Polisin kendisini sokakta, trende durmadan izlediğini, bundan ötürü bezginlik geldiğini yana yakına anlatıyordu.

Ben nasıl farkedersiniz izlendiğinizi, diye bir soru sordum.

"Ne var tanımıyacak" dedi. "Bir defa hepsinin gözlerinde gözlük, ellerinde tesbih var. Ayakkabıları bir tip beylik ayakkabı. Acemi acemi sana bakarlar. Haaa bir de kaşkollarının iki ucu öne fırlar. Ayakta gezen insanların dağınıklığı, yorgunluğu birden belli olur, tanınmaktan çok korkarlar. Amirleri tanındıklarını öğrendiğinde paylıyor galiba. Bir defasında sabrım tükendi. Adamın boynuna sarıldım. Yeter bezdim senden diye bağırdım, bana uymadı. Bir daha da gözüme hiç görünmedi."

Bundan sonra köylülerin, işçilerin işe göre giysi giyindiklerini, gelişigüzel giyinmediklerini, işe göre giyinmenin uzun deneyimlere dayandığını, köylü, işçi kılığını bu yüzden değiştirmenin olanaksızlığını, köylülerin yük çeken at, eşek ve öküzüne baktığı kadar çocuğuna ve kendisine bakamadığını, hayvanlarına bakmazsa yoksul kalacağının bilincinde olduğunu anlatıyordu.

— Dergilerini izler miydiniz?

— Markopaşa, Malum Paşa dergilerini okurdum.

Askerliğimde bile tatil günleri Ankara'ya indiğimde dergiyi alır Yedek Subay Okulu'nun önüne kadar okuyarak gelirdim. Elimdeki dergiyi oradaki mazıların içine sokar okula girerdim. Öyle çekici manşet atarlardı ki, dergiyi unutmak olanaksızdır. Bir sayısında "Pek perişan oldum Allahım yeter!..." diye bir manşet vardı. Tek parti devrine göre gülmemek elde değildi. O devrin perişanlığını en kestirme yoldan dile getiriyordu.

— Öğretmenliğinizde onun kitaplarından sınıflarda okuttuğunuz olur muydu?

— Stajyer olarak İvriz Köy Enstitüsü'nde çalışırken kitaplarının tümünü öğrencilerime okutmuştum. Mahmut Makal'la ne zaman karşılaşsak, bana ("Değirmen" hikâyesinden esinlenerek) "Sen hiç sevdin mi adaşım?" diye seslenir. İvriz'deki sanat kıvılcımında bu çalışmaların da payı olduğunu sanırım.

— Sizin için örnek bir yanı var mıydı?

— Beni çavuş çıkarmışlardı. Her devirde iktidarların işi aydınları ekmeğinden etmektir. Er olarak askerliğimi yapıyordum. Bir ara Sabahattin Ali'nin meslekten uzaklaştırıldığını duydum. Onun gibi değerli bir öğretmen çok az bulunurdu. Bir ekmek için iktidarlara eyvallah etmediğini, kamyon alıp ekmeğini kazandığını duyunca sevinmiştim.

Bir gün Bakanlık Müfettişi hocam Sabahattin Eyüboğlu'nun Mersin'e geleceği haberini almıştım. Şafakla kışladan kalkıp kendisini uykudan uyandırdım. Birbirimize sarılıp öpüştük. O bana askerliğime ait sorular soruyor, ben de ona memleket ve dostlara ait sorular soruyordum.

Hocam, askerden sonra Milli Eğitim Bakanlığı görev vermezse ne yapacağımı sordu. Ben de "Sabahattin Ali gibi ekmeğimi serbest çalışarak kazanacağım" deyince, "An-

laşıldı sen gazeteleri bile okuyamıyorsun, Sabahattin'i öldürdüler ya" dedi.

Bu haber çok, çok acı idi, seni ekmeğinden etsinler, bunu yeter görmesinler, bir de canına kıysınlar ezileni tuttun diye. Ama iş bununla bitmez ki... Eli kanlı katillerden daha çok hak sahibi var bu dünyada...

BİR HABERİN YALANLANMASI

"Sabahattin Ali öldürüldü
su testisi su yolunda kırılır"
Böyle yazılıydı
o sararmış gazete parçasında
— Nereden bulmuşsa Süleyman Koyuncu -
kurumuş kan gibiydi harfler
ötesini okuyamadık
Kapıdağı sallandı bir
kararıp kaldı deniz
taş kesiliverdi dünya
Komuş oğlunun ölüsünü kağnıya
bozkırı ikiye bölerek giden
yaşlı bir köylüydü o
mısır koçanı ağaç kökü yiyen
girip çıkmıştı bütün savaşlara

kaç kez utandırmıştı gözyaşını
çığlık erişemezdi acılarına
jandarmaların bastığı evde
yüzü donmuş bir gelindi
öfkeyi silahı kadar tanırdı
yaşıttı sevgiyle
Muazzez'i gömüp Köylüce yolunda
çekip gitmişti dağlara Kuyucaklı olarak
halktı derin derin akan
soğuk ter döktürüyordu
"Sırça Köşk"tekilere
Gülümseyerek bize bakıyordu Hasanoğlan'dan
gözlerinde ince çerçeveli gözlüğü
ap-ak ediyordu dünyayı başı
sevinçliydi
kavuşmuşçasına özlemlerine
şiirler okuyordu
"Değirmen Dağlar ve Rüzgâr"dan
bir dizesini düzeltiyordu
eski bir karamsarlığın
    Enstitüleri gördükten sonra
    İnsan olmak dokunmuyor haysiyetime
Bir el dokundu yavaşça omzuma
O'ydu
gözlerinde ince çerçeveli gözlüğü
ap-ak saçıyla
Üzülmeyin dedi
her şey insan başına
kavga kızışacak elbet
deneyecekler herbir yolu
gene de
kurtarmağa yetmiyecek onları korkuları
yanılıyor o gazete
vurmak istediler ama ölmedim

Ben bir su testisiyim doğru
Anadolu toprağından
Anam toprak ustam toprak
Su taşırım halk kaynağından
Madende fabrikada tarlada sorguda
çatlayan dudaklara
kurşun dokunmaz bana
ZALIMLARA İNAT YAŞARIM

SABAHATTİN ALİ HASANOĞLAN'DA

İdare binasının bitişiğindeki salonda toplanmıştık. Soluğumuzu tuta tuta bekliyorduk; biri yerli, biri yabancı iki büyük adam gelecekti: Sabahattin Ali ile Karl Ebert...

Biz en çok Sabahattin Ali'yi merak ediyorduk. Marangozhanede bitirdiğim Kuyucaklı Yusuf'un serüveni, yakıcı bir çizgi halinde içimde uzuyordu. Muazzez'i kendi elimle Köylüce yolundaki çamların dibine gömmüş, hırsızlar, ahlâksızlar kalabalığına tabancamdaki bütün kurşunları boşaltmış gibiydim. Kağnı ve Ses'teki, Yeni Dünya'daki öykülerde anamızın babamızın çilesi, köyümüzün toprağımızın kokusu vardı. Öbür yazarlara benzemiyordu Sabahattin Ali, bize, bizim kadar yakın bir sesti...

Kapıda göründüler. Uzun boylusu Karl Ebert, orta boylu, yuvarlak, sevimli yüzlü, ak saçlı, gözlüklü olanı Sabahattin Ali'ydi. Büyük bir coşkuyla nasırlı ellerimizi birbirine vurmaya başladık.. Ortalık yıkılıyordu alkıştan...

İlkin Karl Ebert konuştu. Sabahattin Ali duraksamadan, tatlı bir pelteklikle dilimize çeviriyordu konuşmayı. Karl Ebert neler söylemişti, şimdi pek anımsamıyorum, ama Sabahattin Ali'nin sesi kulaklarımda, aydınlık yüzü tüm canlılığıyla gözlerimin önünde...

Konuşma bitince, şiir okumasını istedik kendisinden. Başını hafifçe yukarı kaldırıp düşündü, gözlerini bir noktaya dikti; hiç nazlanmadan "Rüzgâr"ı okudu: Uzunca, karamsar bir şiirdi. Yalanlardan, sahteliklerden yakınıyor, kokuşmuş bir dünyadan rüzgârın temizliğine, sadeliğine sığınışı dile getiriyordu.

Bitirince, bir zaman tatlı tatlı bize baktı:

"Bakın dedi, bir düzeltme, bir açıklama yapma gereğini duyuyorum burada. Ellerinizle yükselttiğiniz yapıları, diktiğiniz ağaçları gördük. Yetiştirdiğiniz bağı, açık hava tiyatronuzu, çalışmalarınızı gördük. Bambaşka bir hava esiyor Hasanoğlan'da. Kişi kendini, dünyasını yeniliyor, mutluluk duyuyor... Biraz önce şiirimin bir yerinde:

İnsan olmak dokunuyor haysiyetime

demiştim. Bunu ilk söylediğimde haklıydım. Ama Hasanoğlan'ı, Enstitüyü gördükten sonra, düşüncem değişti. Umutlarım tazelendi. O dizeyi şöyle düzeltmek istiyorum sizin önünüzde:

Gayrı insan olmak dokunmuyor haysiyetime

Aksine, Hasanoğlan'da insan olmanın eşsiz onurunu, kıvancını duyuyorum."

●

Tanıştık, konuştuk. Fırsat bulursa, bana Almanca öğretmek istiyordu. Gelişmek için, yabancı dil şarttı. Vakit geçirmeden, paçaları sıvamalıydım.

"Nerde rastlarsan yanıma sokul, dürt beni. Çekilip bir kenara çalışalım. Ama, mutlaka dürt, ben uzaktan seçemem" diyordu.

Çok sevinmiştim. Sabahattin Ali öğretmenim olacaktı... Olacaktı ama, ben Hasanoğlan'daydım, o Ankara'daydı, nasıl yürüyecekti bu iş? Dersleri bırakıp gidemezdim, o da sık sık gelemiyeceğine göre...

Sevincim kursağımda kalmıştı...

Ankara'da bir iki kez karşılaştık. İlkinde çok heyecan-

lıydı. Çöktüğümüz köşede, ceketinin iç cebinden mavi pelür kâğıdına makinayla yazılmış bir tomar şiir çıkardı, Bursa'dan yeni gelmişti:

"Koca Usta dedi, bir mitoloji tanrısı gibi Olimpos'a çekilmiş, memleketinin insan manzaralarını çiziyor. Nazım, bu halkın yetiştirdiği en büyük şairdir. Biz onu ezmeye çalışıyoruz; o, yapıtlarıyla bizi yüceltiyor."

Sonra sevgiyle, hayranlıkla okumaya başladı:

...
Ah gözümün nuru, gözümün nuru,
Yine yalan söylüyor antenler
Alınteri tacirleri kapatabilsin diye defteri yüzde yüz kârla
Fakat Azrailin sofrasından dönenler
döndüler verilmiş kararlarla...

Evet, savaş bitecek, dünya değişecekti. Ama biz çok çalışmak, çok okumak zorundaydık. Hiç yitirilecek zamanımız yoktu. İnsanlığın kültür kaynaklarına yeni yeni açılıyorduk daha. Yunan klâsiklerinden başlayıp, günümüze doğru tüm düşün ve sanat ürünlerini özümlemeliydik. Solcu olmak, insan olmak demekti; sol yayınlar, yüzlerce yıllık düşünce birikiminin sonucuydu. Marks'dan, Kapital'den söz etmek solcu olmaya yetmezdi. En geniş hümanist kültürle yoğrulmamız şarttı...

●

Aradan yedi yıl geçmiş, Köy Enstitüleri kapanmıştı. Sabahattin Ali, kişiye:

"İnsan olmak dokunuyor haysiyetime"

dedirtecek bir öldürümle ortadan kaldırılmış, Nazım, yurdunu terk etmek zorunda bırakılmıştı. Kuyucaklı Yusuf'un hırsızlar, ahlâksızlar kalabalığına tabancasındaki tüm kurşunları boşalttığı kasabada, üç Tevfik İleri müfettişi tepeme dikilmiş soruyordu:

"Sabahattin Ali sık sık Hasanoğlan'a gelir miydi?"

TALİP APAYDIN
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Köy Enstitüsünün ilk yıllarında iken Türkçe öğretmenimiz Aydın Arıkök derslerde bize şiirler, hikâyeler okurdu. Edebiyatı sevdirmeye çalışırdı. Halit Ziya, Ömer Seyfettin, Refik Halit'in hikâyeleri üstünde konuşur tartışırdık. Bir gün ders kitabımızda hikâyesi bulunmayan başka bir yazardan söz etti. Sabahattin Ali'nin "Arabalar Beş Kuruşa" adlı hikâyesini okudu. Çok da güzel okurdu. Hepimiz beğendik. "Başka hikâyelerini de okuyun öğretmenim," diye tutturduk. "Ayran" öyküsünü okudu. Biz yoksul köy çocuklarının yaşamına yakın bir dünyayı anlatıyordu. Öbür yazarlardan çok ayrıydı. Ondört - onbeş yaşlarındaydım. Çok etkilendiğimi anımsıyorum.

Yaz çalışmalarına başlamıştık. Boş zamanımız vardı. Öğretmenlerimiz boyuna okuyun derlerdi. Seydi suyunun kıyısındaki söğütlerin gölgesine uzanır, kitap okurduk. Sabahattin Ali'nin yayınlanmış kitaplarını o yaz okudum. Diyebilirim ki edebiyat tutkum Sabahattin Ali'yle başladı. Hikâyelerini tekrar tekrar okudum. En çok onu

sevdim. Sevdim ne kelime, vuruldum. Çocukluğumda bir süre çıraklık yapmıştım. "Köpek" adlı hikâyesini her okuyuşta gözümden yaş gelirdi. Öylesine sarsmıştı beni. İlk gençliğimin en duygulu çağını tek başına Sabahattin Ali doldurdu diyebilirim. Kendikendime hep sorardım, benim kadar seven başka birisi var mıdır Sabahattin Ali'yi? O yaşlarda yazar olmaya özendim. Bir sürü hikâyeler şiirler yazdım, ama kimseye gösteremedim onları.

1943'te enstitüyü bitirip Yüksek Bölüme devam etmek için Hasanoğlan'a geldik. Güzel Sanatlar Bölümüne girdim. Haftada bir gün, Cumartesi günleri konservatuvarda dersimiz vardı. Öğleye kadar ders görür, öğleden sonra aynı binanın salonunda Senfoni Orkestrasının konserlerini izlerdik. Sabahattin Ali'nin konservatuvarda görevli olduğunu duymuştum. Bir gün öğretmenimiz Ruhi Su uzaktan gösterdi. Ak saçlı kısa boylu, düzgün yüzlü bir adamdı. Çok heyecanlandım. Biraz da şaşırdım. Tam bir kentli aydın görünüşü içindeydi. Oysa ben daha bir köylü, emekçi kişi olarak tasarlamıştım. Konser salonunda önde bir yere oturdu. Yüzü bize yakın gelecek şekilde, duvar dibindeydi. Gözünde güneş gözlüğü vardı. Hep salona bakıyordu. Kendikendime "insanların yüzlerini inceliyor" diye düşündüm. Biz öğrenciler balkondaydık. Cumhurbaşkanı İnönü, Bakanlar ön koltuklara geçip yerleştiler. Konser başladı. Gözümü alamadan hep ona bakıyordum. Bu salonun, orkestra müziğinin havası nerede, onun hikâyelerindeki dünya neredeydi? Hiç bir bağlantı kuramıyordum. İkilem beni rahatsız ediyordu. Bir kaç hafta böyle sürdü. Uzaktan hep izliyordum. Kendisiyle tanışmak konuşmak istiyor, ama cesaret edemiyordum.

Bir gün ünlü tiyatro adamı Karl Ebert'le birlikte çıktılar. Kolkola yürüdüler. Ben de arkalarından yürüdüm. Ebert caddenin kıyısındaki bir dilenciye para vermek istedi. Sabahattin Ali onun kolunu hızla çekti. Almanca ko-

nuşuyorlardı. Ne dediklerini anlamıyordum ama dilenciye para verdirtmek istemediği belliydi. (Çok sonraki konuşmalarımızdan birinde bu olayı sordum. İanenin, sadakanın karşısında olduğunu, bu yolla yoksulları avuttuklarını söyledi.)

Bir gün de konservatuvar binasının içinde izledim. Üst katta erkek yüznumaralarının karşısındaki bir odaya girdi. Koridorda epey dolaştım, gireyim mi girmiyeyim mi, düşündüm. Polisçe izlendiğini, kimlerle konuştuğunun tesbit edildiğini duyardım. Doğrusu biraz çekiniyordum. Ama daha çok onunla konuşmak cesaretini bulamıyordum kendimde. Bu duygu biz köy çocuklarında ne kadar baskındır. Ben kendi nefsime hâlâ sökememişimdir içimden. Ne diyecektim, ne konuşacaktım? Nasıl karşılıyacaktı?

Birden buldum o cesareti. Kapıyı tıklatıp girdim içeri. Avluya bakan küçük bir odaydı. Masanın üstü, dolaplar hep kitap doluydu. Kalın bir kitaba eğilmiş okuyordu. İnce çerçeveli gözlüğüyle şaşarak baktı yüzüme.

— Efendim, dedim. Ben, Hasanoğlan'da öğrenciyim. Sizin hayranınızım. Vaktiniz varsa biraz konuşmak istiyorum.

Gülümsedi.

— Buyur otur, dedi.

Karşısındaki sandalyeye iliştim. Adımı, memleketimi, neler okuduğumu falan sordu. İçtenli bir adamdı. Senli benli oluverdi. Rahatladım. Birşey dikkatimi çekti, hep yüksek sesle konuşuyordu. Korkusuz pervasız bir davranışı vardı. Memleketin o günkü halinden, köylünün yoksulluğundan, ezen ezilen sınıflardan söz etti. Halkın kasten yoksul ve cahil bırakıldığını söyledi. Arada dürzüler, ahmaklar falan diye küfürler yağdırdı. Korkuyla kapıya baktığımı anımsıyorum.

— Korkma korkma, dedi. Ben kendi yüzlerine de söylerim bunları.

Oysa yüzü, yapısı hiç de hırçın bir insana benzemiyordu. Tombul, yumuşak, güleryüzlü biriydi. Ama konuşurken en sert sözleri söylüyordu. Dünyadaki "sömürgeci dürzülerin" yaptıkları hainlikleri anlattı. Kahve fiyatları artmasın diye Brezilya'da gemiler dolusu kahveyi denize nasıl döktüklerini, pamuktaki petroldeki büyük soygun oyunlarını uzun uzun serdi döktü. O günlerin güncel konuları idi bunlar. Bir sözü hiç aklımdan çıkmadı. Sonradan zaman zaman ben de kullandım. "Nerede yoksulluk varsa, orada sömürü vardır. Bir millet durup dururken yoksul olmaz. Sömürüldüğü için yoksul olur." Ülkemizdeki kötü yönetime, İnönü yönetimine veryansın etti. Başka birinden hiç böyle sözler duymamıştım. Şaşkınlık ve korku içinde dinledim.

Ne kadar konuştuk bilemiyorum. İzin isteyip dışarı çıktığım zaman konser saatini çoktan kaçırmıştım. Konser başlayınca salonun kapıları kapanır, kimse içeri alınmazdı. Kendikendime Samanpazarı'na doğru yürüdüm. İçimde büyük sancılar, değişimler vardı. Neler dediğini tekrar tekrar düşündüm. Akşam yedi trenine binince en yakın arkadaşlarıma heyecanla anlattım. Onlar da imrenerek dinlediler. Ele geçirebildiğim kitaplarını bir daha okudum. Gerçekten vuruyordu beni. Bazı bölümlerini ezberliyordum. Kağnı hikâyesi kadar yoğun ve kendine özgü bir dünya yaratan başka bir hikâye yazılabileceğini aklım almıyordu.

Ertesi hafta aynı saatte tekrar gittim.

— Gel bakalım köylü, diyerek sıcak bir ilgiyle karşıladı. Karamela şeker tuttu. Gene uzun uzun konuştuk. Yazmak, gözlem, tip, olay... Kopuk kopuk aklına geleni söylüyordu. Öğretmen gibi konuşuyordu benimle. "Acele etmiyeceksin, çok okuyacaksın, insanları iyi tanıyacaksın" Bu "acele etmeyeceksin" sözü bana pek birşey söylemiyordu doğrusu. Tam tersi ben acele ediyordum. Bir an ön-

ce yazmak, yayınlamak, ünlenmek istiyordum. Sözlerinin ne kerte doğru olduğunu çok sonraları anlayabildim.

Bizim müzik şefinden, eğitim başından iyi bir zılgıt yeyinceye kadar konserlerden kaçıp Sabahattin Ali'yle böyle birkaç kez görüştüm. Birinde rastlantı ile Adnan Cemgil de bulundu. Uzun uzun Köy Enstitülerinden söz ettik. Bazı şeyleri anlamaya çalışıyorlardı. Ben de gücüm yettiğince, biraz da abartarak övüyordum enstitüleri. Adnan bey yöneticilerin kendilerini enstitülere sokmak istemediklerini söyledi. Ben de "Herkes geliyor efendim, siz de buyurun gelin" falan dedim. Sabahattin Ali'yi de ısrarla çağırdım.

— Yazarlar ozanlar sık sık geliyor. Sizi çok seven arkadaşlarımız var. Bir pazar günü buyurun gelin. Gezeriz söyleşiriz, dedim.

Enstitülere ilgi duyuyordu.

— Gelmek isterim ama yöneticileriniz ne derler, nasıl karşılarlar?

— İyi karşılarlar, memnun olurlar.

Sanıyorum Sabahattin Eyuboğlu hocamız yoluyla ayarlandı. Bir gün Rejisör Karl Ebert'le birlikte Hasanoğlan'a geldiler. Kitaplık salonunda bir toplantı yaptık. Orta kısım öğrencileri bir oyun gösterisi sundular. Ebert almanca olarak eleştirisini yaptı. Sabahattin Ali çevirdi. Sonra konuşma edebiyata yöneldi. Sabahattin Ali'ye çeşitli sorular soruldu. Uzun uzun konuşuldu. Çok memnun ayrıldılar.

Bir buluşmamızda elyazımla yazılmış iki hikâyemi bıraktım. Elbet ilkel şeylerdi. Gene de uzun uzun eleştirdi. "Konuları ilginç ama biraz anıya dayanıyorsun. Anı başka, hikâye başka" dedi. Daha çok çalışmamı öğütledi. Sanıyorum o döneminde Sabahattin Ali de hikâyeden biraz uzaklaşmıştı. Sonra topladığı Sırça Köşk'teki masallara yönelmişti. Daha kavgacı, politik bir havaya girmişti.

1945'lerde 1946'larda ülkemiz iyice sağa kaymıştı. Onu Konservatuvardan ayırdılar. Bir daha da görüşemedim. Biz mezun olup enstitülere dağılmıştık. Ancak yedi ay öğretmenlik yaptırdılar. Bir emirle zamansız askere alındık. Bakanlıktan giden bir liste ile bizi çavuş çıkardılar. Ayaş dağlarında çanta sırtımızda kan-ter içinde talim yapıyorduk. Gazete bile okuyamıyordum. Dünyadan haberim yoktu. Talim alanında yüzbaşı beni çağırdı. Karşısına dikeltip gene küfürlü tehditli nutuk çekecekti herhalde. Koşarak varıp topuk vurdum. Elinde bir gazete vardı. Kara kara gülüyordu. Oysa hiç gülmezdi. Hep kaşları çatık konuşurdu benimle. Gazeteyi salladı,

— Haberin var mı? dedi. Sizinkilerden birini gebertmişler.

Hiç birşey anlamadım.

— Sabahattin Ali'yi bilmez misin ulan? Gebertmişler işte. Al oku!

Gözüm kararda. Hazırolu bozmadan olduğum yerde sallandım. Kalbim küt küt vurmağa başladı. Hiç unutmam ağzıma sıcak sular doldu. Nasıl olmuştu, bir daha öyle bir rahatsızlık geçirmedim. Gazeteyi verip elleri arkasında yürüdü.

Bir kıyıya oturdum. Okumaya çalıştım ama okuyamadım. Sadece başlığı seçebildim. "Komünist yazar Sabahattin Ali yurt dışına kaçarken hudutta öldürüldü." İnce yazılar birbirine karışıyor, o yana bu yana yalpalıyordu. Bir türlü düzene sokamıyordum.

Benim için bir karabasandı o günler.

İşin iç yüzünü taa 1952 yılında bir arkadaşımdan öğrenebildim.

VELİ DEMİRÖZ
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

1 Mayıs 1978. Konya'da öğretmen Veli Demiröz'ün evinde Sabahattin Ali üzerinde konuşuyoruz. Sayın Demiröz, Sabahattin Ali'yi ilk kez nerede ve hangi koşullar içinde tanıdınız?

— Sabahattin Ali, şimdi sizde gördüğüm fotoğrafı ile beni çok duygulandıran, hatta ağlatacak kadar duygulandıran dünyada en sevdiğim kişilerden birisidir. Öğrenciliğimde eserlerini tamamen okumuştum. Daha sonra da defalarca okudum. İlk tanışmamız 945-46 yıllarında Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünde oldu. Yüksek Köy Enstitüsünde öğrenci idik. Arada bir Yüksek Köy Enstitüsüne gelmekte idi. Yanında Karl Ebert isminde bir Alman bulunuyordu. Bir gelişinde onların onuruna Yüksek Köy Enstitüsü binasında büyük bir eğlence-gösteri tertip etmiştik. Bu gösteri gece 12 de bitecekti, fakat iki buçuk üçe kadar devam etti. Kendisi defalarca kürsüye çıktı, şiirlerini okudu. Çok alkışladık. Kürsüye Ebert'le birlikte

çıkmıştı. Biz daha çok Sabahattin Ali'yi seviyor ve onu alkışlıyorduk. Coşkun bir gece geçirdik. Tabiî, o dönemde hepimiz takipli idik. Daha çok onları takip ediyorlardı, ama bizleri de takip ediyorlardı. Saat iki buçuk sıralarında dağıldık. Üçe kadar ara yerlerde dolaştık. Oradan Hasandağı'na doğru yürüdük. Ben, Mustafa Buğday isminde bir arkadaşımız. Sonradan ismi "Mustafa Üner" olmuştu. Askerlikte onu öldürdüler. Bir de İhsan Güvenç adındaki arkadaşımız vardı. Dördümüz beraber Hasandağı'na doğru yürüdük. O kadar dalmıştık ki konuşmaya, bize tatlı tatlı anlatıyor ve çok iyi vakit geçirtiyordu. Hasandağının göğsüne oturmuştuk. O kadar kendimizden geçmişiz ki, onun tatlı konuşmaları ay ışığında sanki bize yeni, yepyeni bir dünyanın habercisi gibi geldi. Şafak sökmüş, sabahın pırıl pırıl aydınlığı başlamış, fakat konuşma tüm içtenliği ile sürüyordu. Saat dokuz olmuştu, ertesi gün. Hepimiz acıkmıştık. Okula geldik. Orada kahvaltı yaptık. Öğleye doğru onları Ankara'ya uğurladık. Biz sorguya çekildik, üç arkadaş. Benden önce Mustafa Buğday (Üner) sorguya çekilmiş, ağır şekilde azarlanmıştı. Bizi sorgulamakla görevlendirilen o zaman Yüksek Köy Enstitüsü'nün Eğitim başı olan Hürrem Arman'dı. Fakat Hürrem Arman, bizi ağır şekilde suçlayıp sorgulamadı. "Siz gece neredeydiniz? Takip edildiniz" filan gibi şaka yaptı. Hiç suçlamadı. Fakat o zaman müessesenin müdürü olan Rauf İnan, arkadaşımız Mustafa Buğday (Üner)i çağırmış, ağır şekilde suçlamış ve azarlamış idi. Mustafa yanımıza geldiğinde ağlamaklı durumdaydı. Fakat en ufak bir şekilde ürkmemiş, korkmamıştı. Bundan övünç duyuyordu. Yalnız Hürrem Arman'a karşı çok kırılmıştı. Ben, çağırırsa kendisini tersleyeceğimi söyledim. Beni çağırmadı, yalnız İhsan Güvenç'i de çağırmış, onu da azarlamış. Sabaha kadar biz orada izlenmişiz. Ama kimin izlediğini, nasıl izlendiğimizi bilmiyorum.

Sabahattin Ali'yi bu şekilde tanıyorum. Ondan sonra Ankara'ya gittikçe sık sık Konservatuar'a uğrar, bir türlü kendisinden ayrılamazdık. Bize bu şekilde düşün ağabeyliği yapardı. Tabiî ölümü herkesi üzdüğünden daha çok bizleri de üzdü. Halâ ona ağlarım.

— Sabahattin Ali'nin ölümü üzerine duyduğunuz ya da bildiğiniz herhangi bir şey var mı?

— Sabahattn Ali'nin ölümünde ben askerde idim. Yedek Subay Okulundan 26. dönemde, çavuş çıkarılmıştım. İzmir'e sürüldüm. Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş olan Mehmet Başaran'ın yazdığı "Mehmetcik Mehmet'te" geçen "Koca Veli" benim. O dönemde Türkiye'de pek çok şeyler oluyordu. Bir çok insanın öldürüldüğünü biliyorduk. Sürgün kampındaydık. Bir meseleden beni Askerî Mahkemeye vermişlerdi. Hapiste idim. Sabahattin Ali'nin ölümünü hapiste iken öğrendim. Daha fazla bir şey bilmeme olanak yoktu. Oradaki arkadaşlarımızın tümü Sabahattin Ali'nin bile bile öldürüldüğüne inanıyordu.

— Kim öldürmüş olabilir sizce Sabahattin Ali'yi?

— Kendisini devlet zanneden bir takım kuruluşların elemanları. Hepimiz de aynı tehdit altındaydık, ama bizi öldürmeyi gerekli görmediler herhalde. Çünkü bizler birer Sabahattin Ali değildik. O ülkemizin en büyük adamlarından, yazarlarından birisiydi.

— Sabahattin Ali ile ilgili belge niteliğinde bir şey var mı sizde?

— Evim şimdiye kadar 13 kez arandı. Belge-melge hiç bir şey bırakmadılar. Vardı imzalı kitapları falan, fakat hiçbir şey bırakmadılar. Anılarımızı götüremediler yalnız.

— Veli ağabey, Sabahattin Ali üzerine söyleyebileceğiniz başka neler var?

— Biraz önce de söylediğim gibi, Sabahattin Ali, dünyamızın, ülkemizin en büyük yazarlarından birisidir. Bu-

nu benim söylemem belki yetmez. Örneğin Markopaşa'yı günü gününe izlerdik. O Sırça Köşk'ü her yerde hâlâ okur ve her yerde halâ anlatırım. Bu arada Sabahattin Ali ile ilgili bir anı daha aklıma geldi, anlatayım: 1944 yılından itibaren Türkiye'de başlamış olan faşizm hareketleri, çok hızlı bir şekilde gelişiyordu. İstanbul'da olaylar oluyor, Ankara'da olaylar oluyor, yok yere mitingler vesaireler tertip ediliyordu. Bu arada bir "Adsız - Sabahattin Ali davası" da başlamıştı. Bizim 1942 yılında Çifteler Köy Enstitüsü'nde, arkadaşlarımız tarafından ihbar edilerek, takibata uğradığımız bir mahkeme sükût etmiş, ademi takip kararı görmüş olmasına rağmen, İçişleri Bakanlığının bir açıklaması ile tekrar mahkeme konusu olmuş, Ankara'da dava açılmıştı ve Adliye Sarayına gidiyorduk mahkeme için. Yanımda da arkadaşım rahmetli Hüseyin Elmasyazar vardı. Aynı gün Sabahattin Ali - Adsız davasının görüleceğini öğrenmiş olan halk oraya yığılmıştı. Adliye Sarayının önü Samanpazarı ve belediyeye doğru tıklım tıklım dolmuş ve trafik tıkanmıştı. Sık sık sloganlar atıyorlar ve "Kahrolsun" diye Sabahattin Ali'nin aleyhine tezahürat yapıyorlardı. Adsız'ın da lehinde tezahürat yapıyorlardı. Bu arada Sabahattin Ali'nin mahkemeye gelmesini bekleyen ve görmek isteyen bu kalabalık, duygusal davranıp linç eder diye korkumuzdan yüksekçe bir yere çıkmıştık. Adliye Sarayının civarında, Hüseyin Elmasyazar'la "Sabahattin Ali geliyor" diye önce ağızdan ağıza bir fısıltı duyduk. Çok kalabalıktı. Bu kalabalığı yarıp geçme olasılığı yoktu. Fakat halk bir anda ikiye ayrıldı. Bu ikiye ayrılış bir anda olduğu için dikkati çeker durumdaydı. Sabahattin Ali bu ikiye ayrılmış olan halkın arasından rahatlıkla, gayet kendinden emin ve mağrur bir şekilde, yanında bulunanlarla birlikte Adliye Sarayına girmişlerdi Bunu anımsıyorum. Çok teşekkür ederim.

— Çok sağolun.

REŞAT CEMAL EMEK SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

10 Haziran 1978 Cumartesi günü, İstanbul Ziverbey'de, Öğretmen yazar Behzat Ay ile birlikte sayın Avukat Reşat Cemal Emek'i bulduk. Reşat Cemal Emek şimdi emekli, ancak dünün içinde yetenekli bir ozan. Bu nedenle Sabahattin Ali'nin sanatçı dostlarından birisi. Reşat Cemal bey, yüreğinde sıcaklığı kaybolmayan o dostluk yıllarına şöyle değiniyor:

— Sanırım 1933 ya da 1934 yılları idi. Bu tarihlerde ben Ankara'da bulunuyordum. Sabahattin Ali Konya cezaevinden çıkmış Ankara'ya gelmişti. Sabahattin'in ilginç yönü, sırtında bir gocukla Ankara'nın o bilinen sıcaklarında bile dolaşması idi. İşte bu gocukla dolaştığı dönemlerde bir meyhanede tanıştık. O yıllarda Ankara'da, Ahmet Muhip, Feridun Fazıl ve daha şu anda adlarını anımsayamadığım bir arkadaş grubumuz vardı. Ve o zamana göre kendimizi büyük bir ozan, akşamları belli meyha-

nelerde toplanıp yazdıklarını birbirine okuyan önemli sanatçılar olarak kabul ederdik. Bu toplantılarda hem içki içilir, yeni yazılmış şiirler okunur, hem de bir ölçüde zaman değerlendirmesi yapılırdı.

Sabahattin Ali'yi kim çağırmıştı, Ahmet Muhip mi, Feridun Fazıl mı, şimdi bilemiyeceğim. Yalnız Feridun Fazıl girişken bir arkadaştı. Sanırım o çağırmıştır. İşte bu masada Sabahattin Ali'yi buldum. Sabahattin Ali bize hapishane yaşamından söz etti. Ankara'ya iş aramak için geldiğini söyledi. Bu toplantılarımız sürdü. Sabahattin Ali altı ay kadar bu meyhane hayatında bizlerle beraber oldu. Sonra sanırım Hasan Ali Yücel vasıtasıyla, o zaman Millî Eğitim Bakanlığı heykelin yanındaki büyük binada bulunuyordu, yandı ve yıkıldı, şimdi orada bir iş hanı vardır. Onun alt katında küçük bir kütüphane bulunuyordu ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı idi. Sabahattin Ali ilkin buraya görevli olarak girdi. Daha sonra da belli kademelerle görev değiştirdi. Sabahattin Ali bu yıllarda "Dağlar ve Rüzgâr" adlı şiir kitabını yayınladı. "Dağlar ve rüzgâr" adlı kitap fazlaca bir etki yapmadı. Halk tarzıyla yazılmış ve cezaevindeki iç dünyasını ortaya koyan, bizim günün koşulları içinde olağanüstü bulmadığımız şiirlerdi. Fakat bugün onlardan bir şiir türkü olarak söyleniyor ve halkımızın büyük ilgisini çekiyor.

Sabahattin Ali o yıllarda, "Kağnı" öyküsünü de yeni yazmıştı. Yahut belki biraz daha sonra. Biz de Ahmet Muhip'le bir dergi çıkarmak niyetinde idik. Sabahattin Ali bu öyküsünü bize verdi. Ahmet Muhip de o zaman Ankara Hukuk'ta öğrenci idi. Okulda bir gün derse girmedik ve okulun bahçesinde bir köşeye oturduk ve Muhip bu öyküyü bana okudu. Açık söylemek gerekirse, bugün hayranlıkla okuduğumuz bu öyküyü, o zaman biz çıkarmayı tasarladığımız dergiye koyup koymamakta kararsız kaldık. Yani bir sanat eserinin, buna verilen değerin zamana,

koşullara, duruma ve anlayışa uygunluğu zorunluluğu vardı. Bugün Kağnı'yı beğenmemek söz konusu olamaz. Ama bu benim bugünkü anlayışım. Dün böyle değildi. Bilmem şimdi Muhip benim bu görüşüme katılır mı?

Sabahattin'le aramızda şöyle konuşmalar geçerdi. Derdi ki "Senin elinde yiyeceğin bir sandiviç var. Bunu bana vermeye zorunlusun." Bunun üzerinde "zorunlu muyum, değil miyim?" diye bir tartışma açılır ve sürer giderdi. "Zorunlusun" dediği zaman, onda bir hak savunması şeklinde değil, gene bugünkü anlayışıma göre düşünüyorum, milli gelirin yurt düzeyindeki vatandaşlar arasında dağıtımına varıyordu. Yalnız bunu çok açık olarak söylemiyor veya söyleyemiyordu.

Bir anımı anlatayım. Muhip bir akşam aramıza gelmedi. Sürekli olarak aramızda bulunan bu arkadaşın yokluğu belki içkinin de etkisiyle bize dokundu. "Gidip şunu evinden alalım" dedi Sabahattin. Çıktık meyhaneden, Muhip'e gidiyoruz. Sabahattin'in de bir tabancası var. Tam karakolun önünden geçerken —neden karakolun önünde olduğumuzu da hâlâ bilemiyorum— Sabahattin çıkardı tabancasını havaya ateş etti. Bu beklenmedik gürültü bizi korkuttu ve çil yavrusu gibi çevreye dağıldık. Karakoldan da kimse dışarı çıkıp "Bu nedir?' diyen olmadı. Sabahattin Ali'nin tabanca taşıdığını bu olay olana kadar da biz bilmiyorduk. Bu anlattığım belki ünlü, değerli bir yazar için küçültücü şeyler olabilir. Fakat benim amacım asla onu böyle bir tanım içine sokmak değil. Bir anıyı belgelemiş olmak için anlatıyorum.

Biz akşamları toplanabilmek için, parasız kaldığımız zaman, giyim kuşamdan fazla olanını satardık. Bir bohem yaşamı, ama o bohem batı anlamında değil, bizim koşullarımıza göre ve sadece arkadaşlarımızla buluşup konuşma, o andaki masrafları karşılama amacına dönüktü. Bu ara-

da Sabahattin Ali'ye "Yahu sen bu ünlü gocuğu neden satmıyorsun arkadaş?" diye takıldığımız da olurdu.

Sonraları Sabahattin Ali evlendi. Mutlu bir yuva kurdu. O dönemde ben Ankara'da yoktum. Geldikten sonra bir gün belediye otobüsünde karşılaştık. Öğretmen olduğunu söyledi. İyi idi. Neşeli idi. Güven içindeydi. Benim söyleyebileceklerim işte bu kadar.

— Sabahattin Ali'nin ölümü üzerine bildikleriniz yok mu?

— Bu konuda yayınları izledim. Sabahattin Ali'nin yük taşıyıcısı olarak, kamyon başında, Allahın dağlarında gezmesi, belki sonunu kendisinin hazırlaması gibi geliyor bana. Yoksa Sabahattin Ali bu durumun adamı değildi. İnce insandı. Duyarlıydı. Lüksü severdi. Çok temiz giyinirdi. Yiyip içeceği yeri seçerdi. Bir şoför muavini şeklinde, araba kendisinin olsa bile, böyle yük taşıyıcılığına girme zorunluğu yoktu gibime geliyor. Neden işi bu yola döktü ve bu beklenmeyen son bu yolda iken nasıl başına geldi, işte bunu bilemiyorum.

— Sizce kim öldürmüştür, ya da kimler öldürtmüştür Sabahattin Ali'yi?

— Sabahattin Ali'nin öldürülmesi sırasında ben Elazığ. da idim. Bu nedenle İstanbul'daki yaşamını bilemiyorum. Buradaki zaman içinde bir ilişkim olsaydı daha sağlıklı bir yorum yapmam kolaylaşırdı. Yalnız Sabahattin Ali intihar edecek bir adam değildi.

— Nasıl bir kişiliği vardı?

— Kişilik yönünden yazıları daha güçlüdür.

— Bu konuda son olarak ne söylemek istersiniz?

— Dünün içinde Sabahattin Ali'nin yazdıklarını pek tutmuyordum. Fakat bugünkü anlayışımla onu hayranlık

duyarak okuyorum. Tüm eserlerini içtenlikle alkışlıyorum. Sabahattin Ali gerçekten ülkemizin büyük yazarlarından bir tanesidir.

— Çok teşekkürler sayın Emek.

MEHDİ ZIT
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Bugün 4 Mayıs 1977. Ankara'da Türk Haberler Ajansının bürosundayız. Sayın Mehdi Zıt'la konuşuyoruz. Konumuz gene Sabahattin Ali'nin yaşamı ve özellikle son günleri. Sayın Mehdi Zıt Sabahattin Ali'nin ölmeden önceki yakın arkadaşlarından. Kendisi şu anda Türk Haberler Ajansı'nın Ankara Bürosunu yönetiyor. Öz geçmişini dinliyoruz önce. Buyurun Mehti bey:

— İstanbulluyum. Tahsilimi orada yaptım. Edebiyat Fakültesinin Felsefe bölümünü bitirdim. Gazeteciliğe rahmetli Sait Faik'le beraber Tan gazetesinde stajyer olarak başladım. Stajerliği ben kazandım, rahmetli kazanamadı. Ama bir ay sonra gazete yakılıp yıkıldı, açıkta kaldım. Bu arada "zıt kardeşlik" hikâyemiz başladı. Yani sahne dönemimiz başladı; 15 yıl kadar bu işte çalıştım. Sonra tekrar gazeteciliğe döndüm ve o yıllardan bu yana gazeteciliği sürdürüyorum. Sabahattin Ali konusuna gelince: Sabahat-

tin Ali ile ölümünden yakın bir süre önce arkadaşlığımız başladı. Ama bu arkadaşlığımız gece gündüz beraber olmak şeklinde bir arkadaşlık değildi. Sabahattin Ali genellikle içmeyi, gezmeyi seven bir insandı. Biz de o zaman gençtik ve biz de aynı şekilde yaşıyorduk. Bu yüzden de sık sık meyhanelerde karşılaşıyorduk. Son karşılaşmamız Adalet Cimcoz'un evinde oldu. Adalet Cimcoz'un evine sık sık gidermiş Sabahattin Ali. Bunu sonradan öğrendim. Yalnız sonradan bir takım şeyler daha öğrendik, ya da kulağımıza öyle çarptı. Fakat bunlar ne dereceye kadar doğrudur, bunları bugün dahi kestirmemiz saptamamız olanaksız.

— Ne gibi Mehdi bey?

— Şöyle... Adalet Cimcoz için Mit ajanı derlerdi. Zaten Cimcoz'ların evi de İstanbul'da Sovyet Konsolosluğunun hemen yanındaydı. Binanın çıkmalı bir penceresi vardı. Bu çıkmalı pencere Konsolosluğun kapısını ve avlusunu gayet iyi bir şekilde gözetleyebilirdi. Gözetlendiği söylenirdi. Ama Adalet Cimcoz'un Mit ajanı olup olmadığını saptamak olanaksız. Dediğim gibi bu çok zor bir konu.

— Siz Mehmet Ali Cimcoz'la tanıştınız mı?

— Mehmet Ali Cimcoz'la da tanıştım ama, Adalet Cimcoz'la ahbaplığımız daha fazla idi. Çünkü dublaj filan yaptığı için, biz de film çevirdiğimizden, dublaj stüdyolarında şurda burda daha sık karşılaşıyorduk. Ama Mehmet Ali Cimcoz avukattı sanıyorum ve pek ortak bir tarafımız yoktu onunla. Adalet'le daha sık görüşüyorduk. Son olarak da Sabahattin Ali'yi Adalet Cimcoz'un evinde gördüm. Sanırım, ya bir hafta ya da daha kısa bir süre sonra...

— 1948'lerde değil mi?

— Herhalde öyle olması gerekir. Yani Adalet Cimcoz'un evinde karşılaşmamızdan ya bir hafta ya da daha kısa bir

süre sonra Bulgar hududunda Sabahattin Ali'nin öldürülmüş olduğunu duyduk. Benim Sabahattin Ali'yi son görüşüm Adalet Cimcoz'un evinde oldu. Ve ondan sonra dediler ki "Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a kaçış planlarını Adalet Cimcoz'la birlikte hazırlamışlar, fakat Adalet Cimcoz Mit ajanı olduğu için bu planları Mit'e haber vermiş ve Sabahattin Ali Bulgaristan'a kaçmadan, yani Edirne'yi öte geçmeden hudut civarında bir köyde Mit ajanları tarafından öldürülmüş." Bizim kulağımıza o zamanlar gelenler bunlardı. Hatta cinayeti polis yanlışlıkla meydana çıkarmış. Bu konuda polisle Mit'in sürtüştüğü de söylenirdi. Mit, cinayeti örtbas etmek isterken polis bilmeyerek ortaya çıkarmış. Böyle söylenirdi o zaman.

"Sabahattin Ali'nin katilidir" diye bir de adam yakalamışlardı hatta. Acayip bir takım mahkemelerden sonra hapsedildi. Sonra da ne olduğu bir türlü tam olarak anlaşılmadı. Burda son derece karanlık bir yığın nokta var elbette. Bu görülüyor. Adalet Cimcoz hakikaten Mit ajanı mı idi? Sabahattin Ali hakikaten Bulgaristan'a mı kaçmak istiyordu?

— Kaçmadan öldürüldüğü şeklindeki sava ne dersiniz?

— Zaten böyle söyleniyordu o zaman. Yani "Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a falan gideceği yoktu. Öldürüldü, hududa götürüldü, Bulgaristan'a kaçıyormuş süsü verildi" de denildi. "Saahattin Ali Bulgaristan'a kaçacaktı, bunun planlamasını Adalet Cimcoz'la falan yaptılar. Hatta Edirne'ye kadar kamyonu dahi Adalet Cimcoz bulmuş. Bu kamyonla gitmiş. Şoförün yanında gitmiş" şeklinde söylentiler duyuldu. Ancak Sabahattin Ali'nin kaçış planlarının Adalet Cimcoz tarafından Mit'e iletildiği savı ağır bastı. Bunların ne dereceye kadar doğru olduğu bilinmiyor.

— Sabahattin Ali'nin yakın arkadaşları içinde sizin tanıdıklarınız var mıydı Mehdi bey?

— Vallahi, aradan çok zaman geçti. Yanında kimler vardı, pek hatırlayamayacağım. Örneğin bir Aziz Nesin vardı. Hatta Markopaşa'dan sanırım arkadaştılar. Markopaşa'yı birlikte çıkardılar, birlikte başladılar. Mücap Ofluoğlu'nda bir takım bilgiler olabilir. Çünkü o zamanlar biz de Mücep Ofluoğlu ile arkadaştık. Aziz Nesin, ben, Mücap, Markopaşa'nın çıkmasında çalıştık. Sanırım Mücap Ofluoğlu, Sabahattin Ali'yi onun son günlerini daha iyi bilecektir. Bir de Kemal Edige vardı Şehir Tiyatrosu artistlerinden. Ama o da öldü. Tatar Kemal derdik ona biz. Öldü çocuk. Aynı grubun içindeydi. Yaşayanlar arasında Mücap Ofluoğlu'nun bilgisi var sanıyorum. Ama bilgi dediğim şeyler benim söylediklerimden öteye geçer mi bilemem. Fakat Mücap'la da konuşmakta yarar olabilir. Madem böyle çetin bir uğraşıya girmişsiniz.

— Mehdi bey Sabahattin Ali ile unutamayacağınız bir anınız var mı?

— Belleğimde kaldığına göre herhalde en son görüşmemizdeydi. Yani Adalet Cimcoz'lardaki toplantıda.. Çeşitli sanatçılar vardı ve Adalet Cimcoz sık sık bu toplantıları yapardı.

— Cimcoz ailesinin sanatçıları bu şekilde toplaması, dublajla falan uğraşmasından mı, yoksa başka bir amaçtan mı ileri geliyordu acaba?

— Her dublajla uğraşan sanatçıları evinde toplamıyordu. Özel olarak Adalet Cimcoz sanatçıları evinde toplamaya bir özen gösterir ve bu toplantılar sık sık devam ederdi. Çeşitli koldan çeşitli sanatçılar gelirdi. Ben sonra buna bir anımı daha eklemek isterim. Sanat Sevenler Kulübü vardı İstanbul'da. Burda bir çok kadınlar da bulunuyordu. Bir tanesi de İstanbul'un ünlü terzilerinden bi-

risiydi. Ya da öyle görünüyordu. Sonra ben herhalde askerlik göreviyle ilgili bir iş için Emniyet Birinci Şubeye gitmiştim. O kadınla, yani terzi olduğunu söyleyen kadınla karşı karşıya geldim. Bir makamı, bir masası vardı, oturuyordu. Sivil polis, siyasi polisti yani.

— O, bu toplantılara katılıyor muydu?

— Onun katılıp katılmadığını bilemiyorum. Fakat bu şekilde bir çok kadın vardı çevremizde. Bunların terziliği de numara, sanat severliği de numara idi. Ama sabahtan akşama kadar sanatçıların arasındaydılar. Bunu şunun için söyledim; Adalet Cimcoz hakkında söylenecek şeylere belki biraz ışık tutar, ama ölmüş bir insandır, arkasından da fazla söz söylememek gerekir. Dediğim gibi çok zor bunların içinden çıkmak.

— Evet onun evindeki bir anınızı anlatıyordunuz?

— O anım şu: aradan çok yıl geçti. Köprülerin altından çok sular geçti. Aklımda kalan o gece çok ama çok eğlendiğimizdir. Özellikle Sabahattin Ali çok neşeliydi. İyi hatırlıyorum, ama bizi bunca eğlendiren şey neydi, aradan otuz yıla yakın bir zaman geçiyor bulamıyorum. Sisler arasında her şey.

— Mehdi bey bu arada bir şey daha soracağım. Sabahattin Ali kişilik bakımından nasıl bir insandı. Hapishanede yatmış, polis takibatı geçirmiş, çeşitli deneylerden geçmiş bir insan olduğuna göre, korkak mıydı, pısırık mıydı? Üzerinde bir takım baskılar söz konusu olduğuna göre, Türkiye'den kaçmayı düşünen bir insan mıydı? Bu konudaki görüşlerinizi rica etsem?

— Ben hiç bir zaman Sabahattin Ali'de böyle bir ruh hali ya da bunu belli edecek bir davranış görmedim, sezmedim. Benim gördüğüm, tanıdığım Sabahattin Ali son derece neşeli, canlı, yaşamayı seven, memleketini seven, memleketinde sağ ya da ölü olarak mutlaka bulunmak isteyen bir insandı. Benim üzerimde bıraktığı izlenim buydu.

Hiç bir zaman bu ülkeden kaçmayı düşüneceğini, yahut üzerindeki baskılardan yılgınlık göstermiş olduğunu hatırlamıyorum. Sürekli neşeli bir insandı Sabahattin Ali.

— Bu durumda, anlattıklarınızdan şöyle bir sonuç çıkıyor: Sabahattin Ali kaçmadı, sınıra ölü olarak götürüldü. Bu sonuca ne dersiniz?

— Ben kişisel olarak Sabahattin Ali'nin kaçmak isteyeceğine hiç bir zaman inanmadım. Hele kaçmak isterken böyle uydurmasyon bir hikâye ile öldürüldüğüne... Zannedersem bir para sorunu atmışlardı ortaya...

— Ne gibi?

— Güya onu hududa götüren adam şu kadar para alacakmış da, bu kadar para mı vermiş, böyle bir şeydi. Geçmiş gün, son derece basitti ortaya konan neden. O adamın, Sabahattin Ali'nin katili diye ortaya çıkarılan adamın öldürme girişiminde ortaya koydukları, hiç kimseyi inandırmadı. Ben de inanmadım. Ama öbür türlüsünü de kanıtlamak çok zor.

— Belge niteliğinde, mektup, fotoğraf, yayınlanmamış yazı gibi herhangi bir şey var mı sizde?

— Yok. Ne yazık ki yok.

— Bu konuda söyleyeceğiniz başka bir şey olabilir mi?

— Sanmıyorum. Çünkü üzerinden çok zaman geçti. Pek çok şeyi şöyle böyle hatırlıyorum. Sivri noktalar kalıyor genellikle aklımızda. Ayrıntılar sisler arasında yitip gidiyor.

— Demek ki, Sabahattin Ali olayı kesinkes bir cinayettir ve bu cinayet hudutta değil, kaçarken değil, İstanbul'un herhangi bir yerinde işlenmiştir. Bu kanıda birleşiyoruz.

— Cinayettir, ama o zaman söylendiği gibi basit nedenli bir cinayet değil. Biz buna tam bir siyasal cinayet diyebiliriz.

— Peki, siyasal iktidardan kaynaklandığına göre, ya da oralardan talimatlar geldiğine göre, siyasal iktidar Sabahattin Ali'nin ortadan kaldırılmasıyla ne düşünmüş olabilir sizce, o dönemde?

— Siysal iktidarın Sabahattin Ali'nin ortadan kaldırılmasıyla ne kazanacağını ya da ne düşünmüş olabileceğini bilemem. Benim mantığım buna elverişli değil, çünkü hiç bir şey kazanılmaz. Hiç bir siyasî iktidar bir yazarı, ülkenin ünlü bir sanatçısını ortadan kaldırarak hiç bir kazanç elde edemez. Bu sadece ilkel bir davranış. Bir ilkelliği gösterir o kadar. Ülkenin ilkel insanların, ilkel kafaların elinde olduğunu gösterir.

— Çok teşekkür ederim Mehdi bey. Sağolun.

MÜZEHHER VÂ-NÛ
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

12 Ocak 1978 Perşembe. İstanbul'da sayın Müzehher Vâ-Nû'nun evindeyim. Görüşme konumuz Sabahattin Ali... Zaman zaman dalıp belleğini geçmiş günlere, ayrıntılara ve olayların bir daha dönmeyecek akımından bir şeyler bulup çıkarmaya zorluyor bayan Vâ-Nû. Anılara girdikçe sesinde belirgin bir titreme oluyor üzüntüden. Sonra yeniyor bunu, yeniden konuşuyor, konuşuyoruz:

— Müzehher hanım, ilk kez tanışmanız nasıl oldu Sabahattin Ali ile?

— İkinci Dünya Savaşı sıralarındaydı. Sanıyorum 1944, ya da 1945 olacak. Bilemiyorum. Tarihleri aklımda tutamam. Cimcoz'ların evinde toplantılar yapılıyordu. Haftada bir kez Adalet hanımlarda toplanırdık. Emin değilim ama, herhalde bu evde tanıştık Sabahattin Ali ile. Ama Vâlâ ile daha önceden sürüp gelen bir dostlukları vardı. Tanıdığım sıralarda Sabahattin Ali çok tedirgindi.

Bir bekleyiş içinde gibiydi. Ne bekliyordu bilemiyorum. Ankara'da oturuyordu ama, yaşamının bir bölümünü de İstanbul'da geçiriyordu. Tiyatroya, kabareye meraklıydı. Oralara giderdi.

— Eğlence yeri olarak?

— Evet. Tokatlıyan'ın altında bir kabare vardı. Alman diye aklımda kalmış bir kadın şarkılar söylerdi. O kadınla şaka yollu ilgilenirdi. Savaş içinde "Lili Marlen" adında, Almanca bir şarkı moda olmuştu. Daha sonra Hitler bu şarkıyı yasakladı. Savaşa gidenleri güçsüz düşürecek acı bir şarkı idi. Sabahattin bu şarkıya âşıktı. O kadın da bu şarkıyı söylediği için oraya giderdi, dinlemeye. Bir kez de bizi götürdüğünü anımsıyorum.

Tanıdığım yıllar içinde hep yurt dışına gitmeyi düşünüyordu. "Burada bu koşullar içinde yaşanmaz" dediğini duyar gibi oluyorum. Çünkü çok boğucu bir ortamdaydı.

— Polis izliyor muydu?

— Polisin sürekli izlediğini söylerdi. Hep tetikteydi. Bize gelirdi, yine tetikte otururdu. Zekeriya beylerle görüşürdü. Mehmed Ali Aybar'la görüşürdü. Görüştüğümüz sıralarda Sabahattin hep tedirgindi, rahatsızdı. Sonra Paşakapısı Cezaevine düştüğü sıraları hatırlıyorum. Hapishaneye arasıra bir şeyler götürürdük. Bu arada karısı Aliye hanımla kızı Filiz İstanbul'a gelmişler bir süre Zekeriya beylerde, bir süre bizde konuk olmuşlardı. Sık sık hapishaneye gider gelirdik. Paşakapısı'ndan çıktıktan sonra, bir konuşmada, "Artık ne pahasına olursa olsun ben bir daha Parmaksız Hamdi'nin eline düşmeyeceğim" dedi. "Parmaksız Hamdi" dediği adam, o dönemde ünlü bir polis şefi... Kapatıldığı bir hücreyi anlatırdı: "Beni bir hücreye kapattılar. Dökülen duvarın sıvalarını tutmak üzere bir gazete kâğıdı yapıştırmışlar. Gazeteyi ters yapıştırmışlar. O gazeteyi alttan üste doğru okuyarak ezberledim", dedi. "Bazan yukarıdan aşağıya, bazan aşağıdan yu-

karıya, dura dura, bekleye bekleye... kızgın, kırgın, umutlu, sönük ama günlerce yalnız bu duvara yapıştırılmış gazete parçasında bir şeyler bulmaya uğraşarak bekledim..." Gerçi herkes o sıralarda hücreye kapatılıyordu. Ama bir yerde durmak, hiç bir şey yapmadan beklemek, kapalı kalmak Sabahattin'in mizacına ters geliyordu. Hareketli, canlı bir insandı. Onu hücreye kapatmak en büyük ceza idi. Bunu iyi biliyordu. Bir gün nasıl kurtulduğunu da anımsıyorum. Ben İpekçi İhsan beyin stüdyosundaydım. Nâzım'ın bir senaryosu —herhalde "İstiklâl Madalyası" idi,— filme alıyorlardı. Ferdi Tayfur son sahneleri çeviriyordu. Nâzım da benimle İpekçi'ye konuyla ilgili bir haber göndermişti. "Git konuş" demişti. İhsan beyle konuştuğum sırada, bir de baktım Sabahattin geldi, telâş içinde. Hep telâşlı bir hali vardı. "Kurtuldum" dedi. Çılgınca bir sevinç içindeydi. O gece Zekeriya beye gidecektik. Beraber gittik sonra. Uzun sürmedi sevinci, çabuk söndü. Sürekli izlendiğine, başına her an bir felâket geleceğine değin endişeliydi. "Peki Sabahattin sen ne yapıyorsun ki?" diyorduk. "Markopaşa dönemi belli. Hiç bir şey yapmıyorum" diyordu. Herhalde hiç bir örgütte, gizli bir örgütte falan da değildi, olamazdı da. Bir gün ayakkabı boyacılığı yapmaya karar verdi. "Yaşamamı sürdürmek için ayakkabı boyacılığı yapacağım, başka çare kalmadı" diyordu. Şaka sanıyorduk. Arkasından kamyon sorunu ortaya çıktı. Dedi ki: "Anadolu'ya yük taşıyacağım." Başında bir kasket, sırtında bir meşin ceketle bir gün çıkageldi. "Ne bu durum yahu?" dedik. "Ben kamyoncu oldum artık" dedi.

— Bu kamyon nasıl alındı, kimlerin işbirliğiyle alındı, ayrıntılarını biliyor musunuz acaba?

— Kamyonu Mehmet Ali Cimcoz'un sağladığını kesin şekilde biliyorum. Bunu kendisi söylemişti. Türkiye'den gitmeden bir süre önceydi. Kısa bir zaman önce. Bir gün

bize geldi yine, Kalamış'a: "Bu gece sizde kalacağım" dedi. Karartma mı vardı yine neydi? Ortalık çok karanlıktı. Gece, yemekten çok sonra, beraberce dolaşmaya çıktık. Fenerbahçe'ye doğru yürüdük. O zaman bazı şeyler açıkladı: "Ateşle oynuyorum, ben" dedi. "Neden yapıyorsun, Sabahattin?" dedik. Adalet Cimcoz'la Mehmet Ali Cimcoz'un Millî Emniyet'le ilişkileri olduğuna kanaat getirmiş gibiydi.

— Ne diyordu bu konuda?

— İşte "Ateşle oynuyorum" diyordu. "Ama onların evinde kendimi emniyette hissediyorum" diye tamamlıyordu. "Biliyorum Millî Emniyet'le ilişkileri olduğunu. Ama benden öğrenecekleri hiç bir şey yok. Bildiğiniz gibi ben, her şeyi açıklıkla ortada olan bir insanım. Gizlim kapaklım yok. Onların evinde ve onların yanında hem kendimi emniyette hissediyorum, hem de korku denen şeyden uzak kalıyorum." Bunları söylediğini kesinlikle anımsıyorum. O sırada Zekeriya bey de, her ne sebepleyse, —kendisinden öğreniriz geldiği zaman, şu anda Paris'te— kuşkulanmıştı bunların polis olduğundan.

— Karı koca mı?

— Karı koca. Dönüp duran bir şeyler vardı ortada. Çok söylentiler geliyordu kulağımıza onların hakkında. Çeşitli çevrelerden. Bir hapishane ziyaretimizde Nâzım tiyatroya bir piyes gönderdiğinden söz etmişti. "Uğrayıp sorun, bu piyesim ne oldu? Oynayacak mı bu yıl? Para sıkıntım var. Çeviri bir piyesti." Biz Vâlâ ile tiyatroya gittik. Konuştuğumuz kişi, fena halde kızmıştı: "Bu çocuk hâlâ akıllanmayacak. Bana bu piyesi polis olduğu söylenen kişilerle yolladı" dedi. Elbette o evrelerde hapisteki bir adamın piyesi oynanamazdı. Başka bir isimle oynanacaktı. Nâzım'a sorduk sonra, Cimcoz'larla yollamış piyesi. Söylentilere neden olan bir durum daha vardı, en çok bu konuşulurdu. Ama itiraf edeyim ki, bizim belli bir kanı-

mız yoktu, bu aileye değgin. Dinler geçerdik. Ancak Sabahattin'in ağzından işittikten sonra ve ölüm olayı daha önce, Mehmet Ali Cimcoz'lardan işittiklerimize denk düşünce bir kanıya vardık. Ben söylentileri naklediyorum. Sovyet Sefaretine bitişik bir apartmanda otururlardı Adaletler. Sefaretin bahçesine bakan tek pencere bunların katındaymış. Başka hiç bir pencere Sefaretin avlusunu görmezmiş. Ölüleri tanık göstermek hiç işe yaramaz ama, bu konuya Cahit Irgat'ın dikkati çektiğini anımsıyorum. Toplu bir halde çıkmıştık evden, biri başını kaldırıp baktı binaya: "Yahu, yalnız bu aileye mi verilmiş bu imtiyaz?" dedi. İşte böyle söylentiler. Sonra, haftada bir toplantıları oluyordu ve çok masraflı, çok pahalı toplantılar. Bir çok çevrede ısrarla bu toplantılar konuşulurdu. Hep birlikte desteklenmiş arkadaş toplantıları değildi, herkes elini kolunu sallaya sallaya gelirdi. Belki bizler çok fakir olduğumuzdan gözümüze büyük görünüyordu bu toplantılar. Çünkü, haftada bir gün onbeş yirmi kişinin bir araya gelip içki içerek karnını doyurması, o günün koşulları içinde altından kalkılabilecek bir masraf değildi, değme babayiğit yapamazdı. Belki bunların da etkisi olacak bu söylentilerin çıkmasında, bilmiyorum.

— Peki, bu toplantılardan bunların amacı ne idi? Mehmed Ali Cimcoz sanatçı değildi, Adalet hanım?

— Adalet'e sanatçı denirdi.

— Ne üzerine?

— Almancadan çeviriler yapardı, dublaj yapardı. Sanatsever kişi olarak bilinirdi. Toparlayıcı bir insandı, sempatik yanları vardı. Toplantılar da çekiciydi. Düşünün, her hafta gidiyorsunuz, kimimiz Kalamış'ta oturuyor, kimimiz Boğaz'da, uzak bir yerde. Her hafta bir kez burada buluşuyorsunuz. Tünelden çıkıp biraz yürüdünüz mü hemen oradasınız.

Evet Sabahaddin bir gün mutlaka Türkiye'den gideceğine inanıyordu. Daha doğrusu gitmek için bir yol, bir çıkış kapısı aramaktaydı.

— Nereye gitmeyi kuruyordu en çok? Bulgaristan henüz o zaman devrime tam ulaşmamıştı?

— Bildiğim kadarıyla canını kurtarmayı düşünüyordu. Yurt dışına çıkıp kurtulmayı. Gerçekte bildiğim budur. Belki bizim bilmediğimiz tehditler vardı yaşamında, diye çok zaman düşünmüşüzdür. Yani, birileri habire onu sıkıştırıyor muydu? Vehimden, kuşkudan mı ibaretti çırpınışları, neydi?

Ara sıra ağzından bir konuda bazı anlamlı sözler de çıkıyordu: "Ah kızım biraz büyümüş olsaydı..." gibi. Filiz'i çılgın gibi severdi. O dolaştığımız gece yurt dışına gitmesi üzerinde çok durmuştu. Sonra eve dönüp yattık. Sabahleyin uyandığımda baktım, bira içiyordu. Biraz sonra Vâlâ kalktı: "Ne oldu Sabahattin uyuyamadın mı?" dedi. "Yalnız bu gece değil, bir kaç gecedir hiç uyuyamıyorum." dedi. Söylemedi ne gün gideceğini ama, "Artık işin sonuna geldim" diye ekledi. Kısa zaman sonra ortadan silindi.

— Yurt dışına gidiyorum diye size kesin olarak söyledi mi ayrılırken?

— Gideceğim, dedi. Kararlı idi vedalaşırken. Ama ne yoldan, ve ne zaman nereye gideceğini söylemedi. Anadolu'ya mı gidecek, yurt dışına mı gidecek, gideceği yer bizim için belli değil ama, kendini kurtarmak uğrunda kaybolup gidecek. Havası bu. Belki altıncı duyumuzla hissettik ki bu bir son ayrılık gibi idi Sabahattin'den. Evet içi yanıyor. "Aliye'ye selâm edin, Filiz'i öpün" filân deyince, şöyle tuhaf bir gülümseme ile yüzümüze baktığını unutamıyorum. Aynı haftalar içinde Adalet Cimcoz bizi yemeğe çağırdı. Başbaşa görüşmek istediler.

— Sabahattin'in gidişinden sonra oluyor bu değil mi?

— Evet... Sabahattin'in sözleri kulaklamızda, bakalım ne diyecekler bunlar diye gittik yine. Ya da o arada bir iki kez daha gitmiştik, anımsamıyorum. Sabahattin sorulduğu zaman "İtalya'ya gidecekti, falan filan," diyorduk. Adalet'in evinde böyle bir konuşmayı anımsıyorum. Evet, o gece yemekte dört kişiydik. Bir ara Fikret Âdil göründü gitti. Mehmed Ali Cimcoz: "Sabahattin Ali yurt dışına kaçtı. Kamyonla Bulgaristan'a gitti. Çok şükür sınırı geçmiş" dedi. "Siz nereden öğrendiniz?" deyince hikâyeyi anlattı: Berber Hasan'la Ali Ertekin'i Sabahattin hapishaneden tanımış. Ali Ertekin'i tanımış daha doğrusu, Berber Hasan'la da o yoldan ilişki kurmuş. Dedi ki: "Kaçtığını bana Berber Hasan haber verdi." Bir para meselesi de vardı ama unuttum. Ali Ertekin'le beraber gitmişler. Sabahattin'in ölümünden sonra gazetelerde okuduğumuz aynı hikâyeyi, aynı atmosferi anlattı. Bir su kenarında yatmışlar, sınırı geçmek için şafağı beklemişler, bir farkla ki dramın bu son perdesinde Sabahattin sınırı geçmiş imiş. Bir kart meselesi de vardı, bir kartı ikiye bölmüşlermiş de yarısı bir araya gelince anlaşılacakmış öyle bir şey. Mutlaka bir kart meselesi vardı. Kısacası o kart gelmiş Mehmet Ali Cimcoz'a. Vâlâ tabiî gazeteci, çok ilgilendi. "Yahu, bu Berber Hasan ne biçim adamdır?" filân dedi. "Ben sana adresini vereyim, git konuş." yerini tarif etti. Bu kadar gizli ve vahim bir şeyi, kendisinin de en azından kamyon tedariki ile katıldığı bir serüveni, bir sırrı bize anlatması da pek mazur görülmez sanırım. Çünkü evinde kaldığına göre Sabahattin de gidişini bize açmadığını herhalde biliyordu. Aramızda böyle bir sır alış verişi yoktu asla. Her neyse, gidemedi Vâlâ. Zekeriya beylere gitmiştik. Kalamış, Moda, trafik sıktı aramızda. Başka gidecek kısa bir yolumuz yoktu. Kayıkla geçerdik. Zekeriya beye anlattık olayı. Berber Hasan meselesi söz konusu olunca, elini masaya vurdu: "Katiyen Vâlâ, bu adamlar seni tuzağa gönderiyor,

nasıl gidersin?" dedi. "Bunlar belki de polisin adamları."

Aradan bir süre böylece geçip gitti, hiç bir haber alınmadı Sabahattin'den.

— Ne kadar bir süre Müzehher hanım? Bunu şöyle iyice belleğinizi toparlıyarak çıkarabilir misiniz? Bu süre belirlenirse bazı olaylara da aydınlık gelecek.

— Şöyle anımsayalım. Sabahattin'in ölümü ne zaman ortaya çıktı biliyor musunuz?

— 1948 yılında.

— Evet öyle de, sonbahar mıydı onu bir bulalım da.

— Onaltı Haziran'da ölüsü Kırklareli'nin Sazara köyü yakınlarında bulundu. "Ceset çürümüş olduğundan teşhis edilemedi" deniliyor.

— Bu durumda pek uzun zaman geçmemiş olacak. Çünkü şundan anımsıyorum. Fenerbahçe'ye yürüdüğümüzde Sabahattin'in sırtında aynı meşin ceket vardı. Diyelim ki Mart ayı idi. Üç ay sonra ortaya çıkıyor demek ki, ama kesin değil bu... Bilmiyorum.

— Evet, siz olaya tekrar dönün.

— Mutlaka yaz değildi, kış da değildi. Paltosuzduk. Her ne ise. Aradan zaman geçti. Sabahattin'in ölümü açıklandı. Zekeriya bey telefon etti bize. Kalktık gittik. Onu da aldık yanımıza Aybar'ın evine gittik. Tümümüz perişanız tabiî. Aybar, Kuzguncuk'ta oturuyordu. Karanlık bir geceydi. Aybar'ın yokuşunu tırmandık, tam kapıyı çalacağız, kapıda bir adam belirdi, herhalde bizi izliyordu, kaçacak yer bulamadı, sıkıştı. (Belirli bir kişi sanıyordum, ama Zekeriya bey de ve Sayın Aybar da anımsamadığına göre ve o gece bizlerden başkasının Aybar'ın evinde bulunmadığını kesin anımsadığıma göre ben yanılmışım.) Sanmıyorum, Mehmed Ali Aybar'ın Cimcoz'lar konusunda bir kanısı olsun. Zekeriya bey ve biz, olaylar öylesine birbirine örülüp eklenmişti ki, kanaat getirdik, Sabahattin'in bir bildiği vardı. Sonra mahkemleer başladı. Meh-

med Ali Cimcoz'un ifadesi alındı. Bu ifadesinde Sabahattin'in en çok Aybar'ın ve Vâlâ'nın evinde kaldığını, en yakın dostlarının onlar olduğunu belirtti ki, Sabahattin bizlere, bize öyle sık sık gelmezdi. O güne dek ancak bir gece evimizde kalmıştı. Bu gerçeği herkesten iyi onlar bilirdi. Sanıyorum ki, bu tarz ifadeleri de bizim kuşkularımızı destekledi. Aybar'ın kendisiyle konuşacaksanız, herhalde bildiklerini anlatacaktır.

— Evet, Aybar'la da konuşmak istiyorum.

— Bu kez de konuştuk Zekeriya beyle. Çünkü İstanbul'da, kendi çevremde. Kendi arkadaşları arasında.

— Zekeriya beyin bu yeni dönüşünde mi?

— Evet. Önce Paris'te görüştüm. Paris'te "Ne olur, dedim İstanbul'a gelseniz de beni destekleyecek bir insan olsa. Ben yalnız kaldım Sabahattin'in savunmasında. Mehmed Ali Cimcoz savunuyor kendisini Sabahattin Eyyüboğlu'nun toplantılarında filân. Yani çevresindekiler Mehmed Ali Cimcoz'a inanmışlar ki, "masumdur" kendisi. Bizler de kötü kişileriz. Sanki böyle bir durumu yalnız biz çıkardık ortaya. Bizim nasıl bir gücümüz olmalıydı ki, bu havayı bütün bir çevreye yayabilelim. O sırada olaylar getirmiş bunu böyle... Oğuz bile "Olur muydu böyle şey Müzehher hanım?" diyor.

— Oğuz kim?

— Bizim Oğuz Akkan. Cem Yayınevi'nin sahibi. "Yahu olmaz olur mu? Olaylar bu şekilde geçti" diyorum. Yine de dediğim gibi, ne notlarımız var elimizde günü gününe tutulmuş, ne de elimizde belge niteliğinde bir takım kanıtlar. O gün için daha inandırıcı deliller vardı. Zaman, "cuk" oturtuyordu olayları birbirine. Sabahattin'in ölümü, ondan önce Mehmet Ali Cimcoz'un bize itirafı "kaçtı gitti, sınırı geçmiş, kâğıtlar geldi, kâğıtlar birleşti" falan filân... Bunlar işin organize olduğunu gösteriyordu. Hem de kesin şekilde, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde. Ben gençtim

o sıralarda, olayları izliyordum ancak. Bakın aradan kaç yıl geçti şimdi, unutmuşum ayrıntıları. Çok da çalışıyordum. Akşam'ın tefrikaları vardı. Başka işler vardı. Yani ayrıntılarda, tarihlerde atladığım çok noktalar olabilir. Zekeriya beyde daha oturaklıdır. Görüştüğümüz zaman anlarım. Zamanlamayı, olayları birbirine düşünsel yönden kenetlemeyi ve sonuç çıkarmayı Zekeriya bey benden daha iyi yapabilir.

Bedri Rahmi çok dostumuzdu. Bedri, Adalet'lerin durumu ortaya yayıldıktan sonra, yani Sabahattin'in kamyonla kaçtığı duyulduktan sonra, bizim kendilerine gitmeyişimizin çevrede kötü bir etki bıraktığını anlayıp Bedri Rahmi'yi bize aracı olarak yolladılar. Hem de bir kaç kez. "Ne olur gelsinler, bizim suçumuz yok," dediler. Bedri de bizi inandırmaya ve yaklaştırmaya çalıştı yeniden bu aileye. Biz gitmedik, görüşmedik. Bugün de inanıyorum, onların Sabahattin'in ölümüyle ilişkileri olduğuna. Örneğin Sabahattin hakkında sonradan Nâzım'la konuştuğumuzda, Nâzım çılgın gibi oldu. Kamyon meselesi hiç hoşuna gitmemişti. O da bazı olayları ekleyip değerlendirme yaptı, hapishanede. Bir tevkifi sırasında Mehmet Ali Cimcoz'un dostça araya karıştığını, ama gerektiği gibi kendisiyle ilgilenmeyişini ve daha bir yığın meseleyi, ortaya koyup iyice düşündü ve kuşkuları arttı. Nitekim burada, Cerrahpaşa hastanesinde yattığı sırada ziyaretine gitmişler.

— Kim ziyaret etmiş?

— Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet. Ondan sonra görüşmediler Nâzım ile. Yani olaylar bir biçim içinde geliştikçe Nâzım da böyle bir kanaate vardı, bunu kesinlikle söylüyorum. Sabahattin'in de bir takım yanlışları oldu mu, onu tam olarak bilemiyorum.

— Kişisel kusurları var mıydı Sabahattin Ali'nin?

— Kişisel kusur sayılır mı bilmem ki, ataktı. Bünye-

den, yapıdan gelen bir kabına sığmazlığı vardı. Her yere girmek isterdi. Meraklıydı. Müthiş bir öğrenme isteği vardı. Ne olup bitiyor, dış dünyaya alabildiğine açık bir insandı. Gizlisi saklısı yoktu. Vekil vükelâdan bir çok ahbap edinmişti. Bunu o devirde bizim çevremizde, kimse hoş karşılamazdı. Ama Sabahattin'in mizacını bilen insan için bu normaldi. Mizacı öyleydi çünkü.

— Korkaklığı var mıydı, Müzehher hanım?

— Hayır. Yaptıkları korkak insanların yapabileceği şeyler değildir.

— Ben bu soruyu çok kimseye soruyorum. Polis takibatı geçirmiş, Konya'da, Sinop'ta, İstanbul'da hapishanede yatmış, çeşitli deneylerden geçmiş bir insandır Sabahattin Ali. Ben bu insanın korkak olacağı görüşünde değilim.

— Asla. Korkak insan onun girdiği olaylara giremezdi. Korkak insan, o devirde nasıl yazabilirdi Markopaşa'daki o yazıları? "Kökünüze Kibrit Suyu"ndan tutun... O sıralarda bunu yazmak tam bir cesaret işi idi üstelik. Korkak değildi. "Klostrofobi" mi diyelim, ne diyelim, bir yerde kapanıp kalmak hiç hoşuna gitmezdi. Yani, hapishaneden hiç kimse hoşlanmaz ama, o açıdan değil. Dört duvar arasında kalmaktan çıldıran bir adamdı o. Belki bundan söz ettiyse, "hapishaneye düşmek, girmek istemiyorum," dediyse yüzeyden bakıp bundan ötürü "korkak" demişlerdir. Sabahattin, sonuna kadar mücadelesini yapmış bir insandır. Son derece namuslu bir adamdı düşünce yönünden de. Son derece efendi, son derece dürüst; son derece cömrt kalpli.

— Marksizmi iyi bilir miydi?

— Marksizmi bugünkü anlamıyla biliyor muydu bilemem? Değerlendirmesini yapamam ben, bilemem. Ama çok kitap okumuştu. Sürekli de okuyordu. Almanca bildiği için bu ona kolaylıklar da sağlıyordu. Ankara'da bir kez evine gitmiştik. Büyük bir kitaplığı vardı. O günlerdeki

marksist bilgilerle bugünküler arasında bir kültürün geniş anlamıyla girmiş olması yönünden çok fark var. Bizim yetiştiğimiz evrelerde, ancak Haydar Rıfat'ın kitapları elden ele dolaşırdı diyebilirim. Dil bilmeyenler, yabancı kitaplardan yararlanamayanlar, bu alanda okuyabilecek başka pek bir şey bulamazlardı. Yabancı kitaplar da sınırlıydı. Karl Marx'ın adını anmak suçtu. Şu, portakal kabuğundan orak çekiç çıkardı bahanesiyle insan tutuklandığı evreler. Bugün düne göre elbette daha ileri. Bugün düne göre daha çok şey biliniyor. Çağın olanakları gelişti her şeyden önce. İnsanların da okuma, öğrenme konusunda olanakları arttı. Düne göre dar anlamıyla alınan şeyler bugün açıklık kazandı.

— Sabahattin Ali'nin eserlerinde bu yaklaşımı buluyoruz. İnsana bakışı, topluma bakışı, onun sorunlarını değerlendirmesi, kendisinden çok sonra bunu yapmaya çalışan sanatçılar da olduğundan çok daha sağlamdır eserlerinde.

— Marksizm bir bilimdir. Bugün bunun öğrenilmesi, edinilmesi, yolları çok. O zaman yoktu. Ama Sabahattin Ali marksist görüşlüydü. Eserleri, yazdıkları söylediğiniz gibi ortada.

— Sabahattin Ali'nin yakın arkadaşı bilinen Aziz Nesin'i o dönem içinde tanıma olanağını buldunuz mu, Müzehher hanım? Bu konuda biraz bilgi?

— Biz o dönemde Aziz Nesin'i yazılarından tanırdık. Sonradan kendisini tanıdık. Vâlâ onu Babıâli'de tanımıştı daha önce. Aziz'i Sabahattin'in tanıttığı şekilde tanımaya başladık. Ortak gazeteleri çıkmıştı ama, polis gazeteye rahat vermiyordu, öyle diyordu Sabahattin. Polis çemberinden yakınıyordu. Vâlâ o sıralarda polise "aile doktoru" adını takmıştı. Polisin adı "aile dokturu"ydu. "Sizin aile doktoru geldi mi?" filân diye Zekeriya beylerle şaka konusuydu. Çünkü o Tan olayları sırasında aramıza bir takım

insanlar girmişti. Bir çoğundan kuşkulanırdık, bilirdik. Şimdi hayatta olanlar var, Özdemir gibi ölmüş olanlar var, bunların arasında. Özdemir sonradan itiraf etti bunu değil mi? Yassıada Mahkemeleri sırasında: "Ben Menderes'i filân şey ediyordum" dedi. Örneğin Fevzi Çakmak'ın adamıydı bu Özdeimr Oğlumuz, Cami beyin dostuydu... Bakın Cami beyle Sabahattin de çok dosttu, ve çok severlerdi birbirlerini.

— Cami Baykurt değil mi?

— Evet. Çok severdi Sabahattin Ali'yi.

— Yakın dostları içinde yakınlığı belirgin başka kimler vardı?

— İstanbul'da mı?

— İstanbul'da, Ankara'da, başka yerde, ünlü, ünsüz sizin bildiğiniz?

— Ankara'dakilerin bazılarını biliyorum. O sırada örneğin Niyazi Berkes'ler vardı. O zaman evli olduğu karısı Mediha hanım, Mediha Esenel, tanır Sabahattin Ali'yi. Arzu ederseniz ben telefon edeyim, sizin görüşme isteğinizi ileteyim?

— Elbette, çok teşekkür ederim. Konuşma bittikten sonra arıyalım.

— Adnan tanırdı, Cemgil. Pertev Boratav ve karısı.

— Pertev Naili bey burada değil galiba?

— Paris'te. Emintürk Eliçin ve karısı Asiye hanımla da dostmuş. İstanbul'da ele avuca sığmaz bir adam olduğu için, kimlerle görüşürdü, kimin yanında kalırdı bilemezdik. Çünkü herkesle tanışır, konuşurdu. Kademe kademe ama, çok kişiyle ilişkisi vardı. Herhalde İpekçi İhsan beyle de tanışırdı ki, ziyaretine gelmişti.

— Hayatta mı İpekçi İhsan bey?

— Hayır, öldü.

— Eğlenceye düşkün müydü Sabahattin Ali? Kabarelerin dışında nereye giderdi?

— Sayardı bir sürü yer. Dün gece oradaymış, önceki gün başka bir yerde. Abartma huyu da vardı.

— Kesin var mıydı?

— Vardı ama, böyle âvare konuları abartırdı. "Çok güzel kadın, aman aman ne güzel kadın!" filân diye abartırdı.

— Ailesine bağlılığı nasıldı Müzehher hanım?

— Karısına çocuğuna çok bağlıydı. Bunu iyi biliyorum. Bundan ötesi de sanıyorum Sabahattin'in abartmasıydı.

— Öyle mi?

— Ben bu kanıdayım kesinlikle. Çünkü herhangi bir ilişkisi olduğunu bilmiyorum. Hiç kimseden de duymadım. "Falanca ile ilişkisi vardı da şöyle oldu, böyle gitti" bir şey duymadım. Yalnız Sabahattin bu konuları hafife alır, şaka mı ciddi mi güme getirirdi. Onun için "Abartıyordu" diyorum. Daha önce de belirttiğim gibi Lili Marlen'e aşıktı örneğin. Aşkı da ne idi? Fırsat buldukça gider, kabarede Lili Marlen şarkısını dinlerdi.

— Mehmed Ali Cimcoz kıskanç bir adam mıydı. Eşini kıskanır mıydı?

— Hayır, değildi. Eşi ile ilişkisi daha çok arkadaşlık üzerineydi.

— Acaba Almanya'da kaldığı zaman Sabahattin Ali ile aynı yerlerde okumuş olabilirler mi?

— Adalet Cimcoz'un Almanya'da kalıp kalmadığını da bilmiyorum.

— Almanya'da tahsil yapmış sanıyorum Adalet hanım.

— Annesi Almandı, malûm. Duymadım bu konuda bir şey. Almanya'da arkadaş olsalardı mutlaka kulağıma gelirdi. İkisinden biri anlatırdı.

— Öyle bir şey yok demekki?

— Ben bilmiyorum.

— Sizce Sabahattin Ali'nin gizli örgütler tarafından öldürüldüğü bir gerçek mi?

— Evet, bence gerçek bu.

— Peki, neden öldürmüş olabilirler? Bu konuda nasıl bir yorum yapıyorsunuz? Daha doğrusu neler etkili olabilir? Yorumlayarak kendi aramızda konuşsak?

— Demin de sözünü ettiğim gibi, bazı insanların ortadan ansızın silindiği bir devirdi değil mi?

— Evet.

— Tan olayları olmuş, Nâzım Hikmet hapiste. Onu yakalayıp götürüyorlar. Berikisini sessizce hücreye tıkıyorlar. Örneğin bir ressam Fâris vardı. Vâlâ çok severdi onu. Hastaydı. Hapishanede ağzından kan boşanmış diye kulağımıza gelmişti, sonra öldü. Böyle bir dönem. Üniversiteler hücuma uğruyor, bir takım ilerici profesörler kürsülerinden ediliyor. Bir takım insan ortadan yok oluyor. Bir yerlere mi sürülüyor? Bunlar hakkında özellikle Nâzım'ın hapisliği sırasında, bir çok mektup geldi Vâlâ'ya. Bu mektuplarda bir takım insanlar ortaya atılıyordu. "Filancayı yok etmişler, falancayı ortadan kaldırmışlar" gibi. Aradan bunca zaman geçtiği için, nice badirelerden geçtiğimiz için, şimdi bunları kanıtlayacak belge yok benim elimde. Hele 12 Mart'tan sonra hiç bir şey kalmadı.

Nâzım'ın bir dizesi vardır

"Susuyoruz

Bir mermi yatağında

Kurşun nasıl susarsa..." der.

Sabahattin bence o susan mermi gibi bir insandı. Onların açısından "tehlikeli" bir adamdı herhalde. Toparlayıcıydı, sempatikti. İnandırma yeteneği vardı. Güzel ve etkili konuşurdu canı isteyince. Eleştirilerini acımasızca yapardı. "Ben harice gideceğim" diye ağzından kaçırmışsa ya da kasten söylemişse, bu nedenle bunu bir fırsat sayarak bazı kişiler öldürtmüş olabilirler. Belki bir şeyler bi-

liyordu, bunların yurt dışına sızmasını istemiyorlardı bir canlı tanıkla; onun için ördürttüler. Tabiî, "belki" diyorum, çünkü bir takım faşizan insanlarla da ilişkileri vardı, anlatırdı. Başkentte bulunmuş. Konservatuvarda hocalık yapmış, aralarına girmiş.

— Ayrıca toplum sancılıydı, Müzehher hanım, bu sancı daha çok sanatçılara, yazarlara, ozanlara yansımış durumda. Halkın sözcülüğünü bunlar yaptığı için, egemen güçler bürokrasinin kilit noktalarında bulunanlar huylanıyor elbette. Yönetime karşı olan her şeyi ortadan kaldırma hesapları işliyor, değil mi?

— Evet. Bu koşullar içinde gerçekten de bir tarafa kaçmak istemiştir. Böyle bir fırsat ellerine geçince de "bu adamı ortadan kaldıralım", demişlerdir.

— Bir kaçma isteği olsa bile onların ağına düşmüştür, diyorsunuz?

— Evet bu, tam bir ağa düşmedir. Mutlak olan bir şey varsa, hapishanede Ali Ertekin'in ağına düşmesidir ayrıca. Belki Ali Ertekin kendisinden yana görünüp ona bazı şeyler söyletti. Belki polis tarafından bilinerek yatırılıyordu Ali Ertekin hapishanede. İşin bu yanını bilmiyoruz. Belki Sabahattin Ali, Ertekin'i etkilemek için, olmayan şeyleri de söyledi. Bunlar karanlıkta. Bu adam Millî Emniyet'in adamı idiyse, polisin adamı idiyse, onu tehlikeli görmüştür. Anadolu'ya gidip geliyor, kamyon çalıştırıyor. Bunların gözüyle bakınca o devirde, Sabahattin gerçekten kurulu bir bomba gibi dolaşıyor ortada. Yoksa işe yaramayan birini niye öldürsünler? Tehlikeli saymadıkları biriyle neden uğraşsınlar? Ne acı ki, bazı çevreler, "Milli Emniyet'in adamıydı" da dedilerdi. Peki Milli Emniyet'in adamıysa neden kaçmaya kalkışsın? Neden kendi adamlarını öldürsünler? Laf bunlar. Öyle olsaydı gösterisizce yaparlardı ölüm işini. Bir acı kahve içirip işini bitirirlerdi. Al sen bunu hududa götür de orada mizansen hazırla, nasıl olur ken-

di adamları olsa? Sabahattin kaçma planını uygulamaya koyunca sorumsuz davranışlı bazı güçler, gürültüye getirip temizledi.

Sabahattin Ali'yi tehlikeli görüyorlardı ve öldürdüler. Yalnız bu işi yapanlar belli ki "bir âvare grup"tu. Bu âvare grubun eline düştü. Eh, onların yapabileceği hazırlanmış bir iş de bu kadar olurdu.

Sabahattin'i hepimiz çok severdik. Adının geçtiği her yerde sevenlerinin çokluğu dikkati çekerdi. En küçük anısına bile toz kondurmak istemem.

—Unutamadığınız anılar var mı, Müzehher hanım?

— O geceyi unutamam işte. Son, o Fenerbahçe'ye yürüdüğümüz geceyi. Sabahattin genellikle şakacı bir insandı. En ciddi konuların bile mizahını yapmayı severdi. Dramı sevmezdi. O gece ilk kez Sabahattin'i "dramatik" gördüm. Acıyla yüklü gördüm. Aradan yıllar geçti, o sahne hâlâ gözlerimin önünde. O günkü yüzünü hapishanede bile görmemiştim. "Ateşle oynuyorum, gitmem gerekiyor" diyordu. Uzun uzun konuşuldu, gece saat üçe kadar sürdü bu konuşma. Vâlâ'nın belleği çok güçlüydü. Hayatta olsaydı, belki daha bir çok ayrıntıları da anlatabilirdi.

— Yazılı hiç bir şey bırakmadı mı acaba?

— Fıkralarında sonradan çok söz etti Sabahattin'in ölümünden Akşam'da. Nâzım'ın açlık grevi sırasında da, bir çağrışımla Nesimi'nin derisini yüzdüklerinden, Sabahattin'i öldürdüklerinden söz edip Nâzım hakkında da yüreğe dokunur bir yazı yazdığını hatırlıyorum. Rahmetli Hilâli vardı o sıralarda, yazışleri müdür yardımcısıydı. Enis Tahsin bey de yazışleri müdürü: "Bugün Hilâli hastaymış, benim yazım Enis Tahsin'den geçti," diye sevindiğini anımsıyorum da ondan aklımda kalmış. Çünkü Hilâli bey keskin bir sansördü! Herkes bilirdi, hoşgörüsüzdü. Başkaca belge adına elimde hiç, hiç bir şey yok. Vâlâ çok

üzüldü elbette. Herkes gibi o da günlerce perişan oldu. O gece anlatamayacağım bir hava içindeydi Sabahattin.

"Biliyor musunuz, ben kafamın içinde bile geçmişe dönmeyi sevmeyen bir insanım. Çünkü, güzel günlerin geçmiş olması üzüntü veriyor. Kötü günleri de yeniden yaşamak zor geliyor. Vâlâ, dünyada dostum, arkadaşım, her şeyim olan bir insandı. Kocamı değil, dostumu kaybettiğim için çok sarsıldım. Onun için maziyi kapattım. Maziyi düşünmek istemiyorum.

— Çok teşekkür ederim Müzehher hanım. Toplumumuzun yaşadığı bir dönemi öğrenmek isteyenlere, ışık tutacak anlattıklarınız. Sağolun!..

ÇOBAN YURTÇU
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Çoban Yurtçu, Torosların bir kolu olan Bolkar dağlarının yamacında kurulu Şıhlı (Akça) köyünde 1331 (1915) yılında doğdu. Bir haftalık bebekken babası askere alındı. Seferberlik kur'asında askere çağrılan köy delikanlısı Kanalda İngiliz'lere tutsak olmuş, dört yıllık esaretten döndükten sonra evini tam takır bulmuştur. Çünkü tutsak olduğu sıralarda eşi ölmüş, biricik oğlu öksüz kalmış, bu arada evi yağmaya uğramıştır.
Çoban Yurtçu, binbir yoksulluk içinde köyünün okulunu bitirip Adana'ya amcasının yanına gittikten sonra öğretmen okuluna girmiş, okulu bitirmiş, köy hizmeti de dahil 31 yıl öğretmenlik, 36 yıl da gazetecilik yapmıştır. Halen Çukurova Gazeteciler Cemiyeti'nin Başkanı ve basın şeref kartına sahip olarak Adana'da yaşamını sürdürmektedir.

Bir sanat havasıdır sarmıştı tüm yurdu. 1934'lerde bir öykü furyasıdır alıp aparıvermişti bizleri gençlik çağımızda. Tümümüz birbirimize soruyorduk:

"— Değirmen'i okudun mu?"

Ve hemencecik ekliyorduk:

"— Okumamışsan oku da gör, öykü neymiş gör."

Daha önceleri Kuyucaklı Yusuf'unu okumak değil de âdeta bir sanat kıvancı içinde bitiriverdiğim Sabahattin Ali'yi kuşkusuz çok merak ediyordum. Ama o zamanlar ne televizyon vardı, —ki uzakardan da olsa yüzünü görebilelim— ne de Adana'dan İstanbul'a bugünkü olanaklar içinde gidip gelme kolaylığı, hiç mi hiç yoktu.

Ama zaman bana yardım etti, ünü yurdumuzun sınırları dışına da taşan büyük öykücü ve romancı Sabahattin Ali'yi umduğumdan da fazlasıyla görmek ve konuşmak olanağını buldum. 1936-1937 döneminde yedeksubay okulunun onuncu devresi için İstanbul'a gelmiştik. Okul, şimdi Orduevi olarak kullanılan Harbiye'deki binada idi. Okul komutanımız 1938 Temmuz'unda birliklerimizin başında Hatay'a giren ünlü komutan Kurmay Albay Şükrü Kanadlı idi. İki ay er, altı ay da yedeksubay okulu öğrencisi olarak sekiz ayımız bu binada geçti. Bu süre içinde de bir çok şöhretlerle tanışma olanağı bulmuş olduk. Örneğin, benim bölüğümde tanınmış müzisyen besteci Ruşen Kam vardı. Bölük odamızın bitişiğindeki piyade bölüğünde, yapıtlarını büyük bir kıvançla okuduğum, bu nedenle de gıyaben hayranlık duyduğum değerli sanatçı Sabahattin Ali bulunuyordu. Kendisiyle tanışmayı çok istiyordum.

Kısa denilebilecek boyu, tıknazca yapısı ile hemen dikkati çekiveren Sabahattin Ali'nin hafifçe kırlaşmış saçı boyuna uygun başını süslüyor, altın çerçeveli gözlüğünün altında zekâ fışkıran gözleri karşısındakini büyülüyordu. Bu haliyle ne başkalarına karşı büyük sanatçı gururu, ne de çevresine en ufak biçimde çalım satma hevesinden en küçük bir eser vardı. Herkes gibi eğitime düzenli bir biçimde çıkar, cumartesi günleri silah temizliği

muayenesinden sonra elindeki siyah evrak çantasıyla okuldan ayrılırdı.

Okul komutanımız sonraları Jandarma Genel Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevlerinde de bulunmuş olan General Şükrü Kanadlı gerçekten disiplinli bir Albaydı. Kar, kış demez tüm birlikleri o yıllarda boş arazi halinde bulunan Zincirlikuyu ve Ayazağa kasrı yönlerinde eğitime çıkarır, gece eğitimlerini ise hiç ihmal etmezdi. Hattâ bu disiplini yüzünden, tüm bölükleri okulun bahçesinde toplayarak okuduğu, bir de mektup almıştı. Bizlere bizzat okuduğu ve kendisini çok sinirlendirmiş olduğu anlaşılan mektupta biraz da tehdit havası vardı. Eğitimin sıkı oluşundan, karda kışta araziye çıkmanın anlamsızlığından yakınılıyor ve şöyle deniliyordu:

"Bizleri böylesine ezmek istiyorsan şunu bilmelisin: Sen, Şükrü Kanadlı'ysan, bizler de yerde birer aslanlarız."

Rahmetli komutanımız, bu imzasız mektubu öfkeyle okuduktan sonra haykırıyordu:

— Çıksınlar da görelim bu korkak kahramanları... Kendilerini yiğit sanan bu korkak fareleri.

Doğal olarak yüzlerce kişilik toplulukta tıs yok. Ve ondan sonraları da eğitim daha da sıklaştırıldı.

Yedeksubay okulunun özellikle son günleri uyku kaçırıcı, sancılı günler ve saatler içinde geçer. Yedeksubay olup olamama sorunları uykuları yok eder. İnsanı çavuş çıkma tasaları alır aparır. Nitekim, Sabahattin Ali ile Adana'nın büyük çiftçilerinden rahmetli Ekrem Zaimler ve belleğimde yanılmıyorsam 14 kişi demir takmak nasip olmadan çavuş çıkarılarak kıtalara gönderilmek durumuyla karşılaşmışlardı. Ancak çavuş çıkarılacağını önceden haber alan Sabahattin Ali bir kolayını bularak Ankara'ya gitmiş ve bazı kişilerle ilişki kurarak durumunu düzeltmişti. O zamanlar okulda yaygın biçimde söylendiğine gö-

re Sabahattin Ali'nin yedek subay olabilmesi için Prof. Afet İnan'ın büyük yardımı olmuştu.

Hepsi de birbirinden değerli ve Türk sanat dünyasına yenilik ve gerçekçilik getiren Sabahattin Ali'nin yapıtlarını okumamak gerçekten büyük bir eksiklik sayılırdı. İşte böylesine bir sanat dünyası yaşayan ve yaşatan Sabahattin Ali'yi okuldan ayrıldıktan sonra da izlerken, günün birinde gazetelerden, Bulgaristan sınırında yurdumuzdan kaçarken bir gedikli çavuş tarafından öldürülmüş olduğunu üzüntü ile okuduk. Gazetelerin yazdıkları dışında fısıltı gazetesi ise Sabahattin Ali'yi o zamanlar (gizli polis) denilen örgütün ortadan kaldırttığını ileri sürüyorlardı.

İster gedikli öldürmüş olsun, ister çobanlar, isterse gizli polis örgütü. Sabahattin Ali ile Türk edebiyatı dünya çapında bir şöhretini yitirmiş oluyordu. Evet Sabahattin Ali ile bir yıldız kayıvermiş, değeri unutulamayacak bir şöhret yok oluvermişti. Yapanlar utansın.

ZEKERİYA SERTEL
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Sayın Zekeriya Sertel, yıllarca yurt dışında süren ve kendisine büyük acılar getiren göçmenlik yaşamından kurtulup Türkiyeye yerleştikten sonra, kendisiyle bir kaç kez görüşmek istedim. Fakat uzunca bir zaman bu olanak doğmadı. Sonunda, bu arzumu iyi bilen Sayın Müzehher Vâ-Nû, 10 Haziran 1978 tarihinde bizi evinde, bir öğle yemeğinde buluşturdu.

Kurtuluş Savaşı sonrasında. yeni ve ilerici gazetecilik girişimleriyle Tan gazetesinde önemli bir savaşım veren Zekeriya Sertel, tek parti döneminde öldürülen Sabahattin Ali benzeri ilginç bir insandır. Zekeriya Sertel'in gazetesi yakılıp yıkılmış, öz yurdundan uzaklaştırılmış ve yaşamı acılara boğulmuştur. Sabahattin Ali ise, verdiği savaşım sonunda yaşamını yitirmiştir.

Tek parti döneminin, yok etmek için tüm gücünü kullandığı iki insandan birine, "yok" olanı sormak, doğrusu acı bir durumdur. Bu nedenle sayın Zekeriya Sertel'le

karşılaştıktan sonra bir kaç saat değişik konulardan söz ettik. Sayın Sertel ilerlemiş yaşına karşın, dünün içindeki olayları ayrıntılarına dek deşeleyebilen, belleği son derece güçlü bir aydın. Sabahattin Ali üzerindeki ilk sorumu şöyle karşıladı

— Ben Sabahattin Ali'yi ilk kez 1920 lerde Resimli Ay'da tanıdım. O zaman biz Resimli Ay'ı Babıali'nin biraz yukarısında Donanma Cemiyeti'nin bitişiğindeki bir binada çıkarıyorduk. Resimli Ay, Babıali'de önemli rol oynayan bir dergi haline gelmişti. Nazım, Sabiha Sertel ve edebiyat sanatla uğraşan tüm arkadaşlar beraber olduğumuz için derginin çevredeki etkisi büyüktü. Bir gün, kısa boylu, bodur, sevimli ve gözlüklü sarışın bir genç geldi. Kolunda kitaplar vardı. Doğru Nazım'ın odasına geçti. Nedense, sanki talihin bir cilvesi olarak işte, benim dışımdaki yazarlar ve sanatçılar aynı odadaki masalarda çalışırlardı. Ben ayrı bir odada çalışırdım. Orda Sabiha da vardı. Nazım'ın odasında Sabiha ve Nazım'la tanıştılar. Onlarla konuştuktan sonra Sabahattin gitti ve Nazım benim odama geldi. Dedi ki, "biraz önce gelen gençte iş var. Değerli bir çocuğa benziyor. Bu bana Mozart'la Bethoven'in buluşmasını hatırlattı. Bilmem bilir misiniz hikâyeyi?

— Dinlemek isterim efendim.

— Bethoven, Mozart'a gider. Mozart: "Aman efendim bu gençlerden bıktım usandım. Bir şey yapamazlar, illâ da büyük adamlarla tanışacağız havası içinde gelip boş yere zamanımızı alırlar. Getirin bakalım o Bethoven adlı adamı" der. Getirirler Bethoven'i. Oturur piyanonun başına. "Çal bakalım bir parçayı" der. Çalar Bethoven. Mozart'ın çok hoşuna gider. "Bir tane daha çal bakalım" der. Bethoven yeniden başka bir parçayı çalar. Hayret, her şey çok iyi. Bir üçüncü parçayı daha çaldırdıktan sonra "Haaa, bu adamda iş var" der. Tıpkı bunun gibi, Nâzım da Saba-

hattin ile konuştuktan sonra "Bu adamda iş var" der. Bu bir hükümdür. İlkin ben bu vesile ile tanıdım. Sonra artık bizim matbaaya gelmeye alıştı. Ahbap olduk kendisiyle, bize yazı getirmeye başladı. Resimli Ay yazı ailesi içine girdi. Bizim tanışmamız böyle başladı.

— Resimli Ay'ın sahibi sizdiniz değil mi Zekeriya bey?

— **Evet.**

— Daha sonraki ilişkiler nasıl gelişti?

— Ondan sonra sık sık yazı vermek amacıyla matbaaya geliyordu. Biz tam bir aile havası içinde çalışıyorduk. İşimiz bittikten sonra hep birden çıkıyorduk. Ya benim evimde yahut bir başka arkadaşın evinde toplanır yemek yer, edebiyat, sanat sohbetleri yapardık. Günün siyasal olaylarını, sosyal gelişmeleri konuşur tartışırdık. Bunların arasına Sabahattin de katılmaya başladı. Ayrıca Vâlâ vardı. Bu şekilde Sabahattin yalnız ailemizin içine değil Edebiyat çevremize de girmiş oldu. İlişkilerimiz tam bir dostluğa dönüştü. Dostluk ilişkisi olunca birbirimizi zamanlı zamansız aramalar da başladı. Bizim zamanımızda tanıdığımız Sabahattin çok zeki, yetenekli, hareketli, ele avuca sığmaz coşkun bir gençti. Fakat dostu düşmanı ayırt etmezdi. Benden çıkar benim düşmanım bildiğim adamla ilişki kurar, ondan çıkar onun düşmanı kabul ettiği kişi ile görüşürdü. Özellikle sonraları aydınlar arasında faşistler ve biz sosyalistler gruplaşmaya başladık. Sabahattin gelir bizim grupla buluşur, görüşür, bir de bakarsınız ertesi gün faşistlerle de görüşürdü.

— Bir kararsızlık **mıydı bu?**

— Hayır kararsızlık değil, bu gruplaşmalara önem vermezdi. İnsan ilişkilerinde görüş ayrılıklarına bakmazdı. Sosyal ve ideolojik farklılıklara aldırmazdı. Siyasal düşüncesi ne olursa olsun, bir adam Sabahattin'in

dostuysa ona tam bir dost gözüyle bakardı. Onun için "İnsan insandır", bu nedenle herkesle ilişki kurardı. Fakat bu tür ilişki o zaman bizim anlayışımıza uymuyordu. Bize ters görünüyordu. Bir çok kimseyi de zaman zaman kızdırıyordu. Eleştirilere uğruyordu. "Canım, konuştuysam ne olmuş yani?" derdi ve gene sürdürürdü. Bizden çıkardı, polis müdürüne giderdi. Polis müdürü bizim birinci sınıf düşmanımız. Bizi yakalamak için neden arıyordu. Bunlara benzer bize ters gelen işler yapardı.

Sabahattin Ali'nin Babıali'ye alışması böylece bizim kanalımızla oldu. Bu işte Nazım'ın büyük bir etkisi var. Nazım tüm tanıdıklarına, dostlarına ve arkadaşlarına öğretmenlik etmesini de seven bir insandı. Çevresindeki insanlara doğru bildiklerini öğretirdi. Bu yüzden Sabahattin Ali'ye de çok şeyi yorulmadan öğretmiştir, söylemiştir. O zaman marksist görüş pek azdı, bu nedenle her tanıdığına marksist görüşü anlatmaya uğraşırdı. Şiirle, sözle, espri ile ama, mutlaka marksist görüşü benimsetmeye uğraşırdı Nazım. Sabahattin bize geldiği zaman Almanya'da tahsil görmüştü. O vakit sola tam yatkınlığı var mıydı bilmiyorum. Belki de olduğu için geldi bize. Başka bir dergiye de gidebilirdi, gitmedi bize geldi. Demek ki, bize eğilimi vardı.

Daha sonra İstanbul'dan ayrıldı. Konya'ya öğretmen olarak gitti. Ankara'da Konservatuar'da çalıştı. Fakat Ankara'dan, Konya'dan İstanbul'a geldikçe mutlaka bizlere gelirdi. Gerek iş olarak Resimli Ay'da, gerekse dost olarak evimizde bulunurdu. En yakın dostlarımızdan birisiydi.

— Sert eleştiriler yazan bir yazar mıydı Sabahattin Ali?

— Hayır değildi. Markopaşa'yı Aziz Nesin'le beraber çıkardılar. O günün koşullarında büyük bir başarı kazandı bu dergi. Bizler gazeteleri onbeş yirmi bin basarken

onlar 60 bine kadar ulaşmışlardı. Bu büyük satış onların başını döndürdü adeta. İlk kez bir siyasî mizah dergisi olarak çıkmışlardı. İttihatçı'lar devrindeki Kalem, Cem gibi dergileri saymazsak, mizah alanında en büyük ilgiyi görmüş dergi diyebiliriz. Bunda Sabahattin Ali'nin büyük rolü vardır, çünkü orda zaten başyazardı. İkinci rolü Aziz Nesin oynamıştı.

Bu dergiyi çıkardıkları süre içinde de bizlere gelir ahbaplık ederdi. Biz okuduklarımız üzerine görüşlerimizi söyler, bazı eleştiriler de yapardık. Önerilerde bulunur övgülerimizi söylerdik. Mutlaka gelir düşüncelerimizi sorardı. Sonra cezaevine düştü. Karısı ile kızını o tarihlerde bize getirdi. Onun yattığı yer Üsküdar'da idi. Karısı kızı ile hep birlikte ziyarete giderdik. Bir gün Filiz de vardı yanımızda. Filiz daha küçüktü o zamanlar, 10 yaşında filandı. Çok sevindi bizleri birlikte görünce. Filiz'i yanına aldı. Saçlarının arasına ellerini soktu. Gözlerini kapadı, hiç kimseyle konuşmadan yarım saat öyle kaldı. Kokladı tüm gücüyle kızını... kokladı... kokladı... Derin, içten bir baba özlemi ve sevgisi içindeydi. Sanki yanında, çevresinde, bizler, başkaları yoktu. Sanki bir daha hiç görmeyecekmiş gibi, göremiyecekmiş gibi bir özlem gidermeydi bu...

Yanından ayrılırken ne bizlerle konuşmaya, ne de karısına bir şey söylemesine zaman kalmıştı. Filiz'e kavuşup, onu kucaklayıp koklaması bir çok şeye yetmiş gibi idi. Bu duygusal davranıştaki içtenliği, aradan uzun ve acılı yıllar geçmiş olmasına karşın hiç ama hiç unutamadım.

— Başka böyle ilginç anılarınız var mı? Örneğin biraz önce yemekte anlattıklarınız gibi?

— Var, fakat onlar Sabahattin'in olumsuz yönlerini gösteren anılardır. Kimseye yararı dokunmaz. Oysa Sabahattin çok yönlü bir insandır, bir sanatçıdır.

— Kişiliğinin daha belirgin olarak ortaya çıkması açısından bir çok şey söylenebilir aslında Zekeriya bey?

— Bazı şeylerin kötü yorumlanması olasılığı var. Bu da haksızlık olur. Oysa önemli olan aramızdan bir fırtına gibi gelip geçen bir insanın, bir sanatçının yaşamından, gelecek kuşaklara olumlu izler bırakabilmektir. Bu hem dostluğun hem de iyi insan olmanın gereğidir. Bir de "düşmana silah vermemek" durumu var. Anladınız değil mi?

— Anladım efendim.

— Sabahattin hiç bir şeyi kötü niyetle yapmış değildir. Ama biraz önce de söylediğim gibi, insanî ilişkilerde dost düşman ayırmazdı. Onun için bizim hoşumuza gitmeyen dostları vardı. Ama bu onun karakterinin kötülüğünü ortaya koymaz. Onun görüşü öyleydi. O başka bir adamdı. Benim selam bile vermeyeceğim kişi ile gider oturur rakı içerdi. Dost gözüyle bakar, dost gibi konuşurdu. Evine gider konuk olurdu. Biz bunu eleştirirdik.

— Zekeriya bey, Türkiye'de 1945 yılından başlanarak tam bir cadı kazanı kaynatılır. Örneğin 23 Şubat 1945'te Türkiye ve Japonya'nın Almanya'ya savaş açması söz konusudur. Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin kurucu üye olabilmesi için sanırım bu anlaşmaya "evet" demesi gerekiyordu. Ondan sonra 24 Şubat 1945'te Türkiye - Amerika, ödünç verme ve kiralama anlaşmasını imzalaması var. 19 Mart 1945'te, zamanın yeni koşullarına uyacak biçimde değiştirilmedikçe, Türk - Sovyet dostluk anlaşmasının yenilenmeyeceğinin söylenmesi var. Ondan sonra 4 Aralık 1945'te Tan ve diğer sosyalist gazetelerle kitapçı dükkânlarına saldırılar söz konusu. 5 Mart 1946'da sizin ve eşiniz Sabiha Sertel'in ayrıca Cami Baykurt beyin aleyhine hükümetin dava açması, 23 Mart 1946'da yani davanın açılmasından 15 gün sonra sizin ve eşinizin birer yıla, Cami Baykurt'un 10 aya mahkûmiyeti, 5 Nisan 1946 Amerikan gemileri Missuri ve Providence'nin İstanbul'u ziyareti ve Amerikan emperya-

lizmine yavaştan bir teslimiyet var. Böylece 1948'lere kadar taa Sabahattin Ali'nin ölümüne dek süren korkunç, acı, zor bir devre başlıyor. Hatta bu devre 1948'lerde bitmiyor, sürüyor. Soru çok uzadığı için ben özetliyorum. Olayların bu şekildeki gelişmesini siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Bir döneme ışık tutması bakımından söyleyeceklerinize önem veriyorum?

— İkinci dünya savaşı demokrasi taraftarlarının zaferiyle sonuçlanınca, bizlere büyük bir cesaret geldi. O zaman Sabahattin Ali de bizlerle beraberdi. Biz bu zaferin armağanı olarak Türkiye'nin de demokrasiye geçmesi gerektiği inancında idik. Bunun için savaşıma girdik. Bu savaşımın içinde Sabahattin Ali de vardı, Cami Baykurt da vardı. Önce Sabahattin ile Cami günlük bir gazete çıkarmaya giriştiler. Matbaayı da buldular karşı tarafta. Hazırlıkları da yaptılar. Fakat bizim Tan matbaası ile birlikte onların matbaasını da yıktılar ve onların da gazete çıkarmasına engel oldular. Bu şekilde Sabahattin de aynı darbeyi yemiş oldu. Sonra biz "İnsan Hakları" diye bir örgüt kurmaya kalkıştık. Bunun içinde Cami Baykurt'la Mareşal Çakmak var. Tevfik Rüştü var. Fakat Tevfik Rüştü ile Mareşal Çakmak'a takılmadılar. Biz "solcu" tanınıyoruz diye bizleri tevkif ettiler. "Hükümetin bilmem ne siyasetine muhalif hareket ediyorlar" diye. Bütün bunlar aslında yeni filizlenmeye başlayan sol hareketi tahrip etme, yok etme amacına dönüktü. Dediğiniz tarihe kadar sürdü. Nihayet susturduklarını sandılar, rahatladılar. O zaman aynı zamanda tek parti düşmanlığı da var. İsmet Paşa'yı ortadan kaldırmak, onun diktatorya sistemini yıkmak inancı yaygın. Demokrasi kavgası aynı zamanda bunu hedef alıyordu. İsmet Paşa ise bu durumun farkında idi ve gizlice, fakat müthiş bir şekilde harekete geçti. Aslında bizleri yıkan İsmet Paşa'dır. Arkasında Amerika var. İkinci bir partinin kurulması istekleri başgösterince bu hare-

ketler biraz duruyor yalnız. Bu dönem böyle geçti. Yani demek istiyorum ki, 1943'ten başlayarak, yani zaferin kazanılmasından hemen sonra 1948'e kadar süren beş yıl içerisinde, bizler, gazete ile değilse de, demokrasi kavgasına devam ettik. Hapislere girerek, örgütler kurarak, gazete, dergi çıkararak, devam ettik, 1948'lerde çift partiye geçtikten sonra, onlarla da ilişki kurduk. Demokrat Parti'lilerle İsmet Paşa'yı devirmek için işbirliği de yaptık. Buna da engel oldular, başarılı olamadık. Fakat zaman içinde demokratlar kazandılar biliyorsunuz, iktidara geldiler.

— Kazanıp iktidara gelince, muhalefette iken size söz verdikleri bir çok şeye de yan çizdiler değil mi?

— Zaten onlardan fazla bir şey beklenemezdi. Ne var ki tüm bu değişimlerin toplum yaşamında önemli bir etkisi oldu. Bizim siyasî hayatımızda bir dönüm noktası oldu. Tek parti diktatorya sisteminden mülti parti sistemine geçiş devridir bu. Bir ölçüde demokrasiye atılan ilk basamaktır. İsmet Paşa övünür. "Bu memlekette demokrasiyi ben kurdum" diye. Oysa demokratik düşünce ve hareketleri önlemek için bizlerin canını çıkardı. Bir kuşağı harcadı. En sonunda övünme ve zafer ona kaldı. Aklınca parsayı kendisi topladı. Ama...

— Tarih yanılmaz değil mi?

— Yanılmaz elbette. Ortada belgeler var, olaylar var. Önemli bir savaşım var. Kim neler yapmış, bunlar görülecek bir gün. Fakat Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, onlar da demokrasiyi tam kurallarıyla ve yerli yerine oturtamadılar. Sonunda Menderes de bir ölçüde İsmet Paşa gibi oldu. Asıl demokrasi bizde 27 Mayıs 1960'tan sonra gelişmeye yüz tutar.

— Bu demokrasi dışı terörist dönemde, sizlerin ve Sabahattin Ali'nin çabaları siyasal iktidar tarafından hoş karşılanmıyordu? Fakat...

— Hoş karşılanmıyordu ve Sabahattin Ali'ye hayatı cehennem etmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Sabahattin Ali sürekli olarak şikâyet ediyordu. "O kadar çok dava açıldı ki aleyhimde ve açılmakta devam ediyor ki, artık usanıp bıktım. Hani bir iki tane olsa, bir yıl, iki yıl, beş yıl, her ne ise verseler, bilirim ki kaç yıl ise yatıp çıkacağım. Ama durum böyle değil. Birinin arkasından bir daha, onun arkasından bir kez daha, soluk aldırmıyor herifler. Devletin gücünü kişilerin aleyhine kullanıyorlar. Bunlar beni hapisten çıkarmamak için bilerek tertipler yapıyorlar. Onun için ve bütün bunlardan kurtulmak için memleketten kaçacağım" diyordu. Ve kaçmak için yollar arıyordu. Düşündü, taşındı, bulduğu yol, bir kamyon satın alıp bu vesileyle hudutlara kadar gidip, yoklamalar yapmaktı. Hesabı "Acaba nasıl kaçabilirim"e dayanıyordu. Bir hayli uğraştı. Örneğin güney sınırlarımızda bu olanağı bulamadı.

— Suriye filan?

— Evet, o sınırlardan kaçamayacağını anladı. Ondan sonra Trakya'da bunu denemeye girişti. Hapishanede tanıdığı adamlarla bu işi kotarmaya girişmiş. Burasını biz bilemiyoruz. Sonradan öğrendik. Fakat onların sözlerine aldandığı ortaya çıkıyor burda. Yahut da bir tertibin içine düştüğü izlenimi doğuyor. Yalnız benim bildiğim bu konuda şunlar var: Bu kamyon gerekli, nasıl bulsun bunu? O zaman Cimcoz'larda oturuyor, Adalet Cimcoz'un evinde. Onlara açıyor konuyu. Cimcoz'lar diyor ki, "Biz sana buluruz kamyonu, temin ederiz".

Bir gün bize, merhum avukat Celal Sofu'nun karısı Melek Sofu hanım geldi. Bunlarla pek iyi dosttuk biz. Moda'da oturuyorlardı ve komşumuzdular. Bir gün oturup konuşurken "Yahu Zekeriya bey, bu Sabahattin Ali yurt dışına kaçacakmış. Kamyon arıyorlarmış bu iş için, bana geldiler. Kamyon parası istediler, vereyim mi?" dedi.

"Bilmiyorum, şartlara bağlı, siz paranızı garanti altına alabilirseniz verin. Fakat garanti edemezlerse vermeyin. İsteyenler kim?" dedim. "İsteyen Adalet Cimcoz." Sonra anlaşmışlar Adalet Cimcoz'la. Fakat Melek hanımın şartı "Bu işin içine benim adımı hiç bir şekilde koymayacaksınız" olmuş. İşin bu safhasını biz biliyoruz, çünkü direkt temasımız vardı.

— Mehmet Ali Cimcoz da anlattı bunu bana. Fakat farklı olarak?

— Anlattı mı?

— Evet.

— İşte o Melek hanımın parasıyla kamyonu alıyorlar, yahut kiralıyorlar, her neyse. O kamyonla gidiyor Sabahattin. Sonra Melek hanıma paralarını veriyorlar mı, vermiyorlar mı, onu bilmiyorum. Almış olacak herhalde. O dönemden sonra Sabahattin uzun bir süre kayboldu. Bir gün ansızın da ölümünü işittik. Yalnız o denemeyi yapmadan önce saklanıyordu. Hatta Suphi Nuri İleri'nin evinde saklanmakta iken ben de ziyaretine gittim. Orda da şikâyetçi idi. "Bıktım artık bu tür yaşamaktan. Boğuluyorum" diyordu. "Geceleri sokağa fırlıyorum zorunlu olarak" diyordu. Aklınca kimse tanımıyor onu. Aslında herkes tanıyor. Esrarengiz bir hava içinde bir ölçüde avunma arıyordu. Hareketli bir adamdı, duramazdı bir odanın içerisinde. Hapis ona göre en büyük ceza idi.

"Salâh Cimcoz'un evine gitme. Adalet Cimcoz'un evine gitme. İşittiklerimize göre doğru değil" diyorduk. Fazla bir şey bildiğimiz yoktu, gerçi.

— İşittikleriniz nelerdi Cimcoz'lar hakkında Zekeriya bey?

— Onların polis oldukları söyleniyordu. En önemli delil olarak da, onların evi tüm aydınlara açıktı o zamanlar. Haftada bir ya da iki kez kokteyl parti verdikleri söylenirdi. Ne Adalet Cimcoz'un ne de kocası Mehmet Ali

Cimcoz'un gelirinin bunu kaldırmaya elvermediği de söylenirdi. "Nerden buluyorlar bu parayı" diye düşünülürdü. Kesinlikle bildiğimiz herhangi bir şey yoktu. Tahmin ediyorduk. Sabahattin "Canım ben düşmanın üstüne yürürüm" derdi. "Benim için neler söylüyorlar? Rus casusu. Sovyetlere saygı duymak Rus casusu olmayı mı gerektirir? Hayır. Rus casusu olmadığımı, Rus casusu gibi hareket ederek onlara gösterebilirim. Bana ne diyor? 'Sen Komünistsin'. Komünist olmadığımı inadına Komünistlerle arkadaşlık yaparak onlara göstereceğim" diyordu. Böyle taktikleri vardı ve bu taktiklerin kurbanı oldu Sabahattin Ali.

— Sizce öldürülecek kadar bir şey yaptı mı Sabahattin Ali?

— Hayır hayır.

— Gizli örgütlerle ilişkisi var mıydı? Türkiye Komünist Partisi'yle ya da yeraltında çalışan başka bir Parti ile?

— Hayır yoktu. Müsait değildi. Önce kendi açısından, huyu açısından müsait değildi. İkincisi Komünist Partisi'nin disiplinine uyacak yaratılışta bir insan değildi. Anlattım ya? Benden çıkar polis müdürüne gider, polis müdüründen çıkar, Nazım'a gelirdi. Böyle insanı Komünist Partisi kabul eder mi? "Ne malûm polise ağzından bir şey kaçırmadığı?" zehabına düşer Komünist Partisi'ndeki arkadaşı.

— Peki böyle bir kuşku duyulur muydu kendisi için?

— Hayır, kesinlikle hayır.

— Duyulmazdı, yani her komünist veya sosyalist kişi, Sabahattin Ali'nin yanında rahatlıkla herşeyi konuşabilir miydi?

— Elbette. Rahatlıkla her şeyi konuşabilirdik. Fakat biz ona komünist gözüyle bile bakmazdık. Benim gibi, sem. patizan bir adamdı.

— Öldürülmesini hazırlayan nedenler sizce neler oldu?

— Bilemiyorum.

— Tahmin edebildiğiniz şeyler yok mu?

— Tahmin de edemiyorum. Belgesiz bazı şeyler konuşulmaz.

— Peki, Sabahattin Ali'nin yaşamına ışık tutacak başka bildiğiniz olaylar yok mu?

— Sabahattin çapkın değil, çapkınca idi. Kolej kızlarına düşkündü.

— Kolej kızlarına mı?

— Evet.

— Kimler vardı bunların içinde?

— Şahsen tanımıyorum. Ama bu piliç gibi kızlara çok düşkündü.

— Ailesi ile ilişkileri nasıldı?

— Normaldi. Fakat doğrusunu isterseniz karısına pek düşkün değildi. Karısını kendisine göre "yeterli" bulmuyordu. Oturup da karısıyla bir arkadaş gibi konuşamıyordu. Bu, aile ilişkisinde önemli bir zaaf elbette. Oysa karısı onu çok severdi. Güzel bir kadındı. Sevilmeyecek bir kadın değildi Ali'ye hanım. Ama Sabahattin ele avuca sığmaz bir adamdı canım.

— Önce ozan, sonra öykücü ve romancı. Bu sanatçı kişilik ona bir iç dürtü veriyordu herhalde Zekeriya bey?

— Hikâyeci, romancı, şair, gene de disiplin altına giren insanlar. Nazım da büyük bir şair. Nazım da ele avuca sızmazdı, ama Sabahattin gibi değildi.

— Onun da çapkın yönleri var.

— Bana sorarsanız, 1928'den ölümüne kadar Nazım'la beraber oldum, iyi bilirim kendisini, Nazım çapkın değildi, kadınlar çapkın yapıyordu bu adamı. Doğru olan bu. Nereye gidiyorsa kadınlar sarıyordu çevresini. İlgi, yakın-

lık, hayranlık derken, sonunda bir tanesine de o iltifat ediyor, ne yapsın?

— Aslında bugünkü toplumar için bunlar belki önemli, ama yarının toplumları belki bunları hiç önemsemiyecek değil mi?

— Gidiş öyle. Şu teypi kapatın da size bazı şeyler anlatayım. (Teyp bir süre kapatılır).

— Evet Zekeriya bey?

— Sabahattin her yeni yazdığı öyküsünü bizim eve gelip okurdu. Özellikle Sabiha Sertel'in düşüncelerini, görüşlerini alırdı. Ben edebiyatla geniş ölçüde ilgilenmediğim için, Sabiha hanımın söylediklerine çok önem verirdi.

— Sabiha hanımın Sabahattin Ali hakkındaki düşünceleri nasıldı?

— Çok severdi Sabahattin'i. Okumak için getirdiklerinden bir tanesi "Sırça Köşk" adını taşıyordu. Okuduktan sonra Sabiha "Bak Sabahattin, dikkat et, bu sırça köşkü senin başına da yıkarlar" dedi. Bu Sabahattin'e Sabiha'nın uyarısı idi. Nitekim yıktılar çocuğun başına o sırça köşkü.

— Ne acı ki öyle. Bütün bu terörist davranışlarıyla tek parti yönetimi ayakta kalabileceğini mi hesaplıyordu?

— Tek parti sisteminin içinde yaşıyorduk. Onu biz yıkacak değildik. Yıkamazdık elbette. Ama demokrasi kavgası yaparak bu rejime bir son verilmesini istiyorduk. Birleşmiş Milletlere üye olmuşuz. Demokrasi taraftarlarının yanını seçmişiz. Onlarla paralel bir tutuma girmek gereği söz konusudur diyorduk. Bu da kesin olarak demokrasiye geçişle olurluluk kazanır diyorduk. Tek parti sistemiyle, diktatörlükle demokrasi bağdaşmaz görüşünü savunuyorduk. Hemen biz iktidarı devirip de ele alalım düşüncesinde değildik. Böyle bir şey de düşünülemezdi zaten. Bu örgüt işidir her şeyden önce.

— Ben şunu sormak istedim Zekeriya bey, bu tek parti döneminin yöneticileri, aydınlar üzerinde, yayın organlarında baskı yaratarak ayakta kalabileceğini mi düşünüyordu?

— Kalıyordu da. İnönü bu işin başında. Bir tek yönetici var İnönü, öbürleri tam bir uşak. Dünyanın, koşulların, insanların değiştiğini kabul etmiyordu. Biz koşulların değiştiğini, bu değişikliğe göre sistemin de değişiklik göstermesi gerektiğini savunuyorduk. Karşı tarafın zaafı burdaydı, İnönü'nün zaafı da ordaydı. O bunu çok iyi biliyordu. Ama bize baskı yaparak bu değişimi önlemeye çalışıyordu. Yasal yollardan yapamadığını polise yaptırıyordu. Çocukları kışkırttı, matbaalarımızı yıktırdı. Sebepsiz yere bizi hapislere attırdı. Üç ay gerekçesiz içerde kaldık. Yasal bir işlem yapamıyordu, çünkü yasalarla çelişen bir hareketimiz yoktu.

— Tan gazetesinin tahribinden sonra neler oldu Zekeriya bey? Gazete, matbaa tümü gitti mi elinizden? Yoksa...

— İki ortaktık biz, ayrıldık. Yayından ben vazgeçtim. Çünkü tam bir şok yapmıştı olaylar. Gazeteyi devam ettirmemem hata idi. O zaman böyle bir karar vermiş oldum. Gazetenin çıkmasını sürdürseydim mutlaka iyi olacaktı. Rastlantıya da bakın ki, dostlarımdan hiç birisi beni yayının sürdürülmesi için zorlamadı. Aldığım kararı değiştirmem hiç kimse tarafından istenmedi. "Yahu çıkarmaya devam et gazeteyi" demedi. Gerçi olayın hemen arkasından bizi tevkif edip içeri attılar.

— Siz ne zaman çıktınız yurt dışına?

— 1952'de çıktım.

— Sabahattin Ali'nin sanatı üzerinde ne düşünüyorsunuz Zekeriya bey?

— Sabahattin Ali büyük sanatçı. Buna hiç kimsenin bir diyeceği olamaz. Yalnız dil olarak işlenmiş görmüyo-

rum. Yavanlıklar var. Bunlar giderilebilirdi. Belki eserleri üzerinde çalışmaya zaman bulamadı, belki de Almanya'da yetiştiği için öyle oldu, bilemiyorum. Nazım'daki dil incelikleri Sabahattin'de yok. Hattâ Reşat Nuri'nin romanlarındaki akıcılık da yok Sabahattin'de. Tutar sizi okurken yazısı. Ama anlayış bakımından, romanı kavrayış bakımından, halka iniş bakımından bizim önder sanatçılarımızdan birisidir.

— Nazım Hikmet'in yurt dışındaki ününü, etkinliğini biliyoruz. Sabahattin Ali'nin durumu nasıl?

— Pek tanınmaz Sabahattin yurt dışında. Sabahattin ile Nazım arasında da büyük mesafe var.

— Efendim ben sizi bir hayli yordum. Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim.

— Hiç bir şey değil, rica ederim.

NİYAZİ AĞIRNASLI SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

11 Mayıs 1977 Çarşamba, Sayın Niyazi Ağırnaslı'nın evindeyiz. Kendilerine sordum:

— Sabahattin Ali ile ilk kez nerede, ne zaman ve nasıl tanıştınız?

— 1937 - 1938 yıllarında onuncu dönem yedek subay okuluna gittiğim zaman, Sabahattin Ali'yi orada tanıdım. Kendisi de hazırlık kıtası eri olarak benimle birlikte bulunuyordu. Yalnız o, lise ve üniversite belgelerini tamamlamamış olduğu için, birlikte bir süre Harp Okulunda bulunduk.

— İstanbul'da mı?

— Evet, İstanbu'daki harp okulu binası yedek subay okulu olmuştu orada karşılaştık, tanıştık. Ama ondan önce Sebahattin Ali'yi ben "Kuyucaklı Yusuf"uyla ve bazı şiirleriyle, "Çaydanlık" ve "Asfalt Yol"u ile tanımış bulunuyordum. Sabahattin Ali ile yüzyüze karşılaşmamız Harbiye'de oldu, 1938'de. Ondan sonra yedek subay-

lığımızı ayrı yererde yaptık. Ben Hatay Harekatına katıldım. O sebeple Sabahattin Ali'yi ve başka arkadaşlarımı da göremedim. 1940 seferberliğinde, İkinci Dünya Savaşı başladığında yeniden askere alındık. 1939 sonlarında ikinci defa askere alındığımızda Sarı Kışla'da, beni arabalı ekmekçi kolu komutanlığına atamış olduklarını gördüm. Sabahattin Ali'nin de o birlikte benimle olduğunu gördüm ve sevindim. Sabahattin Ali ile orada uzunca bir süre arkadaşlığımız oldu. Yedek subaydık ikimiz de. Ben sözde birliğin komutanıydım. Onbir subay beşyüzotuz er, yüzyirmi araba oniki seyyar fırın filan vardı, hatırımda kaldığına göre. Ve görevimiz sekiz tümenin ekmeğini yapmaktı. Seferi kadroya geçip, Sabahattin Ali ile orada yakın dostluğumuz, arkadaşlığımız başladı. Sabahattin Ali ile terhisten sonra da arkadaşlığımız daha yakın olarak sürdü. Bu yedek subaylık döneminde eşi sayin Aliye Hanım ve kızı Filiz'i de (o zamanlar küçüktü, birbuçuk - iki yaşındaydı) tanımış oldum. Dostluğumuz, arkadaşlığımız, ailevi yakınlığımız Sabahattin Ali'nin ölümüne kadar, sonra da ailesiyle ilişkilerimiz yine Aliye hanımla olan münasebetimiz bugüne kadar sürmüştür ve gücümüz yeterse tabiî, hayatımız devam ettiği sürece, sürecektir.

— Sayın Ağırnaslı o günlerin siyasal koşulları nasıldı? Daha doğrusu Sabahattin Ali'nin 1940'tan sonraki yaşamını büyük ölçüde etkileyen siyasal koşullar nasıldı? Biraz anlatabilir misiniz?

— Sabahattin Ali yazılarıyla ve Devlet Konservatuarındaki dramatik göreviyle ailesini geçindiren, gerçekten tanıdığım insanların en zeki, en çok okuyanı ve dostluğu en sıcak, arkadaşlığı en yakın biriydi. İkinci Dünya Savaşının bitiminde San Francisco antlaşmasıyla dünyada faşizmin tamamen defterinin dürüldüğü, tasfiye edildiği düşüncesi içinde çok partili düzene geçme zorunluğu Türkiye üzerinde de etkisini yaptı ve yoğunluk kazandı.

İnönü, dünyaya açık, o dönemin, Babıali döneminin, İstiklal Savaşı döneminin yetişmiş bir devlet adamı olarak bunu çabuk anladı.

O telkinlerin etkisi altında çok partili düzene geçmenin hazırlıklarını yaptı. Ona ait bir iki hatıram var

Meclisteydim. 1945, savaşın kaderi belli oldu ve çok partili düzene geçme zorunluluğu doğdu. Faik Ahmet Barutçu'nun CHP adına bazı konulardaki çalışmaları, vergi muafiyetine falan ilişkin, CHP vergi muafiyeti ibarelerini siyasi partilerin vergi muafiyetleri şekline getiren bazı değişiklikler yapmıştı. Bütçe komisyonunda milletvekillerinden bir tanesi telaşla: "Bu ne demek? Ne oluyor? CHP'den başka parti mi var? Parti mi olacak ki böyle bir hazır yapılıyor?" deyince, Faik Ahmet Barutçu zekice: "Dünyanın hali belli olmaz. Gerçi şimdilik hiç böyle birşey yoktur, ama olursa "siyasi partiler" deyiminin vergi muafiyeti konusunda kanuna geçmesi zor olur göründü. Onun için getirdik." "Haa öyleyse" deyip rahatladığını hatırlarım. Yani bu derece tek parti düzenine çok alışmış, çok ayak uydurmuş kişiler vardı. Nitekim, çok partili döneme geçerken doğal sınıfların karakterize edildiği, sınıfların temsil edildiği siyasi partiler kurma yerine Demokrat Parti'nin kurulması da üst kademede kararlaştırılan bir olgu, hareket oldu.

Nitekim Celal Bayar'ı, Sayın İnönü Demokrat Parti'nin başkanlığına lâyık görüp teklif ettiğinde, Celal Bayar'ın bunu kabul etmek istemeyişi, serbest fırka örneğini göstererek: "Bana kıymayın paşam, Ben Halk Partisinin eski bir elemanıyım" diye itiraz edişi sonradan yansıdı ve bunu politikacılar, özellikle Osman Bölükbaşı birçok defalar tekrarladı. Bunun aksi de kimse tarafından iddia edilemedi.

Demokrat Parti'nin kuruluşu muvazalı oldu ama, o dört yıllık savaşım sonunda halk işi ciddiye almıştı. Mu-

halefetini gösterdi. Eski Halk Partisi'nden bezginlikler vardı. İşçi sınıfı, köylü, topraksız vatandaş, topyekün dertlerinin çözüme bağlanacağı umuduyla Demokrat Parti'ye sarıldı. Nitekim bu işin başlangıcında Demokrat Parti muhalefet hareketini ciddiye alan çok aydın insan da hatırlıyorum. Nitekim 1946 döneminde bir parti daha kuruldu. Bu parti Türkiye İşçi Köylü Partisi idi. Fakat altı ay sonra kapatıldı. İşi bu kadar ciddi telakki etmeyi bir kısım politikacılar doğru bulmamışlar veya zamansız bulmuşlardır.

— Ben burada hemen bir saptama yapmak isterim. 20 Haziran 1946 Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruldu.

— Ben şahsen bu partiden tanıdığım, konuştuğum dostlarıma bu partinin bir oyun olarak burjuvazinin kurulmasına müsaade ettiğini ve bir kadro elde ettikten sonra, bu kuruluşun uzun sürmeyeceğini hatırlattım.

— Ama Parti'nin içinde siz görevli değildiniz değil mi?

— Hayır, değildim. Ben girmemiştim, memurdum. Fakat eğilimim bu partiyi destekleme istikametindeydi. Bu düşüncemi de yansıttım. Sonradan duyduğuma göre rahmetli Doktor'un: "Doğrudur biliyoruz, fakat böyle de olsa, bir sosyalist gelişimi simgelemek bakımından ne kadar kısa sürerse sürsün bu açık hareketi yapmak zorundayız. Yeraltında faaliyetten yerüstünde faaliyeti, legal faaliyeti elbetteki biz daima tercih ederiz" dediği haberi bana erişmiştir. Sabahattin Ali'nin de o partiye girdiğini sanmıyorum.

— Bu dönemde, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Sosyalist Partisi kuruluyor galiba.

— Esat Adil beyin partisinin ve Vatan Partisi'nin Şefik Hüsnü beyin kurduğu Sosyalist İşçi Köylü Partisi'nden farklı nitelikte olduğunu sanıyorum. Programları bi-

raz daha farklıydı. Belki bir değerlendirmeye hakkımız olacağını düşünürsek ve hoşgörüyle karşılanırsa sayın kurucuları veya yöneticileri Dr. Şefik Hüsnü'nün partisinin komünist partisi olarak düşünüldüğünü veya kurulmuş olduğunu veya onun başlangıcı olduğunu sanıyorum. Öbürlerinin Avrupa örneğindeki, sosyalist, sosyal demokrat, radikal sosyalist vesaire partiler olduğunu sanıyorum. Ben onlara da girmedim. Ne Hikmet Kıvılcımlı'nın ne Esat Adil beyin partilerine. Yalnız Esat Adil beyle Sabahattin Ali'nin irtibatları olduğunu bilirim. Bunlardan bana bahsederdi. Esat Adil bey de bir muhterem arkadaşımızdı. Avukattı ve yazıhanesinde zeytin, ekmek, peynir, domates filan yiyerek ömür sürdüğünü gören arkadaşlardan dinlemişimdir. Yoksulluk içinde hayatını sona erdirmiş bir namuslu yurtseverdir.

Memleketin kaderi hala sola hiç müsamaha göstermeden, burjuvazinin sermaye çevrelerinin saltanat sürmesini bir tahtıravalli oyunu gibi iki büyük siyasi parti arasında iktidar değişikliği ile işin sürüp gitmesini isteyenlerin politika hayatında çoğunlukta olduğu bir durum hala sürüyor. 12 Mart dönemine gelen 27 Mayıs Devrimi sonucu 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükler ortamı içinde birdenbire dünya fikir hareketi akımlarının, fikir akımlarını temsil eden eserlerin çoğunluğunun Türkçeye aktarılması, yazarların cesur kalemlerle girişimlerde bulunması şairlerin, fıkra yazarlarının bir kısım gazetelerin atılımları ve üniversitelerdeki özgürlükçü hava, 1961 Anayasasının sağladığı özgürlükçü ortam içindeki gelişmeler; öğrencilerden başlıyarak işçiye, giderek yarı aydın kesimlere ve zamanla halka yansımaya başlamıştır. Bugün artık sol hareketin terörle, zulümle, baskıyla önüne geçilmenin mümkün olamayacağı telaşı ve görüşü burjuvaziye hakimdir sanıyorum. Bu arada elbetteki solda birtakım hızlı hareketlerin sebebiyet verdiği, burjuvazinin, CİA'-

nın oyunlarına gelerek tertiplenmiş, düzenlenmiş cinayetler ve özellikle 12 Mart 1971 döneminde ve ondan sonra sürdürülen kontr-gerillanın işkence hanelerinde yapılan işkenceler bugün hâlâ sürüp gitmektedir. Ama bunların artık sonu gelecektir. Eski bir burjuva partisi olan fakat bağımsızlık savaşını, kurtuluş savaşını gerçekleştiren Mustafa Kemal'in temelini attığı bir siyasi örgüt olan CHP de geleceği görme ve sola doğru açılma yolunu tutmak zorunluluğunu duymuştur. Bu, tabandan gelen kitle hareketlerinin, zorlamaların bir sonucudur.

— Ben burada tekrar geriye dönmek istiyorum. Sabahattin Ali'nin çevresinde 1946'lardan sonra yoğunlaşan bir siyasal baskı, bir polis baskısı söz konusu. Sabahattin Ali'nin Markopaşa'da yazdıkları, ayrıca yayınladığı kitaplar ortada olduğu için, o dönemin yoğunluk kazanan baskılarından biraz söz etmenizi rica ediyorum. Özellikle Sabahattin Ali üzerindeki baskılardan...

— Aydın, marksist veya sol eğilimli aydın sayısı benim bildiğim dönemlerde 1940 1941'lerde parmakla sayılacak kadar azdı. Ve Sabahattin Ali de bunlardan birisiydi. Bunların halkla teması engellenmeye çalışılırdı. Her zaman peşlerinde sivil polis ve MAH görevlisi olduğunu hissederdik. Bu takipler 1940 - 1941'lerden sonra bizim de peşimizde oldu. O sırada Adımlar, Yurt ve Dünya diye iki dergi çıkıyordu. Yazarlar ve fikir adamları daha çok bu dergiler etrafında toplanıyorlardı. Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Yurt ve Dünya'da, Muzaffer Şerif, Behice Boran Adımlar dergisinde olmak üzere... Sabahattin Ali de bunlarla temas halinde idi. O arada ben de önceleri Adımlar'da, sonraları Yurt ve Dünya'da yazılar yazmıştım. Sabahattin Ali'nin ve bu söylediğim aydınların ve tabiî bu arada Şefik Hüsnü ekibinin ve arkadaşlarının üstündeki baskıları bilemiyorum, onlar İstanbul'daydılar. Burada yalnız Sabahattin Ali'nin şimdiki gökde-

lenin arkasında Adalar apartmanında dördüncü katta küçük bir dairesi vardı. Kirada otururdu. Ev Kıbrıs'lı bir zatındı. Orada sık sık oturup konuşurduk. Rakı içtiğimiz olurdu.

— O zamanlar konservatuarda çalışıyordu sanırım.

— Evet, dramaturk olarak çalışıyordu. Sonra oradaki görevine son verdiler. 1942 - 1943 döneminde Almanlar Türkiye üzerindeki baskıyı arttırmışlardı. Bunu hemen itiraf etmeliyiz ki, İnönü'nün İkinci Dünya Savaşına Türkiye'yi sokmama gayreti, o günkü tek parti döneminin politikacılarının bir başarısı olmuştur.Bu arada bu başarılı çabanın yanısıra Türkiye'nin kaynaklarını değerlendirerek, sanayileşmenin hazırlıklarını yapmak, döviz birikimi sağlamak, İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınmanın temellerini atmanın hazırlıkları maalesef yapılamadı. Yeterince o konuda değerlendirme olmadı, ama Türkiye'yi savaşa sokmama hususundaki gayretleri başta İsmet Paşa olmak üzere tarihe geçerken iftiharla değerlendirilerek kaydedilecek bir olgudur. Bu arada Sabahattin Ali, bizim gibi tekrar silah altına alındı. Üçüncü askerliğimizde ayrı ayrı yerlerdeydik. Üçüncüsünde ben depolar komutanlığı emrindeydim. Sabahattin Ali ile yine akşamları buluşup rakı içtiğimiz oluyordu.

— İstanbul'da mıydınız yine?

— Üçüncüsünde Ankara'daydık.

— O günlerden unutamayacağınız bir anınız var mı, Sabahattin Ali'yle ilgili?

— Unutamayacağım anılardan birisi Kızılca Ali'de, Dursun Bey köyünde, Hadımköy'ün ilerisinde, bir arabalı ekmekçi kolu komutanı olarak görevdeydim. Sabahattin Ali ile beraber Hadımköy'e gittik. Hadımköy'den benim ilerici devrimci bir akrabam olan Hüsnü Baki gelecekti. Onu karşıladık. Ve Avrupa, faşist Alman çizmesi altına düşmüş, dünyanın faşizme başkaldıramayacak duruma gelme-

si, ezilmesinin doğuda son savaşları veriliyor. Stalingrad muhasara altında. Stalingrad düştüğü taktirde Moskova'nın yolları açılacak. Moskova'nın arkasına düşülecek ve artık Kızıl Ordu'nun dayanma olanağı kalmayacak düşüncesi var. Emperyalist ülkeler Faşist Almanya ve İtalya ile Rusya'yı yalnız başbaşa bırakmak ve savaşa katılınama hususunda ağırdan alma, yavaştan alma havası içindeler. Stalingrad düştü düşecek haberleri radyolardan geliyor. Atlarla üçümüz bir dönerken, üçümüzün de konuşacak mecali yok. Bu Rusya'yı düşünmekten değil, dünyayı düşünmekten, insanlığın kaderini düşünmekten, insanlığın o çılgın onbaşının çizmeleri altına düşmesinin getireceği korkunç akıbeti düşünmekten üçümüzün de birbirimize farkettirmeden ağladığını, yavaşça dönüp arkadaşlarıma bakınca gözlerindeki yaşlardan anladım.

Sabahattin Ali ile böyle bir anıda bir iştirak kurulmuştu. Ondan çok daha önceden kurulmuş bir takım ortak noktalar elbette vardı. Ondan sonra Stalingrad'da bildiğiniz gibi İkinci Dünya Savaşı'nın kaderi birdenbire değişti. Beşyüz bin kişilik Alman orduları kısmen imha, kısmen esir edildi. Bildiğiniz şekilde, Moskova kapılarında büyük ölçüde ağır topçu birliklerinin Zukof'un büyük eseri sayılacak savaşı sürdürüp Alman ordusunun bel kemiğini kırıp faşist Alman Ordularını geriletmeye başladığı sırada, ki 2. Dünya Savaşı'na Amerika'nın, İngiltere'nin emperyalist, kapitalist ülkelerin de katılmış ve çıkartma yapmış olduğu haberleri artık sevincin son halkası oldu. Bizim de o arada üç gün çadırda çizme ve elbiseyle yattığımız günlerdi.

— Ben 1975 yılında Leningrad'a gitmiştim. Leningrad'da, faşizmin ilk bombalamaları sırasında yarım milyon insanın aynı yerde öldürülüp gömüldüğü bir yerdir burası. Hazin bir müzik çalıyor. Anıt yapmış Sovyet halkı oraya ve bu müzik insanın tüm duygularını

harekete geçirebilecek güçte bir müzik. Evlenen genç kızlar, delikanlılar, ilkin ellerinde bir demet çiçekle kalkıp o yarım milyon insanın gömülü olduğu mezarlığa gidiyorlar, ziyarette bulunuyorlar. Son derece duygulandırıcı bir durum. Ve bir meşale sürekli olarak, gece gündüz ve yaz kış yanıyor.

Söylediklerinizi bir ölçüde tamamlamak için anlatıyorum bunları. İnsanlık gerçekten acı günler geçirmiş, çok acılar çekmiş. 22 milyon kurban veren SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasının bayramını yapmak veya şehitlerinin anılarını taze tutmak kuşkusuz hakkıdır. Faşist hemegonyanın dünyaya saltanat sürme hazırlıklarının bel kemiğini kıran Sovyetler Birliğini, elbette taktirle anmamak mümkün değildir. Rejimini kabul etsinler, etmeisnler, ondan yana olsunlar, olmasınlar Sovyetler Birliği insanlık için en büyük hizmeti yapmıştır.

Tekrar bu arada birşey sormak istiyorum. Sabahattin Ali'nin özellikle 1947 - 1948 yıllarındaki yakın çevresinden, arkadaşlarından tanıdığınız ilişki kurduğunuz kişiler kimlerdi?

— Sabahattin Ali ile, Emin Türk Eliçin (rahmetli oldu) Muvaffak Şeref, ben, Muzaffer Şerif Başoğlu (şimdi Yale Üniversitesi Sosyal Psikoloji Profesörüdür dünya ölçüsündeki eserleri üniversitelerde okutulur) şimdi Amerika'dadır. Çünkü Türkiye'deki baskı düzeni onu da zindana sokmuştur. Nihayet, bilim adamı olarak sosyal psikolojide dünyaya, ya da kendi milletine, halkına hizmet etme çabasında olan bir insanın gerçek bildiği inandığı şeyleri savunması kadar doğal bir şey yoktur. Bir süre içerde tutulduktan sonra "Burada barınamam, bağımsız bir bilim sürdürmem olanak dışı" deyip çıktı. Benim yakın dostum, arkadaşım.

—Başka hatırlayabildiğiniz kimler var?

— İstanbul'da Kerim Sadi ile, Aziz Nesin ile ve bir-

kaç arkadaşla daha ilişkileri olduğunu bilirim. Sabahattin Ali bunlardan bize bahsederdi. Aziz Nesin'le ortak çalışmaları da oldu. Birtakım dergileri beraber çıkardılar.

— Sabahattin Ali cezaevi deneyinden geçmiş bir insandı. Polis baskısına karşı koyacak yapıdaydı. Korkup yıldığı için kaçmak istedi görüşünün yanlışlığına katılır mısınız?

— Kesinlikle böyle bir şey yoktur. Kesinlikle korktuğu için Türkiye'yi terkedecek bir kişi değildi Sabahattin Ali. Ben kaçma teşebbüsüne kesinlikle inanmam. Sabahattin Ali mücadelesini inançları istikametinde Türkiye'de, kendi doğduğu ülkede verecek yürekte, bilinçte, duygusallıkta bir insandı. O sebeple kaçması sözkonusu değildir. Bize gelen haberlere göre, yeterince doğruluğunu belgelemek kuşkusuz ki olanaksız, İstanbul'da öldürülüp, sınırda kaçarken öldürüldüğü şekline getirme yolunda bir plan uygulandığı söylendi. Bunun gerçek tarafı vardır yoktur, bilemeyiz.

— Sizce bu cinayet aydınlatılabilir mi? Ve nasıl aydınlatılabilir?

— Aydınlanmalıdır. Bu cinayetin aydınlanması elbetteki günün birinde eski mahkeme dosyası, Milli İstihbarat Hizmetlerinin dosyaları kamuoyuna yansıyacaktır. Yayınlanacaktır. Ve eski kirli sayfalar suyüzüne çıkacaktır, çıkmalıdır. Elbette o zaman aydınlanır.

Yalnız Sabahattin Ali bir nakliyatçılık işi yapmaya kalkmıştı. Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz vardı. Kamyonla nakliyecilik işi yapıyorum diyordu. O arada Ankara'ya gelişinin bir seferinde karşılaştık. Alıp eve götürdüm. Küçükesat'ta bir evde oturuyordum. Şarap aldık ve evde neyimiz varsa, o şarapla birlikte yedik ve uzun uzadıya konuştuk. Para kazanma eğiliminden, nakliyeciliği onun için yaptığından, bu sebeple kamyonların

şoför mahallinde gidip geldiğini, kamyonun vilayetlere, kazalara gidip yük taşıdığını, bu arada halkla temasının şoförlerle, muavinlerle ilişkisinin çoğaldığını, bunlardan yazı için de malzeme topladığını söylerdi. Ben de, Sabahattin Ali'ye "Bu senin dolaşmanda tehlikeli taraflar var, Sabahattin yapma, gözönünde, belli başlı Ankara, İstanbul gibi yerlerde ortada olursan, bir kötülük yapmak isterlerse gene yaparlar, ama hiç olmazsa daha güç olur, ortada olman daha iyi" dedim. "Yok canım" dedi, "ne alakası var, nihayet biz ticaretimizde, işimizdeyiz" diyordu. Ve bu son görüşmemiz oldu.

— Ben bu son görüşmenin üzerinde biraz daha durmak istiyorum. Sabahattin Ali, bu arada yakın çevresi, arkadaş grupları, kendisini tanıyanlar içerisinde ajan, Mit mensubu, polis olanların baskısından yakınıyor muydu? Ya da onlardan söz ediyor muydu?

— Sabahattin Ali polis takiplerinde işi ciddiye almayacak, şakaya alacak kadar akıllı, aynı zamanda fazla önemsemeyen mizaçta bir insandı. Takibine sivil polislerden biri takıldığında, bir seferinde Emniyet Müdürüne telefon edip (Sadri miydi adı bilmiyorum) "Benim gibi bir adamın peşine böylesine aptal bir hafiye takılmaz. Bu ayıp yani, bana hakaret sayılır. Benim az çok bir kariyerim var, aklı başında bir insanım, biraz daha kendini bildirmeden izleyecek bir polis takın" dediğini kendisi söylemişti. Ayrıca İstanbul'da Korkman pasajına üstten girip öbür taraftan çıkarak, kaçarak köşeyi dönüp, yolunu şaşırtıp arkasındaki sivil polisin şaşkın şaşkın etrafa bakındığını alaya alarak, bazan bir 'nanik' yaparak bir şairin, sanatçının vereceği rahatlık içinde bunları söylediği, benim de "Yapma Sabahattin, bunları kızdırmanın yararı yok" dediğim olmuştur.

— Acaba Sabahattin Ali'nin öldürülmesine polisi bu

şekilde alaya almasının etkisi mi var? Yoksa siyasal iktidarın bir kurgusu mudur bu ölüm?

— Polisle bu şekilde alay etmesinin, yolunu değiştirmesinin, telefon etmesinin bunda amil olduğunu hiç zannetmem. Sabahattin Ali'nin çapı bu tür günlük eğlence ve çerez kabilinden ifade ettiğim şeylerin çok üstünde idi. Sabahattin Ali Markopaşa ile Zübük yazılarıyla, kitaplarıyla, mahkemeleriyle, hicivleriyle halkına hitap ederken iktidardakileri de alabildiğine tedirgin ediyordu. Markopaşa'nın, Zübük'ün ve hepsinin üzerine Sırça Köşk'ü kanaatımca tuz biber ekti. Çünkü Sırça Köşk'te koyunlardan bir kaçının kellelerini koparıp da duvarlarına atınca Sırça Köşk'ün yıkılıp gittiğini veren hikâyeyi hazımla, tahammülle karşılayacak iktidar yoktu. İleri batı âleminde, bu tür yazılar elbetteki sanat açısından, hiciv açısından kendi değerlerini, kendi yerlerini tayin ederler. O yere yazarlarını da beraber çıkarırlar. Ama Türkiye gibi bir ülkede bundan ürküldü.

Tek parti dönemi, herşey yerli yerine oturmamış. Öyle sanırım ki Sabahattin Ali'nin öldürülmesinde bunun ve nakliyecilik hareketlerinin ve işçiyle, halkla, herkesle temas etmesinin büyük ölçüde etkisi olmuştur. Türkiye aradan otuz yıl geçmiş olmasına rağmen, bugün hâlâ biraz daha çapı genişlemiş olarak bu korkuların içindedir. Çünkü egemen çevreler geniş ölçüde saltanatları, çıkarları, sömürü düzenleri tehlikeye düştükçe terörü arttırmak yoluna başvurmuşlardır. Üçyüzden fazla genç insanın, öğrencinin, öğretmenin, işçinin öldürüldüğü çirkin, rezil bir dönemi yaşatanlar ve sürdürmek isteyenler kanlı saltanatlarının yerle bir olacağı günlerin gelmemesi çabasındalar. Bunun için dış sömürü kaynaklarıyla işbirliğini, ülke aleyhinde sürdürmekte bir sakınca görmüyorlar. Türkiye'mizde bir millî faşizm söz konusu değildir. Ekonomisi dışa bağımlı, geri kalmış ülkelerde millî faşizm ola-

rnaz. Tıpkı ekonomisinin dıştan yönetildiği gibi faşizmi de dıştan yönetilir. Bu nedenle Türkiye'deki olayları Türkeş'in ya da onun bir kaç yüz belki bir kaç bin komandosunun eseri saymak yanlış olur. Bunun arkasında işbirlikçi sermaye çevreleri ve onun arkasında CIA ve yabancı sermaye kaynakları kesinlikle vardır. Sabahattin Ali o kurbanların başlarından biri ve ülkenin tam bağımsızlığa ve halktan yana olumlu gelişmeye aday olduğu ilk dönemlerin kurbanlarından, şehitlerinden biridir. Bu değeriyle Sabahattin Ali'yi selâmlarım. Ayrıca Sabahattin Ali eserleriyle bir yazar olarak, Türkiye'nin göğsünü kabartacak yapıtlar meydana getiren bir yazar olarak da kendisini selâmlarım.

En verimli dönemlerinde onu öldürtmüş olanlar, çıkarlarının bu derece bağnaz saldırıcısı olanlar elbette tarihte iyi bir dille anılmayacaklardır. Ve o kişilerin, çevrelerin gayretkeş kuklaları. Yalnız bir fark var; Sabahattin Ali'nin ölüm döneminde CIA, Türkiye'ye bugünkü gibi hakim olmamıştı; Amerikan emperyalizminin işbirlikçileri, CIA'nın kontrolüne Türkiye bu derece girmişti diye iddia edemezler. Başlangıç halindeydi ve Türkiye bloklar arasında kendisine, üç vilâyetin istenmesi, boğazlarda üs istenmesi gibi bahanelerle de daha ziyade batı âlemine yakınlık duyarak bağımsız bir politika yerine, bloklaşmada kendine bir yer arama çabası içindeydi. Varşova paktı o zaman kesinlikle düşünülmemiştir. Sadece ve sadece, sonradan NATO olarak kurulan birliğe yakınlık duymak, ona girme çabaları göstermek batıya yaslanmak zorunluluğundan daha ziyade Amerikan emperyalizmine yakınlık zorunluluğundandır. O günün şartları içinde buna hak verenler bulunabilir. Ama bize sorulursa, bizim kanaatimize göre bağımsız bir politika izlense idi, Türkiye Amerikan emperyalizminin hegemonyasına, saltanatına bu derece girmezdi. Onun etkisi altında kardeşi

kardeşe düşman eden bir düzen gelişip bugünkü hale gelmiş olmazdı, benim kanımca. Sabahattin Ali'nin kurban ediliş dönemi bunlara başlangıç olmuştur. Sabahattin Ali ile çok sıcak yakın anılarımdan bir kaçına da değinmek isterim.

— Ben araya zaman zaman girmek istemiyorum.

— Bu konuşmamda duygulanımamın da rolü var. Çünkü Sabahattin yüreğimde acı bir düğümdür. Sonra, bunun yüzlercesi oldu. Deniz Gezmiş'in, Hüseyin İnan'ın, Yusuf Arslan'ın hiç asılmaya müstahak olmadıkları halde asıldığına şahit oldum. Savunmalarını yaptım. Yüzlerce yahut onlarca taptaze gencin 18-19 yaşında üniversite yollarında kurşunlandığına şahit oldum. O acıların yanında bir büyük düğümdür Sabahattin Ali'nin öldürülmesi. Ve biraz duygusal konuştumsa özür dilerim.

— Rica ederim.

— Sabahattin Ali ile anılarımız benim bekâr oluşum dönemine rastlar. Bir gün hanımı Aliye Hanım, Sabahattin Ali ve ben yolda gidiyorduk. Şık güzel kızlara bakınca (ki hepimiz o zaman genciz) Aliye Hanım herhalde koluna vurdu ki, Sabahattin: "Ne vuruyorsun koluma hanım, Niyazi'ye kız bakıyoruz, kız beğeneceğiz" gibi bir espriyle işi süsledi. Sabahattin Ali ile bazı özel yaramazlıklarımız olurdu. Bunlardan bahsetmek şimdi doğru olmaz. Ben de evliyim ve çocuklarım var. Uygun olmaz. Kadınlara karşı ilgi duyardı. Kadınlarla konuşmasıyla ilgili bazı konuları benimle tartıştığı olurdu. Ben de "Daha sakin konuşsan daha etkili olursun, heyecanlanıyorsun, o zaman tükürük saçmaya başlıyorsun" derdim. O da "Hadi ordan, kıskanıyorsun, kıskandığın için söylüyorsun" gibi konuşur, şakalaşırdık.

Bir gün Kızılcahamam'a gitmiştik. Emin Türk Eliçin de vardı. Muvaffak Şeref, ben ve Sabahattin dördümüzdük hatırladığıma göre. Orada bir çamlık tepeye "kim daha önce varacak şu noktaya" diye bir laf attık ortaya. Muvaffak ve Sabahattin Ali talip oldular bu yarışmaya. Bastıkları yerde çok kaygandı. Üç-dört adım attıktan sonra geri iniyorlardı. Biz adam akıllı gülüyorduk onlara. Bir kaç denemeden sonra vazgeçtiler, hatta bize kızdılar: "Bizi şeye mi alıyorsunuz" diye. Çıkılamıyacak bir yerdi çünkü.

Ben bekârdım. Pahalılık yıllarıydı. 100-150 gram pastırma, bir parça tahin helvası, karneyle ekmek alınırdı. Karneyle aldığımız bir yarım ekmek ve bir şişe de rakı alıp Muzaffer Şerif'le Sabahattin'in evine gittiğimiz olurdu. Onun da sofrasında ne varsa beraberce yediğimiz, içtiğimiz günler olmuştur.

— Hapisane döneminde, özellikle Paşakapısı cezaevinde yattığı bir üç aylık dönem var. Bu üç aylık dönem içinde hapisanede Hasan Tural adında biriyle tanışıyor Sabahattin Ali. Bu Hasan Tural'ın arkadaşı Ali Ertekin, yani Sabahattin Ali'nin katili olarak bilinen kişi. Denir ki: "Bu kaçma işi, bu dönemde planlandı." Sizin bu görüşe değgin söyleyeceğiniz bir şey var mı?

— Bu, benim de sizin gibi, dışarıdan duyduğumun dışında, bir delil toplama gibi bir şey, belki gücümüzü de aşan, olanaklarımızı da aşan bir hususta. Zaten göstermelik bir tutuklanması, az bir mahkûmiyeti oldu. İzini kaybettirmesi durumlarını biliyorsunuz. Bir berber hikâyesi ve bu astsubayın hikâyesi bizim de, sizin olduğu gibi, dışarıdan gelen şeylerden duyduklarımızdan ibarettir. Sabahattin Ali son görüşmemizde de böyle bir kaçmadan kesinlikle bahsetmedi ve ben yakın arkadaşlarından biriydim. Bana, Aziz Nesin'e, Muvaffak Şeref'e yahut Emin Türk'e söz ederdi mutlaka. Belki Esat Adil'e de söz ederdi. Bundan ailesine, hanımına, bize söz etmemiş oluşu ö-

nemlidir. Sabahattin Ali mizacında bir insan, ki onun sır saklayacak bir şeyi yoktu, sanatkâr mizacında bir insandı. Öyle olsaydı bunu birçok yerde konuşurdu. Elbette kaçma durumu söz konusu olunca gevezelik durumu olmaz ama, hiç olmazsa bir teşebbüsü olurdu. Pasaport alma çabası olurdu. Çıkmak isteseydi ne diye kaçsındı? Sanatçı bir insan "Ben Bulgaristan'a yahut Romanya'ya gitmek istiyorum, yahut Avrupa'ya" diye pasaport isterdi. Böyle bir çabası da olmadı Sabahattin Alinin. Pasaport talebinde de bulunmadı. Bu itibarla bu bir bahanedir, kaçmak üzereyken Bulgaristan'a, vurulması. Kaldı ki böyle olsun. Öldürmeyi mi gerektirir? Kaçanlar kıyamet gibi. Kaçak, Avrupa'ya işçi olarak gidenler, pasaportsuz çıkanlar, girenler. Kıyamet gibi. Ne çıkar, onlardan biri olurdu.

— Deniliyor ki: "Sabahattin Ali bu kamyonu kaçmak için aldı." Kaçmak için insan kamyon alır mı?

— Kamyon alınır mı, kaçmak için. Ben, "Çorum'dan yük aldık, geldik Ankara'ya boşalttık. Ankara'dan yük aldık İstanbul'a gidiyoruz" dediği zamanları çok iyi bilirim. Nakliyecilik yapıyordu, ne kaçmak, ne bilmem ne. Kaçmak için kamyon almaya gerek yok ki. Vasıtalarla gider, orada izini yitirerek, hududu geçer.

— Bu Mehmet Ali Cimcoz'u tanıyor musunuz?

— Ben, yakınen tanımıyorum. Yalnız onlardan birisinin sonradan, sarhoşken ağlayarak, "ölümüne sebep olduk, gitti Sabahattin" dediğini duydum.

— Onlardan birisinin MAH örgütünden olduğu söyleniyor.

— Tabiî bilemiyoruz. Yalnız Adalet Cimcoz, bir kaç kişinin içinde ağlayarak, "ölümüne sebep olduk, gitti Sabahattin" dediğini duydum, sonradan. Tabii bunlar ne derece doğru bilemem. Mehmet Ali Cimcoz'u bir defa tanımıştım, görmüştüm.

— Bu anlatılanlar şöyle bir kuşku getiriyor Sayın Ağırnaslı: Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içerisinde, özellikle arkadaş çevresi içerisinde çok sayıda polis görevlisi bulunduğu izlenimini veriyor.

— Olabilir. Yalnız şu var. Sabahattin Ali çok hareketli bir insandı. Mesela bizler, MAH da o zaman iyi bilirdi ki Niyazi Ağırnaslı'nın gizli bir şeyi yok. Yazı yazıyor, dergi çıkarıyor. Nazım Hikmet'in şiirlerini okuyor. Gelirse bir kaç kişiyle ahbaplık ediyor. Açık herşeyi. Sabahattin Ali'nin bir parça entip görünme eğilimi veya böyle zannedilmeye müsait ilişkileri olurdu. Mesela bizim hiç gidemediğimiz zamanlarda Karpiç'te Sovyet Elçisi ile karşılaşırsa oturup içki içerdi. Biz tanımazdık. Sovyet Elçisi kim. Biz gizli bir şeyimiz olmadığı halde ahbaplık ilişkilerini çok çabuk kurmamaya dikkat ederiz. Temkinli oluruz insan seçerken. Fakat Sabahattin Ali'nin çok çabuk yakınlık tesis eden bir sanatçı karakteri, mizacı olmasının bu işlerde rol oynadığını sanırım, ama yapıtlarının ve Sırça Köşk'ün etkisi olduğunu da sanırım.

— Daha önce de söylediğiniz gibi, karanlıkta kalan bu ölümün aydınlatılması için önümüzdeki dönemlerde bir takım gizli dosyalara el atılması gerekir.

— Bunu bütün dileğimle istiyorum. İnşallah bunlar olacaktır. Sabahattin Ali başta olmak üzere kontr-gerilla işkencecilerinin, katillerin, elbetteki Türkiye'de fikir akımlarını efendileri uğruna, işbirlikçi sermaye ve onun odakları uğruna engellemeye çalışan kuklaların, uşakların, tutulmuşların elbetteki hesabı, hiç olmazsa Yunanistan'daki kadar, 5 Haziran seçimlerinden sonra aydınlığa çıkmasını ısrarla isteyeceğimiz, tekrar tekrar isteyeceğimiz hususlardan biridir. Bu arada Sabahattin Ali'nin bu güne kadar kapalı kalan dosyasını da açığa çıkarmak için elimizden gelen her şeyi yapmalıyız ve yapacağız da.

— Son bir sorum daha var size. Gene bu konuda ya-

rarlı olacak. Bugüne kadar ortaya çıkmamış, mektup, fotoğraf, anı, belge, yazı gibi Sabahattin Ali'den kalma dokümanlara sahip kimseler tanır mısınız, biliyor musunuz?

— Bende Sabahattin Ali ile askerlik hatıralarına ait birlikte çektirdiğimiz resimler vardır. Arasam bulunur. Kitaplarının bir çoğunu kendi elyazısıyla yazarak vermiştir bana. Bunların bazılarını çocuklarım arkadaşlarına verdiler maalesef. Çok kıymetli hatıralar olduğu halde.

— Mektubu var mı sizde?

— Belki mektubu da ararsam bulunur. Fakat son senelerdeki ilişkileri daha sık Aziz Nesin'le oldu. Aziz Nesin'le temas etmekte bu istikamette faydalar olacağını zannediyorum.

Aliye Hanımla da görüşebilirsiniz. Ondan belgeler, fotoğraflar alabilirsiniz.

— Evet onu da düşünüyorum Niyazi Bey. Sabahattin Ali üzerindeki bu araştırmalarımızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Ya da bu şekildeki çalışmaların ileride nasıl bir açılım göstermesine taraftarsınız?

— Sabahattin Ali ile ilgili bu çalışmalarınızdan dolayı sizi kutlarım. Yalnız kızı Filiz'in de bir hazırlığı var bu konuda. Kendisiyle görüşüp ortak çalışmalarınızı yürütürseniz, Sabahattin Ali konusunun karanlıkta kalmış yönlerini aydınlığa çıkarmak ve daha olumlu bir yapıt meydana getirmek açısından öyle sanıyorum ki yararı olur. Aziz Nesin'in de size büyük ölçüde yardımcı olacağını sanıyorum. Filiz'e de söz verdim, bazı şeyleri aktaracağım ona, bu çalışmalarınız birlikte olursa, ona vereceğimiz malzemeyle, bunlar birleşerek, daha faydalı, olumlu, daha geniş bir çalışma meydana gelmiş olur. Elbette Sabahattin Ali'nin arkadaş çevresi söylediğim bu bir kaç isimden ibaret değildir. Sağ olan daha birçok arkadaşları vardır. Onlar da birbirlerinden öğrenilebilir. Ankara'da Ça-

lışma Bakanlığı'nda yakın arkadaşlarından teftiş heyeti reisi Necmi Sarı vardır. Küçükesat'ta oturur. Adresini telefon rehberinden bulmanız mümkündür. Son zamanlarda irtibatımız kesildi. Onlar da Adalar apartmanında otururlardı. Sabahattin Ali üst katta, Necmi Sarı alt katta otururdu. Onların ailece ilişkileri de olmuştur. Necmi Sarı'dan da bazı anılar toplamak mümkündür. Bu çalışmalarınızı kutlarım demiştim. Bu çalışmalarınız özellikle Türkiye'nizde çileli geçen sanatçıların hayatı açısından önemlidir. Kitap yazdı, çeviri yaptı diye zindanlara girmiş, mahkemeler huzuruna çıkmış, buna müstahak olmadığı halde itilip kakılmış, işkence görmüş, dayak yemiş insanlar Türkiye'nizde hâlâ bugün bile maalesef mevcuttur.

Bu acılı dönemi topyekûn kapatmamızda, bu gayretlerinizin bir ölçüde yararlı olacağı inancındayım. Bu acılı dönemin artık yeni kuşaklara sıçramadan, burda kapanması dileğimi tekrar dile getirerek sözlerime son vermek istiyorum. Sizi yeniden kutlarım Kemal Bayram Çukurkavaklı.

— Çok teşekkür ederim. Sağolun. Bu karanlığı aydınlatmak için herkes kendi gücünce çalışacaktır, buna inanıyorum. Sağolun.

MEDİHA ESENEL
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Birleşik Amerika'da yaptığımız tahsilden yeni dönmüştük. 1939 yılı sonları idi. Ankara'ya tayin edildik. Eski eşim Niyazi Berkes doçent olarak ben de asistanlık göreviyle Ankara Üniversitesi'ne gittik. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'ndeydi görevimiz. O sırada yeni bir takım arkadaşlarla tanışıyorduk. Sabahattin Ali'yi de eserleriyle tanıyorduk. Özellikle Kuyucaklı Yusuf adlı kitabı benim üzerimde çok etkili olmuştu. Sabahattin Ali'yi elinde çocuk arabasıyla gördüm ilk kez. İçinde kızı Filiz vardı. Herhalde bir, bir buçuk yaşlarında idi. Muzaffer Şerif Başoğlu adında bir psikoloji doçentinin yanındaydı. Şakalaşıyordu onunla. Muzaffer Şerif Başoğlu, küçük çocuğa "Aman ne güzel kız, bu benim nişanlım olsun" diyordu. Sabahattin Ali de onunla alay etti. "Sen zaten o kadar geç kaldın ki 'Evde kaldı' diyebiliriz. Bu gidişle ileride çocuklardan medet umacaksın" dedi. Baktım, şen, şakacı bir adam, tanıştık. Kısa zamanda dost olduk. İyi bir arkadaş grubu oluştu. Sabahattin Ali, eşi, Pertev Boratav'lar, daha önceden tanıdığı Cevdet Kudret ve eşi, Muvaffak Şeref ve eşi Rebia, bu grubun içindeydiler.

Zaman buldukça evlerimizde toplanırdık. Bu toplantılarda genellikle konuşan insan Sabahattin Ali olurdu. Bazıları bundan yakınırdı. Fakat bir çoklarımız onun konuşmalarını ilginç bulurduk. Ele aldığı konuyu en iyi şekilde ve örnekler sunarak anlatmasını biliyordu. Etkileme gücü vardı. Muvaffak Şeref'e çok takılırdı. Hızlı düşünen, esprili düşünen bir özelliğe sahipti. Bu nedenle karşısındaki kişinin ona cevap yetiştirme olasılığı bile yoktu. Niyazi Ağırnaslı da bu grubun içindeydi, o zaman henüz evlenmemişti. Niyazi beye de takılır, şakalaşırdı. Onlar düşünüp de karşılık verene kadar, Sabahattin Ali bir yığın yeni şey bulur, şaşılacak fikir kıvraklığını sürdürürdü.

Hafta sonlarında, Ankara'da uzun yürüyüşler yapardık. Özellikle bahar ve yaz mevsimlerinde bu dediğim kişilerle yürür uzak yerlere giderdik. Vasıta yok. Gençlik de var, bol bol yürürdük. Bir keresinde bir yağmura tutulduk. Fakat yaz yağmuru olduğu için çabuk geçti. Yedi renkli bir gök kuşağı belirdi yağmurdan sonra. Bu ebem kuşağı o kadar tepemizdeydi ki, biraz daha yürüsek altından geçebilirmişiz izlenimi veriyordu. Sabahattin Ali bu renkli ışık kümesine doğru yönelip iyice koştu. Ben arkasından bağırdım, "Biraz daha gidersen ebem kuşağının altından geçmiş olacaksın. Şayet böyle bir şey olursa cinsiyet değiştirirsin" dedim. Bu sözlerimi duyunca bu kez geri koşmaya başladı. "Erkek yaratılmış olmaktan şikâyetim yok" dedi. Ben de "Çok mu kötü kadın olmak" deyince "Ondan değil yahu, yaş olmuş otuz yedi. Bundan sonra beni kim alır?" diye karşılık verdi. Çok şakacıydı.

Sabahattin Ali, yukarıda da söylediğim gibi, genellikle çok hızlı düşünen ve düşündüklerini hızlı bir şekilde konuşabilen, zeki bir insandı. Filmleri hiç kaçırmazdı. "En kötü filmde bile benim alacağım önemli dersler var-

dır. İnsanda geniş bir ufuk açar, bazı yenilikleri sunar, hiç bir şey yok sanılan filmlerde bile ilginç manzaralar, değişik görüntüler verilir. Bu nedenle filmleri izlemeyi seviyorum" derdi. Bu dönemde Sabahattin Ali mutlu idi. Devlet Konservatuarı'nda çalışıyordu. Karl Ebert'le birlikte görev yapıyorlardı. Karl Ebert'in arkadaşı, tercümanı, sağ kolu gibiydi. Ayrıca ben bir şeyin de gene bu dönemde farkına vardım. Sabahattin Ali aktörlük yeteneği olan bir insandı. Sanatı çok sevdiğim için Konservatuar'daki çalışmaları yakından izliyordum. Hiç bir şeyi kaçırmıyordum. Bale, opera, tiyatro çalışmaları sağlıklı bir şekilde sürdürülüyordu. Provalarda Karl Ebert söyler, Sabahattin Ali çevirirdi. O zamanlar Cüneyt Gökçer'ler, Muazzez'ler, Mahir'ler, son sınıfta öğrenci idiler. Bildiğimiz sanatçıların bir çoğu o devrede oradaydılar. Bunların içinde ünlü sanatçı Ruhi Su da vardı. Sabahattin Ali bazan Karl Ebert'in anlattığı bir şeyi önce kendisi gösterirdi. Biraz basık dilli olmasına karşın, sahnede oynadığı zaman dili daha çok açılıyordu. Bakardınız, karşınızda eksiksiz bir aktör var. Ben bu durumu görünce hayretler içinde kalırdım. Derdim ki prova dışında: "Siz yazar olmasanız, yaşamanızı aktörlük yaparak da sürdürebilirsiniz." O çocuklardan bazıları ile arası çok iyi idi. Bazılarıyla o kadar değildi. Kısaca söylemem gerekirse Sabahattin Ali Konservatuar'da çalıştığı yıllarda mutluluk dolu bir insandı. Diksiyon hocasıydı.

Sabahattin Ali tiyatroyu çok severdi ya. Söylediğine göre, Konya'da öğretmenliğini yaparken en büyük eğlencesi şehre gelen tuluat kumpanyalarının oyunlarına gitmekti. Oralarda "Arabın İntikamı" "Otello" ve "Hamlet" gibi oyunlar bile oynanırdı. Arkadaş toplantılarında Sabahattin Ali tuhaf olaylar anlatır, aktörleri taklit eder, hatta kantocu kızlar gibi şarkı söyleyip oyunlar oynardı. Bana öyle geliyor ki, Sabahattin Ali yaşasaydı günün birinde piyes

yazarlığına da geçebilirdi. Bu kadar sevdiği bir konuyu bırakamazdı.

Sabahattin Ali Konservatuar'daki çalışmalarını sürdürürken, sosyal ve siyasal bir takım olaylar gelişmekteydi. Hasan Ali Yücel Millî Eğitim Bakanıdır. Basında gerici düşünceyi savunanlarla, ilericiler arasında tam bir savaşım vardır. Bir tarafta Reşat Şemsettin Sirer'in başını çektiği gericiler grubu Hasan Ali Yücel'i düşürmeye çalışmaktadır. Hasan Ali Yücel ise herkesin bildiği gibi değerli işler yapmaktadır. Klâsiklerin çevrilmesi, Devlet Konservatuarı'nın yeniliklere ulaşması, sanat dallarının ülkede yaygınlaşması, kültürel çalışmalarda yoğunluk ve Köy Enstitüleri gibi.. Bir keresinde dedi ki, "Böyle bir dönemde, bu kadar çok konuya el atan bir Millî Eğitim Bakanı, inanın uzun yıllar görülemiyecektir." Hasan Ali'nin bu görüşü zaman içinde doğrulanmıştır. Ama o zaman, hani denir ya "O mahiler ki derya içindedir, deryayı bilmezler..." diye, bunun gibi, "Amma da kendisine övgü çıkarıyor Hasan Ali Yücel..." demiştik. Fakat geçen zaman sürekli olarak Hasan Ali Yücel'i haklı çıkardı.

Hasan Ali Yücel, Sabahattin Ali'yi savunuyordu. Fakat Sabahattin Ali'nin düşmanı çoktu. Çünkü gider, hiç çekinmeden herkesle konuşurdu. Örneğin yalnız kendi dostlarıyla değil, Samet Ağaoğlu, Tahsin Banguoğlu gibi kişilerle de oturup konuştuğu, evinde yeyip içtiği görülmüştür. Bunların Sabahattin Ali'yi hiç sevmediklerini iyi biliyorum. Hatta ölümünden sonra, yazdığı bir yazıda Samet Ağaoğlu öldüren adama "Mukaddes katil" diyordu.

— Nerde yayınladı bu yazıyı?

— Nerde okuduğumu kesin hatırlamıyorum ama, yazıyı iyi hatırlıyorum.

— Samet Ağaoğlu Hayat mecmuasında anılarının çıktığını söylemişti bana.

— Benim okuduğum günlük bir gazetede idi. Saba-

hattin Ali'yi öldüren adama "mukaddes katil" diyerek onu savunuyordu. "İyi ki öldürdü bu Rus casusunu" falan diyordu. Bu yazı benim çok ağrıma gitti. Çünkü Samet Ağaoğlu, Sabahattin Ali'nin evine kaç kez gelerek yemeğini yemiş bir insandı. Onun ölümünden sonra arkasından bu şekilde bir yazı yazmak, insanlık açısından çok çirkindi. Sahte bir dostluğu gösteriyordu Samet Ağaoğlu'nun durumu. Bu yüzden Samet Ağaoğlu'nu affetmemişimdir.

Sabahattin Ali'nin yukarıda örneğini verdiğim ilişkileri genişti. Ankara Palas'a, Karpiç'e gider, zamanın devlet adamlarıyla da tartışırdı. Bu tartışmaları gelip bize anlatırdı. "Cevdet Kerim İncedayı ile bugün konuştum. Sizi bir gün ipte sallandıracağız, dedim. Cevdet Kerim bu sözleri duyunca sanki damarlarındaki kanın, bir anda kuruduğunu hissetti" derdi. Bunlar hayalinde mi oluşuyordu yoksa gerçekten aralarında böyle bir tartışma geçmiş de o sözleri söylemiş miydi? Bilemem. Söylemişse o adam elbette kendisine düşman oluyordu. Bunun gibi çok kimseye, burnu havada yöneticiye, polis müdürüne, valilere sataşıyor, bunlar da yok yere kendisine düşman oluyorlardı kuşkusuz.

O günün koşulları içinde Reşat Şemsettin Sirer biliyorsunuz üstün geldi savaşımında. İsmet Paşa ise kelle attı. Eski zamanlarda, hükümdarlar, ortaya önemli düşmanlar çıkınca, bir vezirin kafasını kestirip kellesini ortaya atarmış. İsmet Paşa'nın paçası sıkışınca aynı işi yaptı. Hasan Ali Yücel'in kellesini önlerine atıp durumunu kurtarmaya çalışmıştır. Köy Enstitüleri'nden vazgeçmiştir. Reşat Şemsettin Sirer de Millî Eğitim Bakanlığı'na getirilmiştir. Reşat Şemsettin Sirer iş başına gelir gelmez Devlet Konservatuarı'ndaki ilericilere musallat oldu. Konservatuar'da ilkin Emin Türk Eliçin'i, arkasından Sabahattin Ali'yi ve daha başkalarını işten attırdı. Solcu Profesörlerle uğraştı. Gerçi Hasan Ali Yücel iktidardan düş-

meden önce aynı profesörlere "Fazla sert gidiyorsunuz. Dikkat edin" filan diye çıkışlar yapmıştı. Sağcıları zaten kızdırıyordu. Solcuların gözünden de biraz düştü. Bütün bu çabalarıyla sanıyorum durumu kurtarmaya çalışıyordu, başaramadı.

Sabahattin Ali işten atılınca dut yemiş bülbüle döndü. Büyük değişiklikler oldu kendisinde. O sırada Reşat Şemsettin Köy Enstitüleri'nde değişiklikler yaptı. Solcu bilinen tüm insanlar bulundukları yerlerden atıldı. Sabahattin Eyuboğlu para almadan öğretmenlik yapıyordu. Haftada galiba iki kez Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde dersi vardı. Bu sağcı zatlar insanların ideallerine inanmadıklarından ve parasız olarak herhangi bir kişinin bir işi yapmayacağına kanaat getirdiklerinden "Acaba bu adam nerden para alarak bu işi sürdürüyor" diye Eyuboğlu'nun aleyhinde bulunuyorlardı. Köylerde sosyolojik araştırmalar yaptığımızdan bizim için de ayni kuşkuyu duyarlardı.

Koşullar gittikçe ağırlaşıyordu. Ankara Üniversitesi'nde de iki karşıt grup belirmişti. Bir yanda solcu profesörler denilen Pertev Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran ve bizler, diğer yanda da Necati Akder ve Hamdi Atademir başta olmak üzere daha başkaları vardı. Dekan Şevket Aziz Kansu ise durumu idare etmeye çalışan bir insan. Sağcı gruplar bir süre sonra harekete geçtiler. Solcu profesörler aleyhine büyük bir gösteri düzenlediler. Üniversite içinde bir yığın rezalet çıkardılar. Sonunda Şevket Aziz Kansu istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Enver Ziya Karal geçti.

Sabahattin Ali Konservatuar'dan uzaklaştırıldıktan sonra ilişkilerimiz azaldı. Çünkü Sabahattin kendi derdine düşmüştü. Onun durumu herkese benzemiyordu. Ailenin geçimi Sabahattin'in getireceği paraya bağlıydı. Kızı Filiz'e çok düşkün, mükemmel bir baba idi. Çocuk ne tür

ihtiyacı varsa ondan isterdi. "Baba, acıktım... Baba, susadım.. Baba çişim geldi..." derdi. Annesinden değil, her şeyi babasından isterdi, Sabahattin kızının isteklerini eksiksiz yerine getirebilmek için her şeyi yapardı.

Eşi çalışmıyordu. Akrabalarından hiç kimse ellerinden tutmuyordu. Bu yüzden evin geçimi yalnız Sabahattin'in getirdikleriyle sağlanıyordu. Bu şartlar içinde Sabahattin Ali sıkıştı. Zor durumlara düştü. Kitapları yasaklanmış, iş vermiyorlar, evini de geçindirmek zorunda. Solculara öylesine bir korku geldi ki, evlerimizde sol sayılacak ne kadar kitap varsa, Nazım Hikmet'in şiirlerinden tutun da, diğerlerine kadar hepsini imha etmek, yakmak durumunda kaldık. Böylesine bir panik içindeydik. İkide bir evlerimiz aranıyordu. İş yerlerimizde rahatlık yoktu. Zaten sonunda işlerimizden de ayrıldık. Böylesine kötü bir devre içinde Sabahattin Ali artık kendi derdine düştü. Çok sevdiği ve yararlı olduğu Konservatuar'dan koparıldı. İş de yok, ne yapsın?

İstanbul'a gitti. Markopaşa'yı çıkardı Aziz Nesin'le birlikte. Bildiğiniz gibi Markopaşa çok tutuldu. Çeşitli davalar açıldı, toplatıldı ve sonunda bu dergiyi kapattılar. Bir başkasını çıkardılar. Malum Paşa, Merhum Paşa, Öküz Paşa gibi... Bütün bunlar da Sabahattin Ali'ye tam bir geçim sağlayamadı. Bu sefer Ankara'ya ara sıra geliyor, ama iyimserliğini de yitirmiyordu. Bir gelişinde "Kamyon alıp nakliyecilik yapacağım. Ülke içinde ticarî eşya taşıyıp geçimimi sağlayacağım" dedi. "Yazar bir insan, bu sahayı bilmeyen bir insan, ansızın ticarete atılırsa genellikle başarılı olamaz" dedim. "Yok efendim, en kafasız adamların bile yaptığı işi ben mi yapamayacağım? Ayrıca bunda yapılamayacak olan bir şey de yok" dedi. Kendisine güveniyordu. Karar da vermişti. Nitekim bu işe bir süre sonra başladı. Nakliye işine başlayınca Ankara'ya daha az uğrar oldu. Bu nedenle görüşmelerimiz kesildi.

— Sabahattin Ali'nin kişiliği hakkında neler biliyorsunuz?

— İsterseniz ölüm olayını da anlatıp bitireyim, ondan sonra kişiliği üzerinde duralım.

— Sakıncası yok, elbette.

— Sabahattin Ali'nin ölümünü biz İstanbul'da Muvaffak Şeref'ten duyduk. Daha henüz ölümü duyrulmamıştı. Muvaffak Şeref bize geldi. Sabahattin Ali ortadan kaybolduğu zaman, "kaçtı" sandık. Altı ay sonra ölüm olayı ortaya çıktı. Eşi de hiç bir haber alamadı. Uzun süre ölümünden kimse kuşkulanmadı. Fakat günün birinde ölmüş olduğu duyuldu. Eşi Aliye, Sabahattin'in öldüğüne bir türlü inanamamıştır. Başka şeyler düşünmüştür. Öldürülmedi de şöyle oldu, böyle oldu şeklinde.

Kimlerin bu katili desteklediği, yahut kiraladığı belli değil. Ancak katil herkesin bildiği gibi çok az bir hüküm giydi. Dört sene ceza verildi ve iki sene bile yatmadan çıktı. Arada bir af yasası çıktı, "Bu yaşadan yararlandı" dediler. Ben katili Anadolu Hisarı'nda görüyordum. Gençler "Adam öldürdü, fakat işte elini kolunu sallayarak geziyor" diye arkasından kızıyorlardı. Bu arada Sabahattin Ali'nin kitapları "tabu" haline geldi ve uzun yıllar, hiç kimse Sabahattin Ali'nin öldürülme olayından söz edemez duruma geldi. Korkutuldu bu konu üzerinde duranlar. Ancak son yıllarda, Sabahattin Ali yazdıklarıyla yeniden aramıza katılmış bulunuyor.

Ölümü hakkında bildiklerim de bunlar. Başka bildiğim bir şey yok.

— Neden öldürülmüş olabilir Sabahattin Ali?

— Siyasi çevrelerde çok düşman edinmişti. Sağcı siyasî çevrelerle doğrudan tartışmalara girdiği için bir sürü düşman edindi. Sabahattin Ali nereye giderse her şeyi konuşurdu. "Gizli" kalması gereken hiç bir şeyi saklayamazdı. Bunlar böyle olmakla birlikte "Sabahattin Ali Bulga-

ristan'a kaçarken öldürüldü" şeklindeki iddialara kesinlikle katılmıyorum. Kendisi Bulgaristan hududuna gitmiş olabilir, ya da öldürülüp cesedi oraya taşınmış olabilir. Başka bir yerde öldürülmüş olabilir. Bunlar aramızda konuşulup, tartışılıp, düşünülmüştür. Sabahattin Ali'nin saf, çocuksu bir yanı vardı. Nitekim ve herahalde katil Ali Ertekin'e de inanıp güvendi. Çoğu insan kuşkucu olur, çevresindekileri ölçer tartar. Sabahattin Ali'nin çocuksu, saf, tertemiz bir yanı vardı ki, insanlardan kötülük geleceğine kolay kolay inanamazdı. Onun için bu Ali Ertekin'i de ne olduğunu, kim olduğunu bilmeden yanına almış olabilir. O da birileri tarafından Sabahattin'i öldürme işine koşulmuş olabilir. Bu konu işte bu kadar. Kişiliğine gelince:

Sabahattin Ali kaç kez hapisaneye girdi çıktı, bunu kesin olarak bilemiyorum. Bundan çok söz etmezdi. Bir keresinde sordum "Neden içeriye girdin?" diye. Cevabı sembolik oldu: "Orda iki mahkûm birbirlerine soruyorlardı, 'bu bey neden acaba hapishaneye girmiştir' diye. Diğeri de 'Kör ağaya sövmüş' şeklinde cevapladı." demişti. Fakat bu "kör ağaya" sövmüş olmakla neyi amaçladığını ben hâlâ bilemiyorum.

Bir ara hapishanede Sabahattin'e "hücrede kalma" cezası vermişler. Bu ceza onu çok fazla korkutmuştu. Sabahattin Ali aşırı enerjik bir adamdı. Bir yere fırtına gibi girer, şimşek gibi çıkıp giderdi. Yeni haberler, yeni düşüncelerle ortalığı alabora eder ve insanların bu şaşkınlığı sürerken kendisi kaybolup giderdi. Bu denli hareketli, canlı, enerji dolu bir insanın ölümüne bizler uzun süre inanamadık. Ben hele hiç onun ölmüş olacağını kabul edemedim. İşte böyle yaşam dolu bir insanın, hapishane içinde hücreye kapatılmış olmasını da, bir arslanın, bir kaplanın doğa koşullarından alınıp kafese konulmasına benzettim. Sabahattin Ali'nin hücreden korkması, dağ arslanının

kafese girmemek için direnmesi gibiydi. Hep: "ne olursa olsun ama bir daha hapishaneye girmeyeceğim" der durur. du. Üstelik ona öyle bir ceza vermişler ki, kitabı yasaklamışlar. Oysa Sabahattin kitap hastasıydı. Orada görebildiği tek yazı, galiba kırık bir cama mı, yoksa bozuk bir duvara mı yapıştırılmış bir gazete parçası imiş. O gazeteyi okuya okuya ezberlemiş. Bir başından sonuna, bir sonundan başına, yandan, öbür yandan tek okuyabildiği bu gazete parçası olmuş. O gazeteyi bize ezbere okurdu. Onun gibi bir insana en büyük ceza kitap vermemekti. Sabahattin kısacık ömrünü çok dolu olarak yaşamış bir sanatçıdır. Belki seksen doksan yıl yaşamış bir insanın onun kısa sürede edindikleri kadar bir yaşam zenginliği olabilir diyorum. Bir odada Sabahattin'i beş dakika yalnız bıraksanız mutlaka okurdu. Yanında sürekli olarak kitap taşırdı. Otobüse binip ayakta kaldığı zaman bile aynı şeyi yaparmış. Okurken çevreyi, dünyayı adeta unuturdu. Korkunç bir belleği vardı. Son derece zeki, son derece hazırcevap bir insandı. Esprili, şakacı, herkese zorlanmadan cevap yetiştiren bir kişi idi. Beraberliklerde bir arkadaşını mutlaka parmağına dolayıp mizahın insanı kahkahadan düşünceye sürükleyen inceliklerini kullanarak güldürüp düşündürürdü. Örneğin cimri bir arkadaşımız vardı. Verip veriştirirdi ona.

— Kimdi bu arkadaşınız?

— Adı lâzım değil.

Sabahattin bize göz kırpar, sonra doyasıya şakalaşırdı. İkinci dünya savaşı içindeyiz. O arkadaş iki üç teneke Urfa yağı biriktirmiş, "ne olur ne olmaz" diye. "Üç tenekeyi biriktirdin ne olacak, bir gün bitecek değil mi?" derdi Sabahattin. Fakat kızdırmak için sözü sürdürürdü: "Edremit'li şair dostum Mustafa Seyit Sütüven bana üç büyük teneke zeytinyağı yolladı. Hem de fiyatının yarısına. Aliye bunların hepsini kullanıp bitiremez ki... Bil-

mem ne yapacağız, duruyor evde.."

O arkadaş bunları duyunca deli olurdu: Kocasına: "Aman, Mustafa Seyit Sütüven senin de arkadaşın. Niçin istemiyorsun? Üstelik de yarı fiyatınaymış yağ?" diye çıkışınca, kocası sessizce önüne bakar, Sabahattin'in yarattığı bu çelişkiye kızgınlık göstermezdi. Bir başka örnek daha vereyim: Sabahattin Ali giyimine meraklıydı. Yerli dokuma kumaşlardan bir top alır, kaça aldıysa, yarısını söyler "Bundan daha dört gömlek dikilecek, iki pijama çıkacak, hanıma elbiselik çıktığı gibi kıza da bir şeyler kalır.." derdi. Arkadaş bunları duyunca bozulur:

"Yahu böyle şey olur mu, arkadaşına da bir pijamalık versene... Madem bu kadar ucuza almışsın, versene kocama da bir pijamalık.." derdi ve biz gülmekten yerlere yatardık. Sabahattin ise ciddi durur: "Neden verecekmişim? Ben para verip almışım bunu, doğru çok ucuza aldım ama, neden vereyim ona bir pijamalığı?" derdi.

Bir ara ava meraklıydı. Yaban kazı bulmak için arkadaşlarıyla bir yerlere gittiğini hatırlarım. Çok yönlü uğraşıları vardı Sabahattin'in. Bildiklerim bunlar. Bize de bir yerlerden bir iri kaz getirmişti de ben pişirmiştim, büyücek bir kalabalık hep birlikte yemiştik.

Sabahattin Ali sağlıklı, iştahı yerinde bir adamdı. Çok hareketli olduğu halde topluydu. Kendi anlattığına göre akşam eve geldiğinde kaynayan tencereye bakarmış. Örneğin Aliye hanım etli patates pişirmekteyse sofraya oturmazdan önce dört beş patatesi atıştırıverirmiş. Ancak sıra içmeye gelince durum değişirdi. Sanatçıların bir çoğu alkollü içkilere düşkün olduğu halde, az miktarda içki bile ona fena halde dokunur. Sohbeti kesilir, susar bir kenara çekilirdi. Bir yılbaşı gecesi bir kaç aile birimizin evinde toplanmış, yiyip içmekteydik. O sıralarda Walt Disney'in "Fantosia" filmi oynamıştı. Başta Sabahattin Ali olmak üzere filmi hepimiz çok beğenmiştik. Yalnız bir arkadaş o

filmi fena halde yeriyordu. Bizim ağzımızı bile açmamıza hacet kalmadı. Sabahattin Ali zekâsıyle, esprileriyle o arkadaşı yerden yere çalıyor, o arada hepimizi de gülmekten kırıp geçiriyordu. Birden ne olduğunu anlayamadık. Herhalde biraz içki içmiş. Ayağa kalkınca birden yere yığılıverdi çok korktuk, ama bereket versin kendisini çabuk toparladı. Herhalde hava almak için giyinip dışarı çıktı.

— Sabahattin Ali'nin ölümündeki gizi çözmek için sizce neler yapılabilir? Yahut neler yapılmalıdır?

— Öldürtenler kimlerdi? Öldüren kimdir? Ali Ertekin'i maşa gibi kullananlar kimlerdi? Bunları bulmak gerekir sanıyorum. Ama bu çok zor herhalde. Sabahattin Ali'nin ölümünü hazırlayan sağcı gruplarla Sabahattin'in ilişkisi vardı. Fakat bizim hiç olmadı. Biz onlardan çekinirdik. O çekinmezdi. Bizler biraz daha içine kapanık bir gruptuk. Bu gruptan bir arkadaş yolda giderken Sabahattin Ali taaa uzaktan "gelsene" demiş ona. O da görmemezliğe duymamazlığa gelmiş. Çünkü o sırada durum son derece kritik. Sabahattin de "Ulan burda polis mi var, ne korkuyorsun" filan diye arkasından bağırıyor, yüksek sesle.

— Mediha hanım, solcu grupların içinde bulunup da sonradan polis ya da Millî Emniyet görevlisi olduğunu anladığınız kimseler oldu mu?

— Evet. Benim bildiğim Özdemir... soyadını unuttum. Zekeriya Sertel beyin gözdesi bir adam. Gayet iriyarı, şişman bir adam... Ne idi?

— Özdemir Oğlumuz mu?

— Evet tamam, Özdemir Oğlumuz. Bu adam her nasılsa Zekeriya beyin yakınına girdi. Cami beyle de ilişki kurdu. Zekeriya bey çok zeki bir adamdır ama, saf yanları da var, kolay inanıyor. İşte bu adamı benim gözüm tutmadı. Bir önsezi bu. Bu Özdemir Oğlumuz, bizim Küçüksu'daki köşke geldiği zaman Zekeriya bey, Vâlâ Nured-

din beylerle beraberdi. Annem insanların iç dünyasını çok kısa sürede anlayabilen bir kadındı. O gelişinde hiç unutmam "Bu Özdemir adlı adam içinden fesatlık fışkıran bir adam. Zekeriya bey gibi bir insana bunu yanında taşımak hiç yakışmıyor doğrusu" demişti. Fevzi Çakmak'ı da avucunun içine almıştı bu Özdemir. Onun evine de girip çıkıyor, evinin alış verişlerini filan da yapıyordu. Tevfik Rüştü Aras için "eniştem" Adnan Menderes'e "dayım" diyor. Konuşmalarında ikide bir "Adnan dayım şöyle düşünüyor, Adnan dayım bu konuda diyor ki" gibi sözler kullanıyor. Yanımızda Adnan Menderes'i övmüyor ve onun da muhalifiymiş gibi görünüyordu.

Zekeriya beye bir gün dedim ki "Kuzum bu adam nerden geçiniyor allahaşkına, kimdir, nedir, nerden girdi aramıza?" Dedi ki "Özdemir zengin adamdır. Menderes taraflarında çiftliği vardır. Çiftliğinden de 450 lira geliri vardır". O sırada bu iyi paraydı.

İşte bu adamın zaman içinde Milli Emniyet görevlisi olduğunu öğrendik.

— Belleğinizi iyice yoklar mısınız, solun ya da sağın içinde bu tür başka kimler vardı? Bir döneme ışık tutması açısından bunlar kabul edersiniz önemlidir.

— Bu solun içinde yer almış bir kişi. Mutlaka daha başkaları da var. Fakat Adalet Cimcoz ve eşinden herkes kuşku duyardı. Bu kuşku doğrulara mı dayanıyordu yoksa kuşkudan mı ibaretti bunu bilemiyorum. Sabahattin Ali son gününde onların evinde görülmüş ve ne anlatmışsa onlara anlatmıştı. Yakın ilişkisi vardı onlarla. Sabahattin Ali'nin ölümünde bunların bir etkisi var mıydı yok muydu, bilemem. Fakat onların Milli Emniyet mensubu olduğu uzun süredir söylenip geldi.

Sabahattin Ali'nin ölümü olayı ortaya çıkınca, Zekeriya Sertel beyin evinde, Sabiha hanım, Zekeriya bey, diğer gelen arkadaşlar toplanıp konuştuk. Çeşitli haberler

değerlendirildi. Çeşitli yorumlar yapıldı ve sonuca yaklaşılmaya çalışıldı. Bu tartışmalar ve konuşmalar aylarca sürdü. Kesin bir karara varılamadı. Bütün bu grup, Cami Baykurt bey de dahil, hiç bir karara varamadılar. Demek ki onların elinde de bir ipucu yoktu. O Özdemir biliyor idiyse, doğal olarak bize söyleyemezdi. ("Oğlumuz" soyadı olmayıp Mareşal Fevzi Çakmak'ın mektubundan alınmadır).

— Peki bu Özdemir Oğlumuz adlı kişi de Sabahattin Ali'yi tanıyor muydu?

— Tanıyor elbette. İlişki içinde. Demek ki, sol cenahtan işin iç yüzünü bilen yoktu. Fakat siz bunu herhalde başka türlü bir çalışma ile başka kaynakları zorlayarak çözümleyebilirsiniz.

— "Katiyyen" diye cevap veriliyor buna Mediha hanım.

Doğru. Bunun sorumluları yaşıyorlarsa elbette kendilerini ele vermeyeceklerdir. Aradan otuz yıllık bir zaman geçmiş olmasına karşın belki daha erken bulunuyordur bazı şeylerin açıklanması. Aradan elli yıl geçince galiba kimseye bir sorumluluk yüklenmiyor. Bu arada şunu da söyleyeyim: Sabahattin Ali derdi ki: "Ben yazacaklarımı önce kafamda hazırlarım. Hazırlandıktan sonra çok kolay ve çok çabuk yazarım. Konuyu yazıya dökmek benim için hiç sorun değildir." Bazı şeyleri belki sırasız, yersiz gibi söylüyorum ama, aklıma geldikçe bildiklerimi söyleme arzumdan da ileri geliyor bu. Onun için ne okurlar ne siz kusura bakmayın.

Sabahattin Ali son günlerinde "Ankara'yı yazacağım. Ankara'yı öyle bir yazacağım ki, pek çok insan burada kendisini bulacak ve çılgınlar gibi saçını başını yolacak. Yazarlık sanatımın tüm inceliklerini bu kitapta ortaya koyacağım. Bu Ankara'nın belli bir süreç içindeki durumunu olduğu gibi saptayacağım. Bu çalışma tarihe karşı, gelecek

insanlarımıza karşı ödenilmesi gereken bir borçtur, mutlaka en mükemmel şekilde yapılacaktır" diyordu. Korkarım ki bunları bizim dışımızdaki insanlara da söylemiştir. Ve böylece de kendisinden ürkülüp korkulan bir adam durumuna düşmüştür. Bir arkadaşımız şöyle derdi: Bu yüzden yaptığı çalışmaları, sanırım ki sağcılar da biliyordu. Özellikle "Ankara" üzerine söylediklerini. Ölümüne bu da bir etken olabilir gibi geliyor bana. Abartmış olmayayım ama, çıkardığı mizah dergileriyle çok yüksek satış düzeylerine ulaşmış, toplumu ve yönetimi etkileyip sarsmış bir adamın Ankara'nın ve yönetimin iç yüzüne uzanacak çalışması mutlaka bir çok kişiyi korkutmuş, paniğe kaptırmış olabilir. Kendisi için "Temizleyelim bu herifi" dedirtebilir. Çok kimse ile ilişkisi vardı. Çok şeyi biliyordu. "Acaba bizi de yazar mı? En iyisi yazmadan biz onu ortadan kaldıralım" demiş olabilirler.

— Sabahattin Ali'nin ölümünden sonra ailesiyle ilişkileriniz oldu mu?

— Oldu. Sabahattin Ali'nin ölümünden sonra ne acı ki, arkadaşlarımızın bir kısmı karısıyla kızını yalnız bıraktılar. Korkudan, ilgisizlikten ya da başka şeylerden dolayı. Sabahattin Ali'nin parlak kişiliği çevresinde insanlar toplanıyordu. Öldükten sonra bir çoklarına bu ölüm bir şey söylemedi. Fakat ben eşi ve kızıyla ilgimi sürdürdüm. Muvaffak Şeref'in eski eşi Rebia hanım da ilgisini esirgemeyenlerdendir. Rebia Karaoğlan'ın yardım ettiğini iyi biliyorum. Emin Türk Eliçin de iyiliksever, dürüst insanlardan birisiydi. Sabahattin Ali'nin ölümünden sonra da dostluğunu sürdürenlerdendir. Fakat garip bir şey söyleyeyim size, o, "Mukaddes Katil" yazısını yazan Samet Ağaoğlu, İstatistik Genel Müdürlüğünde Aliye hanıma iş bulmuştur. Artık biraz vicdan azabı mı vardı yoksa başka bir şey mi bilemiyorum. Aliye hanım kendisine bulunan bu küçük memuriyetle durumu idare etti, ve bu arada kızı Fi-

liz'i Konservatuar'a yerleştirdi. Konservatuar'da eski dostları vardı. Örneğin Cüneyt Gökçer'i çok severdi Sabahattin Ali, "Değerli yetenekli bir çocuktur" derdi. Cüneyt Gökçer, diğer öğrencileri hiç ses çıkaramıyorlardı ama, Sabahattin Ali'yi seviyorlardı. Filiz'in okula yerleşmesine yardımcı oldular. Piyano bölümüne aldılar. Filiz babasının zekâsını almış zeki bir çocuktu. O sırada annesi tereddüt etti, "Hangi bölüme girsin?" diye. Ben tiyatro bölümünü önerdim. Babası tiyatroyu çok severdi, kızının da yeteneği olursa başaracağı bir dal seçilmiş olacaktı. Hatta o zaman Roji Sabo'ya götürüp kulağını muayene ettirmişti. Liko Amar, Roji Sabo, o yıllarda önemli müzisyenlerdi. Ben müziği çok sevdiğim için özellikle Liko Amar ile ilişkilerimiz vardı. Roji Sabo da Sabahattin Ali'nin yakın dostuydu. Aliye hanım Filiz'i ona muayene ettirmiş "Gayet zeki çocuk, iyi piyano çalar, fakat geleceğinin ne olacağını elbette bilemem" demişti. Aliye hanım İstatistik Genel Müdürlüğünde uzun yıllar çalışarak oradan emekli oldu.

— Mediha hanım, bugüne kadar ortaya çıkmamış mektup, fotoğraf, yazı gibi belge niteliğinde herhangi bir şey varmı sizde?

— Bende bir kaç resim olacak. Ama bunlar kır gezmelerinde çekilmiş küçük resimlerdi. Filiz'e de söz verdim. "O resimleri arayıp bulayım, sana veririm" diye. Zaman bunları oldukça silmiş, ayrıca nereye koyduğumu da bir türlü bulup çıkaramıyorum. Grup içinde o gezileri yaptığımız zamanlarda çekilmişti bu fotoğraflar. Fakat mektubu, yazısı bizde yok. Ne ben ne de Niyazi Berkes mektuplaşmadık hiç. Kimlerle bu yazışmalar geçmiştir onu bilemiyeceğim.

— Sabahattin Ali'yi unutturmamak için neler yapılmalı sizce?

— Kızı da sanırım bu konuda bir şeyler yapılmasını istiyor. Bir müze, bir enstitü gibi. Elinde çok fotoğraf ve

belge var. Belki bir sergi açılması için de bazı şeyler yapılabilir. Bir ara açıldı da galiba sergi. Eserleri tiyatroya uyarlanabilir. Böyle bir girişim halkımız açısından çok yararlı da olur. Bir müze yapmak için Sabahattin Ali'nin şahsî eşyası da pek kalmamıştır sanıyorum. Ortada olan şeylerle böyle bir kuruluşa gidilebilir mi, bilemiyorum. Hüseyin Rahmi veya Sait Faik gibi evi ve evinde eşyası olanlar için böyle bir müze kurmak daha kolaydır.

Sabahattin Ali için şunları da belirtmek isterim:

Son zamanlarda "Kürk Mantolu Madonna" adlı romanı çıkmıştı. Çok romantik olduğu, gerçeklere uygun düşmediği gerekçesiyle bazı arkadaşlar tarafından tenkitlere uğramıştı. Buna karşılık Sabahattin Ali'nin yanıtı şu oldu: "Ben yapıtlarımı önce zihnimde tasarlarım. Konu kafamın içinde gelişir, olgunlaşır. Bu da yıllardır duruyordu. Hazır yapıtı kaldırıp atacak değildim ya, elbette kâğıda geçirecektim".

Sabahattin Ali'nin bu ülkede en çok beğendiği sanatçı Nazım Hikmet'ti. Kendisinden kaç kez duydum, ondan büyük bir saygı ile söz eder, dostu olmaktan büyük gurur ve kıvanç duyardı. Sık sık: "Ben Nazım'la aynı çağda yaşamış olmakla övünürüm" derdi.

Sabahattin Ali hayatı tümüyle severdi, gezerek, yiyerek, görerek, göstererek, konuşarak, okuyarak, öğrenerek, yaratarak, yani hiç boşa vakit geçirmeden bütün ayrıntılarıyle dolu dolu yaşardı.

— Çok teşekkür ederim Mediha hanım.

— Ben teşekkür ederim.

MUVAFFAK ŞEREF SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Sayın Muvaffak Şeref'le beraberiz. Sabahattin Ali üzerine konuşacağız. Muvaffak bey, Sabahattin Ali beyi ilk kez nerede, ne zaman tanıdınız ve o günün koşulları nasıldı anlatır mısınız?

— 1937 yılı idi sanıyorum, Ankara'da şimdiki Gökdelen'in bulunduğu yerin arkasındaki bir sokaktı. Unutmuyor, hatırlıyorum galiba. Karanfil Sokağı'nda bir apartmanın birinci katında oturuyorduk. Lebia Şeref'le evliydim. Altın gözlüklü, iyi giyinmiş, fötr şapkalı bir adam görüyordum. 30 yaşlarında görünüyordu. Biri bana Sabahattin Ali olduğunu söyledi. Bir gün karşılaştık. O da yeni öğrenmiş. Bu suretle tanıştık. Onlar da aynı apartmanın en üst katında oturuyorlardı. Çatı katında. Biz giriş katında, onlar da çatı katında. O zamanlar, kızı, Filiz 1-1,5 yaşında idi, öyle tanıştık Sabahattin'le.

— Daha sonraki ilişkileriniz nasıl oldu?

— Tanıştık, hemen haşır neşir olduk. Sabahattin, şakacı, gayet neşeli. Tanışır tanışmaz, ben de okumaya çalışan bir adam olduğum için, evvela kitaplarını gördüm. Sabahattin Ali, sürekli kitap okuyan bir adamdı. Türkiye'de tanıdığım o sıralarda Almanca üzerine dünya edebiyatını, gerek Rus, gerek Fransız, gerek Amerikan, özetle tüm dünya edebiyatını günü gününe, tabiî klasikleriyle, eskileriyle bunları izleyen bir adamdı. Nadir bir entellektüelle karşılaştım. Daha önce öğrenciliğimde hikâyelerini okumuştum. Dostluğumuz iki nedene dayandı. Biri, aynı apartmanda oturmamız. Karımla onun karısı hemen arkadaş oldular. Aynı apartmanda oturan iki aynı dost. Bir de entellektüel, daha doğrusu sanatçı olması. Eğer hüküm vermemi isterseniz Sabahattin marksizmi teorik yanıyla pek bilmezdi. Bu yüzden aramızda tartışmalar çıkardı. Edebiyatı, dünya edebiyatını bilirdi. Bu arada Rus, tabiî sonra da Sovyet yazarlarını izlerdi. Sonra, sürekli bana da göndermeye başladılar... Literatür Sovyetik güncel olayları aktarır, izlerdi. Dostluğumuz böyle oldu. O sırada Ankara'da Emin Türk Eliçin vardı. O da dostumuzdu. Bizim bir de Hancı Yusuf adında Anadolu savaşından kalma dostumuz vardı. O zaman ben tanıdığımda, 1931'de 141-142'den mahkûm olmuştu. Hancı Yusuf, şimdi yaşıyor mu, öldü mü bilmem. Hancı Yusuf'un Dikmen deresinde, kendisinin yaptığı küçük bir evi vardı. O sıralarda fakirdi. Orda da toplanırdık. Sonra İkinci Dünya Savaşı'nın birinci döneminde, biz askere gittik. Dönüşte Berkes'ler Adnan Cemgil dost çevremizdi. Adnan Cemgil bizimle pek gezmelere gelmezdi. O daha derli toplu bir adamdı. Biz gider, Yusuf'un evinde yer içerdik. Bu arada, Yusuf ikide birde "güneşin doğduğunu bana gösterin, beni asın" derdi. Sonra Yusuf İkinci Dünya Savaşı'nda Alman'lara paçavra göndererek zengin oldu. Ve güneşi filân da unuttu... Sabahattin'le dostluğumuz bu çevrede böyle başladı.

— Daha sonra İstanbul'da filan karşılaştınız mı?

— Şöyle oldu. İsmet Paşa bir taktik uyguladı. Gayet akıllıca bir taktikti. Birinci Dünya Savaşı'nda, o zaman sol tanınanları ve yedeksubay olmuş, olabilecek olanları Alman cephesine, daha doğrusu Trakya'ya, sağ tanınanları da Sovyet sınırına, gönderdi. Madem bunlar, birisi Alman'lara karşı, öbürü de Rus'lara karşı!.. "Ne çıkar, göstersinler kendilerini" demiş olacak. Biz aynı tümenin çeşitli alaylarında toplandık.

— Nerede oluyor bu?

— Evvela Ankara'da toplandık. 8. Tümen içinde. Sonra İstanbul'a nakledildik. Sabahattin ekmekçi koluna tayin edildi. Şimdi size bir arkadaştan daha söz edeceğim: Halkalı'da Niyazi Ağırnaslı. Niyazi Ağırnaslı'yı o zaman ekmekçi kolu komutanı yapmışlar. Hattâ bir de üsteğmen vardı emrinde. Sabahattin ekmekçi kolundan olunca, Niyazi'nin ekmekçi koluna o da gitti. Biz İstanbul'a birlikte geldik. Niyazi'yi de o zaman tanıdık. Niyazi Hatay'a giren alayda meriyetçiliği ile tanındığı için ekmekçi kolu komutanı yapılmış. Sonra Niyazi çok namuslu bir çocuktur. Bir süre sonra bizimle haşır neşir oldu. Bizim tümende piyade olarak Niyazi Berkes, Bedri Rahmi Eyüboğlu vardı. O zaman sol tanınan Muzaffer Şerif, şimdi, ünlü bir Amerikalı sosyal psikoloji profesörüdür. O da vardı. Ben de topçuydum. Askerliğimiz de beraber geçti Sabahattin'le. Şu manâda aynı tümendeydik. Yerlerimiz ayrı olsa da, akşamları buluşup meyhaneye giderdik. O zaman Taksim'de bir Camlı Köşk vardı. Orada Muzaffer birisine, o da bir başkasına aşık olmuştu. Ben aşık değildim.

— Sabahattin Ali'nin var mıydı?

— Hayaliydi, onları sonra anlatacağım. Bütün mese-

lesi romanıydı, yani bütün hayatı. Ölümüne kadar onu bu hayal götürmüştür. İlişkisi var mıydı gerçekten bilmiyorum. Bilseydim, ölmüş bir arkadaşın biyografisinde söylenebilir. Ama işte gider otururduk. Bir kemancı vardı. Sonra Adnan Saygun'un eşi oldu bir tanesi, saksafon mu ne çalardı. Başka da vardı, onlar beş altı tane hanım. Askerlikte başka ne olacak vakit geçirmek için, eğlence için giderdik.

Bizim birbirimizle politik bir şeyimiz yoktu. 1943'lere yakın, bir faşizm dönemi. İkide bir Nazım'ın şiirlerini sanki gizli birşey yapıyormuş gibi okurduk. Olsa olsa şiir ve edebiyat. Yalnız ve mücerret kaldıkça politikadan söz ederdik. Şimdi Sabahattin'e gelince, Sabahattin politika adamı olacak bir adam değildi. Bir kere ağzı sıkı değildi. Her önüne gelene gizli diye bir şey söyler, yüz metre sonra başkasına da söylerdi. Hattâ şöyle bir şey oldu. Bir gün Sabahattin'e "Aman Sabahattin, bana sakın bir şey söyleme, gizli bir şey söyleme; çünkü benim ağzım sıkı değildir. Başkasına söyleyebilirim" dedim. Bunu da Niyazi Ağırnaslı'ya söyledim, böyle böyle dedim. Niyazi "Sabahattin'i gizli söylemekten alıkoyma bana. Çünkü yüz kişiye söylüyor, ortaya çıktığı zaman hepimizden şüphelenecek" dedi. Zaten gizli dediği şeyler de, gerçi o günün şartları içinde gizli, fakat bugün söylenebilecek şeyler. Mesela, Sovyet bilmem neyi alıyorlarmış, bir laf yani. Yani, gizliliği öyle bir teşkilât gizliliği değil, söylemezdi. Ama Sabahattin'e benim zannıma göre, teşkilatlar bu gevezeliği yüzünden güvenmezlerdi. Herkes severdi. Bir ara bunu size Rıfat Ilgaz da anlatmış olabilir. Esat Adil ve TKP. ihtilâfı çıktı. Aziz Nesin, Markopaşa filân bunlar, Esat Adil taraftarlarıydı. Sabahattin'in bir organizasyon içinde pek yeri yoktu, hatta Esat Adil, organizasyonu şeyiydi, "Ciddiyetsiz ve geveze birşey" diyor ona.

– Aşağı yukarı 1945-46'lara geliyoruz galiba.

– Evet, 1945-46'lara geliyoruz. Demin söyledim Sabahattin Ali'nin dünya edebiyatını gayet iyi izlediğini. Ve kendi döneminde gerçekten Türkiye'deki hikâye yazarlığının ustasıydı. Roman diyemeyeceğim, yani, Sabahattin Ali romana pek gitmiş sayılamaz. Kuyucaklı Yusuf roman sayılsa da büyük romana geçme fırsatını bulamadı. Nitekim, son geziye geldiğimiz zaman onları anlatırım. Şimdi soracağınız varsa onları cevaplandırayım da.

— Bu 1946'lardan sonraki yaşamına ait çizgiler, verebilirseniz Muvaffak bey?

— Sabahattin son zamanlarına kadar Ebert'in tercümanıydı. Emin Türk de Ebert'in tercümanıydı. Hepsi tanırdı. İnönü de tanırdı. Ben, bir tanesine tanık oldum. Bir gün Saraçoğlu geldi Karpiç'e. Biz ailecek, iki aile, Sabahattin, karısı, ben ve karım oturuyorduk. Saraçoğlu "Merhaba Bolşevik" dedi Sabahattin'e. Şakalaşırlardı bunlar. Yani Sabahattin'in bolşevikliğini ciddiye almıyorlardı.

— Yani şakalaşıyorlardı öyle mi?

— Şakalaşıyorlardı. İnönü'nün de onu sevdiği söylenir. O da Konservatuar'a gittiği zaman Sabahattin'le buna benzer ahbaplık edermiş.

Sabahattin'i, bizi bıktırdılar, bezdirdiler. Hem önemli bir şey yapamamışız, onun sıkıntısı, tedirginliği içindeyiz. Hem de yapıyoruz zannedilerek boyuna takibe uğruyoruz. Sabahattin de bezdirilmiş idi. Savaş sonrasında, faşizmin yenildiği anlaşıldı. Bu sırada Sabahattin buradan gitmek hevesine kapıldı. Ve de aklında Kapri mapri vardı. Sabahattin'i Gorki'ye benzetirler. Onun da etkisiyle mi ne, Kapri mapri orda yaşayacak. O, bezginliğin neticesi, böyle bir havaya kapıldı.

Sabahattin herkese dost olurdu. Bu arada bir şeyi de ayırdedememiş olabilir; Millî Emniyet unsurlarını. Çok zeki idi ama, kişilerin bir teşkilâta karşı zekâ gösterdiği söylenemez. Yani o Millî Emniyeti de "aldatabilirim" kanaatinde idi. O suretle, bu bağlantılar kurulmuş olur. Bu bağlantıları kuranların da o sıralardaki sanat muhitlerinin sol görünenlerinin olduğu kanaatindeyim. Ben o sıra Ankara'daydım, o İstanbul'da. Konservatuar'dan ayrıldıktan sonra, Markopaşa'yı çıkarıyordu. O sırada sendika dergisinde yazıyordum, Tan'da yazıyordum. Sonra kapandı ya. Markopaşa ile alâkam olmadı. Sabahattin'le İstanbul'dan dönüşte karşılaşırdık. Ben takma adla yazı yazardım. Yazılarımı anlardı, gelirdi, överdi.

— Neydî o zaman adınız.

— Sendika'ya "Sendikacı" adıyla yazı yazardım. Esat Adil, ortak dostumuzdu, fakat, ne Esat Adil'le ne ötekilerle organik bir ilişkim yoktu. Olmamasının sebebi de şu: Ben ciddiye alamıyordum, yani, ciddi bir iş yapılacağı kanaatinde değildim. Bugün de olduğu gibi, o Aclan Sayılgan'lar falan filan öbür tarafa kafasını sokmuş insanlardır. Ama Sabahattin'in öbür tarafla ne ilişkisi var bilmiyorum, Sabahattin'in, Türkiye Komünist Partisi'yle alıbaplığı vardır, ama alâkası olacağını hiç zannetmiyorum.

— Bu Markopaşa zamanındaki arkadaşlarını, yakınlarını, çevresindeki insanları biliyor musunuz?

— Markopaşa, İstanbul çevresidir. Yani, Aziz Nesin, bizim Hababam Rıfat Ilgaz, bunlar İstanbul çevresiydiler. Biz Ankara'daydık. Bizim çevremiz, Adnan Cemgil, Niyazi Berkes, Yurt ve Dünya dergisini çıkaranlar. O bakımdan Markopaşa ile, Markopaşa'lılarla ilişkisini, ne yaptıklarını bilmiyorum. Onlar ayrı bir kabiledir.

— Peki, bu çevrelerle sonradan tanışmanız, ilişkiniz oldu mu?

— Hepsini tanırım, çünkü ben de yazar olduğum için, Aziz'i tanıdım.

— Aziz Nesin nasıl bir yorum getirdi Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayına, dostluk çevrelerinde, sohbetlerde?

— Hiç konuşmadık. Son güne kadar, yahutta bir ay öncesine kadar gördüm, ama bu bahsi hiç konuşmadık karşılıklı.

— Kırgınlıkları var mıydı karşılıklı?

— Hiç zannetmiyorum. Birlikte çalışıyorlardı, Markopaşa'da o günün şartları içinde, ama ben bilmiyorum.

— Bu Mehmet Ali Cimcoz'u, Adalet Cimcoz'u tanıyabildiniz mi sonraları?

— Tanırım, Mehmet Ali sınıf arkadaşımdır. Hukuk Fakültesi'nden. Adalet de çok önceden, çocukluğumdan tanıdığımdır. Hattâ ben sonradan, buraya geldikten sonra, onların haftada bir, geceleri olurdu, onlara giderdim. Onları yakından tanıyorum. Sabahattin Eyüboğlu'lar o zamanın ressamı, karikatüristi şunlar bunlar, son dönemde biz buluşurduk. Bizim buluşmalarımızda hiç bir zaman organik bağ yoktu. Uzaktan, sadece sol gibi görünen insanların eğlencesiydi.

— Bunların gizli örgütlerle ilişkileri konusunda söylentiler ne dereceydi o zaman?

— Bunların, benim bildiğim, gizli bir sol örgütle hiç bir ilişkisi yok. Yalnız..

— Hayır, sol gizli örgüt demedim. Örneğin Mit, Mah gibi örgütlerle ilişkisi söylenir miydi?

— Dünyanın her yerinde gizlilik öyle bir şeydir ki, Marks'a bile bir ara "ajan" demeye kalkışmışlardır. Herkese yakıştırılabilir bir şeydir. Fakat bu arada asıl ajanlar da kaynarlar. Meselâ, 12 Mart döneminde çıka çıka,

elle tutulur bir Mahir Kaynak çıktı. Halbuki yüzlercesi vardır. Her üç kişiden birisi ajandır kanaatindeydik. Öyle bir şeydir ki bu şüphe, ajanı kestiremezsin, ajan olmayanı ajan zannedersin, böylece gider.

Sabahattin'in bu seyahate çıkmasına yolaçan ilişkiler üzerinde durulmalı. Kendisine kamyonun alınması, aldırılması. Sabahattin'in kamyonculukla ne alâkası var? Kamyon aldırılması, Ali Ertekin'le münasebetinin kurdurulması vs. içinde bulunanlardan alacağınız bilgiler *sizi aydınlatacaktır*. Onu ölüme götüren, bu münasebetlerdir.

— Kendileri söylerler mi?

— Söylemezler ama, siz söyletirseniz, yakalarsanız, herkesi sevindirecektir, tarihi de aydınlatacaktır. Oradan yakalayabileceksiniz.. Sabahattin'in diğer arkadaşları diyelim ki Ağırnaslı, Berkes, Sabahattin'le, bu türlü şeylerle bir ilişki kurmazlar, konuşmazlardı.

Madem anı istiyorsunuz, size karışık olarak son bir anı anlatayım: Kendine bir kamyoncu kılığı verdi, seviniyordu. Güneye gidiyordu. Sonra dönmüş, bir gece bana geldi. Yüzü sapsarıydı. İki de bir de nabzını sayıyordu. Gayet heyecanlıydı. Ertesi gün gideceğini söyledi ve hattâ kaçacağını da söyledi. Başkalarına da söylediği gibi. Söylemediği adam yok gibiydi. Belki de herkese bildiriyordu. Böyle kaçmak da olmaz zaten. Şöyle bir kâğıt parçasına "firage" diye yazıyordu. Dedim ki, "Sabahattin, sen Türkiye'nin en iyi yetişmiş, dünya edebiyatını da bilerek, ülkende eserler vererek en iyi yetişmiş yazarısın, hikâyecisisin. Romana geçiyorsun. Bu senin yapabileceğin iş. Ama senin yapamayacağın bir tek iş var, belki de ona kafanı sokuyorsun..." İşte o zaman "firage" "firage" diye bunu yazıyordu. "Ama sen gelmişsin bana Allahaısmarladık demeye. Sana şunu söyleyeyim, günah benden gitsin; bu çıkar yol değildir. Sen, bu işi yapamazsın, ötekini yapabilirsin" Kızdırmak için söyledim. "Sen ötekinde de

daha başlangıçtasın, büyük eserler verebilirsin. Bunun için yetişmiş insansın. Kabiliyetin buna elverişli, sen bunu yapmıyorsun" diye eleştirdimdi. Saat 1,5-2'ye doğruydu, ordan gitti. İstanbul'a gitmiş.

— Yani, size kesin "gidiyorum" dedi.

— Gidiyorum dedi, tabiî.

— Nereye gideceğini söyledi mi?

— Hayır. Kaçacağını söyledi. Nereye gideceğini söylemedi.

— Bulgaristan, İtalya, Almanya filan...

— Ben Bulgaristan filân bilmiyorum. Kafasındaki Kapri adası filân. Aslında bir politik hedefle gitmiyordu; bunda hiç şüphe yok. Zaten gidemezdi. Meselâ, o sırada, gidilecek yer olarak Sovyetler Birliği filân düşünülür. Sovyetler Sabahattin'i tanırlar, ona itimat etmezlerdi. Çünkü Sabahattin Sovyet sefaretine, o yıldönümlerinde giderdi.

Size komik bir de olay anlatayım. Çok uzun hikâye.

— Olsun anlatın.

— Kayınbabam, Temyiz Başsavcısıydı. Ticaret Dairesi Reisi bir Şemsettin bey vardı. Bunun evindeyiz şimdiki Mithatpaşa Caddesi üzerinde. O zaman Mithatpaşa üzerinde birer katlı evler vardı, Ankara'da. Havuzu, cennet kuşları, bir tane papağanı, balıkları, şunları, bunları... İşi gücü bunlar. Her ay birbirleri için, senet imzalayıp borç aldıklarını söylerlerdi. O zaman müzisyenleri çok severdi ve her akşam evinde rakı sofrası kurulurdu. Kadınlar eski tarz şeylerle içerden dinlerlerdi. Haremlik selâmlık. Oturulur içilirdi. Eskiden, rakı içmesini de çok iyi bilirlerdi. Saatlerce sürerdi. Ve ben de kayınpederle birlikte giderdim oraya. İçerdim ve hoşlanırdım. Bir gece, Nurettin Artam, Yusuf İzzettin'in ahçıbaşısı Selahattin bey diye biriyle geldi. Kayınpeder "aman evlât, sakın me-

sele çıkartma" dedi, bana. Bir şey yapmadım" dedim, ben. Nurettin Artam, Ulus'ta yazı yazıyordu. Ve bizim aleyhimizdeydi. Beni tanımadı daha önceden. Biraz sonra beni tanıyınca, başladı lâf atmaya. "Varakpare, Yurt ve Dünya" demeye. Ben gene duruyorum, ama kulaklarım zonklamaya başladı.

"Geçen akşam" dedi, "Sovyet Sefaretindeydim. Sabahattin Ali, Lenin'in resminin altında sefirle gizli gizli konuşuyordu" diye Sabahattin'e laf atmak istedi. Gene ben biraz sustum. Bu sefer kalktı, İsmet Paşa'nın taklidini yapmaya başladı. Ulus'ta yazı yazıyordu. Falih Rıfkı için "civalı imamının bilmem nesi" dedi. Ben, bir fırsat buldum, birden bire bağırdım: "Ulan herif demindenberi artık sabrımı tükettin. Bu sefer de çanaklarını yaladığın adamlara, hakaret ediyorsun" dedim. Bu sefer bu bana tabanca çeker gibi davranışlar yaptı. Benim de Yedikule'liliğim tutmuş olacak, "çıkar da görelim" falan filân deyince; o Selahattin bey bunu kucakladı kaçırdı. Bizim kayınpederin kalp krizi tuttu. Sofra dağıldı. Son dakikada Şemsettin bey bana: "Evlât" dedi, "başsavcı burda, yarın bunun konusu olur, rezil oluruz, ağzını açma" dedi. Halbuki, gayet geveze de bir karısı vardı. Gider gitmez karısına söylemiş. O da telefonları açmış. O zaman Ankara küçük bir şehir. "Çankaya'nın bilmem ne muhitinde, Muvaffak Şeref komünistlik yapmış" diye hiç alâkası olmayan bir dedikodu aldı yürüdü.

Sabahattin yüzünden oldu bu, onun için anlatıyorum. Ne çıkacak bunun arkasından diye bekliyoruz. İsmet Paşa'ya kadar gitmiş bu lâflar. Aaa, bir de baktım Sabahattin'le, üç gün sonraydı, yahut aynı gündü, ertesi gündü belki, Kızılay'da bunlar kolkola gidiyorlar, canciğer olmuşlar.. Halbuki o akşam olanları Sabahattin'e anlatmıştım. Şaşırdım. "Yahu Sabahattin, senin yüzünden birbiri-

mize girdik. Kayınpeder ölüyordu, kalp krizi geçirdi" dedim. Sabahattin gene ahbaplığını sürdürdü.

— Daha çok ölümüne ilişkin kuşkular üzerinde sizin yorumunuz nedir Muvaffak bey?

— Benim yorumum özetle şudur: Sabahattin, hayalperest olduğu ve kendisine de, zekâsına da güvendiği için, bu kaçmak işinde bile bile ağa düştü. Yani, bütün bunları biliyordu. Bilmemesine imkân yoktu. Bile bile ağa düştü. Belki bunlara kazık atacaktı. Belki, o tahmin etmiyordu, bile bile, gayet kolaylıkla gönderildi. Benim bildiğim bu. Gönderildi.

— Bu konuda söyleyeceğiniz başka bir şey var mı acaba?

— Bu konuda tekrar tekrar söylüyorum, siz aydınlatacaksınız. Çünkü hiç birimiz fazla bir şey bilmiyoruz. Benimle bir hikâyesinde alay eder. "Yeni Dünya" adlı bir hikâyesi vardır kitabında. Efendim, bu Hancı Yusuf bizi davet etti. Bir köyden gelin götürdük, bir kömürcü köyüne. Düğün, bütün gün devam etti. Orda bir entellektüel vardır, gözlüklü, benimle alay eder, beni, konu almış. Ona göre ben gerçekçi değilim. Benimle alay ediyor.

Şimdi Sabahattin'le ilgili gene size bir şey söyleyeyim: Efendim, bu demokratlar ortaya çıkarken sol mol filân gibi çıktılar. Zekeriya da burda, geldi geçenlerde, konuşursunuz.. O da alay eder Sabahattin'le. Biz alay ederdik politik tarafıyla. Tabiî sanat tarafını takdir ederdik. Bu demokratlar ortaya çıkınca bir çok kimse onları "sol" zannettiler. O zamanki solda bulunanların geniş bir bölümü bunlara inandılar. Yani demokrasi getirecek diye inandılar. Ben hemen ikaz ettim. Zekeriya mekeriya da inanmıştı. Sabahattin'in seyahatleri oldu bunlarla birlikte. Meselâ İzmir'e gidiyordu Celal Bayar'la. Nasıl İsmet Pa-

şa'yla dost most, bunlarla da dosttu. Zaten bunlar bizimle bir dergi çıkarıyorlardı, "Görüşler". İşte, tam o da orday-dı, birinci sayısı çıktı, ikincisi çıkmadı. Efendim, yani Sabahattin de o kervana katıldı. Yani demokratların Türkiye'ye demokrasi getireceklerine inandı. Sol bir iktidar getireceklerine inandı. İşte benim söyleyebildiklerim bu kadar kardeş.

— Belge niteliğinde, fotoğraf, mektup, not gibi sizde olan neler var?

— Bunlar bende hiç kalmadı. O kömürcü köyünün arkasından gelini atla getirdik, yürüyerek... Elmadağ'dan yukarı doğru çıktık. Bir katır verdiler. Köyün üstüne çıktık. Güneşli bir havaydı. Sabahattin dedi ki: "Ah ne güzel güneş". Soyunmaya başladı. Bende soyundum. Karlı bir hava. "Gel güreş edelim" dedi bana. Efendim, biz şakacıktan güreş tuttuk... Böyle geçti bizim Sabahattin'le münasebetlerimiz.. Belge, olarak işte bunlar var. Filiz'de olmalıdır. Aliye'de olmalıdır. Çok resimlerimiz vardır. O bir ara fotoğraf makinesi aldı. Fotoğraflar çekerdi. Sizin işinize yarayacağını hiç zannetmiyorum ama!.

— Çok teşekkür ederim, yordum sizi.

— Rica ederim.

SAMET AĞAOĞLU
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

— Sayın Ağaoğlu, Sabahattin Ali'yi nasıl tanıdınız?

— Ben Sabahattin Ali'yi ilk defa Ankara'da tanıdım, 1934 senesinde. O zaman Ankara'da İstanbul Pasta Salonu vardı. Bu pasta salonunda, edebiyatı sevenler, edebiyatla uğraşanlar, çoğumuz genç, buluşurduk. Aramızda Sabahattin Ali, Yaşar Nabi, Sadrettin Ertem, vardı. Zaman zaman Baki Süha, zaman zaman, Muhip Dranas vardı. Feridun Fazıl Tülbentçi ve daha başkaları da vardı. Sabahattin Ali, herhalde görmediniz kendisini?

— Görmedim efendim.

— Tipi, gayet dikkat çekiciydi. Şişmanca, ortadan biraz kısa, acele acele konuşur ve gülerek konuşur, fikirlerini espriler yaparak ortaya sürerdi. Zaman zaman bu espriler arasında, ağır hücumlar da yapardı. Size bu yaptığı hücumlardan bazı örnekler vereyim:

Kendisini ilk gördüğüm gün bana birdenbire şöyle dedi: "Talebelik hatıralarınızı okuyorum. Bu kadar roman-

tik olmaya ne lüzum var? Realiteye avdet. Anadolu'yu, memleketi yazın."

Ben o sıralarda Varlık mecmuasında Strazburg hatıralarını yayınlamakta idim. Ele aldığı konu bu idi. Acele acele konuşuyor ve sözleri bende bir tehdidi azarlama tesiri bile yapıyordu. Biraz şaşırdım bunları işitince. O, bundan da istifade etti, üstüme daha fazla çullanmaya da gayret etti:

"Babanızın parasıyla Avrupalara gidersiniz. Oralarda işte böyle bir takım aşağılık maceraları büyük ruh hâdiseleri gibi görür, sonra buraya dönerek caka satarsınız. Ben de Almanya'da uzun zaman bulundum. Orda gördüklerim, hiç de sizinkilere benzemiyor..."

Benim cevabını beklemeye lüzum görmeden, hapishanede tanıdığı insanlardan sözetmeye başladı. Buna rağmen Sabahattin Ali'nin o gün bende bıraktığı intiba müsbet oldu diyebilirim.

Sabahattin Ali ile buluşma yerlerimizden biri de, o sıralarda "Mehmedin Meyhanesi" diye bilinen, postahane yanındaki bir meyhane idi. Kendisini oraya davet ettiğim zaman güler, "Burjuvanın içkisini içmek, ona masraf ettirmek bana zevk verir" derdi. Tabiî bu sözlere karşılıklı gülüşürdük. Bir hatırarnı daha burada söyliyeyim: Ben bunların bir kısmını Hayat mecmuasında çıkan edebiyat hatıralarımda yazdım. Bir kısmını da yazmadım.

— Ama yazacaksınız herhalde?

— Belki ileride yazacağım... Bir gün kendisiyle "komünistlik" meselesi üzerinde konuşurken, "senin aldandığın nokta şudur, zannediyorsun ki, komünizm gelecek olursa, senin gibi ona, samimi veya samimi olmadan inanmış olanlara, hayat hakkı tanıyacaklardır. Aklından bunu çıkar" dedim. "Onlar bir nesli temizlerler geldikleri zaman. Yerine başka hiç bir fikirle beyni yoğrulmamış, bey-

ninde başka fikirin izi kalmamış nesilleri yetiştirirler. Onun içindir ki seni de asla sevmeyeceklerdir". Bana yine gülerek şu cevabı verdi:

"Belki böyle olur. Fakat inşallah o gün gelir, ben seni onlardan evvel öldürürüm." Ben de güldüm. "Bak" dedim sana şunu söyleyeyim. —Hatta bunu söylerken, bu konuşmayı yaparken evinde idik. Eşi de bizi dinliyordu.—

— Aliye hanım mı?

— Evet Aliye hanım. Aklımda kalan böyle. "Bak" dedim "bana öyle geliyor ki, bu dediğin olmayacak. Ve gene bana öyle geliyor ki, senin başına başka bir iş gelebilir... İşte o zaman, sana şimdi söz veriyorum, hanımefendi sıkıntıda kalırsa, bana gelmekten çekinmesin. Benim seninle dostluğum bunların ötesinde bir dostluktur, bunu böyle bil" dedim. Bu hatıraları geçelim. Daha böyle bir çoğu var.

Sabahattin Ali'de bir çeşit şahsiyet ikiliği vardı diyebilirim. Bence hiç bir zaman açık bir komünist olmadı. Fakat hikâye ve romanlarındaki Sabahattin Ali, ile gerçekteki Sabahattin Ali arasında dağlar kadar fark vardı. Hikâyelerinde halk adamı, şahsiyet, insaniyetperver olan, —eski tabiri kullanıyorum, yani insan sevici olan— Sabahattin Ali, realitede hattâ mükemmel bir burjuva manzarasını gösterebiliyordu. Para harcamaktan, şık giyinmekten, en iyi sigaraları içmekten, en pahalı lokantalarda karnını doyurmaktan zevk alırdı. İkinci Dünya Savaşı içerisinde, hattâ bir aralık zeytinyağı ticareti de yaptı. O zaman kendisine bir gün "maşallah" dedim "yavaş yavaş muhtekir de oluyorsun?" Cevabı şu oldu: "iyi bir komünist olamadım anlıyorum. Bari iyi bir burjuva olayım Samet."

Bana öyle geliyor ki, Sabahattin Ali'nin bu birbirini nakzeden şahsiyeti samimi idi. Yani her iki yöndeki duy-

guda da samimi idi. Bunun içindir ki hikâyeleri, bilhassa bu memleketin hayatını, insanları, hayvanları, dağları ve nehirleri anlatan hikâyeleri, en sanatkârane bir şekilde yazılmıştı. Cemiyetin ve insanların ruh hallerini derinliğine değil, fakat genişliğine ve üst tarafından çok iyi kavramıştı. Esasen derine inmek Sabahattin'in işine gelmezdi. Çünkü insanların ruhlarındaki derinliklere inildikçe, onların birbirinden ne kadar farklı yaratıldıklarını görüyor, o zaman da insanlar arasında beraberlik isteyen bir mezhebe taraftar olma imkânını kendi vicdanında bulamıyordu.

Diyebilirim ki, Sabahattin Ali, komünistliğini hattâ sosyalistliğini bir ideal, inandığı bir nizam olmaktan çok, bu cemiyet içinde kendisine dikkat ettirmek, ve kesin tanıtmak ve meşhur olmak için de bir maske gibi kullanıyordu belki. Fakat bu sözlerimi onun aleyhine yorumlamak doğru olmaz. Çünkü diyorum ki, Sabahattin Ali her iki şahsiyetinde de, yahut her iki görünüşünde de samimi idi. Kendisini harekete getirenler, şu veya bu fikirde harekâta getiren, hâdiseler, şahsî hayatını ızdıraplar içinde geçirmiş olan, olup bitenlerdir. Izdıraplar içinde yaşamıştır. Bu ızdırapların onun ruhunda açtığı derin yaralar vardır. Bu yaraların tesellisini nerede bulursa oraya doğru koşuyordu. Yaptığı tenkitlerde şahsî hayatının maruz kaldığı sıkıntının rolü çoktu.

Sabahattin Ali'nin bu kişiliğinin yanında, eserlerinin değeri vardır. Cidden değerli eserler yazmıştır. Memleketi anlatan eserler yazmıştır. Onun içindir ki, bir kuşağın benim kuşağımın en iyi romancılarından biri, hattâ bir bakıma, belki en iyisi sayılır. Ölümünün benim üzerimde bıraktığı tesir büyük olmuştur. Yalnız beraber geçirdiğimiz, arkadaşlık sahnelerinin tesiriyle değil, ölümün şekli olarak. Gerçekten kaçıyor mu idi? Belli değil. Yoksa kaçı-

yor gösterilerek, hudutta, hududa kadar götürülüp orda öldürüldü mü? Bu da belli değil.

— Efendim bu noktada bir şey sormak istiyorum. Siz devletin en yüksek kademelerinde görev almış bir kişisiniz. Bu merakınızı acaba o dönemde giderebilme olanağı bulabildiniz mi?

— Evet, sorunuz çok incedir. Memleket idaresinde sözümün geçebildiği yıllarda, bu mesele üzerine eğildiniz mi? Bunu sormak istiyorsunuz?

— Evet.

— Hayatta öyle hadiseler vardır ki, bunların üzerine eğilmenin bir faydası yoktur. Olan olmuştur. Eğildiğimiz zaman, çıkacak olan neticeyi bilmede hareket daha ağır hatalar doğurur. Öyle mi oldu, böyle mi oldu? Şahidi yok. O zaman şüpheniz iftira halini alır. Veya ispat edemiyeceğiniz bir iddia halini alır. Ben bir zaman arkadaşlık ettiğim, edebî yanını da çok sevdiğim, bir adamın ölüm tarzının bende uyandırdığı teessürü anlatıyorum.

— İlginç gelir de o bakımdan efendim.

— İstemezdim Sabahattin Ali bu şekilde ölsün. İstemezdim. Öldü mü, öldürüldü mü? O dediğim şekilse, mevcut dedikodudur. Zaten bu dedikodu var. Bunu kendi fikir arkadaşları dahi aramamışlardır.

— Yahutta arayamamışlardır.

— Doğru, yahutta arayamamışlardır. Aramamış olmaları daha kuvvetlidir, çünkü, her iddianın vesikası olması gerekir. Ben sadece o zamanki bir rivayeti burada tebarüz ettiriyorum. Bu bahsi kapayalım.

— Efendim, ben başka bir şey soracağım: Sabahattin Ali öldürülecek kadar gizli saklı işlerin içinde miydi, ya da devletin yapısını alt-üst edebilecek bir güçte mi görülüyordu acaba?

— Hayır bunların hiç biri yoktu. Akla başka bir şey de gelebilir. Ben de bir bakıma romancıyım, hikâyeciyim, ve romantik bir adamım. Hattâ kalkıp diyebilirim ki, "kendi arkadaşları bu işi yaptırdılar." Neden? Çünkü kendilerinin istediği gibi değildi. Yukardan beri işaret ediyorum. Diyebilirim bunu, ama bunu söylemek beyhudedir. Çünkü elimde vesika yoktur, delil yoktur. Siyasî hayatta bu nevi hâdiseler de gözükmüştür. İdeolojilerin peşinde koşanların bir kısmı, o ideolojiye istedikleri kuvveti verebilmekten mahrum addettikleri arkadaşlarını bu yollarla da ikna edebilirler. Tarihte bunun misalleri çoktur. Onun içindir ki üzerinde durduğum ölüm tarzıdır. Kendisine reva görülen ölümü başka şekilde yapabilirlerdi. İster yapan şu kuvvet, ister bu kuvvet olsun. Sabahattin Ali'yi o şekilde toprağın üzerine yatırmak cidden haksızlık olmuştur. Söyleyeceğim bu kadar bu konu üzerinde.

— Efendim politik üst yapıda yer alan kimseler, Sabahattin Ali üzerinde nasıl bir kanaate sahiptiler acaba, o dönemde? Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

— Şimdi bakınız, gene ince bir sual soruyorsunuz, meselâ o zaman şöyle bir rivayet vardı. "Sabahattin Ali, Saraçoğlu Şükrü'nün himayesindedir." derlerdi.

— Gerçekten ilişkileri var mıydı?

— Saraçoğlu Şükrü bir münevver adamdı. Edebiyatı da sevebilirdi. Bir şeye nazarı dikkatinizi çekeceğim. O devirde Ankara'da, daha sonra bir kısmı Amerika'ya gitmiş, orda profesör olarak kalmış, bir kısmı İstanbul'da yerleşmiş, bir kısmı da mücahitliğe devam etmiş bir solcular grubu vardı. Sabahattin Ali bu grubun içerisinde az gözükmüştür. Meselâ Behice Boran'la görüşürseniz o sizi tenvir eder bu hususta.

— Sayın Behice Boran'la görüşeceğim efendim.

— Acaba onlar da bir şüphe mi vardı, bir şey diyemem.

— Kişisel bir görüş meselesi bu...

— Bence Sabahattin Ali hakkında edebiyat tarihlerimizin vereceği hüküm değerlidir. Şu mizaçta, şu tabiatta, bana hatıralar sordunuz, onun için anlattım. Sabahattin Ali Türk edebiyatına, hakkıyla bir isim olarak mı geçmiştir? Evet hakkıyla geçmiştir. Son sözümü söyleyeyim, bizim kuşaktan, o seviyede bir başka romancı yok diyebilirim. İşte benim söyleyeceklerim bu kadar.

— Çok teşekkür ederim Samet bey.

1962 yılında, Adana'da Akşam gazetesinin büro müdürü olarak görev yapıyordum. Akşam, o dönemde, Türkiye'nin en etkili gazetelerinden birisi idi. Özellikle güney bölgesindeki günlük net satışı elli bini buluyor, bu da gazeteye önemli bir etkinlik sağlıyordu.

Akşam'ın İstanbul'daki idare müdürü Halûk Yetiş idi. Çalışkan, zeki ve çevresini değerlendirmesini, yaptığı işin ayrıntılarını iyi bilen bir insandı Halûk Yetiş. Düşüncesine uymayan, olumsuz bir durumu olumluya çevirebilmek için hiç bir zorluktan yüksünmezdi. Çoğu kez, gece gündüz ayrımını unutur, gazetenin tutunabilmesi uğrunda bölge bölge, binlerce kilometreyi dolaşır gelirdi. Türkiye'de bugün var olan dağıtım sistemini ilk kez oluşturan ve Babıali'deki bir çok işvereni hopur hopur hoplatan, ama Akşam gazetesinin 10 binden yüz binlere ulaşmasına da olanak hazırlayan Halûk Yetiş idi.

İş arkadaşı, emrinde çalışan bir insan olarak, bana

çok güvenirdi. "Sana verdiğim bir görevi en iyi şekilde yapacağını bildiğim için bu bölgeden korku duymuyorum." derdi. Hiç beklemediğim zamanlarda gece ya da gündüz, uçakla, araba ile Adana'ya gelir, birlikte bölge bayiliklerini denetlemeye çıkardık.

Akşam'ın Adana bürosu, Çakmak Caddesi üzerindeki "Burduroğlu Fabrikası" olarak bilinen ve Adana'lı zenginlerden Hasan Atıl'ın olan eski bir yapının ön bölümü idi. İskenderun'dan Ali Özcan Alevli'lerden aldığımız iki kamyonun dışında iki adet daha gazete taşıyacak kamyona gereksinme duyuyorduk. Büronun biraz ötesindeki Remzi Atıl'ın çalıştırdığı bir oto satış yerinde de Mercuri marka kamyonlar vardı. Bir gün dolaşırken, Halûk bey bu arabalarla ilgilendi. "Bunlar işimizi görür. Acaba taksitle alabilir miyiz?" dedi. Satış yerindeki Mercuri marka arabaları incelerken esmer, uzun boylu ve zayıf, saçları her zaman arkaya biryantinle taranmış gibi duran Remzi Atıl yanımıza geldi. "Ooo, Halûk bey hoş geldiniz" dedi. El sıkışırlarken, çok eskiden tanışan, birbirlerini iyi bilen iki dost gibiydiler. Sonraki günlerde pazarlığı oluşturarak iki arabayı aldık. Ancak Remzi Atıl'ın yanından ayrıldıktan sonra Halûk beye "siz Remzi beyi çok eskiden tanıyorsunuz galiba. İstanbul'dan mı?" dedim. "Evet geçmişi ta Markopaşa günlerine dayanır. Sabahattin Ali'nin arkadaşlarından birisidir." dedi.

Halûk beyin bu sözlerinden sonra ve Adana'da kaldığım süre içinde Remzi Atıl üzerinde bilgi toplamaya uğraştım. Yakınları, akrabaları, kendisi ile ilişki kuranlarla görüştüm. Remzi Atıl Adana'nın zengin ailelerindendi. Adalet Parti'li olarak bilinirdi. "ser verip sır vermeyen" bir insan olarak görünürdü. Gizli saklı örgütlerde uzun yıllar görev yaptığı söyleniyordu. Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içinde bulunmuş olması ve ölüm olayından son-

ra birdenbire aynı çevreden kopması, hakkındaki söylentileri artırmıştı.

Aynı dönemin insanlarından birisi olan ünlü mizah ustası Rıfat Ilgaz "Sarı Yazma" adlı kitabında ilginç bir anısını şöyle anlatmaktaydı: " Bir gün masamın başında oturuyordum. Basıma ara vermemiştik henüz. Ara sıra buluştukları bir arkadaşı gelip onu sormuştu benden. O günlerde İstanbul'daydı Sabahattin Ali. Sorunca:

"Bugün uğramadı" demiştim.

"Gelir mi acaba?"

Geleceğini bildiğim halde gözüm tutmadığı için:

"Bilmem" dedim. "Bir şey söylemedi bana."

Yakışıklı, esmer, koyu biryantinli saçlı, orta yaşlıydı. Nereli olduğunu kesin bilmiyordum. Olsa olsa ya Adana'lıydı, ya Mersin'li... Urfa'lı Mardin'li de olabilirdi. Son zamanlarda sık sık Tokatlayan, Park Otel gibi yerlerde buluşuyorlardı sanırım. Sabahattin Ali'nin bu tür kişilerle ne işi olabilir diye düşünür, ikisini birbirine uygun bulmadığım için de kızardım. Kim bilir başka nedenlerle de olabilirdi ona karşı kızgınlığım.

"Demek geleceğini kesin bilmiyorsun öyle mi?" diye üsteledi. Hemen çıkıp gitmesi gerekirken, şöyle masaların üstüne bir göz gezdirdikten sonra geçti karşıma oturdu.

"Eeee, sen nasılsın bakalım" dedi.

Önümdeki işimle oyalanıyor, sorduklarını kısa kesip savuşturuyordum. Tam bu sırada yanıma Hasan Tanrıkut gelmiş, bir yanıma da o oturmuştu. "Nasılsın"dan sonra onun da soruları başlamıştı. Hasan öğretmenlikten, fakülteden, dergilerden, kahvelerden arkadaşımdı. Onunla konuşacak o kadar çok konu vardı ki. Gel gelelim, hoşlanmadığım bu adamın yanında içli dışlı konuşmanın ne anlamı olabilirdi? Susuyordum ister istemez. Hasan hoşuma gitmeyen bir soru daha bulup çıkarmıştı

"Musa'yı görüyor musun bugünlerde, Musa Anter'i?"

Ters ters baktım yüzüne. Musa Anter Aksaray'dan komşum, arkadaşımdı. Fırat Öğrenci Yurdu'nun sahibiydi. Gerekirse ben de kalırdım yurdunda. Kahvesini çayını da içmeye giderdim.

"Kim bu Musa?" dedim.

"Yahu şu bizim Musa be. Musa Anter.."

"Ben bir bakkal Musa tanırım. Herhalde onu sormuyorsun?"

Hasan benim bu tersliğime bir anlam veremediği için biraz da kızarak kalktı. Bir şeyler sezinlemiş de olabilirdi. Biz gene kalmıştık yakışıklılıyla.

"Çok tuhaf birine benziyor" dedi. "Kim bu?"

"Öyledir" dedim uzatmamak için.

Sorusunu üsteledi:

"Kim bu?'

"Bir şair, Hayri Yıldırım"

Çok meraklıysa dergilerde arasın dursundu. Tam bir ajan soruşturmasına tutmuştu beni. O günlerde sık sık böyle soruşturmalarla karşılaşıyorduk. Bir de Orhan Kızılkaya denemesi geçirmiştik arkadaşlarla birlikte. Açık vermemeliydim. Gene de inanmıyordum Sabahattin Ali gibi zeki bir adamın yakın arkadaşının ajan olabileceğine.

İçimden "eğer bu adam soruyu evirip çevirip yeniden Musa Anter üzerine getirirse, artık hiç kuşkum olmamalı ajanlığından" diyor, bir yandan da surat asarak kalkıp gitmesini kolaylaştırıyordum.

Bir süre, dereden bükten lâfı dolaştırdı. Yeni başlayan İsrail-Arap gerginliğine getirdi konuyu. Arapların nasıl ata bindiklerini, kılıcı nasıl başlarının üstünde sallayarak saldırıya geçtiklerini anlattı. O anlattıkça ben memleketini çıkarmaya çalışıyor, acaba Antep'li, Hatay'lı olmasın diye düşünüyordum. Bu adam ajan da olsa, Arap olabilirdi. Arap da olsa ajan olabileceği gibi, derken soruyu patlattı:

"Demek sen de tanırsın Musa Anter'i öyle mi?"

Ondan bu soruyu beklediğim için bir süre soğukkanlılığımı bozmadan durdum.

"Söyledim arkadaşa tanımadığımı" dedim.

"Ben tanırım da... Ya, böyle işte.. Çok gönüllüler gidiyor Araplara. Bu Yahudilerin kökünü kazımalı Ortadoğu'dan..."

Bir süre sonra benim adıma cevabını verdi

"Desene ki, onların kökünü Almanlar bile kazıyamadı."

Kimden yanaydı bu yakışıklı? Hiç Araplardan yana olacağa benzemiyordu, Arap soylu göründüğü halde. Bu işler çok karışıktı. Yahudilerin bile ajanı olabilirdi, ya da Amerika'lıların.

Kalktı oturduğu yerden. Masaların üzerindeki dergilere kitaplara baktı. Şerif Hulûsi'nin masasına oturdu. Fransızca kitaplarını karıştırdı bir süre.

"Bu kadar kitaba nerden para yetiştirir bu adam, anlamıyorum" dedi.

"Ne var anlamıyacak," dedim. "Yeni kitaplar alabilmek için nah şurda Yüksek Kaldırım'ın başında, eski kitaplarını satıyor."

Güldü. Yaptığım suratsızlıkların ceremesini Şerif'ciğimi harcayarak ödemiştim. Bu dereden bu kadar balık avlanır hesabı kalktı.

"Hadi eyvallah dostum" dedi.

Tam bulmuştu dostunu. Çekip giderken de

"Geldiğimi söyleyiver, anlar o" dedi. "Hoşça kal."

Çok geçmeden birinin önünden kaçıyormuş gibi girdi kapıdan Sabahattin Ali.

"Merhaba" dedi. "Ne var ne yok?"

"Senin yakışıklı geldi." dedim. "Oturdu, oturdu, gitti."

"Eeee?"

"Geldiğimi söyle, anlar o" dedi.

"Anladım. Akşam Tokatlayan'da beni bekleyecek."

Sorsam mı sormasam mı diye düşündüm. Kuşkumu belirtmeliydim hiç olmazsa.

"Bu seni arayan adam var ya, bu yakışıklı adam?" Kuşkuyla yüzüme baktı.

"Eeee, polis mi diyeceksin?"

"Olmaz mı?"

"Olur, bal gibi olur. Neden olmasın? Böyle olduğunu ben bildikten sonra mesele kalır mı?"

Sustum bir süre. Anlayışına, zekâsına, öyle güvenim vardı ki, tek tek onunla başa çıkmak kolay değildi. Ama karşısındaki bir tek ajan bile olsa kalabalık bir örgütün desteğindeydi. Kimlerle savaşmak zorunda kalacaktı bu tek kişi?..." (Sarı Yazma, sayfa: 277, 278, 279, 280)

Ünlü ozan, değerli mizah ustası Rıfat Ilgaz'ın yaşadığı yazdığı bir olaydı bu. Sayın Ilgaz burada elbette bir öyküyü anlatmıyordu. Ayrıntılarına da girerek, en küçük bir davranışı, bir sözü, yerli yerinde belgeliyordu. Bir kuşkulu durumdan, Sabahattin Ali'nin çevresinde örülen bir örgüden canlı, eskimemiş kesitler sunuyordu.

Peki sergilenen bu olaylar içindeki kişi, acaba yazının başında sözünü ettiğimiz Remzi Atıl mıydı? Remzi Atıl yaşadığına göre, bu durum açıkça sorulabilir miydi? Sorulursa tepkisi ne olabilirdi?

"Sabahattin Ali cinayeti" işleneli, otuz yılı geçiyordu. Aradan geçen bunca süreden sonra bu olayın bilinmeyen yönlerini, ortaya çıkarılmamış kişilerini, ucundan kenarından didiklemek, didikleyenin başına yeni işler açmaz mıydı? Doğrusu bu konuda düşünmek gerekti. Hem de çevremizdeki birçoklarını da düşünmeye zorlayarak.

Gerçi şimdiye kadar, iki kitap yayınlanmış, dergilerde gazetelerde, Türk edebiyatının unutulmaz adı Sabahattin Ali için ilginç yazılar yazılmıştı. Ancak bunların bir çoğu Sabahattin Ali'nin yaşamını, ya da sanatçı yönünü,

eserlerini ele almıştı. Öldürülmesi, mahkeme dosyalarındaki belgelere, tanık sözlerine dayanıyordu.

Oysa aralanması gereken koyu karanlık perdeler, tanıklığına başvurulması zorunlu kişiler vardı. Bunlar bulunup konuşturulmalıydı. Üstelik bunların birçoğu ileri yaşta idi. Bazıları aramızdan ayrılmıştı. Çabuk davranmakta yarar vardı.

Bu düşüncelerle iki kez Rıfat Ilgaz'ın oturmakta olduğu Cide'ye gittim. Sayın Ilgaz'ı bir keresinde Cide'den alıp İstanbul'a götürdüm. Amacım İstanbul'da Halûk Yetiş ile buluşturup konu üzerinde ayrıntıları deşmekti. Fakat kötü bir rastlantı, Halûk Yetiş Sosyal Sigortalar Kurumu Samatya Hastanesinde yatıyordu. Daha önce bir böbreği alınmıştı. Aradan bir kaç yıl geçince ikinci böbrekte nefrit görülmüştü.

Halûk Yetiş'i Cem Yayınevi'nin sahibi sayın Oğuz Akkan, Türkân Yetiş, Rıfat Ilgaz ve aynı hastahanede asabiyeci olan ozan Halil İbrahim Bahar ve laborant arkadaşım Şerif Çerkez'le birlikte ziyaret ettik. Konuya girilecek bir durum yoktu. Ertesi gün hastahaneye gidişimde Halûk bey Ankara'ya geleceğine söz verdi. "Yeter ki şu hastahaneden bir kurtulayım" dedi.

1977 Mart'ının son günü, öğleden sonra Basın İlân Kurumu Genel Müdürlüğünde muhasebeci Kıraç Küçüka'nın arabası ile Halûk Yetiş Ankara'ya geldi. Adana'ya gidecektik. Remzi Atıl'a uğrayacak ve Halûk bey onun yanında eski günleri anacaktı. Böylece belki Remzi Atıl'ın kapanıklığını aralama olanağı bulmuş olacaktık.

Ertesi gün sabah erken çıkıp öğleyin Adana'ya vardık. Bir otele yerleştikten sonra Remzi Atıl'ın Çakmak caddesi üzerindeki otomobil satış yerine gittik. Halûk bey rahatsızdı. İçeri girmek istemedi. "Önce siz konuşun, ben şimdi çok sancılıyım. Biraz dolaştıktan sonra geleyim" dedi. Tek başıma girdim yazıhaneye. Remzi Atıl içerde oturuyordu.

Yakınlık gösterdi. Bir çay bir de orta şekerli kahve ısmarladı. "Sen buradan ayrıldıktan sonra Akşam gazetesinin canına okudular. Malik Yolaç işini bilemedi. Seni buradan almasalardı Akşam gazetesi bölgede gene de çok okunan bir gazete olurdu" dedi. Aradan bir saat kadar geçmiş, Halûk bey tekrar dönmemişti. Bu arada konuya girme gereğini duydum:

— Biz Halûk Yetiş'le birlikte geldik. Hastahaneden yeni çıktı. Böbrek ameliyatı geçirdi. Şöyle eski günleri bir analım dedik. Burdan belki Ceyhan ve İskenderun'a da geçeceğiz. Hani biraz da Halûk bey için moral gezisi oluyor bu.

— Halûk beyi taa Markopaşa günlerinden tanırım. İyi bir idarecidir. Efendi bir insandır. Gelirse memnun olurum. Hastalığına üzüldüm."

— Remzi bey siz Halûk beyle o günlerden tanıştığınıza göre Sabahattin Ali ile de tanışırsınız herhalde.

— Elbette, Sabahattin Ali yakın arkadaşımdır. Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Mustafa Uykusuz bunların hepsiyle tanışırım.

— Bu anılarınızı yazmak istesem, anlatır mısınız?.

— Elbette anlatırım. Yalnız hemen şimdi olmaz. Eski günlerin şöyle bir hesabını yapmam gerekir. Bazı notlar almam gerekir. Örneğin Sabahattin Ali'nin bana hapishaneden yazıp gönderdiği notlar, mektuplar var. Bunları da bulmam gerekir. Bir ay kadar sonra gel, bir yerde oturup uzun uzadıya konuşalım. Sabahattin'in Nevin Seval'le olan ilişkisini, birlikte gezip tozmalarımızı, en son gününe kadar anlatayım. Bulgaristan'a gitme meselesi olmadan önceki son gün beraberdik. Tepebaşı'nda bir gazinoya gittik. Bir hayli içip eğlendik.

— Remzi bey, Sabahattin Ali ile bu kadar yakın arkadaş olduğumuza göre, onun İstanbul'da bir evde öldürülüp Bulgaristan hududuna götürüldüğü şeklindeki görüşe

herhalde bir diyeceğiniz olacaktır. Ya da Kırklareli'nde işkence altında can verişine?

— Bunu bilemem. Hiç kimse bilemez. Esasen bu konuda mahkeme dosyalarının yazdığına bakmak gerekir.

— Peki siz o sırada İstanbul'da ne iş yapıyordunuz?

— Hiç bir iş yapmıyordum. Kiraladığım bir evim vardı. Ara sıra Sabahattin de gelir kalırdı. Ben zengin bir ailenin çocuğu idim. O da yaşamaya, dostluklara önem veren bir insandı. İyi anlaşıyorduk.

— Sabahattin Ali'nin karısı ve kızı İstanbul'da değil miydi o sırada?

— Sanırım Ankara'da idi. Hatta Bulgaristan'a gitme söz konusu olunca "hanımı ve kızım Filiz'i Adana'ya annenin yanına gönderelim mi Remzi" dediği şu anda bile aklımda.

Bu sırada Halûk Yetiş karşı kaldırımdan göründü. Kapıda karşıladık. Bir saat kadar da birlikte oturduk. Halûk beyin yanında konu hiç açılmadı. Daha doğrusu günlük politikadan bu işe sıra gelmedi. Çıkarken Remzi Atıl: "Mayıs ayı içinde gel de, uzun uzadıya konuşalım" dedi. Ayrıldık. Halûk beyin rahatsızlığı sürüyordu. Otele gidip dinlendik!. Otelde Remzi Atıl'la olan konuşmalarımızı anlattım. "Konuşur konuşmaya da, fazla bir şey söylemez belki. Ama sen iyi sorular yöneltmeye bak gene de" dedi.

REMZİ ATIL
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Adana'da, Çoban Yurtçu'nun dışında Sabahattin Ali'nin yaşamına girmiş iki kişi daha var. Bunlardan biri, eskiden Millî Emniyet'te görev yaptığı söylenen Remzi Atıl, diğeri ise, şu anda felçli durumda bulunan çiftçi Reşat Güçlü'dür. Reşat Güçlü ile görüşme olanağı bulamadım. Çakmak caddesi üzerinde otomobil alış verişi yapan Remzi Atıl ile de, geniş kapsamlı olarak ancak dördüncü kez gidişimde konuşabildim.

29 Nisan 1978 tarihinde kendi yazıhanesinde yapılan bu görüşmede, geçmiş günlerin içine girip çıktıkça Bay Atıl'ın çoğu kez heyecandan titrediğini belirtmeliyim.

Söze her zamanki gibi, ilk tanışmanın nerede ve nasıl başladığını sorarak girdim.

— İlk defa Tünel Caddesinde, bir dükkânın önünde duruyorduk. Ben Sabahattin Ali'nin ismini biliyordum. Kitaplarını okumuştum. O arkadaş Sabahattin'i tanıyordu. Eski bir öğretmendi. Onunla elleştiler. Ve o arkadaş beni

Sabahattin'e tanıttı. Ondan sonra, galiba aynı akşam bir yere yemeğe gittik. İçkili bir gazinoya. Dostluğumuz bu suretle her gün devam etti. Ailesi Ankara'da oturuyordu. Kendisi de o sıralarda çıkarmaya başlamıştı galiba gazeteyi.

— Markopaşa'yı mı?

— Evet. İşte gelip gidiyordu. Gazetenin bütün işlerine Aziz Nesin bakıyordu. Gelip gittikçe, yeri olmadığı zaman benim yanımda kalırdı.

— Siz öğrenci misiniz o zaman?

— Ben mi? Yok, talebe filân değildim. Orada bir kunduracı dükkânını devir almıştım. Mesleğim değildi. Onu çalıştırıyordum. Bu suretle, ölünceye kadar alâkamız devam etti.

— Arkadaşlığınız sürdü yani?

— Evet sürdü. Bilhassa, İstanbul'da bulunduğu zamanlar, akşam ve geceleri beraberdik.

— Nerelere giderdiniz? Gece yaşamına düşkündü herhalde?

— Tamamen, düşkündü. Eve döndüğümüz zaman umumiyetle saat biri geçerdi. Ve halâ hayret ettiğim şey, bu kadar içki almamıza rağmen, ben saat 2'den evvel uyanamazdım.

— Gündüz?

— Ertesi gün. O, sabah saat 6 da giyinip dışarı çıkmış olurdu. Sabahın saat altısında yani. Elinde hiç bir zaman kitap eksik olmazdı. Yolda yürürken de. Umumiyetle Almanca kitaplar, mecmualar, romanlar okurdu. Sağ elinde daima onları tutardı. Yalnız olduğunda açıp okumaya devam ederdi. Boş vakit geçirmeyi istemezdi de, sevmezdi de.

— Yakın arkadaşları içinde kimler vardı?

— Çok arkadaşları vardı tabiî. Başta mesai arkadaşı Aziz Nesin'di. Aziz Nesin hem konuşur hem yazardı. O kadar kuvvetli tarafları vardı. Halûk Yetiş vardı. Halûk da

idarî işler yapardı. Gazetelerin sevki ve ambalâjı gibi işler. Çok tanıdıkları vardı Sabahattin Ali'nin. En yakınlarından Mehmet Ali Aybar'la alâkalanırdı. Fakat Mehmet Ali Aybar'la fikrî bakımdan pek birleşmezdi. Mehmet Ali Aybar mizaç bakımından da biraz sert olduğu için ve Mehmet Ali Aybar Sabahattin Ali'yi kendi fikrine imale etmeye çalıştığı için anlaşamazlardı. Sabahattin Ali tam karşı olduğundan ona. Cimcoz ailesi ile alâkası vardı. Her hafta Cuma günleri kendisinin söylediğine göre akşamları orada toplanırlardı. Onlara gider ve konuşurdu. Tiyatro sanatçılarıyla da sıkı arkadaşlığı vardı. Adana Tiyatrosu sanatçılarından ölen birisi vardı. Dur bakalım ismini hatırlayamadım. Ne idi yahu? Nevin Seval. Kadın artistlerden Nevin Akkaya vardı. Bunlarla arkadaşlığı vardı Sabahattin'in. Bilhassa Nevin Seval'in arkasına düşerdi. Bir kaç kere de birlikte gece eğlencesine gitmiştik. Boğaz'da.

— Nevin Seval, siz, Sabahattin Ali, başka?

— Üçümüz. Bazan da benim kadın arkadaşlarım olurdu. Onlarla birlikte giderdik. Hovarda, zampara adamdı Sabahattin.

— Kadınlara düşkündü yani?

— Düşkündü. Fakat tutkunluk şeklinde değildi. Gelip geçici idi. O geceye münhasırdı aşkı. Ondan sonra unuturdu.

— En çok sevdiği kadın kimdi Remzi bey?

— Sevdiği, çok sevdiği kadın olarak kimseyi hatırlamıyorum. Yalnız o, bu ilişkilerin içinde bulunurken "Bizim hanımı da ihmal ediyoruz. Haksızlık ediyoruz" diye endişelendiği de olurdu. Tabiî yarı şaka yarı ciddi söylerdi bunları. Müptelâ olduğu bir aşk yaşamı yoktu benim anladığım kadarıyla. Olsa mutlaka bilirdim.

— Zaafları var mıydı Sabahattin Ali'nin?

— Prensiplerine bağlı sadık bir insan olarak biliyorum. Maddî sıkıntılar geçiriyordu. Yani geçimini temin

edecek kadar bile para bulamıyordu. Bir çok kez benden borç alırdı. Hatta gazeteyi çıkardıkları zaman bile ben verdim, sonra öderlerdi. Borçlarına karşı kendisi olsun, Aziz olsun son derece dürüst insanlardı. Hatta öldüğü zaman eşyaları arasındaki not defterinde bana olan 45 lira borcu da yazılı imiş. Hiç bir şeye aşırı derecede düşkünlüğü yoktu, genel olarak.

Sabahattin Ali kaçacağını, gideceğini bana açıkça söylemiyordu ama ima yoluyla gitmek istediğini söylemişti. Hatta "ben gidersem çocuklar perişan olur. Karıma altı aylık bir harçlık temin edeceğim" demişti. Kızı da Ayşe Abla diye tiyatroda günlük bir çocuk saati vardı. Orda çalışıyordu. Ayda otuz lira alıyordu. "Bu otuz lira Filiz'e yeter." diyordu ve sonra Mehmet Ali Cimcoz'ların vasıtasıyla kamyon aldı. Bununla kendisi de Anadolu'nun muhtelif yerlerine seferlere çıktı. Nakliyecilik yapıyordu. Üç beş kuruş kazanır gibi oldu. Ama zor şartlar içinde devam ediyordu. Sonra bir gün, bir akşam saat dokuz sıralarında bana telefon etti. Tepebaşı'nın aşağısında yeni açılan bir sazda oturduğunu, oraya gelmemi söyledi. Gittim. Yanında Ragıp isminde —soyadını tam hatırlamıyorum Demir gibi bir şey olacak galiba— birisiyle oturuyordu. İşte orada içerken cebinden bir şey çıkardı. Eski Türkçe ile yazılmış bir şiir. Bana verdi "Al oku" dedi. "Bu Nazım'ın şiiri" daha doğrusu "Nazım'ın son yazmış olduğu destanıdır" dedi. Ben bir parça okudum. Çok uzundu şiir. "Bir suret alayım" dedim. "Sonra ben sana veririm" dedi, tekrar cebine koydu şiiri. O sırada Safiye Ayla çıkmıştı sahneye. Şarkı söylüyordu. Ona "Hapishane Çeşmesi" türküsünü okumasını rica etti. O da okudu. Sonra saz dağıldı. Ayrıldık ve ilk defa ayrılırken öpüştük. Bundan sonra Sabahattin Ali'yi göremedim. Son ayrılışımız bu oldu. Aradan çok zaman geçtikten sonra bir gün gazetelerde öldürülmüş olduğu haberini okudum. İyi ve samimi bir arkadaş-

tı. Ben hiç bir kalleş tarafını, kötü huyunu, samimiyet dışında bir yanlış hareketini görmedim. Herkese karşı sözlerinde, davranışlarında samimi davranır ve kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Seyahatlere giderken benden valiz alırdı. Bende fazla oluyordu çünkü. Kullanırdı. Son seyahatında da benim valizi almış olduğunu sonradan öğrendim.

— Gideceğini size kesinkes söylemedi mi?

— Söylemedi. Haklı idi de, insanın ağzından bir şey kaçabilir, filân diye belki. Sonra nasıl olsa işitiriz diye. Bir defasında İsviçre'de bir ajans, basın ajansı, Sabahattin'e muhabirlik teklif etmişti. Bana bunu söyledi. "Ne yaptın?" dedim. "Kabul etmedim" dedi. "Ben devlet adamı vasfındayım." "Om deta" dedi. Fransızca bu tabir. "Om" adam demek, "Deta" devlet demek. "Sen yap bu işi" dedi. "Düşüneyim" dedim, ama üzerinde durmadık.

— Öldürülmesini nasıl yorumluyorsunuz Remzi bey? Neden öldürüldü Sabahattin Ali?

— Sonradan öğrendiğime göre, öldüren adam Yugoslavya muhaciri bir çapulcu. Yugoslav ordusunda da çavuşluk yapmış, kovulmuş, kaçmış ve Türkiye'ye gelmiş. İşi gücü Yugoslavya'ya, Bulgaristan'a ve o mıntıkalara iyi bildiği için adam kaçırmak yahut kaçakçılık yapmak. Bununla geçim temin etmek. Tahminimce Sabahattin Ali'yi de götürürken valizi, bavulu filân kalabalık görünce "bunda çok para var." demiştir ve otururken şakağına ordan aldığı bir sopayı vurmak suretiyle öldürmüş. Sabahattin Ali gözlük kullanırdı ve gözlüğü çıkardığı zaman katiyen göremezdi. Mutlaka gözlüğü takması gerekirdi, kalkıp yürüyebilmesi için. Sonra da bu adam para pul bulamayınca, eşyalarını toplayıp satmaya girişmiş ve satmış. Yani bu kadar küçük şeylere kadar tenezzül edip adam öldürecek tiynette adi bir adam o Ali Ertekin. 12 seneye mahkûm oldu. Sonradan galiba 4 seneye filân düştü ve afla çıktı.

Sabahattin Ali'nin cesedi bulunduğ zaman, iskeletten ibaretmiş. İskeleti, kafa, göğüs, ayak kemikleri aynı şekilde bir ağacın dibinde bulunmuş.

— Eti kalmamış yani?

— Hayır kalmamış. Aradan üç-dört ay geçmiş, çürümüş, bir şey kalmamış ortada. O zamanki anlatılanlara, yazılanlara, söylentilere göre de bu adam polis tarafından kaçakçılık sebebiyle yakalandığında, vatana büyük bir hizmette bulunmuş olmak gibi, tefahur etmek için öldürdüğünü ağzından kaçırmış. İstanbul Emniyeti ölüm hadisesine bu şekilde muttali olup olayı aydınlığa kavuşturmuş oluyordu.

Markopaşa, Malûm Paşa, Başdan vesaire isimlerle çıkan gazetelere sadece başmakale yazardı. Gerisini Aziz Nesin doldururdu. Makina gibi yazı yazardı. Sabahattin Ali "Sırça Köşk"ü çıkartmadan önce "Beni sıkıştırıyorlar. İllâ ideolojik nitelikte yazılar yaz diyorlar" derdi.

— Kim diyormuş bunu?

— Çevresi. "Bizim buna ihtiyacımız var." diyorlarmış. Bunun üzerine "Sırça Köşk"ü yazmıştı. Az bir miktarda çıktı. Sırça Köşk'ü basan firmadan galiba 1500 lira kadar bir para almıştı. Sık sık da tevkif ediliyordu. Bir defasında hapishane müdürü ile anlaşmış olacak, bir gün önceden çıkmıştı. Eşyaları bende idi. Çamaşırları filân. Göndermemi söylemişti. Göndermiştim. Sonra bir defasında gene tevkif kararı vardı. Bende saklanıyordu. Bir gece Belediye Gazinosu pavyonuna gitmiştik. Biz caz tarafında oturuyorduk. Karşımızda Vali Lütfi Kırdar'la o zamanki Müfettiş Abidin bey vardı. Onlar işaret ettiler "Buraya gelin" gibisine. Sabahattin Ali de kalkıp gitti onların yanına. Bir müddet onlarla oturdu. Ben de korktum "şimdi bunlar Sabahattin'i tevkif ettirirler" diye. Çünkü kaçaktı, tevkif kararı vardı. Fakat iyi davrandılar Sabahattin Ali'ye. Ondan sonra. Bu Metin Toker o zamanlar Cumhuri-

yet'te röportaj yazıyordu. Metin Toker'le foto muhabiri geldi. Gece zorla Sabahattin Ali ile röportaj yapmak istediler. Ben buna engel oldum. Metin Toker'i de azarladım. Sabahattin Ali'yi kaçırdım. Sabahattin yukarda, o zaman gazinonun müdürü olan Mehmet Leblebici'nin odasına girdi. Sonra oradan alıp eve götürdüm.

— Hangi konuda röportaj yapmak istiyordu Metin Toker?

— Hangi konuda röportaj yapmak istediğini bilmiyorum, zaten Sabahattin Ali de konuşmak istemiyordu. Ayrıca hakkında tevkif kararı bulunduğu için de yeni bir skandala meydan vermek taraftarı değildi.

— Unutamadığınız başka anılar var mı?

— Aşağı yukarı İstanbul'da bulunduğu zamanlar geceleri beraber olurduk. Gündüzleri işlerle uğraşır, herkes kendi meşgalesine bakardı. Benim yanımda sanıyorum bir kaç kez Doktor Şefik Hüsnü'ye telefon etti. Ondan zannımca talimat alıyordu.

— Şefik Hüsnü'den?

— Evet. Onu sayıyordu. Hapishanede bulunduğu zamanlar da kendisine iyi davranıyorlardı. Ben Sabahattin'i ziyarete gittiğim zaman hapishane müdürü çıkar kendi odasında oturtup görüştürürdü. Bir defasında eskiden dahiliye vekilliği yapan, ne idi ismi dur bakalım, Cimcoz'un babası mıydı? İsmini unuttum, Cimcoz ailesinin büyüğü. Orada idi, ziyaretine gelmişti. Bu ziyaretten çok mütehassis olmuştu. "Bu yaşlı adam beni görmeye geldi" diye seviniyordu.

— Cimcoz'ların Sabahattin Ali'nin yaşamında önemli bir rolü var muhakkak. Ben Mehmet Ali Cimcoz'la geniş-çe konuştum. Çok şey anlattı. Fakat onlar için "Millî Emniyet mensubu" derler. Sizin görüşünüz ne bu konuda? Kötülükleri dokundu mu Sabahattin Ali'ye?

— Bana bunlar için Sabahattin böyle bir şey söyleme-

di. Yalnız bir gidişinde MAH'dan da "Millî Emniyet'ten de"

— O zaman Mah mı idi Millî Emniyet'in adı?

— Evet. "Mah" Millî Emniyet'in eski harflerle yazılışıdır. Ben de o zaman Mah'ın ne olduğunu bilmiyordum. Sonra "nedir" diye sormuştum. O bana izah etmişti. Onlardan endişe ve şüphe etmezdi. Adalet Cimcoz saydığı sevdiği bir kimse idi. Ben de "O çirkin dadıyla ne konuşuyorsun" diye çıkışırdım. Ama kültürlü bir kadındı. Sanatsever bir kadındı tabiî. Kültür ve sanatla uğraşan insanlara daima elinden gelen yardımı yapmak isterdi. Mehmet Ali Cimcoz avukattı. Onun bu arada pek rolü yoktu. Karısından dolayı ilgilenirdi. Tertiplemeler filân Adalet Cimcoz tarafından yapılırdı. O sadece karısının isteklerine uyardı. Mehmet Ali Cimcoz'un ideolojik yahut politik işlerle uğraştığını hiç işitmedim. Ama Adalet Cimcoz her mevzuda tartışmayı seven, tartışan, aydın bir hanımdı.

— Sanat çevrelerinden ya da diğer çevrelerden Sabahattin Ali'nin ölümü üzerinde etkili olabilecek bir ad, bir kişi söylenebilir mi?

— Nasıl yani?

— Ölümüne katkıda bulunmuş herhangi bir kimse olabilir mi, Ali Ertekin'in dışında?

— Sanmıyorum. Sabahattin Ali'nin düşmanı filân olacağını tahmin etmiyorum. Kendisinden de bir şey işitmedim. Ama antipatisi olanlar muhakkak ki vardı. Fakat böyle ciddi şekilde sabotaj yapıp öldürmeye gidecek kimselerin olabileceğini sanmam.

— Mah yani Millî Emniyet öldürttü diyorlar, buna ne dersiniz?

— Mehmet Ali Ertekin'in durumunu anlattım. Zaten bu mahkeme safhalarında da açıklanmıştır. Haydut, on kuruş için adam öldürecek tiynette bir adam.

— Onun da. Millî Emniyet görevlisi olduğu söyleniyor?

Kimin?

— Ali Ertekin'in?

— İşitmedim. Polisle ilişkisi olduğu üzerinde bir şey bilmiyorum. Ama, bir kere mazisi kötü bir adam.

— Kullanılmış olamaz mı?

— Mazisi kötü bir adam. Yugoslavya'da çavuşken kovulmuş, kaçmış olan ve bütün kötü işlerle uğraşan bir adama, hiç bir teşkilât güvenmez. Sanmam. Olsa olsa paraya tamahen bir şey bulur muyum düşüncesiyle hareket etmiştir. Kılık kıyafet düzgün olunca "cebinde parası vardır, eh ben bu parayı alırım" demiş olabilir. Belki cebinde de biraz parası vardı. Herhalde vardı. Bunu da almıştır. Eşyalarını alıp satan bir adam, görevli olmaz. Polise teslim ederdi veya bilmem neye. Halbuki polis bu adamın sattığı yerlerden bu eşyaları toplamıştı. O zaman okuyup öğrendiklerimize göre.

— Aziz Nesin'le arası nasıldı Sabahattin Ali'nin?

— Aziz Nesin'in çevresinde bulunanlar Sabahattin Ali'nin yaşama tarzını çekemezlerdi. Hem solcu hem de en yüksek yerlerde eğleniyor diye. Hatta bir keresinde Taksim'de Mustafa Uykusuz, Halûk Yetiş, iki kişi daha vardı bunların ismini hatırlayamıyorum. Mustafa Uykusuz karikatürist, bana rastladılar. Sabahattin'i sordular. "Haberim yok" dedim, ama ben de Sabahattin'in bulunduğu yere gidiyordum. Park Otelde randevumuz vardı. Dediler ki "O gidiyor buralarda en iyi şekilde yeyip içip eğleniyor, biz ne yapacağız?" gibi şikâyet ettiler. Ben onlara bir on lira vererek "Gidin şurada şarap için" deyip atlattım. Gittim Sabahattin'in yanına. Baktım müzikli pavyon kısmında Nevin Akkaya, Şehir Tiyatrosu'ndan, Bayan Cimcoz, bir iki kişi de erkek arkadaşı vardı, şimdi aklımda değil. Oturuyorlardı. Ben de biraz oturduktan

sonra biz Sabahattin'le ayrılıp bir başka yere gittik.

— Sabahattin Ali ile ilgili sizde belge niteliğinde neler var Remzi bey?

— Birkaç adet kartvizit, yazmış olduğu ufak tefek pusulalar, bir adet vesikalık fotoğraf, bir iki mektubu da var ama mektupları bulamadım. Attım mı, yoksa bir yere mi kaldırıp koydum. Bulamadım onları. Bulursam size yollarım.

— Bu fotoğrafın arkasına Arap harfleriyle bir şey yazmışsınız, okur musunuz?

— Okuyayım: Sabahattin Ali, 1.4.1948 akşamı Bulgaristan'a kaçak olarak giderken, kaçıran Ali Ertekin tarafından öldürülmüştür. 1949 Ocak ayında cinayet meydana çıkmıştır. Aliye adında karısı ve Filiz adında bir kızı vardır" yazılı. O zaman Filiz onbir yaşında idi.

— Kartlardan birisinde "Tokatlayan otelindeyim, gel" diyor size galiba?

— Evet.

— Bir başka kartta eşyalarının gönderilmesini istiyor. Bir madama yazmış değil mi?

— Evet. Bir de bana olan borcunun Aziz Nesin tarafından ödenmesi için notu var.

— Sizin Sabahattin Ali için söyleyebileceğiniz başka neler var Remzi bey?

— Belki bir çok anılar var, ama şu anda aklıma gelen bir şey yok. Ben eskiden beri acenta alır enteresan bulduğum olayları not ederdim. 1960 yılına kadar olanları not etmiştim.

— Bunu bulabilir misiniz, ilginç pasajları okusak?

— Evde uzun uzadıya araştırmam lâzım. Artık bir başka Adana'ya gelişinizde okuruz, bulursam.

— Olur elbette. Teşekkür ederim. Yalnız benim soracaklarım bitmedi. Bazı yerlerde, buna bir ölçüde sizin açıklık getirmeniz gerekecek, sizin de o dönemde Malı'da

yani Millî Emniyet'te görevli olabileceğiniz şeklinde savlar var. Bu olmayacak bir iş değil. Siz "Evet" deseniz de, "hayır" deseniz de tarih bu durumu birgün mutlaka ortaya çıkarır. Doğru olan sanırım bir sakıncası yoksa bu konuda açık olmak. Yalan söylememek. Ne dersiniz Remzi bey?

— Benim o teşkilâtla hiç bir alâkam yok, bunu kesin olarak söyliyeyim. Yalnız şu vardı o zaman, iki grup sol teşkilât bulunuyordu. Birisi goşist grup, ki bunlar bugün Lenin'ci denilen kısım. Bir kısım da Tito tipi marksist grup vardı. Ayrıca da sosyalistler. Sosyalist grubu teşkil edenler Esat Adil Müstecaplıoğlu idi. Bunların başkanlığını o yapıyordu. Direksiyona hakim olan Müstecaplı idi yani. Marksist grubun başı da doktor Hikmet, ne idi?...

— Kıvılcımlı mı?

— Evet evet Kıvılcımlı. Diğer kısımlar da goşistti. Bunlar birbirlerini sevmezler, birbirlerinin aleyhinde konuşurlardı. Birbirlerinin ileri gelenlerine "Polisin gizli adamı" derlerdi. Bu ithamlar yaygındı. Sabahattin Ali ile benim münasebetim hiç bir zaman politik de değildi. Sadece eğlenme, yiyip içme, gezme babındaydı. Aziz'in karakterini beğendiğim için, ara sıra boş zamanlarımda uğrardım oraya. Vakit geçirmek için, konuşmak için. Aziz'le de çok zaman geceleri yiyip içmişizdir. Politikadan pek konuştuğumuzu da hatırlamıyorum. Günlük politikadan belki konuşulmuştur. Ama böyle sol mevzuda konuştuğumuzu da pek hatırlamam. Zaten ilgilenmezdim de. Yani bunlar, o zaman kötüleme babında atılmış çamurlardı. Benim için de, belki Sabahattin Ali ile birlikte olmamdan dolayı söylenmiş olabilir. Öyle bir şey olsaydı pekalâ başkaları ile de düşüp kalkabilirdim değil mi?

— Sabahattin Ali ile sizin aranızda düşünce yakınlığı yok mu?

— Biz samimi iki arkadaştık. Dostluk ve arkadaşlık.

O anlatırsa dinlerdim, değilse ne konuştuğunu sorardım ne de nereye gidip geldiğini. Zaten herhangi bir şey olsaydı, Sabahattin bana güvenmez ve alâkalanmazdı. Dostluğumuz son gününe kadar devam etti, ettirmezdi.

— Peki mahkeme dosyasının dışında, özellikle ölümüyle ilgili olarak kusurlu bulduğunuz, suçlu gördüğünüz, ya da bu olaya ucundan kenarından bulaştığına inandığınız hiç kimse yok mu Sabahattin Ali'nin çevresinde, ya da dış çevrelerde?

— Ben tahmin edemiyorum.

— Polis takip ediyor muydu Sabahattin Ali'yi?

— Herhalde ediyordu. Polisin takip etmediği pek kimse yoktu yani.

— Siz Sabahattin Ali için polisten herhangi bir soruya muhatap oldunuz mu?

— Bir defa polis umumî bir arama yapıyordu. Haber aldım. Sabahattin Ali'nin valiz ve eşyaları vardı. Bozuk paralarını bilhassa cebinde taşımaz valizinde saklardı. Aramayı duyunca Sabahattin'i aradım bulamadım. Hemen kaldığı Madam Anjel'in evine gittim. Sabahattin'in valizindeki evrak ve paraları aldım. Bir zarar görmesin diye. Kadına da tembih ettim. Polis benden sonra gelmiş.

— Madam Anjel'in evinde kirada mı oturuyordu?

— Pansiyon olarak. Polisler Madam Anjel'e "Buraya gelen oldu mu?" diye sorunca o da beni söylemiş. "Remzi bey geldi, valizleri alıp götürdü bazı eşyalarla" demiş. O zamanlar ben Sıraserviler'de Madam Luza'nın pansiyonunda kalıyordum. Polisler bu kez de benim odaya baskın yapmış. Sabahattin'in kaldığı pansiyona gidişlerinde ise Sabahattin'i de yakalayıp götürmüşler, Madam Anjel'in evine. Odasında eşya, valiz ve evraklarını göremeyince de "Ne oldu benim eşyalarıma?" diye madama çıkışmış. Benim odaya baskın yapılmasının sebebi buymuş. Fakat ben

henüz oraya gitmemiştim. Bunun üzerine polise bir ifade verdim. Boş yere sorgu-sual yani.

— Sabahattin Ali'nin Kırklareli'nde işkence ile öldürüldüğü söyleniyor.

— Hiç böyle bir şey duymadım.

— Ve Ali Ertekin Sabahattin Ali'yi hududa kadar götürmüş, orada parolayı almış.

— İşkence edilmesine sebep yok ki. Zaten normal ifadesine göre Ali Ertekin'in, vurduğu zaman gözlüğü düşüyor. Sabahattin'in gözlüğü düştü mü hiç bir şey göremezdi. Yoksa gözlüğü gözünde olsa, Sabahattin Ali kuvvetli adamdı. Çekiç gibiydi yani. O Ali Ertekin'i görmedim, bilmiyorum. Yugoslavya'lı olduğuna göre iri kıyım olması lâzım. Buna rağmen Sabahattin Ali kendini savunabilir ve ona yenilmeyebilirdi. Görmemesi işi bozmuş olabilir.

— Bana, geçen sefer Adana'ya gelişimde siz bir şey söylemiştiniz. Sabahattin Ali "Remzi Türkiye'den gidersem karım Aliye'yi Adana'ya annenin yanına mı gönderelim" dedi demiştiniz?

— Kızını, Filiz'i...

— Nasıldı bu, anlatır mısınız?

— Herhalde gitmeye karar vermiş olmalı ki, kamyonu almadan önce ruhen sıkıntılı, düşünceli idi. İstikrarlı bir hava içinde olmadığı anlaşılıyordu. Bir gün akşam otururken dedi ki: "Remzi ben bu şartlardan bıktım, usandım. Bir şeyler yapıp bizim hanıma altı aylık geçimini temin edecek bir maişet sağlayacağım. Yalnız Filiz'i düşünüyorum. Filiz gerçi Radyo'dan otuz lira aylık alıyor. Ama bu ne kadar sürer, nasıl olur bilemem. Acaba Filiz'i Adana'ya annenin yanına göndermek mümkün mü?" dedi. "Mümkündür, annem beni kırmaz. Ben bu çocuğa bakacaksınız dersem bakarlar" dedim. "Fakat annesi Aliye hanım razı olur mu buna? Senin ailenle bunu konuşup karara bağlaman gerekiyor. Bir de çocuk daha onbir yaşın-

da, bu nasıl razı olur?" "Ben gidersem, çocuk var diye belki evlenemez. Bu da haksızlık olur. Evlenemeyince müzayakada kalır, kötü duruma düşerler. Ben bunu istemiyorum." dedi. Ondan sonra da bir daha bu mevzu açılmadı. Ben de kendisine bu bapta açık bono vermiştim. Yani elimden gelen şeyi yapabileceğime dair.

— Peki, kızını ve eşini hiç görebildiniz mi sonra?

— Bir defasında Ankara'ya, bilmiyorum ne iş içindi, gittim. Orada Sabahattin, beni Karanfil Sokak'taki evine götürdü. Bir çatı katında oturuyorlardı. Bu vesileyle karısı ve kızı ile tanışmıştım. Büyük bir kütüphanesi vardı. Her yerde kitap doluydu. Hanımı Aliye çok güzel bir kadındı. Yüzünde çilleri olan güzel bir kadın. Filiz, küçük bir kızcağızdı. Şimdi herhalde kırk yaşını biraz geçmiştir değil mi?

— Sanırım.

— O zaman Aliye hanım 35 yaş civarında görünüyordu.

— Sabahattin Ali öldükten sonra ailesiyle hiç ilişkiniz olmadı mı?

— Bir daha görmedim.

— Çapkınlıklarının, kadınlara düşkünlüklerinin dışında, evi ile olan ilişkileri nasıldı Sabahattin Ali'nin? Karısına davranışları, kızına düşkünlüğü?

— Çocuğu Filiz'i bir defa çok severdi. Pek çok severdi. Umumiyetle cumartesi günleri trenle Ankara'ya giderdi, bir iki günlüğüne. Haftanın iki veya üç gününü onların yanında, Ankara'da geçirir tekrar İstanbul'a dönerdi. Sabahattin Ali, bir muharrir, bir romancı, bir yazar olmaktan ziyade "devlet adamı olma" idealinde idi. Yerini bu şekilde tesbit ve istikametlendirmek amacında idi. Bu yüzden kendisini küçültücü hiç bir davranışı yapmazdı.

— Ben Aziz Nesin'le bir konuşma yaptım. Çatalca'ya gittim. Konuşması sırasında bana "bu konuştuklarımızı

yazmayacaksın. Yazarsan, yalan yazdığım yazarım. Sana kimse inanmaz, herkes bana inanır." dedi. Fakat bu arada şöyle bir tümce kullandı: "Sabahattin Ali, şahsî kusurları olan bir adamdı..." Remzi bey sizce ne demek istemiş olabilir Aziz Nesin bu sözleriyle? Sabahattin Ali'nin şahsî kusurları var mıydı? Varsa nelerdi?

— "Şahsî kusurları olan bir adamdı" demesi, kendi zaviyesinden, kendi görüş açısı bakımından kendine yakın olmadığı içindir. Aziz, Orhan Kemal'i de beğenmedi. "Hiç bir ideolojik değeri yok bunun, ne diye şişiriyorlar" derdi. Demin anlattım Sabahattin Ali'nin siyasî istikametini. Aziz Nesin'in bu tavır ve hareket hoşuna gitmeyebilir. Aziz Nesin herşeyi kendi ölçüleri içinde görmek ister. Orhan Kemal'i misal olarak verdim. Bu istikamette olmayınca, o üstünlük saymıyor.

— Kişilik kusuru deyince, çok geniş kapsamlı oluyor Remzi bey. Herhangi bir dengesizliği var mıydı?

— Asla, asla.

— İnsanın içe dönük olması, toplumdan kopuk yaşaması. başkalarına zarar vermeden belirgin eksiklikler taşıması da kişilikte yüze çıkan kusur olarak değerlendirilebilir. Sabahattin Ali'de bu tür noksanlıklar var mıydı?

— Hiç... Hiç... hiç... Kesinlikle yoktu. Meczup tarafı yoktu. Hiç bir şeye karşı ihtirası —fikriyatı, işkaliyatı dışında— yoktu.

— Para, mal, ün hastalığı, bencilliği, başkalarını tedirgin etme huyu var mıydı?

— Hayır. Kimseyi gücendirmek istemezdi. Gücenirse gücensin, diyecek bir adam değildi.

— Korkak bir insan mıydı?

— Katiyen korkak da değildi. Bir defasında Tokatlayan Oteli'nde, Trakya taraflarında çiftlikleri olan, boğazda yalısı bulunan ve kızı... birisi ile evli olan, kimdi yahu? Haaa Şevket Mocan... tabanca çekmişti.

— Sabahattin Ali'ye mi çekmişti?

— Evet. Sabahattin Ali kendisine doğrultulan tetiğin önünde hiç bir şekilde korkmadı ve tabiî araya girdiler, ayırdılar. Ayrıca Sabahattin silah, tabanca, bıçak gibi şeyler taşıyan bir insan da değildi. Kendinden emindi.

— Remzi bey, ünlü mizah ustalarımızdan Rıfat Ilgaz'ı tanırsınız. Rıfat Ilgaz, "Sarı Yazma" adında ilgiyle karşılanan bir roman yayınladı. Bu kitapta Sabahattin Ali ile ilgili bir bölüm var ve orada sizi anlatır. Okudunuz mu "Sarı Yazma"yı?

— Okudum. Birisi "galiba seni kastediyor" dedi, aldım okudum. Beni anlatan kısım galiba 178. sayfadan başlıyor. Yedi-sekiz sayfalık bir bahis var.

— Bu konuda ne diyorsunuz?

— Rıfat Ilgaz, o sıralarda bir iki şiir kitabı neşretti. Şiirlerini ben beğenirdim. Şiirle ve edebiyatla çok meşgul oldum, çok okurdum. Beğeniyordum Rıfat Ilgaz'ı. Şahsen tanımamıştım kendisini. İlk defa Osmanbey Matbaası'nda, Sultanahmet tarafında, gördüm. Aziz Nesin oraya taşınmıştı. Evvelce vilâyetin karşısında bir han vardı, orda çıkmaya başlamıştı, Markopaşa. Sonra oraya nakletmişlerdi. Orda gördüm, vazifeli filan değildi. Yazı getirip, üç-beş lira almak için uğraşırdı. Yani muhtaçtı. Onun ağır veremli olduğunu işitmiştim. Ben bu gibi şeylerden çekindiğim için —bizim çocukluğumuzda veremden ölen çoktu, ilâcı da yoktu, bu yüzden— böyle hasta kimselerle yakın bulunmazdım. Hastalık bulaşır korkusuyla. Markopaşa, sonraları Asmalımescit'te eskisinin devamı olarak çıkmaya başladı. O sırada Rıfat, gelen gidene ve gazetenin hazırlık işlerine bakıyordu. Sabahattin Ali buranın sahibi olduğu için, paraları bittiği zaman para da verdiğim için, kendi dükkânım, kendi malım gibi girer çıkardım. Ona danışacak bir yanı yoktu. Ayrıca orda kâtip mertebesinde bile değildi. Kitabında beni, orada bir şeyleri karıştırı-

yormuş havası yaratarak veriyor. Zaten orda bir şey olmaz ki, neyi karıştırıp da ne olacak? O bana yakınlaşmak, konuşmak falan istiyordu ama ben daima uzak mesafeden konuşuyordum. Ulu-orta lâflar. Yanında da kendisinden 15-20 yaş daha büyük bir kadın. Her zaman gelir, oraya oturur. İdealist geçinenlerden biri herhalde. Galiba "Hikmet" adında bir kadındı. Rıfat onunla devamlı konuşurdu. Benim oraya uğramam, Sabahattin Ali ile buluşmak içindi. Ya randevu vermek ya bir şey konuşmak filân. Bu vesile ile de bir kaç defa görüştüm kendisiyle. Sık sık hastahaneye taşınırdı. Benim kendisine uzak duruşum, tepeden bakıyormuş gibi hareketlerim olmuşsa, tamamen onun hastalığından ürktüğümden dolayıdır. Tabii bu hoşuna gitmeyince ne diyecek? Sabahattin Ali'ye "Remzi polise benziyor, polisin adamı filân olmasın bilmem ne" diyecek. Nitekim Sabahattin Ali'ye benim hakkımda bir ikazda bulunduğunu söylüyor, kitabında. Sabahattin Ali de "Merak etme, ben kimin ne olduğunu bilirim" diye cevap veriyor. Başka ne diyecekti yani? Otobiyografi olarak kitabını yazmış, gelmiş geçmiş hâdiseleri izah ediyor. Birçoğu bana göre kulaktan dolma. Birçok tarafları da mübalâğalı. 1944-1950 arasındaki anlattıkları özellikle.

— Sabahattin Ali üzerine söyleyeceğiniz başka bir şey var mı Remzi bey?

— Şu anda yok.

— Çok teşekkür ederim.

KEMAL SÜLKER
SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Kemal Sülker, "Sabahattin Ali Dosyası" adlı kitabıyla, Türk aydınlarının ilgisini çekmiş, değerli bir yazardır. Ant Yayınları arasında yayınlanan "Sabahattin Ali Dosyası", sanatçının ölümü olayına eğilen ilk gerçekçi kitaptır. Mahkemede geçen olaylar, tanıkların anlattıkları, katilin değişik celselerdeki davranışları, Kemal Sülker'in güçlü anlatımıyla ve diğer belgelerle değer kazanmaktadır. Sabahattin Ali'nin nasıl öldürüldüğünü araştırırken, sayın Kemal Sülker'le konuşmamak, onun bilgi, görgü ve deneyinden yararlanmamak doğru olamazdı. Bu nedenle kendilerini tam dört kez aradım. Yurt dışında uzun süren bir geziye çıkmışlardı. Sonunda İstanbul Merter Sitesindeki Devrimci İşçi Sendikaları Genel Merkezinde buluştuk. İlk sorum, "Sabahattin Ali'yi tanıyıp tanımadıkları" idi. Sayın Sülker bu soruyu şöyle karşıladı:

— Sabahattin Ali ile hiç tanışmadık. Ancak onu hikâyelerinden, kitaplarından tanıyor ve seviyordum. Bir defa

Beyoğlu'nda bir sinemada "Gangster Aşkı" adlı bir filmi izlerken antrakta gördüm. Bir İtalyan filmiydi bu. Fakat hiç bir şey konuşmadık. Bizi tanıştıran da olmadı. Aradan bir süre geçtikten sonra Sabahattin Ali'nin öldürüldüğüne dair gazetelerde haber çıktı. Bunun üzerine bütün basın onun öldürülme olayına eğildi. Ve herbiri kendi politik ve ideolojik inancına göre olayı değerlendirmeye başladı.Sonunda bir sanık bulundu ve adı gene gazetelere yansıdı. Bu Ali Ertekin adında birisiydi. Ben Son Telgraf gazetesinde o zamanlar İstihbarat Şefi idim. Genellikle vilayet, belediye muhabirliği yapıyordum. Bunun dışında polis, adliye ile de bir görevim yoktu. Ancak Sabahattin Ali gibi Türkiye'nin ilk sosyalist hikâyecisi diyebileceğimiz bir yazarın hunharca öldürülmesi olayına büyük bir ilgi duydum. Olayın aydınlanmasında, duruşmanın hiç olmazsa kendi gazeteme doğru olarak yansımasına yardımcı olmak için gazetenin patronu Etem İzzet Benice'den duruşmayı takip etmeyi istedim. Ona göre de yol parası filan aldım. Duruşma gerçekten ilginç cereyan ediyordu. Sabahattin Ali'yi öldürdüğü söylenen Ali Ertekin'in avukatı Edip Türkmenoğlu adında tanıdığım bir kişi idi. Fakat sonradan nedense Edip Türkmenoğlu avukatlık görevini her halde başka bir davada iyi yürütememiş ki Baro o kişinin avukatlık yetkisini kaldırdı. Duruşma içerisinde sanıklardan birisi bir hırsızlık suçundan ayrıca yargılanıyordu. Ali Ertekin ise çok soğukkanlı idi. Sonunda duruşmada verdiği ifadeler, bir binbaşının Sabahattin Ali'nin katili diye öne sürülen Ali Ertekin'i suçlaması, ordudan silah çaldığını söylemesi, bir iki defa kendisine aynı konularda para verdiğini bildirmesi, Ali Ertekin'in görülmeyen bir örgütün emrinde, ücretle çalışan ve verilen işleri yaparak para alan bir tip izlenimini bende bıraktı.

Duruşmalar sırasında, mahkeme cinayet yerinde bir keşif yapma kararı aldı. Keşif sırasında Ali Ertekin hiç de

heyecanlı olmadan cinayeti işlemiş bir insan görünümünde bir tavır takınmadan, Sabahattin Ali'yi milli hisleri nedeniyle öldürdüğünü söyledi. Hiç bir insan işlediği bir cinayeti bu kadar soğukkanlılıkla anlatamazdı. Sözleri adeta ezberlemiş gibiydi. O bakımdan Ali Ertekin'in gerçek katil olmadığı kuşkusu bende belirdi. Ancak elimde herhangi bir belge ve kanıt olmadığı için bunu yazamadım. Bugün de, sadece bir kanı olarak bunu söylüyorum. Çünkü Onun katil olmadığını söyleyebilmek için gerçek katilin kim olduğunu bilmek veya onun katil olmadığını kanıtlayacak belgeleri, bilgileri edinmiş olmak gerekir. Şu dakikaya kadar, yani 9 Haziran 1978 tarihine kadar böyle bir kanıt veya gerçek katil ortaya çıkmadı. Ancak Aziz Ozan isminde Tan gazetesinden tanıdığım ve bir ara benim, Suat Derviş'in, şair A. Kadir'in aleyhinde bir de broşür yayınlayan, bizleri "komünist" diye tanıtıp aleyhimizde bir hava yaratmaya çalışan Aziz Ozan, şimdi soyadı Bilaloğlu'dur, Sabahattin Ali hakkında bazı bilgileri olduğunu Yazarlar Sendikası Başkanı Aziz Nesin'e söylemiş. Aziz Nesin de Sabahattin Ali'nin anısına kitap hazırlamayı düşündüğü için konuyla ilgilenmek üzere Attilâ Özkırımlı'yı görevlendirmiş. Onunla da ayrıca özel bir anlaşma yapmış. Attilâ Özkırımlı arkadaşımız, Sabahattin Ali'yi yakından tanıyan, onun çevresinde bulunan, beraber yemek yiyen veya evlerinde bir iki akşam konuk olarak bulunan kişilerle röportajlar yapmak görevini üstlenmişti. Bu tümüyle uzun süre başarılamadı. Şimdi bitirildiğini duyuyorum. Attilâ Özkırımlı ile Aziz'i tanıdığımız için, o Millî Emniyet'le ilişkisi olduğunu sandığımız ve bizim aleyhimizde 1943'lerde bir broşür yayınlayan Aziz Ozan "Bilaloğlu" ile gidip görüştük. Attilâ arkadaşım teyple onun konuşmalarını banda aldı. Daha çok ben soru sorarak, Sabahattin Ali'yi öldürenlerin kimler olduğunu belki bilebilir açısından sorular yönelttim

Bunları Birikim dergisinin 1978 Nisan sayısında Attilâ Özkırımlı arkadaşım yayınladı.

"Sabahattin Ali Dosyası" adı altında yayınladığım kitap dışında yeni bir şey bilmiyorum. Dediğim gibi bende gerçek katilin Ali Ertekin olmadığı kanısı var. Fakat bu kanıyı belgeleyecek hiç bir malzemeye sahip değilim.

— Sabahattin Ali'nin Kırklareli'nde işkence yapılarak öldürüldüğü şeklinde bazı belirtiler var.

— İşkence, uzun yıllardan beri siyasi polisin bazı adamları tarafından hep yapılır. Bunu duyardık. Örneğin, A. Cevdet adında bir yazar arkadaşım "Nazım Hikmet"in Hayatı ve Eserleri" adında bir kitap hazırlamıştı. Onun Siyasi Şubenin penceresinden atlayarak intihar ettiği haberleri yayıldı. Gene o sıralarda onun intihar etmediği, işkence altında öldürüldüğü, ve ondan sonra cesedinin pencereden atılarak intihar süsü verildiği söyleniyordu. Gene eskiden beri duyardık 1 Mayıs nedeniyle, 28 veya 29 Nisan'larda "komünist" diye bilinen veya bu şekilde fişlenen insanlar, Siyasi Polise götürülür ve orada işkence yapılırdı. Bunlar arasında "Mussolini Ahmet" lakabıyla anılan ve "komünist" olarak bilinen birisine, demir yumurtalarla koltuk altları soyulur, hayaları sıkılır, falakaya yatırılır dövülür. Bunlar anlatılan olaylar. Mussolini Ahmet'in de 1 Mayıs İşçi Bayramında herhangi bir şey yapmasın diye tutuklanması sırasında Birinci Şube Müdürünün odasına girer girmez, masanın üzerindeki kalın cam mürekkep hokkasını müdürün başına atarak yaraladığı ve bunu da "Nasıl olsa siz bana mutlaka işkence yapacaksınız. En iyisi fırsat elime geçmişken uğrayacağım acının intikamını peşin alayım" diye Emniyet Birinci Şube Müdürünü yaraladığı, söylenen, bilinen olaylardandır.

Ben 1943 yılında tutuklandığım zaman, tabutluğa atıldım. Şair A. Kadir de, Lütfi Erişçi de tabutlukta en az birer hafta kaldılar. Bize elektrik işkencesi de yaptılar. Ben

orada gözlerini epeyce zaafa uğrattım. Çok yüksek voltajlı bir ampul, en azından 300 mumluk, altmış sayıncaya kadar yanar, altmış sayıncaya kadar kararırdı. Bu gözlerimizi bozardı, tabutluk içinde. Bulunduğum hücrenin uzanıp yatacak kadar yeri yoktu, ayakta dururdum. Yorulduğum zaman, uykusuz kaldığım zaman yere çömelirdim. Fakat kapıda bekleyen polis tel pencereden hemen bağırır "Ayağa kalk ulan" derdi. Sonra da betona bir yerden su sızdırılırdı. Bu bakımdan oturmak olanağı da olmazdı. Böyle bir işkenceye maruz kaldım. Birkaç kez, gece yarısı, bol ışıklı bir odada, dört beş kişinin değişik konulardaki sorgusuna tutuldum. Yani kendimden de bilmiyorum ki, işkenceler yapılıyordu. Ama bana sopayla veya falakayla bir işkence yapılmadı. Başka arkadaşlara falaka ile işkence yapıldığını duymuştum.

Benimle Sabahattin Ali'yi bir yazar olarak karşılaştırsak, benim topluma yüz üzerinden on etkim var ise, Sabahattin Ali'nin topluma etkisi yüzde yüz idi. Bu bakımdan bana yapılan işkencenin topluma yaptığımız etki açısından değerlendirilmesi yapılacak olursa, Sabahattin Ali'ye çok ağır işkenceler yapıldığını var sayabilirim. Çünkü çok etkin bir yazı türüne başvurmuştu, Aziz Nesin'le birlikte. O Markopaşa'larda, Merhum Paşa'larda, Malumpaşa'larda ve Kırkharamiler adlı dergilerde yazdıkları yenilip yutulur şeyler değildi, iktidar için. Tek parti iktidarının en keskin, en bağnaz olduğu dönemlerde yayınlanan bu yazılar önemli gelişmeler sayılmalıdır. Üstelik Demokrat Parti muhalefitinin filiz halinde yeraltında var gibi göründüğü o yıllarda bu yayınlar toplumu gerçekten çok etkiliyordu.

Ben hatırlarım, Tokat'ta sürgün iken, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'in ortaklaşa çıkardıkları "Ali Baba Kırk Haramilere Karşı" adlı dergideki bir yazıyı Tokat Kütüphane Müdürüne okuduğumda adamcağız ağladı: "Al-

lahaşkına okuma, çoluğum çocuğum var, bu kadar baskı altında kalmış bir toplum olduğumuzu bu yazı ile anlıyorum. Çoluk çocuğum olmasa ben de sizin gibi olur, rejime karşı çıkardım" demişti. Yani siyasal konuda kafası berraklığa kavuşmamış bir insan bile, Markopaşa türünden, Ali Baba türünden yayınlarla etkileniyordu. Toplumun idareci sınıfını savunmakla görevli siyasi polisin bu kadar etkin dergilere, haftalıklara ve yazarlara karşı baskı sürdüreceği, yazanlarına işkence yapacağı akla çok yakındır.

— Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içinde tanıdıklarınız oldu mu? Sabahattin Ali'nin ölümüne dolaylı ya da direkt olarak etki yapmış ve sonradan duyduğunuz kimseler var mı?

— Bildiğim kadarıyla Cimcoz ailesi son yıllarda Sabahattin Ali ile dostluk kurmuştu. Avukat Mehmet Ali Cimcoz, hanımı çevirmen Adalet Cimcoz, bir ara Vâlâ Nurettin ve değerli eşi Müzehher Vâ-Nû, Aziz Nesin, Mehmet Ali Aybar, Sabahattin Ali'nin yakın çevresi içinde idiler. O zamanın ünlü polemikçilerinden, muhariplerinden, sosyalist bir ağabeyimizdir Mehmet Ali Aybar. Sabahattin Ali ile iyi dosttular. Onlarla bu konularda hiç görüşmedim. Çünkü amacım Sabahattin Ali hakkında bir inceleme yapmaktan çok, Sabahattin Ali'nin hayatını ve öldürülmesiyle ilgili duruşmayı ve o zamanki gazetelerde yayınlanan bazı iddiaları derleyip sunmaktı. Hiç bir iddiası olmayan "Sabahattin Ali Dosyası'nı" yayınlayarak, Sabahattin Ali'yi genç kuşaklara tanıtmak istiyordum. Esas konumun dışında olduğu, bugün çalışmakta olduğum iki daldan hiç birisiyle fazla ilgili olmadığı için o konu üzerinde incelemeye girişmedim. Ancak sizin bu çabanız Çukurkavaklı, belki bazı şeyleri sonuçlandırır. Attilâ Özkırımlı'nın çalışmaları, Sabahattin Ali'nin kızı Filiz Ali'nin

bugünlerde yayınlayacağını sandığım kitabı, anılar, mektuplar, hatta Nazım Hikmet'in Sabahattin Ali'ye yolladığı mektuplar yayınlandığı zaman, Sabahattin Ali'nin sanatçı kişiliği ile yaşamındaki kavgacı yön daha açık ortaya çıkabilir. Aziz Nesin'in yakından bildiği, altında Sabahattin Ali'nin imzası olmayan birçok yazılar vardır. Onların derlenmesi Sabahattin Ali'nin kişiliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı yapar

— Sabahattin Ali için duyup da yazamadığınız bir şey oldu mu?

— Hayır, olmadı. Duruşmalarda cereyan edip de gazetede çıkmayan tüm bölümleri de yazdım. Şunu sevinçle görüyorum ki, Sabahattin Ali bugün yalnız Türkiye'de değil, Sosyalist ülkelerde de üzerinde önemle durulan büyük bir Türk sanatçısıdır. Nitekim Bulgaristan'da İbrahim Tatarlı'nın Sabahattin Ali ile ilgili çok değerli bir yapıtı var. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Radi Fiş, ilk kitabını Sabahattin Ali için hazırlamıştır, Rusça. Tercüme ettirebilirseniz size bu kitabı emaneten verebilirim.

— Çevirtemeyiz. Zor iş bu. Ayrıca Sayın İbrahim Tatarlı bana uzunca bir mektup yazdı. Sabahattin Ali ile ilgili eserini daha da geliştirdiğini bildirdi. Gerek İstanbul'daki yayınevleri ile gerekse Ankara'dakilerle görüşmeler yaptım, yayınlanması için. Fakat kağıt fiyatlarının artması nedeniyle hiç kimse bu işe girmek istemiyor. Çok büyük bir parayı bu işe bağlamamak gerektiği üzerinde birleşiliyor.

— Vatan gazetesi yayınlanabilseydi, Sayın Tatarlı'nın bu kitabını orda yayınlamayı düşünüyorduk. Sonra Vatan gazetesi bunu kitap haline getirecekti. Fakat gazetenin ömrü uzun olmadı.

— Sayın Sülker, Sabahattin Ali konusunda söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?

— Size bu zor uğraşıda başarı dilemekten başka bir şey yok.

— Çok teşekkür ederim.

OĞUZ AKKAN AÇIKLAMALAR YAPIYOR

— Ben Sabahattin Ali'yi hiç tanımadım. Bildiklerim, dolaylı olarak başkalarının anlattıklarıdır. Bunları şöyle sıralayacağım: Aziz Nesin'in anlattıkları, Mehmet Ali Cimcoz'un söyledikleri ve bir de daha önceden Sabahattin Eyuboğlu'nun aktardıklarıdır.

Sabahattin Ali konusu bir kaç yerde, bir kaç kez konuşuldu. Ben de merak ettim, Sabahattin beye sordum. Çünkü Mehmet Ali beyi de Sabahattin beyin toplantılarından tanıyorum.

— Sabahattin Eyuboğlu'nun değil mi?

— Evet Sabahattin Eyuboğlu'nun toplantılarından. Bir kaç kez evinde karşılaştık, tanıştık. Orda Sabahattin Eyuboğlu, Şakir Eczacıbaşı, Ferruh, Şadi Çalık, Mehmet Ali Cimcoz çarşamba geceleri toplanır sohbet ederdik. Bu konuyu ben bir kaç kez Sabahattin Eyuboğlu'na sordum. Dedim ki. "Sabahattin Ali'nin ölümü olayına Mehmet Ali Cimcoz'un adının karıştığı söyleniyor. Siz ne dersiniz?"

"Türkiye'de hemen hemen herkes için bir şeyler uydururlar. Özellikle bizim düşünür ve sanatçı çevresinde çok insana kara çalınır. Ben Mehmet Ali Cimcoz'un böyle bir olaya girmiş olduğuna inanmıyorum. Onunla dostluk, iş, şu, bu ilişkileri varsa da bu olabilir, ama kasıtlı bir ölüm olayına Mehmet Ali veya Adalet Cimcoz'un karıştığına ben inanmıyorum. Bu iki kişi benim çok eskiden beri dostum, hiç bir şey sezmedim" dedi. Ve uzun uzun eski öykülerini anlattı. Mehmet Ali Cimcoz'la olan dostluklarını, geçmiş günlerini falan. "Böyle bir şey olsaydı az da olsa ben bunu sezerdim. Anladığıma göre biraz karışık bir öykü. Doğru dürüst anlatılmıyor. Bu işin içine Millî Emniyet ya da siyasî polis falan girmiş, öldürüldüğüne inanıyorum Sabahattin Ali'nin. Böyle soyulmak için değil ama öldürüldüğüne kesinlikle inanıyorum. Ama bunu, bu tip bir takım güçler yapmışlardır." dedi.

Sonra ben bu durumu Mehmet Ali Cimcoz'a sordum. Daha doğrusu Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayı konuşulurken, bu onun içinde bir yara elbette. Kendisine "iftira" edildiğini filân söyledi. Dedi ki, "işte ben Sabahattin Eyuboğlu'nu bu yüzden çok severim. Çok kimsenin benden kaçtığı, bana güvenmediği dönemde bir tek Sabahattin Eyuboğlu benim doğru söylediğime inanırdı. Böyle bir şey yapmayacağımı bilirdi. Bunu da bana söylemiştir. Bu yüzden Sabahattin Eyuboğlu'na sürekli artan bir dostluğum olmuştur."

Daha sonra ben bu olayı Müzehher Vâ-Nû hanımdan dinledim. Müzehher hanım Mehmet Ali Cimcoz'un olaya karıştığı kanısında.

— Öldürtme olayına değil mi?

— Evet ölümü olayına Mehmet Ali Cimcoz'un karıştığı kanısında. Diyor ki, "onun mutlaka rolü olmuştur.

Çünkü onun o dönemde polisle ilişkisi olmuştur." Fakat nasıl olmuştur, niçin olmuştur, bu hususta bir şey söyleyemiyor.

Aziz Nesin de, Mehmet Ali Cimcoz'un ilgisinin olmadığı kanısında.

— Aziz Nesin nasıl anlatıyor olayı Oğuz bey?

— Aziz Nesin'in söylediklerini şimdi tam ayrıntıları ile söyleyemiyeceğim ama, genel olarak anlattıkları şöyle:

"Sabahattin Ali vesveseli bir adamdı. Vehimleri vardı. Sürekli izlendiğine inanırdı. Hep peşinde polisin bulunduğunu söylerdi. Belki de bundan gizli bir zevk de alırdı. Böyle izlenen, aranan, peşinde polis bulunan bir adam olmasından hoşlanıyordu.. "Aman beni izliyorlar, peşimden geliyorlar." diye çevresindekilere durmadan anlatırdı. Bu yüzden hiç olmadık zamanlarda gelir ve gider, pencereden bakar, arkasına döner "takip ediliyor muyum?" filân diye... Tam şimdi hatırlamıyorum nedenini, niçinini ama, Aziz bey şöyle sürdürüyor olayı anlatmayı:

"Mehmet Ali Cimcoz'un hiç ilgisinin olduğunu sanmıyorum. Çünkü ben o dönemdeki olayları az çok biliyorum. Mehmet Ali Cimcoz'la ilgili bir şey duymadım. Cezaevine girdim çıktım. Başkalarıyla da konuştum. Böyle bir şey, belge, delil melil yok. Ama o bizim bildiğimiz şekilde Bulgaristan'a giderken öldürüldüğü doğrudur" dedi. Ne idi öldüren, polis mi astsubay mı?

— Astsubay Ali Ertekin.

— İşte onun öldürmüş olduğunu söyledi. Bunları Mehmet Ali Cimcoz size anlatacaktır Kemal bey. Ayrıca onun bildiği bir de kamyon öyküsü var. Bu olayı Mehmet Ali Cimcoz şöyle anlatıyor:

"Sabahattin Ali'nin elinde bir para var. İş yapmak istiyor. Pardon, Sabahattin Ali bir iş yapmak istiyor. Fakat parası yok. Ters söyledim önce. Bir de zengin hanım var. Onun da elinde bir para var." Mehmet Ali Cimcoz onun vekili. Diyor ki hanım, 'Bu parayı işletelim'. M. Ali Cimcoz da Sabahattin Ali'ye "yahu böyle bir durum var. Bir kadının elinde para var. Sen bununla bir iş yapmak ister misin?" diye soruyor. "Sen istersen ben araya gireceğim bu işi kotaracağım." Sabahattin Ali, "Bu kamyon işi gerçekten iyi. Para da kazanılır. Sen bunu hemen hallet, ben varım" diyor.

— Kadının adını biliyor musunuz Oğuz bey?

— Hayır unuttum adını. Mehmet Ali Cimcoz bunu size söyleyecektir. Nasıl olsa konuşacaksınız. Ne ise bu kadının parasını işletmek üzere kamyon meselesine giriyorlar. Sabahattin Anadolu'ya sefere çıkıyor, dolaşıyor. Fakat bir süre sonra bakıyorlar ki, bu kamyonculukta umulduğu şekilde para yok. Bir yerde sel mi basıyor, bir şeyler oluyor ve kamyonu trene yükleyip geri getiriyor Sabahattin Ali.

Yani Mehmet Ali Cimcoz diyor ki, "Benim Sabahattin Ali ile iş ilişkim, bu kadın ve kamyon nedeniyle oldu."

Sonra satmışlar kamyonu, kadının parasını vermişler. Bu konu da kapanmış. "İş hikâyesi budur" diyor Mehmet Ali bey. Ama galiba bu nakliyecilik sırasında, kamyon şoförü mü, şoför muavinlerinden birisi mi, öteki adamlarla ilişkili imiş. Ya Ali Ertekin'le... yahut ta bilemem işte...

Sonra ölümünü duymasını da şöyle anlatıyor. Çağırmışlar Mehmet Ali beyi savcılıktan, yahut emniyetten. Kalkıp gitmiş. Orada gözlüğünü, eşyalarını filan göstermişler. "Ölümünden çok sonra haber aldım." diyor. Ben bunları sadece bir sohbet sırasında dinledim. Bir yazı yaz-

mak ya da belge sağlamak amacında değildim. Bu yüzden ayrıntıları unuttum. O size daha iyi anlatacaktır. Bence burda önemli olan nokta şu: Bana karanlık görünen bu Ali Ertekin polis mi idi, astsubay mı idi, hakikaten bunların kamyonuna şoför ya da muavin olarak girip çalıştı mı? Sabahattin Ali burdan giderken birtakım adamlara nasıl gideceğini, nereye gideceğini, ne ile gideceğini anlattı mı, anlatmadı mı? Bütün bunlar bence karanlıkta. "Üç kişi öldürüldü" diyorlar, "bir kişi öldürüldü" diyorlar. Bunların hangisi doğru?. "Tek kurşunla öldürüldü, işkence altında öldürüldü" diyorlar. Yani ben bütün bunlardan tam bir yargıya varamadım. Aslında objektif olarak ortaya çıkarılabilir sanırım.

— Araştırmayla elbette. Ama bugün mezarı bile belli olmayan bir insanın, dünün içinde kalmış olaylarındaki ayrıntıyı bulup çıkarmak zor, çok zor, gerçekten..

— İyi bir araştırmayla bilinmeyen birçok şey ortaya çıkarılabilir.

— Aziz Nesin neye bağlıyor Sabahattin Ali'nin ölümünü Oğuz bey?

— Vallahi şimdi tam olarak söyleyemiyeceğim. Herhalde gene Milli Emniyetin, siyasi polisin bilgisi tahtında öldürüldüğü görüşündedir.

— Bu görüşe varıyor mu?

— Şimdi tam olarak hatırlamıyorum ama, sanıyorum varıyor. Kimin söylediğini şimdi kesin olarak hatırlamıyorum ama, Sabahattin Ali'yi soymak amacıyla da öldürmüş olabileceklerini duydum. "Yanında para götürüyor, yahut değerli eşya götürüyor" sanısı ile öldürülmüş olabileceği üzerinde duruldu. Altın-maltın götürüyor havası içinde yani.

— İş bu boyutları aşıyor yalnız?

— Bence de aşıyor. Çünkü burdan hududu geçecek bir adam, yalnız para için böyle bir riske girmez. Bu işleri iyi bilen bir örgüt olaya karışıyor.

— Gizli saklı bir çalışması yok Sabahattin Ali'nin. Açık bir insan. Yazı yazan bir insan. Öldürülmesi için ciddî bir neden yok. Ama öylesine namussuzca düzenlenmiş bir ağ içinde ki, bu ağ ona bilinen sonu hazırlıyor. Asıl bana şaşırtıcı görünen bu. Bilmem siz ne dersiniz?

— Hapishanede tanıştığı adamlar, Berber Hasan. Daha başkaları... Bence de öldürülmesinde bilinen bir neden yok. Markopaşa'da yazan bir insan.

— Aziz Nesin'le Sabahattin Ali arasında herhangi bir çekişme var mıydı? Bir şey biliyor musunuz?

— Sanıyorum ki, bunu Aziz beyin tutumundan çıkarıyorum, Sabahattin Ali'ye çok büyük bir sevgisi yok. Sabahattin Ali'den çok üzülerek sözetmiyor. Doğrusu bu. Ben Sabahattin Eyuboğlu'nu çok seviyorum. Onun ölümünden söz edildi mi üzülüyorum. Aziz bey Sabahattin Ali'yi çok sevdiğini filân hiç anlatmadı.

— Ne olabilir aralarında?

— Sanıyorum bu gazete çıkarma zamanında olan bir takım tatsızlıklar. Çünkü esas yükü yüklenen Aziz bey gibi görünüyor, ya da kendisi öyle anlatıyor. Benim bildiklerim bunlar kısaca.

— Çok teşekkür ederim Oğuz bey.

SABAHATTİN ALİ'NİN CESEDİNE OTOPSİ YAPAN DOKTOR CEVDET TAN ANLATIYOR

21 Mayıs 1978 pazar günü, ozan Halim Uğurlu ile birlikte, Erenköy'de sayın doktor Cevdet Tan'ın evindeyiz. Cevdet Tan, Sabahattin Ali'nin cesedine otopsi yapan iki doktordan biri. Olay size nasıl duyuruldu, ceset üzerindeki incelemelerden nasıl bir sonuç aldınız? Anlatır mısınız Cevdet bey?

— Kırklareli hastanesi o zaman, çok küçüktü, kadro olarak. Bir operatör, bir de dahiliye mütehassısı vardı. Dahiliye mütehassısı olarak ben görevli idim. Aynı zamanda hastanenin başhekimi idim. Daha sonraki senelerde kadro genişledi. Bir jinekolog, kulakçı, çocukçu, röntgenci, epeyce şubeler açıldı ve büyüdü. 1948 yılında 60 yataklı bir hastane oldu. Şimdi 120 yataklıdır. Yeni bina yapılmıştır. Ayrıca başka hastaneler de yapılmıştır. İşte o sıralarda iki doktor görev yapıyorduk.

Sabahattin Ali'yi bir yazar olarak tanıyorduk. Eserlerinden, uğraşılarından tanıyorduk. Kendisi kültürlü yete-

nekli bir insandı. Hikâyeciliği aydınlar arasında biliniyordu. O zamanlar kendisine bir "solculuk" ünvanı takılmış, olabilir tabiî. İzafe edilmiş, mahiyetini tam olarak bilmiyoruz. Tabiî sol görüş olabilir. Burada yani İstanbul'da Topkapı yahut Edirnekapı'da bir kahvede Ali Ertekin'le tanışıyor. Kahvecinin yahut başka bir adamın vasıtasıyla. Kendisi mahkûm olduğu için Türkiye'den hudut dışına çıkmak istiyor, Bulgaristan'a geçecek. İstanbul'dan kamyonu ile ve Ali Ertekin'le birlikte kalkıp bir akşam üzeri Kırklareli'ne geliyorlar. Kırklareli'ni geçtikten sonra, Kızılcıkdere Köyü vardır. Orayı da geçiyorlar. Yol orada ikiye ayrılıyor. Bir tanesi Vize ve Saray istikametine, bir tanesi daha kuzeye gidiyor. Bu kuzeye giden yola sapıyorlar. Bir kaç kilometre gittikten sonra yol kenarında arabayı bırakıyorlar. O civardaki ormanın içine dalıyorlar. Geceleyin yaya olarak ormanda ilerliyorlar. İstikametleri de batı kuzeyde Sazara köyü dolayları. Sabahleyin Sabahattin Ali yorulmuş, hududa Ali Ertekin çok yaklaştıklarını bildirmiş. Fakat Sabahattin "biraz uyuyup dinleneyim" demiş. Onun uykuya daldığını anlayınca, tahmin ediyorum kocaman bir taşla, artık kafatasını kırabilmek için öyle olması gerekir, başına vurmuş. Bu şekilde Sabahattin Ali'yi Ali Ertekin uykuda iken öldürüyor. Çantasından kıymetli eşyalarını alıyor. Cebini arıyor, parasını alıyor. Büyük bir para değilmiş alınan. Mahkemede böyle söylemişti. Ve ceset orda kalıyor, kendisi İstanbul'a dönüyor.

— Ne kadar zaman sonra haberiniz oldu sizin? Ya da diğer görevlilerin?

— Bu hâdiseden ne kadar zaman geçtikten sonra cesedin bulunduğunu şimdi katiyetle, yani böyle bir prüzisyonla tesbit etmek benim için mümkün değil, çünkü aradan otuz yıl geçti. Fakat olayın üzerinden epey bir zaman geçtikten sonra o civarda keçi ve koyunlarını götü-

ren yahut otlatan bir çobanın köpekleri cesedin kokusunu alıyorlar. Dere içi gibi bir yerde cesedi çoban buluyor. Karakola haber veriyor. Karakoldan adliyeye haber geldi ve olay yerine gidildi. Savcı ve diğer görevli kişilerce. Cesedin parçalarını hastaneye getirdiler. Hastanede otopsi yapıldı.

— Otopside siz vardınız değil mi?

— Tabiî, tabiî vardım. Otopside biz bir cesedin kadın mı, erkek mi olduğunu mafsal kemiklerinden, boyunu uzun kemiklerin ölçüsünden, yaşını uzun kemiklerin röntgen muayenesinden aşağı yukarı tahmin edebiliriz. Bulduğumuz sonuçlar ve rakamlar Sabahattin Ali'nin boyuna, cinsiyetine, kısmen de yaşına uyuyordu. Mahkemede de katil tarafından zaten itiraf edilmişti. Cesedin kime ait olduğu, idantitesi yani şahsiyeti söylenmişti. Bizim otopside o zaman, asıl önemli olan kafatasının bir ağır cisimle parçalanmış, delinmiş olmasıydı.

— Bir kurşun izi falan bulundu mu cesette?

— Katiyen, katiyen.

— İşkence izi?

— Artık bunları söyleyemiyeceğiz, çünkü aşağı yukarı böyle bir şey olsaydı haberimiz olurdu.

— İnsanın etine yapılmış işkence ile kemiğine yapılan elbette farklı olur doktor bey. Sabahattin Ali'nin cesedi size bir kemik yığını halinde getirildiğine göre, bilemezsiniz işkence görüp görmediğini. "Duyardık" diyorsunuz ki, bu sağlam olamaz?

— Mahkeme önünde her şey itiraf edildiği için...

— Ölümle, cesedin bulunması arasındaki süre saptanabildi mi? Üç aylık, beş aylık diye?

— Vallahi Kemal bey bunu katiyetle söyleyemeyeceğim, çünkü zaman hayli uzun. Bu otopsi raporunda var-

dır. O da mahkemedeki dosyasındadır. Ordan anlaşılabilir.

— Bu ceset Sabahattin Ali'nin cesedi değildir desem, ne dersiniz?

— Mahkemede katil tarafından itiraf edilmiştir derim.

— Otopsi yapılan cesette kesin "ölüm" sebebi neydi?

— Kafatasına sert bir cisim yahut büyük bir taşla vurularak öldürüldüğü katidir.

— Sabahattin Ali'nin sınırda böyle taşla başı ezilerek değil de, Kırklareli'nde işkence yapılarak öldürüldüğü şeklinde bir sav var. Buna ne dersiniz?

— Katiyen böyle bir şeyin varit olmadığını söyleyebilirim. Çünkü o sırada bulunduğum memuriyet, arkadaşlarım, çevrem, tahkikatı adliye, her şeye vakıfım, biliyorum. Böyle bir şey sözkonusu değildir.

— "Katil" olarak gösterilen Ali Ertekin'in kişiliği hakkında neler biliyorsunuz?

— Kişiliği hakkında mı?

— Evet, evet.

— Katil, o zaman Kırklareli'nde bulunan hudut kıtalarımızdan suvari alayının mürettebatından ve astsubay rütbesinde Ali Ertekin'dir. O zamanki edindiğim bilgiye göre, askerlik mesleğinden mükerreren silah çalıp satmak ve buna benzer suçlar işlemek yüzünden görevinden tard edilmiştir.

— Bu konularda söyleyebileceğiniz başka bir şey var mı Cevdet bey?

— Hayır yok.

— Anlattıklarınız için çok teşekkür ederim.

Cumhuriyet gazetesinde, Sabahattin Ali üzerine yayınladığı bir yazıda, Aziz Nesin şöyle diyordu:

"Kişiliğini, ilişkilerini, yaşamını bize anlatacak Sabahattin Ali'den anı, günlük, mektup gibi belgeler kalmadı. Hattâ şimdi Sabahattin Ali'nin soyadını sorsam, bilenin pek çıkacağını sanmıyorum. Oysa Sabahattin soyadını titizlikle kullanır, yanlış söyleyenlere de kızardı. Yirmi yedi yıl önce öldürülmüş yazarımızın soyadını bile bilmiyorsak, yaşamını kişiliğini, ilişkilerini, bilmediğimiz için, onun yapıtlarını da bütünüyle değerlendirip anlamış olamayız. İşte bu eksikliği Sabahattin Ali'yi yakından tanıyanların anılarını toplayarak gidermek olanağı bugünler için vardır. Yıllar geçtikçe bu olanak da kalmayacaktır. Nitekim Sabahattin Ali'yi çocukluğundan beri çok iyi tanıyanlardan Esat Adil Müstecaplı, Mansur Tekin, dostu ve yakını olmuş bulunan Emin Eliçin, Adalet Cimcoz ondan hiç bir yazılı anı bırakmamışlardır... Mehmet Ali Aybar,

Müzehher Vâ-Nû, Zekeriya Sertel, Sebati Ataman, Mediha Esenel, Cevdet Kudret, Pertev Boratav, Ayvalık'ta diş doktoru Muhlis, Niyazi Berkes, Muvaffak Şeref, Niyazi Ağırnaslı, Mehmet Ali Cimcoz, Samet Ağaoğlu, Halûk Yetiş gibi Sabahattin ile yakın olmuş, ilişki kurmuş kişilerden Sabahattin'e değgin anılarını, hattâ yargılarını toplamak gerekir. Önemli olan tek yanlı değil gerçeklikle anıların anlatılabilmesidir..."

Doğru bir görüştü bu. O dönemi yaşayanlar her geçen gün azalıyordu. Sabahattin Ali ile ilk Markopaşa'yı çıkaran, iş ortaklığı kuran, birlikte siyasal bir kavgayı yürütenlerdendi Aziz Nesin. Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayını da elbette en iyi gözlemleyen, ayrıntıları değerlendiren, bunların ötesinde olayı belli bir yargıya ulaştıran kişi olması gerekirdi. Dostluklar, iş arkadaşlıkları, askerlik, okul, mahalle, cezaevi beraberlikleri, insanları birbirlerine yaklaştırır, anıları artırırdı.

Birlikte siyasal bir kavgaya atıldığı kişi olarak, Sabahattin Ali en iyi ölçülerle Aziz Nesin tarafından bilinmeliydi. Gerçi bugünedek yazdığı birkaç yazıda önemli olarak söylediği pek bir şey yoktu. Ama belki bu, bir zamanlama sorunuydu. Türkiye karışık, karanlık "çağın yüz karası" diyebileceğimiz dönemler yaşamıştı. Birçok insan büyük acılar çekmiş, sürüm sürüm süründürülmüştü. Kolay değildi her insanın bildiği her şeyi açık bir şekilde yazması. Aziz Nesin belki de bu nedenlerle yazılarında yüzeyde kalıyor, asıl öldürülme olayına, bunu yaratan koşullara, Sabahattin Ali'nin çevresinde örülen ağa değinmiyordu. Ama, Sabahatitn Ali'yi tanıyanların, o dönemi birlikte yaşayanların, her geçen gün aramızdan ayrılmakta oldukları da bir gerçekti. Yapılması gereken, Aziz Nesin'in önerisinde belirgindi:

"Sabahattin ile yakın olmuş, ilişki kurmuş kişilerden

Sabahattin'e değgin anılarını, hattâ yargılarını toplamak..."

Bu düşüncelerle ilk kez 1976 yılında gittim Çatalca'ya. Aziz Nesin orada geniş bir arazi almış "Vakıf" kuruyordu. Varışımızda İstanbul'a geçtiğinden buluşamadık.

İkinci kez 24 Eylül 1977 cumartesi günü Halûk Yetiş'le birlikte gittik. İnşaatta çalışan işçiler:

"Aziz bey Çatalca'ya gitti fakat hemen dönecek" dediler. Nesin Vakfı'nın temel yapısının büyükçe bir bölümü tamamlanmıştı. Gerçi daha yapılması gereken çok işi vardı ama asıl zorluklar atlatılmış görünüyordu. Varışımızdan yarım saat sonra, oğlu Ahmet ve oğlunun Çatalca'lı arkadaşlarıyla geldi Aziz bey. En son Ankara'da Dursun Akçam'ın "Kan Çiçekleri" adlı oyununda görüşmüştük. O günlerden bu yana saçları biraz daha kırlaşmış. Sağlığı iyi ama. Çocuklar aynı arabayla geri döndüler. Başbaşa kalınca yakınlık gösterdi bize. "Aç mısınız?" dedi. "Yemek hazırlayabilirim hemen." "Hayır" dedik, teşekkür ettik.

— Gezdiniz mi binayı?

Halûk Yetiş yanıtladı soruyu:

— Gezdik ama, Kemal biraz karışık buldu odaları. Belki de nerenin ne için kullanılacağını bilmediğinden.

— Birlikte gezelim o zaman. İşimiz çok daha. Her şey tamamlanmış değil. Çok para gidiyor. Aldıklarımız ateş pahası. Bir şeyin piyasa fiyatı bugün elliyse, ertesi gün yüzelli oluyor. Ne yapacağız bakalım!..

Girişten başlayarak odaları, salonları ve katları tekrar gezdik. Her şey iyi düşünülerek yapılmıştı. Aziz bey, nerenin ne için kullanılacağını anlattıkça mutluluk duyuyordu: "Burası kitaplık, şurda çocuklar yatacak. Çocuk-

ların tiyatro salonudur bu gördüğünüz yer... Bu bölümde vakfı incelemeye gelecek konuklar, Türkologlar kalacak..." diyordu.

İnceleme bitince yönetim binasının üst katma döndük.

"Çay mı içersiniz, kavun-karpuz mu keseyim?" dedi. Çay istedik. Gidip aşağıdan bir gaz tüpü getirdi. Sarı boyalıydı tüp. Yaktı ve üzerine çaydanlığı koydu.

"Anlatın bakalım. İşleriniz nasıl, gazete çıkıyor mu?" dedi.

İşlerin iyi olduğunu, Yenigün'ün yayınını sürdürdüğünü, eski sıkıntılarımızın kalmadığını söyledim.

— Borç durumun nasıl? Var mı borcun?

— Pek kalmadı gibi!.

Bu arada Halûk Yetiş: "Ooo" dedi "Kemal borçları kolayladığı gibi daha öteye de geçti. Şimdi buradan bir çiftlik almaya geldik. Var mı bildiğiniz yerde çiftlik kurulacak güzel bir yer?"

— Benim burada bir arsam daha var. Şimdi üç milyon lira veriyorlar. Toprak pahalı. Ama parası varsa, bulunur alınacak yer. Gerçekten niyetli misin?

Güldüm ve bardağa boşalttığı çayı aldıktan sonra:

— Halûk bey şaka yapıyor, gelişimizin nedeni başka dedim.

— Nedir, söyle bakalım?

— Siz, 14 Şubat 1976'da Cumhuriyet gazetesinde "Sabahattin Ali'yi unutturmamak" başlıklı bir yazı yazmıştınız. Sabahattin Ali'yi tanıyanların yavaş yavaş aramızdan ayrılmakta olduklarını, hiç bir anı bırakmdıklarını, bunun önemli bir eksiklik olduğunu ve "Sabahattin Ali'ye yakın olmuş, ilişki kurmuş kişilerden ona değgin anılarını, hattâ yargılarını toplamak gerektiğini" belirtmiştiniz.

Gerçekten yorucu olan, çok zaman isteyen, kentler arasında gidip gelmeyi zorunlu kılan bu çalışmaya ben başlamış bulunuyorum. Şimdiye kadar Sabahattin Ali'nin yaşamına giren çok kişiyle konuştum. Sıra sizde. Bir iki saatlik zaman yeter buna. Gelişimizin temel nedeni bu.

Yavaş yavaş söylemiştim bunları. Aziz Nesin ben konuşurken kollarını masaya dayamış, çenesini, yüzünün iki yanını avuçlarının içine almıştı. Dalgın bir hava içinde dinliyordu. Aramızdaki konuşma şöyle sürdü:

— Önemli bir şey söyleyen oldu mu konuştuklarından?

— Evet, hem de ilginç olanlar var.

— Kimler ne gibi şeyler söyledi?

— Adana'da bulunanlar, bir eski Mit'çi, Sabahattin Ali'nin dostları ve daha başkaları konuştular.

— Ben Sabahattin Ali üzerinde konuşmak istemiyorum. Gerçi sendikadaki bazı arkadaşlara bu konuda bir kitap yapmaları için öneride bulundum. Hazırlanıyorlar. Sabahattin üzerine olan görüşlerimi de yazıp verdim kendilerine. İstersen onlardan alabilirsin bu yazıyı.

— İyi ama benim sorularım var size. Bunlara cevap isteyeceğim. Sendikadaki arkadaşlara verdiğiniz yazı bu sorulara cevap vermeyebilir.

— Konuyu kendime de saklıyorum. Günü gelince yazacağım elbette. Sabahattin Ali'nin de kişi olarak kusurları, eksikleri, yanlışları vardı. Bunlar ucundan kenarından ele alınarak yazılıp söylenirse olmaz. Yazacağım bir gün. Hem Sabahattin'i Mit öldürtmedi. Kişisel kusurlarının sonucu oldu başına gelenler. Devletin yetkili organlarının bir kişiyi öldürtmek için tuzak kuracağına inanmıyorum ben. Markopaşa'yı ben çıkardım. Herkes bilir bunu. Sabahattin Ali sadece yazı yazardı. Yazdıkları için, devlet bir adamı neye öldürtsün? Beni neden öldürtmedi?

— Sendikadaki arkadaşlara vermiş bulunduğunuz yazıda öldürülme olayına değindiniz mi?

— Hayır, henüz yazıyı yazmadım. Yazdım diye mahsus söyledim.

— Bir kitap düşünün ki, Sabahattin Ali'yi tanıyanlar konuşuyorlar. Ama onunla, gazete çıkarmış, yakından tanıyan, öldürülme olayını, belki de en iyi bilen arkadaşı konuşmuyor. Bu olur mu?

— Cumhuriyet'te, Yansıma'da yayınlanmış yazıların var. Onları alıp koyabilirsiniz.

— İyi ama benim soracaklarıma cevap yok bunlarda Aziz bey.

— Aziz Nesin konuşmak istemedi dersiniz.

Kendisine teşekkür ettik ve ayrıldık.

MEHMET ALİ CİMCOZ SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Adalet Cimcoz ve eşi Mehmet Ali Cimcoz, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi olayında en çok suçlanan kişilerdir. Adalet Cimcoz bugün artık yaşamıyor. Eşi Mehmet Ali Cimcoz ise İstanbul'da avukatlık yapıyor.

Mehmet Ali Cimcoz'la görüşme olanağını Cem Yayınevi sahibi Oğuz Akkan sağladı. Sabahattin Ali konusunda bir araştırma yaptığımı öğrenen Mehmet Ali Cimcoz 11 Ocak 1978 tarihinde Şişli Camii civarında bulunan yazıhanesine çağırdı. Türkiye İşçi Partisi'nden bir arkadaşımla birlikte gittim. Nazik bir şekilde karşıladı. Herkese olduğu gibi, kendisine de ilk kez Sabahattin Ali'yi nerede ve nasıl tanıdığını sordum:

— Efendim, Sabahattin Ali beyi ben evvela Fikret Adil'in evinde tanıdım. Rahmetli oldu Fikret Adil. Hayatta iken Gazeteciler Mahallesi'nde oturuyordu. Ondan evvel Taksim'de bir yerde oturuyordu. Taksim'deki ev sanatçı muhitinin gelip gittiği bir evdi. Bütün dostlar, bütün

sanatkârlar hep burada toplanırdı. Benim rahmetli karımın da sanata karşı meyli vardı. Bu vesileyle de ben bir çok sanatçı ile temas içindeydim. Fikret Adil ile de can-ciğer dosttuk. Ve bir akşam Fikret Adil'e gidişimizde Sabahattin Ali'yi ilk defa orada gördüm.

— Hangi yıl oluyor bu tanışma Mehmet Ali bey?

— Sanırım 1945-46 yılları olacak. Bu tanışmadan evvel yazılarıyla Sabahattin Ali'yi tanıyordum. İşte o tanıştığımız akşam çok kalabalıktı Fikret'in evi. Sabahattin Ali bir pırıltı halinde, müthiş surette zeki, son derece de uyanık, dünya sanat hareketlerini fevkalâde takip eden bilgili bir durumu var. Orada çok çabuk bir şekilde kendisiyle bir dostluk kurduk. Kendisi Ankara'da oturuyordu. Zaman zaman İstanbul'a geldiğinde görüşme imkânlarımız oldu. Sık sık bize de uğrardı. Biz o zamanlar Tünel'de otururduk. Bu tanışıklık sonra tam bir dostluğa gitti. Gayet rahat bir şekilde aramızda bir dostluk kuruldu. Fakat o zaman hükümetin sollara karşı almış olduğu bir takım hareketler dolayısıyla bu, Ankara'daki görevinden uzaklaştırıldı. Orada, Konservatuar'da çalışıyordu, uzaklaştırıldı ve işsiz kaldı, İstanbul'a geldi. Aziz Nesin'le beraber Markopaşa gazetesini çıkarmaya başladılar. Ve bunlar gene Beyoğlu'nda, Asmalımescit'in iç sokaklarında —ki ben görmedim orayı— orada bir gazete idarehanesi kurmuşlar, çalışırlarmış. Markopaşa'nın vaziyetini biliyorsunuz. Çıkar çıkmaz büyük rağbet gördü. Hakikaten bu büyük bir rağbetti. Sabahattin Ali de tabiatı itibariyle biraz gösterişi seven, alkışı seven bir kimse idi. Fakat ben bunu kötü manada söylemiyorum. Gayet şirin, fevkalâde insanca bir davranışla kendisinin tanıtılmasını, kendisinin tanınmasını ister, alkışlanmasından son derece de memnun olurdu. Bu mutluluğu içinde Sabahattin gayet coşkun bir şekilde, zaten gazete idarehanesi de çok yakın olduğu için, bizim ev de Tünel'de bulunduğundan daha sık temas im-

kânlarımız oldu. Ve her defasında da geliyor, müthiş surette bedbin bir şekilde hayatı daha pembe olarak görmeye filân başlıyordu. Tabiî gazetenin bu surette iyi gitmesi, maddî imkânlarını da sağlıyordu. Ve kendisine bir takım maddî imkânlar, maddî bir refah da ortaya çıkarıyordu. İşte bir parça gösterişi sevmesi, kötü manada söylemiyorum bunları, alkışlanmayı sevmesi şu şekilde tezahür ediyordu o zaman. O zaman Tokatlayan Oteli vardı İstiklâl Caddesi'nde ve pek maruftu. Yani büyük oteller filân yoktu bugünkü gibi. Tokatlayan İstanbul'un en büyük otellerinden bir tanesi idi. Bütün erkân oraya gider, çay ve içki içip kalırlardı. İşte oraya devam ederdi. Ailesini görmek için Ankara'ya uçakla giderdi meselâ, o yıllar uçak oldukça lüks bir yolculuktu. Bu şekilde böyle gayet müreffeh bir hayat sürerdi, sürdürürdü.

— Bu durum gazete çıktığı süre içinde mi böyleydi?

— Evet gazete çıktığı süre içinde böyle idi. Tabiî o gazetenin çıkması bir takım takipleri de beraberinde getirdi. Fakat bu takipler büyük mahiyette takipler değildi. Nihayet bir ifade alınıp bazı şeyler soruluyordu. Benim de mesleğim avukatlık olması itibariyle, benimle mutlaka bir konuşma oluyor, benden fikir soruluyordu. Bir tesadüf eseri olarak da, o sıralarda İstanbul Baş Müddeiumumisi Hicabi Dinç'ti. Hicabi Dinç, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden benim arkadaşım. Sonra evlendiği kadınla da ailece görüştüğümüz için, Hicabi Dinç'le benim bir tanışıklığım da vardı. Fakat ben cezacı avukat olmadığım için, Hicabi Dinç'e pek işim düşmezdi. Hicabi Dinç de müthiş surette evhamlı bir adamdı. Sureti katiyede böyle avukatlarla filân konuşmak istemez, "bir laf gelir" temkinliliğini sürdürürdü. Fakat benim cezayla ilişkim olmadığı için, rahatça odasına girer çıkar, konuşurduk. Hicabi Dinç bilirdi Sabahattin'le olan dostluğumuzu. O da Sabahattin'*i* takdir ederdi. "Ne zeki herif, ne alaycı adam, aman efen-

dim söyle ona, bu kadar ileri gitmesin..." derdi. Böylece bu durum bir süre devam etti. Markopaşa'nın başına bir yığın felâketler geldi. Kapatıldı, tekrar açıldı. İsim değiştirdiler yeniden çıkardılar. Ondan sonra artık hiç bir yayınevi basmaz oldu. Şapoyla çıkartmaya başladılar. Tabiî bütün sarsıntılar malî vaziyeti büyük ölçüde etkiledi. Nihayet o şapoyla çıkan nüshalar da çıkamaz duruma geldi. Ve Sabahattin bütün bu geçirmiş olduğu Markopaşa zamanına ait kazançlarında da en ufak bir tasarruf olmadığından on parasız kaldı. Biz bu durumda Sabahattin'e iş aramak zorunda kaldık. "Aman Sabahattin'i nerde çalıştırabiliriz?" diye. Sabahattin'in de öteden beri bir kamyonculuk hevesi vardı. Zaten o sıralarda da, kamyonculuk pek moda idi ve büyük paralar kazanıyordu. "Ben bir kamyon alsam, Anadolu'ya nakliyecilik yapabilirim. Bu vesileyle de Anadol'yu gezebilirim. Bir çok yerleri görebilirim. Bu benim için, edebiyat çalışmalarıma malzeme toplama bakımından çok faydalı olabilir." diyordu ve bu hevesin peşindeydi. Tanıdığı bir Musevi ailesi de vardı. Erol Güney adında, felsefeden mezun bir gazeteci çocuk vardı. Onun karısının ailesiydi bu Musevi'ler. Beyoğlu'nda oturuyorlardı. O ailede adını şimdi hatırlayamadığım bir bey vardı. Doç mu, Desoto kamyonlarının mı, birisinin Türkiye mümessili idi. Ona müracaat ediyor ve "bana taksitle falan bir kamyon verin" diyor. O zaman da gayet iyi hatırlıyorum bir kamyon 14-15 bin lira arasında satılıyor. O adam buna açıkça diyor ki "Vallahi Sabahattin, imkânım yok. İmkânım da olsa gene vermem. Çünkü senin adın kötüye çıktı. Sana komünist diyorlar. Nihayet bir gün ben bunları kimlere satıyorum diye bir inceleme yapsalar başım belâya girer. Hele bunun sana taksitle satılmış olmasının töhmetini bile taşımam" diyor. Hattâ bunu bir akşam bizim evde yemek yenirken Sabahattin son derece üzüntü ile anlatıyor.

Burada bir parantez açayım: Sabahattin Ali bugün bizim anladığımız gibi marksist bir komünist değildi. Sabahattin, sol tandanslı bir adamdı. Katiyen böyle ihtilâlci tarafları olan, sureti katiyede böyle Marks'ı müthiş suretle incelemiş, doktrine tamamıyla vakıf olan bir insan değildi. Yalnız idareden, hürriyetlerin kısılmış olmasından müşteki idi. Nihayet kendisini sol göstermekten de çekinmezdi. Duyardım o zaman, kendisinden de başkalarından da duyardım. Ankara'da da aynı şekilde hareket edermiş. Hattâ 1946'dan önceki hükümet zamanında, Rus'larla yakın ilişkiler kurmuş, orada herhangi bir resepsiyon filân olursa, bu teşrifatçı gibi onlara girer çıkarmış filân. Fakat İstanbul'da böyle bir şey sureti katiyede söz konusu olmadı. Ve gene de benim kanaatim, Sabahattin'i ben komünist olarak vasıflandıramam. Ama belki bugün "komünistim" diye geçinenler, Sabahattin'i kendilerinden uzak tutmamak için, kendi saflarında görmek isterler. Bu benim tamamiyle şahsî kanaatimdir. Fakat, ilerici bir adamdı. Sol bir adamdı. Ama öyle doktriner bir şekilde komünizme girmiş bir adam değildi.

— Halkı örgütlemek, falan gibi eylemleri oldu mu?

— Efendim ne halkı kışkırtmak, ne herhangi bir ihtilâli hazırlamak, ne herhangi bir işçi zümresi ile temasa geçmek, ve ne de gizli bir yeraltı teşkilâtıyla temasa geçmek falan gibi bir hareketi sözkonusu değildir. Gayet açık gezer, hatta alay ederlerdi bununla: "Yahu sen ne biçim komünistsin? Tokatlayan'a gidiyorsun, viskini içiyorsun, en iyi yemekleri yiyorsun, geceleri baloya gidiyorsun; eğlenmeyi çok seversin, ne biçim komünistsin?" derlerdi. O da derdi ki, "İşte benim komünistliğim budur. Bütün milletimin benim refahıma ulaşamabilmesi, ve bütün milletin benim seviyemde olması önemlidir..." Birtakım da espiriler yapardı. Ve bu espirilerde söylediği sözlerin de nereye gideceğinin farkında değildi.

— Korkak mıydı, kuşkulu muydu, çekingen miydi?

— Sabahattin işsiz kaldığı ve kamyonu alamadığı zaman öyle durumlar oldu ki. O zaman Ses Opereti diye bir operet vardı. Ses Tiyatrosu'nda. Onun Azerbaycan'lı Eşref bey adında bir sahibi vardı. Şu anda iyi hatırlamıyorum ama adı ya Eşref ya da Şeref olacaktı; benim müvekkilimdi. Operet diye orada bir takım maskaralıklar da oynanırdı. Sabahattin böyle işsiz kalınca bir gün ben ona gittim. Dedim ki, "Yahu senin bu tiyatro bir rezalet. Halbuki elimizde bir adam var, Konservatuar'da hoca. Bu işlerden en iyi şekilde anlar. Şimdi kendisi boşta. Sen buna iyi bir aylık versen, gelir senin dramaturgluğunu yapar. Çok faydalanırsın, buranın da seviyesi yükselir. Çünkü sen Türkçe bilmiyorsun" dedim. Gerçekten iyi Türkçe bilmiyordu. Şimdi hatırladım, Ali Eşref'ti adı. "Geliyorlar sana, ne verirlerse pekâlâ diyorsun. Halbuki bu iş dil meselesi, edebiyat meselesi" filân dedim. Çok memnun oldu. "Aman Mehmet Ali bey, getir bu adamı bana, derhal çalışmaya başlasın." dedi.

Bunun üzerine ben sevinçle kendisine geldim, anlattım. Çok memnun oldu. Fakat ertesi gün Ali Eşref bey bana telefon etti, "Mehmet Ali bey, sizin salık verdiğiniz adam, meğerse polisçe takip edilen azılı bir komünistmiş. Siz bunu bana nasıl tavsiye ettiniz şaşıyorum?" dedi.

Ben dedim ki, "Bir defa azılı komünist değil. Bu arkadaşı işe alıp almamakta serbestsiniz. Böyle bir şey olsaydı, zaten ben size teklif etmezdim. Sanat açısından size yardımcı olur diye söyledim. Öyle sandığınız gibi de polisin filân takip ettiği bir adam değil" dedim.

Fakat gün geçtikçe Sabahattin Ali'nin durumu kötüleşiyordu İstanbul'da. Öyle oldu ki Ankara'ya bile gidemiyordu. Eşi ve çocuğu ise Ankara'daydı, oraya gitmesi gerekirdi. Ankara'da çok güzel bir kitaplığı vardı. Bir defa

Ankara'ya gidişimde evine uğramış, görmüştüm kitaplığını. Karanfil Sokağında otururdu. Tahsili Almanya'dandı, Alman edebiyatına fevkalâde vakıftı. Öylesine vakıftı ki meselâ Almanya'da çıkan her yeni kitaptan birkaç gün sonra mutlaka haberi olurdu. Nasıl olurdu onu da bilemem? Almanca yayınları günü gününe izleyen pırıl pırıl bir zekâydı. Olağanüstü bir saflığı vardı, son derece de namuslu ve dürüst bir insandı. Bütün paranızı, malınızı, namusunuzu teslim edeceğiniz güvenilir bir insandı.

Bir gün yine yemekte beraberdik. "Nerde kalıyorsun şimdi?" dedim. Dedi "kalacak yerim yok, matbaada yatıyorum." Dedim, "Yahu sizin o matbaa dediğiniz mezbele yerin neresinde yatıyorsun? Yatak filan?"

"Mürettip masası var, onun üstünde yatıyorum." dedi. "Yahu sen aptal mısın? Ben burada oturuyorum. Benim yatak odam yok ama, şuraya bir şilte sereriz, burada yatarsın. Katiyen kış günleri orada yatman doğru olmaz.." dedim.

İlkin "Olur mu, rahatsız ederim?" dediyse de sonra gelip bizim evde kalmaya başladı. Bize yerleşince gerçekten zevkli günler başladı evde. Çünkü geceleri geç vakte kadar oturuluyor, politikadan ve sanattan söz edilip uzun süre konuşuluyor, karım da Almanya'da tahsil yaptığından, Alman edebiyatıyla ilgili, bu nedenle tam bir anlaşma sürüyor. Ben de kendi açımdan sabahtan akşama kadar süren hukuk işleri ve avukatlık yorgunluğundan sonra böyle bir çevreye girince dinlenmiş oluyorum. Birbirimizi de seviyoruz, böyle olunca da aramızda hiç bir sorun kalmıyor.

Fakat en büyük sorun Sabahattin'in yapacağı herhangi bir işin olmaması. Öyle ki, artık hiç bir umut yok şunu ya da bunu yapmaya. Kendisi benden daha kısa boyluydu. Benim elbiseleri düzelttirip ona yaptırıyoruz. Çama-

şırlarımızı müşterek kullanıyoruz. Tam böyle bir dostluk havası içinde yaşıyoruz. "Ne olacak?" diye de bekliyoruz.

Bu sırada benim müvekkillerimden Melek Celal hanım adında birisi vardı. Şimdi o da öldü, adını rahatlıkla söyleyebilirim. Bir Alman profesörle evlenmişti ve oraya gitmişti. Ölmüş zavallı. Kendisinin işlerine ben bakıyordum. Bir gelişinde bana: "Mehmet Ali bey, duyuyorum sağdan soldan, bu kamyon işleri çok kârlı imiş. Benim de biraz param var. Acaba böyle bir kamyon işine girsem mi?" dedi. Zengin bir kadındı. Ben bunu duyar duymaz "Aman o kadar isabetli olur, ve elimde o kadar itimada şayan bir adam var ki, nihayet sizi öyle şoförlerle filan karşıkarşıya bırakıp da hesaplaştırmaz, her seferine de iştirak ederek işi kovalar. Kendisine de bir hisse veririz. Hesabı ondan alırız, gayet intizamlıdır," dedim. "Aman ne kadar iyi. Hemen bir kamyon alalım" dedi. Sabahattin zaten bizde. Durumu kendisine söyledim. Kucaklayıp boynuma sarıldı. "Yarın hemen git, ne tip bir şey istiyorsan bul bir kamyon, peşin parayla alacağız."

Deseto mu idi, ne idi, hemen o gün bir kamyon buldu. Fakat kamyonları da çıplak satıyorlar, karasörü sonradan yaptırılıyor. Biz Melek hanıma telefon ettik; derhal parayı gönderdi. Kamyonu aldık ve karasörü yapılsın diye verdik. Artık Sabahattin son derece memnun. Programlar yapıyor, yapacağı işler için projeler kuruyor.

— Kamyon ortak mı alınmış oluyor bu durumda?

— Hayır, kamyonun mülkiyeti Melek hanımın. Yapılacak seferlerde kazanılacak paradan Melek hanım bir bölümünü Sabahattin'e verecek. Ondan sonra iş tam olarak kıvamına geldi. Karasörü de yapıldı kamyonun. Şimdiki Markiz'in yerinde o zaman Löbon vardı. Biz de tam onun karşısında oturuyoruz. Sabahattin sevinç içinde geldi. "Pencereden başını uzat da aşağıya bir bak" dedi. Pencereye koşup aşağıya baktım: Löbon'un önünde koskocaman

beş tonluk bir kamyon duruyordu. "Aman ne kadar güzel" filan dedik. Ertesi gün Melek hanım telefon etti bana, "Yazıhaneye geleceğim, sizinle görüşeceğim" dedi. "Buyurun, elbette, bekliyorum" dedim. Geldiğinde "Aman Mehmet Ali bey ne yapmışsınız? Beni bir komünistle kamyonda ortak duruma getirmişiniz" dedi. Kendisine "Bu Sabahattin Ali'dir. Hikâye yazarıdır. Roman yazarıdır ve memleketimizin en iyi yazarıdır." dedim. Tanımıyor çünkü. "O bu seyahatlerde para kazanmaktan çok, memleketi ve insanlarını yakınen tanımak ve kendisine sanat bakımından yararlı birtakım motifler elde etmek için yapıyor. Bu suretle sizin de bir sanatkâra yardımınız olacak" dedim. Kendisi de resim yapardı.

O zaman Emniyet 6. Şube Müdürü Kemal Aygün'dü. 6. Şube seyrisefere bakardı. Benden sonra Melek hanım gidip Kemal Aygün'le konuşmuş. Kemal Aygün demiş ki: "Aman hanımefendi, ne yaptınız böyle? Ortalığı perişan ettiniz. Ve daha "şöyledir... böyledir..." Kadın ertesi gün gene geldi. "Siz beni mahvettiniz. Ben ne yapacağım şimdi?" dedi. "Vallahi hanımefendi, bu büyüttüğünüz kadar önemli bir konu değil." dedim. "Hayır kesinlikle bu işi düzelteceksiniz." dedi. Nasıl düzeltebilirdim? Neyi düzeltebilirdim? Kamyonu almışız, üç-dört bin lira para vermişiz. Üstüne de sandukasını yapmışız. Sabahattin'in o sevincini itip de kamyonu altından alsam, ölecek... Dedim ki kadına, "Bakın, bana güveniniz varsa, şöyle yapalım. Karım Adalet'e de güveniniz varsa, kamyonu Adalet'in üstüne kayıt yaptıralım. Sizin yerinizi Adalet almış olsun. Adalet de on para bile almasın. Fakat kamyonun sahibi resmen Adalet görünsün. Sabahattin de bu kamyonu işletsin. Ve gerçekten kamyonun sahibi siz olduğunuz için, size hesapları verelim." Kadın bunları dinledikten sonra teklifi uygun buldu. "Kabul ediyorum" dedi. Bundan sonra biz Adalet'in üstüne geçirdik kamyonu. Hattâ dediler

ki "Kamyon işletebilmesi için Şoförler Derneği'ne kayıtlı olması gerekir" Adalet'i Şoförler Derneği'ne de soktuk. Sabahattin Ali beye de "Haydi bakalım, hodri meydan.." dedik.

Mevsim de değişiyor artık. Kıştan çıkıyoruz, yaza doğru adım atıyoruz. Havalar yağışlı olarak devam ediyor. Sabahattin gitmiş birtakım mallar almış, Adana'ya götürecek. Ordan Maraş'a gidecek. Böyle bir sefer düzenlemiş. Bir de şoför bulmuş. Şoförle yola çıktı bunlar. Gittiler ama haber yok... haber yok... haber yok...

Gazeteleri okuyoruz "bilmem nereyi sel basmış, götürmüş. Bilmem nerede yol çökmüş..." Bu arada Melek hanım arasıra telefon eder "Kamyondan bir haber var mı?" diye. "Hiç merak etmeyin, her şey normal" diyorum ama bir haber alınamayışına da üzülüyorum. Kendi kendime "nerden girdim bu işe?" diyorum. Bu böyle sürüp giderken bir baktım Sabahattin çıkageldi. Malları götürüp teslim etmiş ama kamyonla değil. Kamyonu trene bindirmiş, kendisi de yataklıya binmiş. Böylece Adana'ya gitmişler. Orda malları teslim etmişler. Bir bilmem ne yüklemişler. Deri midir, kösele midir her ne ise. Buraya getirirken de kamyonun makasını kırmışlar. Tabiî bu ilk seferin astarı yüzünden pahalı oldu. Burada makas tamiri yapıldı. Melek hanıma dedik ki: "Bu kez çok az bir kazanç var. Hava muhalefeti, ilk yolculuk, filan... İkinci üçüncü seferde daha iyi sonuç alınacak" Melek hanıma az da olsa bir para verdik. "Aman Sabahattin dikkat et, aman Sabahattin gelecek seferde iyi sonuç getirmeye çalış" derken yük taşımalara o yeniden başladı. Fakat her şeye rağmen tam bir kâr sağlanamıyordu. Ya araba arıza yapıyor, ya bir aksilik çıkıyor, ya yük bulunmuyor ve biz de Melek hanımı bir türlü doyuramıyoruz. Ama biz bir ölçüde işin alayındayız. Bu arada Sabahattin ayağına lastik çizmeler alıyor, kamyoncu gocuğu alıyor sırtına. Bu gidip gelişler-

de Ankara'dan da geçtiği için ailesini de görme fırsatını buluyor. Bu durumdan da oldukça memnun. İşler işte böyle gidiyor.

Sabahattin her şeyini açıklıkla söylerdi. Karısını ne kadar çok sevdiğini, kızının üstüne nasıl titrediğini anlatırdı. Fakat Türkiye'den kaçacağını his dahi ettirmedi. Söylemek değil, tekrar ediyorum, his dahi ettirmedi. Bir akşam evde oturuyoruz. "Ben yarın Edirne'ye peynir götüreceğim.." dedi. "Pekâlâ, yarın görüşürüz." dedim. Akşam da saat ikibuçuğa kadar oturup çeşitli konularda konuştuk. Yani durumunda ne bir telaş, ne de bilmem ne. Sureti katiyede şüphelenecek en ufak bir vaziyet yok. Her zamanki gibi, gayet normal saat iki, ikibuçukta yattık. Ben sabahleyin beşe doğru kalktım. Yatak odamdan çıktım, tuvalete gideceğim. Baktım sokak kapısı açılmış Sabahattin gidiyor. Seslendim: "Yahu nereye?" dedim. "İşte Edirne'ye gidiyoruz..." dedi. "Kardeşim Edirne'ye böyle karanlıkta mı gideceksiniz?" "Erken gidip belki akşama döneceğiz. Orada da başka mallar var alınacak. Alıp belki akşama dönebiliriz" dedi. "Yahu insan böyle karanlıkta giderken akşamdan vedalaşır. Seninki de amma münasebetsizlik. Madem gidiyorsun, haydi iyi yolculuklar dileyeyim bari" dedim. Gidiş bu gidiş.

Haber gelmiyor. Akşam, ertesi akşam, daha sonraki gün ve günlerde hiç bir haber alamıyoruz kendilerinden.

— Ne kadar süre geçti aşağı yukarı?

— Aşağı yukarı bizde altı ay filan kaldı. Şimdi tekrar o devreye döneceğim. Sizin demin sorduğunuz sual var ya?

— Efendim bu son gidişinden, sizden ayrıldıktan sonra ilk haberi ne zaman aldınız?

— Ha bu gidişinden sonra, 15 gün sonra filan aşağı yukarı... Bir gün eve geliyorum. İçeri girdiğimde kapının

altından bir zarf atılmış olduğunu gördüm. Alıp bakıyorum, Sabahattin'in yazısı. Zaten o yeşil mürekkep kullanırdı. Hep yeşil mürekkeple yazardı. "Sayın Mehmet Ali Cimcoz" diye yazıyor. İçini açıp bakıyorum mektubun. O mektubun metni hem mahkemede hem de bir kitapta yayınlandı. "Bugüne kadar Türkiye'de kaldım. Benim için tüm kapılar kapandı. Tam bir imkânsızlık içindeydim. Ne zamandan beri düşündüğüm bir şeydi. Fakat bir türlü karar veremiyordum. Karar veremememin sebebi, karım ve kızımın varlığıdır. Bilhassa senin ve Adalet'in bana karşı gösterdiğiniz yakınlıktı. Ayrılamadım. Ayrılamıyordum. Fakat artık bu iş burada bitti. Şimdi ben memleketten gidiyorum, kaçıyorum. İnşallah yakın bir zamanda daha iyi şartlarda görüşürüz" şeklinde bir mektup işte. "Kamyonu da fevkalâde mutemet filanca işletebilir. Ona da kamyonu isterseniz teslim edin" diyor ve böylece ortadan yokoluyor.

İki gün sonra şoför geliyor ve kamyonu getiriyor. "Beyefendi nedir emirleriniz?" diyor. "Yahu nerede Sabahattin bey?" diyorum. "Vallahi bilmiyorum. Biz sabahleyin yola çıktık. Edirnekapı'dan bir bey daha aldık yanımıza. Trakya'da bilmem nereye kadar gittik. Çorlu'ya kadar mı, bilmem nereye kadar. Ondan sonra Sabahattin bey bana peynirleri teslim edeceğim adresi verdi. O beyle beraber indi. 'Sen kamyonu ve şu mektubu Mehmet Ali beye götür' dedi. Ben ordan Edirne'ye geçtim." dedi. "Peki diyorum gittiğinizden bu yana 17 gün oldu, neden sen gelmedin?" "İşlerim vardı. Kamyonu bilmem nereye çektim. Altını bilmem ne yaptım. Şudur budur filan. Kamyonu ne yapalım" diye soruyor.

— Bu şoförün adı belli mi acaba?

— Mahkeme zabıtlarına geçti. O orda vardır. Yani adamın söylediği "Benden ayrıldılar ve gittiler. Nereye gittiklerini, niçin gittiklerini bilmiyorum". Şoföre "He-

men bu kamyonu bir garaja çekelim" diyorum. Kamyonu garaja çektiriyorum ve derhal Melek Celal hanıma telefon ediyorum. Melek hanım rahatsız. Randevu alıyorum. Kendisi Moda'da oturuyor. Oraya gidiyorum. "Bu Sabahattin'le olmayacak bu iş. Siz haklı çıktınız. Ayrıca zannettiğimiz kadar kârlı bir iş de değil. Kamyon şimdi benim elimde. Ne yapalım bu kamyonu?" diyorum. "Hemen satalım" diyor. Kamyon teferruatıyla 17.500 liraya malolmuş. Biz 14.000 liraya satıyoruz kamyonu. Götürüp Melek hanıma veriyorum 14.000 lirayı. Melek hanım diyor ki, "Benim bu işten üç bin beş yüz lira zararım var." O zamana göre üçbin beş yüz lira önemli bir para. "Ödeyeyim ben size bu parayı, ama şimdi bende bu miktar yok" diyorum. "Bir senet yazın" diyor. Fena halde bozuluyorum bu duruma. Ama çaresi de yok. "Ne kadar pul lâzım?" diyor. "Pulu eksik olmasın" diyor. "Hanımefendi, pul yapıştıralım ama şu anda pul yok. İmzamı inkâr edecek değilim. Yarın bu senedi yazıhaneye gönderin parasını verip senedi geri alayım." diyorum. "Peki" diyor sonunda. Ben senedi imza ediyorum. Ertesi sabah da bir adamıyla, uşağıyla senedi gönderiyor ve parasını veriyorum. Melek hanımla münasebetimiz böylece kesilmiş oluyor. Ve biz "Sabahattin kaçıp gitti" bunu da böyle biliyoruz.

— Gittiğine dair mektubu da almış oldunuz?

— Mektubu da almış olunca "tamam" gözüyle bakıyoruz. Aradan şöyle bir on-onbeş gün daha geçiyor. Kırgınlık içindeyim. Daha doğrusu kızıyorum Sabahattin'e. Hani kaçacaktın ne diye beni bu işlere vasıta yaptın? Neden beni bunca işe bulaştırdın? Neden bu kamyon meselesini ortaya çıkardın da beni güç durumlara soktun? diye. Fakat o kadar seviyorum, o kadar saf ve şirin bir adam ki, bu içerlemem de "yapabilir ne yapsın bunca baskıya... Kamyon işini bile yürütemeyince... Demek yaşama imkânı bile yok. Ama bu adamın da yaşaması gerekir..." hava-

sı içinde bir içerleme. Yani içimden onu haklı çıkarmaya çalışıyorum.

Aradan beş-on gün geçiyor ve yazıhaneye bir gün bir adam geliyor. "Ben Ahmedim" diyor. "Sabahattin beyi kaçırdık." diyor. "Nereye kaçırdınız?" diyorum. "Bulgaristan'a kaçırdık" diyor. "Ve tamamen gittiğine dair elimizde belgeler var. Sıhhatle kaçırdık." diyor. "Peki ama bunu bana neden söylüyorsunuz, gittiğinden bile haberim yok" diyorum. "Evet" diyor. "İşte kaçırdık" diyor, "şöyle oldu, böyle oldu, filân..."

"Peki ben bu durumu bilmiş olmayayım. Ne yapmışsanız yapmışınız, bana ne bundan?" diyorum adama. "Efendim Sabahattin beyin bir kamyonu vardı. O kamyonu biz işletebiliriz." diyor. "Kamyon satıldı. Elimizde böyle bir şey kalmadı. Haydi güle güle git" diyorum. Çıkıp gidiyor.

Bir ay sonra aynı adam yanında bir kadınla birlikte geliyor. "Bu kadın beni evlâtlık edinmek istiyor. Bunun muamelesi nedir?" diyor. "Ben bu işlere bakmıyorum" deyip gene gönderiyorum bunu. Bu durum bu şekilde bitmiş oluyor. Konuyu burda keseyim ben. Sabahattin'in bizde kaldığı zamanı anlatayım, sonra tekrar bu noktaya döneyim.

— Evet, buyurun...

— Demin sordunuz? "korkak mıydı?" diye. Sabahattin bizde kaldığı zamanlar, müthiş numaralar yapardı. Örneğin, üç-dört gece bize gelmez, nerde kalır bilemeyiz. Bir gün İstiklâl Caddesi'nden yürüyerek eve geliyorum. Bir adam topallayarak, yakası kalkmış, kasket suratının üstüne inmiş, küt bana yanlamasına vurur. Bakarım Sabahattin. Tebdil geziyor. O zaman da bir yazıdan dolayı ifadesinin alınması için savcılık izhar müzekkeresi kesmiş. Bu bir ifade alımı, ceza filan yok, bundan kaçıyor, ve tebdili kıyafet geziyor. Gizleniyor sözde. Bir başka gün bakıyo-

rum bu alı al, moru mor geliyor. "Aman, Beyazıt'ta polisler tam enseleyeceklerdi. Hemen bir taksiye atladım, Taksim'e geldim. Baktım takip ediyorlar orda taksi değiştirdim; uzun bir süre gittim, yine vasıta değiştirdim ve onları atlatarak buraya geldim" diyor. "Bak Sabahattin" diyorum, pencereye götürüyorum, pencereden de Sovyetler Birliği İstanbul Baş Konsolosluğu görünüyor. Her zaman orda, hem de gece gündüz dört beş tane sivil polis bekler. "Bu adamları görüyor musun? Bunlar sivil polis ve senin buraya geldiğini biliyorlar. Konsolosluğu beklemek görevleri ama, senin buraya geldiğini biliyorlar." Hatta o kadar biliyorlar ki, ben o polislere kışın soğuk günlerinde acırdım. Bizim apartmanın kapısını açık bıraktırır, bir de sandalye koydururdum. Kış kıyamette gelsinler de bir parça orda otursunlar diye. Polisler de gayet efendice hareket ederlerdi. Sabahattin kamyonla seyahatten döndüğü zaman bavulunu eşyasını filan yukarı taşırlardı. Bu şekilde o kendi havası içinde, polisi atlatıyor, polisten kaçıyor, tebdil geziyor, bu durumu var. Bir de acayip esprileri var. Bu esprileri yapıyor ama, sonunun ne etki yaptığını düşünmüyor. Sabahattin haftada bir gün Vâlâ Nureddin'lere giderdi. Vâlâ Nureddin'in karısı tatlı filan yaparmış. Orda Zekeriya Sertel'lerle de başkalarıyla da konuşurlarmış. Örneğin nedense Vâlâ'lar, Zekeriya'lar beni polisten bilirler. Polis ise beni "sol-komünist" olarak bilir. Ben böyle iki cami arasında binamaz. Sabahattin'e "Yahu, sen ne cesaretle bir polisin evinde kalıyorsun?" Sabahattin'in cevabı: "Tabiî, özellikle kalıyorum. Ben zeki adamım, tam polisin göbeğinde kalıyorum ki, kendimi emniyette hissediyorum..."

Bunu böyle söyleyince Zekeriya'lar, Vâlâ'lar "Mehmet Ali Cimcoz o kadar polis ki, onun evinde kalan Sabahattin Ali bile polisliğini idrak ediyor." diyorlar. Hattâ Zekeriya Sertel, yurt dışına gitmeden evvel bir kitap yayınlamıştı.

Burada bundan da söz eder. "Polisin evinde kalıyor" diye. Bir efendilik etmiş, ismimi yazmamış. Bütün bu hâdiseyi, bu suretle anlatmış oluyor. Fakat ona da kızamadım, çünkü o kitabında, o da acayip bir safiyetin içinde: "Atatürk'ün büyüklüğünü, karımla birlikte Yeni Cami'nin minaresinden cenazesini seyrettiğimizde anladık. Halk ne kadar ilgi gösterdi ve ne kadar teessür içinde takip ediyor" diyor. Bunu okuduktan sonra, "sen burada Matbuat Umum Müdürü olmuşsun. Türkiye'de kalmışsın, Atatürk'ün büyüklüğünü cenaze merasiminde mi anlıyorsun ayıp" demek gerekirdi. Ne ise, Zekeriya'ya da kızmam. Çünkü o da kendi ikrarı ile insanlara ne ölçülerle teşhis koyuyor anladık. Sabahattin'in anlattığım tarafları da vardı. Vehimler vesaire.

Efendim, adliyeye gittiğim zamanlar, arada bir Hicabi Dinç'e uğruyorum. "Yahu senin Sabahattin için ihzar kestik. Hâlâ gelmiyor. Üstelik sende kaldığını da biliyoruz." diyor. "Göndereyim mi?" diyorum. "Yok canım aldırma." diyor. "Boktan bir iş, ne göndereceksin?" Sabahattin'e diyorum ki "Bak bugün müddeiumumi ile görüştüm. Sana izhar kesilmiş. Fakat söyledim, yani bu adamlar seni adım adım biliyorlar. Benim evimde oturduğunu biliyorlar. Karşıdaki polisler, senin bavulunu taşıyorlar benim evime. Bunlar isteseler seni dakikada alıp götürürler. Müddeiumumiye söyledim 'göndereyim mi? dedim.' "Aman canım ne üzüyorsun adamı, canı istediği zaman gelip ifadesini versin. Rahat etsin 'dedi' dedim." Fakat o bunlara rağmen, "Sabahattin solcu, takip ediliyor" denmesinden hoşlanıyor, esrarengizlik, kılık değişikliği gibi durumları yaratıyordu. Polisi atlatmış olma oyunlarını sürdürüyordu. Hatta ben bu oyunları kızına anlattığım zaman: "Aman, öyle şeyler ki bunlar, babam için geri zekâlı diyeceğim geliyor" dedi. "Burda öyle bir nüans farkı var ki, bu bir insanın geri zekâlılığı değil, hayatla oynaması ve güzel

oynaması, zevkini çıkararak oynuyor bu oyunu. O yüzden konuyu hümanist bir açıdan alıp değerlendirmek gerekir" dedim. Gerçekten bu Sabahattin'in sanatçı olan, insan olan bir yanıdır. Onun coşkunluğunu yaşamıştır.

Sabahattin Ali'nin polisle ilişkileri böyleydi. Bu olaylardan sonra, aşağı yukarı bir yıl geçti. Bir yılbaşı idi. Öğleden sonra tatil. Benim de Bankalar Caddesi'nde yazıhanem var. Tatil olmasına karşın öğleden sonra yazıhaneye gittim. Kimseler yok handa. "Şu dosyaları yeni yıl için, yeni bir şekle sokayım, nasıl olsa yarın tatil, gelmeme gerek yok" diyordum. Tam dosyaları düzenlemeye başlayacağım sırada, yazıhaneye üç kişi geldi. "Buyurun ne istiyorsunuz?" dedim. "Biz Emniyet Birinci Şube'deniz. Yazıhanede arama yapacağız." dediler. "Yok, ben yazıhaneyi aratmam. Burası bir avukat yazıhanesi. Avukat yazıhanesinin böyle Birinci Şube'den bir kaç polis gelip rastgele arayamaz. Nihayet bakanlıktan bir emir gelmesi gerekir. Burası benim evim değil ki, yazıhanem. Tüm müvekkillerimin gizli saklı dosyaları var burda. Ben bunları size nasıl gösteririm?" dedim. "Gösterirsin, göstermezsin" derken, "Birinci Şube Müdürüne telefon edeyim" dedim, fakat telefona el koydular ve konuşturmadılar. "Tatil olduğu için Birinci Şube Müdürü yerinde yok." dediler. "O halde arama yapamazsınız" dedim. "Ama siz üç kişisiniz, cebir kullanırsanız, beni zararsız duruma getirip arama yapabilirsiniz. Ama o zaman da ben hakkımı aramasını bilirim. Kendi rızamla müvekkillerimin dosyalarını asla size gösteremem. Örneğin şu kasayı açamam. Bu kasanın içinde birtakım bana ait olmayan, müvekkillerime ait olan kıymetli evrak var. Belki de bunlar suç unsuru." "Kitaplara bakacağız" dediler. "Eh bakın kitaplara" dedim. Kitaplara şöyle bir göz gezdirdiler. "Bakın sizinle önceden bir anlaşma yapalım, ne aradığınızı bana söyleyin, var olan bir şey ise derhal vereyim. Siz böy-

lece yazıhaneyi aramamış olun, ben de kendi isteğimle vermiş olayım" dedim. Fakat bir şey söylemediler, yeniden "arayacağız" dediler. Baktım daha da ileri gitmeye kalkışacaklar, tekrar konuşmayı sürdürdüm: "Şayet bu aramayı yapacak olursanız, sizler için bunun sonucu çok kötü olacak. Çünkü ben de kanuni haklarımı kullanmak zorunda kalacağım. Burası evim olsa, en küçük bir sorun çıkarmadan, hakkınız olmadığı halde aramaya izin veririm. Sizinle başım derde girmesin diye buna razı olurum. Fakat yazıhanemi aratamam." dedim. "Evinizi arayalım" dediler. Kabul ettim. Yazıhaneden hep birlikte çıktık. "Bir arabaya binip de öyle gidelim" dedim. "Var bizim arabamız" dediler. Beni aralarına alıp ciplerine bindirdiler, eve geldik. Evde de karım yok, işinde. Bunlar yatak odasını, kütüphaneyi, her şeyi didik didik etmeye başladılar. Mektuplarımı, evraklarımı, yerlere döküp her yeri karıştırmaya başladılar. "Yahu, evi hallaç pamuğuna çevirdiniz. Nedir bu aradığınız şey, söyleyin bana?" dedim. "Sabahattin Ali beyin bir mektubunu" dediler. "Kardeşim, ben aşağıda size 'ne aradığınızı bana söyleyin, var olan bir şey ise vereyim' dedim. Ama cevap vermediniz. O mektup geldiğimiz yazıhanede." dedim. Kalkıp bu kez de evden yazıhaneye gittik. Yazıhanede, dosyalardan birisinin arasından çıkarıp verdim mektubu. "Buyurun" dedim, "bunu mu arıyorsunuz?"

Ooo, mal bulmuş mağribi gibi saldırdılar elimdeki mektubun üstüne. "Buyurun şimdi Birinci Şube'ye gideceğiz..." dediler. Yeniden cipe bindik. Birinci Şube'ye vardık. Böyle uğraşırken aşağı yukarı saat de üçbuçuk dördü buldu. Birinci Şube'de bir odaya aldılar beni. Kocaman bir oda. Dışarda kış kıyamet. Büyükçe bir soba yanıyor. Tavana kadar kızarmış bir soba. İçerideki sıcaklıkta durulacak gibi değil. Pencerelerin önüne masalar koymuşlar. Beni getirip sobanın yanına yapıştırdılar. Üs-

tümde palto, süeter, kaşkol, şapka... Şapkamı, çıkardım, bir sandalye koydular sobanın yanına. "Buradan kalkma" dediler. Sandalyeyi biraz geri çekmek istedim, "yerinden oynatma sandalyeyi" dediler. Paltomu çıkaracağım, "çıkarma", kaşkolumu çıkaracağım "çıkarma..."

Beni orada gece saat 12'ye kadar sorguya çektiler. Sorulan her şey Sabahattin'in kaçmasıyla ilgili idi. "Neden evinize aldınız?" diyorlardı. "Efendim, bir dostum, sokakta kalmış, masa üstünde yatıyor kış günü. Gel benim evimde yat diyemez miyim?" "Dememeliydin" diyor. "Vallahi bu bir kanaat meselesi. Benim insanlık anlayışım, dostluk anlayışım buna elvermez. Ben bunu yaptım. Ama kaçacağından haberim yoktu." dedim. Vardı da yoktu da, yüzleştirmeler, bir takım adamlar, tehditler, bazı kimseler getirmişler, adamakıllı dayak yemiş, onları bana gösteriyorlar ki "Bak sen de bu duruma gelebilirsin" gibilerden. O adamlar beni tanıdı. Ben onları tanımıyorum. Yalan söylüyorlar. Başka bir şey bulamadılar. "Ne oldu Sabahattin'e" diyorlar, ama ben bir şey bilmiyorum. "Kaçtı Sabahattin" diyorum. Geceleyin saat 12'de beni sokağa bıraktılar. Bereket bir taksi buldum. Eve kendimi attım.

Ertesi gün savcılıktan çağırdılar. Karım Adalet'le beraber. Savcılık nezaketle kabul etti. Bir çanta getirdiler, baktım Sabahattin'in çantası.

— O zamana kadar size ölümünü söylemediler değil mi?

— Hayır, hayır bilmiyorum... Beni polise götürmelerini, Sabahattin'in kaçmasının anlaşılmış olmasına, ve bu kaçışla benim de ilgim olabileceği nedeniyle ifademin alındığına bağlıyorum. Yani kaçmayı hazırlamış yahut yardımcı olmuş bir adam sıfatıyla ifademin alındığına inanıyorum. Evet, getirilen çanta biraz yıpranmış ama Sabahattin'in bu. İçini açtılar: Kırılmış gözlüğü, ön dişleri köprülü idi, takma dişi, hüviyeti, okuduğu kitap, Sabahattin'in Saba-

hattin olduğunu belgelemek için ne varsa bu çantadan çıktı. Bunları görünce ben fena oldum, Adalet tümden kötüleşti. "Ne oldu, nedir bunlar?" dedik savcıya. "Efendim Sabahattin Ali beyi öldürdüler" dedi. Biz büsbütün kötü bir duruma düştük. Savcı bey mübaşirle su falan getirtti. Sonra savcı bey "Cesedi bir çoban bulmuş. Kafası kırılarak öldürülmüş..." dedi. "Peki bu çanta ve içindekiler?" dedik. "Bunlar Sabahattin Ali'nin eşyaları mıdır? Sizleri bu yüzden çağırdık." dediler. "Evet bunlar Sabahattin Ali'nin eşyalarıdır" dedik.

O zaman Birinci Şube'de komünistler masasına bakan ünlü bir komiser var. Adı Parmaksız Hamdi. İş onda, tahkikatı o yürütüyor. Her allahın günü bir polis memuru geliyor yazıhaneye. "Efendim Emniyet Birinci Şube'ye götüreceğim sizi" diyor ve kalkıp gidiyoruz. Sorular:

— Bu şapka sizin mi?

— Evet benim.

— Pekâlâ, zabıt tutulacak, kime vermiştiniz bu şapkayı?

— Sabahattin Ali'ye.

Hamdi beye dedim ki "Hamdi bey, çok rica ediyorum, müvekkillerim oluyor yanımda, başkaları oluyor. İkide bir polis gönderip beni çağırıyorsunuz. Hem işimi gücümü bırakıp geliyorum, hem de polis marifetiyle geldiğim için çevremdeki insanlar beni suçlu gibi görmeye başlıyor. Bu böyle olmaz. Ne zaman beni istiyorsanız lütfen telefon edin, kalkıp geleyim." Kabul etti söylediklerimi. Fakat bazen Adalet'le birlikte çağırıyor. Örneğin Sabahattin gitmeden bir iki gün önce Adalet'le birlikte evde resimlerimizi çekmişti. Bunlar banyo edilmiş, elinde gösteriyor: "Bunlar sizin resimleriniz mi?" "Görüyorsunuz işte Hamdi bey, bunlar bizim resimlerimiz" diyorum. Bu sürekli gidiş gelişlerden sonra artık biz Hamdi beyle dost olduk. Çay filan ısmarlamaya, ağırlamaya da başladı. İlgi göste-

riyordu. Bir gün "Bu adam da öldürülür müydü?" demeye, "ah" "puf" etmeye başladı. "Peki kim öldürdü bunu?" diyorum. "Ah siz bilmezsiniz" diyor. "Peki Sabahattin sizin için tehlikeli bir adam mıydı?" Cevabı "Ne münasebet efendim? Sabahattin beyi biz gayet iyi tanırız. Günü gününe de nerde olduğunu biliyoruz. Hangi saat nereye gideceğini biliriz. Bu ne öldürülecek derecede bir adamdır, ne de suçu vardır. Ne herhangi bir teşkilâtla alâkası vardır. Yalnız yazıp çiziyor, konuşuyor. Palavra yani. Bunun fiyakasını yapıyor. Bu adam öldürülür müydü? Üstelik ne güzel de yazıları vardı." "Peki kimler onu öldüren? Bu eşyaları getiriyorsunuz, gösteriyorsunuz. Kimi Konya'dan, kimi Ankara'dan, kimi Bursa'dan?"

Hamdi bey, bir şey söylemiyor "Ahh ah" diyor sadece, öldüreni öldürteni söylemiyor. Sonra "onu bu duruma getiren falancadır" diyor. "Allah onu bu hale getirene çektirecek" diye ekliyor.

— Kim bu?

— O hepinizin tanıdığı bir adam. İsmini söylemiyeceğim, mazur görün. Hamdi bey "Allah ona çektirecek" diyor. Hamdi bey şimdi öldü, bana söylediği bir durum bu. Sabahattin Ali'nin kızı da sordu aynı şeyi, "Kimdir bu adam?" diye. Ona da söylemedim. Söyledikleri kişi de ölmüş durumda. Hatta Parmaksız Hamdi'nin söylediği gibi korkunç derecede çekerek öldü. Hastalıktan sürünerek öldü.

— Mesleği ne idi o kişinin?

— Yazar, gazeteci bilmem ne. Hakikaten feci bir şekilde öldü zavallı. Ama ismini söyleyemem. Mazur görün. Kendimde bu hakkı göremiyorum...

— Mehmet Ali bey bu olaylar tarihî bir nitelik taşıyor. Siz aslında bunları anlatırken bir sorumluluğu yerine getiriyorsunuz. Sabahattin Ali konusunda polisin özel olarak suçlamaya çalıştığı kişi kimdir? Bu gazeteci, yazar öl-

düğüne göre, sorun kalmıyor sanıyorum. Ayrıca olayın üzerinden otuz yıllık bir zaman da geçtiğine göre, değil mi?

— Ailesi var. Çevresinde oldukça iyi bir isim de bırakmış. Onun için hakkım yok bunu söylemeye. Hamdi bey bunu bana söyledi. "İsbat et?" diyeceksin. Tahsin bey ölmüş. Kimle isbat edeyim? Şöyle oturmuşum Hamdi beyle. O bana bir çay ikram etmiş, ben yanıp tutuşuyorum...

— Polis şefi, o gazeteci yazarı, Sabahattin Ali konusunda nasıl suçladı? Mahiyeti ne idi söylediğinin?

— Sordum, çünkü tanıyorum adamı, "nasıl, neden" dedim. "Sus Mehmet Ali bey, geç bu konuyu" dedi. Hamdi beyle son görüşmemizde de bana şöyle bir öğüt verdi. "Bakın o komünistler öyle insanlardır ki, kendi aralarına çekmek istediklerini şayet çekemezlerse, bize ihbar ederler. İhbar edilen kişinin cebine öteberi koyarlar. Suçüstü yaptırırlar. Biz onları enseleriz. Ondan sonra o yakalanan adam 'komünist' diye lekelendi mi artık toplum içinde yeri yoktur. İş de bulamaz. Mecburdur onlarla işbirliği yapmaya. Biz böyle ilk defa gelenlerin, yüzüne bir üfleriz. —Bakın sizin de yüzünüze bir rüzgâr geldi şimdi— Bundan sonra siz de davranışlarınızı ona göre ayarlayın. Her 'Merhaba' dediğiniz insanla şunları bunları yapmayın." dedi. "Pekâlâ Hamdi bey" deyip ayrıldık. Ondan sonra bir daha Hamdi beyi görmedim.

Hazırlık tahkikatı, yani ilk tahkikat başladı. İlk tahkikat da Kırklareli'nde. Biz burdan alâyı valâ ile arabaya bindik, Kırklareli'ne gittik. Savcılığa vardık. Taşrada İstanbul avukatları daha fazla itibar görür. Savcı bizi odasına aldı, çaylar meşrubatlar getirtti, konuşuyoruz. Savcı biz olayı tüm ayrıntıları ile biliyormuşuz gibi anlattı. Oysa hiç bir şeyin farkında değiliz. "Efendim biliyorsunuz, Ali" dedi. "Kim bu Ali?" dedik. "Katil" dedi, anlattı:

Bu adam İkinci Cihan Harbinde teçhizatıyla Bulgar

hududundan Bulgaristan'a kaçmış, ondan sonra tekrar yurda dönmüş, cihet-i askeriye bunu almış, uzun mahkemelerden sonra 15 yıla mahkûm etmiş, sonra cezasını bir yıl mı, birbuçuk yıl mı çekmiş, bunu çıkartmışlar. Ve bu, o zaman Mit'in yahut Mah'ın emrine girmiş. Bunların emrine girmesinin nedeni de, Bulgaristan'a kaçak olarak gidilebilecek yolları da çok iyi bilmesinden ileri geliyormuş. Mit ya da Mah, o zaman Mah'dı da şimdi Mit, bir takım kendi adamlarını Bulgaristan'a sokmak için bu adamdan yararlanırmış. Bu adam gayet güzel bir şekilde bunlara hizmet edermiş. Ve Mit'in ajanlarını Bulgaristan'a sokarmış. Bununla beraber bu adam, başka birtakım adamları da kaçırırmış. Bunların Mit'le alâkası var mı idi, yok mu idi orasını bilemem. O bana gelen Ahmet var ya?

— Evet, evlâtlık olmak isteyen.

— İşte onunla bu Ali'nin ilişkisi varmış. Sabahattin, o Ahmet'e Bulgaristan'a kaçmak istediğini söylemiş. O adam da demiş ki "Aman elimizde Ali Ertekin var, yolları en iyi bilen de odur. Onunla birlikte git" demiş. Ve Ali'ye de demiş ki bu Ahmet, "Sabahattin Ali'yi kaçıracaksın..." Ali Ertekin bunu duyunca Mit'e gidip demiş ki: "Ben Sabahattin Ali'yi kaçıracağım. Kaçmak istiyormuş. "Aman" demişler, "Sabahattin Ali'yi temizle yolda. Böyle haini vatandır, şöyle haini vatandır, mutlaka temizle" savcı anlatıyor bunları. Ondan sonra, şoförün dediği gibi, Edirnekapı'dan Ali Ertekin'i almışlar kamyona. Çatalca'da mı, Çorlu'da mı ikisi inmiş. Beraber gidiyorlarmış. Tam sınıra yaklaştıkları sırada dinlenmek için, mola için bir yere oturmuşlar. Sabahattin kitap okumaya başlamış. O da kafasına güm diye vurup öldürmüş. Öldürdükten sonra da Mit'in kendisine vermiş olduğu görevin yerine getirildiğinin ispatı için, İstanbul Savcısı'nın bize gösterdiği çantasının içine Sabahattin'in hüviyetini belgeleyecek dişlerini, gözlüğünü vesairesini doldurmuş ve bunu alıp Çen-

gelköy'de mi bir yere, yani oturduğu evin bahçesine gömmüş. Mit de sormamış buna "Tevsik et, öldürdün mü, öldürmedin mi?" diye. Vakta ki bu ceset bulunmuş, bu sefer polis tahkikata başlamış Mit'ten habersiz. İzi süre süre, Ali Ertekin'e gelmişler ve enselemişler. Ali Ertekin enselenince "Ben öldürdüm" demiş. Ali Ertekin de Emniyet Birinci Şube ile Mit'i ayıramıyor. "Bunların ikisi de aynı teşkilâttır" diye düşünüyor ve "Ben öldürdüm Sabahattin Ali'yi" diyor. "Yalan söylüyorsun ispat et" demişler. Bunun üzerine gidip bahçesine gömdüğü çantayı çıkarmış, içindekileri göstermiş. "Ha öyle mi, gel bakalım efendi" deyip, atmışlar içeri.

Ali Ertekin tevkif edilince Mit ayaklanmış, "Eyvah rezalet meydana çıkacak" diye. Adliyeye müracaat etmiş, "Aman bu durum açıklanmasın." Adliye ise "Katiyen bu adamı veremeyiz, tahkikatı yapacağız" demiş. "Verirsin vermezsin" diye önemli bir anlaşmazlık çıkmış aralarında, ve Ali Ertekin'i bu gürültü patırtıya aldırmadan Kırklareli'nde hapishaneye koymuşlar. Burda o zaman Mit'in bir başı varmış, kim tanımıyorum, sürekli olarak Kırklareli'ne savcıya gidiyor. Nihayet savcıya diyor ki: "Eğer Ali Ertekin'i teslim etmezseniz, ve bu meseleyi de örtmezseniz, ben Ali Ertekin'i hapishane içinde öldürteceğim." "Öldürteceğim," deyince savcı diyor ki "Bu iş başımıza tam bir belâ. Bu yüzden Ali Ertekin'i hapishane içinde tecrit ettik. Kimse yaklaşmasın diye başına da dört jandarma koyduk. Yemeklerini muayene ediyoruz. Her çeşit kontrolu, çok sıkı bir biçimde yürütüyoruz. Ama başımıza bir belâ bu adam" Biz bütün bu olayları savcıdan duyuyoruz. Sonra savcı bize diyor ki "Haydi buyurun içeri geçelim de, usulen ifadenizi alalım." İçeriye gidiyoruz, usulen ifademizi alıyor, "teşekkür ederiz" diyoruz. Ondan sonra bir de mahkemeye çağırıyorlar. O biraz korkunç bir şey oluyor. Çünkü Ali Ertekin'i ilk kez orda görüyo-

rum. Kısa boylu, tıknazca, esmer, bıyıklı, hunharca bir adam. Bana bir torba içinde "tıkır tıkır tıkır" kemiklerini getiriyorlar Sabahattin'in. O kemikleri açıyorlar. Sol kolu kırıktı Sabahattin Ali'nin. Sonradan tamir edilmiş. O kırığı görüyorum. Kafatasını görüyorum. İki yerden kırılmış, çatlamış filan değil yani, tam olarak kırılmış. Öyle şiddetli vurulmuş ki, kırılmış. Noksan dişlerini görüyorum. "Evet, işte bu kolundan, dişlerinden Sabahattin olduğu anlaşılıyor" diyorum. İkinci bir torba getiriyorlar bu kez. Açıyorlar, içinden benim çamaşırlarım çıkıyor. Giderken üstünde benim çamaşırlarım varmış. Kan bitmiş, tekmil böceklenmiş, bir şeyler uçtu yüzüme. Hatta o zaman çıkan gazetelerde resmim filan da vardır, iğrenmiş bir durumda, o torbanın başında. Tanık olarak mahkeme beni ve karımı dinliyor. Rahmetli Bedri Rahmi'yi dinliyor. Çünkü o zaman Bedri Rahmi filan da hep bizdeler. İfadeyi verdikten sonra biz celseyi de izliyoruz, dışarı çıkmıyoruz. Mit'ten olan Ali Ertekin, kendisini bu işe teşvik eden, ve Mit'ten olan kimseleri tanık olarak dinletiyor. Onların isimlerini söylüyor. Sonra avukat, yahut savcı kalkıp: "Efendim bu kimselerin ifadelerinin gizli olarak alınmasını istiyorum" diyor. Yani gizli bir celse yapılmasını ve bu celsenin ifade verenle alanın dışında herkese kapalı olmasını istiyor. Duruşma başka günlere bırakılıyor ve biz de dönüp geliyoruz. Bizim durumumuz bu. Ben çok üzgünüm olup bitenlerden. Adalet daha çok üzgün. Aklımıza ilk gelen Aliye hanımla Filiz oluyor. Bunlar ne ile geçiniyorlar? Ne yapıyorlar? Bunların sonu ne olacak? Haydi ben kalkıp Ankara'ya gidiyorum, Aliye hanımı ziyaret ediyorum. Aliye hanım çalışmak zorunda. Kimse iş vermiyor Sabahattin Ali'nin karısı diye. Gayet kötü bir durumda. Kitapları var, bunların satışına yardımcı olalım diyorum. Benim bir kuzenim vardır, hâlâ yaşar, Kooperatifler Birliği Başkanı filândır. adı "Nusret Uz-

gören"dir. O zaman, Halk Bankası Genel Müdürü. Ona gidiyorum, "Aman ağabey, durum böyle böyle. Bu kadın aç ve de bir küçük çocuğu var. Ne yapacaksan yap, ama buna bir iş bul" diyorum. Buluyor ve Aliye hanımı bir işe yerleştiriyor. Sonra sol'larımızın gayreti ile "Bunun katili Mehmet Ali Cimcoz'dur. Sabahattin Ali'yi öldürten Mehmet Ali Cimcoz'dur" diye bir söz kulaktan kulağa yayılıyor. Doğal olarak bu sözler Aliye hanıma kadar gidince, onlar da benden her türlü ilişkiyi kesmiş oluyorlar. Ben de artık "Efendim ben değilim, şöyle idi böyle idi" diye konuşmayı gereksiz buluyorum. Ve o gün bugündür, benim bu aile ile hiç bir ilişkim yoktu. Bundan onbeş-yirmi gün öncesine kadar yani. Onbeş-yirmi gün önce Filiz telefon etti bana. "Ben Filiz Ali'yim" dedi. Sonra geldi buraya. Dedim "çok şükür görüşebildik." "Annemi de getirebilir miyim?" dedi. "Annenizi de getirin, çok memnun olurum. Ne acı ki, bu dedikodular yüzünden size gerekli olan yardımı, o zaman yapamadık." dedim. Bu macera da böyle bitti.

— Ne diyor Filiz hanım size?

— Filiz babasını çok iyi tanımaz. Tanır ama o zaman yedi sekiz yaşında Filiz. O da çok seviyor babasını. O da çok zorluklarla Konservatuar'ı bitirmiş. Şimdi İstanbul Konservatuarı'nda öğretmenlik yapıyormuş. İki çocuğu var. Bir avukatla evli. Üsküdar'da oturuyorlarmış. Annesi de İstanbul'a gelmiş, Şişli'de oturuyormuş Aliye hanım. "Annemi de getirebilir miyim?" dedi. "Çok memnun olurum görürsem kendisini" dedim. Aradan o kadar zaman geçmiş ki bütün bu olaylar, bizleri etkilediği kadar, Filiz'i etkilememiş tabiî, çünkü çocuk ne de olsa, bunları bilmiyor. Aklı başına gelip de çektikleri sefaleti, babasının gerçekten çok değerli bir yazar olduğunu öğrenince, o da bir meraka düşmüş. "Babam için bir şeyler yazayım" şeklinde filan. Onun daha ziyade istediği şu, kendi yazacak

değil de, dostlarından yazı istiyor. O yazıları birleştirerek belki bir kitap çıkaracak. Babasının hatıralarıyla ilgili. Öyle bir şey var. O da birtakım yerleri ziyaret ediyor çünkü.

— Efendim son zamanlarda ortaya atılan bir sav var. Buna göre Sabahattin Ali'nin İstanbul'da veya Kırklareli'nde öldürülerek sınıra götürülüp atıldığı söyleniyor. Ne dersiniz?

— Hayır. Çünkü Ali Ertekin bunu tamamen itiraf ediyor. Mahkemece de bu durum tespit edilmiştir. Yedi sene midir, nedir hapse mahkûm oluyor. Sonra 1950'de af yasası çıkınca birbuçuk yıl filân yatıp kurtuluyor. Öyle bir şey olmasına maddeten olanak yok. Çünkü ben sanamam ki bugünkü ortamda olabilir ama, o zamanlar böyle İstanbul'da bu kadar kafa kıracak. Yani bu sav o kadar yerinde değil ki, ölüme gittiği sabah, ben bununla vedalaşıyorum. Edirne'den peynir getirmek üzere çıkıyorlar. Şoför: "Yolda bir adam aldık" diyor. Ali Ertekin'i almışlar. "Ondan sonra bunları Çorlu yahut Çatalca'ya kadar götürdüm. 'Sen git, bu mektubu da götür, bizim bir işimiz var. Biz bir başka vasıtayla döneceğiz' dediler" diyor. Yani oraya kadar birlikte gittikleri muhakkak. Ondan sonra da cesedin bulunduğu yer, bunu da bir çoban buluyor, bir sene filan bulunmamış. Yani ceset bulundu dediğim zaman da kanlar simsiyah olmuş, et kalmamış yalnız kemik kalmış. Bu durumda...

— Gene son zamanlarda bir başka söylenti var. Deniyor ki "Sabahattin Ali tek kurşunla öldürüldü" buna ne diyorsunuz?

— Buna da o kadar hayır derim ki, kafatasını gördüm. Bir Hamlet gibi elime almadım kafatasını, gördüm. Bu kafatasındaki kırık yerleri de gördüm.

— Kapınızın altından atılmış olan mektup, sizce Sabahattin Ali tarafından mı atıldı?

— Hayır. Onbeş gün sonra atıldı mektup. Bu mektubu ya şoför attı, yahut da o Ahmet adındaki adam attı. Ahmet atmazdı, çünkü kalkıp iki gün sonra yazıhaneye geldi. Bunu herhalde şoför attı, çünkü onbeş gün görünmedi. 15 gün sonra mektup atıldı, iki gün sonra şoför geldi. "Efendim ben peynirleri götürdüm. Arabanın bilmem nesinin bilmem neleri vardı, onları tamir ettirdim, onun için geç kaldım" dedi.

— Sabahattin Ali'yi Mit'in öldürttüğü kanaati sizde kesin midir?

— Savcı'nın bana ifadesi bu idi. Mahkemede de Ali Ertekin'in gösterdiği tanıklar Millî Emniyet'in tanıkları idi ki, savcı kalktı "Bunlar Millî Emniyet'tendir. Aleni celsede dinlenmesin. Gizli bir celse yapılsın" dedi. Ve herhalde bu tanıkların söylediklerini de mahkeme dikkate aldı. Çünkü, bu kasten bir adam öldürme olduğuna göre, yedi yıl ceza almaması gerekirdi. Daha fazla ceza alması gerekirdi, yasalara göre. Ali Ertekin'in o zaman savunması da şu idi: "Efendim bu adam bir vatan haini. Ben vatanperver bir adamım. Bu adamın vatan haini olması beni tahrik etti. Onun için kafasını kırdım" diyordu. Ayrıca, katilin Sabahattin Ali'yi tanımasına maddeten olanak yoktu. Bu görüşün, yani vatan haini olduğu görüşünün, herhalde Millî Emniyet tarafından ona aktarılmış bir görüş olması gerekirdi. Daha doğrusu bu konuda "öldüreceksin" diye görev verildi herhalde. Ama kendisinde vatan sevgisi olsa, tam teçhizatlı bir asker olarak Bulgaristan'a kaçar mı? Hem de İkinci Dünya Savaşı'nda ve hepimiz Trakya'da askerliğimizi yaparken?

— Peki neden öldürttü Mit Sabahattin Ali'yi?

— Vallahi onu hiç bilmiyorum. Hattâ bu durumu "Komünist Masası"nın şefi Parmaksız Hamdi de bilmiyordu. Neden öldürttü, hiç öldürülmesi gerekmeyen bir adamdı. Ne bir yeraltı, gizli örgütün adamıydı, ne onlarla

geniş ilişkisi vardı. Sadece, belki biraz mütecaviz yazılar yazıyordu, o kadar. O yazılardan bir mahkûmiyete bile gidilse, yine komünistlikten değil de bilmem kime hakaretten 6 ay filan.

— Kişilik kusurları var mıydı? Sabahattin Ali'nin?

— Ne gibi kişilik kusurları?

— Ben bir ara Aziz Nesin'le konuşuyordum da "Sabahattin Ali şahsî kusurları olan bir adamdı.." dedi.

— Aziz Nesin, Sabahattin Ali'nin bu yanlarını belki daha iyi bilir. Sabahattin'le bizim zamanımız dostluk havası içinde geçti. Daima evimiz de kalabalık olurdu. Bedri'ler, diğer sanatçılar sürekli bize gelirdi. Fakat Aziz Nesin, Sabahattin'le birlikte doğrudan doğruya gazete çıkarıyordu. Bütün günleri de birlikte geçiyordu. Aziz Nesin, hangi yönden Sabahattin'i kusurlu buluyor bilmiyorum ama, herhalde bildiği bir şeyler var.

— Açıklaması gerekir değil mi?

— Açıklamamasının nedeni şudur sanıyorum. Aziz kendi yaşamını yazıyor. "Böyle gelmiş böyle gitmez" diye. İkinci cildini çıkardı bu kitabın. Üç-beş cilt olacak. Belki kendine saklıyor kardeşim.

— Bana da "bazı şeyleri kendime saklıyorum" dedi.

— Ben bunu Oğuz Akkan'dan da şöyle duydum. "Bütün bu Sabahattin Ali olayını ve dolayısıyle sizin ilişkinizi Aziz Nesin çok iyi biliyor. Bütün bunları hatıralarında açıklayacak. Sizin dedikodular bakımından mağdur olduğunuzu da belirtecek" dedi. Ona böyle söylemiş. Bu söylentiler benim için de ayrıca bir mağduriyet değil. Çünkü ben avukatım. Devlet memuru değilim. Ne bakımdan mağduriyet? "Bu adam komünist" demişler, yahut "bu adam polis" demişler. Kim takar, benim müvekkillerimin zaten bu tarakta bezi yok. Olanlarla da zaten ilişkim yok. Söylentiler bana vız gelir.

— Adalet hanım için de söylenir aynı şeyler. "Millî

Emniyet'tendi" denir. Hatta "Adalet Cimcoz Millî Emniyet'ten olunca kocasını da bu işlerin içine soktu" denir?

— Adalet'e de neler söylemediler zavallıya. O da benim gibi kâh polisti, kâh bilmem ne. Düşünün kanser ameliyatı nedeniyle, "gırtlak kanseriydim", sesim çıkmıyordu, yurt dışına çıkmak zorunda kaldım. Burda yapamadılar bu ameliyatı. Çünkü bu yeni bir ameliyattı. Delik bırakmadan yaptılar bu ameliyatı. Burda yapsalardı delik bırakacaklardı boğazda. O zaman da insan konuşamıyor. Hiç niyetimiz yoktu yurt dışında yaptırmaya, fakat zorunluluk oldu. 1962 yılı idi. Pasaport istedik. Benim pasaportum geldi, ama Adalet'e pasaport vermediler. Adalet bunu bir izzeti-nefis sorunu yaptı. Ankara'ya yazdık. Araya tanıdıkları koyduk. Binbir zorlukla ve ancak üç aylık bir uğraşmadan sonra Adalet'in pasaportu geldi. Polis Adalet'in tamamiyle komünist ve yurt dışına çıkmaması gerektiği kanısında idi. O ilk müracaatımızda, henüz kanser değildim. Üç ay sonra Adalet'in pasaportu geldi, fakat zaman geçtiği için gitmekten vazgeçtik. Aynı yıl içinde daha pasaportlarımızın süresi dolmadan, benim ameliyatım ortaya çıkınca "iyi ki almışız" dedik, ve ameliyata gidebildik. Bunları şu bakımdan söylüyorum, Adalet'in polisle, Millî Emniyet'le ilişkisi bulunmuş olsa idi, herhalde yurt dışına çıkmasında bu kadar zorluk göstermezlerdi.

Ondan önce de gene bir olay oldu. Adalet afyon inhisarında çalışıyordu. Afyon inhisarı, Toprak Mahsulleri Ofisi ile birleşti. Toprak Mahsulleri Ofisi'yle birleşince tüm çalışan memurlardan "iyi durum" belgesi istediler. Adalet de bu belgeyi almak için alelusul müracaat etti. Bu iyi durum belgesi ne acı ki verilmedi. Toprak Mahsulleri Ofisi ısrar ediyor: "Nerde sizin iyi durum belgeniz?" diye. Adalet ise bir türlü alamıyor. Sonunda ben kalkıp doğrudan emniyet müdürlüğüne gittim. Dedim "efendim bu ha-

nım benim karımdır. Kendisi Toprak Mahsulleri Ofisi'nde çalışıyor. Uzun zamandan beri de çalışmakta. Tüm memurlardan istendiği gibi bundan da bir iyi durum belgesi istenmiştir. Fakat müracaatlarımız karşılıksız kalıyor, ve bugüne kadar nedense bir türlü bu belge verilmiyor. Belli ki bir yere takıldı. Bunun takılmış olması da kendisinin şüpheli bir şahıs olduğunu gösterir. Ben kocasıyım. Bunu da herkesten önce benim bilmem gerekir." "Aman hoş geldiniz, ne münasebet, nasıl olur?" dedi polis müdürü. Her şubeye sordu. Tümü de "temiz" dedi. Fakat Birinci Şube'de takılmış. Birinci Şube Müdürünü çağırdı. "Beyefendinin zevceleri Adalet Cimcoz'un hüsnühal varakası verilmiyormuş" dedi. Birinci Şube Müdürü, Emniyet Müdürünün önünde düğmelerini ilikledi. Eğilip kulağına bir şeyler söyledi. Müdür, "getirin bakalım" dedi. Abartmış olmayayım 10 santim kalınlığında bir dosya getirdiler. Polis müdürünün nevri döndü. "Efendim" dedi "bir parça tahkiki mucip şeyler olmuş. Olabilir elbette. Ama verelim iyi durum belgesi" dediler ve vermediler. Yani Adalet polis olsaydı hüsnühal belgesini diğer memurlardan hiç değilse daha kolay alırdı.

Neler neler söylemediler hakkımızda beyefendi... Örneğin bizim oturduğumuz apartman Sovyet Konsolosluğuna bitişik. Bitişik ama, dışardan bakılınca sanılır ki arkamız konsolosluğun bahçesine bakar. Halbuki arkamızda başka bir hanın girişi var. Orada Mazalit adında bir lokal de var. Konsoloslukla filan en ufak bir ilişkimiz yok. Sözde biz akşamları Rus Konsolosluğu bahçesine ip sarkıtırmışız. Onlar da para verirlermiş, yukarı çekermişiz bunları, komünist ajanıymışız. Neler söylemediler daha neler...

— Mehmet Ali bey, sizde belge niteliğinde bir şey var mı, Sabahattin beyle ilgili?

— Bütün bunlar o polis araması sırasında, yılbaşı gününün sonu, gitti. Bundan önce ben Nazım Hikmet'e giderdim, Bursa hapishanesine. Çok eski bir dostumdu, ayrıca vekili idim. Son zamanlarda da hapishanede son derece ağır baskı altındaydı. Kim gelirse gelsin, avukatları dahi olsa, Cumhuriyet Savcısı İçişleri Bakanlığına bilgi veriyordu. Gidişimde "efendim önce savcı beyi göreceksiniz." dediler. O zamana kadar yoktu bu kural. Önceleri rahatlıkla girip görüşebiliyorduk, Nazım'ın odasında. Zorunlu olarak gittim savcıya. "Böyle böyle, ben Nazım'la görüşmek istiyorum" dedim. "Mehmet Ali bey afedersiniz, son gelen emre göre kim Nazım'la görüşüyorsa, biz derhal İçişleri Bakanlığına bildiriyoruz" dedi. "Bildirin, ne olacak? Ben ne Dahiliye Vekâletinden ne de hükümetten maaş almıyorum ki. Vekiliyim, vekâletnamem var, kendisini ziyarete geldim" dedim. Bu görüşmelerimiz sırasında ressam Balaban filan ordalar hepsi. İşte o Balaban örneğin, bana resimler vermiş, Nazım fotoğraf vermiş, şiir vermiş, bütün bunları benden toplayıp götürdüler. 180 parça gitti. Belge değil hiç bir şey bırakmadılar.

— Efendim bir öldürme olayı var. Ağır cezalık bir iş. Deliller sonucu bu kesinlik kazanmış. Fakat yedi yıl veriliyor. Sebebi, birileri tahrik ediyor, teşvik ediyor bunu. O zaman katil bunu söylüyor, ve o birileri gizli celsede dinleniyor. Dolaylı sonucu şu: Mahkeme heyetinin gözünde "evet bu Ali Ertekin azmettirilmiş." Ki bunun sonucu, cezası yedi yıla düşmüş. Bunların hakkında hiç bir kovuşturma yapılmıyor. Suçu işletenler dinleniyor, hapsedilecekleri yerde, ve onlar dinlendiği için de katilin cezası yedi yıla iniyor. Çelişkinin farkındasınız değil mi Mehmet Ali bey?

— Anlatayım bunu. "Mit tarafından tahrik edildim" diye bir iddia yok. Tahrik doğrudan doğruya Sabahattin'-

in bir vatan haini şeklindeki tutumunun, katil Ali Ertekin'in hissiyatı milliyesini galeyana getirmesinde görülüyor. Hafifletici sebep de bundan doğuyor. Yoksa "Mit bunu telkin etti, buna görev verdi. Bu da görevini yaptı" demiyor. Diyor ki: "Ben millî hisleri çok kuvvetli bir adamım. Bunun da vatan haini olduğunu öğrendim. Bir vatan haininin yurt dışına çıkmak istemesi benim millî hislerimi tahrik etti. Bu yüzden öldürdüm."

— Gizli celsede Mit mensupları ne demişler biliyor musunuz?

— Hayır bunu bilmiyorum. Bir daha diğer celseleri esasen izlemedim.

— Bunları günümüzde çıkarmak sizce mümkün görülür mü?

— Katiyen.

— Araştırsak çıkaramayız öyle mi?

— Katiyen.

— Peki bunlarda bir süre yok mu, zamanaşımı gibi?

— Katiyen.

— Diyelim ki birçok şeyi bulduk yayınladık ne olur?

— Şimdi kardeşim kapatın şu teypi de. (Teyp bir süre için susturulur).

— Mehmet Ali bey, Sabahattin Ali, niçin Türkiye'den kaçmak istedi yorumunuz ne?

— Bir adam düşünün ki aç, bir kuruş geliri yok. Üzerinde de bir karı ile bir çocuk var. Ankara'da onlar. Kendi çocuklarını bile gidip görme olanakları yok. Bu adam da "Türkiye içinde, artık bana yaşama hakkı verilmiyor. Polis sürekli arkamda. Takibata maruzum. Hiç bir yerde iş bulamıyorum. Bir kamyon işi buldum. Onda da başarı sağlanamıyor. Çünkü bu işin profesyoneli değilim. Benim için tek çare yurt dışına gitmektir. Yurt dışına gidersem

her şeyden önce iyi Almanca biliyorum. Bulgaristan'dan Almanya'ya geçerim. Hikâyelerim Almanya'da tercüme edilebilir. Ve ben orada yaşanacak bir düzen kurabilirim, ayrıca şöhret de yaparım."

— Bu tahmin.

— Tahmin evet, ama Bulgaristan'da ne yapacak bu adam? Romanya'da, Yugoslavya'da ne yapacak? Onun gidebileceği yer, dilini iyi bildiği ülkedir.

— Yunanistan üzerinden de gidebilir Mehmet Ali bey?

— Çok yerden gidebilir efendim, Suriye'den de gidebilir. Bulgaristan'ı kafasına koymuş işte, bilmiyorum.

— Şunu sormak istiyorum, buna ilişkin olarak, bunu siz hatırlattınız. Dediniz ki, "doktriner planda marksist -komünist bir anlayış içinde değildi benim bildiğim kadarıyla" Bulgaristan üzerinden Almanya'ya gideceği sanısını da bu görüşle birleştirerek söylüyorsunuz?

— Efendim şöyle düşünüyorum ben, Sabahattin Türkiye'de iş bulamıyorsa, Bulgaristan'da nasıl bulacak? Peki nerde iş bulabilir, Avrupa'da Sabahattin Ali'nin konuşabileceği, çalışabileceği, merhaba diyebileceği bir yer Almanya olabilir.

— Ayrıca Bulgaristan o tarihte devrimi tümüyle bitirmiş değil. İnşa dönemi, buhranlı dönem.

— Evet evet. Efendim marksist deyince şimdiki gençlere bakıyorum, bunların incelemelerini görüyorum. Hattâ bu doktrinden dolayı bir takım fraksiyonları görüyorum. Hiç bir zaman Sabahattin, Marx'ın ideolojik yanında bu derece derinliğe varmış bir insan değildi. İleri bir adamdı. Gerçekten özgürlüğü seven bir adamdı, halkının yanındaydı. O zaman da bunlara "sol" deniyordu, "komünist" deniyordu. Aktif bir komünist olabilirdi. Öyle olsay-

dı Mit'e filan kalmadan Emniyet Birinci Şube bile yaşatmazdı onu. Şu nedenle yaşatmazdı ki, eğer bunun birtakım yeraltı örgütleriyle ilişki içinde olduğunu görse enselerdi. Çünkü yeraltında çalışanlar aşağı yukarı polisçe belli idi. Parmaksız Hamdi "hiç bir yeraltı örgütüyle, hiç bir gizli saklı yerle ilişkisi yoktu Sabahattin'in" diyor. Ben bilmiyorum. Böyle bir ilişki içinde de görmedim kendisini. Ben onu Tokatlayan'da gördüm. Balolarda gördüm. Size şunu da söyleyeyim: Örneğin, bir akşam Cumhuriyet Halk Partisi Maksim'de balo yapıyor. Bana da çağrı gelmiş. "Gitmem" diyorum. "Ben giderim senin yerine" diyor Sabahattin. "Yahu bunlar senin mücadele ettiğin adamlar. Gideceksin orda Cevdet Kerim'leri göreceksin, başkalarıyla karşılaşacaksın. Bu senin içine nasıl oturur?" diyorum. "Olsun, görsünler beni" diyor. Benim fraklarımı giyiyor. Boyu benden kısa. Şuraya kadar pantolonu çekerek giyer. Frakın kolları ta şurda. Bu durumda Halk Partisi'nin balosuna gidiyor. Davasına inanmış ve bu davanın sorumluluğunu bilen bir insan, mücadele ettiği bir sınıfın eğlencesine, balosuna, emanet frak alarak gider mi? Alay etmiştik o zaman arkasından. Ama söylememiştim yüzüne.

— İlginç bir anı var mı aranızda?

— Bunu Filiz de sordu. Tümü işte böyle bir kül halinde. Altı ay birlikte olduğumuz süre içinde, tam bir cennet hayatı yaşadık. Bunu, o sobanın başında verdiğim ifade içinde de söyledim.

— Kadınlara düşkün mü idi Sabahattin Ali?

— Değildi efendim.

— Mehmet Ali bey, aşağı yukarı Alman hareketinin artık iyice yenildiği dönem. 1945 yılında savaş bitmiş, bu ayan beyan ortada. Bir yandan sosyalizmi kurma denemesinde ileri gitmiş bir ülke, her ne kadar İkinci Dünya Sa-

vaşı'nda çok zarar görmüş, kan yitirmişse de, onun yardımıyla Bulgaristan'da, Yugoslavya'da, Macaristan'da, Çekoslovakya'da yeni toplumsal düzenler kuruluyor. Bunlar o günlerin güncel konuları. Sabahattin Ali de toplumcu, solda bir yazar. Bu altı aylık sohbet ve dostluk döneminde çeşitli sanatçılarla da buluşup konuşuyorsunuz. Siz ayrıca Nazım Hikmet gibi ünlü bir ozanın da çevresindesiniz. Bu dönemde Sabahattin Ali bu olayları nasıl değerlendiriyordu? Diyelim ki Bulgaristan sosyal yaşamında, önemli bir inşa sözkonusu. Ne diyordu dünyadaki bu güncel olaylar önünde?

— Katiyen en ufak bir şekilde bunlar konuşulmazdı.

— Peki sizin evde yapılan toplantılarda bunlara değinilmez miydi?

— Katiyen. Almanya üzerindeki yayınlar için konuşulurdu. Çıkan kitapları dikkatle izler ve okurdu. Adalet bazı kitapları getirtir, okurlardı. Fakat getirilen bu kitaplar, daha çok edebiyatla ilgili idi. Politik kitaplar yoktu bunların arasında. Sabahattin'le bu konularda görüşülüp konuşulmamıştır.

— O günün aydın çevresi sizde toplanıyordu. Diyelim ki Sabahattin Ali bu konulara değinip konuşmazdı. Peki ya diğer aydınlar? Solda ileri kişiler? Ad sormuyorum, dünyanın bu en güncel konularına aydınlarımızın yaklaşımlarını bilmek istiyorum da. Özür dilerim zorlamış olmak için sormuyorum.

— Efendim 1947-48 yıllarında bildiğiniz gibi savaş bitmiş, Avrupa taksim edilmiş, hatta yeni bir soğuk savaşın tohumları ekilmeye başlanmış filan. Dünyanın başka yerlerinde, başka insanlar bu konuları ne kadar konuşurlarsa bizde de aynı şeyler konuşulurdu. Ama Sabahattin'in bulunduğu bir mecliste, yani biz bize olduğumuz zamanlarda, bunların hiç biri konuşulmazdı.

— Teşekkür ederim.

— Nazım'ın kaçmasının nedeni Türkiye'de yaşama olanağı bulamadığı içindir. Çünkü burada resmen bir takım suikastlere maruzdu. Müthiş bir kontrol ve baskı altındaydı. Hapishanenin dört duvarı arasından çıkmış, ve toplumun dört duvarı arasına girmişti. Nazım'ın burada o koşullar içinde yapacağı bir şey kalmamıştı. Nazım, Türkiye'den Avrupa'ya veya Rusya'ya geçtiği zaman, tüm dünya kendisini tanıyordu. Sabahattin'in ne Rus'larla ilişkisi vardı, ne herhangi bir hikâyesi veya romanı tercüme edilmişti. Örneğin bugün Aziz Nesin, Yaşar Kemal ve daha tanınmış bir yığın insan, yurt dışında yaşamını sürdürebilir. Sürünmezler orda. Ama o zaman Sabahattin Ali'nin yurt dışında bir tek şiiri, bir tek hikâyesi çevrilmiş değildi. Kendisinin Avrupa ile ilişkisi yok. Hani bir Mösyö Paul, Mösyö Jak, Mösyö Albert var da, mektuplaşıyoruz da "kardeşim gel buraya" demiş de... ama yok ki bunlar Sabahattin'in yaşamında. Almanya yakılıp yıkılmış durumda. Adres olarak benim evimi veriyordu. Yurt dışından hiç bir mektubu gelmiş değildir. Karısı ve kızı ile mektuplaşırdı.

— Size o yıllarda, kibarca da olsa, polisten Birinci Şube'den herhangi bir baskı yaptılar mı? Sizde neden kalıyor diye? Yahut neden yardım ediyorsunuz şeklinde?

— Hayır, hayır hiç. Yalnız işte dosyamız dolmuş. En ufak bir şekilde bile işaret vermediler. Ama bir baskı diyorsanız, o sobanın önünde saat 4'ten gece 12'ye kadar öldürdüler.

— Mehmet Ali bey çok teşekkür ederim.

— Estağfurullah efendim. Ben teşekkür ederim.

ALİ ERTEKİN SABAHATTİN ALİ'Yİ NASIL ÖLDÜRDÜĞÜNÜ ANLATIYOR

"Sabahattin Ali'yi ben öldürdüm!..." diyen **Ali Ertekin**'i bulup, aradan otuz yıl geçtikten sonra, olay üzerinde yeniden konuşturmak ilginç olacaktı. Bu nedenle Ali **Ertekin**'i mutlaka arayıp bulmak gerekiyordu. İstanbul'da 25 gün süre ile kaldım ve her yerde onu aradım. İlkin, "Rami taraflarında küçük bir gecekonduda oturuyor olmalı" dediler. Rami ve çevresini adım adım **araştırdım**, Rami'de oturmuyordu. Sarıyer'de bir balıkçının adını verdiler. Dört günümü verdim Sarıyer'e. Balıkçı, fırıncı, kahveci, bakkal, mahalle muhtarı, ama bilen gören yoktu burada da.

"Boğazda bir urgan fabrikasından emekli oldu, Ali Ertekin. Sosyal Sigortalar Kurumu İstanbul Şubesi'nin bu işlere bakan bölümüne sorsan, adresini kolayca elde edebilirsin..." dediler. Bu işi Babıali'nin yakından tanıdığı değerli ağabey **Fuat** Büte üzerine aldı. **Sosyal Sigortalar** Kurumu İstanbul Şubesi'nden, son beş yıl içinde emekli o-

lanların listesini çıkartıp inceledi. Ama bunların arasında da Ali Ertekin'in adı yoktu.

"Yahu öldü o adam. Boş yere arayıp durma. Mezarlıklar Müdürlüğüne uğrasan, daha çabuk sonuç alırsın" diyenler de çıktı. Ama uğraşmaktan, aramaktan yılmadığını görenler, "Ölseydi duyulurdu. Ölmediği kesin. Ama nerede oturuyor, ne iş yapıyor, soruşturmayı sürdürmek gerekli" diyorlardı.

24 gün süren bu aramaların sonunda öğrendim Ali Ertekin'in adresini. Anadolu Hisarı, Yenimahalle, Göksu Caddesi, 52 numarada oturuyordu. Politika gazetesinde yönetici olan arkadaşım Bilgin Kocametin'i de yanıma alarak Ali Ertekin'in evine gittim.

Göksu deresinin yanında, çevresi tamamen güllerle bezenmiş, iki katlı, dik merdivenli ve pembe boyalı bir evde oturuyordu Ali Ertekin. Bir katında kiracısı vardı. Kendisi de, karısı da emekli olmuşlardı. Karısı ne amaçla geldiğimizi öğrenince bizi kovmaya, uzaklaştırmaya çalıştı. "Yeter artık, otuz yıl geçti bu olayın üstünden, hâlâ unutmadınız mı yahu?" dedi. Bilgin Kocametin, çocukluğunu aynı mahallede geçirdiğinden onu tanıyorlardı. Araya girdi. Hiç bir kötü amacımızın olmadığını, sadece olayı bir kez daha anlattırıp bazı sorular soracağımızı belirtti. Sonunda kadın "Ben her şeyi duyacağım. Benim yanımda soracaksınız sorularınızı" koşulunu ortaya koydu. Kabul ettik. Böylece 15 Haziran 1978 Perşembe günü bu konuşma gerçekleşti:

— Ali bey hayatınızı kısaca anlatır mısınız?

— 1906 yılında Üsküp'ün Gratova kazasında doğmuşum.

— Yugoslavya'da yani?

— Evet. Balkan Savaşı'ndan kaçarken, biraz geç de kalmıştık, "aman gitmeyin" diyorlardı. Dinlemedik, "kaçaca-

ğız" dedik ve Çavuşköy diye yol üzerinde bir yer var. Oraya kadar geldik, orada karşı taraftan silah sesleri duymaya başladık. Aramızda onbir erkek vardı. Bir tane de Arnavut vardı içimizde. Onların kadınlarında bile tüfek bulunurdu. Beni ata bindirmişlerdi. Karşı taraftan hiç durmadan köylüler ateş ediyorlardı üstümüze. Baktım kadınlardan birisi düşmüş çırpınıyor. Çocuğunu da bir tarafa atmış. Az daha gittikten sonra, ateş etmeler daha da sıklaştı. Bizimkiler de hem ateş ediyor, hem geri çekiliyorlardı. Babam bu anda "ayağımdan yaralandım." dedi. Beni attan indirdiler. Altı yaşında bir çocuktum daha.

— Nereye gidecektiniz?

— Komanova'ya gidecektik. Kaçıyorduk savaştan. O akşam orada, bir değirmenin arkının kenarına sığındık. Bizi çevirdiler ateş edenler. Çünkü onlar kalabalıktı. Babam aramızdan sıyrılıp gitti. Fakat başka yerde yakalayıp vurmuşlar. Görmedik. Bizimkiler, tüfeklerin üstüne beyaz örtü sarıp teslim bayrağı yaptılar. Fakat bir papaz geldi arkın yakınına, bunu hiç unutamam, mavzerle ateş etmeye başladı. Rama'dan onbaşı vardı aramızda, bağırdı papaza "teslimiz, teslim olduk" diye. Ellerini havaya kaldırdı. Papaz iki üç defa fişek sürdü tüfeğe. Fişek bozuktu herhalde, tüfek ateş almadı. Fakat yeniden fişek koydu ve ateş etti üstümüze. Sonra oradan kaldırıp bir Türk evine götürdüler bizi. Hepimizi oraya doldurdular. Gece yarısı, ellerinde silah bulunan üç kişi geldi. Biraz konuşup gittiler. Sabah erkenden kadınlar bize "aman dışarı çıkmayın" dediler ama, biz çıkınca büyüklerin hepsini vurdular.

— İstanbul'a hangi tarihte geldiniz?

— 1925'te.

— Nerelerde okudunuz?

— Buraya geldim ve assubay okuluna girdim, Zeytinburnu'nda.

— Zeytinburnu Assubay Okulu'na öyle mi?

— Evet. Bir sene burda kaldım. Ondan sonra becayiş yapıldı, Ankara'ya gittim.

— Ankara'da nerede kaldınız?

— Ankara'da Cebeci'de kaldım. Buranın havası yaramadı bana. Halil İbrahim bey var idi. Ben o zaman toplu idim çok. "Ne oldu Ali efendi sana böyle? Çok fazla zayıfladın?" derdi. "Hastayım, iştahım yok, buranın havası yaramadı bana" dedim. Hastaneye giderdim. Hastanenin yemekleri... O zaman da, malî vaziyetimiz bozuk... Bir bulgur çorbası, bulgur pilavı, bulgur bilmem neyi filan.. Bunlardan başka bir şey yok. İştah kalmıyordu.

— Hangi yıl mezun oldunuz assubay okulundan?

— Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde mezun olmuştuk. Emir bekliyorduk nereye gönderecekler diye. Ondan sonra bana Kırklareli çıktı. Oraya gittim. Bir kaç arkadaşla. Bir kısmı Babaeski'de kaldı. Biz suvari idik. Tabiî, piyadeler, topçular da vardı aramızda. Biz 14 kişi suvari, 50 küsur kişi topçu, muhabereci, istihkâmcı, onlar da ayrı gittiler. Biz İkinci Suvari Alayı emrine verildik. İkinci Suvari Alayı'nda staj gördük, Kırklareli'nde. Stajdan 1943'te ayrıldık. Şişli'de şimdiki cami var ya?

— Evet?

— Orası bizim okulumuzdu. Binicilik okuluydu. Faik vardı o zaman okul komutanı. Faik de yeni mezun olmuştu, teğmen'di. Şu ne idi, yeni emekli oldu?

— Faik Türün mü?

— Hah işte O. O da yeni mezun olmuştu. Teğmen olarak ilk defa bize getirdiler onu.

— Faik Türün Paşa'yı?

— Evet o zaman harbiyeden daha yeni mezun olmuştu. Teğmendi. Arkası da kuvvetliydi, orda bıraktılar onu.

— Kaç yılına kadar görev yaptınız orduda?

— 1945 yılına kadar. Sonra ben her şeyin doğrusunu söylediğim için orda subaylarla geçinemedim.

— 1945'te kesinlikle ayrıldınız mı ordudan?

— Ayrıldım.

— Nasıl ayrıldınız? Neden ayırdılar?

— Orada bir tuzak kurdular bana.

— Ne gibi bir tuzaktı bu?

— Onlar beni atmak için bir çok çarelere başvurdular.

— Neden?

— Çünkü ben onların foyasını gördüğüm için, söylediğim için, başka bir şey yapamazlardı. Bir yerden erzak alınacak, bilmem ne alınacak, o zamanlar böyle şeyler çoktu. Bunlar bir tuzak kurarak beni sepetlemek istiyorlardı. Fakat bende de bu yoktu. Ben inzibat başçavuşu idim, bağ ve bahçelerde.

— Nerenin bağı ve bahçesi oluyor bu?

— Kırklareli'nin. İşte burada görev yaparken Bakırköy'lü bir Cengiz bey vardı, yanıma geldi. Takımıyla bahçelerin içine girdi. Onunla bu yüzden takıştık, atıştık. Erler de biliyorsunuz, sarkıntılık yapıyorlar böyle yerlerde. Onu bıraksaydım, "vazifeni yapmıyorsun..." diyeceklerdi. Mani olduğum için de "bu bize yaramaz" dediler. Samet Saygın'ın adamı vardı. Gördüm bir gün oraya gelmiş. "Başçavuşum, kumandanım gönderdi, 600 adet ceviz istiyor. Sayı ile, tam 600 tane ceviz istiyor..." dedi. Düşündüm.. hayır.. olmaz...

— Kim imiş isteyen?

— Samet Saygın.

— Size bunu söyleyen kim?

— Er.

— Samet Saygın'ın görevi ne o zaman?

— Alay komutanı idi.

— Siz de bahçelerin inzibat başçavuşusunuz?

— Bana gönderiyor eri. Düşündüm, nasıl verebilirdim? Benim kendi bağım bahçem değil ki? Ben vazifeliyim burada. Ama çaresi de yoktu. "Git her ağaçtan onar onbeşer topla" dedim.

— Bunların size asıl düşman olmasının sebebi neydi?

— Subayların arasında da o zaman, Samet Saygın'ı çekemiyorlardı. Samet Saygın'ın benimle arası da iyiydi. Binbaşılar da bana karşı iyi idi. Fakat o teğmenler, yeni yetişmeler çekemiyorlardı.

— Ne dediler size, hangi gerekçeyle attılar ordudan?

— Nöbetçinin tüfeği kaybolmuş, nöbet yerinde. Dediler "vazife senin, neden bakmadın?" Ben inzibat başçavuşuyum, benim ilgim yok." dediysem de aldırmadılar.

— Mahkemeye verdiler mi bunun için?

— Verdiler. "Benim ilgim yok bu işle. Ben inzibat başçavuşuyum. Bölükle de ilgim yok." dedim. Güya ben bölükte nöbetçi imişim. Gece kontrol ederken nöbetçi uyumuş da silahını almışım. O şekle sokmak istediler.

— İftira halbuki değil mi?

— Tamamen iftira.

Eşi Bedia "hem de nasıl iftira? Bu adam kimseyle fazla samimi olmaz. Olmadığı için de allahtan, ben olmasaydım peşinde, şimdiye kadar seksen tane kulp takarlardı kendisine.

— Bu noktadan tutturamadılar işi. "Benim bölükle ilgim yok, inzibat başçavuşuyum." dedim. Ordan tutturamayınca bu sefer, "gitmiş kendisi dışardan almış tüfeği" dediler. Bu şekilde bağladılar.

— Ve ordudan uzaklaştırdılar sizi öyle mi?

— Attılar.

— Sonra ne yaptınız?

— Ordan atıldıktan sonra geldim İstanbul'a. Başladım iş aramaya. İnşaatlarda çalıştım, bilmem ne yaptım. Bir

çok yerlerde çalıştım. Arkamdan polisler geliyor. Gizli polisler, şimdiki gibi değil ki. Unkapanı'nda kendime bir iş buldum. Geldiler oraya da. İki ay kadar çalıştım attırdılar.

Bedia — Yani sabıkalıdır diye.

Ali Ertekin — Ordan attırdılar burdan attırdılar.

— Sabahattin Ali ile nasıl tanıştınız?

— Sabahattin Ali ile sonradan tanıştım. Ben hapiste idim. Bir Hasan vardı.

— Berber Hasan mı?

— Hah... Berber Hasan vardı. O Berber Hasan, ben iş arıyorum ya, "ben sana iş bulurum" dedi.

— Hapishanede oluyor değil mi bu?

— Evet.

— Paşakapısı'nda?

— Evet. Berber Hasan "ben sana iş bulurum" dedi. "Sen ara sıra uğra bana" Edirnekapı'da onun dükkânı vardı.

— Sabahattin Ali'yi de hapishanede mi tanıdın?

— Hayır daha Sabahattin Ali'yi görmedim. Ondan sonra o tanıştırdı beni, benim haberim yok bir şeyden. Berber Hasan'a böyle gittim geldim, gittim geldim, iş bulmak için. Bir gün dedi "sen gel." Gün tayin ettik. "Bizim birisi var, zengin bir kadın var, onun kamyonları var. Kamyonlarına Ali bey adında birisi var, o bakıyor. Şimdi o, başka bir işe girecekmiş. Seni oraya yerleştiririz." dedi.

— Kamyona?

— Kamyona alınan malları yazacak, bilmem kâtiplik yapacak filan. "İki üç tane kamyonu var onun. Bu vazifeyi sana devrederiz." dedi. "Peki" dedim. Gün tayin ettik. Gittim dükkânına, Edirnekapı'daydı. "Şimdi gelecek" dedi. Edirnekapı dışında kahveler vardı. "Gidelim orada biraz oturalım" dedi. Gidip oraya oturduk, on-onbeş dakika sonra baktık aşağıdan Topkapı tarafından geliyorlar.

— Sabahattin Ali mi geliyor?

— Sabahattin Ali geliyor. Ben tanımıyorum yalnız. Hasan, "Ali bey geliyor" dedi bana. Ne ise geldi, selâmlaştık. Biraz oturduk, biraz konuştuk. "Yarın Kırklareli'ne peynir almaya gideceğiz kamyonla" dedi. "Sen de burda o saatte bulun, kamyona alırız. Ben sana bu işleri bir kaç gün öğretirim" dedi. "Peki" dedim. Ertesi gün bindik kamyona gittik Kırklareli'ne. Kırklareli'ne yaklaştığımızda —o günü de Kırklareli'nin pazarı. Günlerden ne idi bilmiyorum, işte oranın pazarı— "Biz seni mezarlığın, şehitliğin yanında bekleriz. Sen bak bakalım pazara. Orada köylüler var mı, mandıralarda peynir bulunuyor mu?" diye.

Eşi Bedia — Bu da söylemiş, "ben buraları biliyorum" diye.

Ali Ertekin — Ben orada bulunduğum için, biliyorum diye değil de... Ben oralarda köylülerin bir kısmını tanıyorum da. Akşam üzeri olmuştu, ezan zamanı. "Bundan sonra ne bulunacak ki" dedim. "Canım sen git, bulursan bulursun, bulamazsan gelirsin, burada bekleriz seni" dedi.

— Kim var yanınızda, siz varsınız?

— Şoför var, Sabahattin Ali var.

— Üçünüz?

— Üçümüz varız. Ordan bindik arabaya ileri doğru gittik, o Üsküp tarafına. Üsküp'den alacak peyniri.

— Üsküp köyünden?

— Üsküp nahiyesinden. Karanlık bastı artık akşam oldu. Şoföre "yarın burdan sen geri dön. Biz gelir seni kasabada buluruz." dedi. Ona çıkardı bir on lira mı neydi para verdi. Şoför "para ver bu yetmez" dedi. "On liram kaldı zaten" diye karşılık verdi. "On liram kaldı" deyince ben orda biraz tereddüt ettim. On lira ile bu peynir almaya nereye gidiyor diye. "Başka param yok, on liram var, onu da sana vereyim" dedi. Şoförle anlaşmış o demek,

sonradan öyle tahmin ediyorum ben. "Sen yarın Kırklareli'nde bekle, biz seni buluruz." dedi.

— Siz yaya yürüyorsunuz artık, araba gitti?

— Yaya yürüyoruz, araba gitti, Üsküp'ten geri döndü. "Gel" dedi "bu tarafa doğru gidelim", "gittik gittik, geceyarısına kadar ormanda yürüdük. Hududa doğru gidiyoruz.

— Oysa size "mandıraya gidelim" dedi değil mi?

— Evet "Mandıraya" dedi. Ben o zaman şey ettikten sonra... yarın gideriz filan, yolu kaybettik gece yarısı. Nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Orda bir dere içine girdik. Ordan bir başka yere. "Artık burdan hiç bir yere gidemeyiz. Gece vakti bir yere gidilmez. Burda kalalım bu akşam," dedim.

— Ormanın içinde?

— Evet ormanın içinde. Diyor ki "gidelim illâ hududa doğru. İleri doğru." Orda oturduk, ertesi günü oldu, vaziyeti anlattı bana. "Ben gideceğim" dedi.

— Nereye gidecekmiş?

— Ordan Moskova'ya gidecekmiş.

— Bulgaristan'a olmasın?

— Bulgaristan'a gidecek, ordan Moskova'ya gidecekmiş. Orda anlaşma yapacak bilmem hükümeti şey edecek. "Orda bizim çok adamlarımız var. Üniversitede var, bilmem nerde var..." Bunu devireceğiz. Seni de o zaman istediğin meslek ve mevkiye alırım" dedi. Dedim "bir hükümet kolay kolay devrilmez. Bir memleket üç beş kişiyle bu kadar..." Yok olurdu olmazdı filan. Bununla neticede münakaşa yaptık. Ondan sonra bir müddet oturduk, o kendi oturdu, eline aldı bir kitap, okuyor... okuyor... Sonradan gene başladı. Akşam olacak da, akşam gidecek. "Burdan ileri gidemeyiz." dedim. "Yok, gideriz" dedi. "Burdan geri döneriz, bu senin tuttuğun iş, yol, olmaz bu. Sen başka türlü bir iş yaparsan yap. Ama burdan ileri gidemeyiz"

dedim. Gideriz, gidemeyiz... Orda gece olunca elimize birer tane ağaç dalı kırmıştık, sopa yapmıştık. Anladım ki ben artık şuuruma hakim olamadım. Ben korkuyorum üstünde silah vardır, tabanca vardır, beni vurabilir, kimvurduya gidebilirim diye. Ben kalktığım gibi "bunun kolunu kırabilirim" dedim içimden. Bu sopayla, bir sopa vururum, onun kolunu kırabilirim. Tek koluyla kalsa bile, ben bunu istediğim gibi şey ederim, tabancası olsa da alırım elinden. Ben sopayı salladığım zaman o kalkmak istedi böyle. Ben koluna vurmak istedim, kafaya geldi sopa. Kafaya vurunca, kalkamadı, yığıldı kaldı orda. Ben bekliyorum şimdi, kalkacak diye. Kalkmadı bir daha, yığıldı kaldı. Ondan sonra ben kalktım geldim.

— İlk anda öldü mü, kalkıp bir şey söyledi mi?

— Hiç bir şey konuşmadı. Orda kaldı, bir sopada kaldı orda. Ben biraz da hızlı vurdum ki, bir sopada kolunu kırayım diye. O otururken kalkmak istedi. Kalkmak isterken sopa kafaya geldi artık. Herhalde sol tarafıydı. Orada kaldı. Ordan kalktım, ben şimdi kime haber vereceğim? Başladım kendimden de korkmaya. "Ne arıyorsun buralarda" diyecekler. Öyle bir şey bulmalıyım ki, bana zararı gelmesin gibilerden. Bunun bir zararı gelmesin. Bu vaziyeti ben anlatacağım. Sonra Sedat bey var idi, emniyet amiri, Kandilli'de oturuyordu. Onu tanıyordum. Dedim Sedat beye ben bunu anlatırım.

Bilgin Kocametin "Galatasaray Kulübünde bir ara idarecilik yapan bir Sedat bey vardı, söylediğiniz o mu?"

— Evet evet o!... İşte ona anlatırım dedim. Ondan sonra bugün yarın, arayıp sorma derken..

— Peki, Berber Hasan'a bir şey söylemediniz mi dönünce?

— Berber Hasan burda kaldı, biz gittik.

— Ondan sonra siz görmediniz mi Berber Hasan'ı?

— Haa.. "Ben Berber Hasan'a para bıraktım" dedi.

"Berber Hasan sana para verecek." Aldıysa da onda kaldı. "Ben para bıraktım, o sana bu parayı verecek" dedi. "Ben çalışmak için geldim, para için gelmedim" dedim. "Ben şey edince sana güzel bir mevki bulacağım." dedi.

— Ama Berber Hasan'ın söylediği, başkalarının söylediği, "Ali Ertekin Sabahattin Ali'yi hudut dışına geçirecekti. Baştan itibaren bu aramızda konuşuldu" şeklinde buna ne diyorsun?

— Bunu öyle çevirdiler sonradan.

— Sabahattin Ali'yi Ali Ertekin öldürmedi de diyorlar. Sabahattin Ali'yi Kırklareli'nde işkence altında öldürdüler. Fakat Ali Ertekin'e "bu işi sen üstleneceksin. 'Bu adamı ben öldürdüm' diyeceksin dediler" diyorlar. Bunlara ne dersin?

— Yok yok. Bunları ben de bir yerde okudum, bir gazetede mi nerde, "hükümet öldürttü" diyor ama, hükümetin hiç ilgisi yok.

— Peki Millî Emniyet'in ilgisi var mı?

— Millî Emniyet'in de yok. Sonradan Millî Emniyet'e aksetti, Millî Emniyet'ten şey ettiler bana. Millî Emniyet'ten şey edince de, vardı o zamanın komünistleri Sultanahmet'te, içerde. Yakaladılar beni. Hasan mı söyledi, kim söyledi? Ondan sonra ben Millî Emniyet'te ifade verdim. Beni ordan serbest bıraktılar. Fakat "Her gün bize bir defa geleceksin, bilmem şey edeceksin" filân. Sonra bana Millî Emniyet'te vazife verdiler.

— Ne vazifesi verdiler?

— Sultanahmet'te yatan komünistler vardı. "Onlara gideceksin, onlarla ahbap olacaksın. Onlarla birlik olacaksın. Onlardan işte..."

— Hapishanenin içine mi giriyorsunuz?

— Hapishanenin içine.

— Peki nasıl girebiliyordunuz?

— Millî Emniyet bunu halletmiş. Ahmet vardı bir tane Çubuk'lu.

— Çubuk'tan yani?

— Haa, Çubuk'lu. Berber Hasan onu tanıyordu.

— Hasan da Milli Emniyet'ten miydi?

— Yok canım ilgisi yok. Hasan burdan pusula yazıyor, Ahmet'e gönderiyor. Ahmet de onun cevabını veriyor.

— Komünist olarak hapishaneye giren Çubuk'lu Ahmet Millî Emniyet'ten miydi?

— Yok.

— Ya?

— Komünistlerdendi.

— Diyorlarki "Ali Ertekin Sabahattin Ali'yi sınıra kadar götürdü. Sınıra varınca, Bulgar köylüsüdür diye Millî Emniyet'in görevlilerini gösterdi. Onlar da Sabahattin Ali'yi yakalayıp Kırklareli'ne götürdüler. Sabahattin Ali Kırklareli'nde işkence altında öldürüldü." Ne dersin bu söylentilere?

— Hükümetin, Millî Emniyet'in hiç bir ilgisi yok.

— "Cecedi de götürüp ormana attılar, Ali Ertekin'e sadece görev verildi. 'Bu işi ben yaptım, diyeceksin' dediler" deniyor. Gene bunlar "Ali Ertekin katil değil" diyorlar. Aradan bunca zaman geçmiş, nedir bu işin doğrusu?

— Benim dediğimde bir kelime yanlış yoktur. Onların dediğine bakmayın. Ben o zamandan beri biliyorum, uydurdular uydurdular söylediler. Doğrusu benim söylediğimdir. Başka yok.

— Peki hiç üzüntü duymadınız mı o anda?

— Duymaz olur muyum? İçim sızladı, sızladı ama, ne yapacaksın elde başka bir şey yoktu.

— Serbest bırakabilirdiniz kendi haline. "Sen git arkadaş, ben karışmıyorum" deyip dönebilirdiniz.

— Sen git denir ama, bir defa millî hisler var. Galeyana geldi. Sonra ben öldürmek için değil, kolunu kıra-

rım diye vurdum. Tek kolla kalırsa, ben istediğim gibi buna hakim olurum diye düşündüm. Sonra çobanlar gelir buralara, onların yardımıyla götürüp teslim ederim... Fakat işte dediğim gibi, ben sopayı daha kaldırırken o üzerime atılmak istedi. Ben sallamış oldum, sopayı, kafaya, şurasına bir yere geldi. Bir tanede sessiz, orda kaldı.

— İlk anda öldü öyle mi?

— Bir tanede öldü.

— Eşyaları filan ne oldu?

— Ben onu öldürdüğümü ispat etmek için, bir kat elbisesini alıp geldim. O zamanlar şimdiki gibi değil, demokrasi yok ki. Ben de öyle biliyordum artık. Bu bir eşkiya. Kendisine Bulgar eşkiyası nazarıyla bakıyordum.

— Sabahattin Ali'ye?

— Evet. Şimdi öğrendik herşeyi. Şimdi her türlü partili var, herşey konuşulur. Şimdi olsa, bu halimle yapmam, kendim kaçarım. Ama o zaman söyledim ya, Bulgar'lar babamı öldürdüler. Babamı onlar yaralarken, Rama'dan onbaşı, kurşunları eliyle şöyle karşılarken, "teslim... teslim..." diyor, ama papaz ateş ediyordu.

— İyi biliyor musun Bulgar'lar mıydı ateş eden?

— Bulgar'dı.

— Babanızı da öldürenler Bulgar'mıydı?

— Bulgar'lar tabii. Bütün köylüler Bulgar'dı.

— Senin aslında kızgınlığın ordan geliyor öyleyse?

— Ordan geliyor. İçimde var bu kızgınlık hâlâ. Bizim taraflarda bunlar gibi gaddar insanlar yoktu. Çiftliğine gider, tarlasına giden adamı orda öldürürlerdi.

— Cinayeti işlediğinizi ilk defa kime söylediniz?

— Cinayeti işlediğimi karıma filan söylemedim. Bunların haberi yoktu. Aylar geçti aradan...

— Beş altı ay geçti mi?

— Geçti. Ondan sonra, Zeki Kayraklı vardı emniyet müdürlüğünde.

— Burda İstanbul'da mı?

— İstanbul'da. Onun yanında bir tane daha adam vardı, ince uzun boylu, tahminim onun şefi Zeki Kayraklı idi. Yüzünde şark çıbanı olan birisi daha vardı, bu da onlarla beraber çalışıyordu. Bunlara söyledim, Zeki Kayraklı'ya, işte o da...

— Nerede idi o zaman Zeki Kayraklı?

— Geldiler bilmiyorum, Hasan'dan öğrenmişler herhalde. Vapurda idim ben, gittim İstanbul'a. Bindim vapura, geleceğim buraya, geldiler "az gelir misin" dedi Zeki Kayraklı. Zeki Kayraklı'yı da daha önceden görmüştüm.

— Emniyet müdürü müydü?

— Emniyet müdürü değil de, Millî Emniyet'te idi vazifesi. Orada ne iş yapıyordu bilmiyorum. Götürdüler şimdiki vilâyetin yanındaki bir yere. Uzun bir bina vardı orada.

Orda bir yere ifadeye gittik. Sonra beni serbest bıraktılar. "Yarın gene gel, sana vazife vereceğiz" dedi. "Peki" dedim. Ben gittim geldim, gittim geldim.

— Maaş filan vermediler mi?

— Güya vereceklerdi ama, yok maaş, vermediler. Öyle kapandı gitti.

— Siz nerden emekli oldunuz?

— Ben burada fabrikada çalıştım.

— Hangi fabrikada?

— Halat fabrikasında.

— Kaç yıl çalıştınız?

— 17 sene çalıştım.

— Şimdi emeklisiniz demekki?

— Evet.

— Sonra öğrendiniz mi Sabahattin Ali'nin kim olduğunu, kişiliğini?

— Öğrendim sonra. Ötekinden berikinden, gazetelerden öğrendim. Daha önce onun kim olduğunu bilmiyor-

dum. Önce kamyonlarda kâtip gibi bir şey sanıyordum. Kendisi bu vazifeyi bana devredecek, daha iyi bir iş bulduğundan, bu işi bırakacak biliyorum. Hasan'ın planı bu, söylediği bu. Sonradan öğrendik tabiî ama, iş işten geçti.

— Yani, Berber Hasan, siz ve Sabahattin Ali, oturduğunuz zaman onu yurt dışına kaçırmak gibi bir planı konuşup görüşmediniz öyle mi?

— Hayır hayır.. Burdan peynir almaya gittik. Hasan iş bulacak diye önceleri gittim geldim, gittim geldim, o namussuz öyle bir Berber Hasan ki... İş bulacak bana diye aylarca gidip geldim yanına. En sonunda bu Sabahattin Ali'yi tanıştırdı. "Gel, yarın gelecek, zengin bir kadın var" dedi. Kocasından hiç bahsetmiyor...

— Bu zengin kadın kim?

— Şeyin karısı... Mehmet Ali bilmem neyin karısı. Onunmuş kamyonlar.

— Mehmet Ali Cimcoz'un eşi Adalet Cimcoz'dan söz ediyor olmalı?

— Hasan'ın ifadesine göre Cimcoz'un karısınınmış araba.

— Peki Cimcoz'lar Berber Hasan'la görüşmüşler mi acaba?

— Görüşmüşler. Onlar Cimcoz'u tanıyor.

— Görüşmüşler yani?

— Bir zengin kadın var, arabaları var başka yok kimse. Ali bey bakıyordu işlere. O daha iyi bir iş buldu, başka bir iş buldu kendine.

— Berber Hasan sağ mı, nerede oturuyor, biliyor musun?

— Valla bilmem ne oldu, nereye gitti.

— Nerde oturuyordu?

— Edirnekapı'da. Hemen Edirnekapı'nın oradaydı dükkânı. Evi de oradaydı. Epeyi yıkıklıktı oralar. Bahçe de çevirmişti kendisine.

— Olay bu kadar öyle mi?

— Nisan ayındaydı bu yıl. Hükümet öldürttü filân diye yazdılar. Hakikat budur, hükümetin hiç ilgisi yoktur.

— Peki Ali Ertekin anlattığın için teşekkür ederim.

— Bir şey değil.

— Yalnız pardon aklımdayken sorayım: Sabahattin Ali'nin yakınlarından bugüne kadar hiç kimseyi tanıdınız mı?

— Hiç kimseyi görmedim. O zaman söyledi "Filiz isminde on bir yaşında bir kızım var" diye.

— Size?

— Bana.

— Peki o bütün gün gezdiniz ormanda, yolda yürüdünüz, size başka hiç bir şey anlatmadı mı?

— "Gideceğim oraya. Orda üniversitede talebeler var. Gelip hükümeti devireceğim, onlarla beraber." Ben de "Bunu yapamazsınız, üniversite talebesiyle filan, ordudan da olsa, bir kaç kişi gene bu hükümet devrilmez." Sonradan başladı, "sen bu işi anlamazsın. Anlarsın anlamazsın..."

— Başka neler konuştu o gün, bütün bir gün dolaştınız herhalde?

— Yok, oturduk. O gece gittik, orda kaldık. Ertesi gün de sabahleyin, öğleye doğru bu iş oldu bitti.

— Beni hududa götür falan demedi mi size?

— Gitmek istiyor. "Ben burdan geçeceğim" diyor.

— Geçilebilir miydi oralardan?

— Yok canım, geçilmez. Ordan ancak oradaki köylüler geçebilir.

— Neden?

— Onlar bilir geçilecek yerleri. Çobanlar var, köylüler var bilen.

— Peki siz ordan hiç gidip geldiniz mi?

— O yoldan ben bir yere gidip gelmedim.

— Hiç mi?

— Hiç. Yalnız ben oralarda kaldım. Kırklareli'nde bulunduğum sıralarda bütün oralarda gezerdim. Bir kaç sene kaldım.

— Bilirsiniz yani?

— Bilirim, oraları.

— Hapishaneden çıktıktan sonra Tan matbaasına bir kartvizitle iş istemeye gitmişsiniz?

— Belki gitmişimdir, ama hiç hatırlamıyorum.

— Bir kartvizitle gitmişsiniz. Kimden almıştınız acaba o kartviziti?

— Şimdi hiç hatırlamıyorum. Birçok matbaalara müracaat ettim. Ankara'da cezaevinde matbaada baskıda çalıştım. Çıkınca çok yere müracaat ettim. Burda bir Zeki bey vardı, yukarı çıkarken...

— Nerde?

— Babıali'den yukarı çıkarken. Ondan almışımdır belki. Ona giderdim. Zeki... hatırlayamadım.

— Peki, teşekkür ederim anlattıklarınız için.

— Bir şey değil.

Ali Ertekin'in evinde Sabahattin Ali'nin bir kitabı vardı. Kitabın dışındaki naylon bile açılmamıştı. "Kim okuyor bunu?" dedim, eşi Bedia'ya. Ali Ertekin: "Cağaloğlu'undaki bir sergiden aldım kitabı. Sabahattin Ali'nin adını görünce merak ettim, neler yazmış bakayım dedim" diye cevaplandırdı.

Ayrılırken eşi: "Ali, gül kopar da, ver ellerine..." dedi. Kırmızı, sarı, beyaz, o kadar çok gül vardı ki kapılarının önünde, "Güllerin koparılmasına kıyamadığımı" söyledim!..

RASİH NURİ İLERİ SABAHATTİN ALİ'Yİ ANLATIYOR

Sayın Rasih Nuri İleri'ye telefon ederek, görüşme isteğinde bulundum. Olumlu karşıladı. Gün belirledi. Evine buyur etti ve 13 Ocak 1978 tarihinde buluştuk.

Sabahattin Ali üzerine, tanıyanlarla, dostlarıyla konuştuğumu, öldürülme olayını, deşelemeye çalıştığımı anlattım. Bu arada, büyük yazarımızın sanatçı kişiliğine, savaşımına, açıklık getirecek değerli anıları, belge ve bilgileri de derleyip toparlamaya çalıştığımı söyledim.

Sayın İleri, içtenlikle dinledi. "Zor bir uğraşı, ama başarılamayacak iş yoktur" dedi. Sözü kendilerine bıraktım

— Sabahattin Ali'yi ilkin nerede tanıdığımı söyleyemeyeceğim. Çünkü hatırlamıyorum. Son gün nerede gördüğümü çok daha kolaylıkla söyleyebilirim. Sabahattin, çok sevdiğim bir arkadaşımdı. Herhalde 1940 yıllarının başında tanımış olacağım. Muhit olarak gerek babam Suphi Nuri, gerek dayım Abidin Dino vasıtasıyla, Sabahattin ve bütün Türk aydınlarını, hattâ sağdan sola kadar, Peyami'-

den, Necip Fazıl'dan tutun, Aziz'e, Nazım Hikmet'e kadar hepsiyle görüşürdük. O zamanlarda, sağ-sol ayrımı bugünkü kadar kesin değildi. Örneğin, solcu yazarlar sağ gazetelerde yazdığı gibi, sağcı yazarlar da sol gazetelerde yazabiliyorlardı. Bugün olmayan bir durum.

Tam gün olarak söyleyemiyeceğim ama, benim yazı hayatına başlamam çok eski ise de yani 1933 yılına dayanıyorsa da, asıl sosyal konularla ilgilendiğim, daha geniş olarak yazı hayatına girdiğim, 1940 yılları olmuştur. Ses dergisi, Servet-i Fûnun, ondan sonra giderayak Sabahattin'in son çıkardığı "Ali Baba" dergisinde, son sayısında da yazım vardır.

Kesif olarak beraber bulunduğumuz dönem, "Gün" dergisini çıkardığı dönem, ondan sonra "Markopaşa" "Geveze" —ki, Markopaşa dediğimiz de birçok isimde çıkmıştır— dönemidir. Ayrıca Mehmet Ali Aybar'ın "Zincirli Hürriyet" dergisidir. Ben daha çok, kesif olarak beraber olduğumuz yılları anlatmaya çalışacağım. O yıllar 1945 ve sonrasıdır. 1945, 46, 47 yılları oluyor. Sizin özel olarak sormak istediğiniz bir şey varsa, ona dönebiliriz?

— Bu birlikte geçen yıllardan giderek sonuca varabilir, sürdürebilirsiniz konuşmayı.

— Sabahattin Ali'nin bazı özellikleri vardı. Her şeyden önce çok geniş bir kültüre sahipti. Örneğin şimdi bir atlama yaparak nasıl solcu olduğunu kendi ağzından bana anlatışını nakledeyim Kendisi katiyen solla, solculukla ilişkisi olmayan hattâ Türkçü-turancı bir kişi olarak, Almanya'ya tahsile giderken yolda Almanca bir roman gördüğünü, ve bu romanı alarak yolda, yani trende okuduğunu anlatmıştı. Bu roman bitince, "bu romanda olanların onda biri doğruysa, insan, namuslu bir insan, mutlaka solcu olmalıdır." kararına varmış. Bu roman Upton Sinclair'in "Oil" adı kitabıdır. Türkçesi "Petrol" olarak çev-

rilmiştir. Türkçe çevirinin, eserin tamamı olup olmadığını bilmiyorum. Sinclair'in bu eserinden esinlenerek solcu olduğunu bana noktalayarak söylemiştir. Giderayak Türkiye'nin Alman dilinde yazılmış en geniş marksist-leninist kütüphanesine sahip olduğunu da söylemişti. Ölümünden sonra, o kütüphanenin ne olduğunu, herhalde kızı Filiz, herkesten daha iyi bilir. Fakat muhafaza edilebileceğini de sanmıyorum.

— Bazıları, Sabahattin Ali'nin, günümüzdeki belirginliğiyle, marksist-leninist olmadığını söylerler. Bu durumda bu görüş, sizin anlattıklarınızla ortadan kalkmış oluyor. Daha doğrusu çürütülmüş oluyor.

— Hattâ, daha ilerisine gidelim: 1940 yıllarında çıkan, ve gizli Türkiye Komünist Partisi'nin legal organı olan, bir "Yeni Edebiyat" dergisi vardır. Sahibi Neriman Hikmet olmakla beraber, derginin yönetimi, partininidir. Ali Rıza ismiyle Reşat Fuat Baraner yazılar yazardı. Zeki Baştimar, Suat Derviş, Abidin Dino, Naci Sadullah her sayıda yazılar yazarlardı. Bu doğrudan doğruya partinin gazetesi idi. Aynı dönemde Ses dergisi de ikincil olarak bir parti dergisiydi. Fakat bu yayın organında da marksizm, leninizm, komünizm kelimeleri geçemezdi, geçmezdi. O zamanki koşullara göre söylenemezdi. Öyle ki, Reşat Fuat'la Abidin Dino arasındaki realizmle ilgili tartışmalar, diyalektikten bahsederken "Hegel'in diyalektiğinin bugünkü bilimsel şekli" diye bir ibare geçmektedir. "Hegel diyalektiği" diyebilmekte fakat "Marx'ın, Lenin'ın diyalektiği" diyememektedir. Ancak, bunu diyememekle beraber, diyalektiğin marksist kurallarını ortaya koyardı. Yani o dönemlerde ki, bir aralık o duvar yıkıldı ondan sonra tekrar geldi, fikirler söylenirdi, sıfatlar söylenmezdi. Bilimsel tanımlamaları isim olarak yapılmazdı. O dönemde yetişen bir çok insan bilir ki o sıralarda bugünkü söylenen birçok söz, bugünkü şekliyle söylenemezdi. Hattâ Lenin dahi,

"Emperyalizm' kitabını yazarken Çarlık sansüründen geçecek şekilde yazmıştır ve o kitapta ne Marx'ın ismi, ne Engels'in ismi, ne de komünizm kelimesi vardır. Bu noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Yoksa Sabahattin, Türkiye'de marksizm-leninizmi en derin kökenlerine kadar ve en iyi bilen insanlardan birisiydi. Bu kendi eserlerine yansıyor mu?

— Genişliğine yansımaz elbette. Ancak öz olarak, amaç olarak, sanatın koşullarının elverdiği ölçüde bu var!.

— Evet öz olarak yansıması gerekir. Örneğin "Zincirli Hürriyet"te çok daha sert konuşabilmiştir. Zaten yaptığı mücadelenin sertleşmesi nedeniyle ölümüne kadar gidilmiştir. Bu noktayı vurgulamak lâzımdır. Şimdi bir defa Sabahattin'in çok derin bir marksist-lenininst kültürü vardı. Ayrıca son derece derin bir Osmanlı kültürü vardı. Türk edebiyatını, Türk dilini en iyi bilen adamdı. Almancayı ve Alman edebiyatını çok iyi bilirdi. Bir örnek vereyim, bende el yazısı da vardır: Bizim evde gizlendiği zaman Köprülüzade'nin Edebiyat Antolojisi'ni eline geçirdi. Orda Köprülü'nün yaptığı hataları, vezin noksanlıkları yüzünden keşfedip üstüne yazmıştı. O derece bu edebiyatı biliyordu. "Bu vezinde bir aksaklık var. Şeyh Galip bunu yapamaz. Dur bakalım eski türkçe nasıl yazılıyordu" deyip, "Bu harfi yanlış okumuş" diye sonuç çıkartıp, yeşil mürekkepli kalemiyle kitabın üstüne not düşerdi. Bu notlar halâ durmaktadır. Sabahattin'in Türk dili ve edebiyatı hakkındaki bu derin bilgisi, büyük yaratıcı kabiliyetinin yanında eksikleri olabilir. Herkesin belli bir gelişmesi vardır. Örneğin "Kuyucaklı Yusuf" kitabının Reşat Fuat tarafından, Suat Derviş imzasıyla Yeni Edebiyat dergisinde eleştirisinden sonra, o eleştirilerden faydalandığını görüyoruz. Fakat bunun teorik bir eksiklik anlamına alınmaması gerekir. Çok ucuz bir sataşma olur. Hattâ, Sabahat-

tin'de üç yön görebiliyoruz. Bir şairlik yönü var bildiğiniz gibi. Hikâyecilik-romancılık yönü vardır. Bir de ne yazık ki fazla üzerinde durulmayan siyasi yazarlık yönü vardır. En son 'Zincirli Hürriyet'teki yazısı, Markopaşa süresinde ve devamındaki yazıları, "Gün"deki ve daha birçok yerdeki yazıları. Sabahattin bunlarla siyasal yönden önemli bir yazarımızdır. Çok sert bir hiciv yazarıdır. O yazıları ne yazık ki, değerlenmediği gibi bir çokları da imzasızdır. Yahut da öylesine karışmıştır ki, Markopaşa'daki hangi yazı onun, benim, şunun, bunun olduğu, belli değildir. Belki bazı kişiler "Yalnız ben yazdım" demek isteseler bile bu böyledir. Örnek vereyim. "Geveze"de ben hangi yazıyı yazdığımı bilmiyorum. Birçok yazıları o anda not etmişim, onları biliyorum. Fakat not etmediklerimi çıkarmak kolay olmuyor. Bunun yanında bir de Sabahattin'in olumsuz diye nitelendirilen bir yönü vardır. Bu olumsuz yönü gayet insani bir yöndür. Aşk yaşamıdır. Fakat Sabahattin'in çok zampara olması, kadına çok düşkün olması, belki bir kusurdur ama, ne dereceye kadar bir politik kusurdur, bilinemez. O yönü vardı. Nazım'ın da o yönü vardı. O tarz bir edebiyata girmek, bir adamın anasından, kendisinden, çoraplarından söz etmek, bence ciddi bir eleştiri tarzı değildir. Ve bunu maalesef bir çok tanınmış arkadaşımız yapmak istiyor. Fransa'da bir tabir vardır"la petite histoire" Kelime olarak çevrilirse, "küçük tarihler" anlamı çıkar. "Tarih ve küçük tarihler" yani. Adamın çorapları örneğin. Adamın çorapları çok önemli değil. İki çorabının rengi bir değilmiş Nazım Hikmetin. Bir olsa ne olacak, olmasa ne olacak?

Bu kadınlar meselesi vardır. Zamparalık kısmı. Onun da birçok hikâyeleri vardır. Kendisi konuşurken o tarz fıkralardan da söz ederdi. Bu bir özelliğidir.

— Kimlerle ilişkisi vardı bu konuda? Anılarını sorabileceğimiz, özelliklerini öğrenebileceğimiz?

— Ben zannediyorum ki, daha çok bir "şıp sevdi" tarafı vardı. Bir büyük aşk ilişkisi değildi. Örneğin kendi anlattığına göre, Halit Ziya Uşaklızade'nin kızı Behin hanımın, Behin Uşaki'nin...

— Halit Ziya Uşakligil'in kızı mı?

— Behin hanımın, hepsi ölmüştür, büyük kızı Tiraje hanımla bir macerası olduğunu, ona aşık olduğunu, Konya'da iken ve hattâ "Tokat" adlı bir hikâyesi vardır, o "Tokat" hikâyesinde Tiraje hanımın söz konusu olduğunu kendisi anlatmıştır. Bu şu bakımdan çok önemlidir. Tokat hikâyesindeki erkek şahıs, doğrudan doğruya Sabahattin Ali'yi işkence ile öldürten kişinin aynıdır. Ben bu kanıdayım. Çok garip bir atlama oluyor.

— Evet ama, çok ilginç?

— Sabahattin'i biliyorsunuz, çok önemli, sağcıların durmadan kullandığı ve yayınladıkları, mahkûmiyetine neden olan bir şiiri vardır.

— Atatürk aleyhindeki şiir mi?

— Atatürk, İsmet Paşa, Kel Ali diye geçen bir şiir. Gene biliyorsunuz, o şiirine rağmen, Sabahattin Ali tekrar memuriyete alınmış, görev verilmiş, hatta, Sabahattin Ali'ye Hasan Ali'nin gösterdiği yakınlıktan dolayı da Hasan Ali'ye hücum edilmiştir. Oysa, Hasan Ali-Kenan Öner davasında, kendisine komünistleri himaye eder bir suç isnat edildiği vakit, Hasan Ali, "Tayini yapan ben değildim. Saffet Arıkan'dı. Benim bu işte hiç alâkam yoktur" diye bir kaçamak yol seçmiştir. Fakat gerçeğe bakılırsa, çok yakın ilişkisi vardır. Demin sorduğunuz soruya da bir cevap vereyim: Şüphesiz, Köy Enstitülerindeki birçok hoca belki Şerif Tekben, belki Hürrem Arman, Sabahattin hakkında herhalde söyleyebilecek bir çok şey bulabilirler. Şimdi bu anda aklıma geldi.

— Olabilir elbette.

— Köy Enstitüleriyle derin bir ilişkisi vardı. Bunu ha-

tırlayınca birkaç isim daha sıralamak gerekiyor: Mina Urgan, Halet Çambel, Azra Erhat, yaşayanların daha birçoğu yararlı olur sanıyorum. Ayrıca bunlar da başka adları verebilirler. Demek ki, uzun bir dönem sadece bir arkadaşlık vardı aramızda. "Gün" dergisinde bu arkadaşlık, çok daha büyük bir yakınlığa dönüştü. Bu da Sabahattin'e yapılan ikinci suçlamaya geliyor. Yani politik istikrarsızlık. O dönemde, pek güvenilir bir adam değilmiş gibi bir tutum vardı Sabahattin Ali'ye karşı. Bu nerden geliyordu? Bunun nedeni çok açık. O sırada kötü bir particilik zihniyeti vardı ki, o zihniyet bugün, hele 12 Mart'tan sonra daha da keskin bir şekle gelmiştir. Her insanın dar anlamda bir parti insanı olması isteniyordu. Bir insan fazla kimseyle görüştü mü, fazla çevreye sahip oldu mu, bunu adeta bir ihanet olarak tanımlıyorlardı. İşte Sabahattin'e solcu arkadaşlarının en çok kızdıkları da bundandı. Yani bir Abidin Özmen'le, bir Lütfi Kırdar'la, bir Hasan Ali Yücel'le ilişki kuruyordu, arkadaşlık ediyordu. Bu bir. İkincisi, 1946'da iki sosyalist parti kurulduğunda ve onların da yayın organları olduğunda bu ikisinin arasında kalışı. Yani ikisiyle de ilişki kurup bunu devam ettirmiş olması. Bütün bunlar kızgınlıklara yolaçtı. Sabahattin'in dar anlamda bir parti adamı olmamasından, fakat parti işleriyle de uğraşmasından dolayı ters bakanlar oldu. Aynı zamanda solculuğun adeta gizli olduğu dönemde de Sabahattin Ali'nin bu gizlilik kurallarına yeteri kadar uymadığı, fazla kimseyle görüşmüş olmakla "zararlı olduğu" hissinin uyanması. Bu birçok kişide uyanmıştı. Şu kadarını söyliyeyim, Sabahattin bu sol mücadelenin dışında kalsaydı, bu suçlama olmayacaktı. Sol mücadelenin içinde olup da kesin bir tavır takınmadığı için, her kesimde arkadaşları olduğu için, kendisine kötü baktılar

Bugün, aynı durumda olan insanlar da vardır. Oysa fiilen sol mücadelenin dışında kalsaydı bu suçlamalar ol-

mayacaktı. Çelişki burdan doğuyor. Örneğin ölmeden önce İsmet Paşa'ya bir mektup yazmıştı. İsmet Paşa'ya yazdığı mektupta sosyalist bir parti kurmak istediğini, bu partinin kurulup kurulmaması konusunda İsmet Paşa'nın görüşünü soruyordu. Ve Cumhurbaşkanlığından cevap geldi.

— Sabahattin Ali'ye?

— Sabahattin Ali'ye, Cumhurbaşkanlığının antetli zarfı ve kâğıdıyla. Kalemi mahsus cevap veriyordu. Genel Sekreterin cevabı, "Paşa mektubunuzu aldı. Her vatandaşın istediği partiyi kurma hakkının bulunduğunu, ve takdirinin vatandaşa ait olduğunu..." gayet lâstikli olarak ifade ediyordu. Ölüme gittiği vakit de bu mektup yanındaydı. Ve dosyadan bu mektup da çıkmamıştır. Yine bir örnek vereyim: Kendisi "Millî Emniyet'ten olduklarını" söylediği halde, "çok yakın dostlarımız, dostum" dediği Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'un yakını idi. Onlarla kamyon almıştı.

— Biliyor muydu kendisi, yani "Bunlar Millî Emniyet'tendir" mi diyordu?

— Evet.

— Başka ne diyordu bu konuda?

— Neden yapıyorsun, bunlar Millî Emniyet'tense, seni kontrol etmek için bu kamyonu verdiler, dendiği zaman. "Evet biliyorum, fakat bana yapmazlar. Bunlar benim ahbaplarımdır." diyordu. Bunun sanki kişisel dostluklarla çözümlenebileceğini sanıyordu. Oysa kamyon meselesi doğrudan doğruya, ki kamyonun mülk sahibi Cimcoz'lar değildi sanıyorum, kendisini kontrol etmek için kullanılmıştı. Nitekim o kamyonla ticaret yaptı. Adana'ya gidişinde Osmaniye'yekadar gitti, daha öteye de geçti. Niyeti hududu geçmekti. O konuya daha sonra geleceğim. Demek ki, olumsuz olarak söylenenler ne derece olumsuzdur, tartışması mümkün. Tek sataşma kesin olarak bir parti militanı olmaması. Her fraksiyonla, solun her yönüyle görüş-

mesi, hatta sağcılarla bile görüşmesi şeklinde özetlenebilir. Bu konuda biraz ileri gittiğini ben de söyleyebilirim. Fakat Sabahattin çapında bir sanatkârın, bir parti militanı olmasını talep etmek, pek ağır, pek insafsızlık olur. Olamayabilir anlamına söylemiyorum, çok büyük sanatkârlar parti militanı olabilir. Ne yapalım ki dar anlamıyla Sabahattin Ali değil. Fakat kendisini sol mücadeleye sonuna kadar adamış bir kişi idi ve bu uğurda öldü.

Sabahattin öldükten sonra, Sabiha, Zekeriya ile Moda'daki köşklerinde konuştuğumda, "Sabahattin nasıl bunu yaptı, nasıl bu oyuna geldi" diye sorduğumda Zekeriya'lar bana bir cevap verdiler:

"Bizim de yakından bildiğimiz bir durumdur. Bir insanı birçok kere hapishaneye sok çıkart, içeri al dışarı bırak gibi işlemler olunca, insan zıvanadan çıkıyor. Adeta oda içinde sıkıştırılan ve kovalanan bir kedi durumuna düşüyor. Sonunda saldırıya geçiyor. İşte o kaçışı bu idi..." dediler.

Hakikaten o sıralarda Sabahattin aleyhine bir sürü basın davası açılıyordu. Basın davalarının dışında, örneğin 16 Aralık 1946'da Emekçi Köylü Partisi ve Sosyalist Parti ve sendikalar kapatıldığında, Sabahattin de tevkif edilmişti. O zamanın kuralıydı. Solcular 1 Mayıs'larda, genel olaylarda tutuklanırlardı. Basın davalarında da aynı durum vardı. Giriyordu, çıkıyordu. Üstelik sıra bekleyen bir yığın davası vardı. Kendisi ise hayat dolu, yaşamak aşkı içinde bir insandı. Demin söylediğim gibi, onun için kadın meselesinin çok büyük bir önemi vardı. Çocuğunu çok seven bir baba idi. Hiç unutmam bir gün, "Aman" dedi "radyoyu hemen açalım." Ölümünden çok az önce bir zamana rastlıyor sanıyorum. "Filiz Ankara Radyosu'nda konuşacak" dedi. Ve gözlüklerini çıkardı. Gözlüklerinin camları buğulanmıştı, sildi onları, fakat ağlamaya başladı. Bana verdiği bir fotoğrafta "Filiz'in babasından, Filiz'in

dostuna" diye yazmıştı, ölmeden önce. O çocuğa deli gibi aşıktı. Hayata deli gibi aşıktı. İçeri girip çıkmak, kendisine gerçekten bir şok etkisi yapıyordu. Kedi-fare oyunundan sıyrılmak istedi, kaçmak istedi. Bazıları "Kaçmadı, şu bu" diyorlar, hayır kaçtı. Suriye hududundan kaçamadı.

— Denedi bunu değil mi?

— Denedi.

— Kamyon hikâyesiyle mi?

— Evet, kamyon hikâyesiyle. Sonra tevkif edildiği sırada, o Ali mi ne idi ismi?

— Ali Ertekin?

— Ali Ertekin'in arkadaşı Berber Hasan'la tanıştı. Ali Ertekin eski bir Astsubaydı. Tard edilmişti. Hapishanede herhalde bir kaçakçılık olayı yüzünden yatıyordu. Ayrıca kendisi Millî Emniyet'in adamıydı. Hapishanede Sabahattin Ali ile dostluk etti, hudut geçmekten, kaçakçılık yaptığından söz etti. Adam kaçırdığını, kaçırabileceğini söyledi. Bu işleri Ali ile Hasan beraber yapıyorlarmış. Oysa mahkemede "Millî hislerinin galeyana gelerek öldürdüğünü" söylüyor. Burdan da yalan olduğu belli. Hapishaneden arkadaşıdır. Kimliğini bilmektedir. Doğrudan doğruya "İstersen seni kaçırabilirim" diye teklifte bulunmuştur. Bu psikoz, bu ruh haleti içinde, Sabahattin Markopaşa döneminde, hapisten çıktığı bir günde yeniden tutuklanma durumu var. Saklanmak istiyordu. Ben de "Bizim ev müsaittir" dedim. Nişantaşı'nda, Emlâk Caddesi'nde, Kamelya Apartımanının üst katında oturuyorduk. Geldi oraya. Uzun zaman bizim evde kaldı. Hayatımın belki de en güzel anılarından bir tanesidir. Sabah akşam adeta bir edebiyat şöleni yaşadım. Tanımayanlara Sabhattin'in olduğunu söylemiyordum. Ev müsaitti. Arka odada oturuyorduk. Örneğin halen Strazburg Üniversitesi'nde Türk Dili Profesörü İren Melikov eski kocasıyla bizim evde otu-

ruyordu. O sırada bize gelmişlerdi. Kendisini "Bibi" diye tanıttık. Çok acayip, münasebitsiz bir isim ama....

— Sabahattin Ali'yi?

— Evet. Fakat edebiyattan söz edilince İren "Bibi olamaz bu adam. Önemli ve ilginç bir adamdır" dedi. Az sonra, konuşa konuşa, kendi kendine "Bu Sabahattin Ali olabilir" dedi. Güldük, gülüştük ve kabul ettik. Bu anıyı anlatmamın bir nedeni de, gerici basında "İren Melikov Türk edebiyatını Türkiye'yi bilmez" gibi bir yazı serisi çıkmıştı. "Sabahattin Ali'nin varlığını dahi tanımıyor" demişlerdi gazetede. Oysa aynı çatı altında on onbeş gün yaşadıkları gibi, konuşmalarından dahi kim olduğunu anlayacak kadar Türk edebiyatına vakıftı. Hem de 1946 yılında.

Sabahattinin ikinci bir niteliğine geliyoruz. Maalesef, bir parti hele gizli bir partinin adamı olacak nitelikte değildi. Bu da bana bir bakıma epeyce payalıya maloldu. Çünkü ilk pasaport alamayışlarım Sabahattin Ali yüzünden olmuştur. Ahmet Topaloğlu İstanbul Emniyet Müdür Muavini iken...

— O zamanlar mı?

— Evet.

— Sabahattin Ali döneminde mi?

— Evet. Ölümünden önce, ölümü sıralarında. Pasaport istediğimde, kendisi Adana'lı olduğu için, "Ben de Adana'lıyım" dedi. Kayınbiraderimle sınıf arkadaşı olduğu ortaya çıktı. Birdenbire "Neden pasaport vermiyorsunuz, ne varmış, getirin bakalım dosyasını?" dedi ilgililere. Önüne elli santim kalınlığında bir dosya geldi. Dosyayı açtı, rengi değişti. "Sabahattin Ali'yi tanır mısınız?" diye sordu. Ben de kolay bir cevap verdim: "Evet tanıyorum, akrabamdır" dedim. Bu "akrabalık" sözcüğünü biraz fazla istismar etmişimdir. Amcamın merhum oğlu, Düsseldorf Başkonsolosu iken ölen Ali Refik İleri, hakikaten Sabahat-

tin Ali'nin akrabası, Gelenbevi ailesindendir. Sabahattin'in kendisi Gelenbevi'lerdendir. Sabahattin'in akrabalığı da kolay bir mazeret. "Neden dolayı görüşüyordun" dense örneğin, "babamın arkadaşıdır" desem zaten babam ölmüş durumda. Sorun kalmıyor. Eski bir aile, dostluk meselesi içine soktum. Fakat kuşkusuz emniyet için yeterli bir anlatım tarzı olmadı. Ve pasaport alamadım.

Bizde otururken yapılan hata şu idi: Sabahattin, kabına sığamıyordu. İki gün, üç gün kaldı, dördüncü gün, "artık bir sokağa çıkayım" dedi. Geceleri sokağa çıkardı, sabaha karşı eve gelirdi. İçki, çapkınlık vesaire meselesi.

— Çok içki içer mi idi?

— Normal içerdi. Anlatacağım bir anıda da belli olacak. Hattâ bir çıkışında, "aman başıma gelenleri sorma" dedi. "Ne oldu, ne var?" dedim. Başında bir kasket, şöyle gayet esrarengiz bir hava içinde. Paltosunun yakasını da kaldırmış. Sözümona tebdili kıyafet dolaşıyor. Yolda yürürken arkasından birisi "Sabahattin... Sabahattin..." diye bağırmaya başlıyor. Önce hızlı hızlı yürüyüp uzaklaşmak istemiş, fakat bakmış ki kurtulamıyor. Durup "sen kimsin?" demiş. "Aman Sabahattin'ciğim, tanımadın mı, senin lise arkadaşınım." demiş karşısındahi. İnsanı yürüyüşünden tanımak mümkün oluyor, yüzünü görmeden bile. Oysa Sabahattin, çoktandır böyle bir arkadaşının olduğunu bile unutmuş. Birlikte ders aldıkları hocalarını filân söyleyince, kim olduğunu anlamış arkadaşının. Demek ki, o anda illegal dolaşması, o devirde ciddi olmayan bir davranıştı. Yapılan sataşmalar bu bakımdan doğru Hakikaten Sabahattin, gizli bir faaliyette bulunacak yaratılışta bir insan değildi.

— Gizli örgütlerle de ilişkisi yoktu değil mi?

— Evet. Fakat gizli solla da yakınlığı, ilişkisi vardı. Dostluğu vardı. Ondan sonra ikinci bir olay oldu. Gene evden çıkıp gitti. Sabahleyin de bir siville polis bunu kucak-

layıp eve getirdiler. Olacak bir şey değil bu. Gizli olan, aranıp izlenen bir adamı polis eline geçirdikten sonra alıp, hattâ kucaklayıp evine getirmez. İyice içmiş, yürüyecek vaziyette değil. Bir süre oturduk, sonra bir duş aldı. Kahve pişirdik. Meğer sokağa çıkınca Taksim'e doğru yürümüş. O zaman şimdiki ünlü otel var, İnter Kontinantel oteli. Polisin aradığı Sabahattin Ali, orda bir arkadaşına rastlamış. "Aman bizim mülkiyelilerin gecesi var" deyince, dayanamamış girmiş. Zaten ondan önce de herhalde birkaç kadeh atmıştı. İçeri girince, tabiî tanınmış insan, sevilen insan, Genel Müfettiş Abidin Özmen, "Sabahattin nasılsın?" deyip sarılmış buna. Alıp masalarına götürmüş. Vali Lütfi Kırdar da aynı masada. Aranan kişi Sabahattin Ali, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, Umum Müfettiş Abidin Özmen sabaha kadar içmişler. Sabaha doğru da "Sabahattin sen biraz fazla kaçırdın. Nereye götürelim seni?" demişler. "Zahmet olur" "olmaz" derken, bizim evin adresini vermiş ve Lütfi Kırdar'ın makam şoförü ile polisi kendisini eve kadar getirmişlerdi. Herhalde yakalanışının bir sebebi de bu oldu. İki gün sonra Mehmet Ali Aybar —ki o da çok yakınıdır, hattâ akrabasıdır sanıyorum—, onu görmek için benimle beraber eve geldiğinde, tam biz merdivenleri çıkıyoruz, pencereden görmüş, pijamayla gelip kapıyı açtı. Kapıda sarıldılar, öpüştüler, derken aşağıdan iki polis çıkageldi. "Sabahattin bey siz misiniz" dedi. Pijamayla yakaladılar. Onları biraz bekletip giyindi, ve teslim oldu.

— Niçin götürüyordu polis?

— Yazıları nedeniyle, açılmış davalar yüzünden. Ondan sonra tekrar girdi, tekrar çıktı. Bizim evde iken "Sırça Köşk" yayınlandı. İlk sayısı çıkar çıkmaz, daha mürekkebi kurumadan, bir tane bana bir tane anneme ithaf etti. Sonra biliyorsunuz o kitap toplattırıldı, "Sırça Köşk" hikâyesinden dolayı. Yine bizim evde gizlenirken, "Ali

Baba" dergisini çıkardı. Daha piyasaya arzedilmeden anneme ithaf etti birinci sayısını. Demin size gösterdim. Hattâ son sayısında da "Türkiye'de Komünistler Kimdir" başlıklı benim bir yazım yayınlandı. Bu yazının da bir hikâyesi vardır. Ben böyle bir yazı yazınca, ilk önce şöyle bir baktı, "Rasih, bu ciddi etüd yapılacak bir dergi değil, mizah dergisidir" dedi. "Evet yazıyı bir oku bakalım" dedim, okudu çok hoşuna gitti.

— Rasih bey bu noktaya gelmişken, sizde olan belgelerden de konuşur musunuz lütfen? Örneğin Sırça Köşk'ün ilk taslakları önünüzde? Sabahattin Ali imzasıyla birlikte. Ayrıca "Baş muharriri Sabahattin Ali" diye yazdığı gazeteler ve...

— Sabahattin'in Markopaşa'da, Markopaşa'nın değişik adlarla çıkan diğer nüshalarında, sanıyorum Geveze'de, Ali Baba'da çok büyük miktarda yazıları vardır. Bu yazıların hangisi Aziz Nesin'in, hangisi Rıfat Ilgaz'ın, hangisi Sabahattin Ali'nin, bilmek, bulmak son derece güçtür. Çünkü imzasızdır. Yine burada sözünü etmediğim bir konu var. O da Sabahattin'in Esat Adil Müstecaplı'nın partisi ve gurubuyla yakınlığı meselesidir. Sol kanattan Sabahattin'e kızmalarının bir nedeni de budur. Çünkü o sırada hakikaten Esat Adil'in kurmuş olduğu Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Emekçi Partisi'nden önce olmakla beraber, meselenin içyüzünü bilen bizler için bir bölücü hareketti. İş o dereceye vardı ki, ben Esat Adil'in gazetelerinde Doktor Şefik Hüsnü'nün talimatıyla yazı yazdığım halde, bizim çıkardığımız "Gün" dergisini, o zamanki illegalde olan kişilerin okuması yasaktı. O günlerdeki hasımlık o kerteye geldi ki ben Esat Adil'in en iyi arkadaşlarından birisi olduğum halde, kendisiyle bu parti yasağı nedeniyle yıllarca görüşmemişimdir. Nitekim kendisi de beni bir gün Köprü'de yakalayarak "Bu kadar hunharlık olmaz. Particilik dostluğa da mı manidir?" diye sıkıştır-

mıştır. Partinin üyesi olmak birçok şeyi gerekli kılıyordu. Sadece bazı kişilerle konuşmak, bazılarıyla konuşmamak bir kural durumuna gelmişti. Sabahattin bu kurallara uymayan bir kişi olarak bazı muhitlerde tepki görmüştür. Şimdi tekrar bıraktığımız yere dönelim:

Sabahattin kamyonla gidip geliyor. Bizim evde bulunup yakalanıyor, tutuklanıyor yani. Sonra serbest bırakılıyor. Serbest gezmekte iken yakalanıyor, gene bırakılıyor ve bizim eve geliyor. Daimî olarak beraber olduğumuz bir dönemdir. Hapisten çıktığında Berber Hasan aracılığıyla Ali Ertekin'le anlaştığını, para karşılığında hududu geçeceğini, ve hatta bazı arkadaşlarını da beraberinde götüreceğini, veya kendisi geçtikten sonra bazı arkadaşlarının gideceğini söylediği son gününde, son gezisine çıkarken bizim evden, ayrıldı. Söylediğim gibi İsmet Paşa'nın dikte ettirmiş olduğu mektup yanındaydı. Puşkin'in Almanca eserleri yanındaydı. Çantasını yanımızda yaptı. Toplu bir tabancası vardı. Mermileriyle onu da yanına aldı. O tabanca da bizim evde bulunuyordu. Ve son derece açıkgöz, son derece dikkatli bir adam olduğu için...

— Kamyonla mı gideceğini söyledi?

— Şimdi aradan yıllar geçti, ama sanıyorum kamyonla gitti. Gitmeden önce bana iki mektup verdi. Yanımda yazdı bu mektupları. Birisi karısına idi. Kaçışını açıklıyordu. O mektubu zarfladık. İkinci bir mektup yazdı. Bu ikincisi de Mehmet Ali Cimcoz'a yazılan mektuptur. Bu mektubun yanında da kamyonun fatura defteri, hesap defterleri vesaire. Ekledi bunları, bir zarf içine koydu bana verdi. Bu iki zarfı hududu geçtikten sonra benim teslim etmemi de söyledi. Yani bu mektuplardan dolayı ben, doğrudan doğruya kaçışı ile ilişkili bir kişiyim. Ne bakıma? Hududu geçtiğini bilmeden ben bu iki mektubu mahalline vermeyecektim.

— Nasıl anlayacaktınız hududu geçtiğini?

— **Parola ile.**

— Ne idi parola?

— Parolamız şöyleydi. Sonradan tanınmış, gazetelere ismi geçmiş Bulgaristan göçmeni bir Berber Hasan vardı. Bu Berber Hasan surların dışında, tam surların dış bitişiğinde bir berber dükkânına sahipti. Surun kapısının yanında. Bu Berber Hasan'a gidilecekti; mutavassıtlık rolü oynuyordu. Zaten davada ismi geçmektedir. Ali Ertekin davasında. Oraya bir kartvizit bırakacaktı.

— Kim bırakacaktı kartviziti?

— Ali Ertekin. O kartvizite dayanarak, Berber Hasan kendisine Sabahattin Ali'nin yol parasını ödeyecekti. O kaçış parasını ödedikten sonra da ondan sonra kaçacak olan kişiler aynı yoldan istifade edecekti. Demek ki, Ali Ertekin'in kaçırma parası alabilmesi için parolayı getirmesi gerekiyordu. Kartın özelliği şöyle idi: Üstünde matbu yazı yoktu, isim yoktu. Sadece Sabahattin Ali'nin imzasını taşıyacaktı. Yalnız bana verdiği talimatta bir özellik vardı: "O kartın üzerinde nokta yoksa, hududu geçtim. Nokta varsa imzada, hududu geçemedim..."

— Kaç liraya pazarlık edilmişti?

— Hatırlamıyorum.

— Parayı siz verecektiniz değil mi?

— Hayır hayır, Berber Hasan verecekti. Benim adım yok işin içinde. Ali Ertekin benim varlığımı bilmiyor. Berber Hasan da beni bilmiyor ama, birisinin gelip kartı alacağını biliyor. Kartı alıp parayı ödeyecek, sonra başkası gelip kartı alacak. Mutavassıtlığı bu, Berber Hasan'ın. Bu yüzden de mahkemeye sürüklendi. Sabahattin, canım ciğerim ne oldu, hududu geçti mi, bir. İkincisi mektupları yollayacak mıyım, yollamayacak mıyım, iki. Üçüncüsü mektupların bir tanesi netameli bir mektup. Kendisi "Mehmet Ali ile Adalet benim dostumdur, beni satmazlar" diyor, ama öncelikle ben böyle bir şeye inanmam.

Sabahattin'ın dostları ise, ki tartışmasını yaptık kendisiyle, beni de yaşatmazlar, benim hakkımda da rapor yazarlar. Bu yüzden mektupları vermek kolay bir iş değil. Vermemek, o da bir vebal. Bekledim... bekledim... Aslında beklememin nedeni şu: Sabahattin Ali gibi önemli bir kişi Bulgaristan'a vardığı zaman, kuşkusuz dünya basınından işitilir. Ben onu bekliyorum. Kart meselesine o kadar önem vermiyorum. Sabahattin'in bu imzalı kart işini biraz da hırsız polis hikâyesine benzettim. Olabilir ki orada da kimliğini belli etmek istemez. Biraz zaman geçti. Berber Hasan'a bir arkadaşla beraber gittik. Bir arkadaşla gitmemin nedeni, tevkif edilirsem, ya da bir şey olursa arkadaş dışarda kalsın. Hiç olmazsa durum bilinsin. Gittiğimde Berber Hasan imalı olarak konuşmaya kalkıştı. Baktım aynadan bir el bir de göz işareti yapıyor, sustum. Yanlış mı görüyorum, nedir diye çıktım. Çıktım fakat çıkar çıkmaz düşündüm, şayet bir tehlike varsa, bir kapan varsa, bir daha gelemiyeceğim. Gelemezsem, mektupları ulaştıramayacağım. Ters bir durum doğacak. Derhal ani bir kararla dükkâna girip "berber bey, traş parasını verirken bir kâğıt düşürmüşüm. Çöp sepetine, yahut yerlere bakar mısınız?" dedim. Şunu da ekliyeyim, o sırada yerdeki kesilmiş saçları süpürüyor daha. Bunu söyleyince "Ne idi o düşürdüğünüz?" dedi. "Vallahi pek kıymetli değil de, bir kartvizit işte, üstünde yeşil mürekkeple yazılmış bir yazı vardı da, bir bakar mısınız?" dedim. Adam "bir dakika" dedi, dükkânın arkasına doğru yürüdü. Ve elinde bir kartvizitle geldi. Bu doğrudan doğruya Sabahattin'in yaşil mürekkeple yazacağı kartvizitti. O noktasızlık durumuna göre de Sabahattin'in hududu geçtiği kesinlik kazanıyordu. Demek ki kartviziti veren Ali Ertekin parasını almış, orda bıraktığı kartla ben de hududu geçmiş olduğunu öğrenmiş bulunuyordum. Yani mektuplarını menziline ulaştırmakta artık bir mahzur yoktu. Çık-

tım gittim. Memnun oldum. Önce Ankara'da bulunan karısına yazdığı mektubu ulaştırdım. Sonra parmak izi bırakmamaya dikkat ederek, Adalet hanımın oturduğu apartımana gittim. Kapı altından geç bir saatte ikinci zarfı atıverdim. Ve işim bitmiş oldu. Epey bir zaman sonra, gün tayin edemeyeceğim, Sabahattin'in öldürüldüğünü gazetelerden okudum. Bu ölüm haberini ve gazetelerde verilen tafsilâtını okuyunca, işin içyüzünün gazetelerin yazdığı gibi olmadığı sonucuna vardım. Şayet hududu geçmeden Ali Ertekin heyecanlanıp Sabahattin Ali'yi öldürmüş olsaydı...

— Bu kart size gelemezdi.

— Kendisinden böyle bir kart alamazdı. Bu kartviziti almış olması için, Sabahattin'in hududu kesinlikle geçmiş olması gerekirdi. Demek ki, bir hiddetle Sabahattin'i öldürmüş olma olanağı yoktu. Kızgınlıkla Sabahattin'i öldürseydi, parasını alamazdı. Çünkü kartı alamazdı. Orda durup da tehditle Sabahattin'e kartı da yazdıramazdı. Bu kolay bir şey değildi. Sabahattin'e böyle bir şey yapamazdı. Örneğin yakalanıp yazdırılsaydı, nokta şifresini bilmedikleri için, iş gene karışırdı. Demek ki, Sabahattin Ali hududu geçtiğine emin idi. Bu nasıl olabilirdi? Herhalde orda bir senaryo yapılmıştı. İstranca dağlarında dolaştırıldıktan sonra, Bulgar muhacirlerinden Millî Emniyet ajanı birkaç kişi, köylü kılığında karşısına çıkartılmış, belki üniformalı görevli bir kişi de bu oyunda yer almış, onlarla konuşmuş ve bu konuşmanın sonunda Bulgaristan'a geçtiği zehabına kapılmıştır. Bu kanaate varmanın sonucu, "geçtim artık" düşüncesiyle, Ali Ertekin'e kartviziti verip geri yollamıştır. Kuşkusuz Ali Ertekin kendisine Sofya'ya kadar refakat edecek değildi. Hududu geçirip memlekete, İstanbul'a geri dönecekti. Bu durumda Ali Ertekin'in anlattığı hikâyenin tutarlı bir yanı yoktu. Bütün bu şemaya, bu senaryoya uygun değildi. Senaryo gerçeğe

uygun değildi. Bunu ılk anda ben anlamış oldum. Nitekim daha sonra dava görüldü. Gazeteerde karısına yazdığı mektup yayınlandı. Yani karısına gidilmiş o da kocasından son bir mektup aldığını söylemiş, mektubu da vermiş. Mektubu nasıl verdiğimiz, aldığımız önlem sonucu belli olmamıştı. Aynı şekilde ve aynı önlem çerçevesinde olduğundan Cimcoz'lar da bir şey söyleyememişlerdi. Böylece mesele bir esrar perdesine büründü ve Millî Emniyet daha ileriye gidemedi. Sadece gazetelerde, iki üniversiteli gencin Berber Hasan'a gittiği yazılıyordu. Bu da herhalde Hasan'ın verdiği ifadeye dayanıyordu. Ancak Hasan'ın da bizi orada tutuklatmadığı, yakalatmadığı bir gerçektir. Demek Hasan hiç olmazsa bu bakımdan iyi niyetli bir vatandaş idi veya belki de kaçacak diğer kişileri beklemişlerdi.

— Diğer taraftan bir başka şey daha çıkıyor ortaya, o da Sabahattin Ali'nin bütün sıkıştırmalara karşın konuşmadığı, yiğitçe bir savaşım verdiği, bu savaşımı yaşamı pahasına sürdürdüğü... Öyle değil mi?

— Evet evet. Çünkü Sabahattin Ali konuşmuş olsaydı hem Ali Ertekin'le yapılan pazarlığa göre, kaçıracağı öteki kişilerin yakalanması gerekecekti. Hem de, o mektupları yerlerine götürecek olan benim, yakalanıp sorguya çekilmem, belki içeri atılmam söz konusu olacaktı. Demek o bilinmeyen kişilerin ve benim yakalanmamamın nedeni Sabahattin Ali'nin kesinlikle Millî Emniyet'te konuşmadığının ifadesidir.

— Diğer kişiler de Sabahattin Ali'nin arkadaşları oluyor değil mi?

— Herhalde. Burada ilginç bir açıklama daha yapmam gerekiyor. İşin hikâye tarafı, biliyorsunnz Türkiye'de komünist düşmanlığının baş kişilerinden biri eski Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Ve biliyorsunuz Mareşal Çakmak Genel Kurmay Başkanlığından

düşürüldükten sonra, İsmet Paşa'ya karşı durmuş, onunla mücadeleye başlamış ve hattâ Cami Baykurt'la, Sertel'lerle, Tevfik Rüştü beyle birlikte, güç birliği yapmış, "Görüşler" dergisinde yazı yazmayı kabul etmiş, bunların dışında İnsan Hakları Cemiyetini aynı kişilerle kurmuş ve kurucular arasında Türkiye Komünist Partisi'nin lideri Doktor Şefik Hüsnü'nün de bulunmasını önermiş, ancak, kendisine bunun pek makul olmadığı söylenince, geri çekilmişti. İşte bu ruh haleti içinde, bunama demiyeceğim, bu iktidar değişimi içinde, ki bu iktidar değişimi içinde sözü epey genel bir tanımdır, örneğini Recep Peker'de de görmüştük. Yöneticilerin birçoğunda aynı şeyler görülmüştür. Recep Peker CHP Genel Sekreterliğinden düştüğü zaman, adeta solcu kesilmişti. Ondan sonra bildiğiniz gibi başvekil iken en sert tedbirleri alan kişi idi. Celâl Bayar aynı şekilde milletvekilliğinden ve partiden istifa ettiğinde, yani iktidardan düştükten sonra sola ve Sovyet dostluğuna kaymıştı. Fakat Tan olayından sonra ve hele iktidara geldikten sonra sola ve solculara düşman kesilmiştir. Ben kişilikleri üzerinde durmuyorum, döneklikleri belli olmuştur diyeceğim. İktidar durumlarına göre siyasî kanaatleri değişmektedir. Bu uzun açıklamanın nedenini söyliyeyim: Fevzi Çakmak, bu kaçış olayı ve Sabahattin'in acı sonunu işittiği vakit "Sabahattin bunu nasıl yaptı, neden gelip bana sormadı" demiştir. Yani daha açık söyliyeyim, Cami Baykurt'tan naklen açıklıyacağım: Yaptığı konuşmada "Yazık oldu Sabahattin Ali'ye. Bana sorsaydı Ali Ertekin'in Millî Emniyet ajanı olduğunu söylerdim" demiştir. Sanki Türkiye'den kaçmak isteyen bir kişi, nasihat almak için Mareşal Fevzi Çakmak'a müracaat etmesi gerekliymiş gibi, bir konuşma işte. Bu da işin bir eğlenceli yönü Çakmak bakımından.

Demek ki Ali Ertekin, onun kişiliğini gayet iyi bilerek, kim olduğunu gayet iyi bilerek, para karşılığı onu

hudut dışına çıkarmak istiyor. Hudut dışına çıkarmayı vaadediyor. Böyle olunca da "millî hislere" kapılarak öldürmesi söz konusu değil. Kaldı ki millî hislerine kapıldıktan sonra yaptığı iş de, öldürdükten sonra gidip hükümete haber vermek değil, Sabahattin'in fotoğraf makinasını ve eşyasını çalmak, evine götürmek ve de Berber Hasan'a gidip, ölümün ücretini tahsil etmek şeklinde, tecelli etmiştir. Tamamen tutarsız bir durumdur. Görüyoruz, Sabahattin katiyen söylenildiği gibi öldürülmemiştir. Oysa, öyle öldürülmeyince ve kendisi hududu geçtiğini sanınca...

— Başına ne gelebilir?

— Ne gelebilir? Tek bir izah tarzı var. Onun ölüm haberini alır almaz, o kanaate sahip oldum ve riyazî olarak, matematik olarak o kanaate sahip oldum, Sabahattin hududu "geçtim" sanmıştı. Bunu bilecek olan bir ben vardım, bir. İkincisi geçmediğine ve öldüğüne göre oyuna getirilmişti, yani yakalanmıştı. Fakat sizin söylediğiniz gibi, noktaladığınız gibi, orda asla konuşmamıştır. Ve işkence içinde ölmüştür. Bu işkence konusuna da değinmek gerekir. Bir defa oranın idarî amiri olan kişi ile, önceden de söylediğim gibi Sabahattin Ali'nin bir ilişkisi vardır. Bir kız nedeniyle ilişkisi vardır.

— Anlayamadım burasını, idare amiri kim, kız kim oluyor?

— Oranın zannederim polis müdürü. Valisi de olabilir. Tam olarak bilemiyorum.

— Kırklareli'nin mi?

— Kırklareli'nin.

— İlginç, çok ilginç.

— "Tokat" hikâyesindeki Tiraje Uşaklıgil'in sebep olduğu bir husumetin sonucunda, Sabahattin Ali'ye kızgındı ve husumet "Tokat" hikâyesinde bizim edebiyat tarihimize geçmiştir. Aynı adam da orada polis müdürü idi.

— Bu kızın nesi oluyor bu polis müdürü?

— Sevgilisi oluyor.

— Yahut yakını, öyle mi?

— Hayır yakını değil. Sabahattin de aynı kızı seviyor.

— Tiraje hanımı mı?

— Evet Tiraje hanımı. Orda kaymakam mı imiş, başka bir görevde mi imiş. Memurmuş. O da Tiraje hanıma göz dikmiş, herhalde.

— Nerede oluyor bu olayın başlangıcı, İstanbul'da mı?

— Yok, yok taşrada. Öğretmenliği sırasında. Tokat hikâyesini okursanız olay daha rahat anlaşılır. Ki. olayı ben Sabahattin'in ağzından biliyorum.

Ben 12 Mart döneminde Selimiye Kışlası'nda, tutuklu iken, koğuşta bir ara Sabahattin Ali'den söz açılmıştı. Sabahattin'den söz açıldığı sırada, ben bu hikâyeyi anlattım bir koğuş arkadaşıma. O koğuş arkadaşım, "Bomba Davası" birinci sanığı, sayın Kurmay Yarbay Talât Turhan beydir. Kendisini belki bilirsiniz...

— Evet...

— Millî Savunma Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştır uzun zaman, "Silâhlı Kuvvetler Cuntası"nın ileri gelen kişilerinden bir tanesi idi. Kontr Gerilla'nın işkencesini görmüş kişilerden birisi idi. Ve Talât Turhan bey, ben bu hikâyeyi anlattığım zaman, "Evet böyle olmuştur. Tahminin doğru. Çünkü ben kendisini öldürenin ağzından olayı işittim. Kendisi bana Sabahattin Ali'nin işkence edilirken nasıl elinde öldüğünü, teferruatı ile anlatmıştır. "Ama dedim, ismini, kişiliğini, olayı anlatır mısın?" Kendisi o sıralarda Faik Türün paşa ile çetin bir mücadele içindeydi. Bir çok provokasyonu ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Örneğin Beyazıt'taki Vedat Demircioğlu'nun filamasının asılmasını bir kırmızı bayrak olarak gösterilmesi provokasyonunu, bunun bir ajan tarafından yapıldığını mahkemede iddia etmişti. Bu vaziyette "Ama şimdi sırası değil, sonra ben sana işkenceyi yapanı söyle-

rim... dedi. Bugün bunu söylemek ister mi, istemez mi, ifşa eder mi, etmez mi bilmiyorum. Fakat onun söylemesi halinde olayın teferruatı ve şekli tam olarak ortaya çıkacaktır. Ve üstelik adeta iki şahitli bir ifade olacaktır. Birbirini tamamlayan iki şahit olacaktır.

— İkimize de bir önemli görev düşüyor Rasih bey bu noktada...

— Evet. Ben Talât beyle görüşmek istiyorum. Af Kanu'nundan beri, kendisini hiç göremedim. Görmek istiyorum. Özellikle bu konuda görmek istiyorum.

— Bu açıklamadan da anlaşılıyor ki, Sabahattin Ali'ye işkence yapılmış ve işkence ile öldürüldükten sonra cesedi sınıra götürülüp atılmıştır. Değil mi?

— Yüzde yüz doğru bu. Gayet mert olarak, yiğit bir insan olarak sonuna kadar hiç bir şey söylemeden direnmiştir Sabahattin Ali. Ama sonunda dayanamayarak işkence altında ölmüştür. Ondan sonra da vücudu ormana atılıp, hamasi hislerle işlenmiş bir cinayet görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Ajan Ali Ertekin, evvelden de kaçakçılıktan hapsedildiği gibi, bu sefer de adam öldürmekten zannederim dört yıla mahkûm edilmişti.

— Hattâ bu konuda eğitilerek cinayeti üzerine aldığı gerçeği ortaya çıkıyor. Aslında katil kendisi değil. Ona "katil olma" görevi verilmiş oluyor.

— Evet. Sonra da bir çok meyhanede, şarap mukabili, içki mukabili bu hamasetini, sirkatini anlattığı söylenir. Sanıyorum ki Sabahattin Ali'nin ölümü hakkında, bildiğimi inandığımı söyleyerek bununla önemli bir görevi yerine getirmiş bulunuyorum. Daha önce TRT memurlarına da söylemiştim. Bir gazeteciye de teype aldırmıştım. Çünkü herkes ölebilir. Fakat Sabahattin'in bu son hatırasının kalması gerekirdi. Bunu bir makale olarak da yazmak istiyorum.

Buraya kadar olan konuşmamızda Sabahattin Ali'nin

iğrenç şekildeki katlinin içyüzünü size açıklamış oldum. Şimdi Sabahattin'in sanatı, yazarlığı üzerine bir kaç söz söylemek istiyorum.

Sabahattin'in şiirleri Türk edebiyat tarihine malolmuştur. Roman ve hikâyeleri, gerçekten Türk edebiyatının en değerli eserleridir. Daha önceden de söylediğim gibi Sabahattin'in siyasî yazıları ne acı ki doğru dürüst derlenmiş toparlanmış değildir. Bir çok adla yayınlanan Markopaşa'da, Geveze'de, Ali Baba'da imzasız yazıları vardır. Bazı dergilerde "Baş yazarı Sabahattin Ali" "Kurucusu Sabahattin Ali" yazarsa da, hangi yazıların kendisine ait olduğu bilinmediği gibi, hangilerinin Rıfat Ilgaz, Aziz veya benim olduğu bilinmemektedir. Örneğin birçok yazının benim olup olmadığını dahi çok büyük zorluklarla tesbit edebilirim. O zaman üzerine not düşülmüş yazılar kolaylık sağlıyor bir parça. Fakat birçok dergide, örneğin Yeni Edebiyat dergisinde, Ses dergisinde, Gün dergisinde, Zincirli Hürriyet'te ve daha birçok edebiyat dergisinde Sabahattin'in imzalı yazıları vardır. Bunun yanında imzalı politik yazıları da vardır. Örneğin Zincirli Hürriyet'te. Bunların derlenmesi ve yayınlanması sanırım edebî yazıları kadar önemli bir görevdir. Kuşkusuz bu görev varisi kızına, hayatı kadar sevdiği Filiz'e düşmektedir. Ne yazık ki onu da tanımıyorum.

— Bu güne kadar hiç tanışamadınız mı?

— Ne acı ki tanışamadık. Hep tanışmak istemişimdir. Heyecanımdan korkuyorum. Onun sesini radyodan dinlerken ağlamasını hatırlıyorum. Bana verdiği fotoğraftaki ithaftan hatırlıyorum Ne kadar çok sevdiğini biliyorum. Ondan ayrılmanın kendisine ne kadar acı geldiğini biliyorum.

Zincirli Hürriyet'ten bahsetmek istiyorum. Bildiğiniz gibi, Zincirli Hürriyet Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı ve bir hayli gürültü koparan bir dergidir.

Önce bu dergi "Hür" adıyla çıkmıştır. "Hür dergisi yasaklanınca, önce İzmir'de Zincirli Hürriyet isminde çıkmıştır. Orda da basılmasına engel olununca en sonunda İstanbul'da bir sayı çıkmıştır. O sayıda benim de bir hayli çalışmam olmuştur. O sayı şu anda önümüzde, 5 Şubat 1948 tarihini taşıyor. Ve Sabahattin Ali'nin "Asıl Büyük Tehlike" adlı bir yazısı vardır. Bu yazının öyküsü çok ilginçtir. Sabahattin çok deneyli bir yazar olmasına karşın, bu yazıda çok açık-seçik suç işlemekteydi. Kuşkusuz bir gazeteyi çıkartan, koyduğu yazıları kontrol eder. Fakat Mehmet Ali Aybar, tutup da Sabahattin Ali gibi dünyaca tanınmış bir yazarın yazısını kontrol etme gereğini dumamış olabilir. Bu yazı yayınlanıyor. İki bin kadar baskı yapıldıktan sonra, tashih etmiş olmak için, daha doğrusu yazıyı okumuş olmak için eline aldı. Fakat birdenbire yerinden hopladı. "Bu yazı yayınlanamaz" dedi. "Baskıyı hemen durdurun..."

— Kim bunu söyleyen?

— Aybar. Nedenini göreceksiniz, haklıydı. Fakat paramız da yok. İki bin sayı da basılmış durumda.

— İstanbul'da basılıyor değil mi?

— Evet. Ne yapalım peki? İmha etmemiz gerekecek. "Bir mühür yapalım, üstünü damgalayalım. O satırları da çıkartalım, yazıya aralık vererek, paragraf aralarını genişleterek baskıya devam edelim" dedi. Böyle yaptık. Hatta iki bin adet olarak basılmış bulunan nüshalara da damgayı ben ve o zamanki genç arakadaşım Hıfzı Topuz vurduk. Şimdi size, önce o son paragrafın basılan bölümünü ondan sonra da basılmamış olan yani sansür etmiş olduğumuz bölümünü okuyacağım: Bu sanıyorum dünyada tek sayıdır. Çünkü Aybar, gayet özenle tek nüshanın bile elde kalmamasına çalışmıştır. Yazının aslını da yoketmiştir. Ben ise Sabahattin'e olan derin sevgim nedeniyle, bir sayısını ceketimin altına soktup kurtarmıştım. Şimdi, basılan

iki sayıdan da olan kısmını okuyorum:

"Memlekette mevcut olmayan bir kızıl tehlikeyi, halkçı kuvvetlere karşı bir silah olarak kullanabilmek için, adeta zorla yaratan ve körükleyen bu adamlar, hiç bir zaman bu yalanlarla halkın gözünü boyayamayacaklardır..."

Bu paragraf bütün sayılarda vardır. Küçük ve son bir bölüm vardır, o da şöyledir:

Ve yine bu millet çok iyi biliyor ki, asıl tehlike, bu memleketin istiklâlini de, hürriyetini de, varlığını da tehdit eden bir tek ve hakiki tehlike, bugünkü ehliyetsiz iktidarın devamıdır..."

Sanırım bugün bu yazı asıl şekliyle yayınlanabilir. Bu yazı aynı zamanda bir başka şeyi de gösteriyor, Sabahattin'in ne denli cesur bir yazar olduğunu. İşkence altında öldüğü halde arkadaşlarını satmadığı gibi, yazı yazarken, birçok defa tevkif edildiği, birçok davaları olduğu halde katiyen düşüncelerini söylemekte taviz vermediğinin de bir delilidir. Bu da Sabahattin hakkındaki, haklı olarak belki, bir partili olmadığından dolayı, doğru dürüst bir parti disiplini veya herhangi bir bağlayıcı disipline kolay kolay teslim olmayacak yapıda bir insan olmasından dolayı, özgürlüğe çok düşkün bir insan olmasından dolayı, kendisine bazı suçlamalar yapılmaktaysa da, bence bunlar pek yerinde suçlamalar değildir. Burda şunu da açıklamak isterim ki, Sabahattin hakkında daha birçok anı, birçok tatlı hikâye anlatabilecek durumdayım.

— Anlatın bunları Rasih bey? Sabahattin Ali ile ilgili olan herşey önemli.

— Değil. Karı kız hikâyesi birçoğu.

— Bu konularda da ilginç şeyler çıkabilir ortaya. Anlatamadığı, söyleyemediği birçok şeyi bu çevrelerde söylemiş olabilir. Adlarının bilinmesinde bile yarar var.

— Daha önce söylediğim gibi, Sabahattin'in sürekli beraber olduğu kadınlar yoktur. Bağlandığı, onu çekip

sürükleyen kadınlar da olmadı. Karısının yanında bir "sicilli metresi" söz konusu değildir. Daldan dala konmuştur. Bunlar da küçük, geçici maceralardır.

— Bu maceralar içinde, nasıl bir kişiliği vardı Sabahattin Ali'nin?

— Son derece şen bir insandı. Kadınlara çok düşkündü. Sükseliydi. Azıcık gevezeydi. Anlatırdı, tatlı tatlı. Birçok kez ad kullanmadan olay anlatırdı. Bir örnek vereceğim: Bir gün evde oturuyoruz. Mehmet Ali Aybar da evde. Tam o sırada, bizde gizleniyor kendisi. Zil çaldı. Kamelya Apartımanındayız gene. Kapıyı açtık, amcam Celal Nuri'nin kızı geldi, ablam. Benden en azından 10-15 yaş büyük bir hanım. Özel, ailevi bir görüşme sözkonusuydu. Salon tarafını bırakıp yatak odası tarafına geçtik. On onbeş dakika görüştük, gitti. Kuşkusuz, ailevi bir sorunu dostlarımızın içinde konuşma gereği yoktu. Salona girdiğimde manzara şöyle; Sabahattin'in yüzü güneş gibi açılmış. Adeta yerinde duramıyor. Son derece memnun. Açık bir dille "İçerde yaptığımız işin niteliği hakkında" bir sual yöneltti. Sabahattin Ali'ye göre bir kadınla bir erkek bir odaya girdi mi, bunun doğal bir sonucu olması gerekiyor. Bambaşka bir tip olan Mehmet Ali Aybar, o da gayet zampara bir adam ama niteliği değişik, kıpkırmızı kesildi: "Sabahattin" dedi "Böyle şey sorulur mu?" Sabahattin Ali hayatından memnun "Neden sorulmazmış efendim" dedi. Bu sorunu nasıl karşıladığı açısından bir örnek bu.

— En çok kimlerle yakınlığı vardı kadınlardan?

— Bilmiyorum.

— Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'la ilişkileri ne düzeyde idi?

— Bakın ben Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'la Milli Emniyet'in ilişkilerini söylemiştim. Fakat bu ilişkinin sanırım kökeni kokaine bağlıdır.

— Anlamadım, affedersiniz?

— Kokain. Necip Fazıl Kısakürek'in yeni yayınladığı Babıali Hatırası kitabını okursanız, o kitapta Peyami Safa'nın Fikret Adil'in, Eşref Şefik'in, Ferdi Tayfur ve benzerlerinin, yani o Asmalımescit muhitinin, ki Fikret Adil'in Asmalımescit diye bir kitabı da vardır, Necip Fazıl'ın tabiri "Beyza hanım", yani eroin, kokain, ben pek anlamam bu işlerden, o türden bir maddeyi kullandıklarını Necip Fazıl açıklıkla anlatıyor.

— Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'lar da var mı bunların içinde?

— Hayır Ferdi var. Onlar yok. Ferdi Tayfur çok büyük bir sanatçı idi. Maalesef sadece yaptığı dublajlarla kalmıştır. Ancak Ferdi hayatta tanıdığım en büyük sanatkarlardan birisi idi. Ve bu maddeye "müptelâ bir kişi" idi Böyle bir kişinin gerek o maddeyi bulmak, gerekse hapse girmemek için polisin, Milli Emniyet'in ağına kolayca düştükleri vakidir. Çünkü buna alışan bir insan mutlaka bulmak zorundadır. İnsanın zayıf tarafı işte, maalesef kolaylıkla kendilerinin teslim olması sonucunu yaratmaktadır. Çevreleri de gayet geniş olduğu için, gerek Ferdi Tayfur gerekse kız kardeşi Adalet'in kullanıp kullanmadığını pek bilmiyorum, bu nedenle bu işe karıştıklarını sanıyorum.

— Milli Emniyet meselesine?

— Evet. Mehmet Ali beyle fazla bir yakınlığım yoktur. Bunları anlatmışken başka bir anımı daha söyliyeyim: Maalesef kendisi bana söylemişti. Neyzen Tevfik de aynı durumda idi. O da polisle ilişkili idi.

Öyle mi?

— Evet O da tımarhaneye bu yüzden birkaç kez girip çıkmıştı.

— İlginç...

— Kendisi polise rapor verdiğini, çok sarhoş olduğu bir gün anlatmıştır. Anlaşılıyor ki bu tarz insan tavlamak,

epey yaygın bir metod. Sabahattin hakkında ne söylediler bilemem. Ancak kamyon meselesi çok şüpheli bir durumdur. Neden kamyon verdiler? Para kazansın diye. Sabahattin'e para kazandırmanın yolu herhalde kamyonculuk yaptırmak değildi.

Benim açımdan söyleyecek pek bir şey kalmıyor. Sorularınız varsa, bilmiyorum.. Ama sözümü bitirrken Sabahattin'e olan sonsuz sevgimi dile getirmek isterim.

— Çok teşekkür ederim Rasih bey. Konunun aydınlanması açısından çok yararlı oldunuz. Dilinize sağlık. Yalnız gördüğüm kadarıyla, sizde Sabahattin Ali'ye değgin ilginç belgeler de var. Yarının araştırmacılarına kaynak olması yönünden bunların bilinmesi gerekir. Sözeder misiniz, nelerdi rbunlar?

— Ölüme giderken, son bir hediye yaptı bana. O da bir sarı zarf içinde "Sırça Köşk"ün müsveddelerini bıraktı. Rıfat Ilgaz arkadaşım da bunları gördüğünde "yeşil mürekkeple yazıldı" demişti. İyi hatırlamış.

— Evet bunlar yeşil mürekkeple yazılmış.

— Öyle. O sıralarda yeşil mürekkep kullanıyordu. Hatta fotoğrafın üzerindeki yazı bile aynı mürekkepten.

— Bunlardan bir yazının sonuna not konmuş, onu da okuyalım: "Kurtla Kuzu" öyküsü 19 sayfa ve yeşil mürekkeple ve arap harfleriyle yazılmış durumda. 7-8/9/1947 saat 7. Öyküde yer yer Sabahattin Ali beyin düzeltmeleri var. Bazıları daktilo ile yazılmış. "Devlerin ölümü" adında bir öyküsü var. Tabiat masalı adında bir başkası gene. Kırmızı daktilo harfiyle yazılmış ve bunun altında "7.3. 1946" yazılı.

— Aynı şekilde Sırça Köşk'ü görüyoruz. Sırça Köşk'te birinci sayfada elle eklenmiş bir satır var. İkinci sayfada gene kendi el yazısı. Üçüncü sayfada silinmiş ve düzeltilmiş bir satır var. "12.10.1945"ten sadece "1945" tarihini bırakmış.

— Bunlar nedir?

— Kitabın diğer yazıları. Bu yazıların birçokları da bildiğiniz gibi daha evel dergilerde de yayınlanmıştı. Birisinin adı "Çirkince", çoğunda eklemeler yapmış el yazısıyla. Bir dergidle yayınlanmış "Cıgara" adlı öyküsü. 1945 yılına ait bu da. Gün Dergisi, Cumartesi 3 Kasım 1945. "Bahtiyar Köpek" isimli hikayesini görüyoruz bu sayıda. Gün dergisinde gene "Millet Yutmuyor" adlı yazısı. Gün dergisinde Orhan Kemal'in Orhan Raşit imzasıyla, "Ekmek" adlı şiiri, Rıfat Ilgaz'ın bir şiiri var.

"Sen ellerini
Bir kalem gibi kıvrak ve
hünerle kullanan
Sen kumaşın, derinin
huyundan anlayan" diye başlıyor Rıfat Ilgaz'ın şiiri.

Kendi yazım hakkında da bir açıklama yapmak istiyorum. Ben o sıralarda Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisiy'le irtibattayım. Doktor Şefik Hüsnü'nün partisi bu. Esat Adil beyin partisi ve Gün dergisiyle her türlü ilişkimi kesmiştim. Ben o sıralarda Adana'da idim. Bir gün Çiftçiler Kulübünden Macit Güçlü beyin beni aradığını söylediler. Merhum 1977'de öldü. Macit Güçlü bey Adana'da bir gazetenin de sahibi bulunuyordu. Kendisi İstanbul'da avukat, Adana'ya geliyor ve bakıyorum ki Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurucularından, beni çağırıyor, Adana il örgütünü kurmamı söylüyor, Esat Adil tarafından yollandığını da bildiriyor. Tanımadığım kişi, fakat tüm ailesini biliyorum. Çok sevdiğim bir aile. Macit beye sordum. "Türkiye Komünist Partisi ile Esat Adil'in partisi arasındaki uyuşmazlık aydınlandı mı, bir çözüm bulundu mu?" dedim. "Öyle bir şey bilmiyorum" dedi. "Peki, arada bir anlaşmazlık olduğunu, çelişkiler bulunduğunu bilmiyor musunuz?" dedim. "Hayır" diye cevap verdi. "Hiç bir şey bilmeden ne diye bu partiye kurucu oldun?" diye sorunca

"Esat Adil Hukuk Fakültesi'nden sınıf arkadaşımdır. Kendisine sonsuz güvenim vardır. Gir dedi, girdim" diye karşılık verdi. "Peki mesele anlaşıldı" dedim. Birkaç gün sonra gazetelerden Şefik Hüsnü'nün Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi'ni kurduğunu okuduğumda, ikisine de birer mektup yazdım. Esat Adil'e yazdığım mektupta kendisi ile bir ilişkim olamayacağını, bildirdim. Doktor Şefik Hüsnü'ye de bu mektubu yazdığımı, emirlerini beklediğimi bildirdim. Neticede mektuplar yerlerine gitmiş ve durumum belli olmuştu. Ancak uzun yıllar ben "Gün" dergisinde yazı yazdığım için beni Esat Adil'in grubundan sanmışlardır. Mesele böyle kapanmıştır. Ben ilişkimi kestikten sonra da çekmecelerde kalan, basılmamış bulunan eski yazıların dergide yayınlanmaya devam etti. Oysa Sabahattin Ali 'Gün'de yazmayı sürdürmüştür.

— Bu yazılar da onlardır öyleyse?

— Evet.

— Başka Sabahattin Ali'ye ait neler var Rasih bey, belge niteliğinde?

— Fotoğrafı var. Maalesef mektup yoktur.

— Bu fotoğrafı çektirip çoğaltmak olur mu acaba?

— Üstündeki yazı zor okunuyor. Fakat fotoğraf çoğaltılabilir.

— Fotoğrafın arkasındaki yazı ne idi, okunamayan?

— "Filiz'in babasından, Filiz'in dostuna" diye Sabahattin'in el yazısı var burda. Fotoğrafta da Filiz'e doğru eğilmiş, küçük bir kıza doğru.

— Başka neler var?

— Kütüphanemdeki birçok kitapta imzası var. Okuduğu kitaplara düştüğü notlar vardır. Özellikle o gizlendiği dönemlerden kalma. Arada sırada bir kitabı açtım mı, o yeşil mürekkepli notla karşılaşırım. Örneğin çaldırdığım bir kitap vardı, İsmail Safa beyin. Peyami ve İlhami Safa'nın babaları. "Şair Maderzat" derlerdi. İsmail Safa beyin

kitabının, babamın bir kitabının üzerine yazdığı notlar vardı. Köprülü'nün antolojisinde yaptığı düzeltmeler... Arada sırada bunlar karşıma çıkıyor. Çok haklısınız, bunları bulup toplamak gerekir.

— Bir gün bir "Sabahattin Ali müzesi" kurulursa, sizden çok yararlanılacak.

— Sevinerek hediye ederim.

— Efendim, bana verdiğiniz bilgiler için, yaptığınız açıklamalar için, çok teşekkür ediyorum. Anlattıklarınız, aslında sosyal ve siyasal yaşamımızın önemli bir kesitini, bilinmeyen yönleriyle yüze çıkarıyor. Bunlar, yarının insanına da ışık tutacak sanırım. Çok teşekkür ederim.

— Bütün söylediklerimin her türlü sorumluluğunu kabul ediyorum. En küçük bir zorluk karşısında kalırsanız, istenecek belgeyi, imzayı vermeye hazırım. Bunları anlatma olanağı verdiğiniz için ben size çok teşekkür ederim.

SABAHATTİN ALİ NASIL ÖLDÜRÜLDÜ?

Rasih Nuri İLERİ

Dostum Sabahattin Ali'nin öldürülmesi üzerine 30 yıl geçtiği halde ölümünün üzerindeki esrar perdesi hâlâ tam olarak kalkmadı. Aziz Nesin yazdı. Rıfat Ilgaz Yazdı, Kemal Sülker Sabahattin Ali'nin ölümü hakkında başına, mahkeme dosyasına dayanan ilginç bir kitap yazdı, ben ise bildiklerimi şimdiye dek sadece üç araştırıcı arkadaşa anlattım, teype kaydettirdim. Artık ölümünün üzerindeki perdenin açıklanması gerek.

1 — Sabahattin Ali Bulgar sınırında Ali Ertekin tarafından öldürülmedi.

2 — Elimizdeki belirtilere göre, sınırı geçtiğini sandığı bir anda Milli Emniyet tarafından yakalandı.

3 — Kırklareli Emniyet Müdürlüğünde sorgusu sırasında işkence edilirken öldü, konuşmadan öldürüldü.

4 — Mart 1948'in son günleri ile Nisan 1948'in ilk haftası arasında vuku bulan bu cinayet kendisi ile birlikte

kaçmak isteyen iki kişiyi yakalayabilmek için gizlendi cesedi sınır civarında bırakıldı, çürüdü ve orada köylüler tarafından bulundu. Kendisi ile kaçacak iki kişi yakalanamayınca, Sabahattin'i yakalatan Milli Emniyet ajanı Ali Ertekin bu kez katil rolünü üstlendi. Bu sıfatla kendisini yakalattı. Sonra da Sabahattin'in eşyaları Aziz Nesin'e, Esat Adil'e Mehmet Ali Cimcoz'a gösterildi (Kasım 1948 ve olay 12 Ocak 1949 günü basına açıklandı). Artık bu dava senaryo olabilecek ve Ali Ertekin 15 Ekim 1950 günü dört yıla mahküm edilecektir.

Gelelim bu dramın gerçek oluşumuna, onun hazırlandığı günlere, Sabahattin Ali hayat dolu, cıvıl cıvıl, derin kültürlü, parlak zekâlı, cesur bir Türk yazarı, büyük bir Türk yazarı idi, ancak hiçbir zaman örgüt insanı olacak nitelikte değildi, olmamıştır da; oysa ön safta çarpışan bir savaşçı idi. Çoğu, politik bir silah olan hikâyelerinin yanısıra, o dönemdeki terör rejiminde politik yazıları ile rejimi sarsacak nitelikte bir mücahitti. Çok zekiydi ve zekâsına fazla güveniyordu. Hakim sınıflarla ilişkilerini devam ettiriyor, kadınların arkasından koşuyor, rakı sofralarını kaçırmıyordu. Örgüt adamı olmadığından polis ve Millî Emniyet ajanlarından pek korkmuyordu, aksine onlardan kültürce, zekâca üstün olduğunu varsayarak adeta onlarla oynamaktan zevk alıyordu.

Rıfat Ilgaz dostumun "Yansıma" dergisinde yayınlanan bir anısı bu yönden çok önemlidir, Markopaşa'ya dadanan yakışıklı bir kişi Sabahattin'le dost olmuş, bundan yararlanarak onun yakınlarından bilgi toplama gayretine girmişti. Rıfat bu kişi konusunda Sabahattin'e sual sorduğunda: "Doğru, tahmin ettiğin gibi", şaşılacak ne var, her halde onun benden daha akıllı olduğunu söyliyemezsin ya!", yanıtını almıştı (Sayı 15. Sa 142), İşte Sabahattin. Kendisi ile yakın iş ilişkisi kuran bir karıkoca için Sabahattin'i ikaz ettiğimde: "Evet Milli Emniyettendirler ama

benim dostumdurlar, bana fenalıkları dokunmaz" cevabını almıştım. Çok yakın bir arkadaşının nasıl istemiye istemiye Milli Emniyetin tuzağına düştüğünü ve Sabahattin hakkında istedikleri raporları nasıl kendisine gösterip tashih ettirdiğini bana ayrıntılı olarak anlatmıştı. Bu gibi umursamazlıklar onu ölüme doğru sürükleyen basamakları teşkil etti.

Sabahattin'in kaçma teşebbüsü nedenlerine gelince, kendisi 1946 sonlarından ölünceye kadar durmadan yakalanıyor. Sorgusu yapılıyor, yargılanıyor, tutuklanıyor, serbest bırakılıyordu. Aynı zamanda da örneğin sık sık isim değiştiren Markopaşa'yı Aziz ve Rıfat'la birlikte rejime yönelik en keskin bir silah olarak kullanıyor, Ali Baba'yı yayınlıyor, Zincirli Hürriyet'te zehir gibi yazı yazıyordu. Sırça Köşk hikâye kitabı bu mücadelenin bir parçasıdır. Aynı zamanda 1946 legal sol partileri mücadelesinden tutun, ölümünden az önce "Milli Şef" ismet İnönü'ye legal bir Sosyalist Partisi kurulmasına izin verilip verilmiyeceği hakkında mektup yazışına ve Cumhurbaşkanından bu konuda: "her vatandaşın parti kurmada serbest olduğu" şeklinde yanıt almasına kadar da kendisi politik mücadelenin içindedir (x), Bu içeri alınıp bırakılmalar, gizlenip yakalanmalar, davalar ve sonunda arka arkaya gelecekleri belli olan mahkûmiyetler Sabahattin'i az tanıdığı bir hahishane arkadaşının yardımı ile Bulgar sınırını geçmeğe kalkışacak kadar düşüncesizce hareket etmeğe zorlamıştır. Herbirinden ne kadar "zeki" de olsa, bir kişinin bir örgütle Milli Emniyetle baş edemeyeceğini kavrayamadı. bunun cezasını pek ağır ödedi.

Bu söylediklerini iyice kavrayabilmek için o günleri bilmek, hatırlamak gerek, dünyada Berlin mücadelesi, Sovyet ablukası ve Amerikan hava köprüsü, bir Üçüncü Dünya Savaşı psikozu...

Yurtta ve dünyada bir Komünistleri sindirme ve ezme kampanyası. "Türkiyedeki Komünistler yabancı Devlet ajanı sayılacak!.." diye havadisler!. (22 Haziran 1948 tarihli Cumhuriyet) "Solcu" sayılan yabancı profesörlere saldırı, Ankara'da hümanist profesörlerin mahkemeye verilişi, Rektörlüğe saldırı, okulllarda Komünist avı, ve ihbar furyası, "Komünist tipi var" "Komünist bir ruha sahip tarzında mahkemelerde okunan Emniyet raporları!.. Köy Enstitüsü mezunlarına karşı sürek avı!.. Cami tablolarında hilâlleri orak-çekiç'e benzetişler, pembe taştan yapılan Atatürk heykelinin suç sayılması!..

Sabahattin Ali 1948 yılında, bu ortamda, Türkiye'de örgüt dışı bir silahşör olarak kurban edildi; Almanya'daki öğrencilik döneminden başlayan uzun bir yolculuktu bu, Almanya'dan tatilde yurda döndüğü bir gün Upton Sinclair'in OİL, (Petrolyum) yapıtını gardan alıp yol boyunca okuduğunu bana anlatmış kitabın son sahifesinde "yazılanların onda biri doğru ise sosyalizmin tek doğru yöntem olduğunu anladım", diye sözlerini bağlamıştı. Ondan sonra konuyu derinlemesine inceledi, Almanca geniş bir marksist kitaplığa sahip oldu, kalemiyle mücadeleye atıldı, Ancak o dönemde illegaliteye itilen partinin sıkı kuralları ile, parti görüşünün sınırlayıcı yanıyla, parti disiplini ile uzlaşacak mizatça değildi, yine de yoldaşları ile dirsek teması kuran, fakat her türlü sınıf düşmanı ile kişisel ilişkilerini kesemeyen bir silahşör olarak kaldı. O dönemlerde "Markopaşa"larda yazdığı politik mücadele yazıları imzasızdır, yine de aranmalı ayıklanmalıdırlar. İmzalı yazıları da vardır. Örneğin sonradan yeniden değineceğimiz 5 Şubat günlü son yazısı bunlardandır.

Sabahattin Ali ile gölgesiz, uzun bir dostluğumuz olmuştur. Markopaşa döneminde (1946-1947) bu ortaklaşa bir fikir mücadelesi şeklini aldı, aynı dergilerde çalıştık, aynı meyhanelere gittik. Sonunda, 1947 yılının son aylarında

polisten gizlenmesi gerekti, bizim evde saklandı, uzun süre beraber yaşadık. Gizlenirken mücadelesine devam ediyor hatta bizdeyken yayınladığı 25.11.1977 günlü Ali Baba dergisinin ilk sayısı geldiğinde üstüne yeşil kalemiyle ana ma hitaben "Ali Baba'nın ilk sayısını, çıkmadan önce Leyla Haf'ye takdim ederim 21.12.1977 S. Ali" diye yazmıştı, derginin dördüncü ve son sayısında ise (16 Aralık 1947) "Komünist kime Derler" başlıklı bir yazım yer alıyordu. Sabahattin neşesi ile, nükteleri ile, açık hikâyeleri ile, bize süreli bir ziyafet çekti. Boş zamanlarında durmadan okur, yazar, kütüphanemden aldığı kitaplara yeşil kalemiyle notlar düşerdi. Örneğin Köprülü'nün antolojisinde vezin ve mana hataları bulup not etmişti günün birinde. Diğer bir özelliği kızına, küçük Filiz'ine karşı olan sonsuz aşkıydı. Birgün radyoda, çocuk saatinde kızı konuşacak diye adeta yerinde oturamaz olmuştu. O körpecik sesi işitince gözlükleri buğulandı, onları çıkarıp silerken gözlerinden yaşlar akıyordu.

Sabahattin sözümona polisten saklanıyordu ama Nişantaşındaki apartıman adeta kendisine kafes gibi gelmekteydi bir süre sonra geceleri kaçamaklar yapmaya başladı, güya "tebdil" çıkıyordu. Paltosunun yakası kalkık, kasketi eğik boynunda eşarpı iyice sarılmış durumda sokağa çıktığı bir gece kahkaha atarak dönüverdi. Köşe başında tanıyamadığı biri arkasından Sabahattin diye bağırmaya başlamış, sonunda durmak zorunda kalınca araksından nefes nefese gelen kişi: "'ulan beni tanımadın mı, ben sınıf arkadaşın bilmem kim" deyince rahatlamış, tümden unuttuğu eski arkadaşı "tebdil" gezen Sabahattin'i yürüyüşünden tanıdığı halde, o kendisini zor bela belleyeblmişti. Bu kaçamaklarından en kötü sonuç verenini açıklamam gerek, yine kafesini dar bulup sokağa çıktığı bir akşam bir hayli gecikti, sabaha karşı iki kişinin kollarında çıkageldi. Meğer kafayı çekince yolda gördüğü bir tanış şimdiki Şerltonun

yerinde olan Taksim Belediye Gazinosuna kendisini götürüvermiş, geçmiş gün. galiba orada mülkiyeliler gecesi varmış, Vali Lütfü Kırdar ile Abidin Özmen kendisini masalarına davet etmişler, geç saatlara kadar içmeğe devam etmişler, fazla kaçırdığını gören Vali "sizi nereye bırakayım" deyince Sabahattin Vali konağına yakın olan apartımanımızın adresini gevelemiş, şoför ile makam polisi onu bize getirdiler. Birkaç gün sonra da Mehmet Ali Aybar'la beraber merdivenlerden çıktığımızda çizgili pijamasıyla Sabahatin bizi ara pencereden görünce kapıyı açıverdi, Aybar'ı kucakladı, o sırada iki sivil çıkıverdi bizimle gelirmisiniz dediler, bu yüzden de ben pasaport alamadım.

Sonra, galiba sorgusu yapılıp serbest bırakıldı. Bir arkadaşının sağladığı kamyonla nakliyatçılık yapmağa kalkıştı, Güneye Antep'e kadar gitti, oysa Millî Emniyet bunu fırsat bilip adım adım izliyor, yanlış bir adım atmasını bekliyordu, artık olaylar çok hızlı oluştuğu sırada birçok basın davası beklemekteydi, politik ortam ise yukarıda belirttiğimiz gibi gitgide kötüye gidiyordu. Bu kez Sabahattin Trakya yolunu denedi, bunda bir süre önce hapishane arkadaşlığı ettiği Bulgaryalı Berber Hasan'ın ve Ali Ertekin'in rolü büyüktür. Bunlar sınırdan adam kaçırmaktan sanıktırlar, hırsızlık nedeniyle ordudan atılan Assubay Ali Ertekin ile beraber. Kaçırdıkları kişiler ise aslında görevde Bulgaristana sokulan Milli Emniyet ajanlarıydı. Tuzak hazırdı, Sabahattin böylece bu hapishane arkadaşına kanıp son yolculuğuna hazırlandı. Gözaltına alına alına gire çıka, üstelik önünde uzun tutukluluk yılları kesinleşen Sabahattin Ali, bir odaya kısılmış kedinin duvardan duvara atlaması psikolijisi içinde sınırdan sınıra koşmaktaydı. bir bakıma uzun bir tutukluluk, bu yıpratıcı gir çıklardan ve bekleyişten çok daha kolay gelir insana. Meh-

* Bu mektubu ve yanıtını kaçarken yanına almıştı.

met Zekeriya aynı hissi bir gün Moda köşkünde bana anlatmıştı, 12 mart döneminde ise çoğumuz bunu yaşadık, kimi dayandı, kimi kaçtı, kimi de silah elde ölmeği yeğ tuttu... Oysa 1948 yurt ve dünya şartları çok daha karanlıktı. Diğer yönden Sabahattin Ali'nin örgüt adamı olmayışı, bunun sonucu kaçışını kendi başına hazırlaması ve kendi zekâsına fazla güvenmesi olumsuz etkide bulunuyordu.

Birgün eve geldi, kaçacağını anlattı, bana Sırça Köşk'ün müsvettelerini hediye etti, iki mektup ve onlarla ilgili talimat bıraktı ve bana emanet ettiği toplu tabancası ile bir kutu mermiyi aldı. Talimatı açık açık ve ayrıcalı idi, sınırı geçtiğinde mektuplardan biri Ankarada oturan karısına iletilecekti, diğeri ise kendisine kamyon temin eden Cimcoz'lara verilecekti, ikisi de sonradan gazetelerde yayınlandı, ikinci mektupla birlikte kamyon hesapları, faturaları, evrağı vardı, mektubun nedeni de buydu.

Sınırı geçip geçemediğini, Berber Hasan'ı getireceği imzalı bir kartvizitten anlıyacaktım. Plan şöyle idi: Sabahattin Ali sınırı geçince Ali Ertekin'e yeşil kalemiyle imzalayacağı bir kartvizit verecekti. Ertekin ise onu Hasan'a verip ondan ücretini alacaktı. Oysa o kartın benim için anlamı başka olacaktı, imzadaki noktalamadan sınırı gecip geçmediğini anlıyacaktım ve ona göre mektupları yerlerine ulaştırıp ulaştırmama kararını verecektim.

Bu ayrılış Mart'ın son günlerine rastlar, Nisan'ın ortalarına kadar bekledim, sonra, ne olur ne olmaz deyip yanıma bir arkadaş aldım, surların dışındaki Berber Hasan'ın dükkânına gittik, traş olduk, bu arada konuşurken parolayı verdim, aynadan, arkadaşı traş eden berberin eliyle "hayır" veya "dikkatli ol" dercesine bir işaret verdiğini gördüm, hesabı ödeyip çıktık. Meydanda durup düşündüm, tehlike varsa yeniden gelmek sakıncalı olurdu, aniden karar verip dükâna döndüm, "para verirken cebimden küçük

bir kâğıt düşürmüş olacağım, süpürdüğünüz saçlara bir baksanıza" dedim, "nasıl bir kağıt" diye sordu Hasan, "küçük yeşil, yazılı bir kart" dedim paravananın arkasına gitti ve Sabahattin Ali'nin imzalı kartını verdi. İşarete göre sınırı geçmiş olacaktı, rahat ettik. Mektubun birini elden Ankara'ya ilettim, diğerini ise, elde eldiven kontrol edip yeni bir zarfa aktardım ve Cimcozların kapısının altından attım. Oysa dış basından bir türlü haber gelmiyordu, 15 Mayıs günü Yedek Subay Okuluna katıldım, çavuş çıktıktan sonra gazeteler acı haberi verdi, artık Sabahattin yoktu, gazetelerden davayı izledim bu arada üniversiteli iki gencin aynı yoldan kaçmak üzere Berber Hasan'a gittikleri, polislerin onların izleri üzerinde olduğu ve yakalanmak üzere bulunduklarını da okudum, böylece Hasan'ın kartolayını anlattığını, sadece yaşta aldandığını anladım.

Sabahattin Ali nasıl oluyor da bize bu mesajı iletmişti, ve nasıl yakalanmamıştık. 19 Kasım 1948 günlü Cumhuriyet gazetesini okuyalım: "Çekoslovakya'dan kaçmak istiyenler sahte Amerikan hudut karakollarında avlanmaktadır" şeklinde bir haber çıkmıştı o günkü gazetede. Bu varsayımla Sabahattin buna benzer bir tuzağa düşürülmüş sınırı geçtiğini sanmış ve bunun üzerine Ali Ertekin'e kaçırma bedelini alması için imzalı kartı vermiş olacak. Aksi takdirde, nokta meselesini ancak ben bildiğimden, zorla imzatılacak bir kartta bana o işareti vermezdi. Yok yakalanıp çözüldüğünü varsayacak olursak, o takdirde benim yakalanmamam olanaksızdı.

Amaç sadece Sabahattin'i öldürmek olsaydı, oracıkta kurşunlanır ve sınırı geçmeğe uğraşırken vuruldu diye ilân edilirdi, bu yapılmadığına göre onun yakalandığı, sorgusunun yapıldığı, görkemli bir anti-komünist dava tasarlandığı apaçıktır. Bu nedenle ben ilk günden Sabahattin Ali'nin Kırklareli Emniyetinde veya başka bir yerde sorgusu yapılırken işkence sonucunda öldüğüne kani oldum. Da-

vanın o kadar geç açılması ise duruşmalarda sözü geçen, ve berber Hasan tarafından bizimle karıştırılan Sabahattin Ali'den sonra Ali Ertekin tarafından sınırı geçecek olan iki arkadaşının yakalanması gayreti yüzünden olmuştur sanırım. Kaldı ki Sabahattin bana da bu yolda bilgi vermişti. Dosyaya göre, 5 Haziran 1948 günü köylüler Bulgar sınırı civarında çürümüş bir ceset bulmuşlarsa da kimliği tesbit edilememiş. Oysa Aziz Nesin'in ifadesine göre (YANSIMA Sayı 15), Sabahattin Ali'nin eşyaları kendisine, Mehmet Ali Cimcoz'a ve Esat Adil'e Kasım ayında gösterilmiş, olay 12 Ocak 1949'da basına aksettirilmiştir. Demek oluyor ki, o tarihlerde sözü geçen iki kişinin tuzağa düşürülmesi umudu Millî Emniyetce yitirilmiş oldu. Sonrası sadece bir senaryodan ibarettir.

Sabahattin'in verdiği iki mektubu postaladığını söyliyen Berber Hasan sonradan bu ifadesinden dönüp kendisini cezaî sorumluluktan kurtarmaya gayret etmiştir, oysa Mehmet Ali Cimcoz mektubun pulsuz olarak kapısının altından atıldığını mahkemede ifade etmiştir, ki bu gerçeğe uygundur. Aynı şekilde cezaî sorumluluğunu azaltmak istiyen Ali Ertekin Bulgaristan'a kaçırdığı kişilerin Türk gizli ajanları olduğunu, kendisinin güvenlik kuvvetleri ile ilişkili bulunduğunu ispat ederek gerçeğin bir yönünü de olsa açıklamak durumuna girmiş, işlemediği halde üstlendiği bu cinayetten ucuz kurtulma yolunu seçmiştir, en doğrusu senaryo öyle tertiplenmiştir. Sonunda dört yıl hapisle işten sıyrılmış, üstelik bu sürenin tümünü de hapiste geçirmemiştir.

Burada ilginç bir nokta daha var, Sabahattin bir gün bana Tokat adlı bir hikâyesinden söz ederken olayın gerçek kahramanlarından Halit Ziya Uşaklıgil'in torunu Tiraje ile kendisinin olduğunu, tokat olayının bir kıskançlık sonucu vuku bulduğunu ve diğer kahramanın da Kırklareli'nde en yüksek mülki âmir olduğunu söylemişti, bu da ga

rip bir rastlantı oluyor. 12 Mart döneminde ise çok daha önemli bir açıklama dinledim, Selimiye Askerî Cezaevinde tutuklu iken koğuş arkadaşlarımla Sabahattin Ali'nin ölümünden söz ediyorduk. Bir ara yüksek rütbeli bir subay kendisi ile aynı davadan tutuklu yüksek bir Emniyet görevlisi ile birlikte bir rakı sofrasında bulunurlarken ismini bildikleri bir emniyet müfettişinin Sabahattin Ali'nin sorgusu sırasında nasıl elinin altında öldüğünü anlattığını naklederek beni doğruladı. Böylece zaten emin olduğum gerçek kanıtlanmış bulundu.

Yazımı Sabahattin Ali'nin son yazısının öyküsü ile bitirmek istiyorum. Bu öykü Sabahattin Ali'nin o dönemde, o ortamda neden bu kadar tehlikeli bir kişi sayıldığını bir dereceye kadar açıklamış olacaktır.

İzmir'de çıkışı engellenen Mehmet Ali Aybar'ın Zincirli Hürriyet dergisinin İstanbul'da çıkan tek ve son sayısının tashihleri bitmiş, sahife provaları kontrol edilmiş ve basımı başlamıştı. Baskı hatırladığıma göre bini aşmışken Sabahattin'in yazısını okumakta olan Aybar birdenbire makiniste "makineyi durdurun" diye seslendi ve bana yazının son paragrafını okudu:

"Memlekette mevcut olmayan bir kızıl tehlikeyi halkçı kuvvetlere karşı bir silâh olarak kullanabilmek için âdeta zorla yaratan ve körükleyen bu adamlar hiç bir zaman bu yalanlarla halkın gözünü boyayamıyacaklardır. Kötü idare ettikleri milleti komünizm tehlikesinden kurtarmak için yabancıların ianesini bekleyen kimselerle, besleyemediği için orospuluk den karısının namusunu dostlarının yardımı ile temizlemeyi arzulayan adam arasında haysiyetsizlik bakımından hiç bir fark bulunmadığını bu millet pek iyi anlıyor. Ve bu millet pek iyi biliyor ki, asıl tehlike, bu memleketin istiklâlini de, hürriyetini de, varlığını da tehdid eden bir tek ve hakikî tehlike bugünkü ehliyetsiz iktidarın devamıdır."

Yazı çok ağırdı. Aybar büyük harflerle yazılı paragrafı kalıptan çıkarttı, satırlar aralandı ve baskıya devam edildi. Önce basılanlardan ise bu satırlar kara bir damga ile silindi. Tarih 5 Şubat 1948 idi, bir ay sonra sevgili dostum Sabahattin Ali bu dünyadan, işkence odasında ifade vermeden, alnı dik göçecekti.

Otuz yıl geçtikten sonra bu açıklamayı yapmayı Sabahattin Ali dostuma karşı son bir görevim sayarım.

Vatan Gazetesi
(13-14 Mart 1978)

SABAHATTİN ALİ HAKKINDA

Kerim Korcan

Sabahattin Ali kadıya selâm vermiş ama, aynı zamanda onun kör olduğunu da söyleyebilmiş nadir yazarlarımızdan biridir. Yayın hayatına çıkışından buyana kırk yıl geçmiş olmasına rağmen, kendisinin bugün dahi aranıyor, okunuyor, seviliyor olması, yaptığı işi iyi bilen ve bu işi belli estetik ölçüler içinde verebilen bir kişi olduğunu kesinlikle doğrulamaktadır. Yoksa, zaman denilen o yaman törpü onu da aşındırır, yer bitirirdi bir nicelerini yaptığı gibi. Soralım buralara gelince hemen: Hani Kenan Hulûsiler? Hani Ümran Nazif'ler? Hani Bekir Sıtkı Kunt'lar? Hani Sadri Ertem'ler? Onlar şimdi kitaplıklarımızın tozlu raflarında, türü tükenen üç-beş kadirbilir dostun gönüllerindeler. Sabahattin Ali, Sabahattin Ali öyle mi ya?

Onun hakkında hala yazılıyor, çiziliyor, konuşuluyor tabii bir takım sonuçlara da varılıyor, bunda şaşılacak bir

şey yok. Bir hikâyeci elbette bugün dahi bir edebi yargılamaya tabi tutulacak. Onu anmak isteyenler var demeki, ona ulaşmak, onu aşmak isteyenler var. Şiirlerinin, hikâyelerinin, romanlarının hemen de tamamı meydanda olduğundan, bunlarla sınırlı olarak (sınırlı sözcüğüne dikkatleri çekmek isterim) onun hakkında yazılanlar, yazılacaklar, söylenenler, söylenecekler elbette ilginç şeyler olacak. Bize usta bir sanatçının, sanat çalışmalarından örnekler sunacaklar, eserlerinden yeniden örnekler verecekler. Şüphesiz ki bu iyi bir şeydir, bir sanatçının sağlığında alamadığı çabalarının hakkını manen olsun ödemektir.

Buraya kadar her şey iyi, her şey güzel, akan su yatağını zorlamıyor. Ama, Sabahattin Ali'nin politikacı yüzüne ışık tutulunca işler biraz, biraz değil epey karışıyor. Burada paslı kilidi bir türlü açılmayan demirden bir kapı var. Edebiyatın altın anahtarı bu küflü kapıyı bir türlü açmıyor, açamıyor. Açıp da kapalı kapılar ardındaki kanlı oyunu bir türlü gösteremiyor bize. Sabahattin Ali hayatını kanlı bir tuzakta kaybetmiş çünkü. Burada tabiat tasvirleri, karakter tahlilleri, şafaklar, guruplar, güzel sözler geçerli değil. Burada edebiyatın sıcak kucağında büyümüş, şu var ki sonradan politik tesirlerle canavarlaşmış bir olay var. Demek ki o bildiğimiz altın maymuncuk açmaz bu kapıları. Başka yöntemler, başka anahtarlar gerek.

Bir de, şöyle bir soruyu cevaplamak gerek her şeyden önce: Hayranları tarafından hayalî pembe tüllere büründürülmüş, sanatının en üst basamağına tırmandığı bir çağda öldürülmüş, mağdur Sabahattin Ali midir aranan? Yoksa sonucu düşündürücü de olabilecek gerçeğin kendisi midir? Gerçek yalındır, dostu ağlatabilir, düşmanları güldürebilir. Orada göreceğiniz manzarayı kabullenecek kadar güçlü müsünüz bakalım? Bir tek görgü tanığı yok elinizde. Mağdurun ağzından çıkmış bir tek sözcük yok. Yalnız patentalı katillerdir ortalıkta konuşan. Her halde on-

ları bizleri aydınlatmakla görevli sayamayız mantığımızla düşündükçe. Onların ağızlarından çıkacak her söz meseleyi biraz daha karıştırmak, arapsaçına döndürmek içindir. Biz leri tereddütler içinde dağ bayır yarıştırmak içindir, meseleyi biraz daha karıştırmak içindir. Düşman kesip atmaz, aksine besler yarayı, urlaştırır. Karmakarışık eder sosyal ilişkileri, en kolay görünen şeyleri zorlaştırır.

Yakın bir iki arkadaşından söz ederler Sabahattin Ali'nin. Onların bu kanlı öldürme olayının sebebini, sonuçlarını bildiklerini, ama, açıklamadıklarını söylerler. Şayet böyle bir şey hakikaten varsa, ben bir dereceye kadar o arkadaşların susuşuna hak verir gibiyim. Onların bu temkinli davranışlarının önemli bir sebebi olsa gerek. Onların davranışını bu açıdan değerlendirmek zorunludur diye düşünürüm ben. Biz heyecanlı bir romanın sürprizli sonucunu merak eden, hayal aleminde yaşayan sorumsuz kişiler değiliz ki. Bu işin de onların açısından kararlaştırılacak bir zamanlaması olduğunu katiyyen gözlerden uzak tutmamalıyız. Hem sonra yapılacak açıklamanın peşinen Sabahattin Ali'nin yüzünü ağartacağını bize kim temin edebilir? Çünkü onun kendisini felâkete götürecek bir oyunu, biraz da bilerek oynadığını düşündüren belirtiler var. Hem de bir tane değil...

Şimdi. Kemal Bayram Çukurkavaklı dostum, işte bu çapraşık meselenin üzerindedir. Soruyor, soruşturuyor, araştırmasını selâmetle yürütebilmek için birçok kişiye başvurmuş. Bu meyanda beni de yoklamak düşüncesinde ısrarlı buldum onu. Kendisi elle tutulur, gözle görülebilir bir sonuca varmak istiyor, bu olayın üzerine ışık tutmakla iyi bir iş yaptığına kani bulunuyorum. Onun çalışmalarından tam bir sonuç çıkmasa bile, tesiri yabana atılamayacak birtakım ipuçlarının ele geçeceğini sanıyorum. Demek ki bu kanlı kapının önünde uyanık bir gazeteci var şimdi. O bu işin arkasını kolay kolay bırakacağa benze-

miyor. Ben de bu konudaki düşüncelerimi kısaca açıkladım kendisine. Ama teyp açmasına lüzum olmadığını söyledim. Söz verdim yazmak için. İşte şimdi yazıyorum.

Sene 1937 olmalıydı. Cağaloğlu yokuşuna tırmanmıştım ben gene. Gün geçmiyor bir bir yokluyordum kitapçıları. Okuyacak bir şeyler alıyor, alamadıklarımı da hayranlıkla seyrediyordum. Bu fikir çarşısı devamlı uğrağımdı benim. Orayı tavaf etmeden yapamıyordum. Yorulursam bir dosta uğruyor, işte orada bir soluk dinleniyordum. Sevilen kişilerin yüzünü görmek de bir ayrı mutluluktu. Kafaya göre kafa bulmak, bir iç huzuru veriyordu insana.

Yukardan aşağıya orta boylu gözlüklü bir adam iniyordu, ben orada duruyordum. Temiz giyimli, efendiden bir görünüşteydi o. Kıvılcım Kütüphanesinin önünden geçerken durdu bir an ve Doktor Hikmet'i selâmladı. Ayaküstü konuşmağa başladılar. Çocuğu hastaydı adamın ve onun tedavisiyle uğraşıyordu. Hayli koşuşturmuş olmasına rağmen bir sonuç da alamıyordu bu sebeple üzgündü. Doktor: "Bizim de fikrimizi al, belki bir faydamız olur çocuğa" dedi. Adam gitmekte kararlıydı. Bütün ısrarlara rağmen kitabevine girmedi. Ağır ağır devam etti yoluna Doktor'a veda edip. Bir hasta çocuğun babasıydı ama, kendisine bu konuda faydalı olacak kişiden de kaçıyordu. Bir mana veremedim bu tavrına. Baktık şöyle bir arkasından. Doktor: "Tanıyor musun?" diye sordu "Kuyucaklı Yusuf'un müellifi bu." Böylece ayaküstü ve birkaç dakika görebilmiştim onu. Bu dakikaların da tadını çıkaramadığımı söylemeliyim. Çünkü konuştuğumuz kişinin Sabahattin Ali olduğunu bilmiyordum.

Daha önceleri Kuyucaklı Yusuf'un genişçe bir özetini yanılmıyorsam Sabiha Zekeriya'nın Projektör dergisinde okumuştum. Sonra bu kitap mahkemeye verildi ve beraat etti. Ankara Caddesi'ndeki yeni kitapçı, "Kuyucaklı Yusuf beraat etti" diye ilânlar astı. Savcının kitap hakkındaki

iddiasını da belirtmeyi unutmadı. Diyordu ki savcı: "Kuyucaklı Yusuf, emsallerinden üstün bir eserdir!" Bu kitabı dahil olmak üzere, hemen hemen hiçbir yazısını kaçırmıyordum Sabahattin Ali'nin ve bu ateşli ilgide yalnız da değildim. Genişçe bir vatandaş kitlesi onun hikâyeleriyle candan ilgileniyordu.

Sabahattin Ali gibi kalemi kıvrak, zekâsı parlak bir kişinin ülkesindeki siyasî akımlarla hiç ilgilenmemesi düşünülemez. O zamanında Türkiye'de neler olup bittiğini, bunların bir kısmı gizli plânda cereyan ediyor olsa bile, çok iyi biliyordu. Şu var ki, bilgi insanı bataktan aldığı gibi, bir yanlış değerlendirme, tarihin doğruladığı bir akıma başlangıçta ters düşme, siyasî bir uçuruma da sürükleyebilir insanı. Kuvvetli bir akarsuya girdiniz mi, geriye doğru yüzmek elinizde değildir ama, pekalâ sağ, ya sol kıyıyı izleyebilir, buralardan bir yerlere varabilirsiniz. Yalnız sosyal ve siyasî manada sol dediğimiz zaman, öyle basit bir yönlenmenin söz konusu olmadığını peşinen bilmemiz, bilimsel sosyalizmi kendimize kılavuz edinmemiz gerek. Yoksa hiç ummadığı kıyılara düşebilir insan. Stalin: "Soldan giden sağdan gelir" sözlerini boşuna söylememiş.

Sabahattin Ali'nin yazar olarak yayın alanına çıktığı yıllardan çok evvel Türkiye'de, Üçüncü Enternasyonal'ın seksiyonu gerçek bir sol hareket ve muhalefet vardı. Bu akım kapitalist iktidarın başlıca hasmı ve sindirme mücadelesinde başlıca hedefiydi. Ülkemizde sanayiin gelişmesine paralel olarak işçi hareketleri de gelişiyordu. Bu bakımdan gerçek sola siyasî polis amansızca saldırmakla kalmıyor, sol görünen birtakım sahte akımları da işçi sınıfının teşkilâtına karşı çıkarabiliyordu. Bu konuda troçkistler başlıca tehlikeyi yaratıyor, gerçek sol için en büyük engeli işçi sınıfının karşısına dikiyorlardı. Yurdundan ko-

vulan Leon Troçki'nin ilk misafirliğini bizim ülkemizde yaptığını unutmayalım.

İşte Sabahattin Ali dramının başlangıcı bu bulanık ve sisli ortamda yatmaktadır. Bir takım karışık unsurların Ankara caddesinde köşe başlarını tuttuğu şartlarda yatmaktadır. Sabahattin yazılarıyla halkın önüne çıkmayı şiddetle arzuluyordu. Troçkistler bu konuda kendisine kolaylıklar gösterdiler. Sabahattin Ali böylece bayrağını yayın alanına dikme fırsatını buldu. İçine düştüğü çevre şöyle yüzden bakınca hayli renkli ve kurnaz kişilerden oluşmaktaydı. Onlar, aralarında ve halktan bazı kişilerle konuşurlarken göğüslerini gere gere komünist olduklarını söylüyor, siyasî polise de kendilerini komünizme düşman kişiler olmasa bile, TKP'ye hasım kişiler olarak tanıtıyorlardı.

Polis içinden kolaylıkla kontrol edebildiği için onların bu masallarına kanar görünüyor, bir taraftan da kendi ağlarını örüyordu, namuslu mücahitlerin yakasına kısa yoldan elatabilmek için. Kahvelere değil karışık unsurların sol gevezeliği yaptığı mahfellere kuruyordu onlar tuzaklarını. Bu yoldan kapana kısılmış toy devrimcilerin yekûnu hayli kabarıktır tarihimizde. Polis, kurdu kurda boğdurmak politikasını kolaylıkla uyguluyordu bir taraftan da oralarda.

Bir yanıyla da Sabahattin'in içine düştüğü çevre, aralarından kolayca sıyrılabilecek bir topluluk değildi. Onun çok övülen üstün zekâsı, şeytana pabucu ters giydiren bu adamlar arasında, ezilmeğe, yokolmaya mahkûmdu ki, Sabahattin'in mizacı gereği bu çevreyi pek de yadırgadığı iddia edilemez. Kimler yoktu ki dolaylı dolaysız ilişkiye girdiği kişiler arasında? Bunları isimleriyle olmasa bile, meslekleriyle tanımakta fayda var:

Beyaz kadın ticareti yapanlar, komünistliğe özenmiş müflis paşazadeler. Esrar, eroin tüccarları, eski kerane

kabadayıları, polisle kesin işbirliğine girmiş parti kaçakları. Mustafa Kemal'in Ulus gazetesine yerleşip, suyu başından kesmeği plânlayan hayalperestler. Legal marksizmin şampiyonluğunu yapan sahte militanlar. Edebî şöhret kesilmek isteyen avantüristler. Marksizmi mahalle bakkallığı derecesine indirmek isteyen, bunun sevdasıyla yanıp tutuşan ekonomistler. Halkı iktidar hırslarına merdiven yapmak isteyen halk düşmanları. Namuslu her sosyal kıpırdanışı insafsızca karalayanlar. Rakılı şaraplı gece toplantılarında sosyal savaşı bir parti bayrağı altında yürütmenin lüzumsuzluğunu haykıran lâfazanlar. İdeolojiden kaynaklanan bir program gereğince, belli bir teşkilâtın disiplinine uyarak, mücadele yürütmenin zamansız olduğunu vazeden sahte sol peygamberler. İnsanlar bu uğurda uğraşmasalar dahi, her şeyin kendiliğinden düzeleceğini uman sosyal kaderciler. Anadan korkak doğan birtakım zavallılar ve başkaları... Girmek kolay, çıkmaksa zordu onların arasından.

Bunlar, benim bilebildiğim kadariyle en azından kırk yılın hikâyesidir. Peki bu gündüz külâhlı, gece silâhlı kanlı çete, bugün de hükmünü sürdürmüyor mu ülkemizde? Soruya kafadan hayır demek hayli zor. Bu taktirde solun feci bölünmüşlüğünü hangi izah tarzıyla, hangi mantıkla açıklayacaksınız? İttihatçıların kılıç artıklarına sorun, size hemen ağızlarından yağlar ballar akarak açıklayacaklardır:

Enver Paşa, cesur adam, namuslu adam, akıllı adam, gözünü budaktan sakınmazdı. Talât Paşa halim selim, filozof yapılı, çok da vatanperver, beytülmale elatmazdı. Cemal Paşa'ya gelince o, bir kaplanın yüreğini taşıyordu göğsünde ve mevcut imparatorluk hudutlarını kâfi görmüyordu. Peki bunlar böyleydi de, kim taktı koca bir ülkeyi Alman savaş arabasının kıçına? Ve koca bir imparatorluğu kimler batırdı.

Buradan yola çıkarak bizim de öğreneceğimiz çok şey-

ler vardır. Bir kere her gördüğümüz sarıklıyı artık babamız zannetmemeliyiz. Arap körpe çocuğa sorar: Yavrum senin ana var? Yavrum senin baba var? Ve elini yetimin yanağına atar. Gözleri yaşarır garibin bu sıcak ilgi karşısında. Ama, arabın niyeti başkadır. Bu bize bir sosyal olaya bakarken hislerimizden sıyrılmak gerektiğini apaçık anlatıyor. Ya da his, mantığı uyanık tutacaksa geçerlidir. Aksi halde hayattan alacağımız ders bir yanlıyla ister istemez sahte olacak ve sonuçta işimize yaramayacaktır. Dünümüzü kıl tartar gibi ince bir süzgeçten geçirmeyecek, geçiremeyeceksek, bu günümüzü nasıl değerlendirecek ve yarına giden yolu nasıl çizeceğiz?

Halkımız artık, bir taraftan adını solcu hikâyeciye çıkartıp, öteyandan zamanın hükümetine tehlikeli yayınlar hakkında akıl hocalığı yapanları; Marks'tan tercümeler döktürüp sözde mazlum işçileri uyarırken, öteyandan polise komünistlerin nasıl çalışmalar yaptıkları yolunda ders verenleri; Moskova'da ekonomi-politik tahsil edip, sonradan Ankara'da faşizmin teorisyeni kesilenleri; nasyonal sosyalizmin baştaki sözcüğünü değiştirip, onu milliyetçi sosyalizm, haline getirerek halkımıza yutturmaya kalkan aklıevvelleri; kuzeyde komünistlik okuyup, güneyde onların taktikleri hakkında polise danışmanlık yapmaya kalkanları iyice bilmeli, onları ilk görüşte tanımalıdır.

Düşman elbette içinizin yandığı anı kollayacaktır size sahte serinleticisini sunmak için. Ama siz, elinize geçen her tası tadına bakmadan kafanıza dikmeyeceksiniz. İşte biraz acıdır ama, Sabahattin Ali'nin gerçek kişiliğini tanımak, onun feci ölümünü yanılgıya düşmeden değerlendirmek için, bütün bu çapraşık durumların, şartların duru bir açıklamasını, ister istemez hayatın içinde arayacaksınız. Bunun başkaca bir yolu yoktur.

Yoksa Rusya'da devrimci bir köy heyetinin aldığı tarihî kararı, yeniden dile getirmek işten bile değildir sami-

mi bir gafletle ve yazılı bir belgeyle, gelene gidene eğlence olmak da var müzelerde. Ne demişler köylüler kararlarında: "Galile yoldaş haklıdır! Dünya dönüyor, dünya yuvarlaktır! Kahrolsun onu öldüren menşevikler!" Evet hep biliyoruz ki asırlar var Galile'nin dramıyla menşevikler arasında. Biri üzerinde yaşadığımız yer yuvarlağının yüzünden ilk defa esrar peçesini yırtarak, bize onu gerçek çehresiyle tanıtırken, öbürlerininki tamamen sosyal hayatla ilgili ve ayrı coğrafyadaki akım ve olaylar. Kaldı ki, içtenliğine tek kelime söyleyemeyeceğimiz o kararı alan köylüler, en basit tarih bilgisinden de mahrumdular belli ki?

Şimdi biz de, belli bir meseleyi incelerken, mantığımızı değil de hissimizi, kafamızı değil de sadece yüreğimizi kullanacaksak, gerine gerine diyebiliriz ki: "Sabahattin yoldaş haklıdır! Dünya yuvarlaktır! Ki onu ilk defa keşfedip söyleyen de odur! Kahrolsun onu katleden alaturka faşistler!" Böyle yapınca üç-beş yufka yüreklinin, bir o kadar gözü yaşlının merhametine su serper, ama gerçekte kanlı bir olayın üstüne bir tül daha çeker, bir düğüm daha atmış olurduk. Bir katil olayının peşindeysek gerçekten, yapılacak ilk iş katilleri kendimize güldürmemektir en azından. Olayın araştırılması, bizim aleyhimize bir sonuç getiriyor olsa da, yani Sabahattin'in, mazlum ve maktul saydığımız yüzü meydana çıkarken, bizim yüzümüz kızaracaksa dahi, gerçeği halktan saklamamaktır yapacağımız.

Kişi yumruklarının gücünü ringlerde, pazularının kuvvetini meydanlarda deneyecekse, onun bu atılımı kimseyi yadırgatmaz. Çünkü zaten işin kuralı da bunu gerektirmektedir. Seçtiğiniz hasımla meydana çıkar, şansınızı denersiniz. Teketek olur biter bütün bu kapışmalar. Şu var ki, fikir savaşında, bu adam adama kuralı geçerli değildir. Bunun aksini düşünenlerin acı maceralarıyla do-

lu tarih. Bir adam ateş olsa cürmi kadar yer yakabilir fikir savaşında. Eğer kocaman bir aferin, tantanalı bir şöhret peşinde koşmuyorsa ve gerçekten toplumun dertleriyle ilgiliyse, kesinlikle bir sınıfı ve onun partisini tutmak zorundadır.

Bu zorunluk tabiî ki, bir parti kartını yazarın cebine koyması şartını da beraberinde getirmez. Bir teşkilâtla ideoloji birliği, gönül birliği, hareketlerde paralellik kurmaktır önemli olan, bu yola baş koyabilmektir. Ferdî cesaret ve kuvvet, hiç bir zaman kollektif cesaretten üstün olamaz ve bunun tartışılması bile saçmadır. Teşkilât belli bir disiplini gerektirir insan davranışlarında ve hataları en azına indirir. Toplum hayatında tek çıkışlar, hiç bir zaman keyfilikten, gelişigüzellikten kurtulamaz. Bu çeşit atakları yapanlar, hatalarının cezasını kendi canlarıyla ödeseler bile, toplumun tarihî yürüyüşüne aksamalar getirir, umulmayan zararlara yolaçarlar.

Şimdi parlak bir yazar düşünelim, o kendini hiç bir kayıtla bağlı saymıyor. Tek başına düşünüyor, yazıyor, çiziyor, hakim sınıfların da şüphelerini davet ediyor bu arada, şimşekleri üstüne çekiyor. Ateş parçası gibi bir şey bu, ele avuca sığmıyor, acaba nerelere sıçrayacak ve hangi çıkarları yakacak, kül edecek? Kitlelerin uyanmasından şiddetle gocunanlar, olanca güçleriyle onu kordon altına almak isteyeceklerdir tabiî.

Bu yazar, aşırı da kurnaz bir kişidir zeki olduğu kadar. Ama, haramiler takımını da yabana atmamak gerek ayak oyunlarında. Onlar ürkütmesini bildikleri gibi, gönüllerini de almasını bilirler karşılarında kalem oynatanların. Tutar sivri kalemle yakın ilişkilere girerler. Onlar için bir övünme konusu da olabilir bu yakınlaşma. İşte şahin avuçlarının içindedir. Ona iş verirler, memuriyetlere alırlar. Böylece halk kitlelerine de demek isterler ki: İşte sizin yazılarına kıymet verdiğiniz o uçarı yazar. İşte o da

bizim soframızda? Demek ki biz, pek de öyle kötü kişiler değiliz, bizimle iyi geçinmekten başka çareniz yoktur!

Hislerimizden arınıp, Sabahattin Ali'nin hayatına kısaca, kuşbakışı bir gözattığımızda, onun bu tehlikeli yollarda hiç çekinmeden pervasızca yürüdüğünü, bazen aslanla, bazen de şeytanla dostluk ettiğini görüyoruz. Ama beri taraftan, bu çeşit korkunç oyunlara girildiği zaman, becerikliliği yanında, ferdin zavallılığı da çıkar meydana. Aslana gücün yetmez bunun hesabı açık, beride şeytan en kurnaz fikirlerini uyguladığını sandığın anda, seni fırlatıverir uçurumun dibine. "Kardeşim dikkat et!" diyen bir yakının bile bulunmaz yanında.

Şimdi, böylesine başıbozuk davranışların içine giren bir kişinin biz, sadece sevaplarına sahip çıkarsak, acaba burjuvazi günahlarını kabul edecek mi onun? Burada biraz inceden düşünülürse, günahla sevap içiçe değil mi? Nasıl ayıracaksınız hakim sınıflarla bu kadar yakın ilişkilere giren kişinin sevabını günahından? Bu kadar basit bir konu mu? Havaya kılıç sallamak neye yarar? Düşmanı güldürür, dostları kandırırsınız çok çok. İşin aslı karanlıklardadır gene ama?

Şu halde ne yapmalı?

Bana sorulursa izlenecek yol şu:

Şimdiye kadar Sabahattin Ali hakkında tutulan, sağlı sollu meydana getirilen dosyaları yırtıp çöp sepetine atmasak bile, birer birer bir kenara koymalı, yeniden bir dosya açınalı bu meşhur hikâyeci hakkında. Şunu da unutmamak gerekir ki, gene eski metot izlenecekse, işin peşine koyulduğumuz zaman, yani mutlak olarak Sabahattin'in mağduriyetinden yola çıkılacaksa, bu faraziye işlenecekse, gene kısır sonuçlara varmak, saplanmak mukadderdir. Beri taraftan, bütün kurbanlara sığınak olacak kadar büyük olmalı insan gönlü, burası açık. Orada Sabahattin Ali'ye olduğu kadar, Ali Kemal'e de yer ayrılmalı. Fikir adamıy-

dılar bunlar son duruşmada çünkü? Pekalâ, normal yoldan mahkeme edilebilirlerdi. Şu var ki bilimsel sosyalist hareket yolgeçen hanı olmadığı gibi, her şehit de bizden değil. Marks haklı olarak, herşeyden şüphe etmeği öğütlüyor bize. Tevfik Fikret: "Şüphe bir nura doğru koşmaktır" diyor. Öyleyse, neden düşmana soracaklarımızı, neden bir de dönüp dosta, dost bildiğimize sormuyoruz? Sabahattin Ali öleli otuz yıl oluyor bu doğru. Ama hayatını objektif bir incelemeye tabi tutarsak, gene de bir takım sonuçlara varabiliriz.

Hem sonra, burjuvaziyle danışıklı döğüşe durup, sonunda kendi oyunuyla düşen, manen maddeten ziyan olan aydın yalnız Sabahattin Ali değil ki? Daha bir niceleri var yalancı pehlivanlığa soyunmuş: İktisatçılar, eczacılar, psikiyatrist profesörler, eski müddeiumumiler, beyler, paşazadeler, gazeteciler, ressamlar. Bir kısmı halâ sağ bunların, bir kısmı da ecelleriyle öldüler, siz yaşadıkları hayata gerçekten hayat diyebiliyorsanız.

Burjuvazi sosyalist saflardan kendi yedeğine çekebildiği kişileri, belli bir süre kullandıktan sonra, ya öldürür, ya da manen iğdiş eder. Bu kural hemen hemen hiç değişmez, belirtilmesinde, üstüne parmak basılmasında sayılamayacak kadar çok faydalar var. Gerici güçlerin tarihin çarkını aynı bulanık suda döndürmek için, hasımlarına kurmayacakları tuzak yok. Toplumu aydınlatanlara rahmet okumayacakları da hep biliniyor.

Şu var ki bütün bu tertipler kitlelerin tarihî yürüyüşlerini durduramaz. Ancak, kapışmalarla geçilen her konağın neye malolduğu, nerelerden geçtiği, kimlerin sürçtüğü, kimlerin tuzağa düştüğü, kimlerin bu uğurda şehit olduğu da en ince ayrıntısına kadar bilinmelidir. Bilinmeli ki, bu uzun yürüyüşe katılanlar, kendilerine hasımlarının nasıl tuzaklar hazırlayabilecekleri hakkında duru fikir sahibi olabilsinler.

Şu halde, tarihe malolmuş bir olayı, velev ki karşı kuvvetlerden intikam almayı kurarak da olsa çarpıtmak, masallaştırmak, kendinden saydığın kimselere bundan başarı payı çıkarmağa kalkışmak, hangi niyetle yapılıyor olursa olsun, ancak ve ancak hasım kuvvetlerin işine yarayabilir. Onlar aydınlıktan, duruluktan korkarlar. Hiç bir zaman hesapları kitlelerin önünde açıkça görecek kadar cesur olamazlar. Maskelerini atamazlar. Kirli yüzleriyle, katil suratlarıyla kitlelerin karşısına çıkamazlar.

Demek ki onlar, karanlıkta oynamağa, arkadan vurmağa, tuzak kurmağa mahkûmdurlar. Onların içtenlikli olmağa, ne hakları ne de imkânları vardır. Temelde, insan emeği çapulundan yola koyuldukları için her türlü düzenbazlığa başvurmakta, kamuoyunu yanıltmakta kendilerini vazifeli sayarlar. Bir bakıma da mecburdurlar böyle davranmağa. Aksi halde sınıf mücadelesinde yenilmiş olduklarını peşinen kabullenmeleri gerekir ki, bu onlardan hiç bir zaman beklenemeyeceği gibi, devrimciler de böyle kaypak bir zemin üzerine savaşlarını bina etmek ham hayaline kapılmazlar. Her iki taraftan da insanlardır savaş alanına sürülen, kurşundan oyuncak askerlerden söz edilmiyor. Can alınıp can verilir burada. Adamın sosyal katına, gözyaşına bakmazlar, çünkü sosyal savaş alanı, bir oyun alanı değil.

Şimdi bu anlattıklarımızdan nasıl bir soru ya da sonuç çıkıyor meydana? İşte burada biraz durmak ve düşünmek lâzım. Yani önümüze çıkan iki sorudan hangisinin önemli olduğu ve bu sebeple birinci sırayı alması lâzım geldiği hususunda bir karar vermeliyiz önce. Belki de iki sorudan başa aldığımızı ustaca çözebilirsek, ikinci soruyla uğraşmağa lüzum da kalmayabilir. Birinci soru şu: Sabahattin Ali nasıl bir adamdır? İkinci soru da: Sabahattin Ali nasıl öldürüldü? olmalıdır. Şu halde önce nasıl bir adamdı? sorusuna kısaca bir cevap arayalım.

Sabahattin Ali 1930 lardan hayli sonra bir şiir yazar ve devrin büyüklerini taşlar bu şiirinde. Hatta biraz ağırca sataşır onlara: "Kel Ali asıldı mı? İsmet kazıklandı mı?" diyerekten ve Sinop mahpushanesini boylar. Her insanı olduğu gibi onu da silker sarsar mahpusluk. Pişmanlık ve kahırlara yiğitçe karşı koyma şıkları arasında bocalar durur ve böylece beyler koğuşunda bitirir cezasını, çıkar. Gider Ankara'da bir memuriyet bulmak için günün havasını yoklar. Bazı büyük taşlara başvurur. Belli ki artık dağdağasız bir hayat yaşamak istemektedir. Bunu açıkça söylemez belki konuştuğu hükümlü kişilere, ama hissettirir. Dertleştiği kişiler arasında Falih Rıfkı Atay da vardır.

Bu konularda olağanüstü bir duyarlığı vardır Falih Rıfkı'nın. Dert dinler, derman söyler ve devrin iktidarının en güçlü kalemidir. Yani o zamanki İtalya'da Gayda ne ise, Atay da Türkiye'de o. Kendisini biraz dikkatlice okudunuz mu, devrin iktidar büyüklerinin hangi konuda ne düşündüklerini hemen anlayabilirsiniz. O kurtla kuzuyu yan yana yürütmek iddiasında olan bir kişidir. Bu propagandayı işler devamlı ve yer yer başarılar da sağlar, bunu kabul etmek gerek. Tabiî kuzuları gizli gizli kurtlara peşkeş çekerek. Yani patronlar demokratik ölçüler içinde, insanî metotlarla sömürmeli işçileri. işçiler de bu insaflı efendiler karşısında hadlerini bilmeli, imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kütle olduğumuzu anlamalı. İşte bu yüce fikirlerini Ulus gazetesinde, kitaplarında yayar dururdu Falih Rıfkı Atay. Kalemini gelişmekte olan kapitalizmin emrine vermiş becerikli kişilerdendi.

O maliyeci Cavit beyin hayatının kararmasında önemli bir rol oynarken, öbür taraftan da Hüseyin Cahit'le Mustafa Kemal arasında köprü kurmağa çalışıyordu. Ürdün'e uğradığı zaman Filozof Rıza Tevfik'e yurda dönmesi için ricada bulunan da odur. İşte bu Falih Rıfkı, devrin devlet

başkanı katında Sabahattin Ali için şefaatta bulunmuş, Mustafa Kemal de: "Madem kabiliyetli bir çocuktur, öyleyse kendine bir imkân verelim." demişti. Tabiî bu pazarlığın Atay'ın açıkladığı kadarını biliyoruz bugün. Ama bundan sonra Sabahattin Ali'nin devlet hizmetinde vazifelendirildiği kesin.

Memuriyetten ayrıldıktan sonra, daha bir hareketli, daha bir canlı olmuştur Sabahattin Ali. Yeni hikâyeleri, polemikleriyle Türkiye'nin hemen de en gözde adamıdır. Romanlarının da arkası gelmektedir. Kavgacı kaleminin gücünü ıspatlamıştır. Onu memuriyete alan iktidar, artık polisiyle jandarmasıyla peşindedir. Tevkifler, soruşturmalar, tehditler. Bunlar üzüntüye boğduğu kadar, bir yazara şeref bahşeden şeylerdir de aynı zamanda. Ancak kalemini bir sosyal dayanışma ve sınıf hareketi içinde kullandığını söyleyemeyiz onun. Kendisi Ömer Seyfettin'in Yalnız Efe'sini okumuş olmalıydı, ve bir kalem kavgacısı olarak Yalnız Efe gibi savaş alanına giriyordu.

Bu kendisini başarıya mı götürürdü, yoksa başarısızlığa mı? Bunun tartışılması bile yersiz bir gayret olur. Ama en kötüsü, sınıf olarak karşısına aldığı kişilerle garip ilişkilere girdi. İsmet Paşa'dan tutun da, millî emniyet görevlilerine, savcılardan tutun da valilere kadar bir çok resmî kişi onun ahpapları arasındaydı ki, bir devrimci için en sakat bir tutumdu bu. Peki o zaman Sabahattin Ali hangi hasma karşı cephe tutuyor ve kimlerle savaşıyordu?

Kötü çehrelerini halka o güzelim hikâyeleriyle tanıttığı kişilerle içli dışlı, sarmaşdolaş olması, onu halkın önünde bir yalancı pehlivan olma durumuna götürmez miydi işler açığa çıktığında. Belli ki o böyle şeylere pek aldırmıyordu. Hasımdan aldığımız ateş topunu, hasının kargâhına sıpıtıp atmak da bir kavga türü olabilir başarı şansı olmamakla beraber. Ama, önce kendi ellerinizin yanacağını hesap etmek durumunda olacaksınız hiç değilse. Kaldı

ki düşman, zamanlamayı hiç bir zaman kendi aleyhine yapmaz.

Bulgar çarı Boris, Leipzig kahramanı Georgi Dimitrof'a selâm gönderdiği zaman, onun bu şeytanca girişimi hiç de başarıya ulaşamamıştı büyük devrimcinin katında. Zira Georgi Dimitrof kaygılandı bu selâmı alınca ve günlerce düşündü durdu: "Acaba ben nasıl bir yanlışlık yaptım ki Boris bana selâm gönderiyor?" diyor ve ilâve ediyordu: "Şunu iyi bilmeliyiz ki, düşman yalnız hata yaptığımız zaman bizi takdir eder!" Sabahattin Ali'ye gelince o, böyle endişelerden uzak bulunuyordu. Mesele çok basit ve yalın değil mi ama aslında: Onun suratını sıvayacaksan, düşman neden senin avucunu çamurla doldursun?

1967 yılında Kâzım Alöç'ün bir günlük gazetede çıkan hatıratını okudunuz mu? Bu zalim savcı yarattığı dehşet havasıyla, ifadesini aldığı Hasan Basri'yi feci bir intihara zorluyor, sonra da tutup bunu bir marifetmiş gibi günlük gazetede tefrika etmekten çekinmiyordu. İşte böyle bir adam, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir kişi, nezarette tutturduğu Sabahattin Ali'nin ifadesine başvurma sırası gelince şaşırıp kalıyor, zira o zamanın İstanbul Valisi Lütfi Kırdar telefon açmıştır kendisine ve Sabahattin Ali'nin hemen bırakılmasını istemektedir. Böylece, Hasan Basri'nin kellesiyle oynayan bir adam, Sabahattin Ali'nin kılına bile dokunamamaktadır. Bu örnek dahi, Sabahattin Ali nasıl bir adamdır, sorusu için güzel bir cevap teşkil etmiyor mu?

Ediyor, zira artık: "Sabahattin Ali nasıl öldürüldü?" sorusu eski çekiciliğini kaybediyor. Onun siyasî hayatı ister istemez bütün dikkatleri üstüne çekiyor, başlangıç da, sonuç da onun içinde çünkü. Halkın hükmü acı ve kesindir böyle durumlarda: "Su testisi su yolunda kırılır!" derler onlar hep. Can alınıp, can satılan pazara düşmüş, ya da kendi ayağıyla gitmiş Sabahattin Ali. Bundan başka nasıl

bir sonuç beklenir bu hileli alışverişten? Evet cephede alnına isabet almak başka şey, bir alay kurdun arasına düşüp, onları oyalıyorum, aldanışı içinde canından olmak başka şey. Sabahattin Ali yazık ki biraz da kendi oyunuyla tuzağa düşmüş ve kanlı sonuna yürümüş bir kişi. Hafife aldığı kişiler birer talimli kurttu, hem de beylik kurt.

Kaldı ki öldürülmesi hakkında şimdiye kadar anlatılan şeyler de kabak tadı vermeye başladı. Zira aradık taradık katil rolüne çıkarılmış bir hastanın, resmî destekli, tek sesli anlatımından başka bir şey görmedik, göremedik ortalıkta. Bu ifadeyi de ne yana tutup çeksek, ister istemez acemice doldurulmuş bir kanlı masalcının peşine takılmak zorundayız. Ali Ertekin'i öğretenler, her halde işi iyi bilmediğimizden, anlayamadığımızdan kaygılanan kişiler değildiler. Öyleyse bizim adımıza üzüldüklerini söyleyemeyiz. Şu var ki, yıllarca bir sürü meraklı insanı oyaladılar durdular. Onarılmaz bir yaraydı bu toplumun büyük yüreğinde. Öldürülen Sabahattin Ali, ama asıl hedef, yeni zamanlara yürüyen halk kitleleridir.

Ama ama, bu konuyu izleyenlere bir bilim adamından, ünlü bir cezacıdan da birkaç satır okumalarını, soluklarını keserek hattâ, derinlemesine incelemelerini salık vereceğiz. Bakınız ne diyor Sabahattin'in öldürülmesiyle ilgili olarak Faruk Erem:

"Bir akşamüstü evine beş kişi geldi (Sabahattin'in) Yurt dışına gitmesi isteniyordu (Bunu ona söylediler) Hem bu kendisi için de iyi olacaktı. Adam (Sabahattin) durumu anladı. Küçük bir valize birkaç çamaşır, birkaç da kitap koydu. İstasyondan (Sirkeci) trene bindiler. Kompartımanın perdeleri çekildi. Kapıya: 'Hizmete mahsustur' levhası asıldı. Gece bir istasyonda indiler. Bir kaç saat karanlıkta yürüdüler. Uzaktan köpekler havlıyordu. Çok ilerde tek tük ışıklar görünüyordu. Gün ağardıkça ağarmıştı. Adama (Sabahattin'e) sınırı rahatça geçebileceği

yolu tarif ettiler. Ellerini sıktılar 'Yolun açık olsun' dediler."

Sayın Faruk Erem'e, yirmi beş yıl kadar evvel, ölenin yakınlarının anlattıklarının birinci paragrafı bu. El ayak çekildiği bir anda geliyorlar onlar Sabahattin'in evine, yurt dışına çıkarılacağını, bunun kendisi için de iyi olacağını söylüyorlar. O bu zorunluğu anlıyor. Hazırlığa koyuluyor, temiz bir iki kat çamaşır, hatta kitap bile koyuyor valizine, demek ki bu bir ölüm yolculuğu değil. Hiç değilse Sabahattin böyle biliyor bunu görünüşe göre. Bir itişme kakışma da olmuyor aralarında. Sabahattin çok önemli bir yolculuğa çıktığı bu anda da resmî desteğe sahip gibidir. Bindirildiği trenin kompartıman kapısına "Hizmete mahsustur" levhası asılır. Hiç bir vatandaşın durumdan huylanmaması sağlanır böylece. Yolculuk tam bir dostluk havası içinde geçtiğinden, Sabahattin'in kompartımanın imdat kolunu çekmesi de sözkonusu değildir tabiî. Dostlarının şeytan gibi zekâsından övünerek söz açtıkları Sabahattin Ali, adeta kendini hududa getirenlere yardım eder gibidir. Nitekim ellerini sıkarak uğurlarlar kendisini.

Şimdi Faruk Erem'i okumağa devam edelim :

"Adam (yani Sabahattin) dört beş adım atmıştı, arkasından beş el ateş edildi, yüzükoyun yere düştü. Beş kişi yanına gittiler. Adam sol kürek kemiğinin altından giren tek kurşunla ölmüştü. Muayene ettiler başka kurşun yarası yoktu. Halbuki yakından ateş etmişlerdi. Beşi de keskin nişancı idi. Bunun için seçilmişlerdi. Beş kişi bir süre bakıştılar. Anlaşılan dördü boşa, biri doluya atmıştı."

Bu açıklamaya göre, daha sonra bir zabıt tutarlar resmî katiller. Sabahattin'in hududu gizlice aşmak isterken vurulduğunu tesbit ederler. Daha sonra bunlardan birisi gider olayı maktülün yakınlarına anlatır. Yakınlarından

bir kişi de avukata başvurur ve bunun bir dâva konusu yapılmasını ister... Hikâye bu kadar.

Ama, gene de düğüm çözülmüş olmaz. Yukarda okuduğumuz satırlar öldürme konusuna başka bir yöntemi açıklamanın dışında hiç bir yenilik getirmez, kanlı Sabahattin Ali olayına. Gene bildiklerimiz çok az bilmediklerimiz pek çok. Yer yer Sabahattin'in kapitalistin sopasıyla kapitalistleri döğmek gibi ham hayalini izler gibiyiz.

Neden beş keskin nişancının beşi de birden ateş etmez ona, resmen görevli oldukları halde?

Neden sonradan onlardan biri gidip Sabahattin'in yakınlarına bunu açıklar, bu resmî bir sır değil mi?

Şöyle bir soru da geliyor akla:

Yoksa hududu geçmek isterken, karşı taraftan aldığı bir ihtarla mı Sabahattin Ali geriye döndü?

O taraftan aldığı tek kurşunla mı hayatını kaybetti?

Bunları hiç bilmiyoruz. Sonra bu beş resmî kişiden biri, neden Sabahattin'in yakınlarına hususî bir açıklama yapsın? Yoksa bu açıklama bir resmî tebligat mıdır "Onu artık aramayın!" kabilinden. Hasılı sorulacak soru çok.

Bütün bu satırları geçtikten sonra da: Sabahattin Ali nasıl bir adamdır? sorusu, o nasıl öldürüldü? sorusundan gene de ağır basıyor. Çünkü sanıyorum bu kadarı da yetecek aydınlığa kavuşmak için. O bu siyasî yalpaları yapmasaydı, bu zigzakları çizmeseydi de, belki gene eceliyle ölmeyecekti. Ama o zaman, hiç değilse arkasında böyle onurunu zedeleyen bir sis tabakası bırakmayacak, tereddütlerle anılmayacaktı.

Temmuz 1978

DÜZELTME:

Sayın Mehmet Ali Aybar'ın konuşmasında, s. 43 ve 29. satırdaki *"nasyonalizmi"* sözcüğü *"rasyonalizmi"* olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

Marksist kültürü içeren kitaplar, ülkemize geniş anlamıyla, 1960 silâhlı eyleminden sonra girdi. Oysa dünya aydınları, yüz yılı aşan bir süre içinde, yaşama geçirilmiş bu sınıf biliminin tüm ayrıntıları üzerinde tartışıp konuşarak, kendi toplumlarının oluşumuna önemli katkılarda bulunmuşlardı.

Bu süre içinde Türkiye yöneticileri ise, marksizmi yasaklayarak, hem toplumun objektif gelişimini engellemeye uğraşmışlar, hem de, gerek işçi sınıfının bilinçli gözelerini, gerekse bu amaçla savaşım veren aydınları yok ederek, çağın yüzkarası bir baskı düzenini egemen kılmışlardır.

Ozan-gazeteci Kemal Bayram Çukurkavaklı, bu baskı düzeninin, henüz 17 yaşında bir çocuk iken, okul sıralarından alıp cezaevine yolladıklarından sadece birisidir.

Bu kitapta, Kemal Bayram Çukurkavaklı, gazeteciliği aşan bir çaba ile, ünlü yazarımız Sabahattin Ali'nin ölümüne varan olayları ve bir baskı döneminin tüyler ürpertici çılgınlıklarını, o günleri yaşayanlara anlattırmaktadır. Bu yönüyle 'Sabahattin Ali Olayı' değeri asla yadsınamayacak bir kaynak yapıttır.

80 Lira